

การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุขาวัตถุยสูตร

โดย

นางสาวสุตาพร เขียวงามดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์หัตถ์อักษรชาวตวยหฺสูตร

โดย

นางสาวสุดาพร เขียวงามดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY OF SUKHĀVATĪVYŪHA SŪTRA

By

Miss Sudaporn Khiew-ngamdee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Sanskrit

Department of Oriental Languages

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2011

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์
คัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตร” เสนอโดย นางสาวสุดาพร เขียวงามดี เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

...../...../.....

51105204: สาขาวิชาภาษาสันสกฤต

คำสำคัญ : สุขาวดีวุทสูตร / อมิตาภะ / พุทธเกษตร

สุดาพร เขียวงามดี : การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ :
รศ. ดร.สำเนียง เลื่อมใส, 300 หน้า

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา มหานิกายสุขาวดี คือ คัมภีร์สุขาวดีวุทสูตรซึ่งรจนาเป็นภาษาสันสกฤต และศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนา

ในตอนต้นกล่าวถึงแนวทางของพระพุทธศาสนาดั้งเดิมและการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่คติทาง มหานิกาย ก่อตั้งเป็นสำนักต่าง ๆ มากมาย ดังเช่น สำนักสุขาวดี ซึ่งมีพระสูตรที่สำคัญประจำสำนักอยู่ 4 สูตร คือ สุขาวดีวุทสูตร จุลสุขาวดีวุทสูตร อมิตายุทธยานสูตร และอมิตายุสุโตรเทศ

จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์สุขาวดีวุทสูตรประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญดังต่อไปนี้ คือ ทรรศนะ เรื่องบารมี ทรรศนะเรื่องพระพุทธเจ้า ทรรศนะเรื่องพระโพธิสัตว์ ทรรศนะเรื่องจักรวาลและวิสุทธิภูมิ แนวคิดเรื่องการบูชาพระอมิตาภะ แนวคิดเรื่องมหาปณิธาน และแนวคิดเรื่องสุขาวดีกับทรรศนะต่างๆ

จากการเปรียบเทียบเนื้อหาในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตรและคัมภีร์พระไตรปิฎกพบว่า คำสอนที่ แตกต่างกัน คือ แนวคิดเรื่องตรีกายของพระพุทธเจ้า และแนวคิดเรื่องพุทธเกษตร ในพระไตรปิฎกยอมรับ ปรกาศของพระพุทธเจ้าว่ามีเพียงธรรมกายและนิรมาณกายเท่านั้น ส่วนสัมโพธิกายในคัมภีร์มหานิกายไม่มี ระบุไว้ซึ่งก็เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องพุทธเกษตรที่คัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ยอมรับประเด็นนี้เช่นกัน ประเด็นเรื่องพุทธเกษตรนำมาซึ่งข้อแตกต่างกับคำสอนของพุทธเถรวาทมากมาย อาทิเช่น คำสอนเรื่อง ปัญญาญาณหรือกฎแห่งกรรม รวมทั้งข้อโต้แย้งอื่นๆที่ตามมา

รูปแบบการแต่งคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตรประกอบด้วยบทร้อยแก้ว มี 47 ปริจเฉทและแทรกบท ร้อยกรองในบางปริจเฉท ปริจเฉทที่ 8 สำคัญที่สุดเพราะเป็นเรื่องของปณิธานบารมีซึ่งเป็นคำสอนที่สำคัญ ที่สุดในคัมภีร์นี้และเป็นต้นแบบของมหาปณิธานที่มีชื่อเสียงอย่างมากในบรรดาคัมภีร์มหานิกายทั้งหมด

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่ออาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

51105204 : MAJOR : SANSKRIT

KEY WORD : SUKHĀVATĪVYŪHA/AMITĀBHA/BUDDHAKṢETRA

SUDAPORN KHIEW-NGAMDEE : AN ANALYTICAL STUDY OF SUKHĀVATĪVYŪHA
SŪTRA. THESIS ADVISOR : ASSOC.PROF. SAMNIANG LEURMSAI, Ph.D.. 300 pp.

This thesis aims to analytically study an important sūtra in the Pure Land Sect in Mahāyāna Buddhism. It is Sukhāvatīvyūha Sūtra which was composed in Sanskrit, and to comparatively study with the Tripiṭaka.

This thesis begins with the primary way of the early Buddhism and the subsequent changes which led to the principles of Mahāyāna established as the various schools such as the Pure Land School in which there are four principal Sūtras of this school : Sukhāvatīvyūha Sūtra, Smaller Sukhāvatīvyūha Sūtra, Amitāyurdhyāna Sūtra and Amitāyusūtropadeśa

From the study, It is found that : The Sukhāvatīvyūha Sūtra consists of the views on the Pāramitās, the Buddhas, the Bodhisattvas, the Cakravāla and the Viśudhi Bhūmi, the worship of Amitābha, the Mahāprañidhāna and Sukhāvatī with other views.

It is also found that both the Sukhāvatīvyūha Sūtra and the Tripiṭaka contain the different teachings. : The concepts of the Buddhas Trīkāyas and of the Buddhakṣetra : In the Three Baskets, it is agreed that the Buddhas form and body consist only of the dharmakāyā and nirmāṇakāyā, but saṃbhogakāya appearing in the Mahāyāna Scripture is not found in the Three Baskets. The said information is of the connection with the concept of Buddhakṣetra which is not also accepted in the Three Baskets. The point about the Buddhakṣetra is very different from Theravāda Buddhism. such as the teaching of intuitive wisdom or the law of Karma including other kinds of disagreement.

The type of the composition of the Sukhāvatīvyūha Sūtra consists of the prose of 47 chapters in which the verses are included in some chapters. The 8th chapter is the most important one, because it is the Prañidhāna pāramitā which is the most important teaching in this Sūtra, and is the famous model of Mahāprañidhāna in all Mahāyāna Scriptures.

Department of Oriental Languages

Student's signature

Thesis Advisor's signature

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2011

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์และสนับสนุนทั้งทางทุนทรัพย์ คำแนะนำ ข้อมูลและกำลังใจจากหลายท่านด้วยดีตลอดมา ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณในความเมตตาอนุเคราะห์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์เพ็ญพรรณ เจริญพร ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ อุปถัมภ์ทางด้านทุนทรัพย์แก่ผู้วิจัยมาตั้งแต่ต้นจนงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลง รวมทั้งให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้วิจัยในยามยากมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณในความเมตตาอนุเคราะห์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์ วิทยาคุณครูผู้สอนภาษาสันสกฤตคนแรกของผู้วิจัย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ อุปถัมภ์คำชี้ทางด้านการ ศึกษา ด้านทุนทรัพย์ อาจารย์ได้ให้ความเป็นแบบอย่างที่ดี ความเมตตา ความไว้วางใจ ช่วยเหลือแก้ไขปัญหา ให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์ในทุกทางแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณในความเมตตาอนุเคราะห์ของรองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่สละเวลาตรวจแก้ไขงานวิจัย คอยแนะนำ ช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา และชี้แจงหลายประการที่เป็นประโยชน์จนกระทั่งทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณในความเมตตาอนุเคราะห์ของรองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจแก้บทคัดย่อภาษาอังกฤษให้แก่ผู้วิจัย ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สारพัตติก ที่ให้ความรู้อบรมสอนสั่งด้านวิชาการ และคอยถามไถ่เป็นห่วงเป็นใยอยู่เสมอ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูล ความรู้ต่างๆที่เป็นประโยชน์อย่างมากต่องานวิจัยฉบับนี้

ขอขอบคุณ คุณลุงชะเอม แก้วคล้ายที่คอยช่วยเหลือด้านข้อมูลต่างๆ และคอยให้คำปรึกษาด้านภาษาบาลีสันสกฤตและด้านการศึกษาเสมอมา อาจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ที่ให้ความช่วยเหลือ คำปรึกษาและคำแนะนำต่างๆ

ขอขอบคุณ อาจารย์พระวิสุภภัทร มณีปัญญมฤคและคุณพิจู ที่มอบตำราและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยเรื่อยมา พระธีรยุทธ รักประเทศที่ให้คำปรึกษาและแนะนำข้อมูลที่เป็นประโยชน์ คุณธวัชชัย ดุลยสุจริตที่คอยให้คำปรึกษา ช่วยเหลือเกื้อกูลและให้ข้อมูลต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยมาตลอด คุณปภาวดี โบว์วส์ เพื่อนสนิท คุณชลภัตสรณ์ บินอับรอฮิม คุณอัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย คุณฉัฐพล บ้านไร่ คุณจุไรรัตน์ เทียนคำ พระมหาจำลอง ภูมิสิทธิ์ พระมหาพิระพัฒน์ โดพฤกษา ที่เป็นเหมือนพี่น้องและเป็นเพื่อนร่วมเรียนที่ร่วมทุกข์สุข เป็นกัลยาณมิตรที่ดี คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตลอดการศึกษา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
ขั้นตอนของการวิจัย.....	7
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
คำนิยามศัพท์.....	8
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา.....	11
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
2 ประวัติความเป็นมาและวรรณกรรมปรัชาญาณหายานในคัมภีร์สุขาวตีวญหสูตร.....	16
ความหมายของคัมภีร์.....	16
ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์.....	20
เนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์.....	24
บทบาทของตัวละครในคัมภีร์.....	36
วรรณกรรมปรัชาญาณในพระพุทธศาสนาหายาน.....	53
ความหมายของคำว่า มหายาน.....	54
วรรณกรรมเรื่องบารมี.....	60
วรรณกรรมเรื่องพระพุทธเจ้า.....	64
แนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์.....	70
วรรณกรรมเรื่องจักรวาลและวิสุทธิภูมิ.....	78
3 วรรณกรรมเรื่องพระอมิตาภพุทธเจ้า	
และแนวความคิดเรื่องปณิธาน 48 ในคัมภีร์สุขาวตีวญหสูตร.....	91

บทที่	หน้า
ความหมายของคำว่า อมิตาละ.....	91
ประวัติความเป็นมาของพระอมิตาละ.....	96
พุทธลักษณะ.....	106
บริวาร.....	109
พุทธศิลป์.....	115
พระอมิตาละในพระสูตรมหายาน.....	125
บทบาทของพระอมิตาละในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร.....	133
แนวความคิดเรื่องปณิธานในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร.....	136
ความหมายของคำว่า ปณิธาน.....	136
การตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนา.....	138
การตั้งปณิธานในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร.....	144
การศึกษาวิเคราะห์ปณิธาน 48 ประการในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร.....	146
4 แนวคิดเรื่องสุขาวดีพุทธเกษตรในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร.....	154
ความหมายของคำว่า สุขาวดี.....	154
ทรรศนะของแดนสุขาวดีในพระสูตรมหายาน.....	155
ทรรศนะเรื่องสุขาวดีพุทธเกษตรในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร.....	158
ระดับชั้นของสุขาวดีพุทธเกษตร.....	168
ประวัติความเป็นมาของนิกายสุขาวดี.....	172
นิกายสุขาวดีในประเทศจีน.....	173
นิกายสุขาวดีในประเทศญี่ปุ่น.....	175
นิกายสุขาวดีในประเทศเวียดนาม.....	178
นิกายสุขาวดีในประเทศฝั่งตะวันตก.....	179
หลักธรรมและจริยวัตรของผู้บำเพ็ญตนในนิกายสุขาวดี.....	179
สุขาวดีกับปัญญาญาณ.....	185
สุขาวดีกับกฎแห่งกรรม.....	189
ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับสำนักสุขาวดี.....	193
ทรรศนะทางปรัชญาของนิกายสุขาวดีกับนิกายมาน.....	197
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	199
บทสรุป.....	199

บทที่	หน้า
ข้อเสนอแนะ.....	202
รายการอ้างอิง	203
ภาคผนวก.....	211
ภาคผนวก ก คัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตร ฉบับปริวรรต.....	212
ภาคผนวก ข คัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตร ฉบับแปล.....	247
ภาคผนวก ค ตารางเทียบอักษรเทวนาครี – โรมัน – ไทย.....	298
ประวัติผู้วิจัย.....	300

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	โครงสร้างของจักรวาล ดังปรากฏในข้อความของจูฬนิสสูตร.....	82
2	พระอมิตาภะนั่งเป็นองค์ประธานและดินแดนสุขาวดีพุทธเกษตร พร้อมด้วย พระ มหาสาวกทั้งสองพระองค์ คือ ด้านซ้ายเป็นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ด้านขวาเป็นพระมหาสถามปราปตโพธิสัตว์ และเบื้องล่างเป็นชาวสุขาวดี ทั้งหลายที่มาร่วมกันฟังธรรม เป็นศิลปะจีนที่ประดับตามฝาผนังของวัดต่างๆ	116
3	พระอมิตาภะประทับนั่งบนบัลลังก์ดอกปัทมะ แสดงมุทราปางสมาธิ มีบาตร เป็นสัญลักษณ์แทนดอกบัว พระวรกายสีแดง เปล่งประกายด้วยรัศมีสีทอง ทรงจีวรสีทอง ลวดลายเส้นและการวาดภาพเป็นสัญลักษณ์ที่เห็นได้ทั่วไปของ ศิลปะทิเบต	117
4	ภาพวาดพระอมิตาภะบนผ้าลินินทรงประทับนั่งปางธยานมุทรา สวมชุดทรง สูง บนบัลลังก์ที่ประทับประดับด้วยรูปนกกยูงซึ่งเป็นพาหนะของพระองค์อยู่ ทางด้านบ่าทั้งสองข้าง พร้อมขนานข้างด้วยพระโพธิสัตว์สาวกทั้งสองพระองค์ สวมเครื่องทรง ไม่สวมเสื้อผ้า จากหลังเป็นจำนวนพระพุทธรูปจำนวนมาก เป็น ศิลปะแบบทิเบตตอนใต้ อยู่ในช่วงค.ศ. 1075-1125.	118
5	พระอมิตาภะประทับนั่งปางธยานมุทรา เป็นประติมากรรมสำริดขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่ที่วัดโกโตกุ เมืองคะมะคุระ ประเทศญี่ปุ่น สร้างขึ้นในปีค.ศ. 1252 มีส่วนสูง 13.35 เมตร หน้า 93 ด้าน เป็นศิลปะญี่ปุ่นสมัยคะมะคุระ	119
6	พระอมิตาภะปางอภัยมุทรา ทำประทับนั่ง และทำยื่น เป็นประติมากรรมสำริด ศิลปะเกาหลี ในสมัยอาณาจักรซิลลา ในปีค.ศ. 668 – 935	120
7	พระอมิตาภะปางอภัยมุทรา ทำประทับนั่ง ด้านขวาเป็นพระมหาสถามปราปต โพธิสัตว์ ประทับนั่งแบบลิตาสนะ ปางวิตรรกมุทรา ด้านซ้ายเป็นพระอว- โลกิเตศวรโพธิสัตว์ ประทับนั่งแบบลิตาสนะ ปางภูมิสปรรมมุทรา สวม มงกุฎแบบเกาหลี เป็นประติมากรรมสำริด ศิลปะเกาหลี ในสมัยอาณาจักรโจซอน ในปีค.ศ. 1565.	121

ภาพที่		หน้า
8	พระอมิตาภะปางชยานมูทรา เป็นประติมากรรมหิน ที่บุโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย ศิลปะชวาภาคกลาง ในช่วงปลายค.ศ. ที่ 8- กลาง ค.ศ ที่ 9	122
9	พระอมิตาภะปางชยานมูทรา เป็นประติมากรรมทำด้วยหินอัลคินีพู(andesite) ที่บุโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย ศิลปะชวาภาคกลาง ในช่วงปลายค.ศ. ที่ 8- กลาง ค.ศ ที่ 9 ปัจจุบันได้รับการประมูลไปไว้ที่พิพิธภัณฑ์ศิลปะแห่งนิว เซาท์ เวลส์ (Art Gallery Society of New South Wales)	123
10	พระอมิตาภะปางชยานมูทรา ประดับเครื่องทรง สวมชฎา ประติมากรรมสำริด ศิลปะแนววัชรยาน จากประเทศมองโกเลีย ในปีค.ศ.ที่ 18 ปัจจุบันตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาแห่งกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย	124

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกได้เริ่มขึ้น หลังจากพุทธปรินิพพานได้ 3 เดือน คณะสงฆ์ได้ทำการตกลงกันไว้ในการยึดหลักธรรมวินัยให้เหมาะกับกาลเทศะ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานสงฆ์ แต่มีคณะสงฆ์บางกลุ่มไม่ยอมรับการทำสังคายนาของพระมหากัสสปจึงแยกไปทำสังคายนาในพวกของตนอีกต่างหาก ต่อจากนั้นการทำสังคายนาครั้งที่ 2 ได้มีขึ้น หลังจากพุทธปรินิพพานประมาณ 100 ปี ซึ่งเป็นมูลเหตุกำเนิดของพระพุทธศาสนา มหายาน (Mahāyāna) ในกาลภายหลัง ที่ได้แยกออกจากกลุ่มพระพุทธศาสนาดั้งเดิม (Primitive Buddhism) ตามแนวคิดใหม่ของกลุ่มพระเถรานุเถระชาวเมืองเวสาลีแห่งแคว้นวัชชี ซึ่งก่อนหน้านี้ ได้มีความคิดขัดแย้งกันเกี่ยวกับการละเมิดพระวินัย 10 ประการ อันได้แก่มีการฉันอาหารในเวลาวิกาล จับต้องเงินทอง ดื่มเครื่องดองของเมา เป็นต้น โดยฝ่ายหนึ่งเห็นว่าชอบด้วยพระธรรมวินัย และอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย จึงเกิดการถกเถียงกันอย่างรุนแรง จนเป็นเหตุให้เกิดการแตกแยกกันในสังฆมณฑล¹ ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดแนวความคิดใหม่ ก็คือ พระพุทธคำรัสที่ตรัสแก่พระสงฆ์สาวก ก่อนพุทธปรินิพพานได้แก่เรื่อง มหาปเทศ 4² และการปฏิบัติตามสิกขาบท

¹ ตามคติของมหายาน(บางนิกาย)เชื่อว่าการทำสังคายนาครั้งที่ 2 ได้ทำให้เกิดการแตกแยกออกเป็น 2 สำนัก คือ มหาสังฆิกะ (Mahāsāṅghika) และ สติวรัวาทะ (Sthavīravāda) ตามที่ภิกษุธรรมวาทีและวินัยวาที ได้ปรารภทศนะ 5 ประการเกี่ยวกับความเป็นอรหันต์ของภิกษุมหาเถวะ(Mahādeva) ซึ่งเป็นผู้มีคนศรัทธามากมาย มติของท่านทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความสงสัยในพระพุทธศาสนาเพื่อจะกำจัดข้อสงสัยนี้ ภิกษุฝ่ายธรรมวาทีและวินัยวาที จึงได้ยกทศนะ 5 ประการของภิกษุมหาเถวะมาเป็นสาเหตุของการทำสังคายนาครั้งที่ 2 ทศนะทั้ง 5 ประการที่เป็นการผิดพระวินัยนั้น คือ 1. พระอรหันต์อาจถูกขั้วชวนได้ในความฝัน 2. บุคคลอาจเป็นพระอรหันต์ได้โดยไม่รู้ตัว ต้องให้ผู้อื่นพยากรณ์ 3. พระอรหันต์ยังมีความสงสัยในคำสอนของพระพุทธองค์ 4. บุคคลจะบรรลุพระอรหันต์โดยไม่มีอาจารย์ไม่ได้ 5. บุคคลจะบรรลุพระอรหันต์ได้ โดยเปล่งอุทานว่า “อโห” (aho), ดู Nalinaksha Dutt, **Buddhist sects india** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1978), 22.

² หลักธรรมเรื่องที่ทำให้พิจารณาความควรและไม่ควรของการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก มี 4 ข้อ คือ 1. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งเป็นอกัปปิยะ(ไม่ควร) ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ(ควร) สิ่ง

ในพระวินัย ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในหลักธรรมและความมีศีลาจารวัตรแตกต่างกันออกไป กลายเป็นความคิดใหม่ขึ้นในกลุ่มของภิกษุชาวเมืองวัชชี คือ ร่วมกันแก้ไขพุทธบัญญัติละเมิดพระวินัย 10 ประการ เป็นเหตุให้พระเถระผู้ใหญ่ คือ พระยสกาณ्हกบุตร ชาวเมืองปาฐาร่วมประชุมสงฆ์ ยกขึ้นสังคายนาพระธรรมวินัยที่เมืองเวสาลีเพื่อระงับอธิกรณ์(เหตุ) แต่กลุ่มภิกษุชาววัชชีผู้ละเมิดไม่ยอมรับผิด อ้างพระพุทธานุญาตที่ให้มีการถอดถอนข้อห้ามตามพระวินัยเล็กน้อยได้แยกพวกออกไป ประกาศสังคายนาขึ้นใหม่เป็น “มหาสังคีติ” ประกาศเรียกพวกของตนว่า “มหาสังฆิกะ” คือ “กลุ่มใหญ่” หรือ “พวกมาก” นอกจากมูลเหตุที่กล่าวมาแล้ว ความพยายามของพระที่จะเอาชนะศรัทธาของพวกพราหมณ์ ศาสนาพุทธและพราหมณ์ต่างก็แข่งกันพยายามจะดูดกลืนเอาเหตุผลกันเพื่อเรียกศรัทธาจากกษัตริย์และชาวบ้านให้มานับถือตน ต่างฝ่ายต่างสร้างความน่าเชื่อถือให้กับกลุ่มของตน³ เหตุแห่งความแตกแยกนี้⁴ ได้แบ่งแยกออกไปเป็นกว่า 10 กลุ่มนิกายย่อย เป็นการแปรเปลี่ยนหลักธรรมวินัยดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป โดยได้รับอุปการะจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจแห่งชมพูทวีปสมัยต่อมาอีกหลายพระองค์ เช่น พระเจ้านิยกะแห่งปุรุยปุร (เปยวาร)⁴ ได้ประกาศให้นิกายสรวาสติวาท เป็นนิกายซึ่งทางราชการรับรอง จึงเป็นผลทำให้ยานาทศนะแพร่หลายออกไปกลายเป็นรูปพระพุทธศาสนาอย่างใหม่ คือ “มหายาน” แปลความหมายว่า ยานพาหนะใหญ่สามารถขนสรรพสัตว์ให้ออกจากกองทุกข์ได้มากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งภิกษุกลุ่มนี้แสวงให้ข้อฝ่ายตรงกันข้ามกับคำ “มหายาน” ของตนว่า “หินยาน”(Hinayāna) การแตกแยกของคณะสงฆ์หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 2 เสร็จลงแล้ว แม้ว่าจะไม่มีนิกายมหายาน

นั้นไม่ควร 2. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร 3. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากันกับสิ่งเป็นอกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นกัปปิยะ สิ่งนั้นไม่ควร 4. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากันกับสิ่งเป็นกัปปิยะ ขัดต่อสิ่งเป็นอกัปปิยะ สิ่งนั้นควร, ดูพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), 221.

³ สุมาลี มหณรงค์ชัย, **พุทธศาสนามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : ศยาม, 2550), 15.

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 22** (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2532), 14374.

⁵ นิกายสรวาสติวาทหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีอยู่ เป็นนิกายที่แยกมาจากนิกายเถรวาทในสมัยพุทธศตวรรษที่ 3 มีพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาโดยสมบูรณ์ของตนเอง นิกายนี้ไม่ค่อยเคร่งครัดในการรักษาตัวบทหรือความหมายของพระไตรปิฎกนักแต่ถือหลักปรัชญาในอภิธรรมเป็นสำคัญ มีหลักบางประการไม่เหมือนกับฝ่ายเถรวาท, ดู สำเนียง เลื่อมใส, **มหากาพย์พุทธจริต** (กรุงเทพฯ : ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 7.

รวมอยู่ด้วยก็ตาม แต่นิกายมหายานนั้นก็ได้อาศัยการแตกแยกของสงฆ์นี้ ให้ตัวเองได้แหวกว่ายเวียนวนเพื่อค่อยๆ พูมฟักตัวเองอยู่เป็นเวลาหลายร้อยปี จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 7 นิกายมหายานจึงได้เปิดเผยตัวเองเป็นประวัติศาสตร์หน้าใหม่ให้กับวงการพระพุทธศาสนา⁶

อันที่จริงการแตกแยกของพระพุทธศาสนาดั้งเดิม ในการทำสังคายนาครั้งที่ 2 เมื่อกล่าวโดยส่วนใหญ่แล้ว มีเพียง 2 นิกายเท่านั้น คือ เถรวาท (สถวีรวาท) และ อัจฉริยวาท(มหาสังฆิกะ) ครั้นในพุทธศตวรรษที่ 2 จึงได้แตกนิกายย่อยออกไปอีกเป็น 18 นิกาย ตามปรกณฝ่ายบาลี แต่ถ้านับตามปรกณฝ่ายสันสกฤตแยกออกไปเป็น 20 นิกาย และรวมเถรวาทอันเป็นของดั้งเดิมก็จะเป็น 21 นิกาย⁷ แต่ อังเดร บาร์ว (André Bareau) ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาชาวฝรั่งเศสได้รวบรวมรายชื่อ นิกายต่างๆ ของพระพุทธศาสนาจากหลักฐานด้านวรรณกรรมและจารึก กล่าวว่านิกายในพระพุทธศาสนาได้แตกออกทั้งหมดถึง 34 นิกายด้วยกัน⁸ แต่อย่างไรก็ตาม การที่พระพุทธศาสนาได้ถูกแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ นั้น ก็เพื่อให้มีหลักธรรมข้อปฏิบัติและพิธีกรรมบางอย่างให้เข้ากับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี แนวความคิด และความเชื่อของสังคมในการเป็นข้อปฏิบัติตามได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังสามารถแข่งขันกับอิทธิพลของลัทธิศาสนาอื่นๆที่กำลังมีความเจริญแพร่หลายอยู่อย่างมากในขณะนั้นด้วย

นิกายมหายานได้ถือกำเนิดขึ้น มีผลทำให้พระพุทธศาสนาโดดเด่นขึ้นมากว่าแต่ก่อนมาก ชาวพุทธทั้งนักบวชและฆราวาสต่างตื่นตัวกันอย่างมากกับความเลื่อมใสศรัทธารูปแบบใหม่ของนิกายมหายาน บรรดาคณาจารย์ของฝ่ายมหายานก็ได้รจนาคัมภีร์ขึ้นมาเป็นฐานรองรับแนวความคิดใหม่จำนวนมาก เช่น ได้รจนากลุ่มของพระสูตรอย่างใหม่ขึ้นมา เรียกว่า ไวปุลยสูตร (Vaipulya Sūtra) หรือ มหายานสูตร ซึ่งมหายานถือว่าเป็นความหมายที่ลึกซึ้งของพระสูตรเดิมเป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์ที่แต่งอธิบายความเฉพาะเรื่องเรียกว่า ศาสตร์ และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ขึ้นเป็นพิเศษอีกด้วย จุดมุ่งหมายการแต่งคัมภีร์ขึ้นใหม่ของมหายานนี้ ก็เพื่อ

⁶ ประยงค์ แสนบุราณ, พระพุทธศาสนามหายาน (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2548), 18.

⁷ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 25.

⁸ นิกายพระพุทธศาสนาของบาร์วที่เพิ่มเข้ามานอกเหนือจากปรกณฝ่ายสันสกฤต คือ อนธก (Andhaka), ราชกิริย (Rājagirīya), สิทธารถิก (Siddhārthika), มุลสรวาสติวาทีน (Mūlasarvāstivādin), ทารุญญานติก (Dārṣṭāntika), วิภชยวาทีน (Vibhajyavādin), ตามรสาฎิย (Tāmraśāṭīya), มหาวิหาร (Mahāvihāra), อภยกิริวาสิน (Abhayagirivāsin), เซตวนิย (Jetavanīya) หรือ สากลิก (Sāgalika), เหตุวาทีน (Hetuvādin), อุตุตราปถิก (Uttarāpathaka), เวตุลลิก (Vetullaka), ดู Paul Groner, **A history of Indian Buddhism : from Śākyamuni to early Māhāyāna** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1998), 115.

ใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนและประกาศแนวคิดใหม่ของพวกตน และเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแข่งขันได้ตอบกับอิทธิพลของลัทธิศาสนาอื่น หรือพระพุทธศาสนาด้วยกันเองแต่ต่างนิกายกัน⁹ นิกายนี้ได้ครองใจคนในซีกโลกตะวันออก อาทิ เช่น ประเทศจีน ญี่ปุ่น ทิเบต เกาหลี เวียดนาม ฯลฯ มาหลายศตวรรษตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แนวคำสอนที่เรียกว่า “พระสูตร” ในคัมภีร์หลักของนิกายมหายานนั้น นักปราชญ์ส่วนมากมีความเห็นคล้ายกันว่า ช่วงกำเนิดของพระสูตรต่าง ๆ นั้น อยู่ที่ประมาณ พ.ศ. 600 – 1100 ปี¹⁰ พระสูตรของนิกายมหายานจะเน้นหนักไปในทางอภินิหารหรือมีอานุภาพต่างๆ ที่จะคลบับดาลให้คนได้รับพร ซึ่งต่างจากคัมภีร์ของนิกายหินยานจะเน้นสังฆธรรมที่คนสามารถประจักษ์ได้ด้วยตัวเอง ประพจน์ อัสววิรุฬหการ¹¹ ได้จัดแบ่งคัมภีร์ตามลักษณะทางความคิดสำคัญของมหายานออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. คัมภีร์ที่แสดงแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ ทั้งที่กล่าวถึงอุดมคติของพระโพธิสัตว์ และขั้นตอนการเป็นพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญ คือ สัทธรรมปุณฑริกสูตร ติมัลเกียรตินิรเทศสูตร ทศภูมิสูตร มหายานสูตราลังการ สมาริราชสูตร ศึกษาสมุจจัย โพธิจรรยาวดาร สุรางคมสมาธิสูตร ศรีมาลาเทวีสูตร เป็นต้น

2. คัมภีร์ที่กล่าวถึงแนวความคิดเรื่อง ปรัชญาศูนยตา ที่เน้นมากคือคัมภีร์ในหมวดปรัชญาปารมิตา ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญ คือ รัตนคุณสังยุตคาถา อัญญาหัสริกาปรัชญาปารมิตา วัชรเจติกปรัชญาปารมิตา ปรัชญาปารมิตาหฤตยสูตร เป็นต้น

3. คัมภีร์ที่กล่าวถึงแนวความคิดเรื่องการหลุดพ้นด้วยภักติ (พุทธภักติ)¹² ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญ คือ สุขาวตียูหะ กัณทวยูหะ การัณทวยูหะ เป็นต้น

⁹ พระมหาวิชาญ กำเนิดกลับ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรรยาวดาร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 2.

¹⁰ บุญย นิลเกษ, พระพุทธศาสนา มหายาน (กรุงเทพฯ : อักษรเกษม, 2526), 53.

¹¹ ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 27 - 30.

¹² การอุทิศตนต่อเทพเจ้าที่ตนเองเคารพบูชา สำหรับชาวพุทธฝ่ายมหายานผู้ต้องการหลุดพ้นเพียงแต่เอยพระนามพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงมหิทธานุภาพก็สามารถหลุดพ้นได้, ดู พระวิสุทธร ชาญเกียรติ, พระพุทธเจ้าฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : หิมนคุณธรรมสถาน), 2549, หน้า 18.

สำหรับแนวคิดเรื่องการหลุดพ้นด้วยภักดินั้น นิกายสุขาวดีก็เป็นนิกายที่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อแนวคิดนี้ เพราะนิกายนี้ถือความภักดีศรัทธาในองค์พระอมิตาภะเป็นหลัก เมื่อมีความภักดีต่อพระองค์แล้วก็สามารถนำพาตนให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏได้ ความเป็นมาของคติความเชื่อเรื่องสุขาวดีและอมิตาภพุทธะ มีปรากฏอยู่ในพระสูตรฝ่ายมหายานที่สำคัญ 4 สูตร คือ (มหา)สุขาวดีวายุหสูตร จุลสุขาวดีวายุหสูตร อมิตายุทธยานสูตร และอมิตายุสูตรอุปเทศ¹³ ในบรรดาพระสูตรทั้ง 4 สูตรนี้ (มหา)สุขาวดีวายุหสูตร (สุขาวดีวายุหสูตร ฉบับพิสดาร) ถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุด เพราะได้กล่าวถึงพระเกียรติคุณขององค์อมิตาภะตั้งแต่ครั้งยังบำเพ็ญบารมีในภพชาติมนุษย์ ที่สำคัญท่านได้ตั้งมหาปณิธานจำนวน 48 ข้อ¹⁴ ไว้เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ภายหลังที่ได้บรรลุพุทธภูมิแล้ว ชาว นิกายสุขาวดีส่วนใหญ่จะถือเอามหาปณิธานนี้เป็นจุดหมายในการปฏิบัติเพื่อขอ บารมีจากพระอมิตาภะ มหาปณิธานทั้ง 48 ข้อนี้มีเนื้อหาสำคัญที่เป็นที่มาของแนวคิดของนิกายสุขาวดีทั้งในจีนและญี่ปุ่น ซึ่งโดยทั่วไปถือว่าข้อที่สำคัญที่สุดที่จัดได้ว่าเป็นหัวใจของคำสอนของนิกายนี้ คือ ข้อที่ 18 เพราะกล่าวถึงแนวคิดเรื่องการหลุดพ้นด้วยพุทธภักดี คือ สรรพสัตว์ทั้งหลายที่จะไปเกิดในแดนสุขาวดีได้นั้น ให้เอ๋ยพระนามของพระอมิตาภะ ดังความในปณิธานข้อนี้ว่า

“เมื่อเวลาที่ข้าพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ สรรพสัตว์ในสิบทิศ
เมื่อได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว จักเกิดศรัทธาโสมนัสเป็นที่สุดแห่งใจ กุศล
มูลบรรดามีก็อุทิศเพื่อขออุบัติยังโลกธาตุของข้าพระองค์ จนถึงการภาวนาถึงสิบ
วาระ (ครั้ง) หากมิได้มาอุบัติแล้วไซ้จักมิขอตรัสรู้พระอนุตรสัมโพธิญาณ
เว้นเสียแต่ผู้ก่อนนันทริยกรรมห้าประการ และผู้ทำลายพระธรรม”¹⁵

คัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตรนี้ ไม่ปรากฏทั้งกาลเวลาที่รจนา และนามของผู้รจนา เนื้อหานั้น รจนามีทั้งหมด 47 ปริเฉท¹⁶ แต่ละปริเฉทรจนาไว้ด้วยร้อยแก้วและแทรกไว้ด้วยบทร้อยกรองปะปน

¹³ พระวิสุทฐิกร เชื้อเกียก, พระพุทธเจ้าฝ่ายมหายาน, 19.

¹⁴ ปณิธานจำนวน 48 ข้อนั้นมาจากคัมภีร์ฉบับภาษาจีน แต่ในฉบับภาษาสันสกฤตได้แสดงปณิธานไว้เพียง 46 ข้อโดยขาดข้อที่ 18 และ 21 ที่ปรากฏอยู่ในฉบับภาษาจีน ซึ่งในคัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตรฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษจากฉบับภาษาสันสกฤตของ Max Muller ที่อยู่ในหนังสือ The Sacred Books of the East เล่มที่ 49 ในหนังสือเล่มนี้ก็ได้้นำปณิธานข้อที่ขาดไปจากฉบับภาษาจีนที่ท่านสังฆวรมันแปลไว้มาใส่ไว้ด้วยในตอนท้าย

¹⁵ พระวิสุทฐิกร เชื้อเกียก, มหาสุขาวดีวายุหสูตร (กรุงเทพฯ : หอสมุดธรรมสถาน, 2551), 22.

¹⁶ แต่ในคัมภีร์ฉบับภาษาจีนจะมี 48 ปริเฉท

กันในบางปริเฉท ท่านสังฆวรมัน(Saṅghavarman) และท่านคังเจ็งไค่ ได้แปลเป็นภาษาจีนในปี ค.ศ. 252 หรือ ราวพุทธศตวรรษที่ 7 – 8 และท่านโพธิรุจิ ได้นำมาแปลอีกในปี ค.ศ. 693 หรือ ราวพุทธศตวรรษที่ 12¹⁷ ต่อจากนั้นมาก็ได้มีการแปลออกเป็นพาคัยจีนหลายครั้ง จนกระทั่งท่านสิงหวรมัน(sinhavarman)ได้แปลอีกในปี ค.ศ. 1022 หรือ ปี พ.ศ. 1565¹⁸

ในบรรดาพระสูตรที่สำคัญของนิกายสุรวาดีนี้ คัมภีร์สุรวาดีวุธหสูตรจึงนับว่าเป็นพระสูตรที่สำคัญและมีค่ามากเล่มหนึ่ง ที่ควรนำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงหลักการทางศาสนา และหลักพุทธปรัชญาของฝ่ายมหายาน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์เล่มนี้ ทั้งในด้านประวัติความเป็นมาและเนื้อหาของคัมภีร์ว่าได้มีการนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องพระอมิตาภะ เรื่องการตั้งปณิธาน และเรื่องสวรค์ชั้นสุรวาดีพุทธเกษตรไว้อย่างไรบ้าง มีขอบเขตกว้างขวางแค่ไหน โดยจะเริ่มศึกษาตั้งแต่ ทรศนะปรัชญามหายานในคัมภีร์นี้ อันประกอบไปด้วย เรื่องพระพุทเจ้า พระโพธิสัตว์ วิสุทธิภูมิ ต่อจากนั้นจะศึกษาความเป็นมาของพระอมิตาภะและบทบาทของพระองค์ในคัมภีร์นี้ การตั้งมหาปณิธานทั้ง 48 ประการของพระองค์ รวมถึงเรื่องสุรวาดีพุทธเกษตร และรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดทางด้านปรัชญา และแก่นแท้ของหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สุรวาดีวุธหสูตร รวมทั้งทรศนะทางปรัชญาของนิกายสุรวาดีที่ได้รับอิทธิพลและส่งอิทธิพลต่อนิกายสำนักอื่นๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ขอบเขตเนื้อหา แนวความคิดเรื่องพระอมิตาภพุทธเจ้า และเรื่องปณิธาน 48 ประการของคัมภีร์มหาสุรวาดีวุธหสูตร ตลอดจนแนวคิดเรื่องสุรวาดีพุทธเกษตรในคัมภีร์เล่มนี้
2. เพื่อศึกษาให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายและรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดทางด้านปรัชญา และแก่นแท้ของหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สุรวาดีวุธหสูตร
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงทรศนะทางปรัชญาของนิกายสุรวาดีที่ได้รับอิทธิพลและส่งอิทธิพลต่อนิกายสำนักอื่นๆ

¹⁷ Cowell Edward Byles, **Buddhist Mahayana texts** / Vol. E.B. Cowell, F. Max Muller, J. Takakusa (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), 73.

¹⁸ อภิชาติ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, **พระพุทธศาสนามหายาน** (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 184.

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้คัมภีร์ชื่อว่า SUKHĀVATĪ – VYŪHA Description of SUKHĀVATĪ, The Land of Bliss ที่ตรวจชำระโดย เอฟ แมกซ์ มุลเลอร์ (F. Max Muller) และ บุนยิอุนันจิโอ (Bunyu Nanjio) ฉบับบรรณาเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งคัดมาจาก Aryan Series, Vol. I – Part II. ของ Manuscripts in the Bodleian and Other Oxford Libraries ตีพิมพ์ไว้เมื่อคริสต์ศักราช 1972 จัดพิมพ์โดย Amsterdam Oriental Press มาศึกษาวิจัยเป็นหลัก เนื้อหาในคัมภีร์เล่มนี้จะประกอบไปด้วย Sanskrit text ของ สุขาวดีวายุหสูตร จุลสุขาวดีวายุหสูตร และ กถาบางกถาที่เป็นฉบับภาษาจีนของสังฆวรมัน ผู้วิจัยจะศึกษาวิจัยเฉพาะส่วนของคัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตรเท่านั้น

ขั้นตอนของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสำรวจเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยจะทำการปริวรรต และแปลคัมภีร์เฉพาะส่วนของ(มหา)สุขาวดีวายุหสูตรในหนังสือ SUKHĀVATĪ – VYŪHA Description of SUKHĀVATĪ, The Land of Bliss ที่ตรวจชำระโดย เอฟ แมกซ์ มุลเลอร์ และ บุนยิอุนันจิโอ ฉบับบรรณาเป็นภาษาสันสกฤตให้เป็นภาษาไทย ต่อจากนั้นจะทำการสำรวจข้อมูลทั้งจากคัมภีร์นี้และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ พร้อมทั้งข้อสันนิษฐานและความรู้ ความเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับนิยายสุขาวดี ทั้งพระภิกษุสงฆ์จีนิกาย และฆราวาส แล้วนำข้อมูลที่สำรวจได้นั้นมาศึกษาวิเคราะห์ ตีความ แยกแยะ พร้อมกับจัดรวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ แล้วเรียบเรียงนำเสนอเป็นผลงานวิจัยตามลำดับ

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ชื่อของคัมภีร์(มหา)สุขาวดีวายุหสูตรนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายได้เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น มหาสุขาวดีวายุหสูตรบ้าง มหาอมิตายุสสูตรบ้าง อปริมิตายุสสูตรบ้าง สุขาวดีวายุหสูตรฉบับพระสูตรใหญ่บ้าง สุขาวดีวายุหสูตรฉบับพิสดารบ้าง เพื่อมิให้เกิดความสับสนขึ้น ผู้วิจัยจะใช้ชื่อว่า สุขาวดีวายุหสูตร ในงานวิจัยนี้ตลอด

2. ข้อความที่เป็นภาษาสันสกฤตและภาษาอื่นๆ นั้น เมื่อจำเป็นจะต้องนำมาอ้างอิงประกอบในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะทำการปริวรรตเป็นอักษรไทยทั้งหมด โดยจะยังคงรักษารูปศัพท์ไว้ตามเดิมทุกประการ เช่น สุขาวดีวายุหะ สุขาวดีวายุหมหายานสูตร เป็นต้น ส่วนข้อความที่เป็นเนื้อหานั้นในการกล่าวถึงครั้งแรกจะใช้วิธีการเขียนแบบสันสกฤต แต่สะกดแบบไทยและคงคำอ่าน

แบบสันสกฤต เช่น สุวรรณประภา (สุวรรณปรภ) อุตตปตไวยุรยนิรภาสะ (อุตตปตไวยุรยนิรภาส) เป็นต้น

3. ชื่อเฉพาะของคัมภีร์หรือคำศัพท์อื่นๆ ที่เป็นภาษาสันสกฤตปริวรรตแบบอักษรไทยและโรมัน จะเขียนไปตามความนิยมที่ใช้กันในภาษาไทยปัจจุบัน และจะแสดงรูปคำเดิมไว้ในวงเล็บด้วยอักษรโรมันเฉพาะการปรากฏครั้งแรก เช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตร (Saddharmapuṇḍarīka Sūtra) มหายน (mahāyāna) เป็นต้น ส่วนชื่อบุคคลหรือนักปราชญ์ทั้งหลายจะใช้อักษรโรมันหรือภาษาอังกฤษกำกับไว้ในวงเล็บข้างท้าย เมื่อกล่าวถึงครั้งแรกเช่นกัน เช่น กุมารชีพ (Kumārājīva) ธรรมรักษ์ (Dharmarakṣa) เป็นต้น

4. การปริวรรตเป็นอักษรไทยในคัมภีร์เล่มที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษาวิจัยนี้ หลักการปริวรรตของตัวอนุสวาร (anusvāra) (—°) ในคัมภีร์เล่มที่ได้อ้างถึงนี้ ผู้วิจัยจะขอปริวรรตเป็นตัวอักษรอนุนาสิก ซึ่งเป็นอักษรตัวสุดท้ายของฐานวรรคนั้นๆ เช่น ในคัมภีร์เขียน มหาจุณฺฑ ผู้วิจัยปริวรรตเป็น “มหาจุณฺฑ” หรือ ในคัมภีร์เขียน भगवांस्तेनांजलिं ผู้วิจัยปริวรรตเป็น “ภควาสฺเตนาณฺจลํ” หรือ ในคัมภีร์เขียน उत्तरासंगि ผู้วิจัยปริวรรตเป็น “อุตฺตราสงฺก” เป็นต้น

5. ชื่อเฉพาะของเหล่าสาวกในคัมภีร์บทที่ 1 มีการอ่านออกเสียงเป็นภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจะขอเขียนชื่อนั้นเป็นภาษาไทยที่คนไทยคุ้นเคยกัน เช่น พระอนันทะ เขียนเป็น พระอนนท พระสารีบุตร เขียนเป็น พระสารีบุตร พระมหาเมทกัลยาณะ เขียนเป็น พระมหาโมกคัลลานะ พระกุมารกัสปะ เขียนเป็น พระกุมารกัสปะ พระราหุละ เขียนเป็น พระราหุล เป็นต้น

ค่านิยามศัพท์

1. พระสูตร หมายถึง ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่มีในกาลและเทศะต่างๆ แต่ละสูตรจะบอกชัดว่าพระพุทธองค์ตรัสไว้ที่ไหน กับผู้ใด และด้วยแรงบันดาลพระทัยเช่นใด มีเค้าโครง มีที่มา มีเหตุมีผล ด้วยการแสดงธรรมอ้างอิงบุคคลและเหตุการณ์อันเป็นสิ่งที่สื่อกันเข้าใจได้สำหรับผู้อ่าน

2. สุขาวดีวิสุทธิ หมายถึง คัมภีร์ของพระพุทธศาสนา มหายานนิกายสุขาวดี ไม่ทราบที่มาของการรณอย่างแน่ชัด มีเนื้อหาบรรยายเกี่ยวกับโลกธาตุอันบริสุทธิ์ที่มีนามว่าสุขาวดีอันน่ารื่นรมย์สำราญ มีพระพุทธอมิตาภะเสด็จอยู่ประทับแสดงธรรม พร้อมด้วยหมู่พระโพธิสัตว์อรหันต์ และพระสาวกอีกกณานับมิได้ ประกอบด้วย 4 พระสูตรที่สำคัญ คือ มหาสุขาวดีวิสุทธิ จุลสุขาวดีวิสุทธิ อมิตายุรยานสูตร และอมิตายุสูตรอุปเทศ

3. ปณิธาน หมายถึง ความตั้งใจจริงที่จะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ จนไม่เห็นสิ่งอื่นมีค่าควรแก่การสนใจอีก ความมุ่งมั่น ความตั้งใจหรือความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะบรรลุจุดหมายที่

ตนเองวางไว้ซึ่งก่อให้เกิดพลังจิตที่จะกำหนดความคิดและการกระทำของตนเองได้ เหตุผลที่ทำให้ผู้บำเพ็ญธรรมในอดีตสามารถบรรลุธรรมขึ้นไปเป็นสังคัลลิตีได้ ก็คือการตั้งปณิธานอันยิ่งใหญ่และแรงกล้า เช่น ปณิธาน 10 ข้อ สำหรับผู้บำเพ็ญอนุตตรธรรม

4. สุขาวดี หมายถึง ชื่อพุทธเกษตรหรือโลกธาตุหนึ่ง เป็นแดนประทับของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งพร้อมเหล่าสรรพสัตว์ของพระองค์ อยู่ทางทิศตะวันตก ผู้เข้าสู่สุขาวดีพุทธเกษตรนี้แล้วสามารถบรรลุนิพพานบนนี้ได้เลย พระพุทธเจ้าผู้ครองพุทธเกษตรสุขาวดีนี้ มีพระนามว่า “อมิตาภะ” ซึ่งแปลว่า “พระพุทธเจ้าผู้มีแสงสว่างหาประมาณมิได้”

5. พุทธเกษตร หมายถึง ชื่อเรียกสถานที่หรือดินแดนที่มีพระพุทธเจ้าไปอุบัติ ไม่มีในฉกามาพจรสวรรค์หรือสวรรค์ 6 ชั้น ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และไม่ใช่สวรรค์ของศาสนาฮินดู แต่เชื่อว่าเป็นสวรรค์ที่มีคุณสมบัติพิเศษของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

6. มหายาน หมายถึง ขานอันยิ่งใหญ่ เป็นชื่อเรียกนิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่ไปทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย (บางตำราว่า ศรีลังกา) เมื่อราว 2,000 ปีก่อน เป็นที่นับถือกันมากทางประเทศแถบเหนือของเอเชีย เช่น ทิเบต จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ไต้หวัน มองโกเลีย บางส่วนของรัสเซีย เป็นต้น จึงเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า อุดตฺรนิคาย หรือ นิกายฝ่ายเหนือ แนวคิดของนิกายนี้อยู่ที่เรื่องการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์สร้างบารมีเพื่อช่วยเหลือสรรพชีวิตในโลกไปสู่พระนิพพาน

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงจากคัมภีร์สุขาวดีด้วยสูตรภาษาสันสกฤตในหนังสือที่ชื่อว่า SUKHĀVATĪ – VYŪHA Description of SUKHĀVATĪ, The Land of Bliss ที่ตรวจชำระโดย เอฟ แมกซ์ มุลเลอร์ (F. Max Muller) และ บุนยิว นันจิโอ (Bunyu Nanjio) ซึ่งคัดมาจาก Aryan Series, Vol. I – Part II. ของ Manuscripts in the Bodleian and Other Oxford Libraries จัดพิมพ์โดย Amsterdam Oriental Press ค.ศ. 1972 , คัมภีร์ภาษาสันสกฤตของดร. พี. แอล. ไวทยะ (Dr. P. L. Vaidya), Buddhist Sanskrit Text ฉบับตรวจชำระและจัดพิมพ์โดยสถาบันมิถิลา (Mithila Institute) , ดาวโหลดหนังสือและคัมภีร์จาก สํคณกีกฤต ไชยทศสํสฤตตฤปิฎกมู เวยไซค์ <http://www.uwest.edu> โดย University of the West , <http://www2.hf.uio.no/polyglotta/index>. โดย University of Oslo และคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ (สยามราษฎร์ เตปิฎก) โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2525 มีรายละเอียดดังนี้

ภาษาสันสกฤต

คำย่อ	คำเต็ม
สขว.	สุขาเวียหุสสูตร
วชร.	วัชรปรัชญาปารมิตาสสูตร
วมก.	วิมลเกียรติคุณเทสสูตร
ปปห.	ปรัชญาปารมิตาหฤตยสูตร
สธป.	สัทธรรมปุณฑริกสูตร
ภษค.	ไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาราษสูตร
ลกต.	ลัنگาวตารสูตร
มขว.	มหายานวิงศิกา
มทส.	มหายานสูตราลังการ
อปญ.	อรรถรศติกาปรัชญาปารมิตา
อสล.	อภิสมบาลังการวฤตติ สผฏฐารถา
พจว.	โพธิจรรยาวตาร
มวส.	มหาวิสตุอวทาน
คหย.	คฤหยสมาชตันตระ
นปย.	นิสปีนโยคาวลี
สมล.	สาธนมลาลา
อสป.	อัยยสาหสริกาปรัชญาปารมิตา
อกก.	อวโลกิตศวรคฤณการัณทวายุหสูตร

ภาษาบาลี

คำย่อ	คำเต็ม		
ที. ปา.	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค
ม. มุ.	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกั
อัง. เอก.	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอก-ทุก-ตักกนิบาต
อัง. ปัญจก.	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจก-ฉักกนิบาต
อัง. อัฐก.	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตก-อัฐก-นวก นิบาต
ขุ. ขุท.	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ-ธรรมบท

บุ.ชา.มหา.	พระสุตตันตปิฎก	บุททกนิกาย	ชาตก	มหานิปาต
บุ.อป.	พระสุตตันตปิฎก	บุททกนิกาย	อปทาน-พุทธวังสะ	
อภิ.กถา.	พระอภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุปกรณ์		
อรรถกถา				
บุ. วิ. อ.	บุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	ปิฐวรรคที่ 1	นาวาวิมาน

การใช้หมายเลข

1. ในคัมภีร์สุขาวดียหสูตรมีทั้งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เมื่อกล่าวถึงเนื้อหาในร้อยแก้วใช้หมายเลขแบบตอนเดียว ระบุถึงปริเฉท ตัวอย่างเช่น สขว. 20 หมายถึง คัมภีร์สุขาวดียหสูตร ปริเฉทที่ 20 และเมื่อกล่าวถึงเนื้อหาที่เป็นร้อยกรองใช้หมายเลข แบบ 2 ตอน ระบุถึง ปริเฉท / โสลก ตัวอย่างเช่น สขว. 9 / 4 หมายถึง คัมภีร์สุขาวดียหสูตร ปริเฉทที่ 9 โสลกที่ 4.
2. ในคัมภีร์พระไตรปิฎกใช้หมายเลขแบบ 3 ตอน ระบุถึง เล่ม / ข้อ / หน้า ตัวอย่างเช่น ม. มุ. 12 / 332 / 239 หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม 12 ข้อ 332 หน้า 239

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา ขอบเขตเนื้อหา แนวความคิดเรื่องพระอมิตาภ-พุทธเจ้าและเรื่องปณิธาน 48 ประการของคัมภีร์สุขาวดียหสูตร ตลอดจนแนวคิดเรื่องสุขาวดีพุทธเกษตรในคัมภีร์เล่มนี้
2. ทำให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายและรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดทางด้านปรัชญา และแก่นแท้ของหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สุขาวดียหสูตร
3. เพื่อให้ทราบถึงทรรศนะทางปรัชญาของนิกายสุขาวดีที่ได้รับอิทธิพลและส่งอิทธิพลต่อนิกายสำนักอื่นๆ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประพจน์ อัสววิรุฬหการ¹⁹ ผู้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” ได้กล่าววิพากษ์ถึงการตั้งปณิธานของพระธรรมมารใน

¹⁹ ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 59-199.

คัมภีร์สุขาติวญหสูตรว่า จุดหมายสูงสุดที่ได้หลุดพ้นเป็นพระพุทธเจ้าของทางมหายานถือเป็นการหลุดพ้นที่สมบูรณ์ ในขณะที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็เป็นผู้เต็มไปด้วยเมตตากรุณา และจะเป็นผู้ที่มิมหากรุณาก็เมื่อได้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว การตั้งปณิธานนั้นได้ปรากฏในลักษณะของการมุ่งเพื่อเป็นพระพุทธเจ้ามากกว่าการตั้งใจที่จะกระทำการสิ่งต่างๆเพื่อผู้อื่น ในขณะที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ความคิดเช่นนี้จึงยังคงใกล้เคียงกับพุทธศาสนาในช่วงการแตกแยกเป็นสำนักต่างๆ ต่อมาลักษณะเช่นนี้ได้จางหายไป ปณิธานได้กลายเป็นข้อสัญญาที่จะกระทำการสิ่งต่างๆและจักต้องทำให้ได้ในขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์อยู่ นอกจากนี้การเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น ก็ทำให้ปณิธานซับซ้อนขึ้นโดยเฉพาะในคัมภีร์ของกลุ่มที่มีความคิดเรื่องพุทธภักติ เพราะต้องการจะแสดงให้เห็นความตั้งใจที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ เพื่อที่จะให้คนมีศรัทธาว่า พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่จะมาช่วยเหลือได้อย่างแท้จริง ดังเช่น การตั้งปณิธานในสุขาติวญหสูตร ซึ่งมีลักษณะยืดยาวถึง 48 ข้อด้วยกัน ลักษณะการตั้งปณิธานในคัมภีร์นี้เริ่มเน้นประเด็นการที่จะให้สัตว์ทั้งหลายได้ตรัสรู้และหลุดพ้นทั้งหมดเสียก่อน พระองค์จึงจะยอมตรัสรู้บุตรสันตมัยสัมโพธิ

พระมหานพดล พลเยี่ยม²⁰ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวาสต (ปฐมะ ชนตะ) ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงเรื่องพุทธเกษตรในคัมภีร์มหาวาสต สรุปได้ว่าเมื่อพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาเต็มทีเลยครึ่งทางแล้วก็ก้าวเข้าสู่แดนพุทธเกษตร โดยมีพุทธเกษตรอันเป็นของเฉพาะตนเกิดขึ้นรองรับ เป็นการรับรองว่าการบำเพ็ญบารมีมาของพระโพธิสัตว์นั้นไม่ไร้ผลเพราะเข้าใกล้พุทธภูมิทุกขณะ แต่ก็ยังต้องผ่านอุปสรรคในภูมิที่ 6 ที่ชื่อว่ารูปดี นั้นให้ได้เสียก่อน เช่น ยึดติดหรือมุ่งหวังแต่การเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ²¹ ไม่สนใจหรือยินดีในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในภูมิที่ 6 นั้นได้บอกลักษณะของพุทธเกษตรว่าได้แก่สถานที่สถิตอยู่แห่งความจริงแท้ันรันดรของพุทธะ ทั้งได้แบ่งประเภทของเกษตรซึ่งมีอยู่อย่างมากมายออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ แดนหรือที่สถิตอยู่ของพระพุทธเจ้าเรียกว่าพุทธเกษตร ส่วนแดนหรือที่สถิตอยู่ของพระโพธิสัตว์เรียกว่า อุปเกษตร อีกทั้งยังได้กล่าวถึงพุทธเกษตรเหล่าอื่นที่มีพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆสถิตประทับอยู่เป็นันรันดรซึ่งตั้งอยู่แวดล้อมโลกธาตุในทิศต่างๆมากมาย

²⁰ พระมหานพดล พลเยี่ยม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวาสต (ปฐมะ ชนตะ)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 11-175.

²¹ การดับสัญญาความจำได้หมายรู้และเวทนาการเสวยอารมณ์. ดู พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), 128.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส. ศิวรักษ์)²² ได้กล่าวถึงเรื่องพระอมิตาภพุทธและแดนสุขาวดีของ คัมภีร์สุขาวตวายุหสูตรไว้ในหนังสือ “ความเข้าใจในเรื่องมหายาน” ว่า ความเชื่อในเรื่องพระอมิตาภพุทธที่ว่า พระธรรมมากรตั้งจิตอธิษฐาน 48 ประการแล้วได้ตรัสรู้ จะเปิดพุทธเกษตรของพระองค์ให้ทุกคนที่เชื่อมั่นในพระองค์ได้เข้าสู่พุทธภูมิ เมื่อได้ไปเกิดในแดนสุขาวดีแล้วก็ย่อมได้เข้าถึงพระนิพพานในขั้นต่อไป ทำให้เกิดแง่มุมใหม่ขึ้นในพระพุทธศาสนา คือ พุทธศาสนิกชนคนธรรมดาหมดกังวลที่จะต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก แม้ว่าตนจะบกพร่องและทำความชั่วร้ายมาอย่างไร ก็อาจเข้าสู่แดนสุขาวดีได้ด้วยพุทธานุภาพ เป็นอำนาจนอกเหนือเราเอง และเป็นไปได้ไม่ยากสำหรับฆราวาสก็จะใช้พระสูตรของนิกายสุขาวดีเป็นคู่มือในการปฏิบัติภาวนา ด้วยการออกพระนามพระอมิตาภพุทธเพื่อจะได้ไปเกิดในแดนสุขาวดี สาธุชนทั่วไป ที่ต้องการภาวนาอย่างง่ายๆ ใช้วิธีบริกรรมดังกล่าวแล้วก็พอ โดยไม่ต้องมีความรู้ลึกซึ้งอะไรเลย ในขณะที่ผู้ที่ต้องการภาวนาอย่างวิปัสสนาวิธี ก็จะใช้หลักการของนิกายเซนมาช่วยในการมุ่งสมาธิจิตอย่างแน่วแน่และสูงส่ง

พระวิสุวภัทร เขียวเกียก²³ ได้กล่าวแสดงบทบาทของพระอมิตาภะในพระสูตรมหายานไว้ในหนังสือ “พระพุทธรเจ้าฝ่ายมหายาน” ว่า พระอมิตาภะทรงเป็นพระพุทธรเจ้าที่มีพุทธศาสนิกชนเคารพนับถือมากที่สุดในโลกพอๆกับพระศากยมุนีก็ได้ เนื่องจากอิทธิพลของพระสูตรมหายานที่พระอมิตาภะทรงมีอยู่เฉพาะของพระองค์เองหลายประการ และมีการกล่าวถึงมากยิ่งขึ้นว่า พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ใดๆ แม้ว่าพระสูตรบางประการจะเป็นของพระพุทธรเจ้าหรือพระโพธิสัตว์อื่นๆ ก็ตามที แต่ภายในนั้นก็ยังมีกล่าวถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าทุกครั้ง เช่น ในคัมภีร์ทศยมราชาภุมมาสูตร²⁴ ก็ได้กล่าวถึงพระอมิตาภะทรงนิรมานกายเป็นพญามาราชปกครองนรกขุมที่ ๑๐ พระนามว่า “จ้วงหล่งเม้งอ้วง” มีหน้าที่ให้สัตว์ที่ชดใช้กรรมหมดแล้วได้ไปเกิดใหม่ตามสภาพกรรมของตนต่อไป ด้วยการที่มีพระสูตรและพระมหาปณิธานอันวิเศษจำนวนมากมายสามารถเข้าถึงจิตใจผู้คนที่ไฝหาความสุขที่แท้จริงดังเช่น คุณสมบัติของสุขาวดีโลกธาตุ จึงทำให้พระอมิตาภะทรงเป็นที่รู้จักและเป็นทีเคารพนับถือของคนทุกระดับ เนื่องจากมีข้อปฏิบัติในการ

²² สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส. ศิวรักษ์), ความเข้าใจในเรื่องมหายาน (กรุงเทพฯ : เกล็ดไทย, 2542), 1-153.

²³ พระวิสุวภัทร เขียวเกียก, พระพุทธรเจ้าฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2549), 24-32.

²⁴ จากการที่ผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลพระวิสุวภัทร ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ท่านได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระสูตรนี้ว่าเป็นบทขมากรรม คาดว่าจะรจนาขึ้นในจีน โดยอ้างอิงจากพระสูตรที่ว่าด้วยพญามาราชทั้ง 10 คือ พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์นิรมานกายมา พระสูตรนี้หาไม่เจอในภาษาสันสกฤตเนื่องจากพระสูตรในภาษาดั้งเดิมส่วนมากสูญหายและถูกทำลายไปแล้วโดยคนศาสนาอื่น

เข้าถึงพระองค์อย่างง่าย ๆ ที่ไม่ว่าใครก็สามารถปฏิบัติได้ คือการสวดภาวนาว่า นโม อมิตาภะ พุทธาเย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระอมิตาภะพุทธเจ้า

พอล วิลเลียมส์ (Paul Williams)²⁵ ได้กล่าวถ้อยแถลงเรื่องการเกิดยังแดนสุขาวดีไว้ในหนังสือ “แนวคิดทางพระพุทธศาสนา” (Buddhist Thought) กล่าวโดยสรุปว่า แดนสุขาวดีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ เป็นแดนสวรรค์ของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ เช่น ในคัมภีร์อโศกยวายุหสูตร (Akṣobhyavyuha sutra) ก็กล่าวถึงแดนสุขาวดีของพระอัครโศกยะ แต่แดนสุขาวดีที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือ แดนสุขาวดีของพระอมิตาภะซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก การบรรยายภาพของแดนสุขาวดีในสุขาวดีวายุหสูตรถือว่าเป็นต้นแบบของความงดงามที่ทำให้เราเกิดจินตนาการเกี่ยวกับสวรรค์ ลัทธิสุขาวดีของพระอมิตาภะเป็นที่นิยมในจีนและญี่ปุ่นอย่างมาก แต่กลับแพร่หลายอยู่ในแหล่งกำเนิดอย่างอินเดียอย่างมาก ผู้ที่สวดภาวนาและระลึกถึงพระอมิตาภะเพียง 10 ครั้งด้วยใจภักดีจะได้รับรากฐานแห่งบุญและจะไม่ทำให้ผู้ที่ปฏิบัตินั้นกระทำอนันตริยกรรม เนื่องด้วยผู้ปฏิบัติจะมีจิตที่ตื่นรู้และมีความปรารถนาที่จะไปเกิดยังแดนสุขาวดีของอมิตาภะเมื่อถึงเวลาสิ้นชีวิต ในดินแดนแห่งนี้จะทำให้ผู้ที่ไปเกิดตั้งอยู่ในภาวะแห่งการรู้แจ้งอย่างแน่แท้และจะไม่หวนกลับมาเกิดยังอาณาจักรที่ต่ำกว่า การนับถือนิกายสุขาวดีถือเป็นทางเลือกที่เยี่ยมยอดของผู้ศรัทธาเพราะเป็นทางลัดที่จะนำไปสู่สวรรค์ได้อย่างรวดเร็ว

พระคุณเจ้าธิช เซียน ตาม (Thich Thiën Tâm)²⁶ ได้แปลบทความงานวิจัยเกี่ยวกับเงื่อนไขการเกิดยังแดนสุขาวดีของพระคุณเจ้าอิน กวง (Yin Kuang) ไว้ในหนังสือ “แดนสุขาวดี เซน” (Pure-Land Zen, zen pure-land) สรุปได้ว่า ผู้ใดก็ตามที่ท่องสวดถึงชื่อของพระอมิตาภะด้วยความภักดี เมื่อถึงการละโลกแล้ว ผู้นั้นก็จะได้รับการต้อนรับและถูกนำร่างไปส่งยังแดนสุขาวดี พระอมิตาภะมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ พระองค์สามารถช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นจากโลกแห่งความโสมมไปสู่ดินแดนแห่งความศิวิไลซ์ และช่วยนำพวกเขาไปสู่อาณาจักรแห่งตถาคต เหล่าพระภิกษุสงฆ์ชาวจีนและญี่ปุ่น ได้สรุปส่วนประกอบสำคัญของเงื่อนไขไว้ 3 ประการสำหรับผู้ปรารถนาอยากไปเกิดในดินแดนตะวันตกของพระอมิตาภะ คือ มีศรัทธาอย่างแรงกล้า มีปัญหานอย่างแน่วแน่ และปฏิบัติอย่างจริงจัง หากผู้ใดที่ขาดคุณสมบัติหนึ่งในเงื่อนไขเหล่านี้ก็จะถูกกีดกันในการไปเกิดยังแดนสุขาวดี เนื่องจากไม่ได้รับการตอบรับจากอมิตาภะ ยิ่งไปกว่านั้น เงื่อนไขหรือทฤษฎีนี้ยังเป็นการทำให้ผู้ปฏิบัติฝึกสมาธิจิตในการภาวนา รักษาความดี ต่อต้านการทำชั่ว พัฒนาโพธิจิตของตน เพื่อเป็นเครื่องรับประกันความแน่นอนที่จะได้ไปเกิดยังแดนสุขาวดี

²⁵ Paul Williams, **Buddhist Thought** (London : Routledge, 2000), 67-92.

²⁶ Thich Thiën Tâm, Master, **Pure – Land Zen, zen pure – land** (Taipei : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1993), 1-169.

เอฟ แมกซ์ มุลเลอร์ (F. Max Muller)²⁷ ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นถึงคัมภีร์ของนิกายสุขาวดีไว้ในคำนำของหนังสือ “ตำราศักดิ์สิทธิ์แห่งโลกตะวันออก” (Sacred Books of the East) ว่าความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาระหว่างนิกายหินยานและมหายานเป็นเสมือนจิ๊กซอร์ขนาดใหญ่ที่นำมาต่อเข้าด้วยกัน ดังเช่น การเผยแพร่คำสั่งสอนของพระศรีสากยมุนีได้เป็นดั่งตัวแทนในนิกายหินยานที่ดูเหมือนว่าจะร่วมแสดงบทบาทอยู่ในพระสูตรมหายาน ในคัมภีร์ของสำนักสุขาวดีจะเน้นหนักไปในทางสวดอ้อนวอนและความศรัทธาต่อพระอมิตาภะ อีกทั้งยังต้องเก็บสะสมบุญแห่งคุณงามความดีเอาไว้เพื่อเป็นหนทางสู่การหลุดพ้นตามเจตนารมณ์ของมหายาน หลักการแห่งการกระทำความดีนั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ 1. มีความกตัญญูรู้คุณคน และซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งเป็นรากฐานของความดี 2. ถึงพร้อมด้วยศีล ซึ่งแบ่งออกเป็นศีลของภิกษุและภิกษุณี 3. ถือปฏิบัติตามความจริง 4 ประการ (Satyas) และบำเพ็ญบารมี 6 (pāramitā) คำสอนของนิกายสุขาวดีอาจจะดูเหมือนว่าเป็นความนิยมทางกฎเกณฑ์ที่เข้าถึงง่ายจึงทำให้ผู้เลื่อมใสศรัทธารู้สึกปลอดภัยมั่นคง ดังเช่น ชื่อของมหายานที่แสดงถึงหนทางแห่งความกว้างใหญ่ ในขณะที่หนทางแห่งความคับแคบคือชื่อของหินยาน

²⁷F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East, Vol. XLIX part II (Delhi : Motilal Banarsidass, 1965), 1-232.

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาและทฤษฎีปรัชญาในคัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตร

1. ความหมายของคัมภีร์

คัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตร เป็นพระสูตรซึ่งรจนาด้วยภาษาสันสกฤตที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นิกายสุขาวดี มีเนื้อหาพรรณนาถึงการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ สภาพแวดล้อมที่น่าอัศจรรย์ การบำเพ็ญตน และหลักธรรมของสุขาวดีโลกธาตุเบื้องตะวันตกโดยละเอียด ผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ตั้งจิตมุ่งไปเกิดยังสุขาวดีพุทธเกษตรเมื่อเจริญพุทธานุสติต่อพระอมิตาภพุทธเจ้าด้วยความตั้งมั่นและภักดีก็จะได้พบและฟังธรรมจากพระองค์ แต่หากพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในโลกธาตุนี้ โดยยังมีความลังเลต่อพุทธคุณ ก็จะทำให้เสื่อมถอยจากพระโพธิญาณได้โดยง่าย ดังนั้น แดนสุขาวดีแห่งพระอมิตาภะจึงเป็นจุดหมายที่พึงปรารถนาของผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

สุขาวดีวายุหสูตร มาจากคำสมาสกันของคำ 3 คำ คือ สุขาวดี , วายุห และ สูตร

สุขาวดี (-วตฺ) (สตรีลิงค์) แปลว่า ดินแดนแห่งความสุข, ดินแดนแห่งความพึงพอใจ

วายุห (บุลลิงค์) แปลว่า กองทัพ, ขบวนแห่, ฟุ้ง, การจัดสรร, การจัดระเบียบ

สูตร (นปฺงสกลิงค์) แปลว่า เส้นด้าย, เชือก, สายป่าน, สายสิน, คู่มือทางพิธีกรรม, คำสอน, คติพจน์

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) แปลคำ สุขาวดี ว่าหมายถึง แดนที่มีความสุข, เป็นแดนสถิตของพระอมิตาภพุทธ ฝ่ายมหายาน และได้แปลคำ พุยุห ว่าหมายถึง กระบวน, เหล่าทหารที่ระดมจัดขึ้น, กองทัพ และได้แปลคำ สูตร ว่าหมายถึง พระธรรมเทศนาหรือธรรมกถาเรื่องต่างๆ ในพระสูตรตันตปิฎก แสดงเจือด้วยบุคลลาธิฐาน, ถ้าพูดว่าพระสูตรมักหมายถึงพระสูตรตันตปิฎกทั้งหมด¹

¹ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533), 272, 456, 470 .

สุขาวดีด้วยสูตร จึงหมายถึง คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องของการจัดขบวนกองทัพไปสู่ดินแดนแห่งความสุขหรือดินแดนที่สถิตของพระอมิตาภพุทธ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 นิยามคำ สุขาวดี ไว้ว่า “แดนอันมีความสุขตามความเชื่อของลัทธิมหายาน” ซึ่งเป็นชื่อสวรรค์ชั้นพิเศษ ไม่มีในฉกามาพจรสวรรค์หรือสวรรค์ 6 ชั้นของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และไม่ใช่วรรคของศาสนาฮินดู แต่เป็นสวรรค์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่ว่าเป็นสวรรค์ชั้นพิเศษ เพราะเป็นโลกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า พุทธเกษตร อยู่ทางทิศตะวันตก ผู้เข้าสู่พุทธเกษตรนี้แล้วสามารถบรรลุนิพพานบนนี้ได้เลย พระพุทธเจ้าผู้ครองพุทธเกษตรสุขาวดีนี้มีพระนามว่า “อมิตาภะ”²

อุชิโอะ มิกามิ(Ushio Mikami) แปลคำ สุขาวดี ว่าหมายถึง พุทธเขต ดังนั้น จึงมีหลายเขตของพระพุทธรูปหลายองค์ เช่น พระพุทธเขตอภิธิดของพระอักโษภยะพุทธะ เป็นต้น แต่เนื่องจากคนนิยมนับถือพระอมิตาภะพุทธะ คำว่าสุขาวดีจึงหมายถึง สุขาวดีของพระอมิตาภะพุทธะ โดยเฉพาะ สุขาวดีในภาษาญี่ปุ่น อ่านว่า โจโดะ³

พระคุณเจ้า Yin Kuang) นักบวชแห่งนิกายเซน ได้ให้ความหมายของคำว่า สุขาวดี ไว้ว่าอาณาเขตของพระพุทธเจ้า ในที่นี้หมายถึง ดินแดนทางตะวันตกของพระอมิตาภะ เป็นสวรรค์ของโลกทางจิตวิญญาณที่อยู่ระหว่างสามโลก⁴และพระนิพพาน ที่ซึ่งถ้าได้ไปเกิดก็จะไม่กลับมาเกิดในภูมิใดอีก พระคุณเจ้ายังได้ให้ความหมายเป็นนัยว่า เมื่อจิตบริสุทธิ์ ดินแดนและสภาพแวดล้อมก็จะบริสุทธิ์ดังเช่นสุขาวดี⁵

พจนานุกรมของดร. เอเนสต์ จอห์น ไอเทล (Ernest John Eitel) ได้แปลและให้ความหมายของสุขาวดีไว้ กล่าวคือ คำว่า แดนสุขาวดี ภาษาอังกฤษส่วนใหญ่จะใช้คำว่า the pure

² ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, เล่ม 28 (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2551), 17786.

³ อุชิโอะ มิกามิ, บัณฑิตยาลัยปรัชญามหายาน, เล่ม 1 (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, 2545), 61.

⁴ สามโลก คือ 1. โลกมนุษย์ (โลกแห่งค้นหา) 2. โลกของเทวดาชั้นผู้น้อย (ชั้นมีรูป) 3. โลกของเทวดาชั้นสูง (ชั้นไร้รูป) , ดู Thich Thiên Tâm, Master, **Pure – Land Zen, zen pure – land** (Taipei : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1993), 258.

⁵ Ibid., 251.

land หรือ Land of the bliss ภาษาทิเบตจะอ่านว่า Gtsangris และภาษาจีนจะอ่านว่า จิ่งถู่ (Ching Thu) กล่าวว่าสุขาวดีเป็นดินแดนหนึ่งในจักรวาลที่อยู่ทางทิศตะวันตก และเป็นพระนิพพานของชนบางกลุ่มเป็นที่ซึ่งอุดมไปด้วยความศิวิไลซ์ทางรูปโฉมจะดำรงอยู่เป็นระยะเวลายาวนานไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะได้กลับมาเวียนว่ายในสังสารวัฏอีก⁶

ดร. วิลเลียม มอนต์โกเมอรี แม็คโกเวอร์น (William Montgomery McGovern) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับสุขาวดีไว้ว่า ผู้ที่นับถือนิกายสุขาวดีจะไปสู่พระนิพพานโดยผ่านทางพุทธจักรวาลซึ่งก็คือแดนสุขาวดี แต่ท่านคิดว่าสุขาวดีเป็นสวรรค์ที่จับต้องได้ในวรรณคดี ในพุทธปรัชญาถือว่าสุขาวดีเป็นสัญลักษณ์ เป็นภาวะทางจิต การตื่นรู้ทางจิต เป็นการเผาไหม้ต้นหาราคะด้วยความจริงแท้ของธรรมชาติ การไปสู่สุขาวดีจึงเป็นการทำจิตให้หลุดพ้นจากอุปสรรคด้วยตัวเอง⁷

คัมภีร์สุขาวดียหสูตร มีเนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งบรรยายถึงความน่าอัศจรรย์และความงดงามของสุขาวดีโลกธาตุ ซึ่งเป็นโลกธาตุหรือดินแดนที่มีพระอมิตาภะพุทธเจ้าเป็นองค์ประธานอยู่ ในโลกธาตุแห่งนี้จะมีสิ่งน่าอัศจรรย์ทุกอย่างซึ่งโลกของเราไม่มีปรากฏ สมดังชื่อสุขาวดีดินแดนแห่งความสุข ดังข้อความในปริจเฉทที่ 15

ดูก่อน อานนท์ ! อีกทั้ง โลกธาตุที่ชื่อว่าสุขาวดีของพระผู้มีพระภาคอมิตาภะนั้น รุ่งเรือง กว้างขวาง เกษมสุข อุดมสมบูรณ์ น่ารื่นรมย์ เต็มไปด้วยเทวดาและมนุษย์มากมาย | ดูก่อน อานนท์ ! และในโลกธาตุนั้นก็ไม่มีสัตว์นรก ไม่มีสัตว์เดรัจฉาน ไม่มีเปรตวิสัย ไม่มีอสุรกาย ไม่มีการเกิดในห้วงเวลาที่ไม่เหมาะสม(เกิดมาไม่มีโอกาสได้รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า) | รัตนะ

⁶ Ernest J ETTEL, **Hand-Book of Chinese Buddhism being a Sanskrit – Chinese dictionary with vocabularies of Buddhist terms** (Tokyo : Sanshusha, 1904), 163.

⁷ William Montgomery McGovern, **An introduction to mahāyāna buddhisim** (New York : E.P. Dutton, 1922), 177.

ทั้งหลายเหล่าใดที่มีอยู่ในสุขาวดีโลกธาตุ รัตนะทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไม่มี
ทั่วไปในโลกเลย || 15 ||⁸

นอกจากการพรรณนาเรื่องราวของสุขาวดีว่าเป็นแดนบรมสุขที่มีชื่อเสียงแล้ว คนส่วนใหญ่จะรู้จักสุขาวดีจากนิยายพุทธเรื่องดัง “กามนิต วาสัญญี” ซึ่งในภาคสวรรค์ได้บรรยายความเลิศเลอของแดนสุขาวดี และการกำเนิดจากดอกบัวของผู้ที่ได้ไปอุบัติยังแดนนี้ คาร์ล ออดอล์ฟ เจลเลอร์ (Karl Adolph Gjellerup) ผู้เขียนนวนิยายอิงพุทธประวัติเรื่องนี้ก็ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์สุขาวดีพุทธสูตรเช่นกัน จะเห็นได้จากการพรรณนาสภาพแวดล้อมของสวรรค์และการกำเนิดจากดอกบัวของเทวดาชั้นสุขาวดี ดังตัวอย่างของข้อความในปริเฉทที่ 41

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค อีกประการหนึ่ง เขาเล่าว่าในสุขาวดี
โลกธาตุนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เป็นโอปปาติกะ (เกิดขึ้นแล้วโตทันที ไม่ต้องอาศัย
ครรภ์มารดา) ย่อมปรากฏขึ้นพร้อมกับนั่งขัดสมาธิในดอกบัวทั้งหลาย⁹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้ประพันธ์ “กามนิต วาสัญญี” จะเก็บความมาจากเรื่องแดนสุขาวดี แต่ก็เก็บความมาบางส่วนเพื่อให้เข้าเนื้อหาเชิงวรรณคดีสอดแทรกอรรถรส มีข้อมูลบางอย่างที่สุขาวดีในกามนิตต่างจากสุขาวดีในคัมภีร์สุขาวดีพุทธสูตร ยกตัวอย่างเช่น วาสัญญีเกิดเป็นผู้หญิงในสวรรค์สุขาวดี แต่ในคัมภีร์ฯ แดนสุขาวดีไม่มีเพศชาย เพศหญิง หรือ แดนสุขาวดีในกามนิตมีการเกิดดับแต่สุขาวดีในคัมภีร์ฯ มีอายุเป็นอนสงไขยเวลา (นับประมาณมิได้) ซึ่งการวิเคราะห์เรื่องนี้จะกล่าวในบทที่ 4 ต่อไป นอกจากนี้ปรัชญาของสุขาวดียังได้มีปรากฏอยู่ในงานวรรณคดีและงานเขียน

⁸ ตสฺย ขลฺ ปุณฺรานนฺท ภกฺวโต’ มิตถาสฺย สุขาวดี นาม โลกธาตฺวสุขาวดี จ สฺมุติตา จ เกษมา จ สุกฺกิยา จ รมณียา จ พหุเทวมณฺญยาภิรุณา จ | ตตฺร ขลฺวานนฺท โลกธาเต น นิรยาเซ สนฺติ น ติริยคุโย นิรฺน เปรตวิชัย นาสฺวรา กายา นากฺษโณปฺปตฺตยา | น จ ตานิ รตฺนานิ โลเก ปฺรจฺจรฺนฺติ ยานิ สุขาวดียา โลกธาเตา วิทฺยฺนฺเต || (สขว. 15)

⁹ สนฺติ ขลฺ ปุณฺรตฺร ภกฺวนฺ สุตฺตฺวา ย เอวปปาทุกะ ปทฺเมษุ ปฺรยงฺโกะ ปฺราทฺรทฺวานฺติ | (สขว. 41)

ของอัสวโมษ อสังกะ และนาการชน ด้วยอิทธิพลของงานเขียนเหล่านี้จึงได้ทำให้พระพุทธศาสนา แบ่งแยกออกเป็นนิกายต่างๆตามแนวคิดของนักปราชญ์แต่ละคน¹⁰

2. ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์

ผู้ประพันธ์และระยะเวลาการประพันธ์คัมภีร์สุขาวตวิยหสูตรนั้น จากหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าผู้ใดเป็นผู้ประพันธ์ แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่าคัมภีร์นี้น่าจะ ได้รับการประพันธ์ขึ้นในช่วงประมาณ 100 ปีก่อนค.ศ. – ค.ศ. 200 หรือ ราวพุทธศตวรรษที่ 5 - 7¹¹ คัมภีร์สุขาวตวิยหสูตรหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อปริมิตายุรสูตร เป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดใน พระพุทธศาสนานิกายสุขาวดี ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนถึง 12 ครั้ง ตามสมัยราชวงศ์ต่างๆ คือ ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 147 – 713 หรือในปี พ.ศ. 690 – 1256 ว่าด้วยการพรรณนาถึงพระอมิตาภพุทธ และสุขาวดีโลกธาตุดันเป็นดินแดนพุทธเกษตรของพระองค์¹²

แรกเริ่มเดิมทีที่ทำให้คัมภีร์สุขาวตวิยหสูตรเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชนชาว มหานครสืบเนื่องมาจากความเป็นมาของนิกายสุขาวดีซึ่งเป็นสำนักที่ก่อตั้งขึ้นในประเทศจีน เป้าหมายหลักคือการได้ไปอยู่ในพุทธเกษตรสุขาวดีของพระอมิตาภะโดยการใช้ศรัทธาและความ ภักดีเป็นเงื่อนไข ในเบื้องต้น นักปราชญ์หลายท่านเชื่อว่า สำนักสุขาวดีแยกตัวออกมาจากพุทธ ศาสนานิกายมหายานิกะและนิกายโยคจาระ และผู้ที่นับถือสำนักสุขาวดีนี้เชื่อว่า สุขาวดีได้รับการ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่ที่ประเทศอินเดีย โดยอ้างถึงคณาจารย์คนสำคัญหลายท่าน เช่น พระ นาคารชน พระอัสวโมษะ หรือพระวสุพันธุ โดยอาศัยข้อความที่ท่านเหล่านี้ได้เคยรจนาไว้ ถึงจะมี การอ้างชื่อคณาจารย์คนสำคัญของสำนักพุทธอื่นๆ แต่ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของสุขาวดีเป็นสิ่ง

¹⁰ Daisetz Teitaro Suzuki, **Outlines of Mahāyāna Buddhism** (New York : Schocken Books, 1963), 4.

¹¹ Jonathan Landaw, **Le Bouddhisme pour Les Nuls** (Paris : Générales First, 2007), 110.

¹² Robert Laffont, **Dictionnaire de la sagesse orientale Bouddhisme – Hindouisme – Taoïsme – Zen** (Paris : Bouquins, 1986), 542.

ที่หาไม่พบจากพุทธศาสนาสำนักใดในอินเดีย คงมีแต่เพียงคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดแบบสุรวาทินเท่านั้น ส่วนการนำเอารูปแบบแนวคิดในคัมภีร์มาก่อตั้งเป็นสำนักคงเกิดขึ้นในประเทศจีนเอง¹³

ผู้เป็นปฐมาจารย์ของนิกายสุรวาทิน คือ คณาจารย์อู่เอียง ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยราชวงศ์จิน นิกายที่ท่านตั้งขึ้นในชั้นแรกได้อาศัยข้อความในพระสูตรชื่อ พุทธยานสาครสูตร(กวาง สุก ชา หมวย โฮ จิง) คือ เพ่งจิตถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ต่อมาท่านชานเตาคณาจารย์ในสมัยราชวงศ์ถังได้วางระเบียบแบบแผนของนิกาย และถือเอาพระสูตรสามฉบับเป็นคัมภีร์หลักของสำนัก คือ (มหา)สุรวาทินสูตร (ต้า เออ หมี่ ถัว ฝัว จิง) , จุลสุรวาทินสูตร (เออ หมี่ ถัว ฝัว จิง) , อมิตายุทธยานสูตร (กวน อู่ เลียง โฮ่ว จิง) นอกจากคัมภีร์สามฉบับนี้แล้ว ยังมีคัมภีร์ที่สำคัญของนิกายสุรวาทินอีกเล่มหนึ่งของพระวสุพันธุที่กล่าวถึงข้อปฏิบัติสำหรับผู้ยากไปเกิดยังแดนสุรวาทิน คือ อมิตายุทธยานอุปเทศ (บ่อ เหลียง ลีว เก็ง อิว พอ ที เซีย) หรือ สุรวาทินอุปเทศ¹⁴

คัมภีร์(มหา) สุรวาทินสูตร ท่านชีเกา และ ท่านโลกัณเษมะ ได้เป็นผู้นำเข้ามาสู่ประเทศจีนในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ต่อจากนั้นก็ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดยท่านสังฆวรมันกับท่านคังเจิ้งไต้ในปี ค.ศ. 252 หรือ พ.ศ. 795 ท่านโพธิฐิจแปลอีกครั้งในปี ค.ศ. 693- 713 หรือ พ.ศ. 1236 – 1256 และเมื่อเวลาผ่านไปก็ได้มีการแปลอีกหลายครั้ง¹⁵ ในปีค.ศ. 1883 เอฟ แมกซ์ มุลเลอร์ (F. Max Muller) และ บุนยิอู นันจิโอ (Bunyu Nanjio) พระภิกษุชาวญี่ปุ่น ได้ตรวจชำระคัมภีร์ฉบับภาษาสันสกฤต และจัดพิมพ์เผยแพร่ในชื่อ SUKHĀVATĪ – VYŪHA Description of SUKHĀVATĪ, The Land of Bliss ซึ่งรวมเล่มอยู่ใน Aryan Series, Vol. I – Part II. ของ Manuscripts in the Bodleian and Other Oxford Libraries ตีพิมพ์ครั้งแรกในปีค.ศ. 1972 โดย Amsterdam Oriental Press และในปี ค.ศ. 1961 ดร. พี.แอล. ไวทยา (P. L. Vaidya) ผู้รวบรวมคัมภีร์สันสกฤตทางพระพุทธศาสนาได้นำคัมภีร์สุรวาทินสูตรนี้มารวมพิมพ์ไว้ในหนังสือชุดของเขาชื่อว่า Buddhist Sanskrit Texts (คัมภีร์สันสกฤตทางพระพุทธศาสนา) เล่มที่ 17 โดยสถาบันมิถิลา (The Mithila Institute) คัมภีร์นี้ริจนาเป็นภาษา Hybrid sanskrit นอกจากการแปลเป็นภาษาจีนแล้ว

¹³ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน (กรุงเทพฯ : ศยาม, 2546), 215.

¹⁴ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนมหายาน (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), 259.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 184.

เอ็ฟ มั๊กซ์ มุลเลอร์ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. 1894 และ ชอง เอรากิล(Jean Eracle) ได้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1984 ส่วนในการแปลพากย์ภาษาไทย พระยาปริยัติธรรมธาดาได้แปลจากภาษาสันสกฤตในปี พ.ศ. 2463 พระวิสุภักดิ์ เชื้อเกียก แปลจากภาษาจีนในปี 2551 นายชะเอม แก้วคล้าย แปลจากภาษาสันสกฤตในปีพ.ศ. 2552 ชาวญี่ปุ่นผู้นับถือพุทธศาสนานิกายสุชาวดีเชื่อว่า คัมภีร์นี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าจริงๆ ในช่วงท้ายของพระชนม์ชีพ ทรงสั่งสอนพระสูตรนี้ ภายหลังที่กลับจากการเสด็จไปโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนปรินิพพานไม่นานนัก สำหรับเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์นี้จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

คัมภีร์จุลสุชาวดีวุทสุตร หรือสุชาวดีวุทสุตร สูตรเล็ก หรือ อมิตายุสสุตร ไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นผู้ประพันธ์ ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดย พระกumarชิฟ ในปี ค.ศ. 400 หรือ ปีพ.ศ. 943 ล้านวนแปลไฟเราะยัง ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ในจิตขึ้น¹⁶ ท่านสุชีโว ภิกขุได้แปลจากภาษาสันสกฤตสู่ภาษาไทยในปี พ.ศ. 2494 เนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ กล่าวถึง พระศากยมุนีพรณนาให้พระสารีบุตรสดับฟังถึงคุณลัทธิการของสุชาวดีพุทธเกษตรโดยสังเขป และบุคคลสามารถไปบังเกิดในดินแดนสุชาวดีได้ เพียงแต่จดจำและท่องพระนามของพระอมิตาเกะ พระสูตรเล็กนี้ให้ความสำคัญกับศรัทธาเพียงอย่างเดียว ไม่เน้นเรื่องการทำบุญกุศลกรรม¹⁷

คัมภีร์อมิตายุทธยานสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการเพ่งสมาธิถึงพระอมิตาเกะ ไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นผู้ประพันธ์ ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดยท่านกาลยสมหาเถระ ในปี ค.ศ. 424 หรือ ปีพ.ศ. 967 กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงเคยแปลจากฉบับย่อในภาคภาษาอังกฤษไว้แล้ว¹⁸ และได้รับการแปลจากภาษาจีนสู่ภาษาไทย โดย พระวิสุภักดิ์ เชื้อเกียก ในปี พ.ศ. 2552 เนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ กล่าวถึง สมัยหนึ่ง พระศากยมุนีพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูจับพระราชบิดาคือ พระเจ้าพิมพิสารไปคุมขังเพื่อหมายจะทำปิตุฆาต พระนางเวเทหิพระมารดาของพระเจ้าอชาตศัตรูได้แอบนำอาหารเข้าไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร แต่พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดจับได้ จึงสั่งให้กักขังพระนาง พระนางทรงโทมนัสมากต่อการกระทำของพระราช

¹⁶ อภิรักษ์ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, 260.

¹⁷ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 223.

¹⁸ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส. ศิวรักษ์), ความเข้าใจในเรื่องมหายาน (กรุงเทพฯ : เกล็ดไทย, 2542),

โอรส ไม่อยากจะบังเกิดในชมพูทวีปที่มีแต่ความเสื่อมเช่นนี้อีกแล้ว พระศากยมนีและเหล่าสาวกจึงมาปรากฏต่อหน้าพระพักตร์ด้วยพุทธานุภาพ และทรงสำแดงพุทธานิหารให้เป็นภาพโลกธาตุต่างๆเกิดขึ้นเพื่อให้พระนางได้เลือก พระนางจึงได้เลือกที่อยากจะไปเกิดยังสุขาวดีโลกธาตุ จากนั้นพระพุทธองค์จึงทรงชี้แนะวิธีที่จะได้ไปบังเกิดที่นั่นด้วยการบำเพ็ญกุศล 3 ประการ คือ มีคุณธรรม สมบูรณ์ในศีล บังเกิดโพธิจิต และพระพุทธองค์ยังสอนให้เพ่งนิมิตเพื่อพิจารณาถึงสุขาวดี นอกจากนี้พระองค์ยังได้พรรณนาถึงการไปเกิดในระดับชั้นต่างๆของสุขาวดีโลกธาตุอีกด้วย

คัมภีร์อมิตายุสฺโตรปเทศ หรือ สุขาวดียุโหปเทศ ท่านวสุพันธุเป็นผู้ประพันธ์ ไม่ทราบปีที่ประพันธ์ ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดยท่านโพธิรุจิหลังจากที่ท่านมาถึงที่เมืองลั่วหยาง ในปี ค.ศ. 508 คัมภีร์เล่มนี้เป็นเสมือนคู่มือชี้แนะว่าผู้บำเพ็ญนิกายสุขาวดีต้องปฏิบัติตนอย่างไรถึงจะได้ไปบังเกิดในสุขาวดี ซึ่งหัวใจสำคัญ ก็คือ จริยวัตร 5 ข้อ ได้แก่ 1. บูชาพระอมิตาเกททางกายกรรม 2. สวดท่องพระนามของพระอมิตาเกททางวจีกรรม 3. ตั้งปณิธานเพื่อไปบังเกิดในสุขาวดีทางมโนกรรม 4. ตั้งจิตเพ่งภาวนาถึงคุณาลังการของสุขาวดี 5. แผ่เมตตาให้สรรพสัตว์ปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายพ้นทุกข์¹⁹ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงการพัฒนาจิต 3 ชั้นในอุดมคติของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ คือ 1. จิตที่ปราศจากการช่วยเหลือผู้อื่นจะไม่สามารถได้รับความสุขที่แท้จริงได้ 2. จิตที่สงบจะสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ของทุกสิ่งได้ 3. จิตที่เมตตาช่วยเหลือสรรพสัตว์จะทำให้เป็นบุญกุศลไปเกิดยังแดนสุขาวดีได้²⁰

พระสูตรทั้งหลายเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความอัศจรรย์ของสุขาวดีพุทธเกษตร และการปฏิบัติตนด้วยความศรัทธาต่ออุดมมุ่งหมายสูงสุดที่จะไปบังเกิดยังดินแดนของพระอมิตาพุทธเจ้าและไม่หวนกลับสู่ภพภูมิที่ต่ำอีกต่อไปเพื่อให้พระองค์ช่วยแนะนำการปฏิบัติธรรมจนกว่าจะไปสู่พระนิพพาน ดังนั้น แนวคิดสำคัญๆ ของพระสูตรนิกายสุขาวดีจึง

¹⁹ Philippe Cornu, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme* (Paris : Editions du Seuil, 2001), 555.

²⁰ Jean Eracle, *Trois Sôûtras et un Traité de la Terre pure* (Paris : Editions Points, 2008), 48.

ได้กล่าวถึงความเลิกละของดินแดนสุขาดี พระอมิตาภะ การสนทนาธรรม และวิธีปฏิบัติที่จะนำไปสู่ดินแดนแห่งนี้ของผู้เลื่อมใส

3. เนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์

คัมภีร์สุขาดีวิสุทธิสูตรมีเนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งบรรยายไปถึงดินแดนพุทธเกษตรของพระอมิตาภะที่เรียกว่า สุขาดีโลกธาตุ ความวิจิตรงดงามบนดินแดนแห่งนี้หาไม่ได้เลยในโลกของเรา บางคนกล่าวว่าเป็นการบรรยายแบบพิสดารเกินจริง และยังได้อธิบายถึงการปฏิบัติของผู้มีศรัทธาที่จะทำให้ได้ไปบังเกิดในดินแดนของพระอมิตาภะ นอกจากนี้สิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ คือ เรื่องของปณิธานที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของคัมภีร์ คือ ปณิธาน 48 ประการ เมื่อครั้งที่พระอมิตาภะเสวยพระชาติเป็นพระภิกษุธรรมมาร ได้ตั้งปณิธานนี้ต่อพระพักตร์พระโลกศวรราชพุทธเจ้า ยิ่งไปกว่านั้น คัมภีร์นี้ยังได้กล่าวถึงการตั้งปณิธานด้วยความศรัทธาของเหล่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายจากโลกธาตุอื่นที่ปรารถนาอยากจะทำอภิวินิโยกในสุขาดีโลกธาตุแห่งนี้ด้วย

เนื้อหาโดยย่อ เล่าว่า ในสมัยหนึ่ง พระศากยมุณีพุทธเจ้าผู้เปล่งรัศมีอันโอฬาร มีอินทรียฺฟองใสเป็นทิมหัตถ์ทรงยังทรงประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยบรมโพธิสัตว์และพระสาวกจำนวนมาก พระอานนท์เห็นแล้วรู้สึกประหลาด จึงทูลถามถึงมูลเหตุ พระศากยมุณีจึงตรัสว่า ทรงมีเรื่องราวยิ่งใหญ่เกี่ยวกับประวัติและคุณาถาของพระอมิตาภะพุทธเจ้าที่จักแสดงแล้วทรงเล่าถึงอดีตประวัติของพระอมิตาภะ เมื่อครั้งยังเสวยพระชาติเป็นพระราชา ได้มีโอกาสเฝ้าพระโลกศวรราชพุทธเจ้า ฟังพระสัทธรรมแล้วเลื่อมใสออกผนวชเป็นภิกษุ นามว่า ธรรมมาร พระภิกษุธรรมมารได้ตั้งปณิธานมุ่งต่อพุทธภูมิ และกล่าวปณิธานอยู่ 48 ข้อ สำหรับความเป็นไปของคุณาถาต่างๆ ในโลกธาตุของพระองค์ยามเมื่อได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ณ โลกธาตุนั้นชื่อว่า สุขาดี อุดมไปด้วยความวิจิตรงดงามรุ่งเรืองแล้วด้วยรัตนะทั้ง 7 ประการ และคุณาถาอันพิสดารน่าอัศจรรย์ แล้วพระศากยมุณีทรงเล่าถึงความปรารถนาของบรรดาพระโพธิสัตว์ สาวก เทวดา และมนุษย์ในโลกธาตุอื่นๆ ที่ต่างพากันมุ่งมาเกิดในพุทธเกษตรของพระอมิตาภะซึ่งก็ได้เกิดแล้ว กำลังเกิดอยู่ และจักเกิดต่อไปในอนาคต มีอายุของโลกธาตุอย่างหาที่สุคมิได้²¹

²¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน (กรุงเทพฯ : สื่อการคำ, 2522), 147.

เนื้อหาของคัมภีร์สุขาเวทียุทธนี้แบ่งออกเป็น 47 ปริจเฉท แต่ละปริจเฉทจะรจนาเป็นร้อยแก้ว มีบางปริจเฉทจะแทรกบทร้อยกรองหรือคาถาลงไปด้วย เนื้อหาโดยสังเขปของแต่ละปริจเฉทมีดังนี้

ปริจเฉทที่ 1 กล่าวถึง พระศากยมุณีพุทธเจ้า ทรงประทับ ณ เขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยเหล่าพระภิกษุจำนวน 32,000 รูป และพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย พร้อมทั้งกล่าวถึงชื่อพระมหาสาวกผู้มีความรู้ยิ่งทั้ง 34 รูปเป็นอาทิ มหาสาวกที่สำคัญ คือ พระอานนท์เถระ และมีพระไมเตรยะโพธิสัตว์มหาสัตว์เป็นประธาน

ปริจเฉทที่ 2 กล่าวถึง พระอานนท์กราบทูลกับพระศากยมุณีถึงพระอินทร์ของพระองค์ ที่งามผุดผ่อง พระฉวีวรรณบริสุทธิ รัศมีงามเปล่งปลั่งดุจทองชมพูท มิได้มีการผันแปรตามกาลเวลา หากนักที่จะหาผู้ใดเหมือนในโลก พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการอุบัติของพระตถาคตแต่ละพระองค์ว่ายากยิ่งเหมือนการเกิดของดอกอุทุมพรในโลกนี้

ปริจเฉทที่ 3 กล่าวถึง พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการอุบัติของพระตถาคตแต่ละพระองค์ในอดีตกาลนานมาแล้วว่ามีนามว่าอย่างไรบ้าง พระองค์กล่าวถึงนามพระตถาคต 80 ชื่อ และท้ายสุดได้เล่าถึงพระตถาคตนามว่า โลกสวรราชผู้เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ในสมัยนั้น พร้อมทั้งมีพระภิกษุรูปหนึ่งนามว่า ธรรมาการ ผู้ซึ่งเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมทุกประการ

ปริจเฉทที่ 4 กล่าวถึง พระภิกษุธรรมาการได้กล่าวคำสรรเสริญสดุดีเป็นคาถาค่อหน้า พระพักตร์พระโลกสวรราชพุทธเจ้า ทั้งหมด 10 โสลก แต่ละโสลกเป็นฉันทลักษณ์แบบปุษยปิตาคราชนันท์²² ดังข้อความในโสลกที่ 6 ว่า

²² ปุษยปิตาคราชนันท์ 1 โสลก มี 4 บาท โดยบาทที่ 1 และ บาทที่ 3 มี 12 พยางค์ บาทที่ 2 และ บาทที่ 4 มี 13 พยางค์, ดู สำเนียง เลื่อมใส, *มหากาพย์พุทธจริต* (กรุงเทพฯ : ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 20.

มีพระพุทธเจ้ามากมายหลายแสน โกฎิพระองค์เป็นเอนกอนันต์
 คั่งเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาซึ่งหาที่สุดมิได้ ข้าพเจ้าเมื่อแสวงหาพระโพธิญาณ
 อันประเสริฐสุด จะขอบูชาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นที่พึ่ง ผู้หาที่เปรียบมิได้
 ตลอดกาลทั้งปวง || 6 ||²³

ปริจเฉทที่ 5 กล่าวถึง พระภิกษุธรรมากรกล่าวความปรารถนาของตนต่อพระโลกศวร
 ราชพุทธเจ้าว่าปรารถนาจะตรัสรู้เป็นพระตถาคตผู้ไม่มีใครเสมอเหมือนในโลกด้วยการมีพุทธ-
 เกษตรของตนเป็นคุณาลังการวยุทสมบัติที่บริบูรณ์ พระโลกศวรราชะรู้ได้ด้วยญาณว่าความ
 ปรารถนาของพระภิกษุธรรมากรนั้นจะบริบูรณ์เมื่อมีพระพุทธเจ้า 81 แสน โกฎิพระองค์

ปริจเฉทที่ 6 กล่าวถึง พระภิกษุธรรมากรได้มีปณิธานอย่างแรงกล้าที่จะยึดถือพุทธเกษตร
 คุณาลังการวยุทสมบัติตลอด 5 กัลป์ในโลกทั้งปวงให้ครบกำหนดของพระพุทธเจ้า 81 แสน โกฎิ
 พระองค์

ปริจเฉทที่ 7 กล่าวถึง พระโลกศวรราชพุทธเจ้ากล่าวอนุโมทนากับความตั้งใจยิ่งของ
 ภิกษุธรรมากรที่มีปณิธานอันวิเศษและที่จะบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยคุณา-
 ลังการวยุทสมบัติซึ่งเป็นอจินไตยในอนาคตกาล

ปริจเฉทที่ 8 กล่าวถึง ปณิธาน 48 ประการของพระภิกษุธรรมากรซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ
 ของคัมภีร์นี้ พระภิกษุธรรมากรตั้งปณิธานต่อหน้าพระพักตร์ของพระโลกศวรราชพุทธเจ้า เป็น
 ปณิธานที่ปรารถนาจะสร้างพุทธเกษตรของตนเอง ถ้าหากว่าความปรารถนาของตนทั้ง 48 ประการ
 ไม่ได้บรรลุผลแม้เพียงประการเดียวก็จะไม่ขอบรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในคัมภีร์ฉบับ

²³ พุทธศตสหัสส โกฎิยนกา |

ยถีว วาติค คงคยา อนนตา |

สรวต อหุ ปุชชีย นาลา |

สีวรโพธิคเวโยโก อตุลยา || 6 || (สขว. 4 / 6)

ภาษาสันสกฤตแสดงปณิธานไว้เพียง 46 ข้อ เนื่องจากขาดหายไป 2 ข้อเพราะกาลเวลา ข้อที่ขาดหายไปคือข้อที่ 18 และ ข้อที่ 21 ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฉบับภาษาจีน ในหนังสือ The Sacred Books of the East เล่มที่ 49 ของมัทธี มูลเลอร์ก็ได้้นำปณิธานข้อที่ขาดไปจากฉบับภาษาจีนที่ท่านสังฆวรมันแปลไว้มาใส่ไว้ด้วยในตอนท้ายของเล่ม²⁴ ในหัวข้อเรื่องปณิธาน 48 ประการของภิกษุธรรมาการนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในบทต่อไป

ปริจเฉทที่ 9 กล่าวถึง กล่าวถึง พระภิกษุธรรมาการได้แสดงปณิธานพิเศษของตนเป็นคาถาต่อหน้าพระพักตร์พระโลกेश्वรราชพุทธเจ้า ทั้งหมด 12 โสลก แต่ละโสลกเป็นฉันทลักษณ์แบบปุษยปิตาคราณันท์ ดังข้อความในโสลกที่ 11 ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมพระ ถ้าหากปณิธานของข้าพระองค์นี้จัก
สำเร็จ หลังจากที่ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ขอให้โลกธาตุหนึ่งพันจกสันไหว
และขอให้ดอกไม้งามโปรยปรายเป็นสายฝน ตกลงมายังหมู่ของเทวดาทั้งหลาย
|| 11 ||²⁵

²⁴ เนื้อหาในข้อที่ 18 ของภาษาจีน ความว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในทั้ง 10 ทิศ เชื่อในข้าพระองค์อย่างมั่นคงและพึงปรารถนาที่จะไปอุบัติยังพุทธเกษตรของข้าพระองค์ ก็พึงบริกรรมนามของข้าพระองค์ถึง 10 ครั้ง แล้วยังไม่พึงไปบังเกิดในพุทธเกษตรนั้น ยกเว้นเสียแต่ สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะเป็นผู้ที่กระทำอนันตริยกรรม 5 ประการและเป็นผู้ที่กล่าวร้ายพระสัทธรรม เมื่อนั้น ก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” อาจเป็นไปได้ว่าปณิธานในข้อที่ 18 ของฉบับภาษาจีนนี้ อาจจะถูกแยกออกมาจากปณิธานข้อที่มีอยู่ในข้อที่ 19 ก็ได้ สำหรับเนื้อหาในข้อที่ 21 ของภาษาจีน ความว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถ้าหากว่า เมื่อใดก็ตามที่ข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว ถ้าหากว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในพุทธเกษตรของข้าพระองค์ไม่พึงประกอบไปด้วยมหาปรีติลักษณะ 32 ประการแล้ว เมื่อนั้น ก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” ปณิธานข้อที่ 21 นี้ถูกพบในการแปลของทิเบตซึ่งจารึกว่า || สเจนเม ภควนุโพธิปราชฺยตสย ตตฺร พุทฺธเกฺษตรเ ย สตฺตฺวาเ ปฺรตฺยฺชาตา ภเวยฺสุเต สฺรวเ น ทฺวาตฺริ สฺนฺมหา-ปฺรุชฺสภฺยณสมฺนวาคตา ภเวยฺรฺมา ตาวทหมฺนฺตฺตรา สมฺยกฺสํโพธิมภิสํพุชฺเชยฺม || ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahāyāna texts” Sacred Books of the East. Vol. XLIX part II (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), 74 - 75.

²⁵ สติ มิ อยุ นเรนฺทร เอวฺรุปา |

ปริจเฉทที่ 10 กล่าวถึง เมื่อครั้งอดีตตลอดแสนล้าน โกฎิปีที่พระภิกษุธรรมมารได้ ประพฤติโพธิจริยามาอย่างหาที่สุดมิได้ ประกอบกับการเป็นคนมีคุณธรรมกระทำแต่กุศลมูล ทำแต่ความดีมาตลอดไม่มีที่ติเลยแม้แต่นิดเดียว ในปริจเฉทนี้จะพรรณนาถึงลักษณะและคุณความดีของภิกษุธรรมมาร เป็นที่เคารพยกย่องของเทวดาทุกเหล่าชั้น

ปริจเฉทที่ 11 กล่าวถึง พระศากยมนีตรัสเล่าให้พระอานนท์ฟังว่าพระภิกษุธรรมมารนั้น ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ดำรงอยู่ และแสดงธรรมอยู่ทางทิศตะวันตกใน โลกธาตุที่ชื่อว่า สุขาวดี มีพุทธเกษตรแสนล้าน โกฎิ พระองค์มีนามว่าอมิตาภะ พร้อมด้วยบริวาร คือ พระโพธิสัตว์และสาวกอย่างมากมายมหาศาล

ปริจเฉทที่ 12 กล่าวถึง รัศมีแห่งพระอมิตาภะจรจายไปยังพุทธเกษตรจำนวนแสนล้าน โกฎิสว่างไสวอยู่เสมอโดยทั่ว รัศมีทั้งหลายของพระองค์นั้น ไม่มีผู้ใดหาที่เปรียบได้ พระองค์จึงได้รับการขนานพระนามมากมาย เหล่ามนุษย์ เทวดาและสัตว์ทั้งหลายต่างมากันสรรเสริญ ยินดี ปรีดา ดังนั้น แสงสว่างแห่งคุณ และแสงสว่างแห่งปัญญาของพระองค์นั้นยากที่ใครจะพรรณนาได้

ปริจเฉทที่ 13 กล่าวถึง พระสาวกของพระอมิตาภะมีจำนวนมากมายเกินคณานับ มีการกล่าวเปรียบเทียบอุปมามากมายซึ่งพระสาวกของพระองค์นั้นว่าเป็นอนันต์หาที่สุดมิได้ ย่อมถึงพร้อมซึ่งการนับว่าเป็นประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้

ปริจเฉทที่ 14 กล่าวถึงอายุของพระอมิตาภะที่หาประมาณมิได้ ไม่มีผู้ใดสามารถจะคำนวณอายุของพระองค์ได้

ปรัณธิ สมฤทธิติ โพธิ ปราปฺณิตฺวา |

จลตุ อย สหสฺร โลกธาตุ |

กุสุมปฺรารุชฌ ภาตุ เทวสํมา || 11 || (สขว. 9 / 11)

ปริจเฉทที่ 15 กล่าวถึง สุขาวดีโลกธาตุที่อุดมไปด้วยสิ่งที่น่าสนใจ มีมนุษย์และเทวดามากมาย ในโลกธาตุนี้ไม่มีเครื่องนุ่งห่มหรือสิ่งชั่วร้ายเลย

ปริจเฉทที่ 16 กล่าวถึง การพรรณนาถึงสุขาวดีโลกธาตุที่ประกอบไปด้วยรัตนะทั้งเจ็ด รัตนะทั้งหลายที่มีในโลกธาตุแห่งนี้ ย่อมไม่มีทั่วไปในโลกของเรา และฟุ้งไปด้วยกลิ่นหอมต่างๆ สะพรั่งไปด้วยดอกไม้และผลไม้ นานาชนิด อีกทั้งยังมีบัวรัตนะที่ส่องรัศมีไปตลอดทางถึงพระพุทธเจ้าอีกแสนโกฏิพระองค์ยังโลกธาตุอื่น แล้วพระอมิตายะยังทรงไปเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นๆอีกด้วย

ปริจเฉทที่ 17 กล่าวถึง ในพุทธเกษตรแห่งนี้ไม่มีภูเขา เป็นภูมิภาคที่ราบเรียบเสมอกัน และเป็นแหล่งสะสมรัตนะสมบัติประเภทต่างๆ ส่วนการดำรงอยู่ของเทวดาแต่ละระดับจะแบ่งระดับกันตามวิบากกรรมและอกิสังขารกรรมทั้งหลาย

ปริจเฉทที่ 18 กล่าวถึง การพรรณนาถึงความวิเศษของสิ่งต่างๆสุขาวดีโลกธาตุ เช่น การไหลของแม่น้ำ กลิ่นหอมของดอกไม้ เสียงดนตรีที่น่าอภิรมย์ ความพิสดารของต้นไม้ การเนรมิตน้ำให้เป็นน้ำร้อน เย็นตามความต้องการของเรา ความงามของดอกบัวและฝูงนกต่างๆ ฯลฯ แม้จุดจบของเหตุแห่งความสุขในดินแดนแห่งนี้ก็ไม่สามารถจะคำนวณการสิ้นสุดลงได้

ปริจเฉทที่ 19 กล่าวถึง สัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดในสุขาวดีโลกธาตุจะเพียบพร้อมด้วยคุณงามความดีทั้งรูปและนามทุกประการ เทียบเท่าได้กับเทวดาชั้นปรนิรมิตวสวัตติ (ปรนิรมิตวสวัตติ (บาลี)) สัตว์ทั้งหลายจะไม่กินอาหารหยาบ ร่างกายสมบูรณ์ มีกลิ่นหอม เนรมิตจิ๋วเพื่อคลุมกายได้ เนรมิตอาภรณ์เพื่อความปรารถนาแห่งตนได้ เนรมิตวิมานที่ตนอาศัยอยู่ได้ดังใจ

ปริจเฉทที่ 20 กล่าวถึง ในสุขาวดีโลกธาตุนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างเทวดาและมนุษย์ เว้นเสียแต่ว่าจะมีการกล่าวกันว่าเทวดาและมนุษย์เป็นเพียงสัตว์ที่อยู่ในความเสื่อมเช่นเดียวกัน

ปริจเฉทที่ 21 กล่าวถึง ในสุขาวดีโลกธาตุนั้น ลมจะพัดเอาสิ่งอาภูลไปสู่ทิศทั้งสี่ แล้วพัดเอากลิ่นหอมของดอกไม้และรัตนพฤษ์มา พรรณนาถึงการตกแต่งพุทธเกษตรด้วยดอกไม้ทั้งหลาย การโปรยปรายดอกไม้มานานาพันธุ้ทั้งเวลา เช้า กลางวัน เย็น

ปริจเฉทที่ 22 กล่าวถึง ในพุทธเกษตรนี้ ไม่มีความมืด พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว กลางวัน กลางคืน มีแต่เรื่องราวของพระศากยาคตเท่านั้น

ปริจเฉทที่ 23 กล่าวถึง ในสุขาวดีโลกธาตุนั้น เมื่อถึงฤดูกาล มีเมฆฝนเป็นทิพย์ ดอกไม้มีสีเป็นทิพย์ รัตนะทั้งเจ็ดเป็นทิพย์ ผงจันทน์เป็นทิพย์ ฉัตรแก้วเป็นทิพย์ เครื่องดนตรีเป็นทิพย์ ฯลฯ ย่อมปรากฏขึ้นมา

ปริจเฉทที่ 24 กล่าวถึง สัตว์ทั้งหลายที่จะมาบังเกิด ณ ดินแดนแห่งนี้มีความมั่นคงที่จะตรัสรู้ และไม่มีการแบ่งแยกเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความไม่จริงของสรรพสิ่ง หรือ ความจริงของมิฉนาทิฐิ

ปริจเฉทที่ 25 กล่าวถึง พระศากยมุณีได้ตรัสกับพระอานนตถึงคุณลักษณะอันประมาณมิได้ของสุขาวดีโลกธาตุนั้นเป็นคาถา ทั้งหมด 5 โสลก แต่ละโสลกเป็นฉันทลักษณ์แบบไตรยฎกฉันท²⁶ ดังข้อความในโสลกที่ 2 ว่า

²⁶ ไตรยฎกฉันท 1 โสลก มี 4 บาท แต่ละบาทมี 11 พยางค์, ดู สำเนียง เลื่อมใส, มหาภาพยพุทธจริต, 20.

แม้โกฏีกัลป์และวัชรเทพจะพึงสิ้นไป สาระแห่งคุณในสุขาวดีย่อม
ไม่สิ้นไป | แสงสว่างของสุขาวดีไม่พึงถึงความสิ้นไป และการประกาศคุณ
ต่างๆก็ย่อมไม่สิ้นไปเช่นกัน || 2 ||²⁷

ปริจเฉทที่ 26 กล่าวถึง พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีจำนวนเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา
เป็นที่เลื่องลือพระนามให้แพร่หลายไปทั่วทุกพุทธเกษตรทั้งหลาย หากสัตว์ทั้งหลายบางจำพวกยัง
จิตให้ศรัทธาเมื่อได้สดับพระนามของพระอมิตาภะ ก็จะดำรงอยู่เพื่อตรัสรู้ จะไม่กลับมาเกิดอีก

ปริจเฉทที่ 27 กล่าวถึง เมื่อสัตว์ทั้งหลายบางจำพวกเคารพต่อพระอมิตาภะ สร้าง
กุศลมูลไว้มาก ตั้งปณิธานเพื่อปรารถนาจะไปเกิดในสุขาวดีโลกธาตุ เมื่อถึงมรณกาล พระอมิตาภะ
และคณะพระสาวกจะมาปรากฏอยู่เบื้องหน้า ดวงจิตก็ยิ่งกุศลมูลให้น้อมไปบังเกิดในพุทธเกษตร
นั้นเพื่อให้จิตได้ตรัสรู้

ปริจเฉทที่ 28 กล่าวถึง ชนเหล่าใดที่มีความนอบน้อมต่อพระอมิตาภะ และไม่ได้
สร้างกุศลมูลไว้อย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงมรณกาล พระอมิตาภะจะทรงเนรมิตพระองค์พร้อมเหล่าสาวก
เหมือนองค์จริงมาปรากฏอยู่เบื้องหน้า และเมื่อสัตว์เหล่านั้นได้พิจารณาด้วยสมาธิอย่างลึกซึ้งจน
ระลึกได้ เมื่อดับขันธไปก็จะไปอุบัติในพุทธเกษตรนั้น

ปริจเฉทที่ 29 กล่าวถึง สัตว์ทั้งหลายเพียงยังจิตให้เป็นหนึ่งเดียวกันกับพระอมิตาภะ
แล้วตั้งความหวังให้ไปบังเกิดในพุทธเกษตรนั้น แม้อยู่ในความฝัน ก็จะได้เห็นพระองค์ แล้วจะได้
ไปอุบัติในแดนสุขาวดีโลกธาตุ

²⁷ กุชเย กุลปโกฏี วชเร สุราศุจ |

สุขาวดีเย น จ วรณสารุระ |

กุชโย น คจเจตปฺรติภา จ เตมฺหา |

ปฺรภาศยนฺตาน ตู วรณ นานา || 2 || (สขว. 25 / 2)

ปริจเฉทที่ 30 กล่าวถึง พระตถาคตทั้งหลายในโลกธาตุทั้งหลายจำนวนมากต่างพากัน
ชื่นชม ยกย่องสรรเสริญพระอมิตาภะ และคณะพระโพธิสัตว์จากพุทธเกษตรอื่นๆต่างพากันมาเข้า
เฝ้าเพื่อสนทนาปัญหาธรรมกับพระองค์

ปริจเฉทที่ 31 กล่าวถึง พระศากยมุนีได้ตรัสพรรณนาถึงคณะพระโพธิสัตว์ที่มาเข้าเฝ้า
พระอมิตาภะได้แสดงความเคารพภักดีและบูชาพระองค์ และพรรณนาถึงความชื่นชมของพระ
โพธิสัตว์ที่มีต่อพุทธเกษตรอันน่าอัศจรรย์ของพระอมิตาภะเป็นคาถา ทั้งหมด 21 โสลก แต่ละโสก
เป็นฉันทลักษณ์แบบตรีสุกฉันท์ ดังข้อความในโสกที่ 5 ว่า

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจำนวนมากเหล่านั้น ครั้นได้บูชาแล้วก็ถวาย
บังคมที่พระบาทของพระอมิตาภะ | จากนั้นก็กระทำประทักษิณ แล้ว
กล่าวคำว่า “อโห ! พุทธเกษตรช่างงดงามน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง” || 5 ||²⁸

และโสกที่ 20 ว่า

ขอให้เขาผู้เร่ร่อน จงไปสู่สุขาวดีโลกธาตุโดยเร็ว | ครั้นเข้าไปสู่
เบื้องหน้าพระอมิตาภะแล้ว จงบูชาพระพุทธเจ้าอีกพันโกฏิพระองค์ || 20 ||²⁹

²⁸ ปุชิตฺวา วา เต พหุโพธิสตฺตฺวา |

วณฺหิตฺวา ปาทามมิตปรกฺขสฺย |

ปรทกฺขณิกถตุย วทณฺติ ใจฺว |

อโห ทุฏฺธํ โสภติ พุทฺธเกฺษฺมฺ | 5 || (สขว. 30 / 5)

²⁹ ส ศิฆฺรฺสีฆฺรํ ตฺวรมานรูปะ |

สุขาวดี ๑ จฺจตุ โลกาตฺม |

คตฺตฺวา จ ปูรฺวมมิตปรกฺขสฺย |

ปุเชตุ พุทฺธาน สหสฺรโกฏิ ๒๐ || (สขว. 30 / 20)

ปริจเฉทที่ 32 กล่าวพรรณนาถึงต้นโพธิพฤกษ์ของพระอมิตากะว่าประดับประดาไปด้วย แก้วมณีรัตนะมากมาย และคุณวิเศษมากมายของต้นโพธิพฤกษ์ เช่น มีเสียงที่ดังกึกก้อง ส่องสว่างไปทั่ว รักษาโรคทางประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้จิตใจสงบ ฯลฯ

ปริจเฉทที่ 33 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะผูกพันธนาคารเพียงชาติเดียว จากนั้นก็จะดำรงอยู่ในพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และได้ประกอบพระปริณิพพานไว้เพื่อสรรพสัตว์

ปริจเฉทที่ 34 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์ที่มีรัศมีสว่างถึงแสนโกฏิโยชน์ มีนามว่า พระอวโลกิเตศวรและพระมหาศากยปรมาตมะ เมื่อทั้งสองพระองค์ดับขันธจากพุทธเกษตรของพระศากยमुณีไป จะไปบังเกิดในโลกธาตุของพระอมิตากะ

ปริจเฉทที่ 35 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์ที่มาอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุจะเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความบริบูรณ์ทุกประการ ทั้งด้านอินทรีย์และอภิญญา และมีคุณอย่างหาที่สุคมิได้

ปริจเฉทที่ 36 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์ที่ได้ตั้งปณิธานไว้ในอดีตในโลกที่วุ่นวาย เมื่อได้มาอุบัติในพุทธเกษตรนี้แล้ว จะได้เห็นพระพุทธรองค์ ได้ศึกษาพระธรรม จนกว่าจะบรรลुพระโพธิญาณ

ปริจเฉทที่ 37 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ได้สร้างกุศลมูลไว้มากมาย จะได้รับกำลังแห่งจิตอันประเสริฐ และได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าจำนวนแสนล้านโกฏิพระองค์ที่ได้มาประดิษฐานในสุขาวดีโลกธาตุอีกครั้งในเวลาก่อนเที่ยงเพียงครั้งเดียว เหมือนดั่งที่เคยตั้งปณิธานไว้ในอดีตนานมาแล้ว

ปริจเฉทที่ 38 กล่าวพรรณนาถึงสัตว์ทั้งหลายที่มาอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุนั้นเป็นผู้มีคุณลักษณะที่ประเสริฐและดีพร้อมทุกประการ เพราะได้รับเหตุแห่งคุณของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และปฏิภาณอันเป็นอนุตรปัญญาของพระตถาคต

ปริจเฉทที่ 39 กล่าวถึง พระอนันท์หันหน้าไปทางทิศที่พระอมิตาภะประทับอยู่ ถวายบังคม และกล่าวภาวนาว่าปรารถนาที่จะเห็นพระองค์ พระอมิตาภะจึงแปลงรัศมีเป็นรูปพระองค์ขึ้นส่องสว่างไปทั่วโลกธาตุทั้งปวง พระสาวกและคณะโพธิสัตว์ทั้งหลายต่างได้ชื่นชมพระบารมี ในขณะที่ทางฝั่งของผู้ที่อยู่ในสุขาวดีโลกธาตุก็ได้เห็นพระศากยมุณีกำลังแสดงธรรมอยู่ในสหาโลกธาตุ (โลกของเรา) นี้

ปริจเฉทที่ 40 กล่าวถึง พระศากยมุณีกำลังตรัสพรรณนาถึงการอาศัยอยู่บนสุขาวดีโลกธาตุของมนุษย์และเทวดาทั้งหลายให้พระอชิตะโพธิสัตว์มหาสัตว์สดับฟัง และตรัสถึงห้องอาศัยในดอกบัวซึ่งเป็นเสมือนวิมานส่วนตัวของผู้ที่อยู่ในสุขาวดีโลกธาตุ

ปริจเฉทที่ 41 กล่าวถึง สัตว์ทั้งหลายที่อุบัติในสุขาวดีโลกธาตุจะเป็นโอปปาติกะ คือปรากฏขึ้นพร้อมการนั่งขัดสมาธิบนดอกบัว พระโพธิสัตว์ไม่ควรมีความลังเลสงสัยในการสร้างกุศลมูลและควรมีศรัทธาอย่างแรงกล้าเพื่อที่จะได้เป็นโอปปาติกะบังเกิดขึ้นพร้อมบัลลังก์ดอกบัวเพียงชั่วขณะเดียวรวมทั้งยังสามารถเข้าไปอาศัยอยู่ในห้องของดอกบัวได้ด้วย หากเกิดความรู้สึกไม่พอใจในบัลลังก์ดอกบัวนั้น ก็สามารถยกก้าวออกจากดอกบัวนั้นได้ ส่วนผู้ใดที่ยังมีความสงสัยอยู่กุศลมูลที่สร้างสมมาก็จะพินาศไป

ปริจเฉทที่ 42 กล่าวถึง พระโพธิสัตว์จำนวนมหาศาลที่มาจากโลกธาตุของพระตถาคตองค์อื่นๆ ซึ่งได้สร้างกุศลมูลไว้ตลอดยุคของพระพุทธเจ้าจำนวนแสนล้านโกฏิพระองค์ แล้วปรารถนาจะไปอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุ ก็จะได้ไปอุบัติยังดินแดนนั้นตามที่ตนปรารถนา

ปริจเฉทที่ 43 กล่าวถึง สัตว์ทั้งหลายที่ได้สดับพระนามของพระอมิตาภะ ก็ถือว่าไม่พลาดไปจากวิมุกติแล้ว และพระศากยมุณีก็ได้ตรัสกำชับพระอชิตะโพธิสัตว์ถึงสิ่งที่ไม่พึงทำ คือ อย่าสงสัยในพุทธญาณ อย่าเข้าไปในพันธุนาการ อย่าทำให้พุทธธรรมเสื่อมไป อย่าทำให้ตถาคตญาณแตกหัก

ปริจเฉทที่ 44 กล่าวถึง พระศากยมุนีได้ตรัสถึงการบำเพ็ญนั้นให้สำเร็จประโยชน์เป็นบทร้อยกรอง ทั้งหมด 10 โสลก แต่ละโศลกเป็นฉันทลักษณ์แบบตรีชนกฉันทันต์ ดังข้อความในโศลกที่ 9 ว่า

การได้เป็นมนุษย์จะมีได้เป็นบางครั้ง แม้พระพุทธเจ้าก็จะปรากฏ
ได้เป็นบางครั้ง | แต่ปัญญาการรู้แจ้งประโยชน์แห่งศรัทธานั้น กว่าจะได้มานั้น
ต้องใช้เวลาานาน ฉะนั้น บุคคลควรสร้างความเพียรเพื่อให้เข้าถึงประโยชน์นั้น
|| 9 ||³⁰

ปริจเฉทที่ 45 กล่าวถึง เทวดา มนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจำนวนมากมายเหลือคณานับมีจิตที่อยากจะไปบังเกิดยังสุขาวดีโลกธาตุอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ส่วนพระตถาคตทั้งหลายที่มีนามว่า มัญชุสวรา ได้ไปอุบัติในโลกธาตุอื่น

ปริจเฉทที่ 46 กล่าวถึง ณ เวลานั้น โลกธาตุมากกว่าสามล้านโลกธาตุ ได้สันสะเทือนไปถึง 6 ครั้ง แผ่นดินได้ถูกทำให้สมบูรณ์ขึ้น คนตริจากเทวดาและมนุษย์ได้บรรเลงพร้อมกัน เสียงอนุโมทนาดังไปถึงอกนิษฐภพ

ปริจเฉทที่ 47 กล่าวถึง เมื่อพระศากยมุนีได้ตรัสจบแล้ว พระอชิตะโพธิสัตว์ พระอานนท์ บริษัททั้งปวง รวมทั้งเทวดา มนุษย์ อมนุษย์ทั้งหลาย ต่างพากันยินดีต่อพุทธภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า

³⁰ กทาจิ ลภยติ มนุษยลาภะ |

กทาจิ พุทธาน ปิ ปราพุทฺธาวะ |

ศุรพุทฺธารุปรชฺฐา สุจิเรณ ลภยเต |

ตสุยารุปรปาตุโย ชนเขตฺ วิรฺยมฺ || 9 || (สขว. 44 / 9)

4. บทบาทของตัวละครในคัมภีร์

ในคัมภีร์สุขาวัตยหสูตรนี้ มีตัวละครหลักที่สำคัญอยู่ 5 ท่าน คือ พระศากยมุณี เป็นผู้เล่าเรื่อง พระอานนท์ เป็นคู่สนทนาของผู้เล่าเรื่อง พระโลกेश्वรราช เป็นตัวประกอบ พระภิกษุธรรมาหรหรือพระอมิตากะ เป็นตัวเอกที่สำคัญของเรื่อง พระอชิตโพธิสัตว์ เป็นคู่สนทนาตัวเสริมของผู้เล่าเรื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์บทบาทของตัวละครแต่ละท่าน โดยเรียงลำดับกันดังต่อไปนี้

4.1 พระศากยมุณีพุทธเจ้า

บทบาทของพระศากยมุณีและคำสอนของพระองค์เป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธศาสนานิกายหินยาน และบทบาทที่สำคัญนี้ก็ได้มีปรากฏอยู่ในพระสูตรมหายานหลายสูตร ข้อมูลที่เรารู้กันเป็นอย่างดีก็คือว่าพระศากยมุณีเป็นพระศาสดาของพระพุทธศาสนา เป็นพระโอรสของพระเจ้ากบิลพัสดุ์ เป็นพระสวามีของพระนางยโสธรา เป็นพระราชบิดาของพระราหุล³¹ สำหรับพระศากยมุณีในพระสูตรมหายานนั้น ส่วนใหญ่พระองค์จะเป็นผู้เล่าเรื่องให้เหล่าสาวกทั้งหลายสดับฟัง แล้วจะมีพระมหาสาวกที่สำคัญเป็นผู้มานั่งคุกเข่าต่อหน้าพระพักตร์เพื่อเป็นผู้ถามตอบปัญหาเกี่ยวกับพระองค์ ส่วนใหญ่มหาสาวกที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในบทบาทคู่สนทนาธรรมกับพระองค์ อาทิ เช่น พระอานนท์ พระสาริบุตร พระสุภูติ พระมัญจุศรี ฯลฯ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงเรื่องนี้ในบทบาทของตัวละครท่านต่อไป ในการเริ่มเรื่องของพระสูตรมหายานนั้นส่วนใหญ่แล้วจะกล่าวถึงสถานที่ที่พระศากยมุณีไปประทับบรรยายธรรมก่อน พร้อมด้วยจำนวนทั้งหลายของพระสาวกและพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระสูตรมหายานโดยทั่วไปจะเริ่มเรื่องด้วยคำว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้” (เอว มยา สรุตม) ยกตัวอย่าง เช่น การเริ่มเรื่องของพระสูตรมหายานเรื่อง “วัชรปรัชญาปารมิตาสูต” ดังข้อความว่า

³¹ F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East. Vol. XLIX part II, 9.

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วดังนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ
เชตวันารามวิหารของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เมืองสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุ
สงฆ์หมู่ใหญ่ 1,250 รูปและพระโพธิสัตว์มหาสัตว์จำนวนมาก³²

และตัวอย่างการเริ่มเรื่องของพระสูตรเรื่อง “วิมลเกียรตินิทเทศสูตร” ดังข้อความว่า

ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับแสดง
ธรรมโปรดสัตว์อยู่ ณ สวนอัมพปาลีวัน ณ กรุงเวสาลี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่
ใหญ่ 8,000 รูปและพระโพธิสัตว์อีก 32,000 องค์³³

ส่วนในคัมภีร์สุขาตติยสูตรก็เริ่มเรื่องด้วยข้อความที่คล้ายกับพระสูตรมหายานโดยทั่วไป
เช่นเดียวกัน ดังข้อความว่า

ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ | สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงประทับ ณ
เขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์พร้อมกับภิกษุหมู่ใหญ่ มีจำนวน 32,000 รูป³⁴

จากในเนื้อเรื่องนั้น เริ่มเรื่องด้วยการบรรยายถึงสถานที่ประทับแสดงธรรมของพระ
ศาสดา คือ ที่เขาคิชฌกูฏ(สันสกฤตเรียกว่า คุชฺฐรภูฏ) พระองค์ทรงประทับเป็นองค์ประธานราย
ล้อมด้วยพระสาวกจำนวนมาก ในขณะที่พระสูตรมหายานเรื่องอื่นๆก็เริ่มเรื่องด้วยภาพเช่นนี้

³² เอวํ มยา สรุตมฺ | เอกสุมินฺ สมเย ภควานํ สรวาสตยา วิหริติ สุม เชตวันเณ' นาทปิ่นทตฺตสยาราม
มหตา ภิกษุสมฺเมน สารุทมฺ คุโรยทศกฺริ ภิกษุสํไตะ, สมฺพหุโลสจ โพธิสตุตฺตวโรมฺหาสตุตฺตวโร | (วชร. 1) ,
ดู เสถียร โพธิ์นันทะ, วัชรปรัชญาปารมิตาสุต (กรุงเทพฯ : สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526), 1.

³³ เอวํ มยา สรุตมฺ | เอกสุมินฺ สมเย ภควานํ ไวสาธยา วิหริติ สุม | อามฺรปาลีวัน มหตา
ภิกษุสมฺเมน สารุทํ อญฺญาภิกฺริ ภิกษุสฬสฺสโร ทวาตฺริมฺสตาจ โพธิสตุตฺตวสฬสฺสโร... (วมก. 1), ดู เสถียร
โพธิ์นันทะ, วิมลเกียรตินิทเทศสูตร (กรุงเทพฯ : สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521), 1.

³⁴ เอวํ มยา สรุตมฺ | เอกสุมินฺ สมเย ภควานํ ราชคฺฤเห วิหริติ สุม คุชฺฐรภูฏปฺรวเต มหตา
ภิกษุสมฺเมน สารุทํ ทวาตฺริสตา ภิกษุสฬสฺสโร ... (สขว. 1)

เพียงแค่แค่เปลี่ยนชื่อสถานที่ประทับแสดงธรรมเท่านั้น แต่พระสูตรบางเรื่องพระศาकยมนี่ก็แสดงธรรมในสถานที่เดียวกัน อย่างเช่น ในพระสูตรเรื่อง “ปรัชญาปารมิตาหฤตยสูตร” เริ่มเรื่องด้วยข้อความว่า

ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ
เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ และพระโพธิสัตว์หมู่
ใหญ่³⁵

เมื่อมีการเริ่มเรื่องแล้ว บทบาทที่สำคัญคือการเล่าเรื่องของพระศาकยมนี่ พระองค์ได้ตรัสพรรณาสัตว์ต่างๆในสุขาวคิโลกธาตุและประวัติของพระอมิตาภะให้กับพระอานนท์และพระสาวกทั้งหลายสดับฟัง เมื่อมีข้อสงสัยระหว่างการเทศนาธรรม พระอานนท์จะเป็นหัวหน้าสาวกทั้งหลายในการสอบถามปัญหาต่างๆ พระศาकยมนี่จะเป็นผู้ตรัสตอบข้อสงสัยนั้น โดยการเรียกชื่อคู่สนทนาธรรมก่อนทุกครั้งตามมารยาท จากนั้นถึงจะเริ่มตรัสเนื้อหาขึ้น โดยละเอียด กล่าวคือพระองค์จะตรัสเรียกว่า “ดูก่อน อานนท์ !” (อานนฺท) ดังเช่นข้อความที่พระองค์ตรัสตอบคำถามพระอานนท์เรื่องปณิธานพิเศษ ความว่า

ดูก่อน อานนท์ ! พระภิกษุธรรมาภร ผู้เป็นพระโพธิสัตว์มหาสัตว์
นั้น เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยปณิธานพิเศษ เห็นดังเช่นนี้ | ดูก่อน อานนท์ ! พระ
โพธิสัตว์ทั้งหลายจำนวนน้อยเท่านั้นที่จะถึงพร้อมซึ่งปณิธานพิเศษ ดังเช่นนี้ |
การปรากฏแห่งปณิธานทั้งหลายแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เห็นดังเช่นนี้ ย่อมมี
ขึ้นในโลก แต่จะไม่ปรากฏอีก และจะไม่ปรากฏโดยประการทั้งปวง |
ดูก่อน อานนท์ ! เล่ากันว่า พระภิกษุธรรมาภรนั้น ได้แสดงออกซึ่งปณิธาน
พิเศษทั้งหลายเหล่านี้ที่เห็นดังเช่นนี้ ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคตถาคต
โลกेशวรราชัน ต่อหน้าชาวโลก เทวดา มาร พรหม หมู่สมณะและ

³⁵ เอรุ มยา สุรตมฺ | เอกสุมินฺ สมเย ภควานฺ ราชคฤเห วิหริติ สฺม กุณฺธธฺมฺญฺ ปฐวเต มหตา
ภิกษุสมฺเมเน สารุํ มหตา จ โพธิสฺตฺตฺวสฺสเมเน | (ปปห. 1), ดู สุชีโวภิกษุ, พระสูตรมหายาน ปรัชญาปารมิตา
หฤตยสูตรและสุขาวคิยสูตร (กรุงเทพฯ : สถาบันศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522), 1.

พราหมณ์ทั้งหลาย และประชาชน รวมทั้งเทพ มนุษย์ และอสูรทั้งหลายแล้ว
ได้ดำรงปฏิบัติตามที่ได้ตั้งปณิญาไว้³⁶

ในส่วนของเนื้อหานี้ พระศากยมุนีได้ตรัสเล่าให้เหล่าสาวกสดับฟังเพื่อให้เกิด
จินตนาการไปต่างนานาอย่างหาที่สุดมิได้ถึงโลกธาตุที่ชื่อสุขาดี รวมทั้งผู้ที่อ่านคัมภีร์นี้ก็จะเกิด
จินตนาการให้เห็นภาพพจน์เฉพาะบุคคลอย่างพิสดาร เพราะสิ่งที่นึกคิดเป็นสิ่งที่ไม่มีในโลกที่
มนุษย์อย่างเราอาศัยอยู่ พระศากยมุนีทรงตรัสถ่ายทอดเนื้อหาละเอียดลออเพื่อให้ผู้ฟังและ
ผู้อ่านเกิดแรงบันดาลใจอยากเห็นดินแดนที่อยู่ในจินตนาการและอยากที่จะไปให้ถึงที่นั่น โดย
เน้นการมีศรัทธาและการทำความดี ดังข้อความบางส่วนว่า

ดูก่อน อานนท์ ! และในโลกธาตุนั้นก็ไม่มีสัตว์นรก ไม่มีสัตว์
เดรัจฉาน ไม่มีเปรตวิสัย ไม่มีอสูรกาย ไม่มีการเกิดในห้วงเวลาที่ไม
เหมาะสม(เกิดมาไม่มีโอกาสได้รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า) | รัตนะทั้งหลายเหล่า
ใดที่มีอยู่ในสุขาดีโลกธาตุ รัตนะทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไม่มีทั่วไปในโลกนี้
เลย || 15 ||³⁷

ดูก่อน อานนท์ ! กุลบุตรหรือกุลธิดาคนใดปรารถนาว่าเราได้เห็น
พระธรรมแล้ว ทำอย่างไรเล่า เราจะพึงเห็นพระอมิตาภตถาคตพระองค์นั้น

³⁶ เอวรูปยานนุท ปุณนิธานสัปปา ๙ ธรรมากโร ภิกษุโร โพธิสตฺโตว มหาสตฺตฺวาจะ สมณฺวาคโต' ภูตฺ |
เอวรูปยา จานนุท ปุณนิธานสัปปาลุภา โพธิสตฺตฺวาจะ สมณฺวาคตาจะ | อลุปกานา โจวรูปาณา ปุณนิธินา โลเก
ปรทุฏฐาโว ภวติ | ปรีตฺตานาม น ปุณะ สรวุโส นาสุติ || ๙ ขลฺ ปุณรานนุท ธรรมากโร ภิกษุสตฺตฺสย ภควโต
โลกศฺวราชสฺย ตถาคตฺสย ปุระตะ สเทวกสฺย โลกสฺย สมารกสฺย สพุรหมกสฺย สศฺรมณพฺราหมณิกายา
ปฺรชายาจะ สเทวมานุสาสุรายาจะ ปุระต อิมานะวูปานํ ปุณนิธานวิเสษานนิริทิสฺย ยถาภูตปฺรติขุณาปฺรติปฺต-
ติปฺรติขุจิโต' ภูตฺ | (สขว.10)

³⁷ ตตฺร ขลฺวานนุท โลกธาเตา น นิรยาจะ สนฺติ น ติริยคุโยนิรฺน เปเรตฺวิโย นาสูราจะ กายา
นาภฺยโณปฺปตฺตฺยาจะ | น จ ตานิ รตฺนานิ โลเก ปฺรจฺจรฺนฺติ ยานิ สุขาตฺยา โลกธาเตา วิทฺยฺนเต || 15 || (สขว.15)

ดังนั้น เขาพึงยังจิตให้เกิดขึ้นในพระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม แล้วส่งจิต
ไปในพุทธเกษตรนั้นด้วยอัธยาศัยและความปรารถนาอันแรงกล้าและพึงทำ
กุศลมูลให้ถึงพร้อมเพื่อบังเกิด (ณ ที่นั้น) || 27 ||³⁸

สาระสำคัญของพระสูตรหรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนานั้น แน่นนอนที่สุดคือเราต้อง
อยากรู้ว่า พระสูตรแต่ละเล่มจะสอนอะไรให้ผู้อ่านบ้าง แก่นแท้ของคำสอนที่ได้รับจากพระสูตรคือ
การสอนให้ทำความดีบำเพ็ญกุศลมูล ศรัทธาและบูชาต่อพระพุทธองค์ แล้วเราจะได้รับผลดีตอบ
แทน สำหรับคัมภีร์สุขาวดียุทธนี้สาระสำคัญบางอย่างก็ไม่ต่างจากพระสูตรอื่นๆ คือสอนให้ทำ
ความดี ละเว้นความชั่ว แต่เนื้อหาที่เพิ่มเข้าไปคือ เรื่องของการตั้งปณิธานอย่างมั่นคงตัดขาดซึ่ง
ความลังเลเพื่อให้ไปจากดินแดนที่มีแต่ความเสื่อมไม่จริงและเพื่อไปเกิดยังดินแดนที่พบเจอแต่สิ่ง
ดีอย่างสุขาวดีโลกธาตุซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้ปฏิบัติธรรม ดังข้อความที่เป็นโคลงและร้อย
แก้วซึ่งพระศากยมนีตรัสกับพระอานนท์ ความว่า

ผู้ใดประกอบด้วยปัญญาย่อมเชื่อในคำพุทธพจน์ บุญจำนวนมากก็
พึงมีแก่ผู้นั้น | ก็เพราะความศรัทธาเป็นพื้นฐานในการบรรลุให้ถึงธรรม ดังนั้น
เมื่อได้สดับแล้วก็พึงบรรเทาซึ่งความสงสัย ดังนี้ || 5 ||³⁹

³⁸ ยศฺจ อานนฺทาทากงฺเกสฺส กุลปฺโตโร วา กุลทฺหิตา วา กิมิตฺยหํ ทณฺณํ เอว ฐรเม ตมมิตากํ
ตถาคตํ ปสฺสเยยฺยมิตฺติ เตनानุตฺตรายํ สมฺยกสํโพธา จิตฺตมุตฺตปาทุยาธฺยาศัยยตฺตยา สํตตฺตยา ตสฺมिณฺ พุทฺธ-
เกฺษเตฺร จิตฺตํ สํเปรฺมโยปปคฺคเย กุสฺลมูลานิ จ ปริณามยิตฺตฺวานิ || 27 || (สขว. 27)

³⁹ ตโต พหุ ปุณฺณย ภาเวตฺ เตยฺยา |

เย ศฺรุตฺเต ชินฺวณํ สปรชฺชาะ |

ศฺรุตฺตา หิ มฺลํ ชคตฺสยฺ ปฺราปฺตเย |

ตสฺมาทฺธิ ศฺรุตฺวา วิจิตฺ วิโนทเยทิตฺติ || 5 || (สขว. 25/5)

ดูก่อน อานนท์ ! สัตว์ทั้งหลายบางจำพวกจะได้กระทำความเคารพ
พระตถาคตไว้ในใจ และจะได้สร้างกุศลมูลไว้มากมายครั้งทำให้จิตนุ่มไปใน
พระโพธิญาณ แล้วจะตั้งปณิธานเพื่อไปบังเกิดในสุขาวดีโลกชาตุนั้น ...⁴⁰

เมื่อมีการเริ่มเรื่อง มีช่วงเวลาการสนทนาธรรมที่ยาวนาน ถัดจากนั้นผู้เล่าเรื่องมักจะจบ
เรื่องนั้นเอง ฉากของการจบเรื่องหรือตอนปิดเรื่องของพระสูตรแต่ละเล่มนั้น ก็จะมีลักษณะที่
คล้ายๆกันเหมือนการเริ่มเรื่องของพระสูตรแต่ละเล่ม กล่าวคือ ตอนจบของพระสูตรมหายานส่วน
ใหญ่นั้น จะจบลงด้วยการแซ่ซ้องสรรเสริญของบรรดาทวยเทพ มนุษย์ อมนุษย์ และสาวกทั้งหลาย
ทุกคนต่างอนุโมทนาสาธุอย่างพร้อมเพรียงกันเมื่อได้สดับพระพุทธานุญาตตั้งแต่เริ่มต้นจนจบเรื่อง
ยกตัวอย่างเช่น ตอนจบเรื่องของพระสูตรมหายานเรื่อง “อมิตายุทธยานสูตร” ดังข้อความว่า

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพระดำเนิน ไปบนท้องฟ้า เสด็จกลับ
ยังเขาคิณชกุฏ จากนั้นพระอานนท์ได้ประกาศต่อมหาชนดังเรื่องราวข้างต้น
บรรดาเทวดา นาค ยักษ์ จำนวนไม่มีประมาณ ที่ได้สดับพระพุทธานุญาตต่าง
พากันยินดีโสมนัส ถวายความเคารพต่อพระองค์แล้วก็กลับไป⁴¹

และตัวอย่างตอนจบเรื่องของพระสูตรเรื่อง “สังฆกรรมปฐกสูตร” ดังข้อความว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาค ผู้มีพระทัยยินดี ตรัสแล้วดั่งนั้น พระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายจำนวนมหาศาลเหลือคณานับ ที่เสด็จมาจาก
โลกชาตุนั้น และประทับอยู่บนบัลลังก์ที่โคจรต้นพฤกษารวมทั้งพระประภูต-
รัตนตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ทั้งปวง อันมีพระ

⁴⁰ เย จานนุท เกจิตุสตุตฺวาสุตํ ตถาคตํ ปุณฺะ สตุการมนสสิกริษยนฺติ พหฺวปริมิตํ
กุศลมูลมวโรปิษยนฺติ โพธิเย จิตฺตํ ปริณามย ตฺตร จ โลกชาตา วูปตฺตเย ปณฺธิธาสุยนฺติ (สขว. 27)

⁴¹ คัมภีร์ต้นฉบับภาษาสันสกฤตยังหาไม่พบ ในฉบับแปลของเอฟ แมกซ์ มุลเลอร์ แปลมาจาก
ภาษาจีนโดย เจ ตะกะกุสุ (J. Takakusu), ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books
of the East. Vol. XLIX part II, 201.

แห่งพระธรรมของพระพุทธเจ้าและได้รับหน้าที่ตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรม อันเป็นการเริ่มต้นการบรรยายพระสูตรพุทธศาสนาทั่วไปด้วยคำว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาค...” (เอวํ มया สรุตมฺ เอกสุมินฺ สมเย ภควานฺ ...) “ข้าพเจ้า” ในที่นี้โดยทั่วไปหมายถึง พระอานนท์ซึ่งถือว่าเป็นพระอุปัฏฐากของพระพุทธองค์⁴⁴ ในการถามตอบปัญหาพระธรรมนั้น บทบาทของพระอานนท์ คือ คู่สนทนาของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่อง แต่บางพระสูตรคู่สนทนาก็จะเป็นพระสาวกองค์อื่นที่ไม่ใช่พระอานนท์ ฉากในการสนทนานั้นก็เหมือนดังที่กล่าวไปแล้ว ผู้ถามปัญหาข้อสงสัยในพระธรรมและ ผู้ตอบปัญหาข้อสงสัยนั้นถูกแวดล้อมไปด้วยสาวก พระโหราธิบดี และผู้ที่มาฟังพระธรรมเทศนาจำนวนมาก

พระสูตรมหายานโดยทั่วไป ฉากเริ่มเรื่องด้วยการบรรยายสถานที่ เหตุการณ์ จำนวนผู้ที่มาฟังพระธรรมเทศนา จากนั้น คู่สนทนาธรรมหรือผู้ที่จะเป็นคู่ถามตอบปัญหาจะถูกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าอุตตราสงค์เฉียงบ่า แล้วคุกเข่าไปในทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้วถวายความเคารพ จากนั้นจึงจะเริ่มการสนทนาธรรมกันขึ้น ยกตัวอย่างพระสูตรมหายานเรื่อง “โกณฑัญญะวิพัสสะปริวารสูตร” คู่สนทนากับพระศากยโมคคัลลานะ พระมัลลิกะสุมิตระ ดังข้อความว่า

ลำดับนั้นแล พระมัลลิกะสุมิตระแห่งธรรมราชาได้ลุกขึ้นจากอาสนะ พาดผ้าอุตตราสงค์คลุมเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่พื้นดิน ประนมอัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น แล้วกราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอแสดงความเคารพต่อพระตถาคตทั้งหลาย ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเทศนาซึ่งเรื่องราวปณิธานของพระตถาคตแต่ละพระองค์ในอดีตที่ล่วงมาแล้ว | เพื่อให้ข้าพระองค์ที่ได้สดับฟัง จงละเว้นเสียซึ่งกิเลส ขอพวกข้าพระองค์จงทำให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว เพื่อประโยชน์สุข เพื่ออนุเคราะห์ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในวงจรแห่งพระสัทธรรมในสมัยสุดท้าย ในกาลสุดท้าย”⁴⁵

⁴⁴ สุรพล เพชรศรี, สารคดีแห่งลัทธิธรรมปณฺธิปริกาส (กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, 2543), 2.

⁴⁵ อถ ขลฺ มลฺลิกะสุมิตฺรํ ธรรมราชาปฺโต พุทฺธานุภาเวโนคฺคยาสนาเทกํสมุคฺคตราสํกํ กถฺวา ทภฺยนิชานมฺมณฺทลํ ปถฺกิตฺวา ปฺรติญฺจาปฺย เยน ภควาสฺส เตนาณฺชลิํ ปฺรณมฺย ภควานฺตเมตทวโจตุ – เทสยตุ ภควิสฺ เตนฺปา

และตัวอย่างการเริ่มบทสนทนาของพระสูตรเรื่อง “ลึงกาวดารสูตร” คู่สนทนากับพระศากยมนีคือ พระมหามติโพธิสัตว์ ดังข้อความว่า

ลำดับนั้นแล พระมหามติโพธิสัตว์มหาสัตว์ผู้เที่ยวไปยังพุทธ
 เกศตรทั้งปวงพร้อมด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ได้ลุกขึ้นจากอาสนะด้วย
 พุทธานุภาพ พาดผ้าอุตตราสงค์คลุมเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่
 พื้นดิน ประนมอัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น แล้วกราบ
 สดุดีต่อพระผู้มีพระภาคเป็นคาถาว่า “ ดั่งเช่น การสำรวจโลกด้วยความมุ่งมั่น
 และความฉลาดอย่างสมบูรณ์ของท่าน สำหรับท่านแล้ว มันดูเหมือนเป็น
 ดอกไม้ช้วนินันต์ ซึ่งไม่อาจกล่าวได้ว่า มันเกิดขึ้น มันดับไป เพราะคำว่า มีอยู่
 และไม่มีอยู่ ไม่อาจใช้กับสิ่งนี้ได้”⁴⁶

ส่วนในคัมภีร์สุขาวัตถุสสูตรคู่สนทนาธรรม คือ พระอานนท์ที่ปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน
 ในฉากเริ่มเรื่องเหมือนกับพระสูตรมหายานส่วนใหญ่ ดังข้อความว่า

ลำดับนั้นแล พระอานนท์ผู้ประเสริฐได้ลุกขึ้นจากอาสนะ พาดผ้า
 อุตตราสงค์คลุมเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่พื้นดิน ประนม
 อัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น แล้วกราบทูลต่อพระผู้มีพระ
 ภาคว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระอินทรีย์ทั้งหลายของพระองค์ผุดผ่องนัก

ตถาคตานา นามานิ เตชา ปุรวปรัณิธานวิสูตรวิงฺกมฺ | วยํ สรฺตฺวา สรวกรฺมวารณานิ- วิโสธเยม ปสฺสิเม กาเล
 ปสฺสิเม สมเย สทฺธธฺมปฺรติรูปเก วรฺตมานเ สดฺดูวานามนฺครหฺมปาทาย | (ภษค. 1)

⁴⁶ อถ ขลฺ มหามติโรโพธิสฺสตุโว มหาสตุโว มหามติโรโพธิสฺสตุวสฺสทิตะ สรวพุทฺธเกศฺตรานุจารี
 พุทฺธานุภาเวโนตฺถายาสนาเทกัสมฺมุตฺตราสงฺกั กถฺตฺวา ทภฺยิณฺ ชานุมณฺทลํ ปถฺติวฺยา ปฺรติยฺจาปฺย เยน
 ภควาสุ เตนานฺชลิํ ปฺรณมฺย ภควนฺตํ คาถาภริกฺขยฺญฺภาวิตฺ อุตฺตปาทกฺกรหิโต โลกะ ขปฺยุปฺสันนิกะ | สทฺสน-
 โนปฺลทฺธสฺเต ปฺรชฺชยา กถฺปยา จ เต || (ลกค. 2/1)

แล พระฉวีวรรณก็บริสุทธิ์ ทั้งดวงพระพักตร์งดงามผ่องใส และมีรัศมีสี
เหลืองงามเปล่งปลั่ง⁴⁷

ฉากเหตุการณ์ดำเนินไปตั้งแต่ต้นเรื่องจนกระทั่งจบเรื่อง สารสำคัญอยู่ระหว่างนั้น คือ การสนทนาและข้อสงสัยที่พระอานนท์ได้ถามพระผู้มีพระภาคเจ้าจนเป็นเหตุให้เกิดเป็นคัมภีร์สุขา-
วดี วุฒิสุตตขึ้น ข้อสงสัยของพระอานนท์เริ่มจากที่ท่านได้สังเกตเห็นพระฉวีวรรณของพระศากยมุ-
ณีว่ามีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง มีรัศมีสีทองเปล่งปลั่ง ท่านจึงได้ถามถึงอดีตพุทธเจ้าว่ามีรัศมีงามดังเช่น
พระองค์หรือ ดังข้อความว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ยิ่งไปกว่านั้น ในกาลก่อนนี้ ข้าพระองค์
มีเคยทราบเลยว่า พระอินทรีย์ทั้งหลายของพระตถาคตผู้ผ่องใส พระพักตร์
บริสุทธิ์ พระฉวีวรรณงามผ่อง และมีรัศมีสีเหลืองเรืองรองงาม เช่นนี้แล |
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์จึงมีความคิดอย่างนี้ว่า โอ! ในวันนี้
พระตถาคตทรงประทับอยู่ด้วยพระพุทธรูปวิหาร(ภาวะของพุทธรูป) พระชินวิหาร
(ภาวะของชินเจ้า) พระสัพพัญญูตาววิหาร(ภาวะของพระสัพพัญญู) | โอ! ใน
วันนี้ พระตถาคตทรงประทับอยู่โดยพระมหานาควิหาร (ภาวะของพระมหา
นาค) | พระตถาคต(ศากยมุณี)คงจะระลึกถึงพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน⁴⁸

⁴⁷ อถ ขลวายุสมานานุท อุตถายาสนาเทกัสมุตตราสงคั กุตุควา ทกัณณิ ชานุมณณลั ปุถุถิวิยา
ปรัตติขุชาปยุ เยน ภควัเสตนาณชลิ ปรัณมุข ภควนุตเมตทโวจตุ | วิปรัสนุนานิ ตว ภควต อินุทริยาณิ,
ปรัศุททุศคฉวีวรรณะ ปรัยวทาโต มุขวรรณะ ปิตนิรภาสะ | (สขว. 2)

⁴⁸ น ขลุ ปุนรหิ ภควนุ อภิขานิมีตะ ปุรวตฺรเมว วิปรัสนุนานิ ตถาคตสุเขนุทริยาณิ เอว
ปรัศุททุ มุขวรรณิ ปรัยวทาโต ฉวีวรรณิ ปิตนิรภาสม | ตสุย เม ภควนุ เอว ภวติ – พุทธรูปวิหารณ พตาทย
ตถาคโต วิหริติ, ชินวิหารณ สรวชชตาวิหารณ | มหานาควิหารณ พตาทย ตถาคโต วิหริติ | อดีตานาค-
ปรัตยุตปนนานุ วา ตถาคตานรหตะ สมยกุลพุทธานุ สมณสมรติติ | (สขว. 2)

เหตุแห่งการเริ่มเรื่องจากคำถามของพระอานนท์ จึงทำให้พระศากยมุณีตรัสเล่าถึงพระ
 อานุภาพของพระตถาคตทั้งหลายที่ทำให้พระอาการของแต่ละพระองค์เป็นดังเช่นที่พระอานนท์
 และเหล่าสาวกเห็นซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งอดีตพุทธเจ้าหลายองค์ไขว่คว้าได้ พระศากยมุณีทรงกล่าวพระ
 นามพระพุทธานุภาพมากมาย จนมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าโลกเชวราชะ ซึ่งเป็นที่มาของการเล่า
 ประวัติของพระอมิตาภะตัวเอกของเรื่อง จากนั้นพระอานนท์จึงได้ถามคำถามเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ
 เมื่อมีข้อสงสัยในระหว่างการฟังบรรยายเนื้อหานี้เพื่อให้พระศากยมุณีได้ตอบข้อสงสัย การที่พระ
 อานนท์ตั้งคำถามข้อสงสัยนั้น ท่านเป็นเสมือนตัวแทนปัญหาของเหล่าสาวกทั้งหลายที่มาแวดล้อม
 อยู่ในการสนทนาธรรมครั้งนี้ ตัวอย่างข้อสงสัยที่พระอานนท์ได้ถามพระศากยมุณี เช่นข้อความว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเล่าเช่นนี้แล้ว พระอานนท์ผู้มีอายุจึงได้
 กราบทูลกับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระภิกษุธรรมการ
 โภธิสัตว์มหาสัตว์นั้น ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณและได้ปรินิพพาน
 ไปแล้วในอดีต หรือว่ายังมีได้ตรัสรู้เลย ถ้าเช่นนั้น ก็ได้ตรัสรู้แล้วในปัจจุบัน
 ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ยังดำรงอยู่ ยังดำเนินความเป็นไปอยู่ ยังแสดงธรรม
 อยู่ขณะนี้หรือ?⁴⁹

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว พระอานนท์ผู้มีอายุได้
 กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เทวดาทั้งหลายอยู่ชั้น
 จดมหาราชิกาอาศัยอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ หรือเหล่าเทวดาที่อยู่ชั้นดาวดึงส์อาศัย
 อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ เทวดาทั้งหลายเหล่านั้นดำรงอยู่ตรงไหนเล่า?⁵⁰

⁴⁹ เอมกุต อายุขุณยานนุโท ภควนุตเมตทโวจตุ | กิ ปุณรภควนุ ส ธรรมการโร ภิกษุโร โภธิสตุตโต
 มหาสตุตโต' นุตตรา สมุยกัฏโภธิมภิสัพุทธาตีตะ ปรีนิรวุต อุตตาโ' นภิสัพุทธโ' ถ ปรีตตุตปุณโน'
 ภิสัพุทธ เอตริหิ ติมุจติ ฐริยเต ยาปยติ ธรรมัง จ เทสยติ | (สขว. 11)

⁵⁰ เอมกุต อายุขุณยานนุโท ภควนุตเมตทโวจตุ | เข จ ปุณสุเต ภควัศจาตุรุมหาราชายิกา
 เทวาวะ สุเมรุปารุศวนิวาสินสตุราชสตุริศา วา สุเมรุรุฐนิ นิวาสินสตุเต กุตุร ปรีติมุจติตะ | (สขว. 17)

บทบาทของพระอานนท์สิ้นสุดลงในปริเฉทที่ 39 เนื่องจากว่ามีตัวละครใหม่เกิดขึ้นมาอีกท่านหนึ่ง คือ พระอชิตะโพธิสัตว์ พระอชิตะองค์นี้ได้มาเป็นคู่สนทนากับพระศากยมุนีแทนพระอานนท์ ซึ่งบทบาทสุดท้ายของพระอานนท์นี้จบลงตอนที่ท่านกล่าวกับพระศากยมุนีว่าท่านปรารถนาที่จะได้เห็นพระบารมีของพระอมิตาภะ ในระหว่างนั้นเองพระอมิตาภะก็ได้ปรากฏขึ้นให้พระอานนท์และเหล่าสาวกทั้งหลายทั้งปวงในสหาโลกธาตุซึ่งเป็นโลกของพระศากยมุนีได้ชื่นชมกันอย่างถ้วนหน้ารวมทั้งโลกธาตุอื่นๆมากมายก็ได้เห็นรัศมีของพระองค์ด้วย ดังข้อความว่า

ในระหว่างการภาวนาที่พระอานนท์ผู้มีอายุได้กราบทูลอยู่นั้น
ทันใดนั้นเอง พระอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เปล่งรัศมี มี
รูปเช่นนั้นจากฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์ ทำให้พุทธเกษตรมากกว่าแสนโกฏิ
นิยุตส่องสว่างด้วยรัศมีเรืองรองอันมากมาย⁵¹

4.3 พระโลกศวรรราชพุทธเจ้า

พระโลกศวรรราชพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในจำนวนพระพุทธเจ้ามากมายในยุคสมัยหนึ่ง ซึ่งในพระสูตรส่วนใหญ่มักจะเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าว่ามีมากมายยิ่งกว่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาเสียอีก เราจึงไม่สามารถล่วงรู้ถึงพระนามอันมากมายมหาศาลของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ได้หมด พระโลกศวรรราชพุทธเจ้าทรงได้รับการจัดอยู่ในกลุ่มพระพุทธเจ้า 53 พระองค์⁵² บทบาทของอดีตพุทธเจ้ามากมายมักจะได้รับการระบุพระนามเรียงลำดับกันในเนื้อเรื่องของพระสูตรแต่ละเรื่อง โดยเฉพาะในคัมภีร์มหาวิสตุ บทที่ว่าด้วยเรื่องภูมิ 10 ได้กล่าวพระนามของพระพุทธเจ้าไว้มากมายหลายพระองค์ สำหรับบทบาทของพระโลกศวรรราชพุทธเจ้าในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตานั้น มีการบรรยายพระนามอดีตพุทธเจ้าหลายพระองค์ก่อนที่จะถึงยุคของพระ

⁵¹ สมณนุตรภิกษุมาตมุตตานนุเทนยํ วากุ อถ ดาวเทว โส' มิตาภะตถาคตโ' รุหุ-
สมยกุสัพพุทะ สวาณิตตาดตถารูปํ รศมิ' ปฺรามุณฺญทฺยทิตํ โกฏินิยุตตสทสฺสตรตมํ พุทฺธเกษตรุ
มหตาวภาเสน สฺสกุณฺณวุฑฺฒํ || (สขว. 39)

⁵² เป็นพระสูตรมหายานที่ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนในสมัยราชวงศ์ซ้องชื่อว่า “คัมภีร์
ไภยชัยสมุทตเตโพธิสัตว์ชยานสูตร” กล่าวถึงพระไภยชัยสมุทตเตโพธิสัตว์ได้กล่าวแสดงพระนามของ
พระพุทธเจ้าในอดีตกาลจำนวน 53 พระองค์, ดู พระวิศวกัทร เชื้อยเกียก, พระพุทธเจ้าและพระธรรมสูตร
ฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : หอสมุดธรรมสถาน, 2549), 121.

โลเกศวรราชพุทธเจ้า ในคัมภีร์นั้นเริ่มเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าองค์แรกที่ได้อุบัติขึ้นในโลก โดยเริ่มจาก พระที่ปึงกรพุทธเจ้า แล้วกล่าวถึงพระพุทธเจ้าองค์ต่อมาอีก 80 พระองค์ องค์สุดท้ายที่เอ่ยถึง คือ พระสิงหมติพุทธเจ้า ต่อจากนั้นเป็นยุคของพระโลเกศวรราชพุทธเจ้า ดังข้อความว่า

โดยสมัยนั้นแล พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระนามว่า (1) ที่ปึงกร ได้อุบัติขึ้นแล้วในโลก | คุณก่อน อานนท! ถัดจากพระพุทธเจ้าที่ปึงกร ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (2) ประดาปวัต | ถัดจากพระตถาคตประดาปวัต ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (3) ประภากร | ถัดจากพระตถาคตประภากร ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (4) จันทนคันธะ | ถัดจากพระตถาคตจันทนคันธะ ได้มีพระตถาคต พระนามว่า..... มีพระนามว่า (74) นเรนทระ, มีพระนามว่า (75) การุณิกะ, มีพระนามว่า (76) โลกสุนทระ, มีพระนามว่า (77) พรหมเกตุ, มีพระนามว่า (78) ธรรมมติ, มีพระนามว่า (79) สิงหะ, มีพระนามว่า (80) สิงหมติ | คุณก่อน อานนท! ถัดจากพระตถาคตสิงหมติได้มีพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระนามว่า โลเกศวรราชะ ได้อุบัติขึ้นในโลก⁵³

ในยุคของพระโลเกศวรราชะพุทธเจ้านั้น เป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์สำคัญ คือเป็นยุคสมัยที่เริ่มตำนานของพระอมิตาภะ หรือในยุคของพระพุทธเจ้าองค์นี้ ก็คือ พระภิกษุธรรมมาร ในคัมภีร์นี้บทบาทของพระโลเกศวรราชะพุทธเจ้ามีหน้าที่รับฟังคำสวดและการตั้งปณิธานของพระภิกษุธรรมมารเท่านั้น และมีบทวิสาขกับพระภิกษุธรรมมารเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะคำพุทธพยากรณ์ที่ว่าพระภิกษุธรรมมารจะได้เป็นอนาคตพุทธเจ้าเมื่อมีพระพุทธเจ้าครบจำนวน 81 แสนโกฏิพระองค์

⁵³ 1 ที่ปึงกรสุยานนุท ปเรน ปตร 2 ปรัตปาวานนาม ตถาคโต' ภูตุ | ตสย ปเรน ปตร 3 ปรัตปาวโร นาม ตถาคโต' ภูตุ | ตสย ปเรน ปตร 4 จันทนคันธะ นาม ตถาคโต' ภูตุ | ตสย ปเรน ปตร 5 สุเมรุกลุโป นาม ตถาคโต' ภูตุ นเรนโทโร นาม 74 การุณิกะ นาม 75 โลกสุนทโร นาม 76 พรหมเกตุรนาม 77 ธรรมเกตุรนาม 78 สิงโห นาม 79 สิงหัตรินาม 80 | สิงหเตรานนุท ปเรน ปตร โลเกศวรราช นาม ตถาคโต' ภูตุ สมุทสุพุทธโ โลโก (สขว. 3)

พระโลเกศวรราชพุทธเจ้าจึงมีบทบาทสำคัญต่อเนื้อเรื่องนี้มาก เพราะถ้าหากไม่มีพระองค์ ก็ไม่มีผู้ได้รับฟังการกล่าวคำปณิธานของพระภิกษุธรรมมาร และไม่มีคำพุทธพยากรณ์เกิดขึ้น

4.4 พระภิกษุธรรมมารหรือพระอมิตาภะ

ตามตำนานในเรื่องนี้พระภิกษุธรรมมารเดิมที่เป็นกษัตริย์องค์หนึ่งมีนามว่า “โลเกศวร” เมื่อพระองค์ได้สดับพระธรรมเทศนาที่พระโลเกศวรราชพุทธเจ้าได้แสดง ก็เกิดความปีติปราโมทย์ เกิดปัญญารู้แจ้ง จึงสละราชบัลลังก์แล้วครองเพศเป็นสมณะ มีฉายาว่า “ธรรมมาร” ได้บำเพ็ญโพธิสัตว์มรรค และกล่าวคำปณิธานต่อพระพักตร์พระโลเกศวรราชพุทธเจ้าเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและประกาศพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคตกาล⁵⁴ ในเนื้อเรื่องเริ่มเรื่องคล้ายกับตอนพระอานนท์ทำความเคารพต่อพระพุทธรูป (พระศากยมุนี) ก่อนที่จะเริ่มบทสนทนา กล่าวคือ คู่สนทนาธรรมหรือผู้ที่จะเป็นคู่ถามตอบปัญหาจะถูกขึ้นจากอาสนะ ลดผ้าอูตตราสงค์เฉียงบ่า แล้วคุกเข้าไปในทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้วถวายความเคารพ จากนั้นจึงจะเริ่มการสนทนาธรรมกันขึ้น ในตอนนี้พระภิกษุธรรมมารจะเป็นคู่สนทนาธรรมกับพระพุทธรูป (พระโลเกศวรราชะ) ดังข้อความในปริจเฉทที่ 4 ซึ่งพระศากยมุนีตรัสกับพระอานนท์ว่า

ดูก่อน อานนท์! ครั้งนั้นแล พระภิกษุธรรมมารองค์นั้น ได้ลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าอูตตราสงค์คลุมเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่พื้นดิน ประนมอัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มีพระภาคตถาคตโลเกศวรราชะประทับอยู่นั้น แล้วกราบนมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้า กล่าวสวดดีด้วยคาถาทั้งหลายต่อหน้าพระพักตร์ในเวลานั้นว่า ⁵⁵

สิ่งที่สำคัญยิ่ง คือ พระภิกษุธรรมมารปรารถนาที่จะสร้างพุทธเกษตรของตนเองอันประกอบไปด้วยคุณาลังการวิสุทธิสมบัติเป็นสถานที่ที่ประเสริฐอย่างหาที่สุคติได้ในทุกด้านเพื่อให้

⁵⁴ พระวิสุทฐิกร เขียวเกียก, มหาสุขาวดีวิสุทธิสูตร. (กรุงเทพฯ : หอสมุดธรรมสถาน, 2551), 11.

⁵⁵ อถ ขลวามนุท ส ธรรมมารโร ภิกษุรูปตถาคตนาเทถาสมุตตราสงค์ กถตวาทกขินชานุมงฺกัล ปถกถิวยา ปฐมิถตปย เชนาเสา ภควา | โลเกศวรราชตถาคตเตตนาณชัลปฐมมย ภควนตัม นมสฺสภคตย ตสฺมินฺเนว สมเย สัมมมาภิกขาถาภิกขุญญาวีตฺ || (สขว. 4)

สัตว์ทั้งหลายที่ต้องการจะไปบังเกิดยังพุทธเกษตรแห่งนี้ได้กระทำความเพียร กระทำกุศลมูล และ สวดภาวนาระลึกถึงพระองค์ บทบาทของพระภิกษุธรรมากรสอนให้ผู้อ่านและผู้ศรัทธาในนิกาย สุขาวดีเข้าใจในเรื่องของการตั้งปณิธาน เมื่อเรากระทำกุศลมูล บำเพ็ญเพียรเพื่อปรารถนาอยาก จะไปเกิดในภพภูมิใด ปณิธานหรือแรงอธิษฐานจะเป็นตัวนำไป โดยมีกรรมที่บำเพ็ญมาเป็นแรง สนับสนุน พระภิกษุธรรมากรเป็นแบบอย่างของความเพียรในการแสดงปณิธานหรือปณิญาณตนว่า จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลและปรารถนาจะมีดินแดนของตนเองที่ไม่ประกอบด้วย ความ เสื่อม แล้วท่านก็สามารถกระทำสำเร็จแม้ต้องใช้เวลาหลายกัลป์ ในปริจเฉทที่ 10 จะ พรรณนาถึงลักษณะและคุณความดีของภิกษุธรรมากร เป็นที่เคารพยกย่องของเทวดาทุกเหล่าชั้น เมื่อครั้งอดีตตลอดแสนล้าน โกฎิปีพระภิกษุธรรมากรก็ได้ประพฤติโพธิจริยาอย่างหาที่สุดมิได้ เรื่องของพระภิกษุธรรมากรได้จบลงในปริจเฉทที่ 11 ในตอนที่พระอานนทกราบทูลถามพระ ศากยมุณีว่าพระภิกษุธรรมากรยังดำรงอยู่เพื่อแสดงธรรมในปัจจุบันนี้หรือไม่ พระศากยมุณีตอบว่า ท่านยังแสดงธรรมอยู่ในโลกธาตุทางทิศตะวันตกที่ชื่อว่าสุขาวดี ท่านสำเร็จเป็นพระตถาคต แล้วมีนามว่า “อมิตาเกะ” ต่อจากนั้นในปริจเฉทอื่นๆก็ได้กล่าวบรรยายถึงแต่เรื่องราวของ พระอมิตาเกะและพุทธเกษตรของพระองค์ สำหรับการวิเคราะห์บทบาทของพระอมิตาเกะผู้วิจัยจะ ขอวิเคราะห์ในบทต่อไป

4.5 พระอชิตโพธิสัตว์

พระอชิตโพธิสัตว์⁵⁶ เป็นพระโพธิสัตว์นามหนึ่งในจำนวนพระโพธิสัตว์มากมาย ซึ่งใน พระสูตรส่วนใหญ่มักจะเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์ว่ามีมากมายยิ่งกว่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาซึ่ง ดำรงอยู่ในหลายโลกธาตุเพื่อบำเพ็ญตนรอการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล เมื่อมี พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ ก็ต้องมีพระโพธิสัตว์เป็นบริวาร บทบาทของพระโพธิสัตว์ในพระสูตร มหายานส่วนใหญ่จะคล้ายกับเหล่าภิกษุมหาสาวกทั้งหลายที่เป็นคู่สนทนาธรรมเพื่อถามตอบปัญหา กับพระพุทธองค์และเป็นผู้มาชุมนุมเพื่อฟังพระธรรมเทศนา มีพระสูตรมหายานบางเล่มที่คู่สนทนา

⁵⁶ พระอชิตโพธิสัตว์ชื่อคล้ายกับสามเณรอชิตะในคัมภีร์อนาคตวงศ์ ซึ่งสามเณรอชิตะเป็นพระ ราชโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรูและท่านได้รับคำพุทธพยากรณ์จากพระศากยมุณีพุทธเจ้าว่าจะได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายในภัทรกัลป์มีนามว่า พระเมตไตรยพุทธเจ้า พระอชิตะในคัมภีร์อนาคตวงศ์นี้ เป็นคนละองค์กับพระอชิตโพธิสัตว์ในคัมภีร์สุขาวดีวิสุทธิสูตร

ธรรมเป็นพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ แทนมหาสาวกที่เราคุ้นเคยกัน อย่าง พระอานนท์ พระสารีบุตร พระสุภูติ เป็นต้น ยกตัวอย่าง พระสูตรเรื่อง “สัทธรรมปุณฑริกสูตร” ตอน สมันตมุขปรีวารค (ปริจเฉทที่ 24) คู่สนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์ นามว่า “อักษยมติ” ดังข้อความว่า

ลำดับนั้นแล พระอักษยมติโพธิสัตว์มหาสัตว์ได้ลุกขึ้นจากอาสนะ
พาดผ้าอุตตราสงค์คลุมเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่พื้นดิน
ประนมอัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น แล้วกราบทูลต่อพระ
ผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เพราะเหตุใด จึงเรียก พระอวโลกิเต-
ศวรโพธิสัตว์มหาสัตว์ว่า อวโลกิเตศวร”⁵⁷

และตัวอย่าง พระสูตรเรื่อง “กษิติครรภ์สูตร”⁵⁸ คู่สนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์ที่
เรารู้จักกันดี นามว่า “มัญชุศรี” ดังข้อความว่า

⁵⁷ อถ ขลุ อกษยมติโรโพธิสตุตโว มหาสตุตว อุตถายาสนาเทกาสมุตตราสงค์ กถตวา ทกฺขิณฺ
ชานุมณฺทลํ ปถติวฺยา ปฺรติยฺจาปฺย เยน ภควาสฺเสนานุชลิํ ปฺรณมฺย ภควนฺตเมตทวโจต – เกณ การณณ
ภควนวลโลกิเตศวโร โพธิสตุตโว มหาสตุตว ‘วโลกิเตศวร อิตฺยฺยเต | (สปร. 24)

⁵⁸ กษิติครรภ์สูตรได้รับการแปลครั้งแรกจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนในค.ศ.ที่ 7 หรือ พ.ศ.
ที่ 13 โดยพระศิกษยานันทะมหาเถระ ตรีปิฎกธรรมาจารย์ชาวอินเดีย ในสมัยราชวงศ์ถัง และได้รับการแปล
จากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษโดย พิตท์ ชิน ฮุย (Pitt Chin Hui) ต้นฉบับภาษาสันสกฤตยังหาไม่พบ พระ
สูตรนี้ประกอบไปด้วย 13 ปริจเฉท กล่าวถึงพระศากยมุนีเสด็จขึ้นไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์โดยมีเหล่าสาวกทั้งหลายจากทั่วสารทิศมาสดับฟังพระธรรมเทศนาจำนวนมาก แล้วพระองค์ก็ได้
ตรัสบรรยายถึงเรื่องราวของพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ตั้งแต่ชีวิตในอดีตชาติหลายชาติภพ เหตุการณ์สำคัญ
ต่างๆ เช่น ลงไปช่วยมารดาในนรกภูมิ โปรดสัตว์มากมายในนรก บรรยายเรื่องราวในนรกภูมิต่างๆ พระ
สูตรนี้ได้รับการสรรเสริญจากผู้เลื่อมใสจำนวนมากเนื่องจากสอนถึงเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดา
และชาวซึ่งถึงปณิธานอันยิ่งใหญ่ของพระกษิติครรภ์ที่ท่านให้คำสัตย์ปฏิญาณไว้ว่า “หากนรกยังไม่
ว่างเว้นจากผู้รับกรรม เราจะไม่ว่าบรลูสู่แดนพุทธภูมิ”, ดู จิตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, พระกษิติครรภ์มหา-
ปณิธานสูตร (กรุงเทพฯ: ศูนย์ไทย-ธิเบต, 2545), 10. และ Yih-Mei Guo, *The Bodhisattva*
Kishitigarbha vow Sutra, accessed April 12, 2011, Available from <http://ksitigarbhasutra.com/>.

ลำดับนั้น พระศากยมุณีพุทธเจ้า ตรัสถามพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ มหาสัตว์ว่า “ดูก่อนมัญชุศรี ท่านรู้ไหมว่าบรรดาพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ตลอดจนทวยเทพ นาค อสูร ที่มาชุมนุมกันในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แห่งนี้ทั้งมาจากโลกอื่นและมาจากโลกนี้ มีจำนวนสักเท่าไร?” พระมัญชุศรีตอบว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค แม้จะอาศัยอภิญญาของข้าพระองค์หยั่งคำนวณอยู่เป็น เวลานานนับพันกัลป์แล้วก็ยังไม่สามารถทราบจำนวนได้เลย พระเจ้าข้า” พระ ศากยมุณีตรัสกับพระมัญชุศรีว่า “แม้อาศัยพระจักขุของพระตถาคตเอง ก็ยังไม่ สามารถคำนวณ ได้หมดสิ้น ผู้ชุมนุมเหล่านี้ คือ สรรพสัตว์ที่กษัตริครรภ โโพธิสัตว์ได้ทำการโปรดแล้วที่กำลังโปรด และที่จะโปรดให้พ้นทุกข์ คือ สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่ดำรงอยู่ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต”⁵⁹

บทบาทของพระอชิตโพธิสัตว์เริ่มขึ้นในปริกษที่ 40 ท่านได้ปรากฏกายขึ้นต่อพระ พักตร์พระศากยมุณีเพื่อร่วมสนทนาธรรมด้วยในขณะที่พระพุทธรูปกำลังเสวนาธรรมกับพระ อานนทอยู่ พระอชิตโพธิสัตว์ทำหน้าที่เป็นคู่สนทนาธรรมถามตอบปัญหาเกี่ยวกับพระศากยมุณีแทน พระอานนท์ พระอานนท์จึงลดบทบาทลง เมื่อพระศากยมุณีตรัสกับคู่สนทนาธรรมจะเรียกชื่อก่อน แล้วค่อยกล่าวคำบรรยายเรื่องราว กล่าวคือ พระองค์จะทรงตรัสเรียก ดูก่อน อชิตะ! เหมือนอย่างที

⁵⁹ จากข้อความภาษาอังกฤษว่า At that time, Buddha Sakyamuni asked Bodhisattva Manjushri, Mahasattva, "Do you know how many Buddhas, Bodhisattvas, heavenly beings, dragons, ghosts and gods from other lands and worlds are here in the Trayastrimsa Heaven for this instruction?" Manjushri answered, "World-Honored One, even using my divine power for thousands of aeons, I still would not be able to calculate how many are here." Buddha Sakyamuni said to Manjushri, "Even if I use my Buddha eye, I too cannot calculate them. These multitudes include all whom Bodhisattva Kshitigarbha has released, is releasing, and will release from suffering. That is, these multitudes include all living beings who live in the past, present and future!" (กษต 1), ดู Pitt chin hui, **Sutra of the Original Vows and Attainment of Merits of Ksitigarbha Bodhisattva** (North Hills, CA : International Buddhist Monastic Institute, 2001), 8.

5. 1 ความหมายของคำว่า มหายน

คำว่า มหายน สามารถแยกออกได้เป็น 2 คำ คือ มหา + ยาน คำทั้งสองคำนี้ในแต่ละคำมีความหมายในตัวแล้วนำมาประกอบรูปขึ้นเป็นคำใหม่ที่มีความหมายใหม่

คำว่า มหา (mahā) มาจาก มหตฺ (mahat) เป็นคำคุณศัพท์ (adj.) มาจากกริยา มห (✓ mah) ราชฺ คณะที่ 1 มีความหมายว่า ทำให้เพลิดเพลิน ทำให้เจริญงอกงาม เคารพ นับถือ สรรเสริญ เกลิมฉลอง เป็นต้น มหฺ ราชฺ นำมาลง อตฺ (at) (รูปอ่อน) หรือ อนตฺ (ant) (รูปแข็ง) ปัจจัย เป็นกริยาภิตกใน ปัจจุบันกาล (present participle) คือเป็นคำคุณศัพท์ขยายคำนาม มหตฺจะแจกรูปลงวิภัตติตามคำนามที่ไปขยายนามนั้น เพศหญิง (f.) ของมหตฺ คือ มหตี (mahatī) แจกรูปเหมือน นที (nadī)⁶³

คำว่า มหตฺ มีความหมายว่า สูงส่ง กว้างใหญ่ โดดเด่น สง่า สำคัญ เป็นต้น เมื่อนำมาสนธิกับคำนาม จะลดรูปเป็น มหา ทั้งนี้เพื่อให้่ายต่อการออกเสียง เช่น คำว่า มหา + กาวย (mahā + kāvya) (n.) = มหากาวย (mahākāvya) แปลว่า บทประพันธ์ที่เป็นกาพย์กลอนที่ยิ่งใหญ่ หรือ คำว่า มหา + อาตฺมน (mahā + ātman) (adj.) (n.) = มหาตฺมน (mahātman) แปลว่า ที่มีเมตตา ซึ่งประเสริฐสุด ผู้มีจิตใจสูงส่ง ผู้รอบรู้ เป็นต้น

หากพิจารณาถึงรากศัพท์ดั้งเดิมของคำว่า มหา ที่ได้รับอิทธิพลมาจากรากศัพท์ของภาษาในกลุ่มโปรโต-อินโด-ยูโรเปียน (Proto-Indo-European) นั้น ก็มาจากรากศัพท์ *meǵ- ภาษากรีก คือ คำว่า μέγας (megas) ภาษาละติน คือ คำว่า magnus ภาษาอาร์เมเนียน (Armenian) คือ คำว่า մեծ (mec) ภาษาโกลิช (Gaulish) คือ คำว่า Magiorix ภาษาอัลบานเนียน (Albanian) คือ คำว่า madh ภาษาโกธิค (Gothic) คือ คำว่า mikils ภาษาไฟรเจียน (Phrygian) คือ คำว่า meka- ภาษาอังกฤษ (English) คือ คำว่า micil / much ภาษาอเวสตัน (avestan) คือ คำว่า mazant ภาษาเปอร์เซีย คือ คำว่า mazant / meh ภาษาฮิตไตต์ (Hittite) คือ คำว่า makkes / mekkish ภาษาไอริช (Irish) คือ คำว่า maige ภาษาเวลส์ (Welsh) คือ คำว่า Maclgwn ภาษาเยอรมัน คือ คำว่า mihhil ภาษาคุร์ดิช (Kurdish) คือ คำว่า mezin เป็นต้น⁶⁴

⁶³ Edward Delavan Perry, **A Sanskrit Primer** (New York : Columbia University press), 1936, 94.

⁶⁴ Calvert Watkins, **The American Heritage Dictionary of Indo-European roots** and Carl Darling Buck, **A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European**

คำว่า ยาน (yāna) (n.) เป็นคำนามเพศกลาง (neuter) มีความหมายว่า ยานพาหนะ การเดินทาง การสำรวจ การทำให้เคลื่อนไป เป็นต้น คำว่า ยาน มาจาก ยา (✓yā) ธาตุ คณะที่ 2 มีความหมายว่า ไป เดินทาง ท่องไป เคลื่อนไป ออกไป ผ่านไป เป็นต้น แล้วลง อน (ana) ปัจจัย (เป็นปัจจัยบ่งการทำหรือเครื่องมือ) เพื่อสำเร็จรูปเป็นนามกฤต (The Primary Affixes)⁶⁵ เช่น คำว่า กมน (gamana) มาจาก กม ธาตุ + อน ปัจจัย (✓gam + ana) แปลว่า การไป หรือ คำว่า จยน (cayana) มาจาก จิ ธาตุ + อน ปัจจัย (✓ci + ana) แปลว่า การสะสม หรือ คำว่า โภจน (bhojana) มาจาก ภุ ธาตุ + อน ปัจจัย (✓bhuj + ana) แปลว่า การกิน เป็นต้น

คำว่า มหายน จึงแปลตามรูปศัพท์ว่า ยานพาหนะที่มีขนาดใหญ่ การเดินทางไปของคณะใหญ่หรือกลุ่มใหญ่ แต่ในความหมายเชิงปรัชญา คือ ยานอันกว้างใหญ่ที่ประเสริฐสุดเพื่อการขนสัตว์โลกให้พ้นจากสังสารวัฏ (สู่แดนพุทธภูมิ) ความหมายและคำนิยามของคำว่า มหายน ตามที่คำราชของปราชญ์ทั้งหลายได้นิยามความหมายไว้มีหลากหลาย ดังเช่น

ในสังฆธรรมปฐกสูตร มีคำกล่าวว่า “ผู้ใดได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคแล้ว เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส มีความเพียรบำเพ็ญบารมีเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณ มีความกล้าหาญ และความกรุณาปรารถนาความสุขต่อสรรพสัตว์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อมนุษย์และทวยเทพให้พ้นทุกข์ นั่นคือ มหายน” ซึ่งคัมภีร์นี้ได้ให้ความสำคัญต่อคำว่า มหายนเป็นอย่างมาก เนื่องจากในคัมภีร์สังฆธรรมปฐกสูตรเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดที่ได้ปรากฏร่องรอยของคำว่า มหายนเอาไว้ ดังข้อความว่า

ดูก่อน สารีบุตร สรรพสัตว์ผู้ฉลาดย่อมมีศรัทธาในพระตถาคตผู้
เป็นบิดาแห่งชาวโลกและพากเพียรปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ มีบาง
คนประสงค์ที่จะปฏิบัติตามพระสุรเสียงที่ทรงอำนาจ พากเพียรปฏิบัติตามคำ
สอนของพระตถาคตเพื่อให้รู้แจ้งในอริยสัจ โดยปรารถนานิพพานเฉพาะตน
คนเหล่านี้คือ พวกที่มุ่งหวังในสาวกยาน ได้หนีออกมาจากโลกธาตุทั้งสาม
เช่นเดียวกับเด็กๆที่วิ่งหนีออกมาจากบ้านที่ถูกไฟล้อมรอบ ด้วยความปรารถนา

languages, accessed May 4, 2011. Available from http://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:List_of_Prot Indo-European_roots.

⁶⁵ จำลอง สารพัดนึก, ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), 154.

ที่อยากได้เกี่ยวเทียมกาง ส่วนผู้อื่นปรารถนาที่จะแสวงหาพระธรรมโดยปราศจากครูผู้สอน เป็นผู้มีความสำรวมสงบระงับ จึงปฏิบัติตามคำสอนของพระตถาคตเจ้า เพื่อศึกษาให้เข้าใจในกฎแห่งเหตุและปัจจัย เพื่อปรารถนาพระนิพพานอันเป็นที่สุดเฉพาะตน พวกนี้เปรียบได้กับพวกที่มุ่งหวังในปัจเจกพุทธานุภาพหนีออกจากโลกธาตุทั้งสาม เช่นเดียวกับเด็กๆ ที่วิ่งหนีออกจากบ้านที่ไหม้ไฟ ด้วยความปรารถนาอยากได้เกี่ยวเทียมแพะ อีกพวกหนึ่งปรารถนาในพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระสยัมภูญาณ เป็นศาสตร์อันปราศจากครูผู้สอน ก็พากเพียรปฏิบัติตามคำสอนของพระตถาคตเจ้า เพื่อความเจริญและความสุขของส่วนรวมด้วยความมีเมตตาต่อโลก ทั้งเทวดาและมนุษย์เพื่อความถึงพร้อมแห่งนิพพานในสรรพสัตว์ทั้งปวง คนเหล่านี้อาจเปรียบได้กับผู้ฝึกไฟในมหายานพากันสละหนีออกจากโลกธาตุทั้งสาม พวกนี้จึงเรียกว่า “โพธิสัตว์มหาสัตว์” อาจเปรียบได้กับพวกเด็กๆ ที่หนีออกจากบ้านที่กำลังไหม้ไฟ ด้วยความปรารถนาอยากได้เกี่ยวเทียมวัว

...คู่ก่อน สาริบุตร โดยปริยายนี้ จะต้องเข้าใจว่า พระตถาคตทรงชี้แนะการใช้กุศโลบายและอภินิหารถึงยานเพียงแบบเดียวคือ มหายาน⁶⁶

⁶⁶ ตตฺร สาริบุตร เย สตุตฺวา ฆณฺฑิตฺตชาติยา ภวนฺติ, เต ตถาคตสฺส โลกปิตรุภิกฺขุพุทฺทนต์ | อภิสุรพุทฺธิตฺวา จ ตถาคตสสเน' ภิกฺขุขนฺเต อุทฺโยคมาปทุยนฺเต | ตตฺร เกจิตุ สตุตฺวา ปรมฺชสุรวานุกมฺมมาภฺกฺษมาณา อาตมฺปรีนิรวานฺเตโตสฺสจตุรารยสตุยานุโพธาย ตถาคตสสเน' ภิกฺขุขนฺเต | เต อุจฺยฺนฺเต สุรวากฺขณมาภฺกฺษมาณา' ไตรธาคฺคานนฺิรวานฺติ | ตทุยถาปี นาม ตสฺมาทาทีปฺตาทคาราทฺนยตเร ทารกา มถฺครธมาภฺกฺษมาณา นฺิรวาวิตา' | อนฺเย สตุตฺวา อนาจารยํ ชฺวานํ ทมสมธมาภฺกฺษมาณา อาตมฺปรีนิรวานฺเตโตสฺสจตุรปรตฺยยานุโพธาย ตถาคตสสเน' ภิกฺขุขนฺเต, เต อุจฺยฺนฺเต ปฺรตฺยเอกพุทฺธานมาภฺกฺษมาณา' ไตรธาคฺคานนฺิรวานฺติ | ตทุยถาปี นาม ตสฺมาทาทีปฺตาทคาราทฺนยตเร ทารกา อชรธมาภฺกฺษมาณา นฺิรวาวิตา' | อปเร ปุณฺะ สตุตฺวา สรวชฺชชฺวานํ พุทฺธชฺวานํ สุวํญฺชชฺวานมฺนาจารยํ ชฺวานมาภฺกฺษมาณา พุทฺธนฺิหิตาย พุทฺธนฺิสฺสหาย โลกานุกมฺปาโย มหโตชนกายสฺสอาราย หิตาย สฺสหาย เทวานา จ มนุญฺยานา จ สรวสตุตฺวปรีนิรวานฺเตโตสฺสจตุตฺถชฺวานพลไวยสารถฺยานุโพธาย ตถาคตสสเน' ภิกฺขุขนฺเต | เต อุจฺยฺนฺเต มหายานมาภฺกฺษมาณา' ไตรธาคฺคานนฺิรวานฺติ | เตน การณฺเณโนจฺยฺนฺเต โพธิสตุตฺวา มหาสตุตฺวา อิติ | ตทุยถาปี นาม ตสฺมาทาทีปฺตาทคาราทฺนยตเร ทารกา ไกรธมาภฺกฺษมาณา นฺิรวาวิตา' |

ท่านนาคคารุณมหาเถระ กล่าวไว้ในทวาทศนิกายศาสตร์ว่า “มหายานเป็นยานอันประเสริฐกว่ายานทั้ง 2 คือ สวากยาน(ยานของพระสาวกผู้มุ่งอรหัตตภูมิ โดยทำให้แจ้งซึ่งอริยสัจ 4) และ ปิเจกยาน(ยานของพระปิเจกพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งด้วยตนเอง แต่ไม่อาจแสดงธรรม) เหตุฉะนั้น จึงชื่อว่ามหายาน พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอาศัยยานนี้ และยานนี้เองจะนำเราเข้าถึงพระพุทธรองค์ มหาบุรุษทั้งหลายคือพระพุทธเจ้าได้อาศัยยานนี้แล้วเข้าถึงธรรมอันสูงสุด เพราะฉะนั้น ยานนี้ จึงชื่อว่า มหายน (ยานของมหาบุรุษมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น)”⁶⁷ และท่านนาคคารุณยังได้กล่าวอธิบายไว้ใน คัมภีร์มหาปรัชญาปารมิตาธรรมกถาว่า “พระพุทธธรรมมีเอกรสเดียว คือ รสแห่งวิมุตติความรอดพ้นจากปวงทุกข์ แต่ชนิดของรสมี 2 ชนิด คือ ชนิดแรก เพื่อตัวเอง ชนิดที่สอง เพื่อตัวเองและสรรพสัตว์ด้วย” จากข้อความนี้เป็นการกล่าวโจมตีฝ่ายตรงข้ามกับฝ่ายมหายาน คือ ฝ่ายหินยานมุ่งความหลุดพ้นเฉพาะตน ไม่มีปณิธานในการโปรดสรรพสัตว์ แต่ฝ่ายมหายานตรงกันข้าม ย่อมมุ่งพุทธภูมิเพื่อชนสัตว์ให้พ้นทุกข์จนหมดสิ้น ฝ่ายหินยานย่อมมุ่งแต่อรหัตตภูมิเท่านั้น จึงเรียกชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า สวากยาน ส่วนฝ่ายมหายานที่ล้วนมุ่งสู่พุทธภูมิเรียกฝ่ายตนว่า โพธิสัตว์ยานบ้าง พุทธยานบ้าง⁶⁸ นอกจากนี้ท่านนาคคารุณได้ประพันธ์ศาสตร์ของนิกายมหายานิกะที่ชื่อว่า “มหายานวิงศิกา” เป็นบทร้อยกรอง กล่าวถึง มหายนคือธรรมอันสูงสุดอันเป็นยานให้สรรพสัตว์ข้ามพ้นห้วงแห่งทุกข์ได้ ดังข้อความในโคลกที่ 19 และ 20

ความคิดแห่งความยินดี แห่งอาตมอัน แห่งนิรันดร อยู่ในภาวะของ
สิ่งที่ไม่มีความแห่งตัวตน ความโกรธ ความมิด และความซ่อนเร้นของผู้ใด
เคียงสาเป็นเสมือนผู้หลงอยู่ในทะเลแห่งความไม่รู้จริง || 19 ||

ผู้ใดจะเลือกเดินไปคนทางกับมหาสมุทรอันกว้างใหญ่แห่งสัม-
สาระซึ่งเต็มไปด้วยน้ำแห่งความไม่รู้จริงหรือว่าผู้นั้นจะเดินข้ามผ่านไปสู่
มหายานซึ่งเป็นยานอันสูงสุด || 20 ||⁶⁹

... อนเนนปิ สาริปุตร ปุริยาเยไณว เวทิตวัญ, ขลา อุปายเภสัชลยชฺชานาภินิรุหาโรสุตถาคค
เอกเมว มหายนํ เทสยติ || (สธป. 3), ดู ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, สัทธรรมปุณฑริกสูตร, 66-68.

⁶⁷ วสิน อินทสระ, พุทธปรัชญามหายาน (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการนักศึกษา สภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530), 1.

⁶⁸ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน (กรุงเทพฯ : สื่อการคำ, 2522), 1.

⁶⁹ อสุภาเวษุ ภาเวษุ นิยุตมสุขสำหิตินะ

ในคัมภีร์มหายานสูตรถาลังการได้กล่าวคำสอนเชิงปรัชญาของนิกายมหายานไว้มากมาย และกล่าวยกย่องความเป็นมหายานในลัทธิของฝ่ายตนเองเพื่อให้ผู้ศรัทธาได้เข้าใจในความหมายของมหายานอย่างลึกซึ้ง ดังข้อความบางตอนที่ยกตัวอย่างมาดังนี้

บุคคลมีความเชื่ออันต่ำทราม มีธาตุคือการเจริญอภยปัญญาเต็ม
รอบอันต่ำทราม แวดล้อมด้วยสหายต่ำทรามผู้มีความเชื่อและธาตุเสมอกัน
เพราะฉะนั้นอริมุกติในมหายานธรรมที่แสดงแล้วอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งจึง
ไม่มี และความสำเร็จก็ไม่มี เพราะมหายานเป็นสิ่งยอดเยี่ยมที่สุด⁷⁰

ล. เสถียรสุด ได้นำความหมายของคำว่า มหายานมาเรียบเรียงไว้เป็นข้อๆ และเปรียบเทียบกับฝ่ายตรงข้ามให้เห็นชัดเจน คือ 1) มหายานในภาษาจีน นอกจากจะแปลเป็นยานใหญ่แล้ว บางแห่งยังแปลเป็นยานสูงหรือยานสูงสุด (อนุตรยาน) 2) ฝ่ายมหายานให้คำจำกัดความฝ่ายเถรวาทซึ่งตรงข้ามกับฝ่ายตน ว่า หินยาน แปลว่า ยานเล็ก บางแห่งยังแปลเป็นยานเลวหรือยานต่ำ 3) ตามความรู้สึกของชาวมหายาน คำว่า มหายาน ไม่เพียงแต่เป็นยานใหญ่เท่านั้น ยังเป็นยานที่รับคนได้ทุกประเภท ทุกอาชีพ ทุกวัยและรวมทั้งสัตว์โลกทุกรูปนามด้วย และยานนี้จะไป

ภวารุณเว ภุรมนุชยสุมินุ พาลา โมหโตโมวฤตตะ || 19 || (มยว./ 19)

กฤษณาสลปฐมนุชย สัมมัทธมโหทะระ

อนาการมย มหายาน โโก วา ปาริ ตริษยติ || 20 || (มยว./ 20)

⁷⁰ ยศุข หินา จาธิกมุกติเต, ตตสจ หิน เอว ธาตุะ สมุททาต อภยวิชญาณภาวนา | หิโนเรว สหาโยะ สมานาธิมุกติธาดุไกรยะ ปริวาริตตตสุยาสุมินเนนาทรายคามภิรยสุเทสิเต มหายานธรมะ ยทุชธิมุกติธนาสุติ, อต เอว สิทธิมุตกฤษณมิตี มหายานมิตี | (มย. 1/18), ดู พระมหาพุทธจักร ปราบนอก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตรถาลังการ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุญญบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 420.

ถึงพุทธภูมิสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ 4) ตามความรู้สึกร่วมของชาวมหายาน คำว่า หีนยานซึ่งตรงข้ามกับมหายาน เป็นยานที่รับได้เฉพาะพระภิกษุ และก็ไปถึงได้แค่ขั้นพระอรหันต์เท่านั้น⁷¹

สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้แสดงการวิเคราะห์ในมุมมองต่างๆของคำว่ามหายานไว้ในหนังสือมหายาน ภาษาคน-ภาษาธรรม กล่าวคือ แต่เดิมคำว่ามหายานอาจถูกใช้เพียงเพื่อขยายมุมมองของชาวพุทธในเรื่องต่างๆ เป้าหมายคือส่งเสริมปัญญาและกรุณา ต่อมาคำนี้ถูกใช้ในเชิงเปรียบเทียบและยกตนข่มผู้อื่น ความหมายในทางสร้างสรรค์จึงถูกบิดเบือน กลายเป็นความหมายในเชิงแบ่งแยก สร้างความเป็นฝักฝ่ายอย่างชัดเจน คือ มหายานเป็นแนวคิดทวิภาคกับหีนยาน ถ้าเข้าใจมหายานแบบภาษาคน มหายานจะเป็นคำสอนสุดขั้ว เป็นพุทธฝ่ายหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง มีเป้าหมายและวิถีเฉพาะ แต่ถ้ามองมหายานแบบภาษาธรรม มหายาน คือกระบวนการถอดถอนทิฐิซึ่งเป็นหัวใจของคำสอนพุทธศาสนา⁷²

ท่านอสังคะซึ่งเป็นผู้มีชีวิตอยู่ในยุคหลังของท่านนาคารชุน ในช่วงเวลานั้นเป็นยุคทองของสำนักมหายานิกะและ โยคจารที่ได้ออกตัวออกมาจากมหายาน ท่านอสังคะได้แจกแจงลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานของมหายานไว้ 7 ประการ⁷³ คือ

1. การครอบคลุมรอบด้านนั้น มหายานไม่จำกัดตัวเองอยู่กับพุทธองค์แต่เพียงองค์เดียว แต่ครอบคลุมไปถึงความจริงที่พบได้ไม่ว่าสถานที่ใดหรือเวลาใด เหล่าพระพุทธองค์ไม่ว่าอยู่ที่ใดหรือยุคสมัยใด ได้ประกาศธรรมะมากมายซึ่งรวมกันเป็นคำสอนของมหายาน
2. ความรักที่เป็นสากลสำหรับสรรพสัตว์ มหายานมุ่งเน้นที่ความรอดพ้นแบบสากล (ไม่แบ่งชนชั้น) สำหรับสรรพสัตว์ทั้งปวง ความเพียรต่างๆของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายมุ่งช่วยเหลือสรรพสัตว์โดยไม่จำกัด
3. การครอบคลุมรอบด้านทางปัญญาญาณ มหายานอาศัยแนวคิดเรื่องความไม่มีตัวตนในการอธิบายสรรพสิ่งทั้งมวล มิใช่เพียงสำหรับอธิบายสภาวะเกี่ยวกับมนุษย์เท่านั้น
4. ความยิ่งใหญ่แห่งพลังทางจิตวิญญาณ พระโพธิสัตว์ต่างไม่ย่อท้อหรือสิ้นหวังในการบรรลุเป้าหมายอันยิ่งใหญ่เพื่อช่วยสรรพสัตว์ มหายานไม่สนับสนุนให้บุคคลพยายามบรรลุ

⁷¹ เลียง เสถียรสุด. ประวัติแนวคิดมหายาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งนคร, 2519), 1.

⁷² สุมาลี มหณรงค์ชัย, มหายาน ภาษาคน-ภาษาธรรม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2550), 34-35.

⁷³ Daisetz Teitaro Suzuki, *Outlines of Mahāyāna Buddhism*, 62-65.

ธรรมเฉพาะตนในเวลาอันรวดเร็วโดยไม่หวั่นไหวต่อปวงสรรพสัตว์ เพราะนี้ไม่ใช่คำสอนของ มหายาน

5. ความยิ่งใหญ่ในการทำอุบาย การช่วยเหลือสรรพสัตว์อันอยู่ในสภาพที่แตกต่างกัน ย่อมต้องอาศัยกลวิธีการสั่งสอนอันแยกแยะ พระโพธิสัตว์เป็นผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา ประกอบไปด้วยจิตใจที่เอื้อเฟื้อ ปราศจากความเห็นแก่ตัว พระองค์ยังไม่สามารถเข้าไปสู่พระนิพพานได้ ต้องใช้วิธีการอันหลากหลายเพื่อช่วยเหลือปวงสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์เสียก่อน ดังนั้น พระองค์จึงต้องอาศัยวิธีอันหลากหลายที่เรียกว่า อุบาย

6. สภาพการณ์บรรลุธรรมอันสูงส่งกว่า เป้าหมายสูงสุดของมหายานอยู่ที่การบรรลุ พุทธภาวะ

7. ภารกิจที่ยิ่งใหญ่กว่า เมื่อพระโพธิสัตว์บรรลุพุทธภาวะ ท่านจะปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่งทั่วจักรวาลทั้งสิบทิศ เพื่อช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย

กล่าวโดยสรุป ความหมายของคำว่ามหายานที่นำเสนอมาแล้วข้างต้นนี้ ได้แสดงความหมายโดยรวมว่า ยานพาหนะอันกว้างใหญ่สามารถขนสรรพสัตว์ไปได้จำนวนมากโดยไม่แบ่งแยกใคร ปราศรัยของสำนักมหายานให้คำจำกัดความของคำว่ามหายานขึ้นมาก็เพื่อมีแนวคิดที่ค่อนข้างจะโจมตีฝ่ายพุทธดั้งเดิมอย่างเถรวาทว่าเป็นยานเล็กไม่สามารถขนสัตว์ไปได้มาก ทำเพื่อตัวเอง ฝ่ายมหายานก็ให้คำจำกัดความฝ่ายเถรวาทว่า หินยาน เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบความหมายกันของทั้งสองคำนี้ เราไม่ทราบว่คำนี้ถูกบัญญัติขึ้นโดยใคร เมื่อใด หรือเพื่อการใด แนวคิดแบบมหายานเชื่อมสัมพันธ์กับพระสูตรจำนวนมากที่ค้นพบในยุคนั้น เท้าที่ยอมรับกันในปัจจุบัน หนึ่งในปฐมาจารย์ทางมหายาน คือ ท่านนาคาชุนแห่งสำนักมาซุมิกะ ในพระสูตรของมหายานส่วนใหญ่แล้ว ก็จะแสดงความหมายอย่างลึกซึ้งให้ผู้อ่านได้เข้าใจว่า มหายานคือยานอันสูงสุดที่จะนำพาสรรพสัตว์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏไปสู่แดนพุทธภูมิได้ ในขณะที่ยานอื่น ไม่ว่าจะเป็น สวากยาน หรือปัจเจกยาน ก็ไม่ใช่ยานอันสูงสุดที่จะนำพาให้สัตว์พ้นทุกข์ได้

5.2 วรรณคดีเรื่องบาร์มี

ความหมายดั้งเดิมของบาร์มี หมายถึง ความเป็นเลิศในอะไรก็ได้ และเป็นคุณสมบัติของผู้ใดก็ได้ ไม่จำกัดว่าต้องเป็นความเป็นเลิศในทางพุทธศาสนา ต่อมาคำว่า บาร์มี ถูกใช้ในทาง

พระพุทธศาสนามากขึ้น มีความหมายเพียงความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง จนกระทั่ง มีความหมายเจาะจงถึงความเป็นเลิศที่สุดในการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา คือ การดับกิเลส แต่ความหมายนี้ ไม่เป็นที่นิยมมากนัก⁷⁴

ความหมายของคำว่า บารมี ในคัมภีร์อปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก หมายถึงคุณธรรมหลายอย่างที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อนำไปสู่การบรรลุพระโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บารมีเป็นหนทางไปสู่ผลสุดท้าย คือ พระโพธิญาณ หนทางหรือบารมีนี้ไม่ใช่หนทางที่ใครจะปฏิบัติก็ได้ แต่เป็นหนทางเฉพาะพระโพธิสัตว์เท่านั้น⁷⁵

เสถียร โปธิ์นันทะ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับบารมีในมหายานไว้ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมตามคติของมหายานนั้น ย่อมจะต้องมุ่งปรารถนาพุทธภูมิ และการปรารถนาพุทธภูมินั้น ก็ต้องบำเพ็ญสังมคุณธรรมให้เป็นเหตุเพียงพอเสียก่อน คุณธรรมที่จะทำให้บุคคลสำเร็จพระโพธิญาณ เรียกว่า “ปารมิตา” หรือบารมี แปลว่า คุณธรรมที่ทำให้ข้ามถึงฝั่งพระนิพพาน มีด้วยกัน 6 ปารมิตา คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ธ्यान(สมาธิ) และปัญญา บางทีก็จำแนกออกเป็น 10 ปารมิตา คือ เพิ่มอุบายปารมิตา ปณิธานปารมิตา พลปารมิตา และญาณปารมิตา สำหรับอุบายปารมิตา ได้แก่ การที่รู้จักอุบายที่ฉลาด แม้บำเพ็ญน้อยก็มีผลประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายมาก เทียบได้กับอธิฐานบารมีของฝ่ายบาลี คือ ความตั้งใจมุ่งมั่นอย่างเด็ดเดี่ยว⁷⁶ ในขณะที่ประพจน์ อัสววิรุฬหการ ได้แสดงความเห็นถึงปารมิตา 4 ข้อหลังนี้เป็นปารมิตาที่เสริมขึ้นมา ซึ่งเป็นเรื่องคุณสมบัติมากกว่าจะเป็นธรรมที่ควรบำเพ็ญ การให้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญความดีด้วยปารมิตาเหล่านี้ จึงเป็นการเพิ่มคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ให้เสมอกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า⁷⁷

ในพระสูตรมหายานจะเน้นในเรื่องบารมีต่างๆ บางสำนักก็เน้นเหมือนกัน บางสำนักก็ต่างกัน สำหรับคัมภีร์สุขาวะดิยสูตรของสำนักสุขาวะจะเน้นเรื่องของปณิธานปารมิตา คือ การตั้ง

⁷⁴ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2534), 32.

⁷⁵ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, 35.

⁷⁶ เสถียร โปธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน** (กรุงเทพฯ : สื่อการคำ, 2522), 6.

⁷⁷ ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 325.

ต่างก็รวมลงในปรัชญาบารมีในท้ายที่สุด ท่านอสังคะอธิบายว่า บุคคลแต่ละคนสั่งสมความดีด้วย ทานบารมีและศีลบารมี สั่งสมความรู้ด้วยปรัชญาบารมี สั่งสมบุญและความรู้ด้วยกษานติบารมี วิริยบารมีและชยานบารมี บารมีทั้ง 5 ประการนี้มีฐานะเป็นการสั่งสมปัญญา เพราะบารมีทั้งหมด นั้นท้ายที่สุดแล้วก็รวมลงปรัชญาบารมีนี้ บุคคลย่อมรู้แจ้งสรรพสิ่งตามที่มันเป็นจริง บารมีข้อนี้ทำให้บารมีข้ออื่นๆมีความสมบูรณ์ ดังตัวอย่างของข้อความในคัมภีร์มหายานสูตราลังการ ว่า⁸¹

ทานและศีลเป็นการสั่งสมความดี ปรัชญาเป็นการสั่งสมความรู้
บารมีอีก 3 ประการเป็นการสั่งสม 2 อย่างนี้ บารมีทั้ง 5 เป็นการสั่งสม
ปัญญา || 39 ||

บารมี 5 ทั้งปวง พึงทราบว่าเป็นการสั่งสมความรู้ เพราะรวมลงใน
ปรัชญาบารมี |⁸²

กล่าวโดยรวม ปารมิตาหรือบารมี คือ คุณธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อให้สำเร็จ โภชญาณ หรือเป็นเครื่องนำพาไปสู่ฝั่งพระนิพพาน บารมีเป็นหลักปฏิบัติทางด้านศีลธรรมและ จิตใจ ก่อนที่พระศากยมนิจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ก็บำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์มา หลายภพหลายชาติ พระอมิตาภะก็บำเพ็ญบารมีมาหลายอสงไขยกาลปรมทั้งการตั้งปณิธานบารมี ก่อนที่พระองค์จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าสร้างโลกธาตุเป็นของตนเองเพื่อเทศนาสั่งสอนสรรพสัตว์ ต่อไป การสร้างบารมีนั้นเป็นการทำเพื่อผู้อื่นและตนเอง ซึ่งบารมีทั้ง 6 ประการ หรือ 10 ประการนั้น ต้องมาจบลงที่ปัญญาบารมี เพราะเป็นความจริงสูงสุดถึงสภาวะของสรรพสิ่งที่ถูกห่อหุ้ม ด้วยโลกุตตรปัญญา

⁸¹ พระมหาพุทธรัชนี ปราบนอก, การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ, 115.

⁸² ทาน ศีล จ ปุณ्यศุข, ปุริชชา ชุณฺณสฺย สักกตฺติ,

ศุริย จานุกุททยสุยาปี ปญจาปี ชุณฺณสํกตฺติ || 39 ||

ปุณฺะ ปุริชชาเย ปริมมณนาคสุรวะ ปญจ ปารมิตา ชุณฺณสํกาโร เวทิตฺตฺติ | (มหส. 18/39)

5.3 วรรณคดีเรื่องพระพุทธเจ้า

มหายานมีความเชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าหลายพระองค์สถิตอยู่ในเวลาเดียวกันได้ ไม่ว่าจะในเวลาใดก็ตาม ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตล้วนแต่มีพระพุทธเจ้าดำรงอยู่ ความเชื่อเหล่านี้ของมหายานล้วนมาจากการยอมรับแนวคิดเรื่องตรีกายของพระพุทธเจ้า ในขณะที่ฝ่ายเถรวาทถือว่าในช่วงเวลาของพุทธกาลเดียวจะมีพระพุทธเจ้าถึงสองพระองค์ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจะประสูติในกาลหนึ่งๆ นอกนั้นเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการมีพระพุทธเจ้า⁸³

พระพุทธเจ้าตามแนวคิดของฝ่ายเถรวาท หมายถึง พระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม, ท่านผู้รู้ดีรู้ชอบด้วยตนเองก่อนแล้ว สอนประชุมชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ⁸⁴ ตามแนวคิดของคัมภีร์ต่างๆ ได้มีการจัดกลุ่มให้พระพุทธเจ้าอยู่กลุ่มต่างๆ อาทิเช่น กลุ่มพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ที่ใกล้กาลปัจจุบันที่สุดและคัมภีร์กล่าวถึงบ่อยๆ คือ พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันธะ พระโกนาคมน์ พระกัสสป และพระโคตม กลุ่มพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ แห่งภัทรกัลป์ ปัจจุบันนี้ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมน์ พระกัสสป พระโคตม และเมตเตยยะ และพระพุทธเจ้า 25 พระองค์นับแต่พระองค์แรกคือ พระทีปังกร จนถึงพระโคตมะ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ แห่งจุททกนิกาย พระสูตรตันตปิฎก นอกจากนี้ยังมีการจัดกลุ่มของพระพุทธเจ้าอีกหลายกลุ่ม เช่น พระพุทธเจ้า 10 พระองค์, พระพุทธเจ้า 28 พระองค์ เป็นต้น คำว่าพระพุทธเจ้าเป็นคำกลางๆ พระนามต่างๆ ของพระองค์นั้นมีมากมายซึ่งได้ประมวลไว้ในคัมภีร์อภิธานปิฎก (คาถาที่ 1-4) เช่น ตถาคต, ชินะ, ภควา, มุนี, พระผู้มีพระภาค เป็นต้น⁸⁵

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เป็นพระพุทธเจ้าเอาไว้ว่าพระองค์เหนือกว่ามนุษย์ธรรมดาจึงเป็นบุรุษผู้ยอดเยี่ยมที่ทุกคนต่างสรรเสริญ ดังข้อความต่อไปนี้

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็พระผู้มีพระภาคนี้ ทรงรู้ ทรงเห็น
เป็นผู้มีพระจักขุ เป็นผู้มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่

⁸³ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 21.

⁸⁴ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺญ), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, 256.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, 257.

เป็นผู้ประกาศ เป็นผู้ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อบรมธรรม เป็นเจ้าของแห่งธรรม
เป็นพระตถาคต ...⁸⁶

ตถาคตอุบัติในโลกนี้ เป็นอรหันต์ รู้อย่างโดยชอบ ถึงพร้อมแล้วด้วย
วิชาและจรณะ ไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่น
ยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและ มนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนก
ธรรมนั้น ตถาคตนั้น ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ เป็นไปกับด้วยเทวดา มาร โลก พรหม
โลก ซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปกับด้วยสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วย
ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามตถาคตนั้น ...⁸⁷

พระพุทธเจ้าในนิกายมหายาน ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตนั้น มีการเปรียบเทียบ
จำนวนไว้ในพระสูตรต่างๆว่ามีจำนวนเท่ากับเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา หรือเท่ากับละอองธุลีที่มีอยู่
จำนวนมากมายในโลกธาตุต่างๆ ก็เพื่อให้ทราบว่ามีจำนวนมากมาสุดคณานับ มหายานมีทฤษฎี
หนึ่ง เรียกว่า “ตรีกาย” คือ กายทั้งสามของพระพุทธเจ้า หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับ
ขันธปรินิพพานไปแล้ว เหล่าสาวกเริ่มคิดถึงความเป็นอัจฉริยะของพระองค์มากยิ่งขึ้น พระองค์ทรง
เป็นอภิบุคคล เป็นผู้ได้รับสรรเสริญความสมบูรณ์แห่งปัญญา เพราะอำนาจความเจริญทางจิตใจ และบุญ
กรรมที่ได้สั่งสมมาในอดีตชาติ เหล่าสาวกศรัทธาของพระองค์จึงพยายามสร้างสรรค์ให้พระองค์เป็นสิ่งที่
เหนือกว่าวิญญูณอมตะและมีสภาพสูงล้ำเหนือชีวิตโลกีย์⁸⁸ ที. อาร์. วี. มูรติ (Murti, T.R.V.) กล่าว
ว่า พระตถาคตมีบทบาทคล้ายกับพระอิศวรตามทรรศนะของปรัชญาอไฏวตะ เวทานตะ เหมือนกับ
ว่าตามทรรศนะของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน พระพุทธเจ้ามีฐานะเหมือนกับพระอิศวรที่
ประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ ที่เรียกว่า ตรีกาย⁸⁹ กายทั้งสามของพระองค์ แบ่งเป็น

⁸⁶ ม.ม. 12 / 247 / 155. [ฉ. ไทย]

⁸⁷ ม.ม. 12 / 332 / 239. [ฉ. ไทย]

⁸⁸ นวม สงวนทรัพย์, พระพุทธศาสนาวัชรธรรมหายาน, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542), 62.

⁸⁹ Murti, T.R.V., *The central philosophy of Buddhism : a study of the Madhyamika System* (London : George Allen and Unwin, 1960), 287.

1. ธรรมกาย คือ กายแห่งธรรม เป็นสภาวะธรรมที่มีอยู่ในสรรพสิ่ง เป็นตถาคือความเป็นของมันอยู่เช่นนั้น เป็นกายในกาย หรืออาจเปรียบว่าเป็นวิญญาณหรือกายทิพย์ของพระพุทธเจ้าอีกที โดยมีบุคลาธิษฐานแทนเป็น พระไวโรจนะพุทธเจ้า

2. สัมโภคกาย คือ กายที่รุ่งโรจน์และปรากฏแสดงอยู่เพื่อเทศนาธรรมแก่บรรดาพระโพธิสัตว์หรือพระสาวกในสภาวะที่เรียกว่า กายทิพย์ ดังปรากฏให้เห็นเช่นในดินแดนพุทธเกษตรต่างๆ เป็นต้น ซึ่งผู้คนทั่วไปมีอาจเห็นได้ โดยมีบุคลาธิษฐานแทนเป็น พระโลจนพุทธเจ้า

3. นิรมาณกาย คือ กายที่ปรากฏในรูปของกายเนื้อ มนุษย์สามารถพบเห็น จับต้องได้ และมีความเสื่อม สลายผุพัง มีคุณสมบัติเหมือนกายของมนุษย์ทุกประการ อันมีเหตุผลว่าการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนิรมาณกายนี้ ก็เพื่อให้มนุษย์เห็นโทษภัยของสังขาร เพื่อไม่ประมาทในการแสวงหาโมกขธรรมเพื่อการหลุดพ้น ซึ่งแม้แต่พระตถาคตยังต้องทรงดับขันธ โดยมีบุคลาธิษฐานแทนเป็น พระศากยมุณี ที่เป็นบุคคลที่มีจริงในประวัติศาสตร์⁹⁰

ในพระสูตรมหายานหลายเล่มได้กล่าวถึงกายทั้งสามของพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่ามีความหมายอย่างไรบ้างในเชิงอุปมา เช่น ในคัมภีร์วิมลเกียรตินิเทศสูตรก็ได้กล่าวถึงพระธรรมกายของพระพุทธเจ้าเอาไว้ว่า

⁹¹ดูก่อน ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อันพระพุทธสรริกายนั่น คือ พระธรรมกายนั่นเองย่อมเกิดมาจากปัญญาและคุณสมบัติเป็นอันมาก จักประมาณมิได้ เกิดจาก ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เกิดมาจากเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกิดมาจากทาน ศีล ขันติ โสรัจจะ วิริยะ ฌาน วิมุตติ สมาธิ พหุสูต ปัญญาแลพวงบารมีธรรม 37 เกิดมาจากสมถวิปัสสนา เกิดมาจากทศพลญาณ เกิดมาจากจตุเวสารัษฎญาณและอเวณิกธรรม 18 เกิดมาจากสรรพอกุศลสมุจเฉทธรรมและจากสรรพกุศลภาวนาธรรมเกิดมาจากภูตัตตว-
 ธรรม เกิดมาจากอัปมาทธรรมและวิสุทธิธรรมเป็นอนेกอนันต์ดังกล่าวมานี้
 ยังพระตถาคตกายให้บังเกิดขึ้น ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้ใดปรารถนาจักได้พระ

⁹⁰ พระวิสุกัทร เชื้อเกียก, พระพุทธเจ้าและพระธรรมสูตรฝ่ายมหายาน, 28.

⁹¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, วิมลเกียรตินิเทศสูตร, 12.

พุทธสรีรกาย และอาจตัดเสียซึ่งพยาธิโรคันตรายของสรรพสัตว์ได้ขาด ผู้นั้น
พึงตั้งจิตปณิธานในพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเถิด⁹²

ในคัมภีร์อภิสมยาลังการวฤตติ สฬฎารธา (อภิสมยาลังการวฤตติ สฬฎารธา) บทที่ 8 ว่า
ด้วยเรื่องธรรมกาย (ธรรมกายาธิการะ อษฎุมมะ) ได้กล่าวถึงสัณโภคกายของพระพุทธเจ้าเอาไว้เป็น
โคลก ดังข้อความว่า

กายที่สองนั้นแล คือ การแสดงสัณโภคกายเป็นลักษณะใหญ่และ
ลักษณะย่อยของมหายาน ด้วยการแปลงสภาวะของรูปกายขึ้นมา | ที่กล่าวมา
ดังนี้ คือ รูปลักษณะมีลักษณะ 32 ประการและปลีกย่อยอีก 80 ประการของพระ
มุนีนั่น | คือ สัณโภคกายที่ได้รับการไต่ตรองอย่างน่ายินดีของมหายาน ||12||⁹³

ในคัมภีร์มหายานสูตราลังการในบทที่ 9 ว่าด้วยเรื่องของความรู้ได้กล่าวถึงนิรมาณกาย
ของพระพุทธเจ้าว่ามีลักษณะที่ดีเลิศเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ดังข้อความเป็นโคลกว่า

⁹² มิตราระ, ตถาคตกาโย หิ ธรรมกาโย ชุณฺณชะ | ตถาคตกาเย ปุณฺณโย ทานชฺชศีลชฺชสมาธิชะ
ปฺรชฺชฌาโย วิมุกฺกิตฺโต วิมุกฺกิตฺตชฺชานทฺรสนโช ไมตรีกฺรณามุทิตฺโตเปโกชฺชคฺคปฺนโนทานทมสฺสโมคฺคปฺนโน ทศ-
กุศลกรมฺปถชะ ญานนฺติเสารตฺตชฺชสฺสวโรจฺจกุสฺสมูลโช ญานนฺติวิมุกฺกชฺชสมาธิสมาปตฺตชฺชศฺชุตฺตปฺรชฺชโย-
ปายชฺชสฺสปตฺตชฺชโพธิปาณิกชฺชธมฺมชฺชศฺชสมฺมตฺตชฺชวิปสฺสนาโช ทศพลชฺชจฺจจฺจวสฺสวโรจฺจทศชฺชโย’ มฺหฺยาทสาเวณิก-
พุทฺธชฺชธมฺมชฺชสฺสวปารมิทฺตคฺคปฺนโน’ภิชฺชฌา-(ตฺริ-) วิทฺตคฺคปฺนโนสฺสวโรจฺจกุสฺสธมฺมปฺร-หณสฺสวโรจฺจกุสฺสธมฺมสฺสคฺคหชะ
สตฺตชฺชสฺสมยฺกตฺตวโช’ ปฺรมาทชะ | มิตราระ, ตถาคตกาโย หุยปฺรมณณกุสฺล-กรมชะ | ตสฺมิณฺ ญมฺมาภิรวิกาเย’
ธมฺมกฺคิรุตฺตปาทยิตฺตวยา | สฺรวสฺตตฺตวเกสฺสโรคปฺรชฺชนารุถาย อานุตฺตรสมยฺกตฺตวโพธิจิตฺตมุตฺตปาทยิตฺตวมฺ |
(วมก. 2)

⁹³ กายทุยเมว นิรฺทิสฺสย ลกฺษณานนฺวณฺณชนวिरาจิตะ สามโภกิกะ รูปกายสฺวภาวสฺสคฺคตฺติยะ |
ตมาห – ทฺวาตฺริสฺสคฺคตฺตลกฺษณาสฺสิดิวยญฺชนาคฺคมา มฺนเรยมฺ | สามโภกิกโก มตตะ กาโย มหายานโนปโภคตะ || 12 ||
(อสส. 8/12)

การเนรมิต (กาย) ของพระพุทธเจ้า ประมาณไม่ได้เรียกว่า ในร-
 มาณิกาย ความถึงพร้อมของประ โยชน์ทั้งสองทุกประการ ย่อมตั้งมั่น โดยกาย
 ทั้งสอง || 63 ||⁹⁴

นิรมานกายของพระพุทธเจ้านี้ แสดงโดยการบรรลุศีลปะ การ-
 ประสuti การตรัสรู้ และการบรรลุนิรวาณ เป็นหนทางที่น่าอัศจรรย์เพื่อการ
 หลุดพ้น || 64 ||⁹⁵

ในพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทนั้น ยอมรับเรื่องรูปกายของพระพุทธเจ้าว่าทรงมีพระ
 กายเพียง 2 กายเท่านั้น คือ ธรรมกายและนิรมานกาย สำหรับธรรมกายนั้นมีพระพุทธ-วจนะที่ตรัส
 ตามเนื้อความในอัครัญญสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ว่า

ดูกรวเสฏฐะและภราทวาชะ ก็ผู้ใดแล มีศรัทธาตั้งมั่นเกิดขึ้น
 แล้วแต่รักแก้ว คืออริยมรรค ประคิฐฐานมั่นคง อันสมณพราหมณ์ เทวดา มาร
 พรหมหรือผู้ใดผู้หนึ่งในโลก ไม่พรากไปได้ ควรเรียกผู้นั้นว่า เป็นบุตรเกิดแต่
 พระอุระ เกิดแต่พระโอฐของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เกิดแต่พระธรรม เป็นผู้
 ที่พระธรรมเนรมิตขึ้น เป็นผู้รับมรดกพระธรรม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคำว่า
 ธรรมกายก็ดี ว่าพรหมกาย ก็ดี ว่าธรรมภูตก็ดี ว่าพรหมภูตก็ดี เป็นชื่อของ
 ตถาคต ฯ⁹⁶

ส่วนนิรมานกายนั้น ในพระไตรปิฎกยอมรับทรงสนะรูปกายของพระพุทธเจ้าที่เป็น
 มนุษย์ทั่วไปโดยประกอบด้วยชั้น 5 แต่รูปกายของพระองค์มีลักษณะงดงาม เป็นมหาบุรุษลักษณะ
 32 ประการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านิกายเถรวาทยอมรับรูปกายของพระพุทธเจ้าที่มีฐานะเป็นมนุษย์มี

⁹⁴ อเมย์ พุทธนิรมาน กายโย ในรมาณโก มตะ, ทวโยรทวายุรธสัปปติระ สรวาการา ปรัตติจิตา
 || 63 || (มหส. 9/63), ดู พระมหาพุทธรัถย์ ปราบนอก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลัง
 การ”, 273.

⁹⁵ ศิลาพนมมหาโพธิสถานนิรวาณทรศไนะ,
 พุทธนิรมานกายโย ยัมหมายโย (มโหปาโย) วิโมจน || 64 || (มหส. 9/64), ดู พระมหาพุทธรัถย์
 ปราบนอก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ”, 273.

⁹⁶ ที.ปา. 11 / 55 / 75. [ฉ. ไทย]

ลักษณะที่พิเศษกว่ามนุษย์ธรรมดาเท่านั้น ดังที่ปรากฏในเนื้อความของลักษณะสูตร ที่มณิกาย ปาฏิการวรรค กล่าวว่

คุกรภิกษุทั้งหลาย มหาปริสัลักษณะ ๓๒ ประการเหล่านี้แล ที่ มหาบุรุษ ประกอบแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้มีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ ถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ฯลฯ อนึ่งถ้าพระมหาบุรุษนั้น ออกจากเรือนทรงผนวชเป็นบรรพชิต จะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มี หลังกาคือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก ภิกษุทั้งหลาย พวกฤาษีแม้เป็นภายนอก ย่อมทรงจำมหาปริสัลักษณะของพระมหาบุรุษ ๓๒ เหล่านี้ได้ แต่ฤาษีทั้งหลาย นั้น ย่อมไม่ทราบว่าเป็นอย่างไรแต่ตายเพราะกายแตก สัตว์ย่อมเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ เพราะกรรมนี้ของตนทำสังสมพอกพูนไพบูลย์ สัตว์ที่บำเพ็ญกุศลกรรม นั้น ย่อมครอบงำเทวดาทั้งหลายอื่นในโลกสวรรค์ โดยสถาน ๑๐ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ ความสุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นอธิบดีทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์และโณภูพพิพิสัย ครั้นจุติจากโลกสวรรค์นั้นแล้ว มาสู่ ความเป็นอย่างนี้ ย่อมได้เฉพาะ ซึ่งมหาปริสัลักษณะนี้^{๙๗}

อย่างไรก็ตาม ทรรศนะเรื่องธรรมกายในพระไตรปิฎกนั้น แสดงให้เห็นถึง พระธรรมกายของพระพุทธเจ้าว่า กายของพระองค์ ก็คือ พระธรรม พระองค์เป็นศูนย์รวมแห่งธรรม เพื่อเผยแผ่หลักธรรมนี้แก่ชาวโลก โดยนัยนี้แล้ว พระกายของพระพุทธเจ้าก็เป็นเหมือนกับมนุษย์ทั่วไป เพียงแต่มีพระปรีชาและบารมีเหนือกว่ามนุษย์ธรรมดาเพื่อเป็นผู้นำแห่งสรรพสัตว์ เพราะว่า กายของพระองค์เป็นที่รวบรวมคำสั่งสอน กฎระเบียบแห่งธรรมทั้งมวลเอาไว้ ธรรมกายในที่นี้ คือ กองธรรมหรือชุมชนแห่งธรรม ธรรมกายย่อมเจริญงอกงาม ขยายขึ้นได้โดยลำดับจนไพบูลย์ ใน บุคคลผู้ที่ได้สดับคำสั่งสอนของพระองค์แล้วฝึกอบรมตนด้วยไตรสิกขาเจริญมรรคาให้บรรลุมิแห่ง อริยชน ดังตัวอย่างคำรับของพระมหาปชาบดีโคตมี เมื่อครั้งกราบทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อ ปรีณิพพานตามความในคัมภีร์อุปทานตอนหนึ่งว่า “ข้าแต่พระสุคตเจ้า หม่อมฉันเป็นมารดาของ พระองค์ ข้าแต่พระชรีเจ้า พระองค์ก็เป็นบิดาของหม่อมฉัน ... รูปกายของพระองค์นี้ หม่อมฉัน ได้ทำให้เจริญเติบโต ส่วนธรรมกายอันเป็นที่เอบสุขของหม่อมฉัน ก็เป็นสิ่งอันพระองค์ได้ทำให้ เจริญเติบโต” สรุปตามนัยอรรถกถา ธรรมกาย ก็คือ โลกุตตรธรรม ๙ หรืออริยสัจอันเอง^{๙๘}

^{๙๗} ที.ปา. 11 / 130 / 134. [ฉ. ไทย]

^{๙๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, 140.

ในคัมภีร์สุขาวดียหสูตร ก็ได้มีการปรากฏสัมภเวสของพระอมิตาภะในบทที่ 39 กล่าวคือ ช่วงที่พระอานนทกำลังเสวนาธรรมกับพระสาकยมุณีเรื่องสุขาวดีพุทธเกษตร เมื่อพระอานนทปรารถนาที่จะได้เห็นพระอมิตาภะและแดนเกษตรของพระองค์ เมื่อนั้นพระอมิตาภะก็เปล่งพระกายของพระองค์พร้อมด้วยโลกธาตุของพระองค์ขึ้นมาเพื่อให้สรรพสัตว์ในสหาโลกธาตุนี้ได้ชื่นชมพระบารมีของพระองค์ จะเห็นได้ว่าระหว่างสุขาวดีโลกธาตุของพระอมิตาภะกับสหาโลกธาตุของพระสาकยมุณีอยู่ห่างไกลกันหลายแสนล้านโกฏิโยชน์ แต่พระอมิตาภะก็ยังทรงปรากฏกายจากโลกธาตุของพระองค์มาสู่โลกนี้ได้ ราวกับว่าพระองค์ได้แบ่งภาคกายของพระองค์มาสู่ภพนี้

5. 4 แนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ เป็นผู้ซึ่งอยู่ในความรู้ ผู้ที่จะเข้าถึงพุทธภาวะเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในวันข้างหน้า บุคคลสามารถเป็นพระโพธิสัตว์ได้ทุกคน หากได้ตั้งปณิธานมุ่งมั่นจะกระทำความดีเพื่อสรรพสัตว์ ดังที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำ และปณิธานนั้นมหายานถือว่าเป็นหนทางเดียวที่จะนำไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ได้ ปณิธานหรือปญญาของพระโพธิสัตว์ ก็คือ ช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ ทำลายกิเลสตัณหาทั้งหลายให้หมดสิ้นไป เข้าถึงสัจจะและสั่งสอนธรรมนั้นแก่คนทั้งหลายเหล่าอื่นและนำสัตว์ทั้งหลายเข้าสู่พุทธภาวะ⁹⁹

แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องพระโพธิสัตว์นั้น ตามทรรศนะของนักปราชญ์ทั้งหลาย อาจจะมีมุมมองที่ขัดแย้งกันในประเด็นที่ว่าพระโพธิสัตว์ได้ถือกำเนิดขึ้นในยุคสมัยใดหรือจากผู้ใดกันแน่ แต่ต่างก็ยอมรับกันว่าแนวความคิดเรื่องนี้ได้วิวัฒนาการขึ้นมาภายหลังที่พระพุทธศาสนาได้เกิดการแตกแยกเป็นนิกายต่างๆแล้ว นักปราชญ์โดยทั่วไปเชื่อว่าหลักฐานดั้งเดิมของแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์นั้น มีปรากฏอยู่ในนิกายสรวาสติวาทและนิกายมหาสังฆิกะหรือสายของมหายาน ศาสตราจารย์ เอ็น. ตัตต์ (N. Dutt) ได้กล่าวยืนยันถึงแนวคิดพระโพธิสัตว์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากนิกายสรวาสติวาทไว้ว่า

แนวความคิดและการบำเพ็ญบารมี ตลอดจนอุดมการณ์ของพระ

โพธิสัตว์ มีหลักฐานต้นกำเนิดมาจากสายมหายานซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงมาจากมหาสังฆิกะ และสายสรวาสติวาท ตลอดจนสายอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

⁹⁹ เสฐียร พันธงย์, พุทธศาสนมหายาน, 31.

แต่ตามทฤษฎีของริส เดวิดส์ (Rhys Davids) ไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวนี้อีก เขากล่าวว่า แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์นั้น ได้มีปรากฏมาก่อนแล้วในคัมภีร์เถรวาทดั้งเดิม ดังที่เขาว่า

แนวความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ของพระโพธิสัตว์ นอกจากจะเป็น เรื่องของอินเดียโดยเฉพาะแล้ว ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องของพุทธศาสนานั่นเอง แนวความคิดได้มีปรากฏแรกเริ่มอยู่ในคัมภีร์บาลีสตตันตปิฎก¹⁰⁰

ฝ่ายศาสตราจารย์เอช. ดายัล (H. Dayal) ได้กล่าวเป็นแนวเดียวกันนี้ถึงอุดมการณ์ของ พระโพธิสัตว์ได้มีต้นกำเนิดอยู่ในพระสูตรตันตปิฎกสายบาลีทั้ง 5 นิกาย (ทีฆนิกาย, มัชฌิมนิกาย, สังยุตตนิกาย, อังคุตตรนิกาย, ขุททกนิกาย) มาตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว โดยท่านได้กล่าวเอาไว้ว่า

หลักคำสอนที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ได้วิวัฒนาการมาจาก แนวความคิดของพุทธศาสนาดั้งเดิมอย่างแน่นอน คำสอนดังกล่าวนี้ได้แก่ ความจงรักภักดี, ความเคารพ ตลอดจนการทำความเจริญงอกงามทางจิตใจที่ มั่นคงในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า¹⁰¹

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทยืนยันว่าพระโพธิสัตว์ คือ มนุษย์ผู้อุทิศชีวิตเพื่อการ บรรลุความสมบูรณ์สูงสุดคือความเป็นพระพุทธเจ้า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้จะต้องเป็นพระ โพธิสัตว์มาก่อน แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ได้ปรากฏอยู่มากมาย โดยเฉพาะในพระไตรปิฎก โดยทั่วไปคำว่า “โพธิสัตว์” ใช้แสดงถึงประวัติความเป็นมาของพระสาวกมุณีพุทธเจ้า แต่ครั้งยังไม่ ตรัสรู้เป็นส่วนใหญ่ คือหมายถึง พระโพธิสัตว์ยังเป็นผู้ไม่รู้แจ้งอริยสัจ 4 เป็นผู้ติดข้องอยู่ในพระ โพธิญาณและเป็นบุคคลผู้ต้องแสวงหาความรู้ต่อไปอีก¹⁰² ดังข้อความในอังคุตตรนิกาย ปัญจก-

¹⁰⁰ บุญย์ นิลเกษ, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์, เล่มที่ 1 (เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, 2534), 37.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน , 38.

¹⁰² พระมหาวิชาญ กำเนิดกลับ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจริยยาวดาร, 55.

นักกนิบาต ซึ่งกล่าวถึงข้อความที่พระศากยมนีกำลังตรัสกับพระสาวกถึงการบำเพ็ญตนเมื่อครั้ง
เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้เราเป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้
ตรัสรู้ได้เจริญ ทำให้มากซึ่งธรรม 5 ประการ ธรรม 5 ประการเป็นไหนคือ เรา
ได้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร 1 ได้เจริญอิทธิ
บาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร 1 ได้เจริญอิทธิบาทที่
ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร 1 ได้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย
วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร 1 ได้เจริญวิริยะอย่างยิ่งเป็นที่ 5...¹⁰³

เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ได้รับการให้ความสนใจมากขึ้น เป็นเรื่องลักษณะของพระ
โพธิสัตว์และการดำรงความเป็นพระโพธิสัตว์โดยไม่เข้าไปสู่การบรรลุมรรคผล ซึ่งจะทำให้
กลายเป็นการบรรลุสาวกภูมิไป ประเด็นเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ประวัติพระโพธิสัตว์หรือขั้นตอน
การเป็นพระโพธิสัตว์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องพระพุทธรูปเจ้าหลายองค์แล้ว ทั้งอดีตและ
อนาคตพุทธรูปเจ้า ทั้งเริ่มมีกฎเกณฑ์บางอย่างในการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์¹⁰⁴ ดังข้อความใน
คัมภีร์กถาวัตถุที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญตนในสมัยของพระพุทธรูปเจ้ากัศสปะ
ว่า

พระโพธิสัตว์ ได้หยั่งลงสู่ทางอันแน่นอน มีพรหมจรรย์อัน
ประเสริฐแล้วในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัศสปะ แต่เป็นสาวก
ของพระผู้มีพระภาค พระนามว่า กัศสปะ¹⁰⁵

ในมหาปทานสูตร ที่มุนิกาย ได้เล่าถึงการบำเพ็ญตนของพระโพธิสัตว์ในยุคของอดีต
พุทธรูปเจ้า ก่อนที่จะตรัสรู้มาเป็นพระพุทธรูปเจ้า 6 พระองค์ ก่อนยุคของพระศากยมนีพุทธรูปเจ้า คือ
พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกุกสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัศสปะ นอกจากนี้ใน

¹⁰³ อัง.ปญ. 22 / 68 / 83. [ฉ. ไทย]

¹⁰⁴ ประพนธ์ อัสววิรุฬหาร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและ
คัมภีร์มหายาน”, 95.

¹⁰⁵ อภิ.กถา. 37 / 980 / 393. [ฉ. ไทย]

ประเด็นเรื่องนี้ที่เป็นจุดกำเนิดของเรื่องราวพระโพธิสัตว์ ก็ยังมีเรื่องของพระพุทธเจ้าในอนาคตซึ่งก็คือพระโพธิสัตว์ในปัจจุบันที่กำลังบำเพ็ญเพียรเพื่อรอการตรัสรู้ พระโพธิสัตว์ผู้ที่เป็นที่รู้จักและได้รับการสวดบูชาอยู่ในยุคนี้ ก็คือ พระเมตไตรยโพธิสัตว์ เรื่องราวการเสด็จอุบัติขึ้นในโลกของพระเมตไตรยตามคำพุทธพยากรณ์มีปรากฏในจกกวัดติสฺสวาท ทิฆนิกาย ดังความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อนุญยมีอายุ 80,000 ปี พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าเมตไตรย จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม เหมือนตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลก ในบัดนี้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เองแล้วทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตามเหมือนตถาคตในบัดนี้¹⁰⁶

ลักษณะของพระเมตไตรย เป็นเสมือนสะพานเชื่อมโยงไปสู่ความคิดของพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ในมหายาน พระนามของพระองค์หมายถึงผู้เป็นมิตร หรือความเป็นมิตร อันเป็นลักษณะของการทำนุคุณลาภฐานของความเมตตา ลักษณะเช่นนี้เป็นเสมือนต้นเค้าของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายานซึ่งมักจะเป็นการบ่งบอกถึงความฉลาด ความกรุณา เป็นต้น¹⁰⁷ ดังนั้น เราอาจจะสรุปได้ว่าแนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ช่วงการแยกเป็นสำนักต่าง ๆ นั้น มีเหตุมาจากความสนใจในลักษณะของพระพุทธเจ้าและการเผยแผ่ศาสนาไปสู่ชนหมู่มากเป็นสำคัญ การทำให้พระโพธิสัตว์กลายเป็นอุดมคติของชาวพุทธ และเกิดการสร้างขั้นตอนและกฎเกณฑ์การเป็นพระโพธิสัตว์ให้เป็นระบบระเบียบมากขึ้นห่างจากลักษณะของบุคคลธรรมดาออกไปดังที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของ

¹⁰⁶ ที.ปา. 11 / 48 / 65. [ฉ. ไทย]

¹⁰⁷ ประพนธ์ อัสววิรุฬหาร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, 107.

มหายานเหมือนกับพระพุทธรูปเรื่องพระพุทธรูปเจ้าฝ่ายมหายาน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มากมายที่มาควบคู่กับเรื่องพระพุทธรูปเจ้าฝ่ายมหายานและเรื่องตรีกาย

แนวความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายานนั้นได้นับจุดมุ่งหมายของศาสนา คือ เรื่องโพธิจิต ศุขยตา และความกรุณา เพราะพระโพธิสัตว์เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของเหล่าศาสนิกชน เป็นผู้ปฏิบัติตามอุดมคติอันสูงส่งของมหายาน ชาวพุทธจึงเห็นว่าพระโพธิสัตว์มีหน้าที่สำคัญในการช่วยเหลือดูแลชาวโลกและได้กลายมาเป็นเหล่าเทพเจ้าที่สถิตอยู่บนสวรรค์เพื่อเป็นแบบอย่างให้ทุกคนปฏิบัติตาม เส้นทางแห่งโพธิสัตว์และการบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูลได้มีปรากฏอยู่ในพระสูตรมหายานหลายเล่ม อาทิเช่น ในคัมภีร์โพธิจักรยาวตาร ที่ได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนามหายานเป็นสำคัญ ดังข้อความตัวอย่างต่อไปนี้

ข้าพเจ้าขออุทิศชีวิตกายตน โภกสมบัติและคุณงามความดีที่ได้
บำเพ็ญมาตลอดทั้ง 3 กาล เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายโดย
ไม่หวังหาอภิลักขณ์ (3/10)¹⁰⁸

เหมือนดั่งที่พระสุคตเจ้าในกาลเก่าก่อนทั้งหลาย ได้ทรงยึดมั่น
ถือเอาซึ่งโพธิจิตไว้แล้ว ในขณะเดียวกัน ขอให้สัตว์เหล่านั้นพึงยึดมั่นปฏิบัติ
ตามหลักคำสอนของพระโพธิสัตว์โดยสม่ำเสมอเถิด (3/22)¹⁰⁹

ความคิดทางปรัชญาแท้ๆ ที่คัมภีร์มหายานเน้นมากขึ้น คือ เรื่องศุขยตา เป็นความจริงสูงสุด ซึ่งฝ่ายเถรวาทเรียกว่า ตถตา จึงกล่าวได้ว่า ความรู้ที่เรียกว่า โพธิ มีลักษณะเป็นศุขยตาธรรม พระโพธิสัตว์จึงเป็นบุคคลผู้บำเพ็ญหรือเป็นผู้ดำรงอยู่ในความคิดเรื่องศุขยตาซึ่งเป็นสภาวะของทุกสิ่งทุกอย่าง ลักษณะดังกล่าวเป็นเหตุให้พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่ได้เข้าสู่ความรู้สูงสุดหรือโพธิ จึงมีอำนาจมีความรู้ที่จะช่วยเหลือสัตว์อื่นๆ ได้ด้วยการไม่ยึดติดกับทั้งสภาวะดีและชั่ว ดังเช่นในคัมภีร์

¹⁰⁸ อาตมภาวาสุตตา โภกานุ สรวตฺตฺยธฺมมํ สุมม |

นิรเปกฺขสฺสชามุเยส สรวตฺตฺยธฺมมํ สุมม || (พจว. 3/10), ดู พระมหาวิชาญ กำเนิดกลับ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจักรยาวตาร”, 286.

¹⁰⁹ ยถา กุญฺหิตํ สุกฺโกตฺรโพธิจิตํ ปฺรเวทิตํ |

เต โพธิสฺสคฺวศึกษายามานุปฺปยุยา ยถา สุกฺโกตฺร || (พจว. 3/22), ดู เรื่องเดียวกัน, 287.

วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์จะต้องไม่ยึดติดต่อสิ่งใดเลย คือให้มองสภาวะเป็นศูนย์ตา ไม่ติดข้องแม้ในธรรม จึงได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ดังความว่า

ดูก่อน ! สุกุติ ปวงพระโพธิสัตว์ ควรจักควบคุมบารบจิตของตน
 อย่างนี้ว่า สรรพสัตว์ไม่ว่าจักเป็นเหล่าใดๆ คือ จักเป็นอัมพะชะก้านิคคีดี, จัก
 เป็นชลาพุชะก้านิคคีดี, จักเป็นสังสเวทชะก้านิคคีดี, จักเป็นอุปปาติกะก้านิคคี
 ดี, หรือจักมีรูปกัณฐี ไม่มีรูปกัณฐี มีสัญญาหรือไม่มีสัญญากัณฐี มีสัญญากัณฐี มี
 สัญญากัณฐีไม่มีกัณฐี เราจักโปรดสัตว์ทั้งหลายดังที่กล่าวมานี้ ให้บรรลุสำเร็จอนุ
 ธิเศษนิพพานธาตุ อย่างประมาณมิได้นั้นแล แต่โดยความจริงแล้ว ก็ไม่มีสัตว์
 ใดๆเป็นผู้บรรลุสำเร็จแก่นุธิเศษนิพพานธาตุเลย เพราะเหตุใดกันเล่า ?
 สุกุติ ถ้าพระโพธิสัตว์ยังมีความยึดถือผูกพันอยู่ในสภาวะสัญญา ก็มีได้ชื่อว่าเป็น
 พระโพธิสัตว์ เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น การที่ยึดติดอยู่ในปุคคละสัญญา ในสภาวะ
 สัญญา หรือในชีวะสัญญานั้น ไชว์ ก็หาชื่อได้ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ || 3 ||

อนึ่ง สุกุติ ในการบำเพ็ญทาน พระโพธิสัตว์จักต้องไม่ยึดติดอยู่ใน
 วัตถุ กล่าวคือจักบำเพ็ญทานด้วยความไม่ยึดถือผูกพันในสิ่งใดเลย คือ ไม่ยึดติด
 ในรูป ไม่ยึดถือผูกพันในเสียง กลิ่น รส สัมผัส และในธรรมารมณ์ ดูก่อน สุกุติ
 พระโพธิสัตว์ มหาสัตว์พึงบำเพ็ญทานด้วยความไม่ยึดถือผูกพันในการบำเพ็ญ
 ทานแม้ในนิमितสัญญา เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? ดูก่อน ! สุกุติ การบำเพ็ญทาน
 ของพระโพธิสัตว์ย่อมไม่ถือเอาการกระทำความดีอันประมาณมิได้เพื่อเป็นบุญ
 กุศลของตน... || 4 || ¹¹⁰

¹¹⁰ ภควานสุโข โศทโธท-อิห สุกุเต โพธิสตุตฺว ยาน สัมปรัสุเตโนว จิตฺตมฺมุปาทยิตฺตมฺ-ยวณฺตะ
 สุกุเต สตุตฺวาเส สตุตฺวธาเต สตุตฺวธาเต สตุตฺวสมุคฺคฺเรห สักกฺหิตา อณฺฑาชา วา ชรายุชา วา สัมสเวทชา วา-
 เอาปปาทุกา วา รูปิโน วา อรูปิโน วา สัมมุโน วา อสัมมุโน วา โนวสัมมุโน นาสัมมุโน วา, ยาวาน
 กศฺจิตฺตตฺวธาตฺว ประชฺลปฺยมานะ ประชฺลปฺยเต, เต จ มยา สรฺเว นุธิเศษ นิรวาณธาเต ปรีนิรวาปิตฺตวฺยา |
 เอมมปริมาณานปี สตุตฺวาน ปรีนิรวาปฺย น กศฺจิตฺตตฺวเส ปรีนิรวาปิตฺตวฺยา | ตตฺกสฺย เหาโต | สเจตฺ สุกุเต
 โพธิสตุตฺวสฺย สตุตฺวสฺสฺชา ปรวฺเรเต, น ส โพธิสตุตฺว อิติ วกฺตวฺยา | ตตฺกสฺย เหาโต | น ส สุกุเต
 โพธิสตุตฺว วกฺตวฺโย ยสฺย สตุตฺวสฺสฺชา ปรวฺเรเต, ชีวสฺสฺชา วา ปุทฺทลสฺสฺชา ปรวฺเรเต || 3 || (วชร. 3)

อปิ ตฺว ขลฺ ปุณฺะ สุกุเต น โพธิสตุตฺเวน วสฺตุ ปรีติยฺจิตฺเตน ทานํ ทาตวฺยม, น กวฺจิตฺตปรีติยฺจิตฺเตน
 ทานํ ทาตวฺยม | น รูปปรีติยฺจิตฺเตน ทานํ ทาตวฺยม | น สทฺททณฺธรสฺสฺปฺรณฺญายฺชฺรเมษุ ปรีติยฺจิตฺเตน ทานํ

หลักสำคัญที่ได้รับการยอมรับมาก คือ เรื่องความกรุณาของพระโพธิสัตว์ในการที่ช่วยเหลือผู้อื่น และการเผยแผ่ศาสนาไปสู่ชนหมู่มาก เป็นเหตุให้พุทธศาสนามีแนวโน้มที่เกี่ยวข้องกับระบบสังคมมากขึ้น ก็คือการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์สามารถให้ประโยชน์กับสังคมได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นพระภิกษุผู้ออกบวชเท่านั้น ศกษัตถ์ก็สามารถเป็นพระโพธิสัตว์ได้มุ่งสู่พระโพธิญาณได้เหมือนกัน จุดมุ่งหมายของพุทธศาสนมหายานกล่าวว่า ผู้เป็นพระอรหันต์มุ่งแต่เพียงความรู้ที่จะพ้นจากกิเลส และมีได้คิดจะช่วยเหลือผู้อื่น ในขณะที่พระโพธิสัตว์มุ่งสู่อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันเป็นของพระพุทธเจ้า และต้องช่วยเหลือผู้อื่นก่อนตน ดังนั้นแนวคิดเรื่องความกรุณา การช่วยเหลือผู้อื่น เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ทรงสนเรื่องพระโพธิสัตว์เด่นขึ้น และต่อมาภายหลังความคิดนี้ก็ครอบงำเรื่องราวต่างๆ ในความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ทั้งหมด¹¹¹ ยกตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์มหาวิศตุก็ได้กล่าวถึงเรื่องโพธิสัตว์จรรยา หนึ่งในวิถีแห่งจรรยานี้ คือ ความเมตตา กรุณาเพื่อช่วยเหลือชาวโลกให้พ้นทุกข์ เป็นการบำเพ็ญตนเพื่อให้ได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในภพภูมิต่อไป ดังข้อความเป็นโคลกความว่า

พระโพธิสัตว์เหล่านั้นย่อมให้ทานทั้งคางมและน่าชอบใจโดยไม่มี
ความเสียดาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้เห็นประโยชน์สูงสุดย่อมมีอหยาตัยคางม
อย่างนี้ || 11 ||

พระโพธิสัตว์เหล่านั้นเป็นผู้มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น เป็นผู้รู้แจ้งแทง
ตลอด และกล้าหาญ อหยาตัยเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นของพระโพธิสัตว์เหล่านั้นท่านได้
กล่าวไว้อย่างนี้ || 12 ||¹¹²

ทาดวุม | เอว หิ สุภูเต โพธิสตุตฺเวน มหาสตุตฺเวน ทานํ ทาดวุม ยถา น นิมิตฺตสํขยาขามปี ปฺรติคฺคิเจตุ |
ตตฺกสฺย เหวโตะ | สุภูเต โพธิสตุตฺโว’ ปฺรติคฺคิโต ทานํ ทาทติ, ตสฺย สุภูเต ปุณฺณสฺกนฺธสฺย น สฺกนฺ
ปฺรมาณามุทฺทหิตุม | ... || 4 || (วชร. 4)

¹¹¹ ประพจน์ อัสววิรุพการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, 114 – 115.

¹¹² วิจิตรานัน มโนชยานิ เทนฺติ ทานานุยมตฺสราเช |

เอวมธฺยาสา วิจิตรํ ภาวนตฺยตฺตมทฺรคฺคินามิตฺติ || 11 ||

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้หาที่เปรียบมิได้ ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์
สำหรับชาวโลก ผู้เป็นใหญ่ในหมู่มนุษย์ ผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ผู้
ประเสริฐกว่าเทวดา มนุษย์และคฤหะย่อมดำเนินไป จริ่งอยู่ การอุบัติขึ้นแห่ง
ผู้เป็นใหญ่ทั้งหลายเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยม || 21 ||¹¹³

ในกัมภีร์สุขาวัตยหสูตร ได้กล่าวถึงบทบาทของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบุญกุศล
และบารมีเพื่อเข้าไปอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุ ดินแดนของพระอมิตาภพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมจาก
พระองค์ เพราะมีความเชื่อว่าดินแดนแห่งนี้ เมื่อพระโพธิสัตว์จากโลกธาตุอื่น ได้มาอุบัติแล้วบำเพ็ญ
โพธิสัตว์จรยา ณ ที่นี้ จะไม่ต้องกลับมาเกิดในภพภูมิที่ต่ำกว่าอีก พร้อมทั้งยังสามารถสำเร็จพระ
โพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้เลย และเข้าสู่พระนิพพาน ในปริจเฉทที่ 42 เนื้อหาเล่าถึงพระ
ศากยมุนีตรัสเล่าให้พระอชิตะโพธิสัตว์ฟังถึงจำนวนพระโพธิสัตว์ที่มากมายหลายล้าน โกฎิพระองค์
จากโลกธาตุต่างๆของพระตถาคต ที่ปรารถนาจะไปอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุ แสดงให้เห็นถึง
พรรณนาเรื่องพระพุทธเจ้ามากมาย และพระโพธิสัตว์จำนวนมากมายที่จะต้องบำเพ็ญเพียรเพื่อ
จุดมุ่งหมายและอุดมคติที่ได้ตั้งใจไว้

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงประเภทของพระโพธิสัตว์ คือ นิยตโพธิสัตว์ (พระ
โพธิสัตว์ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน) กับ อนิยตโพธิสัตว์ (พระโพธิสัตว์ผู้ที่ยังไม่

อปรยาทิโนจิตตาสุตเถ ปุติเวธปราชูรมาะ |

เอวมธยคยสเดยามปรยาทิโน อชุต || 12 || (มวส./ 1.86), ดู สำเนียง เลื่อมใส, มหาวัสดุตวาทน, เล่ม 1
(กรุงเทพฯ : มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553), 54.

¹¹³ โลกสุย อรุณวิทุษะ ปุรุชปุรชานะ

สัสตารมปติสมาะ ปวิวุตมานะ |

เศรยศุจรรนติ มรุมานุษคหุยกานา

ปรโม หิ สมุทากม อัสวารานามิตี || 21 || (มวส./ 1.135), ดู เรื่องเดียวกัน, 89.

แน่ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อใด)¹¹⁴ กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ที่สั่งสมกุศลมูลมามากมายไม่มีความติดข้องในคำพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมก็จะสามารถบรรลุพระโพธิญาณได้อย่างรวดเร็ว แต่พระโพธิสัตว์องค์ใดที่ยังมีความสงสัยเคลือบแคลงในคำพุทธพจน์อยู่นั้นก็ยังไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ จะต้องรอเวลาในการบำเพ็ญบารมีต่อไปอีก พระโพธิสัตว์ มหาสัตว์สองพระองค์ที่มีชื่อเสียงและเป็นผู้นำพระโพธิสัตว์ผู้น้อยทั้งหลายในสุขาวดีพุทธเกษตรนี้ คือ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์และพระมหาสถามปราชิตโพธิสัตว์ ทั้งสองพระองค์นี้ได้เคยมาอุบัติยังสหาโลกธาตุของพระศากยมุณี จากนั้นในภพหน้าก็ได้ไปอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุตามปณิธานที่ได้ตั้งเอาไว้เพื่อฟังพระธรรมจากพระอมิตาภะและบำเพ็ญบารมีช่วยเหลือสรรพสัตว์ต่อไป จนกว่าจะสำเร็จพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าประจำโลกธาตุของตนในอนาคต

กล่าวโดยสรุปถึงวิถีทางแห่งพระโพธิสัตว์ คือ เมื่อสรรพสัตว์ทุกคนชั้นตถกทุกข์ได้ยากอยู่ในวัฏสงสาร ห่างไกลจากพระธรรม พระโพธิสัตว์คือผู้ที่หิวยื่นความเมตตากรุณา ความช่วยเหลือให้แก่สรรพสัตว์เหล่านั้นเสมอ แม้ว่าพระโพธิสัตว์จะเปื้อนนายต่อโลกียสยในโลกละทั้งหลาย และปรารถนาที่จะหลุดพ้นแต่ก็ต้องเสียสละหันหลังให้กับความหลุดพ้น นี่คือพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดที่ยิ่งใหญ่ของมหายานซึ่งชาวพุทธมหายานได้สร้างแบบแผนให้แก่แนวคิดนี้ต่อไปเรื่อยๆตามแต่อุบายธรรมของแต่ละคน และยังเชื่อมโยงสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องตรีกายของพระพุทธเจ้าอย่างแนบแน่นอีกด้วย

5.5 วรรณคดีเรื่องจักรวาลและวิสุทธิภูมิ

ในวรรณคดีของฝ่ายเถรวาทนั้น โลกหรือสิ่งมีชีวิตไม่ได้ดำเนินไปอย่างเลื่อนลอย ไร้ระเบียบ ไม่มีกฎเกณฑ์ แต่ดำเนินไปอย่างมีระเบียบและตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน กฎเกณฑ์นั้น

¹¹⁴ พระนิยตโพธิสัตว์ และพระอนิยตโพธิสัตว์ เป็นการจัดแบ่งประเภทของท่านพุทธโฆสะ พระเถระชาวชมพูทวีปผู้มีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ. 900 – 1000 ต่อมา ท่านธรรมปาละ พระเถระชาวชมพูทวีป รุณสืบต่อจากท่านพุทธโฆสะ ได้จัดแบ่งพระโพธิสัตว์ออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. พระมหาโพธิสัตว์ (พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) 2. พระปัจเจกโพธิสัตว์ (พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า) 3. พระสาวกโพธิสัตว์ (พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อให้ได้เป็นพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, ดู ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาธก อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542), 55-56.

เรียกว่า “กฎแห่งกรรม” ในวาสุเดหฺยสูตรกล่าวว่า กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก โลกย่อมเป็นไปตามกรรม และในจูฬกัมมวิภังคสูตรกล่าวว่า กมฺมํ สุตเต วิภคฺติ ยทิทํ หีนปฺปณฺณิตาย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นต่างกัน คือ ให้ดีและชั่ว ดังนั้น โลกทั้งปวงย่อมดำเนินไปตามกฎอย่างเดียวกันหมด คือ กฎแห่งกรรม ในพุทธปรัชญาเถรวาทกฎแห่งกรรมไม่ใช่กฎของเทพเจ้า ไม่ใช่กฎของใครคนใดคนหนึ่ง บัญญัติขึ้นมา แต่เป็นกฎธรรมชาติที่มีอยู่แล้วอย่างนั้น เป็นกฎสากล ไม่ขึ้นอยู่กับการเหตุการณ์ สถานที่ กาลเวลา หรือสังคม ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกไปได้¹¹⁵

ปัญหาเกี่ยวกับโลก จักรวาลและสิ่งมีชีวิตนั้น เป็นความคิดทางปรัชญาที่คนสมัยโบราณต่างหาคำตอบกันมาโดยตลอดว่ามีการกำเนิดขึ้น มีวิวัฒนาการ มีการดำเนินไป และมีการพินาศไปอย่างไร โดยเฉพาะคัมภีร์ทางศาสนา ประเด็นเรื่องนี้เป็นประเด็นหลักที่ได้กล่าวถึงในคัมภีร์ของทุกศาสนา ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเล่าถึงกำเนิดโลกและจักรวาลเอาไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในอัครคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องกำเนิดโลก มนุษย์ และวรรณะทั้ง 4 แต่ประเด็นที่พระพุทธองค์ทรงตรัสนี้ พระองค์ไม่ได้ตรัสถึงปฐมเหตุ ปฐมชีวิต แต่จะทรงตรัสในเชิงปฏิเสธสมมุติภาพ คือ การกำเนิดโลก จักรวาล และสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นกันเป็นลูกโซ่ เป็นแบบวงจร เกี่ยวโยงกันเป็นวงกลมกันไปหมด หากจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดไม่ได้ ดังความว่า

ดูกรวาสฏฺฐะและภราทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราว โดยล่วง
ระยะกาลยืดยาวช้านานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่า
สัตว์ย่อมเกิดในชั้นอากาศสรรพหมี สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็น
อาหารมีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม
สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยืดยาวช้านาน ดูกรวาสฏฺฐะและภราทวาชะ มีสมัย
บางครั้งบางคราว โดยระยะกาลยืดยาวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญ เมื่อโลก
กำลังเจริญอยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจุติจากชั้นอากาศสรรพหมีลงมาเป็นอย่าง
นี้ และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง
สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยืดยาวช้านาน
ก็เหล่าสมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นนี้แลเป็นน้ำทั้งนั้น มีคมนแลไม่เห็นอะไร

¹¹⁵ เชื้อม ชินวังโส (พระครูโสภณปริยัตยาทร), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541), 53.

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูแล้งปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เท่านั้น ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยล่วงระยะกาลยืดยาวช้านาน เกิดวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝอยอยู่ข้างบน ฉะนั้นวันดิน¹¹⁶ นั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีลึกล้ายเนยใส หรือเนยข้นอย่างใด ฉะนั้น มีสร้อยจตุรวงผั่งเล็กอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น ฯ

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ต่อมาสัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลนพูดว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นี่จักเป็นอะไร แล้วเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อเขาเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ วันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว เขาจึงเกิดความอยากขึ้น ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ แม้สัตว์พวกอื่นก็พากันกระทำตามอย่างสัตว์นั้น เอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นพากันเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ วันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภครู ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ในคราวที่พวกสัตว์พยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภครูอยู่นั้น เมื่อรศมีกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏแล้ว เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนปรากฏอยู่ ฤดูแล้งปีก็ปรากฏ ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก ฯ¹¹⁷

โลกเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในชมพูทวีปที่เราอาศัยอยู่นี้ซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งของจักรวาล และจักรวาลก็เป็นส่วนหนึ่งของโลกธาตุ ในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เราก็

¹¹⁶ วันดิน คือ โอชะของดิน ในที่นี้น่าจะหมายถึง พืชพันธุ์ธัญญาหารในยุคแรกเริ่มที่มีการกำเนิดโลกและจักรวาล

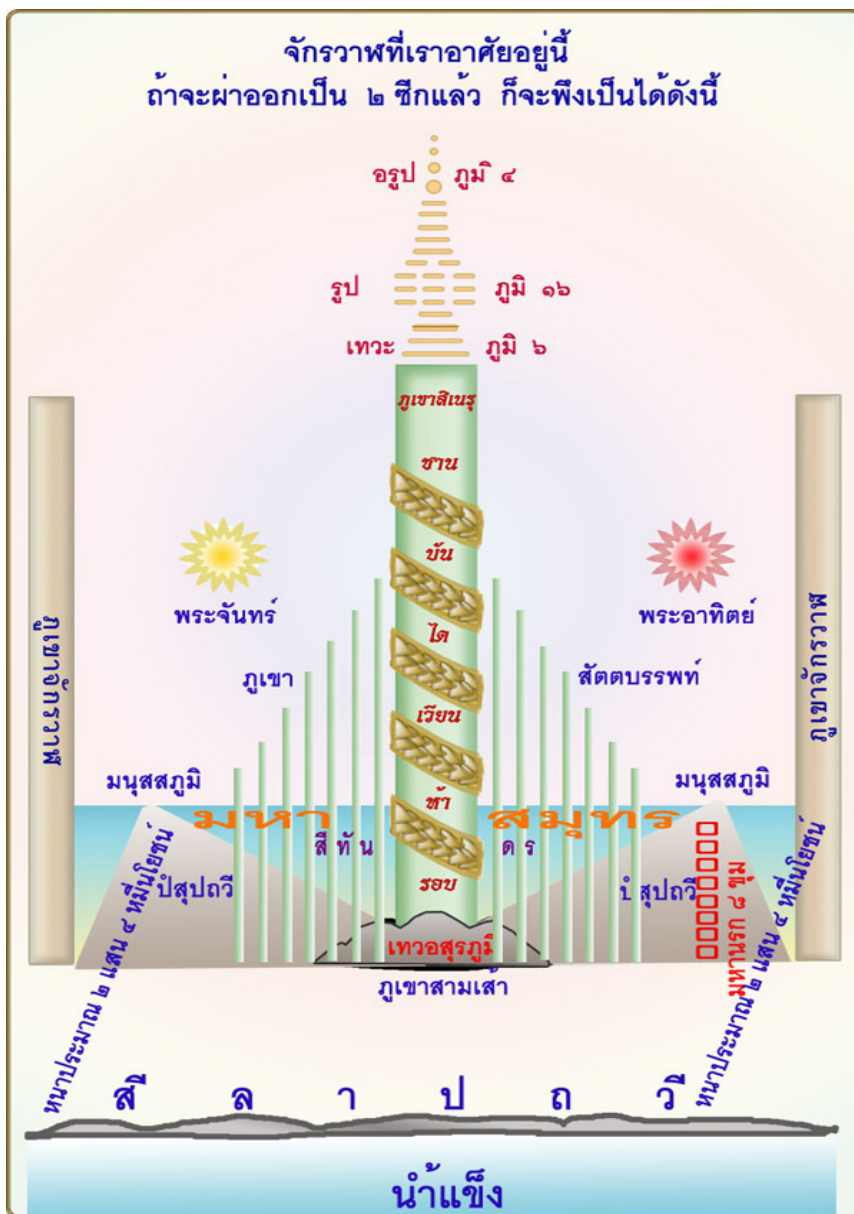
¹¹⁷ ที.ปา. 11 / 56 / 76. [ฉ. ไทย]

ยอมรับว่ามีโลกธาตุต่างๆ นอกจากโลกธาตุของเราด้วย ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งถึงทั้งปวงในโลกด้วยญาณตรัสรู้แน่นอนยำของพระพุทธองค์ พระองค์จึงสามารถแยกแยะความจริงในสกลจักรวาลและสิ่งทั้งปวงได้อย่างชัดเจน

ในทุกๆ จักรวาลจะประกอบด้วยภพภูมิต่างๆ แต่ทุกจักรวาลจะมีได้มีคุณสมบัติหรือคุณลักษณะเหมือนกันทุกประการ เนื่องจากมีบางจักรวาลมีคุณสมบัติพิเศษต่างจากจักรวาลอื่นๆ ดังนั้นจึงแบ่งจักรวาลออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. อนันตจักรวาล คือ จักรวาลทั่วไป มีมากมายนับไม่ถ้วน ในทุกอนันตจักรวาลจะไม่มีวิวิธบุคคล หรือบุคคลผู้เจริญ อันได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระมหาจักรพรรดิ ไปบังเกิด หรือ ทางพระพุทธศาสนาเรียกจักรวาลนี้ว่า มงคลจักรวาล 2. สมมันตจักรวาล คือ จักรวาลหนึ่งที่มีคุณสมบัติพิเศษในบรรดาแสนโกฏิอนันตจักรวาล เนื่องจากเป็นจักรวาลที่มีบุคคลผู้เจริญไปบังเกิด หรือ พระพุทธศาสนาเรียกจักรวาลนี้ว่า มงคลจักรวาล

จักรวาลที่มีจำนวนมากมายมหาศาลนั้น ในแต่ละจักรวาลมีส่วนประกอบต่างๆ และอาณาเขตสิ้นสุดที่แน่นอน คือล้อมรอบด้วยภูเขาจักรวาลเป็นปริมาตร และจักรวาลหนึ่งๆ ก็อยู่ติดกันรวมเป็นกลุ่ม เรียกกลุ่มจักรวาลนี้ว่า โลกธาตุ หรือ ทางวิทยาศาสตร์ เรียกว่า กาแล็กซี เป็นกลุ่มของจักรวาลหลายๆ จักรวาลมารวมกัน โลกธาตุมีหลายขนาด ชื่อของโลกธาตุเป็นไปตามจำนวนของจักรวาล คือ 1. สหัสสิญฺพิณกาโลกธาตุ (โลกเท่านั้นคูณโดยส่วน 1,000) เป็นโลกธาตุขนาดเล็ก ประกอบด้วยพันจักรวาล 2. ทวิสหัสสิมฺขมิกาโลกธาตุ เป็นโลกธาตุขนาดกลาง ประกอบด้วยล้านจักรวาล 3. ติสหัสสิมหาสหัสสิโลกธาตุ เป็นโลกธาตุขนาดใหญ่ ประกอบด้วยแสนโกฏิจักรวาล¹¹⁸

¹¹⁸ มุลินธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, แสนโกฏิจักรวาล(อุพนิสูตร), เข้าถึงเมื่อ 30 พฤษภาคม 2554, เข้าถึงได้จาก <http://www.dhammadhome.com/front/webboard/show.php?id=11080>

ภาพที่ 1 โครงสร้างของจักรวาล ดังปรากฏในข้อความของจูฬนาค

ที่มา : เรื่องของจักรวาล, เข้าถึงเมื่อ 30 พฤษภาคม 2554, เข้าถึงได้จาก

<http://www.gmwebsite.com/webboard/Topic.aspTopicID=Topic-070220001307666>

โครงสร้างจักรวาลทางพุทธศาสตร์และรายละเอียดจำนวนของจักรวาลและโลกธาตุนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวแสดงโครงสร้างไว้ในจูฬนิสสูตร ซึ่งก็ตรงกับการค้นพบของนักดาราศาสตร์ที่ว่าจักรวาลมีมากมายมหาศาลซึ่งรวมตัวกันเป็นกาแล็กซี นั่นแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้อยู่เฉพาะในโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ หรือในจักรวาลนี้เท่านั้น แต่เรายังมีเพื่อนที่ต่างโลก ต่างจักรวาลที่มีมนุษย์และสิ่งมีชีวิตเหมือนกับเรามากมายในเอกภพนี้ และระบบสุริยจักรวาลที่เราอยู่นั้น อยู่ในกาแล็กซีทางช้างเผือก (Milky way) หรือในพระสูตรมหายาน เรียกจักรวาลและกาแล็กซีที่เราอยู่นี้ว่า สหาลोकธาตุ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงภาพรวมของโครงสร้างจักรวาลหลายๆจักรวาลไว้ว่ามีส่วนประกอบอย่างเดียวกันและเหมือนกันทุกประการ ดังที่กล่าวไว้ใน จูฬนิสสูตร¹¹⁹ ความว่า

... ท่านพระอานนท์ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคแม้เป็นครั้งที่ ๓ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า คูกรอานนท์ สาวกของพระสัทสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งมีนามว่า อภิภู ยืนอยู่ในพรหมโลก ทำให้พันโลกธาตุรู้แจ้งได้ด้วยเสียง พระเจ้าข้า ส่วนพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงสามารถที่จะทำโลกธาตุเท่าไรให้รู้แจ้งได้ด้วยพระสูตรเสียง ฯ

พ. คูกรอานนท์ เธอได้ฟังเรื่องพันโลกธาตุเพียงเล็กน้อย ฯ

อา. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลเวลาแห่งเทศนาที่พระองค์จะพึงตรัส ภิกษุทั้งหลาย ได้สดับธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้ ฯ

พ. คูกรอานนท์ ถ้าอย่างนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า คูกร อานนท์ จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศสว่างไสวรุ่งโรจน์ โลกมีอยู่พันจักรวาลก่อน ในโลกพันจักรวาลนั้น มีพระจันทร์พันดวง มีอาทิตย์พันดวง มีขุนเขาสีเนรุพันหนึ่ง มีชมพูทวีปพันหนึ่ง มีอปรโคยานทวีปพันหนึ่ง มีอุตตรกุรุทวีปพันหนึ่ง มีปุพพวิเทหทวีปพันหนึ่ง มี

¹¹⁹ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, จักรวาลวิทยา (ปทุมธานี : ชมรมประสานงาน DOU, 2548), 48.

มหาสมุทรสี่พัน มีท้าวมหาราชสี่พัน มีเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นยามาพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นดุสิตพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่ง มีพรหมโลกพันหนึ่ง ดูกรอานนท์ นี่เรียกว่าโลกธาตุอย่างเล็กมีพันจักรวาล โลกคุณโดยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างเล็ก ซึ่งมีพันจักรวาลนั้น นี่เรียกว่าโลกธาตุอย่างกลางมีล้านจักรวาล โลกคุณโดยส่วนพันแห่งโลกธาตุ อย่างกลางมีล้านจักรวาลนั้น นี่เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแสน โกฏิจักรวาล ดูกรอานนท์ ตถาคตมุ่งหมายอยู่ พึงทำโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแสน โกฏิจักรวาล ให้รู้แจ้งได้ด้วยเสียง หรือทำให้รู้แจ้งได้เท่าที่มุ่งหมาย ฯ

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคพึงทำโลกธาตุอย่างใหญ่ ประมาณแสน โกฏิจักรวาล ให้รู้แจ้งด้วยพระสุรเสียง หรือทำให้รู้แจ้งได้เท่าที่ พระองค์ทรงมุ่งหมายอย่างไร ฯ

พ. ดูกรอานนท์ พระตถาคตในโลกนี้ พึงแผ่ศรัทธาไปทั่วโลกธาตุอย่าง ใหญ่ประมาณแสน โกฏิจักรวาล เมื่อใด หมู่สัตว์พึงจำแสงสว่างนั้นได้ เมื่อ นั้น พระตถาคตพึงเปล่งพระสุรเสียงให้สัตว์เหล่านั้น ได้ยิน พระตถาคตพึงทำให้โลกธาตุ อย่างใหญ่ประมาณแสน โกฏิจักรวาลให้รู้แจ้งได้ด้วยพระสุรเสียง หรือพึงทำให้รู้แจ้งได้เท่าที่พระองค์ทรงมุ่งหมาย ด้วยอาการเช่นนี้แล ¹²⁰

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีคำกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มีจำนวนมากมายดุษณีไตรภพในภพคานทิ และในจักรวาลอันกว้างนี้ก็มีโลกธาตุที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติแสดงพระสัทธรรมเทศนาอยู่ทั่วไป นับประมาณมิได้ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต เช่น ปัจจุบันโลกธาตุของเราว่างจากพระพุทธเจ้ามาสองพันกว่าปีแล้ว แต่ในขณะนี้ ณ โลกธาตุอื่นก็มีพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ทรงดำรงชนมอยู่เพื่อสั่งสอนเวไนยสัตว์ โลกธาตุที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัตินั้น บางทีก็เรียกว่า พุทธเกษตร บางพุทธเกษตรจะมีความบริสุทธิ์ สมบูรณ์ด้วยทิพยภาวนารัตนารมย์สำเร็จแล้วด้วยอำนาจปณิธานของพระพุทธเจ้าประจำพุทธเกษตรของตนเอง หรือ สำเร็จด้วยกรรม

¹²⁰ อัง.เอก. 20 / 520 / 256-258. [ฉ. ไทย]

นิยมของสัตว์นั้นก็มี เป็นสถานที่ที่สรรพสัตว์ในโลกธาตุอื่นๆปรารถนาจะไปเกิด¹²¹ พุทธเกษตรที่สำคัญๆและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีมีอยู่ 4 เกษตร คือ 1. สุขาวดีพุทธเกษตรของพระอมิตาภะ อยู่ทางทิศตะวันตก 2. สุทธิไวฑูรย์พุทธเกษตรหรือไวฑูรย์นิรโรคพุทธเกษตรของพระพุทธโฆษชยคุรุไวฑูรย์ประภาราชา อยู่ทางทิศตะวันออก¹²² 3. อภริติพุทธเกษตรของพระอัครโฆษพุทธเจ้า อยู่ทางทิศตะวันออกเช่นกัน 4. มณฑลเกษตรของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ในดุสิตสวรรค์อีกแห่งหนึ่ง

เรื่องราวของโลกธาตุหรือพุทธเกษตรทั้งหลายนั้นมีปรากฏอยู่ในพระสูตรมหายานแต่ละเรื่องซึ่งเป็นที่มาของพรรณนาวิสุทธิภูมิว่าดินแดนแห่งความสวัสดีที่พุทธศาสนิกชนเฝ้าฝันถึงนั้นจะต้องบำเพ็ญเพียรและตั้งปณิธานถึงพระพุทธเจ้าประจำโลกธาตุหรือพุทธเกษตรที่ตนอยากไปบังเกิด พระสูตรของแต่ละสำนักก็จะกล่าวยกย่องสรรเสริญพระพุทธเจ้าและดินแดนเกษตรของพระองค์นั้นมีคุณสมบัติพิเศษเหมือนกันหรือมากกว่ากันอย่างไรบ้างจนเกิดเป็นกลุ่มหรือนิกายต่างๆขึ้นมา ซึ่งเนื้อหาของพระสูตรมหายานในเรื่องของวิสุทธิภูมิหรือโลกธาตุนั้นก็มีสาระไม่ต่างกันนัก อาทิเช่น ในโฆษชยคุรุไวฑูรย์ประภาราชาสูตรนั้น พระศากยมุนีได้บรรยายคุณาลังการในโลกธาตุของพระพุทธโฆษชยคุรุไวฑูรย์ประภาราชาให้กับพระมัญชุศรีได้สดับฟัง ดังตัวอย่างของข้อความว่า

ยิ่งไปกว่านั้น มัญชุศรี! หากจะกล่าวถึงปณิธานของพระผู้มีพระภาคโฆษชยคุรุไวฑูรย์ประภาดาตค และคุณลักษณะแห่งดินแดนพุทธเกษตรของพระองค์นั้น แม้ว่าจะบรรยายไปตลอดกาลปีหรือจนสิ้นกาลปีหรือมากกว่าหนึ่งกาลปีก็ไม่สามารถบรรยายได้หมดสิ้น | พุทธเกษตรแห่งนั้นมีแต่ความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความหยาบกร้านดั่งหินทราย ปราศจากการกระทำที่โหดร้าย ปราศจากการทำความชั่ว ปราศจากการไถยยินเสียงคร่ำครวญแห่งความทุกข์ และปราศจากสตรีเพศ | พื้นมหาปฐพีทำด้วยแก้วไวฑูรย์ ป้อมปราการ ปราสาทราชวัง ประตุน้ำต่าง ตาข่ายสายโยงประดับประดา ล้วน

¹²¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, 12.

¹²² พระวิสุทธรังษี เชื้อเกียก, โฆษชยคุรุไวฑูรย์ประภาสัปปพุทธปฐปณิธานวิเศษสูตร (กรุงเทพฯ : หมัญญธรรมสถาน, 2544), 2.

แล้วแต่ทำด้วยรัตนะทั้ง 7 ดินแดนนี้จึงงามเทียบเท่ากับสุชาวดีโลกธาตุ | ใน
 ไวยาหรยนิรภาสโลกธาตุแห่งนี้ มีพระโพธิสัตว์ มหาสัตว์อยู่สองพระองค์ที่เป็น
 ผู้นำพระโพธิสัตว์ มหาสัตว์ทั้งหลายอันประมาณมิได้ คำนวณมิได้ องค์แรกมี
 นามว่า สุรยไวยโรจนะ องค์ที่สอง มีนามว่า จันทรไวยโรจนะ ทั้งสองพระองค์
 เป็นผู้พิทักษ์รักษาพระสัทธรรมแห่งพระผู้มีพระภาคโภษชยคุรุไวฑูรยประภา
 ตถาคต | ดังนั้น มัญชุศรี กุลบุตรหรือกุลธิดาผู้ใดที่มีศรัทธาต่อพระตถาคต จง
 ตั้งจิตปรารถนาเพื่อให้ได้ไปอุบัติยังพุทธเกษตรของพระตถาคตพระองค์นั้นเถิด
 ||¹²³

นอกจากนี้ ในวิมลเกียรตินิเทศสูตรได้กล่าวถึงอภิตุพฺพเกษตรของพระอัครโภษ-
 พุทธเจ้าในบทที่ 12 เนื้อความเล่าถึงการเสวนาระหว่างพระศากยมุนี พระสารีบุตร และท่าน
 อุบาสกวิมลเกียรติซึ่งเป็นตัวแทนของพระสูตรนี้ ท่านวิมลเกียรติได้จุติมาจากอภิตุโลกธาตุของ
 พระอัครโภษะมาบังเกิดในสหาโลกธาตุของพระศากยมุนี และการสำแดงอภิตุพฺพเกษตรให้
 ปรากฏแก่เหล่าสาวกในสหาโลกธาตุได้เห็นและชื่นชมบารมีของพระอัครโภษพุทธเจ้า จากนั้นได้
 กล่าวถึงเนื้อหาการเสวนาปัญหากันระหว่างพระอัครโภษะและท่านวิมลเกียรติ และสุดท้ายกล่าวถึง
 วิธีการบำเพ็ญที่จะไปบังเกิดยังพุทธเกษตรของพระอัครโภษะ ดังตัวอย่างของข้อความบางตอนว่า

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระสารีบุตรผู้ประเสริฐว่า
 “ดูก่อน สารีบุตร! สัตบุรุษผู้นี้(ท่านวิมลเกียรติ) ได้มาจากอภิตุโลกธาตุของ

¹²³ ตสฺย ขลฺ ปุณฺร มณฺหุสฺสึระ ภควโต โภษชยคุรุไวฑูรยปรภสฺย ตถาคตสฺย ยตฺ ปฺรณิธานํ ยจฺจ
 พุทฺธเกษตรคุณวฺยฺหิ ตณฺน สกฺยํ กถุเปณ วา กถุปาวเสเชณ วา กุชฺชปยิตฺ | สุวิสุทฺธํ ตทฺ พุทฺธเกษตรํ วุชฺชกต
 ศีลาศรฺกกร กจฺจุยฺมปคตคาม โทษมปคตปาย ทูชชสพฺพทมปคตมาตถุคฺรามมฺ | ไวยาหรยมยิ จ สามีหปถุถิวิ
 กุชฺชยปรภากร ปฺราสารท ติรณควากุชฺช ชาลนิริยุทฺ สปฺตรตนฺมยิ, ยทถฺสี สุชาวดี โลกธาตุตฺตาทถฺสี |
 ตตรฺ ไวยาหรยนิรภาสายํ โลกธาเตา เทวํ โพธิสฺตตฺตเวา มหาสฺตตฺตเวา เตชามปฺรเม-ยณามสฺสึเขยณานํ
 โพธิสฺตตฺตวานํ มหาสฺตตฺตวานํ ปฺรมฺเฆา, เอกกะ สุรยไวยโรจโน นาม, ทฺวิตฺยํจฺจนฺทรไวยโรจนะ, เยา ตสฺย
 ภควโต โภษชยคุรุไวฑูรยปรภสฺย ตถาคตสฺย สทฺธรมฺโกศํ ธารยเต | ตสฺมาตฺ ตรฺหิ มณฺหุสฺสึระ สุราทฺเรน
 กุลปฺตรณ วา กุลทฺหิตฺรา วา ตตรฺ พุทฺธเกษตรโรปคตเต ปฺรณิธานํ กรณิยมฺ || (ภษก. 3)

พระอภัยมณีตกตาด มาสู่โลกนี้ | ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! น้าอัครราชย์ยังนัก
 สัตบุรุษผู้นี้ ได้ละจากพุทธเกษตรที่บริสุทธิ์นั้น มาอยู่ร่วมในเกษตรที่เต็มไปด้วย
 ด้วยโทษภัยอย่างเช่นโลกนี้ | ท่านอุบาสกวิมลเกียรติจึงกล่าวว่า “ท่านสารีบุตร
 ท่านคิดเช่นใดเล่า? เมื่อแสงสว่างจากดวงสุริยะสาธิตส่องไปสู่ความมืด?” |
 (ท่านสารีบุตร)กล่าว “หามิได้ ท่านกุลบุตร!”...

สมัยนั้น บรรดาบริษัททั้งหลายต่างก็ตั้งจิตภาวนาที่จะได้เห็นพระ
 อภัยมณีตกตาดแห่งอภินิหารโลกธาตุพร้อมด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งหลายและเหล่า
 มหาสาวกในพุทธเกษตรนั้นอย่างยิ่ง | จากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความ
 ประสงค์ของเหล่าบริษัททั้งหลาย จึงได้ตรัสกับท่านวิมลเกียรติว่า “ดูก่อน
 กุลบุตร ! บริษัทเหล่านี้ปรารถนาที่จะได้เห็นอภินิหารโลกธาตุของพระอภัยมณี
 ตกตาด ท่านจงสำแดงให้ปรากฏเถิด”

ลำดับนั้น ท่านวิมลเกียรติจึงได้รำลึกไว้ในใจว่า “ข้าพระองค์จะไม่
 ลูกขึ้นจากสิงหาคณ ข้าพระองค์จะใช้หัตถ์เบื้องขวาถือเอาอภินิหารโลกธาตุ
 พร้อมด้วยพระโพธิสัตว์จำนวนมากกว่าแสนพระองค์ รวมทั้งเหล่าเทวดา นาค
 ยักษ์ คนธรรพ์ และอสูร (ในโลกธาตุนั้น) ถือเอาภูเขาจักรวาล แม่น้ำ ทะเลสาบ
 น้ำพุ ลำธาร มหาสมุทรและส่วนอื่นๆของน้ำ ถือเอาเขาพระสุเมรุ ทิวเขาและ
 เทือกเขาอื่นๆ ถือเอาพระจันทร์ พระอาทิตย์และดาวนพเคราะห์รวมทั้งเหล่า
 เทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ และอสูรที่อยู่ที่นี่ ถือเอาพระพรหมพร้อมทั้ง
 บริวารทั้งหลาย ทั้งหมู่บ้าน นิคม ชนบท แคว้น ราชธานี ชายหญิงทั้งหลาย
 และบ้านเรือน รวมทั้งเหล่าพระโพธิสัตว์เหล่าสาวก คันโทพิณทุกแห่ง
 พระอภัยมณีตกตาด ไปจนถึงพระอภัยมณีตกตาดซึ่งประทับอยู่ท่ามกลาง
 ประชุมชนอันกว้างใหญ่ราวกับมหาสมุทรเพื่อเทศนาพระธรรม ดอกบัว
 ทั้งหลายที่เกิดจากพระพุทธรูปท่ามกลางสรรพสัตว์ ทั้งบันไดที่ทำด้วยรัตน
 ทั้งสามซึ่งขึ้นจากชมพูทวีปไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเป็นบันไดซึ่งเหล่า
 เทวดาบนสวรรค์ลงมาสู่ชมพูทวีปเพื่อทักสนา ชื่นชม และเข้าเฝ้าพระอภัยมณี
 ตกตาดและสดับพระธรรม และบันไดนี้มีมนุษย์ยังชมพูทวีปก็ยังสามารถปีนขึ้น
 ไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเยี่ยมเหล่าเทวดาได้ราวกับมีช่างปั้นหม้อก็ต้องมี
 อุปกรณ์ปั้นหม้อ ข้าพระองค์จะขอเข้าถึงอภินิหารโลกธาตุด้วยคุณความดีที่ได้สั่ง
 สมมาอันประมาณมิได้ตั้งแต่ผืนน้ำจนถึงสวรรค์ชั้นนอกนิมิตพรหม และจะใช้
 หัตถ์เบื้องขวาถือพวงมาลาดอกไม้นำโลกธาตุของพระองค์ลงสู่สหาโลกธาตุ

และจะสำแดงให้เหล่าสาวกทั้งหลายได้ประจักษ์” | จากนั้น ท่านวิมลเกียรติจึงเข้าสู่สมาธิและบันดาลด้วยอภิสังขารด้วยการย่อขนาดอภินิหารโลกธาตุลงมาและใช้หัตถ์เบื้องขวาถือเอาโลกธาตุนั้นมาวางไว้สู่สหาโลกธาตุ...

ครั้งนั้นแล พระพุทธศาकยมนีได้ตรัสกับเหล่าสาวกทั้งปวงว่า “มิตรทั้งหลายจงมองดูอภินิหารโลกธาตุแห่งพระอภินิหารยตถาคตสรรพสัตว์แห่งพุทธเกษตรของพระองค์และขบวนของเหล่าสาวกและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย” | เหล่าบริษัททั้งหลายกราบทูลว่า “พระผู้มีพระภาค พวกข้าพระองค์ได้เห็นแล้ว” | พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “หากมีพระโพธิสัตว์องค์ใดในบรรษัทนี้ปรารถนาจะสำเร็จซึ่งพุทธเกษตรนั้น ก็ควรพึงศึกษาปฏิบัติตามรอยจรรยาของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายแห่งพระอภินิหารยตถาคตเถิด”...¹²⁴

¹²⁴ อถ ภควานาญมุนตํ ศาโรปุตรเมตทโวจตุ – “ศาโรปุตร, อัย สตุปุรุษ อีหา’ คโตภินิหารโลกธา-
โตรโกษภุสย ตถาคตสุยานุติกาตุ” | อาห- “อาศุจรม, ภควน, ยถา’ ย สตุปุรุษ, เอตาวท วิสุทฺธพุทธ-
เกษตรราทาคโต’ สุมิน พุทธาตุยทฺษญ พุทธเกษตร’ ภินนุทติ” | ตโต ลิจฺฉวิวิมลกีรติรพรวีตุ – “ศาโรปุตร,
ตตุ กิ มนุเส ? สตุยปรภาสาสะ กิมนุชการสทิตะ?” อาห- “โน หิ, กุลปุตร” | ...

ตตะ สรวาสํ ตาสํ ปรัชมา สา’ ภินิหารโลกธาตุจ ส’ โภษภุสยตถาคตจ เต โพธิสตุตฺวาสุจ
เด มหาศรวากา อสมภินิหารภุสย’ อิติ ภาวนา’ กุตุ | อถ ภควาน สรวาสํ ตาสํ ปรัชมา เจตสว เจตะ
ปรีวิตรกมาชฌาย, ลิจฺฉวิ วิมลกีรติเมตทโวจตุ – “กุลปุตร, อัย หิ ปรัชมาตามภินิหารโลกธาตุ จาโภษภุสย ตถาคต
ทฤษฏุมิจฺฉติ, เดน ตสุโย ปรัชเม เทษย” |

อถ ลิจฺฉเว วิมลกีรตย เอว ภวติ สุม- “อสมาคู สีสหาสนาทนุตถาย, ตามภินิหารโลกธาตุ จ
โพธิสตุตฺวานามเนกสทสหาสนา จ สจกรวาท ปรวตปรีวิตรกมานา เทวนาคยภุสยคณฐรวาสูราสุจ
(ตา โลกาธาตุ) สนนทิตทาโกตสสสสมุทฺธปริชา จ สสุเมรุคิริยลุปหมุยา จ สจนุทฺธสุรยตารก่า จ
สเทวนาคยภุสยคณฐรวาสานา จ สพฺพหมภวนปรีวาร่า จ สกรรมนคณคณชนปทราษฏฺฐนรรนรีคฤหา จ
สโพธิสตุตฺวาสุจปรัชมา จาโภษภุสย ตถาคตสุย โพธิวิภุส จาปี ปรัชมาตถาเร นิษณณ จ ฐรม เทษยน
ตมโภษภุสย ตถาคต จ ตานิ ปทุมานิ, ทศทิกุญ ยานิ สตุตฺวาสุ พุทธการย กุรวนติ | ยาสฺ ติสฺส รตนนิเศรณโย
ชมพฺพทวิปาทยาวตฺ ตฺรยาสตุรีศกวน, ตาสวภุสยหิเศรณนิษฺ ตฺรยาสตุรีศา เทวา อโภษภุสย ตถาคตสุย
ทฺรศนาย วนทนาย ปรัชมาสนาย ฐรมศรวณาย จ ชมพฺพทวิปมฺพยานติ, ตาส จ ชมพฺพทวิปมฺพ
มณฺญยาสตุรยสตุรีศานา เทวานา ทฺรศนาย ตฺรยาสตุรีศกวนมาโรหนติ, ตาสจ ตามะวิรูปามปฺรมาณคณคณ
ยามภินิหารโลกธาตุมา อาปฺสกุณฐาทฺทวาทกนิษจกวน กุมภการสุย จกรรมิโวปาทย, เกวลํ จิตฺตฺวา, ทกฺษิณปาณินา
จ ปุณฺณปมาลามิว กฤหิตฺวา, อสุยา จ สหาโลกธาเตา ปฺรเกษปฺสยามี | ปฺรเกษปฺย, อสุโย สรวปรัชเม

ในบรรดาเกษตรทั้ง 4 แห่งนี้ สุขาวดีพุทธเกษตรของพระอมิตาภะ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานมากที่สุดจึงตั้งเป็นนิยายโดยเอกเทศต่างหาก ปรากฏตามประวัติศาสตร์ของมหายานว่าสาวกแห่งนิยายสุขาวดีนั้น มีปริมาณเหนือกว่าสาวกนิยายอื่นๆ การที่มหายานสร้างพุทธเกษตรอันมีลักษณะอุดมด้วยความสมบูรณ์พูนสุขเป็นทิพยภาวะ ก็เพื่อเอาใจมหาชนที่ยังไม่อยากบรรลุนิพพานโดยทันทีและไม่อยากตกสู่ภพภูมิที่ต่ำกว่าลงอีก แต่อยากจะไปพักยังดินแดนบรมสุขที่เรียกว่าพุทธเกษตรก่อน แล้วจึงค่อยเข้าสู่พระนิพพานในภายหลังโดยสะดวก บางคนถือว่าวิสุทธิภูมิในพุทธเกษตรนั้นเป็นแดนพักระหว่างโลกกับพระนิพพาน¹²⁵ ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์วิสุทธิภูมิของสุขาวดีพุทธเกษตรอย่างละเอียดในบทที่ 4

แนวคิดเรื่องวิสุทธิภูมินี้ทางเถรวาทจะไม่เน้น เพราะขัดกับหลักการที่ว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนในการแสวงหาทางหลุดพ้นและขัดกับความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม จึงไม่เป็นที่ยอมรับ และไม่ได้สอนถึงการตั้งปณิธานไปเกิดในพุทธเกษตรหรือปรารถนาถึงความสุขต่างๆ อย่างพิสดารเป็นทิพยภาวะในโลกธาตุอื่นอย่างเช่นในมหายานเลย แต่ในทางเถรวาทนี้มีกรกล่าวถึงภาวะหนึ่งที่สุขสงบ ละเอียดและประณีต อีกทั้งผู้ใดที่ได้ไปอุบัติอยู่ ณ ที่ตรงนั้นก็สามารถที่จะหลุดพ้นได้โดยไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ภาวะนั้น คือ ภาวะของพรหมชั้นสุทธาวาส¹²⁶ หรือบางคนอาจจะเปรียบเทียบได้ว่าผู้ไปเกิดยังดินแดนสุขาวดีของมหายานเทียบได้กับผู้ไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุทธาวาส

สำหรับเนื้อหาในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้บรรยายถึงความหมาย ประวัติความเป็นมา เนื้อหาโดยย่อและบทบาทของตัวละครในคัมภีร์สุขาวดีวชิหสูตร พร้อมทั้งได้อธิบายวิเคราะห์ถึงแนวความคิดหรือทฤษฎีของปรัชญาในพระพุทธานามมหายานอย่างกว้างๆ เพื่อเป็นการ

นิรุเทญยามิ” | ตโต ลิจฺจวิรุวมลกีรีตเรตาทฤศ สสมาธิ สสมาปทุยเต สฺไมตาทฤศ จทฺทฐยภิสํสการมภิสํสโรติ สุม, ยถา’ ภริตฺติโลกธาตุ, ตํ เกวลํ นิตฺตวา, ทกฺขณปาณินา คฤหิตฺวา, อสุยํ สทาโลกธาเตา ปฺรกุญฺปิติ สุม |...

อถ ภควาสากุญฺมนิสฺสตะ สรวาเ ปฺรยท อามนฺตรยเต สุม- “เห มิตรานํ, ปสฺยตภริตฺติโลกธาตุ จาโกญฺญํ ตถาคคฺ งามาน พุทฺธเกษตรศรวากโพธิสฺสตุวายุหฺมาน” | เต’ โวจนุ – “ฐฺรุม, ภควน, ปสฺยามะ” | อาห-โย โพธิสฺสตุว เอตาทฤศ พุทฺธเกษตรํ ปรีกฺรหิตฺตวามะ, เตน ตถาคตฺสยาโกญฺญสฺส โพธิสฺสตุวานํ สรวจฺจยา อนุกฺกมิตฺตวามะ” | ... (วมก. 12)

¹²⁵ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, 13.

¹²⁶ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 38.

เชื่อมโยงกับพระสูตรมหายานหลายสูตรรวมถึงคัมภีร์ของนิกายสุขาวดีด้วย โดยเริ่มจากการอธิบายความหมายของคำว่ามหายานอย่างกว้างๆและนักปราชญ์และในพระสูตรบางเล่มที่ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับความหมายของมหายานเอาไว้ ทรรศนะเรื่องการบำเพ็ญบารมีโดยเฉพาะปณิธานบารมีในคัมภีร์สุขาวดีวุหสูตร แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่เป็นหัวใจสำคัญของมหายานและทรรศนะเรื่องพระพุทธรูปจำนวนมากมา จนกระทั่งแนวคิดที่สำคัญยิ่งของนิกายสุขาวดีคือเรื่องวิสุทธิภูมิหรือโลกธาตุของพระพุทธรูปเจ้าต่างๆในพระสูตรมหายานและพระอมิตายะแห่งสุขาวดีโลกธาตุซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของผู้ศรัทธาในคัมภีร์ของนิกายสุขาวดี

บทที่ 3

พรรณนาเรื่องพระอมิตาพุทธเจ้าและแนวความคิดเรื่องปณิธาน 48 ในคัมภีร์สุขาวัตตยสูตร

1. ความหมายของคำว่า “อมิตาภะ”

พระอมิตาพุทธเจ้า ทรงเป็นพระธยานิพุทธที่มีชื่อเสียงและมีคนรู้จักมากที่สุดในบรรดาพระธยานิพุทธทั้งห้าพระองค์ โดยเฉพาะพระองค์ได้รับความนิยมนับถือมากในหมู่ชาวพุทธมหายาน ส่วนใหญ่จะรู้จักกันดีมากที่สุดทางแถบจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ส่วนทางพุทธฝ่ายเถรวาทอย่างประเทศไทยและแถบเอเชียอาคเนย์นั้นจะไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันเท่าใดนัก คำว่า “อมิตาภะ” มักจะติดหูคนไทยมากที่สุด ตอนที่ชมละครหรือภาพยนตร์จีน เราจะได้ยินหลวงจีนกล่าวสาธุว่า “อมิตาพุทธ” เป็นการกล่าวเอ่ยนามพระพุทธรูปเจ้า คือ พระอมิตาภะซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่ชาวจีนมหายานรู้จักกันมากกว่าพระศากยมุนีพุทธเจ้า เพราะพวกเขาคือว่าพระศากยมุนีเป็นเพียงนิรมานกายของพระอมิตาภะเท่านั้น (กลุ่มธยานิพุทธ 5 องค์) ส่วนพระพุทธรูปเจ้าโดยทั่วไปชาวจีนมักจะเรียกกันว่าพระยูไล ซึ่งคำว่า “ยูไล” (Nyorai) เป็นภาษาญี่ปุ่น หมายถึงพระตถาคตองค์ใดก็ได้ แต่พระยูไลในที่นี้ชาวจีนโดยทั่วไปจะหมายถึงพระอมิตาภะ

คำว่า “อมิตาภะ” มาจากคำคุณศัพท์ที่มาสนธิกัน 2 คำ คือ อมิต + อาภ

อมิต (คุณศัพท์) แปลว่า ไม่มีประมาณ, ไม่จำกัด, เป็นนิรันดร์, ไพศาล, ไร้ขอบเขต

อาภา (นามสตรีลิงค์) มาจากกริยา ภา (√ bhā + ā) ธาตุ คณะที่ 2 มีความหมายว่า ส่องสว่าง, เปล่งรัศมี, ส่องแสง คำว่า อาภ หรือ อาภา แปลว่า แสงสว่าง, การส่องแสง, การเปล่งรัศมี

คำว่า “อมิตาภา” คือ คำ อมิต + อาภา = อมิตาภา (กรมธารยสมาส)¹ กลายเป็นคำนาม แปลว่า แสงสว่างอันไม่มีประมาณ, การเปล่งรัศมีอันไร้ขอบเขต

¹ กรมธารยสมาส คือ สมาสที่มีคำเชื่อมระหว่างคำส่วนหน้ากับคำส่วนหลังซึ่งมีความหมายต่างๆ รูปสำเร็จใช้เป็นนามก็มี ใช้เป็นคุณศัพท์ก็มี, ดู จาลอง สารพดณิก, ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), 183.

คำว่า “อมิตาก” เป็นคำคุณศัพท์ของคำว่า อมิตากา ซึ่งมาจาก คำเต็มว่า อมิตากะ พุทธะ (นามปุลลิ่งค์) คำ “อมิตาก” ถูกทำให้เป็นคุณศัพท์โดยการสร้างคำเป็นพหุวิธีหิสมาส² แปลว่า ผู้มีแสงสว่างอันไม่มีประมาณ

บางครั้งพระอมิตากะก็มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อมิตายุส คือ อมิต + อายุส คำว่า “อายุส”(นามนปุงสกลิ่งค์) แปลว่า ชีวิต หรือ อายุ ดังนั้น อมิตายุส จึงแปลว่า ชีวิตอันประมาณมิได้ หรือ อายุยาวนานไม่มีประมาณ เมื่อเป็นพหุวิธีหิสมาส แปลว่า ผู้มีอายุอันไม่มีประมาณ (โดยมีที่มาของคำเหมือนกันกับคำว่า “อมิตาก”)

ผศ.สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้แสดงการวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “อมิตากะ” ในเชิงปรัชญาไว้ว่า อมิตากะ แปลว่า แสงสว่างที่ไร้ขอบเขต แสดงให้เห็นมิติแห่งโพธิญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่มิติแห่งโพธิญาณนี้ไม่ได้เน้นเฉพาะแง่มุมทางปัญญาเท่านั้น หากแต่แง่มุมของความกรุณาที่ได้รับการยกย่องว่าสำคัญและมีผลต่อความหลุดพ้นอย่างมาก ในแง่มุมทางปัญญานั้น แสดงให้เห็นถึงปัญญาญาณที่ไร้ขอบเขตและแสงธรรมอมตะ เป็นมิติของพระปัญญาคุณที่แผ่ไพศาลและครอบคลุมไปทั่ว ปัญญาญาณของพระองค์เป็นแบบสะท้อนหรือวิเคราะห์ หมายความว่า เป็นปัญญาในแบบแยกแยะแจกแจงให้เห็นด้านคู่ตรงข้ามของสิ่งทั้งหลาย สะท้อนทุกสิ่งตามความเป็นจริงในทุกแง่มุมโดยไม่ลำเอียง ส่วนในมิติของพระกรุณาคุณจะแสดงผ่านพระอวโลกิเตศวรเป็นหลัก³

พจนานุกรมของดร. เออเนสต์ จอห์น ไอเทล (Ernest John Eitel) ได้ให้ความหมายและความเป็นมาของพระอมิตากะไว้ กล่าวคือ ความหมายดั้งเดิมตามรูปศัพท์ของอมิตากะ คือ แสงสว่างอันไม่มีที่สิ้นสุด แต่แนวคิดในยุคหลังกลับสว่นคำนี้ไว้ใช้เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในบรรดาพระพุทธเจ้ามากมาย นอกจากนี้เมื่อเอ่ยคำว่า อมิตากะยังทำให้นึกถึงความหมายอื่นๆ และประเด็นต่างๆตามเรื่องราวที่ได้ระบุเอาไว้ในคำรา อาทิเช่น การแพร่กระจายแสงสว่างอันมากมายมหาศาล, เจ้าแห่งแดนสวรรค์ตะวันตก, ผู้นำทางสู่ทิศตะวันตก, ผู้มีเมตตาและมหากรุณา

² พหุวิธีหิสมาส คือ สมาสที่มีคำส่วนหน้าและคำส่วนหลังเป็นคำชนิดต่างๆ สมาสนี้ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์อย่างเดียว และต้องมีลิงค์ วจนะ วิภक्ति ตามนามที่ตนขยาย แปลจากคำส่วนหน้าไปหาคำส่วนหลังก็มี แปลจากคำส่วนหลังไปหาคำส่วนหน้าก็มี, ดู จำลอง สารพัตนิก, *ไวยากรณ์สันสกฤตขั้นสูง*, 187.

³ สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พระชินพุทธะห้าพระองค์* (กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทยทิเบต, 2547), 87 - 89.

, ผู้เป็นอุปาชยยะเดิมแท้ (ผู้นำทางจิตวิญญาณ) ซึ่งจุดกำเนิดแนวคิดอมิตาภะหรือแสงสว่างไม่มีประมาณนี้ เริ่มต้นมาจากศาสนาโซโรอัสเตอร์แห่งดินแดนเปอร์เซีย(อยู่ทางทิศตะวันตกของอินเดีย) ซึ่งเป็นการบูชาเทพเจ้าแห่งแสงสว่างของชาวเปอร์เซียและมานิเชียน แนวคิดนี้ให้อิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาผ่านมาทางแคว้นแคชเมียร์และเนปาลก่อนจะเข้าสู่ประเทศจีน เมื่อเวลาผ่านไป พระอมิตาภะจึงมีชื่อเสียงและคุณลักษณะต่างๆมากมายไปตามกาลเวลา⁴

สารานุกรมพระพุทธศาสนาของโรเบิร์ต อี. บัสเวล (Robert E. Buswell) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระอมิตาภะกับพระพุทธศาสนาว่า เรื่องราวของอมิตาภะไม่ได้รับการจัดอยู่ในกลุ่มของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาของอินเดียในยุคดั้งเดิม ต่อมาในยุคถัดมาได้พบปรากฏว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าประจำอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นหนึ่งในพระพุทธเจ้าห้าองค์ที่ประจำทิศต่างๆ พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มีคุณสมบัติที่ต่างกัน สำหรับพระอมิตาภะ พระองค์ถูกเชื่อมโยงกับแสงสว่างอันนุ่มนวลของดวงอาทิตย์ซึ่งแผ่ไปทั่วทุกซอกทุกมุมของจักรวาลซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาทที่สำคัญของปริมาณวิทยาในเอเชียตะวันออก จนกระทั่งสังคมของพระอมิตาภะกลายมาเป็นศาสนาหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้เสียง ก็คือ ความเมตตาของพระองค์นั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการกล่าวเรียกชื่อของพระองค์⁵

พอล คารุส (Paul Carus) ผู้ประพันธ์นิยายแนวพระพุทธศาสนา ได้เขียนบรรยายคำว่าอมิตาภะในเชิงพุทธภาวะเอาไว้ในหนังสือเรื่อง อมิตาภะ : ทฤษฎีแนวพุทธ (Amitabha : A Story of Buddhist Theology) กล่าวคือ พระอมิตาภะ คือ ที่มาแห่งแสงสว่างอันนิรันดร์ หรือจะใช้ชื่อใดมาเรียกก็ได้ อมิตาภะ คือสภาวะธรรม คือกฎเกณฑ์ของทุกสรรพสัตว์ ซึ่งไม่ผันแปร เป็นตัวกำหนดให้ทุกสิ่งมีชีวิต มีรูปร่างและผันแปรไปตามสภาพแห่งความเป็นจริงในโลกและสภาพแห่งความนึกคิดในจิตใจ เป็นที่มาแห่งเหตุผลและความเป็นธรรม พระสากยมุนีทรงเป็นหนึ่งในบรรดาแสงอันเจิดจ้าแห่งอมิตาภะพุทธ สำหรับพวกเราในกาลปี้ นี้ จะถือว่าพระสากยมุนีเป็นแสงที่ฉายมาเจิดจ้าที่สุดและบริสุทธิ์ที่สุด พระพุทธเจ้าทรงเป็นแสงสว่างที่มาปรากฏแก่พวกเราในโลกนี้ ใครก็ตามที่เข้าถึงตัว

⁴ Ernest J. ETTEL, **Hand-Book of Chinese Buddhism being a Sanskrit – Chinese dictionary with vocabularies of Buddhist terms** (Tokyo : Sanshusha, 1904), 8-9.

⁵ Robert E. Buswell, **Encyclopedia of Buddhism** (New York : Macmilan Reference USA, 2004), 14-15.

ปัญญา ก็จะเข้าถึงเป็นเพียงบางส่วน แต่ถ้าเข้าถึงปัญญาจนบริสุทธิ์บริบูรณ์แล้วก็เท่ากับได้เข้าไปอาบแสงแห่งพระอมิตาภตามส่วนแห่งการตรัสรู้นั้น พระอมิตาภคือพระสัทธรรม เป็นนิรันดร์ภาพ ไม่มีใครสร้างขึ้น เป็นสากล ปราศจากรูป เป็นอนัตตา เป็นศูนย์ตา เป็นนามธรรมอันล้ำลึก รับรู้ได้ด้วยใจ นี่คือสภาวะธรรมทั้งหลายที่รวมเข้าอยู่ในคุณความดีอันสูงสุด สภาวะธรรมที่ว่่านี้นี้ปรากฏอยู่ทุกแห่งหนในสกลจักรวาล⁶

ท่านเสถียร โพธิ์นันทะ ได้ตีความหมายของอมิตาภตามแนวคิดของคณาจารย์นิกายเถียนไท่ไว้นในปรัชญามหายานว่า พระอมิตาภแท้ ก็คือ พุทธภาวะอันเจิดจรัสซึ่งมีอยู่แล้วในจิตของเรา หากจะว่าตามคติของนิกายเถียนไท่ก็จัดเป็นภูมิหนึ่งในสิบภูมิ อันอยู่ในเอกจิตของเราออกไป สุขาวดีห่างไกลจากโลกธาตุนี้ถึงแสน โกฎิพุทธเกษตร แต่แท้ก็อยู่ในจิตขณะหนึ่งของเรานั้นเอง หาได้ห่างไกลแตกต่างที่ไหนไม่ พระอมิตาภก็คือจิตธาตุของเรา จิตธาตุของเราก็คือพระอมิตาภ แต่เพราะพระอมิตาภในจิตเราถูกอวิชชากำบัง เราจึงมิได้อุบัติในสุขาวดี หรือรู้แจ้งว่าที่แท้จริงภาวะตนเอง คือภาวะเดียวกับพระอมิตาภ จะแตกต่างกันก็โดยสัมผัสโลกกายและนิรมานกาย ส่วนธรรมกายนั้น ย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหมด⁷

ในคัมภีร์สุขาวดีวุหสูตรได้กล่าวถึงต้นตอของเรื่องก่อนที่จะบรรยายถึงความหมายของคำว่า อมิตาภ โดยเริ่มเรื่องจากที่พระอานนท์สงสัยว่าเหตุใดพระศากยมุณีจึงมีสีพระพักตร์สดใสปริ้งปลั่ง มีพระฉวีวรรณงามดั่งทอง และมีรัศมีเจิดจ้าแจ่มจรัส ดังนั้นพระศากยมุณีจึงได้ตรัสเล่าถึงความเป็นมาของพระอมิตาภ ในปริเฉทที่ 12 เนื้อหาในคัมภีร์ได้กล่าวบรรยายถึงแสงสว่างแห่งอมิตาภที่สาดส่องไกลไปถึงแสน โกฎิโลกธาตุ ทำให้ลดับทบาทของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆที่ประจำอยู่โลกธาตุต่างๆ ดังความว่า

ไม่ง่ายที่จะเข้าใจที่สุดแห่งปริมาณแห่งแสงสว่างของพระตถาคต
พระองค์นั้น พระองค์ทรงยืนส่องแสงอยู่ไปถึงร้อยพุทธเกษตร ไปถึงพันพุทธ-
เกษตร ไปถึงแสนพุทธเกษตร ไปถึงโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงร้อยโกฏิพุทธเกษตร

⁶ Paul Carus, **Amitabha : A Story of Buddhist Theology** (Chicago : The Open court Publishing Company, 1906), 75 – 76.

⁷ เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สื่อการค้า, 2522), 168.

ไปถึงพันโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงแสนโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงแสนโกฏินิยตพุทธ
เกษตร⁸

นอกจากนี้ ในปริจเฉทที่ 12 นี้ยังได้กล่าวถึงพระนามต่างๆของพระอมิตาภะทั้งหมด 18
นาม แต่ละนามนั้นล้วนแต่หมายถึงผู้มีแสงสว่างเลอเลิศหาที่เปรียบไม่ได้ทั้งนั้น เช่น ทรงพระนาม
ว่า อภิภูยนเรนทราภุมโนนเขนทรประกะ หมายถึง ผู้มีแสงสว่างยิ่งใหญ่กว่าพระราชาและผู้นำ
พวกอื่นๆ หรือ สรณตังจเขนทุสุรยชหิมิกรมประกะ หมายถึง ผู้มีแสงสว่างอันกระทำความหอย
เหงาให้พระจันทร์และอาทิตย์ต้องสงบอยู่ร่วมกัน หรือ อภิภูยโลกपालศกระพรหมศุทธาวาสมเหศวร-
สรวเทวชหิมิกรมประกะ หมายถึง ผู้มีแสงสว่างอันกระทำความหอยเหงาครอบงำซึ่งทั่วโลกบาล
ทั่วสวรรค์ พระพรหมชั้นศุทธาวาส พระมเหศวร และเทวดาทั้งปวง

ยิ่งไปกว่านั้น ในคัมภีร์ฯ ยังได้บรรยายถึงตอนที่พระศากยมุนีได้ตรัสให้พระอานนท์ฟัง
อย่างถ่อมตัวว่า แม้แต่พระองค์เองก็ยังไม่สามารถที่จะล่วงรู้ถึงคุณลึงการแห่งแสงสว่างของ
พระอมิตาภะนั้นได้หมด ดังความว่า

ดูก่อน อานนท์ โดยปริยายประมาณเท่านี้ พระตถาคต ได้ถือเอา
กรรมและปรารภแสงสว่างของพระตถาคตนามว่าอมิตาภะนั้นฟังกล่าวตลอด
กัลป์บริบูรณ์ พระองค์(พระศากยมุนี)ไม่สามารถบรรลุถึงที่สุดแห่งคุณของ
แสงสว่างนั้นได้ เพราะพระตถาคตยังขาดความสามารถ(ความกล้าหาญ)⁹

⁸ อมิตา จาสฺย ปุรภา ยสฺย น สุกฺรํ ปฺรมาณํ ปฺรยฺชนตฺมธฺคินฺทุมฺยนิฺติ พุทฺธเกฺษตรศตานิฺยนฺติ พุทฺธ-
เกฺษตรสทฺสราณิฺยนฺติ พุทฺธเกฺษตรศตสทฺสราณิฺยนฺติ พุทฺธเกฺษตรโกฏินิฺยนฺติ พุทฺธเกฺษตรโกฏิสตานิฺยนฺติ
พุทฺธเกฺษตรโกฏีสทฺสราณิฺยนฺติ พุทฺธเกฺษตรโกฏีสตสทฺสราณิฺยนฺติ พุทฺธเกฺษตรโกฏินิฺยตศตสทฺสราณิฺ สสุริตฺ-
วา ติษฺฐติ | (สขว. 12)

⁹ อนนฺน จานนุท ปฺรยาเยณ ตถาคเต ปฺริปฺรุณํ กลุปี ภาเยตฺต สฺยามิตาภสฺย ตถาคตสฺย นาม
กรโมปาทาย ปฺรภามารุภ, น จ ศกฺโนติ คุณปฺรยฺชนตฺมธฺคินฺตุํ ตสฺยาะ ปฺรภาเย, ตถาคตสฺย วัศารทฺยา-
นุปฺจเจโท ภเวตุ | (สขว. 12)

ตามแนวคิดของคัมภีร์ในนิกายสุขาวดีย่อมยกย่องให้พระศาสดาของตนเป็นที่หนึ่ง ปราศจากผู้ใดเทียบเทียมได้ แต่แม้พระศากยมุณีซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าประจำโลกธาตุเราในปัจจุบันยังไม่สามารถที่จะมีพุทธานุภาพเทียบเท่ากับพระอมิตาภะของชาวสุขาวดีได้เลย ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้ศรัทธาในนิกายสุขาวดีนับถือพระอมิตาภะพุทธเจ้ามากกว่าพระศากยมุณีซึ่งมีกายเป็นมนุษย์ และปรารถนาที่จะไปเกิดยังดินแดนของพระพุทธเจ้าที่ตนนับถือบูชาอย่างมาก คำว่า “อมิตาภะ” จึงเป็นแสงสว่างที่สร้างความหวังให้กับผู้ศรัทธาจำนวนมาก ว่าเมื่อได้พบกับแสงสว่างแห่งอมิตาภะแล้วชีวิตของสรรพสัตว์ผู้ร้องขอเหล่านั้นจะดีขึ้นกว่าชีวิตที่เป็นอยู่ในภพภูมิปัจจุบัน แต่ทว่า ผู้มีปัญญาที่แท้จริงจะเข้าใจความหมายของอมิตาภะว่า คือ แสงแห่งธรรมและแสงแห่งปัญญาที่อยู่กับพุทธภาวะภายในจิตใจของทุกคน ขึ้นอยู่กับว่าเราจะค้นพบแสงนั้นหรือไม่ ดังที่สูตรของท่านเว่ยหลางแห่งนิกายเซน กล่าวเอาไว้ว่า “คนที่ไร้ปัญญาดังพากันออกนามพระอมิตาภะและอ่อนวอนขอไปเกิดในแดนบริสุทธิ์ย่อมเป็นไปมิได้ แต่สำหรับคนที่มิปัญญาแล้วที่ไฉนๆก็เหมือนกัน ถ้าเราสามารถเห็นแจ้งชัดในธรรมญาณอยู่เสมอ และดำเนินการตรงแน่วอยู่ทุกขณะแล้ว พริบตาเดียวเราก็ไปถึงแดนบริสุทธิ์ได้และจะพบอมิตาภะอยู่ที่นั่น”¹⁰

2. ประวัติความเป็นมาของพระอมิตาภะ

ตามความเชื่อเรื่องเทพหรือพระเจ้าของลัทธิศาสนาต่าง ๆ นั้น มีผู้วิเคราะห์วิจัยมากมายที่ศึกษาประเด็นการเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกันของทฤษฎีวิวัฒนาการที่เป็นไปตามกาลเวลาของประวัติศาสตร์แห่งการนับถือบูชาสิ่งต่างๆตามความเชื่อนั้น พระอมิตาภะหนึ่งในชยานิพุทธ 5 องค์แห่งนิกายวัชรยานก็เช่นเดียวกัน ต้นกำเนิดของคติความเชื่อในพระอมิตาภะนั้น ได้มีผู้ค้นคว้ามานานก่อนที่จะนำมาสู่ความเป็นมาของพระชยานิพุทธ จากการอ้างหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาวพุทธทิเบตกล่าวถึงเบาะแสเกี่ยวกับพิธีกรรมเคารพบูชาพระอมิตาภะนี้เกิดขึ้นมาโดยบุคคลที่ชื่อ สราหะ (Saraha) หรือ ราหุลภัทระ (Rāhulbhadrā) นักไสยเวทย์ผู้ยิ่งใหญ่และเป็นครูของนาคารชุน ซึ่งท่านเป็นผู้คิดค้นขึ้นเป็นคนแรก ท่านสราหะนี้คงมีอายุอยู่ในสมัยประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 เป็นคนในวรรณะศูทร แต่มีนักวิชาการบางท่านได้สังเกตว่าชื่อของท่านสราหะผู้นี้ไม่ใช่ชื่อ

¹⁰ พุทธทาสภิกขุ, สูตรของเว่ยหลาง, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : พุทธสมาคมเป้าแก๊งเต็ง, 2510),

พื้นเมืองของอินเดีย ดังนั้น การนับถือพระอมิตาภะนี้คงเป็นวัฒนธรรมทางศาสนาที่มาจากภายนอกอินเดียก่อนที่จะแพร่หลายผ่านไปยังอินเดียและประเทศอื่นก็เป็นได้¹¹

เซอร์ ชาร์ล เอเลียต (Sir Charles Eliot) ผู้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องตำนานของศาสนาในตะวันออกไกลและเอเชียกลาง ได้ค้นหาความเชื่อมโยงกันของศาสนาโซโรอัสเตอร์ (Zoroaster) แห่งอาณาจักรเปอร์เซีย¹² ซึ่งส่งอิทธิพลมาจนเป็นลัทธิที่บูชาอมิตาภะ (Amidist) การเชื่อมโยงนี้เอเลียตได้พยายามอ้างถึงความคล้ายคลึงกันของ เทพที่นับถือบูชาและดินแดนที่เป็นเสมือนสวรรค์แห่งความสุข กล่าวคือ ศาสนาโซโรอัสเตอร์สอนถึงความเชื่อแบบทวินิยม (Dualism) คือมีเทพอยู่สองฝ่าย คือ เทพฝ่ายดี เป็นเทพแห่งแสงสว่างมี พระเจ้าอาหุรมาสดา (Ahura Mazda) เป็นเทพเจ้าสูงสุด ส่วนเทพฝ่ายมาร เป็นเทพแห่งความชั่ว มีอั้งกระ เมนยู (Angra Mainyu) เป็นเทพเจ้าสูงสุด ศาสนาโซโรอัสเตอร์จะเรียกฝ่ายเทพว่า “อสูร” (Asura) และเรียกฝ่ายมารว่า “เทวะ” (Deva) ซึ่งจะตรงข้ามกับคติของทางอินเดีย ประเด็นนี้อาจจะเชื่อมโยงกันทางด้านระบบเสียงในทางภาษาศาสตร์ เนื่องจาก Ahura เป็นภาษาในตระกูลอินโด-อิราเนียน (Indo-Iranian) เป็นคำเดียวกับคำว่า Asura ในภาษาสันสกฤต คำว่า Mazda เป็นภาษาอเวสตะในตระกูลอินโด-อิราเนียนเช่นกัน แปลว่า “ปัญญา” ตรงกับภาษาสันสกฤต คือคำว่า Medhā¹³ ส่วน Angra Mainyu เป็นภาษาอเวสตะ แปลว่า ผู้ทำลายจิต วิญญาณด้วยความโกรธ เทพทั้งสององค์นี้ต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลา ดังว่าโลกนี้เป็นของคู่กัน มีสว่างต้องมีมืด มีขาวต้องมีดำ มีสมหวังต้องมีผิดหวัง เทพเจ้าอหุร มาสดาเป็นเทพแห่งแสงสว่าง คือ แสงสว่างแห่งปัญญา และรัศมีแห่งความรู้โรจน์ที่ส่องสว่างไปถึงผู้ที่บูชาพระองค์ ดินแดนสวรรค์ของ

¹¹ B.N. Puri, *Buddhism in Central asia* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1987), 143.

¹² ศาสนาโซโรอัสเตอร์ได้ชื่อตามนามศาสตราจารย์ให้กำเนิดซึ่งชื่อว่า ซาราธุสตรา (Zarathustra) เป็นภาษากรีก ศาสนานี้สามารถเรียกได้อีกอย่างว่า ศาสนาฟราวีซี (Fravasi) เพราะเกิดขึ้นในเปอร์เซีย (อิหร่านในปัจจุบัน) เมื่อประมาณ 600 ปีก่อนคริสตกาล ศาสนานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธิมาสดา (Mazdaism) ซึ่งมีความหมายว่าลัทธิบูชาพระเจ้าอาหุรมาสดา (Ahura Mazda) ได้แก่ พระเจ้าผู้เป็นจอมอสูรและอาศัยเหตุที่ว่าโซโรอัสเตอร์ประกาศว่า พระเจ้าอาหุรมาสดาเป็นพระเจ้าแห่งความดีและแสงสว่าง ผู้ที่นับถือใช้แสงประทีปเป็นเครื่องหมายแห่งการบูชา จึงเรียกว่าศาสนาบูชาไฟ (Religion of Fire Worshipper) คัมภีร์ทางศาสนา คือ คัมภีร์อเวสตะ (Avesta), ดู Wikipedia, *Zoroastrianism*, accessed July 12, 2011, Available from <http://en.wikipedia.org/wiki/Zoroastrianism>.

¹³ Wikipedia, *Ahura Mazda*, accessed July 12, 2011, Available from http://en.wikipedia.org/wiki/Ahura_Mazda.

เทพเจ้าอหุร มาสดานัน เป็นดินแดนที่บริสุทธิ์ มีเสียงเพลงที่ไพเราะเสนาะหุ มีสวนดอกไม้ที่งดงาม¹⁴ ผู้ที่เคารพบูชาพระองค์เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว เทพเจ้าอหุร มาสดาจะมานำวิญญาณไปสู่แสงสว่างแห่งสวรรค์ของพระองค์ ตำนานของพระพุทธศาสนาในยุคเริ่มแรก สวรรค์ที่เรารู้จักกันดี คือสวรรค์ชั้นดุสิต แต่สุขาวดีจะแตกต่างออกไปจากพุทธดั้งเดิม เอเลียตได้ค้นคว้าประวัติของพระพุทธศาสนาที่มาจากต่างแดน เขาได้ตั้งข้อสังเกตถึงร่องรอยการเชื่อมโยงกันระหว่างสุขาวดีกับดินแดนเสากวัสตัน (Saukavastan) ซึ่งเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์อยู่ระหว่างเตอร์กิสถาน (Turkestan) และจีน ทั้งสุขาวดีและเสากวัสตัน¹⁵ ทั้งสองคำนี้เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตออกเสียงคล้ายกัน แต่ก็ยังไม่มีผู้ใดกล้ายืนยันว่าสองดินแดนนี้เกี่ยวข้องกันอย่างไร เสากวัสตันจะใช้ต้นแบบที่ส่งอิทธิพลให้เกิดแนวคิดของสุขาวดีหรือไม่ หรือเป็นแค่เรื่องบังเอิญทางด้านภาษาศาสตร์เท่านั้น แต่ที่แน่นอนต้นกำเนิดศาสนาเก่าแก่นี้มาจากทางตะวันตก ผู้นับถือศรัทธาพระอมิตาภะจึงมีความเชื่อว่าโลกธาตุอันบริสุทธิ์ที่พระองค์สถิตอยู่นั้นอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นทิศที่ผู้บูชาปรารถนาจะไปให้ถึง

ดร. โลเกช จันตระ (Lokesh Chandra) ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับรูปแบบพุทธศาสนาต้นตระกูลที่ได้รับอิทธิพลจากอิหร่าน เขาเสนอว่าการบูชาพระอมิตาภะได้รับความนิยมในพระพุทธศาสนา มาก พระองค์ทรงมาแทนที่พระสากยมุนี การรู้แจ้งทางประวัติศาสตร์มาแทนที่การรู้แจ้งทางปัญญาของแนวคิดเดิม ถือว่าเป็นการพลิกโฉมรูปแบบใหม่ของพระตถาคตพระองค์ใหม่ โดยการเปลี่ยนมานับถือสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจใหม่ๆแทนที่ของเดิมตามกาลเวลาทางประวัติศาสตร์ คือ พระสากยมุนีเปลี่ยนไปเป็นพระอมิตาภะ พระพรหมกลายเป็นพระอวโลกิเตศวร พระอินทร์กลายเป็นมหาศามปราชยะ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเทพเจ้าของโซโรอัสเตอร์ คือ เทพมิถรา (Mithra) เป็นเทพผู้ปกป้อง เทพรัสนุ (Rasnu) เป็นเทพแห่งความเป็นธรรม และเทพเสราสะ (Sraosa) เทพแห่งการเชื่อฟัง ซึ่งเทพทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นสาวกของเทพเจ้าอหุร มาสดา¹⁶ ผู้ค้นคว้าวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของศาสนาส่วนใหญ่จะมีความเห็นตรงกันว่ารูปเคารพต่างๆในพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าและสาวกมากมายนั้นได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องเทพเจ้า

¹⁴ Santipriya Mukhopadhyay, **Amitābha and his Family** (Delhi : Agam Kala Prakashan, 1985), 57.

¹⁵ B.N. Puri, **Buddhism in Central asia** , 143.

¹⁶ Ibid., 142.

มากมายและศาสนาที่มาจากทางตะวันตก แล้วกลายไปเป็นตำนานต่างๆมากมายในจีน มองโกล ทิเบต และญี่ปุ่นผ่านเส้นทางสายไหม โดยเริ่มจากอาณาจักรเปอร์เซียหรืออิหร่านผ่านมายังแบกเตรีย (Bactria) คาซการ์ (Kashgar) โกฐาน(Khotan) กุจี(Kucha) เทอร์ฟาน(Turfan)¹⁷ ดูนหวง(Dunhuang) และเข้าไปแพร่หลายในจีน ส่วนเส้นทางสายใต้ อิทธิพลตำนานของพระอมิตาภะนั้นแยกผ่านจากแบกเตรียลงไปยังเมืองตักสิลาและเมืองปุษยปุระ(Peshawar) เข้าสู่อาณาจักรอินเดีย แต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมนักเนื่องจากศาสนาดั้งเดิมแข็งแกร่งกว่า¹⁸ การที่ศาสนาและความเชื่อของชาวตะวันตกถูกแพร่กระจายออกมาจากถิ่นตัวเองนอกเหนือจากการติดต่อทางด้านการค้าขายแล้ว เมื่อประมาณ 330 ปีก่อนคริสตกาล พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งกรีกได้กรีธาทัพเข้ารุกรานอาณาจักรเปอร์เซียจนมิชัย พระองค์สั่งให้เผาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาโซโรอัสเตอร์และทุกคนถูกบังคับให้เปลี่ยนมานับถือศาสนาของชาวกรีกแทน แต่พอถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ผู้มีอำนาจในศาสนาอิสลามก็เข้ามายึดครองอิหร่านและบังคับให้ทุกคนนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนชาวโซโรอัสเตอร์บางส่วนที่ยังหลงเหลืออยู่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนาก็ได้พากันหลบหนีไปอยู่ที่เมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย¹⁹ ดังนั้น การแพร่กระจายตำนานเทพเจ้าของฝั่งตะวันตกที่เข้ามาผสมปนเปกับความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้านท้องถิ่นทางฝั่งตะวันออกที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว มีความเป็นไปได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะตำนานของเทพเจ้าแต่ละพระองค์ที่มีมากมาย เช่น ตำนานของอวโลกิเตศวรที่มาพร้อมกับตำนานของพระอมิตาภะทางฝั่งตะวันตกก็มีผู้ค้นคว้าเป็นประเด็นต่างๆขึ้นมามากมาย รวมไปถึงพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ชื่อดังอื่นๆด้วยที่มาจากความเชื่อแหล่งเดียวกัน²⁰

¹⁷ พระพุทธศาสนามหายานเคยมีชื่อเสียงอยู่ในเมืองโกฐานมาก่อนที่คริสต์ศาสนาจะเข้าไปครอบครองในภายหลัง ส่วนเมืองกุจีและเทอร์ฟานก็เคยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทมาก่อน, ดู B.N. Puri, **Buddhism in Central asia** , 141.

¹⁸ Charles Eliot, **Hinduism and Buddhism**. Vol. III (London : Routledge & Kegan Paul Ltd., 1921), 220.

¹⁹ Wikipedia, **Zoroastrianism**, accessed July 16, 2011, Available from <http://en.wikipedia.org/wiki/Zoroastrianism>.

²⁰ ดังนั้น การนำเสนอและวิเคราะห์เรื่องราวของพระอมิตาภะจึงมีการเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกหลายองค์ที่มาจากตำนานแหล่งเดียวกัน ผู้วิจัยจึงขอรวบรัดการนำเสนอแค่ประเด็นของ

เป็นที่แน่ชัดว่าแนวคิดเรื่องรูปเคารพจากทางอิหร่านหรือแนวคิดของศาสนาปาร์ซีเกิดขึ้นก่อนแนวคิดเรื่องพระอมิตาภะ ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงกันระหว่างพระชยานิพุทธและเหล่าบริวารโพธิสัตว์ก็ถูกนำมาเปรียบเทียบกับศาสนาไซโรอัสเตอร์ ลัทธิบูชานับถือพระอมิตาภะมีผู้นับถือมากในประเทศจีนและญี่ปุ่น แต่ในอินเดียที่ลัทธินี้ไม่ปรากฏว่าแพร่หลายนัก ในความรู้สึกและความนิยมเชื่อถือของชาวอินเดีย เนปาลและทิเบต ถือว่าพระอมิตาภะเป็นเทพองค์หนึ่งที่รวมหรือเป็นส่วนประกอบของเทพที่สำคัญองค์อื่นเสียส่วนมาก พระอมิตาภะจึงมีฐานะสภาพเพียงเทพชั้นรองตามคติพุทธมหายานเท่านั้น จะเห็นได้จากรูปเคารพของอมิตาภะที่มีตัวอย่างน้อยมากในศิลปะอินเดีย ผิดกับประเพณีบูชาเทพเคารพองค์อื่นๆของพุทธมหายาน อย่างเช่น พระโพธิสัตว์²¹

สำหรับในญี่ปุ่นนั้นจนถึงทุกวันนี้ก็ได้นับถือพระองค์เป็นเทพสูงสุดเป็นประธานหรือศาสดาของนิกายชินงอน (Shingon) ที่สำคัญของชาวญี่ปุ่น ในจีนและชาวเกียกย่องนับถือพระอมิตาภะเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ สร้างวัดวาอารามและรูปปั้นรูปสลักของพระองค์เพื่อเป็นศูนย์กลางของศรัทธาความเชื่อถือ ส่วนการบูชาพระอมิตาภะในทิเบตนั้น ทิเบตเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมพิธีกรรมของพุทธนิกายตันตระและเคร่งครัดเลื่อมใสในศาสนาพุทธนิกายนี้อย่างแรงกล้า ความศรัทธาได้สะท้อนออกมาในรูปของการบูชาเทพเจ้าในหลายแบบหลายลักษณะ ชาวทิเบตมีการสักการะรำลึกถึงพระอมิตาภะและพระชยานิพุทธเป็นประจำทุกปี ชาวทิเบตจะบูชาสวรรค์และสรรเสริญพุทธานุภาพของพระอมิตาภะรวมกับชยานิพุทธอีก 4 องค์เพื่อเป็นการรำลึกถึงมนุษย์พุทธเจ้าที่ทรงจุติมาเกิดบนโลกนี้ กลายเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีชีวิตจริงหรือองค์ดาไลลามะ ประมุขของทิเบต ส่วนในเนปาล ชาวพุทธมหายานที่เมืองบาโกลมีการทำพิธีบูชาพระอมิตาภะปางเทพชาย การบูชานั้นประกอบด้วยเครื่องสังเวย เช่น อาหารคาวหวาน ดอกไม้ ผลไม้ ผ้าแพรสีและผ้าสีฝุ่น สีฝุ่นนั้นต้องมีสีแดงเป็นพื้นเพราะถือกันว่าสัญลักษณ์หรือสีกายของเทพองค์นี้ คือ สีแดง²²

เมื่อเทพเจ้าแห่งแสงสว่างของเปอร์เซียถูกคุกคามเข้ามาในศาสนาพุทธ ในช่วงที่เกิดนิกายมหายานขึ้นมาเพื่อแข่งขันกับศาสนาฮินดูที่กลับเจริญขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 15 พุทธ

พระอมิตาภะเพียงองค์เดียวเนื่องจากประเด็นที่ซับซ้อนมากมายของการเชื่อมโยงเทพเจ้าหลายองค์อาจสร้างความสับสนให้กับผู้อ่านและผู้วิจัยเองได้

²¹ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์, “อมิตาภะ,” เมืองโบราณ 8, 2 (เมษายน – กรกฎาคม 2525) : 75.

²² เรื่องเดียวกัน, 76-79.

มหายานก็ดึงเทพองค์นี้มาเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธรูปมหายานที่แตกนิกายออกไปอีก คือ ย้อนกลับไปเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11 หรือ คริสตศตวรรษที่ 6 ได้มีลัทธิใหม่เกิดขึ้น คือ ลัทธิตันตระ(ลัทธินี้ถือกำเนิดแรกเริ่มในราวสมัยราชวงศ์คุปตะ)รุ่งเรืองขึ้นในอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือ แคว้นเบงกอล และพระพุทธรูปในยุคนี้อีกได้กลายเป็นพุทธตันตระ มีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่ วิกรมศิลาวิหารแทนที่มหาวิทยาลัยนาลันทาซึ่งได้เสื่อมสูญไปแล้ว²³ แต่เดิมเชื่อกันว่าลัทธิตันตระถือกำเนิดมาจากศาสนาฮินดู และถือปฏิบัติกันแต่ในกลุ่มชนชาวฮินดูเท่านั้น พุทธศาสนาในปลายยุคนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู ไสวณิกาย ศาสตราจารย์ริส เดวิส (Rhys Davids) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่านิกายตันตระยานเป็นปรัชญาที่นำมารวมกันของพุทธ พราหมณ์ ฝี คือ การนำเอาพุทธปรัชญา ความเชื่อทางไสยศาสตร์ของพอมคหภูมิ และการบูชาองค์พระศิวะมาผสมผสานกัน²⁴ แต่เป็นการยากยิ่งที่จะชี้ลงไปอย่างเด่นชัดว่าพระพุทธรูปศาสนาได้ผนวกเอาลัทธิตันตระเข้ามาในศาสนาตั้งแต่เมื่อไร ผู้ที่นำเอาหลักปฏิบัติของลัทธิตันตระมากมายมาผลิตเป็นพระสูตร วรรณกรรมและ ศิลปกรรมซึ่งได้เผยแพร่ไปยังทิเบต มองโกล จีน และญี่ปุ่น ต่อมาต้นฉบับของวรรณกรรมดังกล่าวที่เขียนเป็นภาษาสันสกฤตนั้นได้สูญหายไปตามกาลเวลา คงเหลือแต่ฉบับที่ได้รับการแปลเป็นภาษาทิเบต ส่วนหลักปฏิบัติต่าง ๆ นั้นก็ได้มีการผนวกเอาเทพ เทพีที่ถือกำเนิดในนิกายพุทธตันตระเข้าไปในศาสนาฮินดูด้วย จนเมื่อมุสลิมเข้ายึดครองอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 17 พุทธตันตระก็เสื่อมไปจากอินเดีย คัมภีร์ลึกลับจำนวนมากก็ถูกทำลายเกือบหมด แต่วรรณกรรมตันตระก็ยังได้รับการเขียนขึ้นโดยชาวฮินดูอีกต่อมาหลายฉบับ ส่วนพุทธตันตระไปเจริญรุ่งเรืองในเนปาลและทิเบต²⁵

นิกายตันตระยานเป็นเสมือนหนทางลัดหรือทางลัดจึงเรียกอีกอย่างว่า มันทรยาน หรือ รหস্যาน หรือคูลุหยาน นักประวัติศาสตร์ชาวทิเบตยืนยันว่าพระพุทธองค์เคยสั่งสอนวิถีทางนี้ให้ชาวมหายานมาก่อนที่เขาจะชดภูมิ นักปราชญ์ชาวอินเดียก็เห็นคล้อยตามว่าพระพุทธเจ้าได้สอนหลักปฏิบัติแบบตันตระ มนตร์ มุทรา และธารณี ให้แก่พุทธศาสนิกชนโดยถือเอาหลักปฏิบัติเกี่ยวกับเวท มนตร์คาถา มารวมไว้ในพุทธศาสนาเพื่อดึงดูดให้ชาวพุทธมีศรัทธามากขึ้น จากร่องรอยทางประวัติศาสตร์ นักปราชญ์ทั่วไปยอมรับว่าพุทธตันตระเริ่มเปิดเผยขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12

²³ ผาสุข อินทรารุช, พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2543), 7.

²⁴ T.W. Rhys Davids, **Buddhist India** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), 208.

²⁵ ผาสุข อินทรารุช, พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน, 7.

เนื่องจากคัมภีร์ของพุทธตันตระเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงนี้ เช่น ปรัชญาปารมิตา คูหยสมาซ มัญจุศรี มุลกะ เหวัษระตันตระ สาธนมาลา เป็นต้น แต่นักปราชญ์อินเดียได้สืบอายุของพุทธตันตระไปถึงสมัยของเมไตรยานาและอสังคะซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 อันเป็นช่วงที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเฟื่องฟูมาก คณะจารย์ของศาสนาพุทธต้องพยายามเพื่อความอยู่รอด อาจกล่าวได้ว่าท่านอสังคะ ผู้แต่งคัมภีร์โยคจารย์ภูมิศาสตร์คือผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนานิกายตันตระ เนื่องจากท่านต้องการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชน 2 กลุ่ม คือ พวกชาวพุทธยุคใหม่ และพวกชาวฮินดูที่เป็นสายไสว-นิกาย²⁶

ต่อมาพุทธตันตระได้เพิ่มแนวคิดแปลกใหม่เข้าไปอีกหลายประการและยังได้ผสมผสานกับปรัชญาตรีกายของฮินดูเข้าไว้ด้วย แนวคิดใหม่นี้ได้แบ่งออกเป็นปรัชญาอีก 4 แนวคิดย่อย คือ มันตรยาน วัชรยาน สหัชชยาน และกาลจักรยาน โดยเฉพาะปรัชญาวัชรยานได้รับความนิยมมากที่สุดจนเป็นที่ยอมรับให้เป็นทฤษฎีอีกนิกายหนึ่งต่อจากนิกายตันตระ เพราะวัชรยานเป็นคำสอนที่นำเอาวิธีการแบบตันตระมาใช้เพื่อนำไปสู่ความรู้แจ้งพุทธภาวะ เสมือนว่าตันตระเป็นเทคนิค วิธีเครื่องมือ และอุบายธรรม แต่วัชรยานเป็นปัญญาญาณ โดยเชื่อว่าความเป็นพุทธะเกิดขึ้นผ่านปัจจัยฝ่ายอกุศลได้ นิกายวัชรยานได้เน้นหนักไปในการนับถือพระอาทิพุทธ พระชยานิพุทธ และพระโพธิสัตว์ต่างๆ มากขึ้น และได้จัดลำดับและจัดกลุ่มเทพและเทพีที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นให้เป็นระเบียบขึ้น โดยเฉพาะที่เรารู้จักกันเป็นอย่างดีคือทฤษฎีของชยานิพุทธทั้ง 5 ประทับอยู่ในชั้น 5 และตระกูลของชยานิพุทธทั้ง 5 ด้วย²⁷

จำนวนของเทพเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้าจำนวนมากมาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ ของนิกายมหายาน ตันตระ วัชรยานยังไม่มีการจัดสกุล ยังกระจัดกระจายกันอยู่ ไม่เป็นระเบียบ ต่อมาพระเถระฝ่ายวัชรยานได้ตระหนักถึงเรื่องนี้อย่างจริงจัง จึงได้คิดหาทางแก้ไข และในขณะนั้นศาสนาฮินดูได้พัฒนาปรัชญาทั้ง 6 สำนักไปสู่ปรัชญาที่ว่าจักรวาลและสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งเดียวกัน พระเถระสายวัชรยานจึงได้รวบรวมพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์จำนวนมากมาจากพระสูตรต่างๆ เข้าเป็นกลุ่ม โดยจัดแบ่งออกเป็นสกุล และแต่ละสกุลมีชยานิพุทธภาคหนึ่งเป็นต้นตระกูล ต่อมาได้เกิดคติการนับถือเทพสูงสุดขึ้นอีก คือ อาทิพุทธ

²⁶ ผาสุข อินทราวุธ, พุทธปฐิมาฝ่ายมหายาน, 8 – 9.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 12-14.

(วัชรธ)²⁸ ซึ่งจัดเป็นเทพสูงสุดผู้ปรากฏขึ้นก่อน และเป็นตัวแทนของศูนย์กลาง เป็นผู้ให้กำเนิด แก่ชยานิพุทธอีกต่อหนึ่ง

การจัดสกุหลหรือตระกูลให้แก่พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ให้เป็นหมวดหมู่และเป็นระเบียบเรียบร้อยนั้น ลำดับแรกพระเถระผู้จัดระเบียบต้องจัดการชำระคัมภีร์ต่างๆ ที่มีมากกว่าพันพระสูตรตามนิกายต่างๆ นำมาจัดเรียงชื่อของพระพุทธรเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นั้นให้อยู่ในกลุ่มตามนิกายของคัมภีร์ในหมวดนั้นๆ บางคัมภีร์ปรากฏชื่อพระพุทธรเจ้ามากมาย อีกคัมภีร์หนึ่งอาจมีชื่อพระพุทธรเจ้าซ้ำกับคัมภีร์ในหมวดหรือนิกายเดียวกันหรือข้ามหมวดกัน หมวดต่างๆ ที่ประกอบด้วยคัมภีร์ย่อยหลายสูตร อาทิ เช่น หมวดอวตังสกะ หมวดไวยปุละ หมวดสัทธรรมปุณฑริก หมวดปรัชญา(ปารมิตา) หมวดสุขาดี เป็นต้น²⁹ การชำระคัมภีร์ต่างๆ เพื่อจัดกลุ่มให้พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์มากมายนั้น จากที่เรารับรู้และเคยได้ศึกษาจากตำราการค้นคว้าพระสูตรมหายานของพระเถระสายตะวันออก มีการจัดกลุ่มพระพุทธรเจ้า อาทิ เช่น กลุ่มอดีตพุทธเจ้าฝ่ายหินยาน 24 องค์ หรือ 28 องค์ กลุ่มพระพุทธรเจ้า 35 องค์ กลุ่มอดีตพุทธเจ้า 53 องค์ พระพุทธรเจ้าในกัลปอดีต ปัจจุบัน อนาคต 1,000 องค์ เป็นต้น³⁰ แต่การจัดกลุ่มอันเป็นที่ยอมรับและรู้จักกันดีในโลกนี้ทั้งได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นงานศิลปกรรมหลากหลาย คือ การจัดกลุ่มของชยานิพุทธที่มีอยู่ 5

²⁸ คติชยานิพุทธและอาทิพุทธถือกำเนิดในมหาวิทยาลัยนาลันทาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 15 คัมภีร์กาลจักรตันตระบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับอาทิพุทธ รูปเคารพวัชรธนิยมทำกันมากในประเทศเนปาลและทิเบต แต่ส่วนมากนิยมทำเป็นรูปเปลวไฟ ซึ่งถือว่าเกิดขึ้นเองและคงอยู่ชั่ววันรันดร์ คัมภีร์สวัมภูปุราณะกล่าวว่าพระอาทิพุทธปรากฏในโลกมนุษย์ครั้งแรกเป็นเปลวไฟแล้วพระโพธิสัตว์มัญชุศรีได้ไปสร้างวัดครอบไว้ วัดนี้ชื่อว่าสวัมภูเจดีย์ เมื่อปรากฏในรูปมนุษย์ได้รับชื่อว่าวัชรธจะปรากฏทั้งเดี่ยวๆ และปรากฏคู่กับนางคู่บารมี (สัคติ) อาทิพุทธนั้นบางครั้งจะได้ชื่อว่าอัสวร สวภาวะ ไวโรจนะ วัชรปาณี วัชรธ วัชรสัตว์ บางครั้งมัญชุศรีโพธิสัตว์ก็ได้รับยกย่องเป็นอาทิพุทธ ในทิเบตยกย่องโพธิสัตว์สมันตภัทรเป็นอาทิพุทธ, ดู ผาสุข อินทราวุธ, พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน, 51-52.

²⁹ เสถียร โพธิ์นันทะ, พระสูตรมหายาน, เข้าถึงเมื่อ 20 กรกฎาคม 2554, เข้าถึงได้จาก <http://mahamakuta.inet.co.th/tipitaka>.

³⁰ พระวิสุทฐิการ เขียวเกี้ยว, พระพุทธรเจ้าและพระธรรมสูตรฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : ห่มั่นคุณธรรมสถาน, 2549), 118, 121, 125.

องค์ ในกลุ่มพระพุทธรเจ้าทั้ง 5 องค์นี้เป็นที่ยอมรับโดยมีความเชื่อว่าเป็นต้นตระกูลสัมโภคกายของพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์องค์อื่นๆมากมาย

ในการจัดสกุลของชยานิพุทธรทั้ง 5 องค์นี้มีปรากฏในคัมภีร์คฤหยาสมัจจตันตระ (Guhyasamājatantra) (เป็นวรรณกรรมของวัชรยาน จัดอยู่ในหมวดของอนุตตรโยคะตันตระ) มีการกล่าวถึงมนตร์ประจำแต่ละองค์ มณฑล และนางคู่บารมี (ศักดิ์) ชยานิพุทธรทั้ง 5 องค์ คือ ชั้น 5 สกุลวัชรยานถือว่าโลกนี้ประกอบขึ้นด้วยชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ซึ่งเป็นสถานะที่ไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีที่สิ้นสุด สกุลวัชรยานนี้ได้เปรียบเทียบสภาวะธรรมนี้เป็นพระชยานิพุทธรทั้ง 5 และได้รับยกย่องให้เป็นต้นตระกูลของพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่างๆ โดยแบ่งออกเป็น 5 ตระกูล องค์ใดอยู่ในสังกัดของตระกูลใดก็ต้องมีรูปจำลองขนาดเล็กของหัวหน้าครอบครว (ชยานิพุทธรองค์ใดองค์หนึ่ง) ประดับบนศีรษะ³¹ และมีสัญลักษณ์ต่างๆประจำโคตรของแต่ละองค์ ดังนี้

ตารางที่ 1 ชยานิพุทธรทั้ง 5 ตระกูล

ชยานิพุทธร	ไวโรจนะ	อักโษภยะ	รัตนสัมภาวะ	อมิตาภะ	อโมฆสิทธิ
โคตร	ตถาคตโคตร	วัชรโคตร	รัตนโคตร	ปัทมโคตร	กรรมโคตร
ความหมาย	ผู้ส่องสว่าง	ความสงบ นิ่ง	บ่อเกิดแห่ง รัตนะ	แสงสว่างอันไร้ ขอบเขต	ผู้มีความสำเร็จ โดยสมบูรณ์
ทิศ	ตรงกลาง	ตะวันออก	ใต้	ตะวันตก	เหนือ
โลกธาตุ	รูปสขาวิมุตติ	อภิริติ	ไวปุลยโกศล	สุขาวดี	สิทธิกรรม
มูตรา (mudrā)	ธรรมจักร	มารวิชัย	ประทานพร	สมาธิ	ประทานอภัย
สัญลักษณ์	กงจักร	วัชระ	เพชรพลอย	บาตร/ดอกบัว	วิศววัชระ
ปัญญาญาณ	แผ่ซ่านไปทั่ว	กระจก สะท้อนรูป	ความเสมอภาค เท่าเทียมกัน	การพิจารณา ไตร่ตรอง	สำเร็จทุกอย่าง
ตัวแทนกิเลส	โมหะ(หลง)	โทสะ (โกรธ)	ความเย่อหยิ่ง	โลภะ (โลภ)	ความริษยา

³¹ ผาสุก อินทรารุช, พุทธปฎิมาฝ่ายมหายาน, 51.

ธยานิพุทธ	ไวโรจนะ	อักโษภยะ	รัตนสัมภวะ	อมิตาภะ	อโมฆสิทธิ
ตัวแทนธาตุ	อากาศ	น้ำ	ดิน	ไฟ	ลม
พาหนะ	สิงห์	ช้าง	ม้า	นกยูง	ครุฑ
นางคู่บารมี (ศักดิ์)	คาราขาว	โลจนา, ปรัชญา- ปารมิตา	มามกี	ปัทมทรา	คาราเขียว
ชั้น	วิญญาน	รูป	เวทนา	สัญญา	สังขาร
ตัวแทน อายตนะ	หู-เสียง	กาย-สัมผัส	ตา-รูป	ลิ้น-รส	จมูก-กลิ่น
สีประจำองค์	ขาว	น้ำเงิน	เหลือง	แดง	เขียว
เสียงประจำ องค์	โอม (Aum)	ฮูม (Hūm)	ตรัม (Tram)	หรีหุ (Hrih)	อาหุ (Āh)
รูปแบบคู่มือ	ยฆานตกะ, อจละ	हरुกะ, เหวัชระ	มหากาฬ	ภาคลำแดงของ พระอวโลกิเต- ศวร	ภาคลำแดงของ นางตารา
ธยานิโพธิสัตว์	สมันตภัทร	วัชรปาณี	รัตนปาณี	อวโลกิเตศวร	วิศวาปาณี
มนุษย์พุทธเจ้า	พระกกุสันธะ	พระโกนา- คม	พระกัสสปะ	พระศากยมุณี	พระเมตไตรยะ

2.1 พุทธลักษณะ

จากที่ผู้วิจัยได้ทำตารางสรุปการบรรยายพุทธลักษณะและข้อมูลต่างๆของพระชยานิพุทธ ดังข้อมูลข้างต้นนั้น ผู้วิจัยก็จะขอกล่าวบรรยายและวิเคราะห์ถึงพุทธลักษณะของพระอมิตาภะเพียงองค์เดียว

ภาพลักษณะของพระอมิตาภะจะคล้ายกับพระศากยมุนีพุทธเจ้า การสร้างภาพลักษณะของพระองค์ คือ มีพระกรรม (หู) ขาว มีพระอุณหิส(มงคล) บนพระเศียร ลอนพระเกศาสั้น โกงเป็นวงขดกันเป็นลายกันหอย³² พระเนตรเพ่งมองลงสู่เบื้องล่างด้วยอาการสงบและอ่อนโยน ปงบอกถึงความเมตตากรุณาพร้อมที่จะโปรดสัตว์ด้วยความละมุนละม่อม พระองค์ทรงประทับอยู่บนบัลลังก์ดอกบัวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำองค์ ทรงปางสมาธิหรือธยานมุทรา หากอยู่ในอิริยาบถยืนพระองค์จะทรงยื่นพระหัตถ์ลงไปเท่ากับพระชานุ(เข่า) พระหัตถ์หงายออก ราวกับว่าสาดส่องแสงสว่างจากฝ่าพระหัตถ์ไปยังสรรพสัตว์ที่อยู่เบื้องล่าง ในพระหัตถ์ซ้ายทรงถือดอกบัว รูปลักษณะของพระองค์เป็นไปตามมหาปริสัทลักษณะ (ลักษณะแห่งมหาบุรุษทั้งสามสิบสองประการ) ในศิลปะจีนนิยามวาดภาพของพระองค์นามข้างด้วยพระมหาโพธิสัตว์สองพระองค์ คือ ด้านขวาเป็นพระมหาสถามปราชญ์ ด้านซ้ายเป็นพระอวโลกิเตศวร³³ บนพระอุระ (หน้าอก) ของพระองค์มีเครื่องหมาย สวัสดิกะ (svastika) ซึ่งผู้ค้นคว้าพุทธศาสนาชาวตะวันตกตีความว่าเครื่องหมายนี้มาจากอักษรแอล (L) ในภาษาตะวันตก เขียนเรียงกันสี่ตัวสลับแบบคว่ำ หงาย หน้า หลัง แอลตัวแรกเป็นคำย่อของชีวิต (Life) แอลตัวที่สองเป็นคำย่อของความรัก (Love) แอลตัวที่สามเป็นคำย่อของแสงสว่าง (Light) และแอลตัวสุดท้ายเป็นคำย่อของการปลดปล่อย (Liberation)³⁴

สัญลักษณ์ประจำองค์พระอมิตาภะ คือ ดอกบัวสีแดงซึ่งเรียกว่า ปัทมะหรือปทุม³⁵ ตามคติของทิเบต ภาคสีแดงที่อ่อนโยนของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในรูปลักษณะที่เมตตาและอ่อนช้อยจะประทับบนดอกบัวสีแดง ส่วนภาคสีแดงที่ดุร้ายของพระองค์กับพระโพธิสัตว์จะ

³² สุมาลี มหณรงค์ชัย, พระชินพุทธะห้าพระองค์, 86.

³³ เรื่องเดียวกัน, 87.

³⁴ Ven. Piyasilo, *Maṇḍala of the Five Buddhas : a study of Buddhist iconography and symbolism* (Selangor : The Friends of Buddhism Malaysia, 1989), 83.

³⁵ ปทุม คือ ดอกบัวแดง, อุบล คือ ดอกบัวขาว, โกมุท คือ ดอกบัวเหลือง, ปุณทริก คือ ดอกบัวขาว อ้างใน พระวิสุทธรังษี เกียก, มหาสุขาวัตถุสสุต (กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2551), 53.

ประทับอยู่บนดอกบัวสีขาว ส่วนดอกบัวขาบสีน้ำเงินจะเป็นดอกไม้เฉพาะของนางดาราดิยวแห่งตระกูลกรรมโคตรของพระอโฆสทิธิ³⁶ นอกจากดอกบัวแล้ว บางแห่งถือว่าบาตรก็เป็นสัญลักษณ์ประจำองค์พระอมิตาภะด้วย³⁷ ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายได้มากมาย การปรากฏขึ้นของดอกบัวตุมจนกลายเป็นดอกบัวบานจึงบ่งบอกถึงการเกิดใหม่ โลกของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มักจะถูกเรียกว่า อาณาจักรแห่งดอกบัว อันหมายถึงการอุบัติขึ้นของพระพุทธองค์ ในคัมภีร์สุขาว-คิวยุทธกล่าวถึงการอุบัติของสรรพสัตว์ชาวสุขาวดีว่ากำเนิดจากดอกบัวไม่ใช่จากครรภ์มารดาซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของการเกิดใหม่และความสมบูรณ์(ทางปัญญา)แห่งดินแดนของพระอมิตาภะ ดังความในปริจเฉทที่ 41 ว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค อีกประการหนึ่ง เขาเล่าว่าในสุขาวดี
โลกธาตุนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เป็นโอปปาติกะ (เกิดขึ้นแล้วโดยทันที ไม่ต้อง
อาศัยครรภ์มารดา) ย่อมปรากฏขึ้นพร้อมกับบัลลังก์ในดอกบัว |³⁸

นอกจากนี้ในปริจเฉทที่ 41 ยังได้กล่าวพรรณนาถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยังลี้เลสงสัยในพระสัทธรรมก็จะยังคงอยู่ในห้องอาศัยที่อยู่ในดอกบัว ในขณะที่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เชื่อในคำของพระตถาคตไม่มีความลี้เลสงสัยก็จะกำเนิดขึ้นบนบัลลังก์ดอกบัวบานและสามารถอย่างก้าวออกมาสัมผัสกับโลกภายนอกยังสุขาวดีพุทธเกษตรได้ ในประเด็นนี้คล้ายกับพวกบัวสีเหล่าที่พระพุทธองค์เคยตรัสสอนเหล่าสาวก ในห้องอาศัยของดอกบัวที่มีผู้สงสัยอยู่นั้น เปรียบเหมือนบัวตุมที่ยังไม่แบ่งบานโผล่พ้นน้ำ ยังไม่เข้าถึงปัญญาแจ่มแจ้ง เมื่อใดก็ตามที่ผู้สงสัยในดอกบัวนั้นปราศจากความลังเลและเกิดปัญญาญาณรู้แจ้งในพระสัทธรรมได้แล้ว ดอกบัวก็จะโผล่พ้นน้ำ และแบ่งบานในที่สุด

พาหนะของพระอมิตาภะ คือ นกยูง นกยูงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงธรรมชาติของแต่ละสรรพสิ่งมีสิ่งที่เหมาะสมเฉพาะตนเท่านั้น กล่าวคือ ธรรมชาติของนกยูงจักกินแต่อาหารที่สกปรกและเป็นพิษ แต่ปีกขนหางของมันกลับดูงดงามและแข็งแกร่งเสมือนกับพิษทำให้เกิดสิ่ง

³⁶ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พระชินพุทธะห้าพระองค์, 91.

³⁷ ภาสุข อินทรารุณ, พุทธปฎิมาฝ่ายมหายาน, 101.

³⁸ สนธิ ขลุ ปุณฺตร ภาควนุ สดุดา ยเอาปาทุกะ ปทุเมษุ ปฺรยงโกะ ปฺราทุรภาวนุติ | (สขว. 41)

มหัศจรรย์เป็นความสวยงาม เปรียบเทียบเชิงนัยยะได้กับอภุศลก็สามารถเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดกุศลได้เช่นกัน ดังเช่นโคตรของพระธยานิพุทธแต่ละองค์จะมีสัญลักษณ์ต่างๆ แทนองค์ เช่น แทนรูปกายที่ดูร้าย หรือ ตัวแทนกิเลสต่างๆ ตัวแทนกิเลสของพระอมิตาภะ คือ ความโลภ ซึ่งก็อาจแสดงถึงนกยูงที่เป็นสัญลักษณ์ของความงามและเกียรติยศ ธรรมชาติของนกยูงจะไม่อยู่รวมกันเป็นฝูง แต่จะชอบอยู่ส่วนตัว เมื่อมันรำแพนหางก็จะแข่งขันกันแสดงความโดดเด่นเฉพาะตนเหนือตัวอื่นซึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เสียงประจำองค์พระอมิตาภะ คือ หรีุ (Hrh) เปล่งออกมาจากศูนย์กลางบริเวณลำคอ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับลมหายใจ การไหลเวียนของลมปราณ สมาธิ และการตระหนักรู้ การสื่อสารทั้งหลายเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและสมบูรณ์จากศูนย์กลางแห่งนี้ เสียงนี้เป็นเสียงแห่งลมหายใจ เป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิต³⁹ อักษรตัวแรก คือ H แทน ชีวิตและลมหายใจ อักษรตัวที่สอง คือ R เป็นเสียงของไฟ อักษรตัวสุดท้าย คือ I เป็นสระที่มีการสั่นไหวภายในอย่างมาก ทั้งหมดนี้คือสัญลักษณ์แทนการกระทำและการตระหนักรู้ทางจิตวิญญาณ⁴⁰

ตัวแทนแห่งขั้นห้าของพระอมิตาภะ คือ สัญญา หรือการจำได้หมายรู้ เป็นตัวแทนแห่งความคิด และการจดจำสิ่งต่างๆ เพื่อนำมาพ่งพิจารณาทางจิตวิญญาณ เชื่อมโยงกับท่าทางที่แสดงออกมาในธยานมูทรา และเป็นการหยั่งลงถึงตัวแทนแห่งปัญญาญาณเฉพาะตน คือ เป็นปัญญาญาณแบบการพิจารณา ไตร่ตรอง แยกแยะวิเคราะห์อย่างมุ่งมั่นและตรงไปตรงมาด้วยตรรกะโดยไร้อคติ จึงสามารถสะท้อนทุกสิ่งทุกอย่างในระดับละเอียดได้

พระอมิตาภะทรงสถิตอยู่ทางทิศตะวันตกของมณฑล เป็นทิศที่ดวงอาทิตย์ตกดิน ท้องฟ้าในยามอาทิตย์อัสดงจะเป็นสีแดงซึ่งอาจไปเชื่อมโยงกับสีประจำกายของพระองค์ด้วยก็เป็นได้ เหตุเบื้องต้นของทิศซึ่งพระอมิตาภะทรงสถิตอยู่นั้นผู้วิจัยได้เคยวิเคราะห์ไปแล้วข้างต้น ถึงที่มาแห่งอาณาจักรเปอร์เซียซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการบูชาเทพเจ้าแห่งแสงสว่าง อิทธิพลของพระอมิตาภะมาจากทางเปอร์เซียซึ่งชาวจีนเรียกพวกที่มาจากฝั่งนี้ว่าชาวตะวันตก ก็อาจมีความเป็นไปได้ถึงดินแดนสวรรค์ของพระอมิตาภะที่ชาวจีนเคารพบูชาซึ่งก็หมายถึงดินแดนต้นกำเนิดของ

³⁹ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พระชินพุทธะห้าพระองค์, 92.

⁴⁰ Ven. Piyasilo, *Maṇḍala of the Five Buddhas : a study of Buddhist iconography and symbolism*, 24.

พระองค์อย่างอาณาจักรเปอร์เซียซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตก จึงทำให้ชาวตะวันออกเชื่อว่าดินแดนบริสุทธิ์ของพระองค์อยู่ทางทิศตะวันตก แต่ผู้วิจัยบางท่านก็วิเคราะห์ว่าชาวจีนในอดีตเคารพทิศตะวันตก เพราะทิศตะวันตกของประเทศจีน คือ อินเดีย เป็นดินแดนประสูติของพระพุทธเจ้า พวกเขาจึงมีความเชื่อว่าทิศตะวันตกเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ พระกายสีแดงอันเป็นสีของท้องฟ้าในยามเย็น สีแดงเป็นสีที่มีความหมายต่อชาวจีนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสีแห่งมงคล สื่อถึงชีวิตชีวา ความศักดิ์สิทธิ์ และความมั่งคั่ง⁴¹ สีแดงในทางศาสนาสะท้อนถึงความอบอุ่นทางจิตวิญญาณ เป็นสิ่งแทนถึงความรู้สึกในเชิงบวกทั้งหมด เป็นสีที่แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึก คือ สีแห่งความกรุณาหรือความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ดังเช่นพระมหากรุณาของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสรรพสัตว์⁴² ยิ่งไปกว่านั้นสีแดงยังเป็นเสมือนตัวแทนธาตุขององค์อมิตาภะ นั่นก็คือ ธาตุไฟ หรือเหตุที่พระอมิตาภะถูกจัดให้อยู่ในธาตุไฟนั้นก็อาจจะเชื่อมโยงกับลัทธิการบูชาไฟของชาวโซโรอัสเตอร์ที่ได้กล่าวมาแล้วก็อาจเป็นไปได้

2.2 บรรยาย

พระอัครสาวกคู่กายของพระอมิตาภะซึ่งเป็นองค์ประธานปกครองสุชาวดีโลกธาตุอยู่นั้น คือ พระโพธิสัตว์มหาสัตว์สองพระองค์ที่อยู่บนข้างกายพระองค์ อันได้แก่ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์และพระมหาสถามปราปตโพธิสัตว์ หน้าที่ของโพธิสัตว์มหาสัตว์สองพระองค์นี้ คือ การเป็นผู้ช่วยของพระอมิตาภะในการโปรดสัตว์และเทศนาพระธรรม ในคัมภีร์สุชาวดีวุฒสุตร ได้กล่าวถึงบทบาทของพระโพธิสัตว์สองพระองค์นี้ในปริจเฉทที่ 34 ดังความว่า

อีกอย่างหนึ่ง อานนท ได้ยินว่า ในพุทธเกษตรนั้นพระสาวกมีรัศมีสว่างยาว 1 วา แต่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีรัศมีสว่างยาวแสนโกฏิโยชน์ ยกเว้นพระโพธิสัตว์สององค์ เพราะโลกธาตุนั้นแผ่รัศมีให้สว่างตลอดเวลาด้วยแสงของท่านทั้งสอง | ลำดับนั้นแล พระอานนทผู้มีอายุได้กราบทูลถามเหตุนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งสอง ทรงมีพระนามว่าอย่างไร พระเจ้าข้า? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อน อานนท พระโพธิสัตว์มหาสัตว์องค์

⁴¹ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พระชินพุทธะห้าพระองค์, 87.

⁴² Anne Bancroft, **Religions of the East** (London : Heinemann, 1974.), 124.

หนึ่ง มีนามว่า พระอวโลกิเตศวร องค์ที่ 2 มีนามว่า พระมหาสถามปราปตะ
| ดูก่อน อานนท์ พระโพธิสัตว์ทั้งสองนั้น ได้จุติจากพุทธเกษตรนี้แล้วก็ไปบังเกิดใน
โลกธาตุนั้น || 34 ||⁴³

เนื้อหาในปริจเฉทนี้ได้กล่าวบรรยายขยอถึงพระโพธิสัตว์ทั้งสองพระองค์ว่ามีรัศมีส่อง
สว่างไปไกลมากมายเหลือคณานับจนทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงพลังบารมีของพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้ง
สองว่าอยู่เหนือพระโพธิสัตว์ทั้งปวง นอกจากนี้ พระศากยมุณียังได้เล่าให้กับพระอานนท์ฟังว่า พระ
โพธิสัตว์สององค์นี้แต่เดิมเคยอุบัติมาซึ่งสหาโลกธาตุของพระองค์เพื่อมาบำเพ็ญเพียร หลังจาก
สิ้นบุญไป ก็ไปอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุของพระอมิตาภะ นั้นแสดงให้เห็นถึงจุดสำคัญของคัมภีร์
เช่นกัน คือการสอนเรื่องการตั้งปณิธานให้ไปเกิดยังสุขาวดีโลกธาตุ แม้แต่พระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเสียง
สองพระองค์ก็ต้องบำเพ็ญบารมีและตั้งปณิธานเพื่อไปอุบัติยังดินแดนพุทธเกษตรแห่งนี้เพื่อ
ปรารถนาที่จะได้ไปสถิตอยู่ที่เดียวกับพระอมิตาภะ

2.2.1 พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

ตามตำนานของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนั้น พระองค์ถือกำเนิดมาจาก
อานาถมาณของธยานิพุทธอมิตาภะและนางปาณชรา เนื่องจากพระอมิตาภะเป็นธยานิพุทธประจำ
ภัทรกัลป์ พระอวโลกิเตศวรก็เป็นโพธิสัตว์ที่มีหน้าที่ปกครองดูแลสัตว์โลกในยุคนี้ในระหว่าง
ช่วงที่พระมนุษย์พุทธเจ้าคือพระศากยมุณีดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แล้วกำลังรอพระมนุษย์พุทธเจ้า
คือพระศรี-อาริยมตไตรมาตริสรู้ต่อ พระอวโลกิเตศวรจึงหมอดภาระหน้าที่ คุณธรรมพิเศษของพระ
โพธิสัตว์องค์นี้ คือ พระมหากรุณา พระองค์สามารถเสด็จลงไปนรกที่ต่ำที่สุดเพื่อช่วยเหลือสรรพ
สัตว์⁴⁴ ด้วยอำนาจพระคาถาที่เป็นที่รู้จักกันดี คือ โอม มณี ปัทเม หุม อันหมายถึง แก้วมณีที่กำลังกำเนิด

⁴³ ตสฺมินุ ขลฺ ปุณฺรานนฺท พุทฺธเกฺษเตรฺ เย สุรเวกฺกาสฺเต วุญฺมปฺรภา เย โพธิสฺสตุวาสฺเต
โยชนโกฏิสฺสทสฺสพฺรภาสํ สฺถาปยิตฺวา เทวาทฺ โพธิสฺสตุวาทฺ โยสํ ปฺรภยา สวาทฺ โลกาธาตฺส สดตฺสมิตํ
นิตฺยวาทฺสสุตฺตํ || อถ ขลวายุสมานนฺโท ภควนฺตเมตฺตวโจจตุ | กิณามเรเยา ภควฺสฺเตา โพธิสฺสตุวาทฺ
มหาสฺสตุวาทฺ | ภควานาห | เอกสฺสโตโยรานนฺทาวโลกิเตสฺวโร โพธิสฺสตุวาทฺ มหาสฺสตุวาทฺ ทุติโย มหาสฺสถามปฺราปโต
นาม | อิตฺถ เอว จานนฺท พุทฺธเกฺษเตรฺจายฺยตุวาทฺ เตตฺตโตโรปปฺนเนนา || 34 || (สขว. 34)

⁴⁴ ภาสุข อินทราวุธ, พุทธปฎิมาฝ่ายมหายาน, 66.

ขึ้นในดอกบัว เหล่าคณาจารย์ฝ่ายมหายานอธิบายถึงคานีว่ามีความหมายเปรียบเปรยถึงสภาวะธรรมสูงสุดที่มีอยู่ในทุกสิ่ง กล่าวคือ ดวงแก้วมณีอันวิเศษที่จะขจัดความมืดมัวทั้งหลาย ด้วยการรู้แจ้งที่ปราศจากอวิชชา ได้บังเกิดขึ้นในดอกบัวซึ่งก็เปรียบได้กับในจิตใจของเหล่าสรรพสัตว์⁴⁵ นอกจากนี้คัมภีร์สุขาวดียฺห-สูตรที่ได้กล่าวถึงพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์แล้วยังมีคัมภีร์อีกหลายฉบับที่กล่าวถึงเรื่องราวและบทบาทที่สำคัญของพระองค์ เช่น

คัมภีร์กรุณาปฺนตริกสูตร ของจีนกล่าวไว้ว่า พระอวโลกิเตศวรเป็นพระธรรมกายโพธิสัตว์ที่สูงกว่าพระโพธิสัตว์ทั่วไป ท่านเป็นผู้มีเอกชาติ คือจะเกี่ยวข้องกับการเกิดเพียงชาติเดียว และจะตรัสรู้บุตรสัมมาสัมโพธิญาณภายหลังการปรินิพพานของพระอมิตาภะ ส่วนในคัมภีร์อวโลกิเตศวรสมาธิสูตร กลับถือว่าพระอวโลกิเตศวรแท้จริงเป็นพระพุทธเจ้าอยู่แล้วและมีฉายาว่า พระสัมมาธรรมวิद्याพุทธะ พระพุทธองค์ทรงแบ่งภาคลงมาเพื่อโปรดสัตว์ แต่เพราะพระกรุณาคุณอันยิ่งใหญ่ จึงทำให้พระพุทธเจ้าสำแดงตนเป็นพระโพธิสัตว์ปรากฏกายไปทุกแห่งหนที่มีสัตว์ตกทุกข์ได้ยาก⁴⁶

คัมภีร์อมิตายุรฺยานสูตร กล่าวบรรยายรูปกายลักษณะของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรไว้ว่า บนพระเศียรมีศักราถลักษณ์ ประดับเป็นทิพย์สิราภรณ์ ในสิราภรณ์นั้นมีพุทธรูปหนึ่ง สูงยี่สิบห้าโยชน์ มีพระพักตร์สีดั่งทองชมพูนท มีอุณาโลมเป็นมงคลลักษณะสีสันดุจรัตนะทั้งเจ็ด มีรัศมีแผดหมื่นสี่พันไหลเข้าออก แต่ละรัศมีหนึ่งๆ มีพระพุทธรูปนิมิตจำนวนร้อยพันนับไม่ถ้วน แต่ละพุทธรูปนิมิตหนึ่งๆ ยังมีโพธิสัตว์นิมิตจำนวนอสงไขยแวดล้อมอยู่ พระอังศามีวรรณะเหมือนปทุมมาลย์(ดอกบัวแดง) มีรัศมีอันวิจิตรแปดสิบโกฏิประการเป็นสายสร้อยเกยู่ ฝ่าพระหัตถ์มีวรรณะดั่งสีของดอกบัวห้าร้อยโกฏิชนิด ที่ปลายของคูลีทั้งสิบในหัตถ์ แต่ละปลายนิ้วหนึ่งๆ มีลวดลายมงคลแปดหมื่นสี่พันคู่ตัวอักษรประดับอยู่ แต่ละลวดลายหนึ่งๆ มีแปดหมื่นสี่พันสี พระบาทเบื้องล่างมีลายกนกจักรที่มีซี่หนึ่งพัน ปรากฏเป็นรัศมีห้าร้อยโกฏิเองโดยธรรมชาติ เมื่อวางพระบาทลงก็มีเพชรพลอยโปรยปรายทั่วไป อันกายลักษณะอื่นๆ ก็สมบูรณ์ด้วยมงคลลักษณะทั้งปวง⁴⁷

⁴⁵ Edward J. Thomas, *The History of Buddhist Thought* (Michigan : Routledge and Kegan Paul Ltd, 1971), 192.

⁴⁶ สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พระชินพุทธะห้าพระองค์*, 94-95.

⁴⁷ พระวิศวกัทร เชื้อเกียก, *อมิตายุรฺยานสูตร* (กรุงเทพฯ : ส่องสยาม, 2552), 36-37.

คัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ในบทที่ 24 มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า พระศากยมนีได้ตรัสรับสั่งต่อพระโพธิสัตว์อภัยขมดิวา บรรดาสิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่ได้แสดงความเคารพต่อพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแม้แต่เพียงครั้งเดียว ก็จักได้บุญกุศลเท่ากับผู้ที่เคารพกราบไหว้บรรดาพระพุทธรูปเจ้าซึ่งมีอยู่ 62 เท่าของเม็ดทรายในแม่น้ำคงคามตลอดชีวิต และพระองค์ยังทรงได้ช่วยเหลือผู้ศรัทธาให้พ้นจากภัยอันตรายใหญ่ 8 ประการ อันได้แก่ โจรภัย อัคคีภัย มหาเวศภัย ภัยจากเรือล่ม ราชภัย โรคภัย ภัยจากสัตว์ร้าย และภัยจากอมนุษย์ (ยักษ์ รากษส ปีศาจ ฯลฯ)⁴⁸

คัมภีร์อวโลกิเตศวรคุณการณทวยหุสูตร ได้กล่าวถึงอำนาจของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเกี่ยวกับจักรวาล และเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของคาถาทั้ง 6 พยางค์ คือ “โอม มณี ปัทเม หุม” ในคัมภีร์ได้บรรยายว่าพระองค์ทรงเปล่งรัศมีด้วยสีนानาพรรณ พระองค์ทรงหายไปเปรียบประดุจถูกไฟในท่ามกลางอากาศ รุขุมชนแต่ละชุมชนของพระองค์มีโลกอยู่ภายใน พระองค์บันดาลให้เกิดมีเทพเจ้าที่สำคัญมากมายทั้งรูปเทพในศาสนาต่างๆ และตัวพระองค์เองก็ปรากฏในรูปร่างต่างๆ เช่นกัน รูปร่างของพระองค์ที่รู้จักกันมากคือ ปัทมปาณี เหล่าเทพที่ปรากฏออกมาจากพระวรกายส่วนต่างๆ ของโพธิสัตว์ปัทมปาณีมีจำนวน 12 พระองค์ ในคัมภีร์บรรยายไว้ว่า จากพระอังสะซ้ายปรากฏเป็นพระพรหม จากพระเนตรทั้งสองข้างเป็นพระอาทิตย์และพระจันทร์ จากพระโอษฐ์เป็นพระวายุ จากพระทนต์เป็นพระสุรัสวดี จากพระอุทรเป็นพระวรุณ จากพระเพลา (ขา) เป็นพระนางลักษมี จากพระนาภี(ช่องท้อง)เป็นพระแม่คงคา จากพระเกศาเป็นพระอินทร์และเทวดาต่างๆ นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า ในรุ่มพระโลมาแต่ละรุ่มของพระองค์นั้นมีคนธรรพอยู่เป็นจำนวนพัน อีกรุ่มหนึ่งก็มีฤาษีอยู่เป็นจำนวนล้าน ทุกเส้นพระโลมาของพระองค์คือจักรวาลหนึ่ง จักรวาล ผู้ที่ออกมาจากพระโพธิสัตว์องค์นี้ไม่ได้มีแต่เทวดา คนธรรพ หรือฤาษีเท่านั้น แม้แต่พระพุทธรูปเจ้าก็เสด็จออกมาด้วยในรูปพระสิงหนาทโลกेश্বর พระองค์เปล่งรัศมีเป็นพระตถาคต 5 พระองค์ นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ปรากฏภายในโลกมนุษย์ถึง 333 ครั้ง เพื่อถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่สัตว์โลก และชาวทิเบตยังเชื่อว่าพระองค์จุติลงมาเป็นกษัตริย์ของทิเบต (ดาไลลามะ) ทุกองค์ด้วย⁴⁹

⁴⁸ ผาสุข อินทราวุธ, พุทธปฐิมาฝ่ายมหายาน, 66.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 67-69.

คัมภีร์สหัชสรภูษสหัสนตรอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มหากุณาจิตรธารณีสสูตร⁵⁰ ได้บรรยายถึงเรื่องราวที่เป็นมหากุณานุภาพต่างๆของพระอวโลกิเตศวร โดยเริ่มเรื่องจากการเสวนากันของพระศากยมุณีและเหล่าสาวกมากมายกับพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ครั้งนั้นพระศากยมุณีเสด็จมาประทับยังปราสาทของพระอวโลกิเตศวรซึ่งอลังการด้วยแก้วรัตนชาติในโปตะละบรรพต (ภูเขานี้อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของยอดเขามลภูฏา ในอวตังสกะสูตร กล่าวว่า ภูเขาโปตะละเป็นเกาะกลางทะเล อยู่ทางทิศใต้ของมหาสมุทรอินเดีย ชาวทิเบตได้นำชื่อภูเขาโปตะละไปตั้งชื่อพระราชวังขององค์ดาไลลามะ) ในคัมภีร์ได้กล่าวยกย่องถึงรัศมีของพระองค์ว่าส่องสว่างโดยที่ไม่มีผู้ใดมาเทียบเทียมได้เลย กล่าวคือ พระอวโลกิเตศวรมหาโพธิสัตว์ ได้เปล่งรัศมีส่องสว่างไปยังโลกธาตุต่างๆทั่วทิศ และตรีสหัสมหาสหัสโลกธาตุ ยังให้มีสุวรรณประสาทเรืองรองไปทั่ว เทววิมาน นาควิมาน ปราสาท เทวมนเทียรของบรรดาเทพเจ้าก็ล้วนสะท้อนหวั่นไหว สาคร มหาสมุทร รวมถึงโลหะบรรพตที่อยู่รอบขอบจักรวาล เขาสีเนรุ ปฐพีบรรพต กาพบรรพตต่างกัมปนาทสั่นคลอน แสงรัศมีแห่งสุริยัน จันทรา หมู่ดวงคาราต่างๆมีอาจเปล่งแสงของตนให้ตัดเทียมขึ้นได้⁵⁰

ความเชื่อเรื่องพระอวโลกิเตศวรในพระสูตรต่างๆจะพรรณนายกย่องถึงความยิ่งใหญ่และการกล่าวบรรยายภาพลักษณ์อย่างพิสดารในการขยายออกไปหลายแนว บางแนวก็ดูเหมือนพระองค์จะอยู่ในฐานะเทียบเท่าพระพุทธเจ้า บางแนวพระองค์ก็เป็นส่วนหนึ่งของพระชยานิพุทธ บางแนวก็เป็นสัญลักษณ์แห่งธรรม บางแนวก็เป็นเจ้าแห่งโลกทั้งปวงสามารถสำแดงตนให้เป็นเทพองค์ใดก็ได้ ความเชื่อต่างๆของพระโพธิสัตว์พระองค์นี้ได้รับความนิยมอย่างมากจนผู้ศรัทธานำไปสร้างเป็นพุทธรูปมากมายหลายรูปแบบ ได้รับการนับถืออย่างมากทั้งในอินเดีย จีน ญี่ปุ่น ทิเบตและเอเชียอาคเนย์ ปัจจุบันมีผู้คนรู้จักและบูชาพระองค์มากกว่าพระชยานิพุทธบางองค์เสียอีก เพราะอุบายธรรมที่พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้สื่อออกมาจนมีผู้ศรัทธาอย่างล้นหลามคือ ความเมตตากรุณา

2.2.2 พระมหาสถามปราชิตโพธิสัตว์

พระมหาสถามปราชิตเป็นอัครสาวกอีกองค์หนึ่งของพระอมิตาภะ ความนิยมนับถือพระโพธิสัตว์องค์นี้มีน้อยมาก เพราะพระองค์ไม่ได้มีอะไรที่พิเศษเลย ศรัทธาต่อพระอวโลกิเตศวรจึงมีมากกว่า ในอินเดีย ทิเบตและเนปาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับพระองค์นักและ

⁵⁰ พระวิสุทธร เชื้อเกียก, สหัชสรภูษสหัสนตรอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มหากุณาจิตรธารณีสสูตร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : เอสทีโพนัน, 2551), 6-7.

ไม่ค่อยได้พบประติมากรรมหรือจิตรกรรมของพระองค์ การที่พระองค์มีบทบาทน้อยส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีชื่ออยู่ในมณฑลของพระศานิปุทธ และพระองค์ไม่ได้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มพระโพธิสัตว์ 5 องค์หรือกลุ่ม 8 องค์⁵¹ แต่พระโพธิสัตว์องค์นี้ก็ยังติดอันดับหนึ่งในเจ็ดของพระโพธิสัตว์ที่ชาวจีนยกย่องนับถือ⁵² มีความเชื่อกันว่าพระองค์เป็นสัณนิษฐานของพระโมคคัลลานะผู้ซึ่งได้รับยกย่องจากพระศาสดาว่าเป็นเลิศในทางมฤตยู ดังนั้น พระมหาสถามปราชิตจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นพระโพธิสัตว์แห่งพละกำลัง และชาวจีนยังยกย่องให้พระองค์เป็นพระโอรสองค์ที่สองของพระอมิตาภะ⁵³

คัมภีร์อมิตายุทธยานสูตรได้กล่าวบรรยายถึงรูปลักษณะและฤทธานุภาพของพระโพธิสัตว์มหาสถามปราชิต ดังความว่า ด้วยปัญญาญาณที่รุ่งเรืองส่องฉายยังสรรพสิ่ง ยังให้ไกลห่างจากอบายภูมิทั้งสาม ได้บรรลุนุตรพละ เหตุนี้พระโพธิสัตว์องค์นี้จึงมีนามว่า มหาสถามปราชิต อันทิพยสิริภรณ์แห่งโพธิสัตว์นี้ มีรัตนบัลลังก์हार้อย แต่ละบัลลังก์หนึ่งๆ มีวิสุทธิเกษตรของพระพุทธเจ้าในทศทิศ แม้มีขนาดกว้างใหญ่ไพศาลก็ล้วนปรากฏอยู่ภายในก้อนมั่งสะเบื้องหน้า มีลักษณะดุจดอกปัทมา(ดอกบัวแดง) บนก้อนมั่งสะบนเสวย มีรัตนคนโทอันหนึ่ง รุ่งเรืองด้วยรัศมีประกายทั้งปวง อันปรากฏเป็นพุทธกิจ แล้วกายลักษณะอื่นๆนั้นเล่าก็ประดุจพระอวโลกิเตศวรเสมอไมต่างกัน เมื่อพระโพธิสัตว์นี้ดำเนินไป โลกธาตุในทศทิศก็กำจรสั่นไหว ในสถานที่แผ่นดินสะท้านสะเทือนนั้น จักมีรัตนมาลีจำนวนहार้อยโกฏิกเกิดขึ้น รัตนมาลีหนึ่งๆนั้น อลังการสูงใหญ่ดุจ

⁵¹ กลุ่มชยานิโพธิสัตว์ 5 องค์ ได้แก่ สมันตภัทร วัชรปาณี รัตนปาณี อวโลกิเตศวร และวิชาวปาณี ส่วนกลุ่มชยานิโพธิสัตว์ 8 องค์ ได้แก่ สมันตภัทร วัชรปาณี อวโลกิเตศวร มัญชุศรี เมไตรยะ อากาสกรรภ กยติกรรภ และสรวะ-นิวระณ-วิษกัมภิน และในกลุ่มนี้บางครั้งจะเพิ่มเข้ามาอีก 2 องค์ รวมเป็น 10 องค์ คือ มหาสถามปราชิต และไตรโลกวิชัย, ดู Alice Getty, **The Gods of Northern Buddhism** (Oxford. : The Clarendon, 1928), 42.

⁵² พระโพธิสัตว์ทั้ง 7 องค์ที่ชาวจีนยกย่องนับถือ 7 อันดับ คือ 1. พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ 2. พระมหาสถามปราชิตโพธิสัตว์ 3. พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ 4. พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ 5. พระกยติกรรภโพธิสัตว์ 6. พระศรีอารยเมตไตรโพธิสัตว์ 7. พระวัชรปาณีโพธิสัตว์, ดู จิตรา ก่อนันทเกียรติ, **พระพุทธ พระโพธิสัตว์ สังคคีตลัทธิของจีน** (กรุงเทพฯ : จิตรา, 2542), 92.

⁵³ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, **ลัทธิของเพื่อน** (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514), 337.

(มาลี)ที่สุขาวดีโลกธาตุ เมื่อพระองค์ประทับลง โลกธาตุที่เป็นรัตนะทั้งเจ็ดก็จักสั่นสะเทือนครั้งหนึ่ง⁵⁴

นอกจากในคัมภีร์สุขาวดีวชิรสูตรและอมิตายุรชยานสูตรที่ได้ปรากฏเรื่องราวของพระโพธิสัตว์มหาสถามปราปต์ ส่วนในคัมภีร์เล่มอื่นๆแทบจะไม่มียุทธบาทของพระโพธิสัตว์องค์นี้ปรากฏอยู่เลย ดังนั้นภาพลักษณ์และหน้าที่ของพระมหาสถามปราปต์จึงถูกแทนที่ด้วยรูปลักษณ์ของพระชยานิพุทธและพระโพธิสัตว์องค์อื่นๆเสียหมด บทบาทของพระองค์จึงถูกจำกัดอยู่ในแวดวงของผู้ที่เชื่อถือในพระอมิตากะและสุขาวดีพุทธเกษตรเป็นส่วนใหญ่

2.3 พุทธศิลป์

ศิลปะและรูปเคารพของพระอมิตากะได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างมากโดยเฉพาะทางฝั่งเอเชียตะวันออก ศิลปินสร้างรูปลักษณ์ของพระองค์ให้เป็นไปตามจินตนาการที่มีการพรรณนาและปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของมหายานและตันตระวัชรยาน ออกมาเป็นศิลปะที่ผสมปนเปกับความเชื่อท้องถิ่นและวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ

⁵⁴ พระวิสุทธิกัฏฐ์ เข็มเกลี้ยง, อมิตายุรชยานสูตร (กรุงเทพฯ : ส่องสยาม, 2552), 39-40.

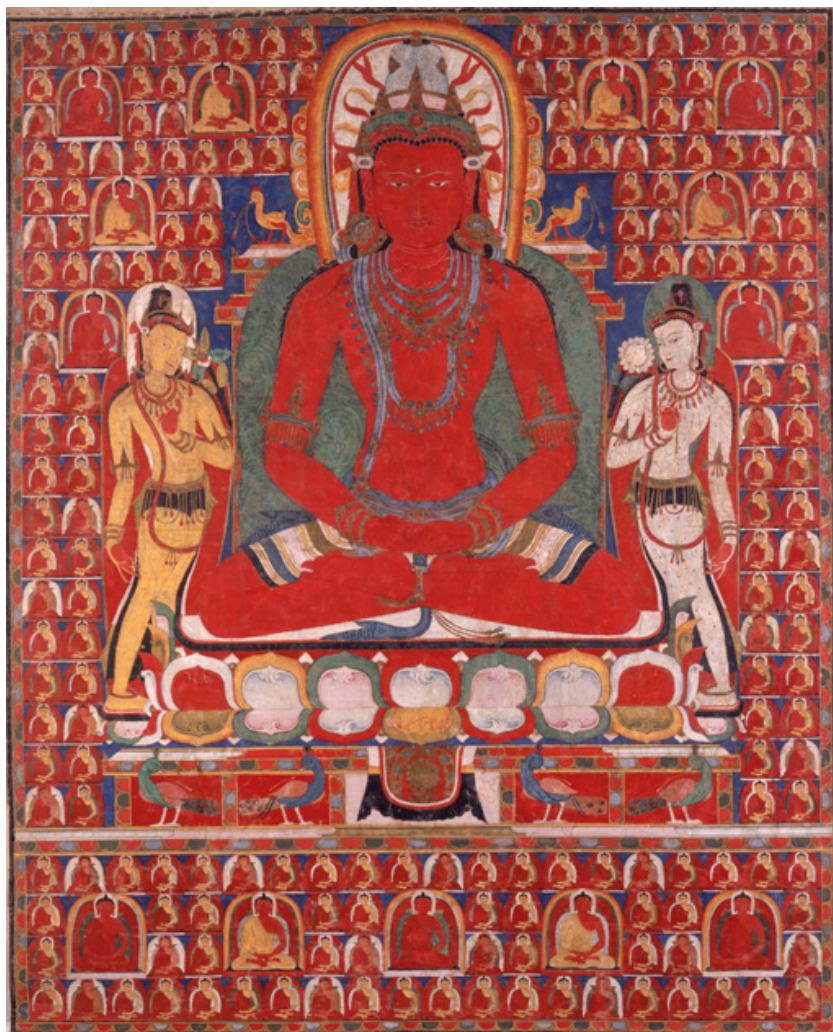
ภาพที่ 2 พระอมิตาภะนั่งเป็นองค์ประธานและดินแดนสุขาวดีพุทธเกษตร พร้อมด้วยพระมหาสาวกทั้งสองพระองค์ คือ ด้านซ้ายเป็นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ด้านขวาเป็นพระมหาสถามปราปตโพธิสัตว์ และเบื้องล่างเป็นชาวสุขาวดีทั้งหลายที่มาด้วยกันฟังธรรมเป็นศิลปะจีนที่ประดับตามฝาผนังของวัดต่างๆ

ที่มา : Aspirations to Amitabha Buddha and Sukhavati, accessed August 12, 2011, Available from <http://www.dharmawheel.net/viewtopic.php>

ภาพที่ 3 พระอมิตาภะประทับนั่งบนบัลลังก์ดอกปัทมะ แสดงมุทราปางสมาธิ มีบาตรเป็นสัญลักษณ์แทนดอกบัว พระวรกายสีแดง เปล่งประกายด้วยรัศมีสีทอง ทรงจีวรสีทอง ลวดลายเส้นและการวาดภาพเป็นสัญลักษณ์ที่เห็นได้ทั่วไปของศิลปะทิเบต

ที่มา : Buddha Amitabha and Mindfulness of Death in the Tibetan Tradition , accessed August 14, 2011, Available from <http://thousandstarsfoundation.blogspot.com/2007/01/buddha-amitabha-and-mindfulness-of.html>

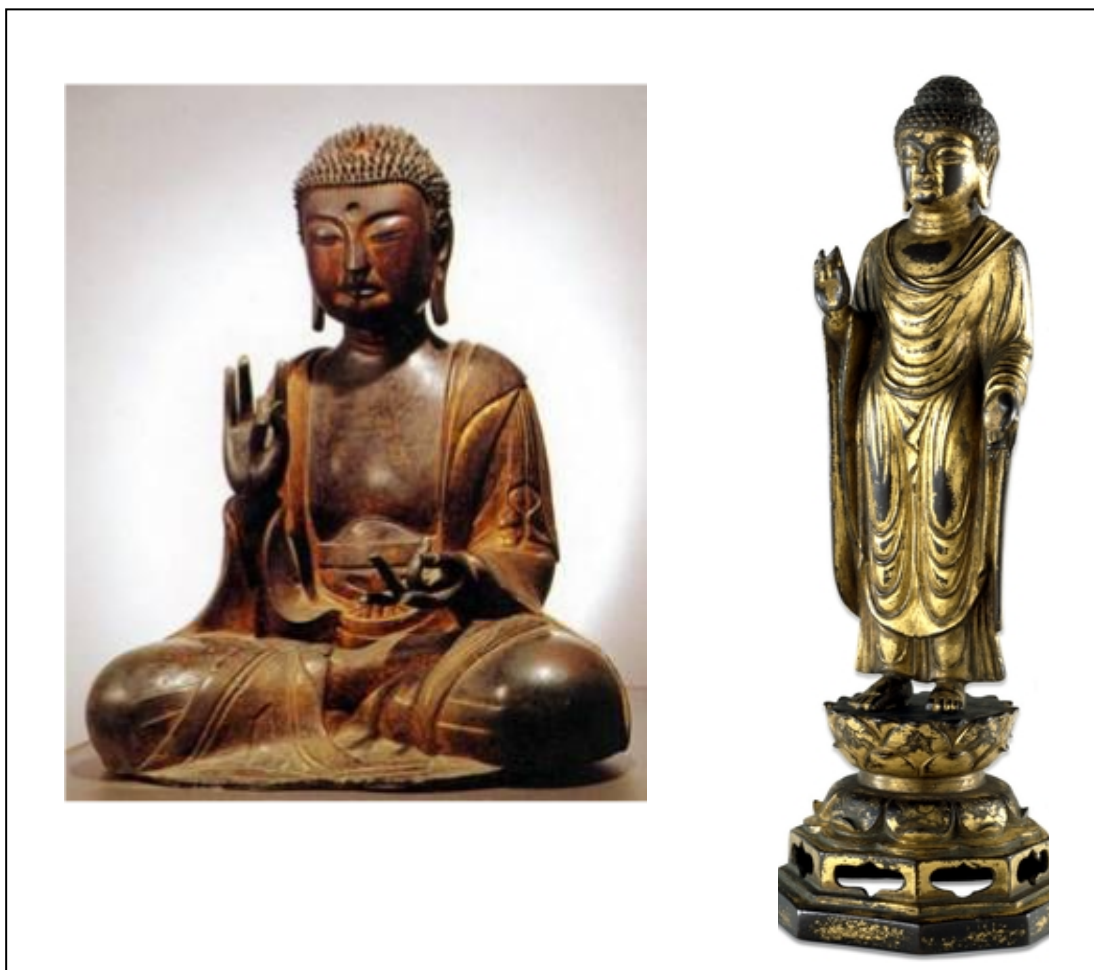
ภาพที่ 4 ภาพวาดพระอมิตาภะบนผ้าลินินทรงประทับนั่งปางชยานมูทรา สวมชฎาทรงสูง บนบัลลังก์ที่ประทับประดับด้วยรูปนกกยูงซึ่งเป็นพาหนะของพระองค์อยู่ทางด้านขวาทั้งสองข้าง พร้อมขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์สาวกทั้งสองพระองค์ สวมเครื่องทรง ไม่สวมเสื้อผ้า ฉากหลังเป็นจำนวนพระพุทธรูปจำนวนมาก เป็นศิลปะแบบทิเบตตอนใต้ อยู่ในช่วงค.ศ. 1075-1125.

ที่มา : Jina Amitabha, South Central Tibet, accessed August 14, 2011, Available from <http://kaladarshan.arts.ohio-state.edu/studypages/internal/690.02> ArtofTibet/Early%20Painting/02 Amitabha.html.

ภาพที่ 5 พระอมิตาภะประทับนั่งปางชยานมูทรา เป็นประติมากรรมสำริดขนาดใหญ่ ประดิษฐาน
อยู่ที่วัดโกโตกู เมืองกะมะคุระ ประเทศญี่ปุ่น สร้างขึ้นในปีค.ศ. 1252 มีส่วนสูง 13.35
เมตรหนัก 93 ตัน เป็นศิลปะญี่ปุ่นสมัยกะมะคุระ

ที่มา : Amitabha Buddha meditating in Yoga posture, accessed August 14, 2011, Available
from <http://scene-india.blogspot.com/2010/02/amitabha-buddha-meditating-in-yoga.html>

ภาพที่ 6 พระอมิตาภะปางอภัยมุทรา ทำประทับนั่ง และทำยืน เป็นประติมากรรมสำริด ศิลปะเกาหลี ในสมัยอาณาจักรซิลลา ในปีค.ศ. 668 – 935⁵⁵

ที่มา : Amitabha Buddha, arts of korea, accessed August 14, 2011, Available from <http://arthistorianchristopher.blogspot.com/2010/01/arts-of-korea-amitabha-buddha-anonymous.html>

⁵⁵ จากการที่ผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลเกี่ยวกับพระอมิตาภะในศิลปะเกาหลีจาก ศ.ดร.ผาสุข อินทราวุธ นั้น อาจารย์ท่านได้ให้ข้อมูลว่าศิลปะของเกาหลีมีการสร้างลักษณะและปางของพระพุทธรูปต่างจากประเทศอื่น ทั้งนี้เพื่อให้มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง พระอมิตาภะในศิลปะเกาหลีจึงถูกสร้างเป็นรูปแบบของปางอภัยมุทราเป็นส่วนใหญ่ในขณะที่รูปแบบปางสมาธิหาแทบไม่พบในศิลปะเกาหลี

ภาพที่ 7 พระอมิตาภะปางอภัยมุทรา ทำประทับนั่ง ด้านขวาเป็นพระมหาสถามปราปตโพธิสัตว์ ประทับนั่งแบบลิตาสนะ ปางวิตรรกมุทรา ด้านซ้ายเป็นพระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์ ประทับนั่งแบบลิตาสนะ ปางภูมิตปรสมุทรา สวมมงกุฎแบบเกาหลี เป็น ประติมากรรมสำริด ศิลปะเกาหลี ในสมัยอาณาจักรโจซอน ในปีค.ศ. 1565.

ที่มา : Metropolitan Museum to display Loan Exhibition of Korean Art, accessed August 14, 2011, Available from http://www.artknowledge.com/Metropolitan_Museum_to_display_Loan_Exhibition_of_Korean_Art.html

ภาพที่ 8 พระอมิตาภะปางชยานมูทรา เป็นประติมากรรมหิน ที่บุโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย
ศิลปะชวาภาคกลาง ในช่วงปลายค.ศ. ที่ 8- กลาง ค.ศ ที่ 9

ที่มา : Borobudur & Mendut Temple, accessed August 14, 2011, Available from
<http://www.flickr.com/photos/39159262@N05/sets/72157622941486369/detail/>

ภาพที่ 9 พระอมิตาภะปางชยานมูทรา เป็นประติมากรรมทำด้วยหินอัคนีฟู(andesite) ที่บูโรพุทโท ประเทศอินโดนีเซีย ศิลปะชาวภาคกลาง ในช่วงปลายค.ศ. ที่ 8- กลาง ค.ศ ที่ 9 ปัจจุบันได้รับการประมูลไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นิว เซาท์ เวลส์ (Art Gallery Society of New South Wales)

ที่มา : Art Gallery Society of New South Wales, accessed August 16, 2011, Available from <http://www.artgallery.nsw.gov.au /work/144.2000/>

ภาพที่ 10 พระอมิตาภะปางชยานมูทรา ประดับเครื่องทรง สวมชฎา ประติมากรรมสำริด ศิลปะ
แนววัชรยาน จากประเทศมองโกเลีย ในปีค.ศ.ที่ 18 ปัจจุบันตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์
วิทยาแห่งกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย

ที่มา : Museum of Ethnology Vienna, accessed August 16, 2011, Available from
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Museum_of_Ethnology_Vienna_001_retouched.jpg

3. พระอมิตาภะในพระสูตรมหายาน

พระอมิตาภะเป็นพระพุทธเจ้าที่มีผู้นับถือนุชามากที่สุดพอๆกับพระศากยมุนี พระสูตรมหายานที่พระอมิตาภะทรงมีบทบาทอยู่ก็คัมภีร์ที่ผู้วิจัยเคยได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ถึงคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระอมิตาภะและแดนสุขาวดีโดยตรง คือ คัมภีร์สำคัญทั้ง 4 พระสูตรแห่งนิคายสุขาวดีที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 บางคัมภีร์หาต้นฉบับภาษาสันสกฤตไม่พบ ในปัจจุบันเหลือแต่เพียงภาษาจีน ทิเบต ญี่ปุ่นและภาษาอังกฤษที่พอจะเป็นข้อมูลให้ผู้ค้นคว้าได้ศึกษากัน ความยิ่งใหญ่ของพระอมิตาภะจากคัมภีร์เฉพาะนิคายตนทั้ง 4 พระสูตรนั้นทำให้ก่อกำเนิดเป็นนิคายที่มีผู้นับถือและศรัทธาจำนวนมากจนสามารถตั้งเป็นสำนักชื่อเฉพาะของตนขึ้นมาได้ ผิดกับพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆซึ่งก็มีบทบาทในพระสูตรมหายานเช่นกันแต่ก็ไม่ได้ได้รับความนิยมจากพุทธศาสนิกชน จึงไม่สามารถตั้งเป็นลัทธิหรือสำนักนิคายเฉพาะของตนได้ตั้งนิคายสุขาวดีของพระอมิตาภะผู้ยิ่งใหญ่

นอกจากบทบาทของพระอมิตาภะในพระสูตรมหายานแห่งนิคายสุขาวดีแล้ว พระนามของพระอมิตาภะยังได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของมหายานและวัชรยานต้นตระกูลอื่นๆอีกหลายเล่มซึ่งอาจกล่าวได้ว่า พระองค์เป็นเสมือนตัวเสริมหรือตัวประกอบในคัมภีร์เล่มนั้นๆเพื่อไปเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์กับตัวเอกของเรื่องให้มีความสำคัญและโดดเด่นมากยิ่งขึ้น อาทิเช่น คัมภีร์ของนิคายต้นตระกูลกล่าวถึงพระชยานิพุทธทั้ง 5 องค์ พระอมิตาภะก็จะมามีบทบาทในคัมภีร์นั้นด้วยหรือคัมภีร์ของนิคายที่นับถือพระอวโลกิเตศวร พระอมิตาภะก็จะเข้าไปมีชื่อปรากฏด้วยแต่ก็ไม่โดดเด่นนักเพราะไม่ใช่คัมภีร์เฉพาะของนิคายตนเอง ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างบทบาทของพระอมิตาภะที่ปรากฏในพระสูตรมหายานบางเล่มที่สำคัญ

ในคัมภีร์คฤหสสมาชตันตระถือเป็นคัมภีร์ยอดนิยมของนิคายตันตระในทิเบต และเป็นคัมภีร์เล่มแรกที่เขียนบรรยายเกี่ยวกับตระกูลของชยานิพุทธทั้ง 5 จนทำให้ส่งอิทธิพลต่อคัมภีร์ตันตระในเล่มต่อไปอีก เริ่มแรกมี 12 บท ต่อมาบทที่ 13-17 ได้ถูกเขียนเพิ่มในภายหลัง คัมภีร์กล่าวบรรยายถึงพุทธลักษณะของเทพเจ้าต่างๆในพระพุทธศาสนาจนนำไปสร้างเป็นประติมากรรมและจิตรกรรมต่างๆมากมายโดยเฉพาะเรื่องราวของพระชยานิพุทธทั้ง 5 องค์ พระอมิตาภะจึงเป็นหนึ่งในบทบาทของคัมภีร์นี้ด้วยแต่ก็ได้โดดเด่นมากนัก ขอยกตัวอย่างโศลกในบทที่แปดว่าด้วย

เรื่องของตระกูลทั้ง 5 (kulapañcaka) ซึ่งกล่าวถึงตระกูลหรือโคตรของพระชยานิพุทธทั้ง 5 องค์⁵⁶
 ดังความว่า

ตระกูลทั้งหลายเหล่านี้พึงจัดกลุ่มเรียบร้อยแล้ว จึงกล่าวได้ว่า
 อักโษภยะอยู่ในตระกูลวัชระ และอมิตาภะอยู่ในตระกูลปัทมะนั้นแล
 รัตนสัมภวะอยู่ในตระกูลรัตนะ ไวโรจนะอยู่ในตระกูลตถาคต อโมฆะอยู่
 ในตระกูลกรรมมะ ดังได้กล่าวมานี้⁵⁷

และในบทแรกว่าด้วยเรื่องของมณฑลแห่งตถาคต (Tathāgatamaṇḍala) ซึ่งกล่าวถึง
 มณฑลแห่งพระชยานิพุทธทั้งห้าองค์ คือการจัดวางตำแหน่งพระชยานิพุทธตามทิศต่างๆ โดยมี
 พระไวโรจนะเป็นองค์ประธานอยู่ตรงกลาง ถือว่ามณฑลนี้เป็นมณฑลแห่งวัชรธาตุ แล้วเคลื่อนไป
 เป็นพลวัต เป็นพลังงานที่หมุนเวียนและหลอมรวมเป็นหนึ่งจนเกิดเป็นโพธิจิต ดังความว่า

พระอักโษภยตถาคต พระรัตนเกตุตถาคต พระอมิตายุสฺตถาคต พระ
 อโมหสิทิตถาคต พระไวโรจนตถาคต หลอมรวมอยู่ในหัวใจแห่งโพธิจิตวัชร
 ของพระตถาคตนั้น⁵⁸

ในคัมภีร์นิสปีนโยคาวลี (nispannayogāvali) ซึ่งเป็นคัมภีร์ 26 ตอนจบ วจนาโดย
 ปันฑิต อภยากรคุปตะ (Paṇḍita Abhayākara-gupta) ในช่วงต้นศตวรรษที่ 12 เนื้อหากล่าวบรรยาย
 เรื่องของมณฑลอันหลากหลาย จักระ รูปลักษณะของเทพเจ้าต่างๆ ความเชื่อมโยงกันของตระกูล

⁵⁶ Alex Wayman, *Yoga of the Guhyasamājatantra* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1980), 30.

⁵⁷ อโษภยะ วชรมิศฺยุกฺตมมิตาภะ ปทุมเมว จ |

รัตนสมฺภโว ภวฺรตนะ ไวโรจนสฺตถาคตะ ||

อโมฆะ กรรมมมิตฺยุกฺตํ กุลนุเยตานํ สํกฺขิเปต || (คสต. 8)

⁵⁸ อถ ขลฺอโษภยสฺตถาคตะ รตนเกตุสฺตถาคตะ อมิตายุสฺตถาคตะ อโมหสิทิสฺตถาคตะ
 ไวโรจนสฺตถาคตะ โพธิจิตฺตวชรสุย ตถาคตสุย หฤทฺธเย วิชฺหาเร || (คสต. 1)

เทพเจ้ามากมายและพิธีกรรมของนิกายตันตระไว้อย่างละเอียด โดยเฉพาะเรื่องของมณฑลที่มีขนาดใหญ่และในมณฑลนั้นก็จะมณฑลย่อยลงไปอีก ในแต่ละมณฑลย่อยๆ นั้นก็จะมีพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์อยู่ตามมุมหรือจุดต่างๆ เสมือนกับเป็นตำแหน่งของดวงดาวและยังมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตระกูลต่างๆ ไว้อีกอย่างซับซ้อน ในบทแรก มีชื่อตอนว่า มัญจวรัชมณฑล (mañjuvajramandala) กล่าวถึงมัญจวรัชผู้ซึ่งเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของพระวัชรสัตว์ซึ่งถือว่าเป็นองค์ยานิพุทธรูปองค์ที่ 6 ของชาวตันตระวัชรยาน ซึ่งเชื่อกันว่า พระวัชรสัตว์แบ่งอำนาจออกมาเป็นธยานิพุทธรูปองค์แรกคือ พระไวโรจนะ แล้วอีก 4 องค์จึงเกิดจากอำนาจของไวโรจนะอีกที ในมณฑลของมัญจวรัชนีจะอยู่ตรงกลางเป็นจุดศูนย์กลาง และมีพระพุทธรูปเจ้าหรือธยานิพุทธรูปอยู่ตามตำแหน่งต่างๆ ในมณฑลแรกนี้ให้ความสำคัญกับพระอักโขภยะ ซึ่งถือเป็นต้นตระกูลของวัชรโคตร และพระมัญจวรัชก็อยู่ในตระกูลของอักโขภยะด้วย ส่วนพระธยานิพุทธรูปอีก 4 องค์ก็ถือว่าเป็นบทบาทรอง⁵⁹ ในบทนี้ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่าง ข้อความบางตอนที่ได้อ่านบรรยายถึงบทบาทพระอมิตาภะในกลุ่มธยานิพุทธรูปนี้ ดังความว่า

พระไวโรจนะมีพระวรกายสีเขียว พระพักตร์ทางซ้ายขวาเป็นสีดำ และแดง ถีอดอกบัวจักรมณีสีเขียวมีแปดแฉก ประทับอยู่ทางทิศตะวันออก | พระรัตนะมีพระวรกายสีเหลือง ถีอดอกบัวที่ห้าด้วยรัตนะมรกตมีแก้วเหลี่ยม ประทับอยู่ทางทิศใต้ | พระอมิตาภะมีพระวรกายสีแดง ถีอดอกบัวมณีจักรสีแดง ประทับอยู่ทางทิศตะวันตก | พระอโมฆสิทธิมีพระวรกายสีเขียว ถีอดอกบัวจักรมณีที่เป็นรูปพระชรรค์ ประทับอยู่ทางทิศเหนือ | ...⁶⁰

ในคัมภีร์สาธนา มาลา (sādhana māla) ก็เช่นกัน เป็นคัมภีร์ที่บรรยายเกี่ยวกับประติมานวิทยาของพระธยานิพุทธรูปและเทพเจ้าต่างๆ มากมายเหมือนกับคัมภีร์ของนิกายตันตระเล่มอื่นๆ คัมภีร์

⁵⁹ Benoytosh Bhattacharyya, *Nispannayogāvalī of Mahāpaṇḍita Abhayākara Gupta* (Baroda : Oriental Institute, 1949), 34.

⁶⁰ ดศย ปุรวสุยาม ทิศิ ไวโรจนะ สีตะ กฤษณรฤตสวเยตรมูชะ สีตยาภูฏารจกราสิมณิกมถระ | ทฤษณสุยาม รัตนะ ปิโต นวามสมรคตุนาสิจกรปทุมระ | ปศุจิมายามมิตาโก รฤโต รฤตปทุมาสิมณิกจกรระ | อุตตรสุยามโมฆสิทธิริ หริตะ ขกจกรมณิกมถระ | ... (นปย.1)

สาธนมาลามิ 2 เล่มจบ ประกอบไปด้วย 312 สาธนะ ขอยกตัวอย่างบทบาทของพระอมิตาภะที่ปรากฏในคัมภีร์ ดังความในสาธนะที่ 290 สาธนมาลาเล่ม 2

ได้กล่าวยกย่องแล้วถึงพระชินไวโรจนะ และพระรัตนสัมภวะนั้น
แล อีกทั้งพระอมิตาภะ พระอโหมลสิทธิ และพระอักโษภยะ ก็ได้รับการ
สรรเสริญแล้ว พระองค์เหล่านี้มีกายสีขาว สีเหลือง สีแดง สีเขียว และสีน้ำเงิน
และแสดงท่าทาง คือ ธรรมจักรมูทรา วรทมูทรา (ประทานพร) ฆยานมูทรา
(สมาธิ) อภัยมูทรา(ประทานอภัย) และ ภูมิตปรรสมูทรา(ภูมิตัมผัส)⁶¹
ตามลำดับ⁶²

ในสาธนะที่ 88 สาธนมาลาเล่ม 1 กล่าวบรรยายถึงบทบาทของพระอมิตาภะและชยานิพุทฺธอีก 4 องค์
ซึ่งในสาธนะนี้ได้กล่าวว่าพระชยานิพุทฺธทั้ง 5 องค์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของเทพเจ้าในรัตมา ดังความว่า

พระผู้มีพระภาคไวโรจนะ อักโษภยะ รัตนสัมภวะ อมิตาภะ
อโหมลสิทธิ ปรากฏเป็นอวัยะดวงตา หู จมูก นัยน์ตา ปาก ศรีษะ ฟิงวางอยู่
บนกายทั้งหกแห่งของพระในรัตมาตามความเหมาะสม |⁶³

และในสาธนะที่ 7 สาธนมาลาเล่ม 1 กล่าวบรรยายถึงลักษณะของพระโลกศวรซึ่งอยู่ในตระกูลปัทม
โคตรต้นตระกูลเดียวกับพระอมิตาภะ โดยบนพระเศียรจะประดับรูปพระอมิตาภะไว้เป็นสัญลักษณ์

⁶¹ ปางภูมิตปรรสมูทราที่ ส่วนใหญ่คนไทยเราจะรู้จักกันในชื่อปางมารวิชัย

⁶² ชินไวโรจโน ขุยาโต รตนสมภวา เอว จ |

อมิตาโก' โหมลสิทธิโรโกษภุสฺสจ ปุริกิริตติเต ||

วรุณ อมียา สิตะ ปิต รกฺโต หริตเมจเภา |

โพธยงฺคี วรโท ฆยานํ มูทรา อภยภูตฺตปฺภาเส || (สมล.2 / 290)

⁶³ ภควตเต จกฺขุเส โศรตฺโร โยโร นาสา ปญฺโญรมุขสิริสิ จิตฺเตเต ยถาโยคมฺ ไวโรจนาโกษภุสฺสจ-
สมภวาอมิตาภาโหมลสิทธิ นโรตมฺยํ ยทงฺเกนฺ นุยเสตฺติ | (สมล.1 / 88)

เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนมาจากตระกูลใด บทบาทของพระอมิตาภะในเรื่องนี้จะเป็นส่วนประกอบย่อยที่เพิ่มลักษณะเด่นให้ตัวเอกของเรื่องอย่างพระโลเกศวร ดังความว่า

โอม! ข้าพเจ้าคือผู้มีภาวะอันบริสุทธิ์ ข้าพเจ้าคือผู้มีภาวะแห่งธรรม
ทั้งหลาย | เมื่อดอกบัวได้บังเกิดขึ้นในชาติกำเนิดที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ได้กระทำ
ความนอบน้อมบนดอกบัวของตน ในการเกิดขึ้นทั้งปวงนั้น ได้ปรากฏพระ
โลกนาถผู้ประเสริฐ ผู้มีสติ ประทับอยู่ในที่ประทับอันเป็นห้องอาศัยใน
ดอกบัวที่ทำด้วยเพชรส่องรัศมีเจิดจ้าเสมือนพระจันทร์เสี้ยวส่องแสง สีสวนนั้น
สว่างเหมือนพระจันทร์เต็มดวง สวมชฎามงกุฏโดยมีพระอมิตาภะอยู่บนมงกุฏ
ทรงนั่งเสื่อเป็นเครื่องทรง มีแขนสี่แขน ประดับกายด้วยอสังการานาชนิด
ทางพระหัตถ์ขวาถือสายลูกปะคำ ทางพระหัตถ์ซ้ายประดับด้วยดอกบัวที่ทำ
ด้วยแก้วมณี พระหัตถ์ทั้งสองข้างที่เหลือกระทำปางสรวราเซนพระมูทราอยู่
ตรงกลางหน้าอก นี่แหละ อวโลกิเตศวร คือ ตัวข้าพเจ้ากระทำอย่างนี้⁶⁴

ในคัมภีร์มหายานยุคแรกก่อนที่นิกายตันตระจะเฟื่องฟู ก็ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ต่างๆ
มากมายอย่างที่ผู้วิจัยได้เคยกล่าวไว้แล้วข้างต้น คัมภีร์แต่ละคัมภีร์จะมีเอกลักษณ์ในการกล่าวถึง
ความยิ่งใหญ่ของพระพุทธรเจ้าแต่ละพระองค์ตามหมวดหมู่และลัทธิที่ตนนับถือ บทบาทของ
พระอมิตาภะก็เป็นส่วนย่อยในพระสูตรของมหายานแต่ละเรื่อง แต่ละหมวด อย่างเช่น ในคัมภีร์
ไภษัชคุรุไวฑูรยประภาดาตตสูตร ก็ได้กล่าวบรรยายเปรียบเทียบถึงพุทธเกษตรของพระไภษัชคุรุ
เมื่อถึงการเทียบเท่ากับพุทธเกษตรของพระอมิตาภะ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบทบาทพระอมิตาภะใน
คัมภีร์สังฆกรรมปุณณิกสูตร บทที่ 24 ตอนสมันตมุขปริวรรต ว่าด้วยเรื่องของการเนรมิตร่างของ

⁶⁴ โอม สุภาวสุทฺธธา สรวรรุมาเส สุภาวสุทฺธโร'หฺม | ตตะ ปุรุโวกุตพิชฌินฺยุพนฺนํ ปทุมํ
ตสุโยปริ หุริการํ ตตฺสรวํ นิยุพนฺเน สติศฺริมฺลฺโลกนาถํ วชรปทุมครุภจนฺทฺรสฺสํ วชรปฺรยงกํ ศศิปรกํ
กฺุณฺเฑนทฺวารุณฺมุขชวลิ ชฎามกฺุฏธโร สานตมิตากกฤตเสชฺรวุยาฆฺรจรมฺนิวสนํ จตุรฺภูชํ นานาลการกฺุณฺยิตมฺ,
ทกฺุณฺเณเกร อกฺุณฺมาลาธรมฺ, วามเกร ปทุมมณฺวิภูณฺยิตมฺ, ทฺเวา หสฺเสดา สฺยูกฺเตา สรวฺราเซนทฺรมุทฺรา หฤทิสฺสฤติตํ
ตโต'หฺนการํ กุรฺยาตุ อหฺเมว โลเกศวร อิติ | (สมล.1 / 7)

พระอวโลกิเตศวร ในบทนี้กล่าวบรรยายถึงการสรรเสริญคุณาภังการต่างๆของพระอวโลกิเตศวร และอภินิหารในการแปลงพระวรกายของพระองค์ พระอมิตาภะก็ทรงเป็นตัวแทนประกอบย่อยที่เข้ามาเสริมฉากและบอกที่มาที่ไปของตัวเอกอย่างอวโลกิเตศวรว่าเป็นพระมหาสาวกของพระอมิตาภะ ดังความในโคลงว่า

ครั้งหนึ่งทรงประทับอยู่เบื้องขวา ครั้งหนึ่งทรงประทับอยู่เบื้องซ้าย
ถวายเป็นการพักแด่พระอมิตาภะนายกะ ทรงเข้าสู่สมาธิเปรียบประดุจภาพมายา ไป
ปรากฏในทั่วทุกเกษตรเพื่อถวายเป็นบูชาพระชินเจ้า || 29 ||

ในทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของโลกธาตุซึ่งกระทำแต่ความสุข มีชื่อว่า
สุขาวดี ดินแดนอันบริสุทธิ์ เป็นที่ประทับของพระอมิตาภะนายกะ ผู้เป็นสารถิ
ฝึกสัตว์ทั้งปวง || 30 ||

ไม่มีอิสตรีเพศ ไม่มีเมถุนธรรม โดยประการทั้งปวง ณ ที่นั้น
บรรดาพระชินบุตรทั้งหลายอุบัติขึ้น โดยประทับนั่งบนใจกลางดอกบัวอัน
ปราศจากมลทิน || 31 ||

ส่วนพระอมิตาภะนายกะนั้น ประทับนั่งบนสิงหาสนะในใจกลาง
ดอกบัวอันบริสุทธิ์และน่านรมย์ ทรงส่องแสงโอภาสประดุจพระศาลราช || 32 ||⁶⁵

⁶⁵ สถิต ทกฺขณวามตสุตถา วิชยนฺต อมิตาภนายกมฺ |

มาโยปมตา สมาธินา สรวุเกษตรฺ ชิน คตฺว ปุชฺชฺ || 29 || (สธป. 24 / 29)

ทิสฺสิ ปศุจิมตะ สุขากรา โลกธาตฺ วิรชา สุขาวดี |

ยตุร เอช อมิตาภนายกะ สัมปฺรติ ติษฺฐติ สดฺตุวสารถิ || 30 || (สธป. 24 / 30)

น จ อิศฺตุริณ ตตุร สักโว นาปี จ ไมถุนธรมฺ สรวุสะ |

อุปปาทุก เต ชิโนรสาสะ ปทุมฺครเมญฺ นิชฺฌณฺ นิรมลาคะ || 31 || (สธป. 24 / 31)

โส ใจฺว อมิตาภนายกะ ปทุมฺครเม วิรเช มโนรเม |

สีหาสนิ สนิชฺฌณโก ศาลรโฆ ว ยถา วิราชเต || 32 || (สธป. 24 / 32)

ในคัมภีร์อวโลกิเตศวรคุณการัณหาพุทธที่เช่นเดียวกัน คนทั่วไปมักจะเรียกคัมภีร์เล่มนี้โดยชื่อย่อว่า การัณหาพุทธ เป็นพระสูตรที่มี 2 ตอนจบ (ซึ่งเรียกตอนว่านิรยุหะ) ในนิรยุหะที่ 1 มีอยู่ 16 บท และในนิรยุหะที่ 2 มีอยู่ 8 บท ในคัมภีร์เล่มนี้ในแต่ละบทกล่าวบรรยายถึงเรื่องราวของพระอวโลกิเตศวรทั้งเรื่อง ได้แก่ การชำระกรรม การกล่าวสรรเสริญยกย่อง การช่วยเหลือสรรพสัตว์ในสามภพ การแบ่งภาคไปตามโลกต่างๆ การอบรมสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ และเป็นต้นกำเนิดมหาวิทยามนต์ ทั้ง 6 พยางค์ คือ “โอม มณี ปัทเม หุม” ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบางข้อความที่มีบทบาทของพระอมิตาภะปรากฏเป็นตัวประกอบฉากเพื่อเสริมบทบาทเด่นให้กับตัวเอกอย่างพระอวโลกิเตศวร ดังข้อความในนิรยุหะที่ 2 บทที่ 3 (ขกัษริมหาวิตยามหาत्मवरณัม) ว่าด้วยการพรรณนาความยิ่งใหญ่ของมหาวิทยา 6 พยางค์

ครั้งนั้น พระอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กระซิบ
ด้วยเสียงที่เยือกเย็นต่อพระอวโลกิเตศวร โพธิสัตว์มหาสัตว์ว่า ลูกก่อน กุลบุตร !
ท่านจงอุทิศ พระปัทมตมะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์นี้ ได้ท่อง
ไปยังหลายแสนล้านโกฏิลोकธาตุ ก็เพื่อแสวงหามหาวิทยา 6 พยางค์เท่านั้น |
ลูกก่อน กุลบุตร ท่านจงให้มหาวิทยาทั้ง 6 พยางค์อันประเสริฐนั้นเถิด | จากนั้น
พระตถาคตก็เสด็จจากไป ||⁶⁶

และตัวอย่างในนิรยุหะที่ 2 บทที่ 2 (โรมวิรวณารณัม) ว่าด้วยการพรรณนาช่องชุมโรม่า ดังความ
ว่า

ลูกก่อน! กุลบุตร เช่นเดียวกับพระอวโลกิเตศวรที่ใครๆก็ไม่เคยได้ยิน
ไม่เคยพบเห็น | สภาพที่น่าคำหนิของพระอวโลกิเตศวรนั้นยังไม่มีเคยมีปรากฏ |

⁶⁶ อามิตาสย ตถาคตารหตะ สมยกุลัพุทธสย อวโลกิเตศวรสย โพธิสตฺตวสย
มหาสตฺตวสย ลมพิกรฺเตน สุวเรน นิรุโฆเมณาโรจยติ – ปศย กุลปฺตร อยั ปทุโมตฺตมสตฺถาคโตรฺหณ-
สมยกุลัพุทธะ ขกัษริมหาวิตฺยาเย การณเณนาเนกโลกธาตุโกฏินิยุตฺตศตสหสฺราณิ ปริภุริมิตะ | ททสุว
กุลปฺตร ขกัษริ มหาวิตฺยาเย ราษฏฺมิ | ตถาคต เอว ปริภุริมติ || (อภก. 2/3)

แล้วจะกล่าวไปไปถึงพระโพธิสัตว์องค์อื่นๆที่มีพระสมันตภัทรโพธิสัตว์ เป็น
ต้นแล้ว | คุณก่อน! กุลบุตร พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มหาสัตว์นี้เป็นอจินไตย
ย่อมปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่างมากมาย | ท่านได้ทำการอบรมพระโพธิสัตว์หลาย
แสนล้านโกฏิพระองค์ และทำให้สัตว์เหล่านั้นดำรงอยู่ในพระโพธิมรรค | เมื่อ
ดำรงอยู่ในพระโพธิมรรคแล้ว ก็ย่อมไปถึงสุขาวดีโลกธาตุ | แล้วจึงได้สดับพระ
ธรรมในสำนักของพระอมิตาภะตถาคต ||⁶⁷

กล่าวโดยสรุป บทบาทของพระอมิตาภะที่ปรากฏในพระสูตรมหานี้ เราจะเห็นได้
ว่าพระสูตรที่ปรากฏพระนามของพระอมิตาภะนั้นจะถูกไปเชื่อมโยงกับพระชยานิพุทธทั้ง 5 และ
เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเหล่าเทพที่เป็นวงศัญญาติ หรือ ต้นตระกูลเดียวกัน หรือ เป็นบทบาทที่มี
ปฏิสัมพันธ์กันในการทำกิจร่วมกันของแต่ละเรื่อง อาทิเช่น เมื่อมีเรื่องราวของพระชยานิพุทธทั้ง 4
องค์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใด พระอมิตาภะก็จะมียุทธภาพปรากฏอยู่ในคัมภีร์นั้นด้วย แต่บทบาทไม่ค่อย
เด่นนัก เพราะเทพทุกองค์ส่วนใหญ่จะเด่นเท่ากันหมด นอกจากนี้ เมื่อมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระ
สาวกหรือพระญาติซึ่งสัมพันธ์กับพระอมิตาภะ อย่างเช่น คัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระอว-
โลกิเตศวรโพธิสัตว์ มหาสาวกของพระอมิตาภะ ซึ่งคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระอวโลกิเตศวรนั้นมี
มากมาย เนื่องจากเป็นเทพเจ้าที่ได้รับความนิยมอย่างมาก อาจจะมากกว่าพระอมิตาภะด้วยซ้ำ
บทบาทของพระอมิตาภะแห่งแดนสุขาวดีก็ยังคงเป็นเพียงองค์ประกอบย่อยของฉากที่มาเสริม
บทบาทเด่นให้กับตัวเอกของเรื่อง จะเห็นได้ว่านิยายที่นับถือพระอวโลกิเตศวรจึงให้ความสำคัญ
กับพระอมิตาภะน้อยกว่าพระโพธิสัตว์องค์นี้ แม้ว่าพระอมิตาภะจะเป็นเสมือนบิดาหรือเจ้านายของ
พระอวโลกิเตศวรก็ตาม ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทเด่นของพระอมิตาภะแห่งสุขาวดีโลกธาตุ

⁶⁷ เอมเมว กุลบุตร อวโลกิเตศวโร โพธิสตุโว น สุโรโต น เกนาจิตุ ทศุยเต | ตศุย สุวาวกา
อนุญตารุคตา น ปศุยนติ, ปราเคว สมณุตกฐาตโย'นุเย จ โพธิสตุตวาจะ | อจินตโย' ยิ กุลบุตร
อวโลกิเตศวโร โพธิสตุโว มหาสตุตวาจะ ปราดิหารุยาณิ สมุปทศุยติ | อนเภาณิ จ โพธิสตุตวาโกฏิ-
นิยุตศตสหัสราณิ ปรีปาจยติ, สตุตวาสุจ ตาณ โพธิมารุเก ปรีติยฐาปยติ | ปรีติยฐาปยิตวา สุขาว-
ดีโลกธาตุมนุจจติ | อมิตาภสฺย ตถาคตสุยานติเก ธรรมมนุสฺสโณติ || (อภก.2/2)

จะปรากฏอยู่แค่ในพระสูตรของนิกายสุรวาทเท่านั้น ส่วนคัมภีร์ในหมวดอื่นหรือนิกายอื่นพระอมิตาภจะมีบทบาทเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งในฉากของคัมภีร์นั้นๆ ไม่มีบทบาทโดดเด่น

4. บทบาทของพระอมิตาภในคัมภีร์สุรวาทวิสุทธิสูตร

พระอมิตาภเป็นตัวแทนของคัมภีร์สุรวาทวิสุทธิสูตร แต่ในคัมภีร์นี้ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่การพรรณนาดินแดนสุรวาทโลกธาตุดุอย่างเกินจริงราวกับว่าเป็นเมืองในความฝัน แดนสุรวาทและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่ได้พรรณนาถึงนั้นเป็นฉากของท้องเรื่อง พระอมิตาภนั้นเป็นตัวแทนของเรื่องที่อยู่ในฉากซึ่งแวดล้อมไปด้วยความอลังการและงดงามเกินบรรยาย ส่วนพระมหาสาวก พระโพธิสัตว์และสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มาภยนั้นก็เป็นตัวประกอบฉากที่มอบความสำคัญและส่งเสริมให้ตัวแทนโดดเด่นขึ้น

ในปริจเฉทที่ 3 – ปริจเฉทที่ 10 นั้นจะกล่าวถึงบทบาทของพระภิกษุธรรมาภหรืออดีตชาติย้อนไปหลายภพของพระอมิตาภในสมัยที่ยังเป็นมนุษย์ธรรมดา มีกายเนื้อและกำลังบำเพ็ญเพียรเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประวัติของพระองค์นั้นไม่ต่างอะไรกับประวัติของพระพุทธเจ้าโดยทั่วไป คือ การตั้งพระปณิธานที่จะบรรลุธรรม และการได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระภิกษุธรรมาภมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระองค์ก็ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระโลกศวรรราชะพุทธเจ้าว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งคุณลักษณะที่บริบูรณ์ ซึ่งก็ไม่ต่างจากพระศากยมุณีพุทธเจ้าเมื่อครั้งอดีตชาติย้อนไปหลายภพชาติเป็นพระสุเมธดาบสที่ได้รับการพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจากพระทีปังกรพุทธเจ้าเช่นกัน นอกจากนี้ ก่อนที่พระภิกษุธรรมาภจะออกผนวช พระองค์เคยทรงเป็นกษัตริย์อยู่ในพระมหาราชวังมาก่อนแต่ก็เลื่อมใสในพระธรรมจึงตัดสินใจออกผนวชเพื่อแสวงหาทางหลุดพ้น ซึ่งก็คล้ายกับเจ้าชายสิทธัตถะสละราชสมบัติเพื่อออกผนวชแสวงหาทางหลุดพ้นจากความทุกข์เช่นกันกับพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ แต่ก็ต่างกันตรงที่ว่าเมื่อพระศากยมุณีพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรม สั่งสอนเวไนยสัตว์จนสิ้นอายุขัย 80 พรรษาแล้ว พระองค์ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานดับชาติภพ ในขณะที่พระอมิตาภพุทธเจ้าทรงมีอายุขัยประมาณมิได้ ทรงประทับอยู่เพื่อสั่งสอนเวไนยสัตว์ตลอดอสงไขยเวลาพร้อมทั้งมีพุทธเกษตรอันประกอบด้วยคุณลักษณะที่บริบูรณ์โดย พระอมิตาภพุทธเจ้ายังมีได้กำหนดที่จะเข้าสู่พระนิพพานเหมือนพระพุทธเจ้าองค์

ก่อนๆ ในประเด็นนี้อาจแสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาอันหาที่สุดมิได้ของพระอมิตาภพุทธเจ้าที่พระองค์ยังมิยอมจะเสด็จเข้าสู่พระนิพพานแต่ยังคงอุทิศตนเพื่อเทศนาสั่งสอนพระธรรมแก่สรรพสัตว์ต่อไปให้หลุดพ้นก่อนตนเองตามแนวทางปรัชญาของมหายานที่เน้นแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่ว่าช่วยคนอื่นก่อนตนเองเป็นหลัก

ในปริจเฉทที่ 12 กล่าวบรรยายถึงความหมายของชื่อพระอมิตาภะ คือ แสงสว่างอันไม่มีประมาณ และกล่าวถึงชื่อต่างๆอีกมากมายของพระองค์ที่มีความหมายยิ่งใหญ่ถึงการเป็นแสงสว่างพิเศษที่มีอภิมหิมาเทียบเทียมได้ ในความหมายเชิงนัยยะของคำว่า อมิตาภะนั้น เป็นแสงสว่างที่ปรากฏเป็นความหมายสองนัยยะ คือ 1. เป็นแสงสว่างแห่งความรู้ที่เป็นนิรันดร์และการรู้แจ้งที่ไม่มีขีดจำกัด 2. เป็นแสงสว่างแห่งปัญญาที่สาดส่องไปถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายจนได้รับปัญญาแห่งแสงนี้จากพระองค์ ในความหมายของนัยยะนี้ อาจหมายถึงแสงสว่างของอมิตาภะนั้นได้ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของสรรพชีวิตทุกเหล่าอยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับว่าผู้ใดที่จะฝึกฝนพัฒนาความสามารถของตนและดึงแสงสว่างที่อยู่ภายในนั้นออกมาปฏิบัติจนเข้าใจแจ่มแจ้งจนบรรลุถึงความรู้แจ้งสูงสุด⁶⁸ ในปริจเฉทที่ 14 กล่าวบรรยายถึงพระนามที่ว่า “อมิตายุส” คือ อายุที่ไม่มีประมาณ(ของพระอมิตาภะ) ในความหมายเชิงนัยยะนี้ คือ พระอมิตาภะจะประทับอยู่เพื่อเทศนาสั่งสอนพระธรรมแก่สรรพสัตว์ตลอดไปหาที่สิ้นสุดของกาลเวลาไม่ได้ ในประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงความรัก ความเมตตากรุณาที่ยิ่งใหญ่อย่างหาที่สุดมิได้ของพระองค์เนื่องจากพระองค์ยอมอุทิศตน เสียสละไม่เข้าสู่พระนิพพานจนกว่าจะช่วยเหลือและชี้หนทางสู่การดับทุกข์ให้แก่สรรพชีวิตจนหมดสิ้นเสียก่อน พระองค์จึงจะยอมเข้าสู่พระนิพพาน⁶⁹

ในปริจเฉทที่ 27 กล่าวถึงสัตว์ทั้งหลายที่เคารพบูชาต่อพระอมิตาภะและมีความปรารถนาที่จะไปเกิดในสุชาวดีโลกธาตุของพระองค์หลังจากได้สิ้นชีวิตแล้วในภพนี้ นอกจากนี้คัมภีร์ยังได้ระบุว่าเมื่อถึงมรณกาลของผู้ศรัทธาแล้ว พระอมิตาภะและคณะสาวกของพระองค์จะเสด็จลงมารับวิญญาณผู้ตายเพื่อไปเกิดในแดนของพระองค์ ประเด็นนี้เป็นจุดสนใจของผู้ที่หันมานับถือนิกายสุชาวดีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นหนทางลัดของผู้ที่อยากพ้นทุกข์จากโลกปัจจุบันและเป็น

⁶⁸ Jean Eracle, *Trois Sôûtras et un Traité de la Terre pure* (Paris : Editions Points, 2008), 33.

⁶⁹ Ibid., 33.

ความหวังของผู้ที่อยากพบความสุขในโลกหน้า อีกทั้งผู้ศรัทธายังได้สัมผัสถึงความประทับใจและความอ่อนใจเมื่อพวกเขามีความเข้าใจว่าพระองค์จะเสด็จมารับดวงจิตของพวกเขาด้วยตัวเอง สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อม ความเมตตาและความจริงใจซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่ประเสริฐของพระอมิตาภะแห่งนิกายสุชาวดี จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มีผู้หันมานับถือนิกายนี้กันเป็นจำนวนมาก หากกล่าวถึงนิกายอื่นที่นับถือพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆก็เข้าไปในทำนองเดียวกันคล้ายกับนิกายสุชาวดี คือ ภาพลักษณ์ของความเมตตาและความจริงใจที่เหมือนกันทุกพระองค์ อย่างเช่นนิกายที่นับถือพระอภัยมณีหรือพระโภชชยคุรุ เมื่อถึงมรณกาลของผู้ที่นับถือศรัทธาและภาวนาถึงพระองค์ พระองค์ก็จะเสด็จมารับดวงวิญญาณไปอุบัติยังดินแดนของพระองค์เช่นกัน

ในปริจเฉทที่ 28 เริ่มปรากฏให้ผู้อ่านได้เห็นถึงสัมภเวสีกายของพระอมิตาภะซึ่งมาสนับสนุนทฤษฎีตรีกายของท่านอสังคะอันเป็นหัวใจสำคัญอีกหนึ่งประเด็นของนิคายมหายาน พระอมิตาภะทรงเนรมิตตนจากพุทธเกษตรอันไกลโพ้นมาปรากฏกายให้เหล่าสัตว์ทั้งหลายในโลกหนึ่งได้พบ แสดงให้เห็นถึงอิทธิฤทธิ์และพุทธานุภาพที่มีมากมายเหลือคณานับเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในอุดมคติของผู้นับถือ ในทางตรงกันข้ามพระศาขมุนีพุทธเจ้าซึ่งเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์เป็นเพียงแค่บุคคลที่มีกายเนื้อ มีเกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนมนุษย์ทั่วไปเป็นตัวแทนแห่งนิรมานกายซึ่งก็ทำให้พระองค์ถูกลดบทบาทลง⁷⁰ นอกจากนี้ในปริจเฉทนี้ยังได้กล่าวถึงผู้ที่มิได้แสดงความนอบน้อมต่อพระองค์หรือมิได้สะสมความดีเอาไว้ เมื่อถึงมรณกาลของผู้นั้น พระองค์จะเนรมิตตนมาปรากฏอยู่เบื้องหน้าผู้นั้น แล้วผู้นั้นระลึกถึงพระองค์อย่างมีสติ ก็สามารถจะไปอุบัติยังสุชาวดีพุทธเกษตรนั้นได้ ในกรณีนี้เป็นที่ถกเถียงกันมากของกลุ่มหลายสำนักกว่าผู้ที่ไม่ต้องทำความดี แค่สำนึกผิดในตอนตายก็สามารถไปเกิดยังดินแดนสุชาวดีได้ จึงนับว่าเป็นจุดอ่อนของนิกายสุชาวดีที่ถูกโจมตีอย่างมาก ในปริจเฉทที่ 29 ก็เช่นเดียวกัน กล่าวถึงผู้ศรัทธาที่พราวดภาวนาถึงพระอมิตาภะอย่างเดียวเพื่อให้ได้ไปอุบัติยังสุชาวดี การประพาดิตนอย่างนี้นับว่าเป็นเรื่องง่ายของสำนักในการเชื่อเชิญและจงใจให้ปฏิบัติเพื่อถึงจุดมุ่งหมายที่ปรารถนา ผู้คนในสำนักอื่นจึงไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ดังที่ท่านเว่ยหลางแห่งนิกายเซนได้เคยกล่าวโจมตีไว้ว่าคนโง่สวดภาวนาถึงพระอมิตาภะเพื่อปรารถนาไปอุบัติยังสุชาวดี แต่คนฉลาดพึงชำระจิตของตนให้สะอาด แต่หากจะตีความในอีกแง่หนึ่งของปริจเฉทนี้ ก็เหมือนกับว่าเป็นการปฏิบัติสมาธิภาวนา ทำจิตใจให้สงบมี

⁷⁰ Jean Eracle, *Trois Sôûtras et un Traité de la Terre pure*, 35.

ความแน่วแน่ นำเอาพระอมิตาภคตเป็นอารมณ์ยังจิตให้เกิดสมาธิเป็นหนึ่งเดียว ตั้งปณิธานเพียงอย่างเดียวคือ มุ่งสู่สุขาวดี เมื่อจิตเกิดสมาธิแล้ว ก็สามารถระงับกิเลสรักร โลภ โกรธ หลงที่อยู่ภายในใจได้ และเมื่อจิตสงบแล้ว ก็จะได้พบกับดินแดนแห่งพระอมิตาภะที่อยู่ภายในใจ เป็นดินแดนศิวิไลซ์แห่งพุทธ-ภาวะที่อยู่ส่วนลึกข้างในจิตอย่างแท้จริง เพียงเท่านั้นเราก็มีต้องไปเสาะแสวงหาดินแดนบรมสุขที่เป็นรูปธรรมอีก

5. แนวความคิดเรื่องปณิธานในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร

การตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนานั้นมีมาตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม ในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะสอนเรื่องการบำเพ็ญอธิษฐานบารมี คือ การตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลซึ่งจะบำเพ็ญควบคู่ไปกับบารมีอื่นๆอีก 6 บารมีดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ต่อมาในยุคของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีการนำคำสอนเรื่องของอธิษฐานบารมีมาขยายความมากขึ้น จนกลายเป็นปณิธานบารมีครอบคลุมมากกว่าการตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่มาในยุคนี้เริ่มมีแนวคิดของการตั้งปณิธานในการโปรดสรรพสัตว์และบำเพ็ญธรรมต่อไปตามแรงปณิธานที่ได้มุ่งไว้ อาทิเช่น พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานไว้ว่า “ตราบใดที่นรกยังไม่ว่างเว้นจากผู้ที่ได้รับโทษ ก็จะไม่ขอเข้าสู่แดนพุทธภูมิ” หรือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้ตั้งปณิธานไว้ว่า “ตราบใดสัตว์โลกยังไม่พ้นทุกข์ ตราบนั้นจะไม่ขอเข้าสู่แดนพระนิพพาน” ดังนั้นการตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเชื่อมโยงไปกับแนวคิดเรื่องของพระโพธิสัตว์เป็นหลัก ทรรศนะเรื่องปณิธานในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตรนี้ ผู้วิจัยจะเริ่มทำการศึกษาวิเคราะห์ตั้งแต่ประเด็นเรื่องความหมายการตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท การตั้งปณิธานในคัมภีร์สุขาวดีวุทสูตร และสุดท้าย คือ การศึกษาวิเคราะห์ปณิธาน 48 ประการในคัมภีร์นี้ ตามลำดับ

5. 1. ความหมายของคำว่า “ปณิธาน”

คำว่า ปณิธาน ในภาษาบาลี หรือ ประณิธาน ในภาษาสันสกฤต ประกอบรูปศัพท์มาจาก ธา(✓dhā) ธาตุ คณะที่ 3 และ 1 แปลว่า “วาง” “ตั้งไว้” มี ประ(pra) และ นิ(ni) เป็น

อุปสรรค แปลตามรูปศัพท์คือ การวางลงหรือการตั้งไว้ข้างหน้า ความหมายของคำว่า ปณิธาน (ณ.) หมายถึง การแสดงความตั้งใจของตนให้ปรากฏ⁷¹

พระมหาสมปอง มุทิโต ได้แสดงคำว่า ปณิธานไว้ในคัมภีร์อภิธานวรรณนาว่า คำนี้ประกอบมาจาก ป + นิ + จ ปตุณาย + ยุ (อาเทศ น เป็น ณ, จ เป็น ฐ, ยุ เป็น อน, ลบ อ) แปลว่า ความปรารถนา, การอ้อนวอน, การตั้งปณิธาน⁷²

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) ได้แปลความหมายของปณิธานไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ ว่า การตั้งความปรารถนา⁷³ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ก็ได้แปลความหมายนี้เช่นเดียวกัน⁷⁴

พันตรี ป. หลงสมบุญ ได้แปลความหมายของปณิธานไว้ในหนังสือพจนานุกรมมคธ-ไทย ว่า หมายถึง การตั้งไว้, การตั้งมั่น, การตั้งความปรารถนา, ความตั้งใจ⁷⁵

พจนานุกรมของอาร์เธอร์ แอนโทนี แม็คโดเนลล์ (Arthur Anthony Macdonell) ได้แปลความหมายของคำนี้ไว้ว่า การสมัคร ความพยายาม ความบากบั่น สภาวะที่ไถ่จะไปถึง ความปรารถนาอันมุ่งมั่น⁷⁶

ปณิธานในคัมภีร์พระไตรปิฎกของเถรวาทจะกล่าวบรรยายถึงการตั้งปณิธานของผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ประกอบกับการบำเพ็ญบารมี ปณิธานนี้จึงเป็นจุดมุ่งหมาย

⁷¹ ประพนธ์ อัสววิรุฬหการ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน.” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 212.

⁷² พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2542), 541.

⁷³ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533), 196.

⁷⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), 657.

⁷⁵ ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคธ – ไทย (กรุงเทพฯ : อาทรการพิมพ์, 2540), 435.

⁷⁶ Arthur Anthony Macdonell, A Practical Sanskrit Dictionary (London : Oxford University Press, 1958), 172.

สุดท้าย คือการบรรลุธรรมและเผยแผ่พระธรรมเพื่อช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้บรรลุด้วย
 ดังข้อความใน ราชเถราปธาน ของขุททกนิกาย อปทาน ภาค 2 – พุทธวังสะ – จริยาปิฎก ว่า

ท่านจงเป็นผู้มีความสุขมีอายุยืนเกิด ปณิธาน ความปรารถนาของ
 ท่านจงสำเร็จเกิด สักการะที่ท่านทำในเรากับพระสงฆ์ ก็จะมีผลไพบูลย์ยิ่งเกิด
 ในกัลป์ที่แสนแต่กัลป์นี้ พระศาสดามีพระนามชื่อว่าโคดมซึ่งสมภพในวงศ์
 พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พรหมณ์นี้ จักได้เป็นธรรม
 ทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้นเป็น โอรัสอันธรรมเนรมิต เป็นสาวกของ
 พระศาสดา มีนามชื่อว่าราชะ พระนายกจักทรงแต่งตั้งท่านว่า เป็นผู้เลิศกว่า
 ภิกษุทั้งหลายผู้มีปฏิภาณ เราได้สดับพุทธพยากรณ์นั้นแล้วก็เป็นผู้เบิกบาน มี
 จิตประกอบด้วยเมตตาบำรุงพระพิชิตมารในกาลนั้นตลอดชีวิต เพราะเราเป็นผู้
 ประกอบด้วยปัญญา ด้วยกรรมที่เราได้ทำไว้ดีแล้วนั้น⁷⁷

กล่าวโดยสรุปความหมายของคำว่า ปณิธานจากพระสนะข้างต้น จึงหมายถึง การตั้ง
 ความปรารถนาอันแรงกล้าและมุ่งมั่นในการกระทำความเพียรเพื่อให้ถึงซึ่งการตรัสรู้เป็น
 พระพุทธเจ้าในที่สุด

5. 2. การตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนา

การตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนาและพระพุทธานุสสาสนาเถรวาทนั้น มี
 จุดประสงค์ที่ใกล้เคียงกัน คือ แสดงความปรารถนาเพื่อให้บรรลุถึงโพธิญาณซึ่งถือเป็นเป้าหมาย
 สูงสุด และเมื่อตรัสรู้แล้วก็มีเมตตากรุณาที่จะเผยแผ่พระธรรม ช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ได้บรรลุ
 ถึงการตรัสรู้นั้นเช่นเดียวกับตน แต่การตั้งปณิธานตามพระสนะของมหานิกายนั้น มีส่วนที่ขยาย
 แปรเปลี่ยนจากการตั้งจุดหมายสูงสุดที่การตรัสรู้มาเป็นการมุ่งเน้นเพื่อช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายโดยไม่
 เป็นชนชั้นเป็นเป้าหมายสูงสุดแทน โดยเน้นที่การบำเพ็ญตบะธรรมของพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่ง
 ประกอบด้วยเมตตากรุณาต่อมวลสัตว์อย่างหาที่สุดมิได้

คัมภีร์มหานิกายหลายคัมภีร์ที่ได้กล่าวบรรยายถึงการตั้งปณิธานของสรรพสัตว์และพระ
 โพธิสัตว์ไว้มากมายก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ปณิธานแต่ละประการที่ได้ตั้งไว้
 เพื่อให้ได้สมความปรารถนาส่วนใหญ่ได้แก่ ขอให้ได้หลุดพ้นจากความทุกข์ ขอให้ได้ตรัสรู้เป็น

⁷⁷ ขุ.อป. 33/129/144. [ฉ.ไทย]

พระพุทธเจ้า ขอให้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นเสมือนตน ขอให้มิคุณาลังการแห่งพุทธ-
 เกษตรที่ยอดเยี่ยม เป็นต้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างของข้อความบางตอนในคัมภีร์มหายานที่ได้กล่าว
 บรรยายถึงการตั้งปณิธานของพระโพธิสัตว์และสัตว์ทั้งหลาย อาทิเช่น ข้อความในคัมภีร์
 อภัยสาหสริกาปรัชญาปารมิตา บทที่ 26 ชื่อตอนว่า การแปรเปลี่ยนอุปมาดังภาพมายา (มาโยปมปริ-
 วรตะ ษทวิศติตมะ) ซึ่งกล่าวถึง ในระหว่างที่พระโพธิสัตว์กำลังบำเพ็ญเพียรอยู่นั้น พระองค์มีจิตใจ
 ที่ประกอบด้วยเมตตากุณา พึงตั้งจิตคิดแต่เพียงว่าจะอนุเคราะห์ช่วยเหลือเหล่าสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้
 อย่างไร ความว่า

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นผู้กระทำความสุข กระทำประโยชน์
 เป็นผู้อนุเคราะห์แก่ชาวโลก ทั้งเทวดา มนุษย์ และอสูร ด้วยมหากุณานัน พระ
 โพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ถึงพร้อมด้วยโพธิจิต ใดตูปาททั้งหลายเหล่านั้นแลได้เปรย
 ว่า พวกเราผู้ข้ามพ้นแล้ว พึงนำสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นได้อย่างไร พวกเราผู้
 หลุดพ้นแล้ว พึงนำสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นได้อย่างไร พวกเราผู้สงบแล้ว พึง
 นำสัตว์ทั้งหลายให้สงบได้อย่างไร พวกเราผู้ถึงปรินิพพานแล้ว พึงนำสัตว์ให้
 ถึงปรินิพพานได้อย่างไร สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ย่อมดำรงอยู่ในโพธิจิต ใดตูปาท
 ทั้งหมด⁷⁸

ในคัมภีร์โพธิจรยาวดารก็ได้แสดงลักษณะของปณิธานไว้เช่นกัน แต่การพรรณนาถึง
 การตั้งปณิธานของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์นี้ค่อนข้างจะทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความเคร่งเครียดไปเสียสัก
 หน่อย เนื่องจากกล่าวปรารภถึงผลร้ายที่จะตามมา หากละเมิดต่อคำมั่นสัญญาหรือปณิธานที่ได้ตั้ง
 เอาไว้ ถึงอย่างไรก็ตาม จากข้อความของโศลกได้แสดงให้เห็นถึงความความมุ่งมั่นและภาระหน้าที่
 ของพระโพธิสัตว์ที่ต้องพยายามทำเพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ หากทำไม่ได้ตามปณิธานที่ได้
 ตั้งเอาไว้ ก็ไม่คู่ควรที่จะเป็นพระโพธิสัตว์อีกต่อไป ดังตัวอย่างข้อความเป็นโศลกว่า

⁷⁸ ตยาม มหากุณยา อรุณกามา หิตกามา หิ เต สเทวมานุสาสุรสย โลกสุยานุกมุปกาเย, เย
 อิมเรวรูไปศุจิตโตตูปาโทะ สมนวาคตาะ กิมิตติ วยั ตีรณะ สตุควาสตารเยม, มุกตา โมจเยม, อาศวาสตา
 อาศวาสเยม, ปรีนิรวุตตะ ปรีนิรวาเปเยม, อิตฺเตโตศุจิตโตตูปาโทรวิหรนฺติ | (อสป. 26)

เมื่อได้ตั้งคำมั่นสัญญาไว้อย่างนี้แล้ว ถ้าหากข้าพเจ้าไม่กระทำตาม
คำปณิธานให้สมบูรณ์ และเมื่อได้กล่าวคำเท็จไว้กับมนุษย์ทั้งปวงนั้น ชะตากรรม
ของข้าพเจ้าจักเป็นเช่นไรเล่า || (4/4)

เหตุเพราะเมื่อเขาล่วงละเมิดอยู่ซึ่งความผิดนี้ อันเป็นเครื่องทำลายซึ่ง
ประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ให้หมดไป ด้วยเหตุนี้ อาบัติทั้งปวงของพระ
โพธิสัตว์ จึงเป็นความลำบากยากเย็นอย่างยิ่ง || (4/8)

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าพึงทำสิ่งที่ได้ตั้งปณิธานไว้ให้สำเร็จสมบูรณ์
ด้วยความเอาใจใส่ในวันนี้ หากข้าพเจ้าไม่พึงบำเพ็ญเพียรไชร้ ข้าพเจ้าก็ย่อมตก
ไปสู่คติอันมีคมคมตำรา || (4/12)⁷⁹

ในคัมภีร์มหาวิสตอุวทานแห่งสำนักมหาสังฆิกะซึ่งเป็นต้นตอของมหายานก็มีการกล่าว
บรรยายถึงลักษณะของโพธิสัตว์จรรยา คือ ปณิธานจรรยาของพระโพธิสัตว์ที่ได้ตั้งสมณญามา
มากมาย และได้ฝึกฝนขัดเกลาตนเองจนมีกายและใจที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง ได้ฟังพระธรรมเทศนาจน
เกิดจิตเลื่อมใสศรัทธา มีจิตใจที่แน่วแน่และกล้าหาญ มีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์และจะบำเพ็ญ
ประโยชน์ต่อชาวโลก จนได้ตั้งความปรารถนาต่อหน้าพระพุทธเจ้า เป็นโศลก ดังความว่า

⁷⁹ ยถิ ใจวํ ปฺรติขุณฺหา ย สาธเยํ น กรุณฺหา |

เอตํ สรฺวํ วิสฺวาหุ ย กา คคฺริเม ภวิสฺสยติ || (พจว. 4/4)

โพธิสฺสตุตฺตสฺส เตโนวํ สรฺวาปตฺติกริยสี |

ยสฺมาทาปทุมาโน' เสว สรฺวสฺสตุตฺตารุณานิกฤตฺ || (พจว. 4/8)

ตสฺมาทุยถาปฺรติขุณฺหาตํ สาธนียํ มยาทราตฺ |

นาทุย เจตฺตกริยเต ยตฺนสฺสเลนาสุมิ ตลํ คตะ || (พจว. 4/12), ดู พระมหาวีชาญ กำเนิดกลับ,
“การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรรยาสูตร.” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษา
สันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 122.

“ด้วยกุศลมูลที่ข้าพเจ้าได้สั่งสมไว้แล้ว ขอความเห็นแจ้งในธรรม
ทั้งปวงจงมีแก่ข้าพเจ้า ขอความปรารถนาของข้าพเจ้าอย่าได้เนิ่นช้า และขอ
ความปรารถนานี้จงสำเร็จด้วยประการนี้” (104)

“ขอการสั่งสมกุศลมูลของข้าพเจ้านี้จงยิ่งใหญ่เพียงพอเพื่อสรรพ
สัตว์ทั้งหลาย อนึ่ง ข้าพเจ้าทำกรรมไม่ดีอันใดไว้ ขอให้ข้าพเจ้าได้รับผลกระทบ
อันเล็กร้อนนั้น (ผู้เดียว)” (105)

“ถ้าห้วงเวลาใด ข้าพเจ้าจำต้องเข้าไปอยู่ในนรกอเวจี ในห้วงเวลา
นั้น ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้รู้จักประโยชน์สูงสุด ขอให้ข้าพเจ้าจงเข้าถึงประโยชน์
สูงสุดนั้น และอย่าละทิ้งความปรารถนาที่จะบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ นี่ก็คือ
ความตั้งใจของข้าพเจ้า” (106)

“ถึงแม้ข้าพเจ้าสามารถละชาติ ชรา มรณะ ความโศกเศร้า และ
ความลำบากได้แล้วก็จะไม่ยอมเปลี่ยนใจ ข้าพเจ้าจะอดทนต่อความทุกข์และ
บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกและมนุษย์ นี่คือการกำหนดแห่งความกล้าหาญของ
บุรุษผู้องอาจทั้งหลาย” (107)⁸⁰

⁸⁰ ยัมยา กุศลมูลมรุตติ

เตน เม ภวตุ สรวทฐิตา |

มา จ เม ปุณฺณิ ตจฺจิโร

เอวเมษ ปุณฺณิระ ปรวรุตฺตฺ || 104 || (มวส. 1.82 / 104)

ยสุจ เม กุศลมูลสํโย

โส มหา ภวตุ สรวปุณฺณิเก |

ยจฺจ กรุม อสุกํ กุฏฺถํ มยา

ตตฺถผลํ กุฏฺฏํ นิสฺสตรามมุหมิติ || 105 || (มวส. 1.82 / 105)

เขนนานุตเรน ปรมารุทวิทฺฐวามิ

ตํ อนฺตรํ ยถิ อวิจิกิโต วสามิ |

ตํ อภฺยเปมิ น จ ตํ ปฺรติสํหรามิ

สรวุทฺตยาเย ปุณฺณิธึ อิติ นิสุจโย เม || 106 || (มวส. 1.82 / 106)

ชาติชรามรณโสภ-อุปทฺรว่าสุจ

ในคัมภีร์ไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาราชสูตร ก็เป็นอีกหนึ่งพระสูตรที่เน้นในเรื่องของ
ปณิธานบารมีไม่แพ้คัมภีร์สุขาติวุตฺหสูตร ในสมัยอดีตที่พระไภษัชยคุรุพุทธเจ้ายังทรงดำรงพระภาค
เป็นพระโพธิสัตว์อยู่ พระองค์ได้ทรงตั้งปณิธานไว้ 12 ประการ เพื่อให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
และช่วยเหลือสัตว์โลกที่ตกกระถาลลำบาก ทุกข์ทรมานเพราะอาการเจ็บป่วยในทุกโรคให้หายจาก
โรคนั้น และนำสัตว์ทั้งหลายเข้าสู่พระโพธิญาณ ขอยกตัวอย่างปณิธานบางประการในคัมภีร์นี้
ดังความว่า

มหาปณิธานข้อที่ 4 ข้าฯขอตั้งปณิธานถึงอนาคต เมื่อได้บรรลุนุ
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดที่เดินสู่หนทางที่ผิด ข้าฯ
จะนำกลับมาสู่การปฏิบัติตามเส้นทางแห่งพระสาวก และตามเส้นทางแห่งพระ
ปัจเจกพุทธ สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจักเข้าสู่เส้นทางของพระอนุตรสัมมา
สัมโพธิญาณแห่งมหายาน || มหาปณิธานข้อที่ 5 ข้าฯขอตั้งปณิธานถึงอนาคต
เมื่อได้บรรลุนุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดที่ประพฤติ
ปฏิบัติพรหมจรรย์ตามคำสอนของข้าฯ สัตว์เหล่านั้นจักเป็นผู้อยู่ในศีลที่
สะอาดหมดจดบริบูรณ์ที่สุด | แม้บางคนทอดทิ้งในการปฏิบัติตามศีล หากแต่
ได้สัจนามของข้าฯ ก็จักไม่ตกไปสู่ทุกข์คติ ||⁸¹

ศุภกฤต ปุณฺณ น หิ วิวรุตติ มานसानิ |

ทุษฺสํ สํหติ ชคโต อรุณโร ปุรชานา

อติเยว วิกรมพลํ ปุณฺณรชณามิติ || 107 || (มวส. 1.82 / 107), ดู สำเนียง เลื่อมใส, มหาวิส-
ตุวาทน, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : มุลินธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี, 2553), 51.

⁸¹ จตุรตฺถิ ตสฺย มหาปณฺณิธานมฺภูต - ยทาหมนาเคเต --- ตทา โพธิปฺราปโต' หิ เย
กุมารคฺคปฺริตฺตปฺนนาเส สตฺตฺวาเส ศฺราวากมารคฺคปฺริตฺตปฺนนาเส ปฺรตฺยเอกพฺพุทฺธมารคฺคปฺริตฺตปฺนนาเส จ, เต สตฺตฺวา อนุตฺตเร
โพธิมารุเค มหายานเน นิโยชเยรณ || ปญฺจมํ ตสฺย มหาปณฺณิธานมฺภูต - ยทาหมนาเคเต --- ตทา โพธิปฺราปตฺตสฺย
จ เม เย สตฺตฺวา มม ศานเน พุรฺหมจฺจฺยํ จเรยฺเย, เต สฺรวเ อชฺฌนฺทศีลาเส สยฺเย สฺสํวฏฺฐาเส | มา จ กสฺยจฺจิต
ศีลวิปฺนฺนสฺย มม นามเชยฺยํ ศฺรวฺว กุวจฺจิทฺ พุรฺกคฺคิมนํ สยฺยาตุ || (ภษค. 2)

นอกจากนี้ ภาพรวมของเรื่องปณิธานบารมียังเข้าไปเกี่ยวข้องกับคัมภีร์มหายาน โดยทั่วไปอีกหลายเรื่อง จนถึงว่าเป็นประเด็นที่สำคัญของพระสูตรมหายานอย่างขาดเสียไม่ได้ เช่น ในคัมภีร์คันทวยุทธ ตัวเอกของเรื่องอย่างพระสุชนได้กล่าวถึงคำปฏิญาณหรือความปรารถนาของตนที่ต้องการจะไปบังเกิดในสุขาวดีโลกธาตุในภพหน้า และคำปณิธานของพระสุชนยังมีอีกว่า

1. ขอนับถือเคารพพระพุทธเจ้า
2. ขอให้ได้สรรเสริญพระตถาคต
3. ขอให้ได้ถวายของต่อพระพุทธเจ้าทุกพระองค์
4. ขอให้พ้นจากบาปกรรมในอดีต
5. ขอให้ได้ดีในบุญกรรมและยินดีในความสุขของบุคคลอื่น
6. ขอให้ได้อารธนาพระพุทธเจ้าเพื่อสั่งสอนธรรม
7. ขอให้ได้อารธนาพระพุทธเจ้าให้ดำรงอยู่ในโลก
8. ขอให้ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสั่งสอนแก่บุคคลอื่น
9. ขอให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสรรพสัตว์
10. ขอให้ได้บำเพ็ญบุญต่อบุคคลอื่น⁸²

ในคัมภีร์ทศภูมิสูตร ได้กล่าวพรรณนาถึงการตั้งปณิธานไว้ 10 ประการ เรียกว่า มหาปณิธาน ซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้ที่จะตั้งมหาปณิธานทั้ง 10 ประการนั้นจะต้องอยู่ในประมุขิตาภูมิ ในคัมภีร์นี้ได้อธิบายรายละเอียดของการตั้งปณิธานของความเป็นพระโพธิสัตว์ไว้อย่างครบถ้วน เป็นพัฒนาการอย่างสูงแห่งแนวคิดเรื่องการตั้งปณิธาน เพราะครอบคลุมถึงการปฏิบัติและจุดหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา มหายาน มหาปณิธานทั้ง 10 ประการนั้น เป็นการแสดงความปรารถนาหลายๆประการ ทั้งที่เป็นสิ่งเบื้องต้นแห่งโพธิสัตว์จรยา คือ ปณิธานที่ 1-4 และทั้งที่เป็นจุดหมายของมหายาน คือ ปณิธานที่ 5-10 ได้แก่

1. เพื่อดำเนินการพหุชาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
2. เพื่อรักษาพุทธทายาท พุทธธรรมทั้งหลาย

⁸² นวม สวางนทรัพย์, พระพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542),

3. เพื่อเข้าถึงนิรวาณด้วยการประพุดิตตามประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประทับอยู่ในคฤสิดพิภพ จนเข้าถึงมหาปรินิรวาณ
4. เพื่อทำให้ภูมิทั้งหลายหมดจดด้วยการเกิดจิตโตตปาท
5. เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นผู้พร้อมบริบูรณ์, เพื่อให้สัตว์ทั้งปวงเข้าใจพุทธธรรมและเพื่อประดิษฐานสัตว์ทั้งหลายในสัพพัญญุตญาณ
6. เพื่อให้เข้าใจถึงความหลากหลายของโลกธาตุ
7. เพื่อนำมาซึ่งความบริสุทธิ์แห่งพุทธเกษตร
8. เพื่อยังสัตว์ทั้งหลายให้เข้าถึงมหายาน
9. เพื่อปฏิบัติตามโพธิสัตว์จรรยา
10. เพื่อกระทำกัมมัฏโธ มหาญาณและอภิษญาให้สำเร็จ

จากเนื้อหาในคัมภีร์ที่ได้ยกตัวอย่างไปนั้น โดยรวมแล้วแนวคิดเรื่องของปณิธานในพระพุทธศาสนาที่มาจากหลักฐานในพระสูตรจะมีแนวคิด การปฏิบัติ และจุดมุ่งหมายที่ไม่ต่างกันนัก ข้อปฏิบัติของผู้ตั้งปณิธานนั้นก็คือบุคคลที่ยังดำรงตนเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ คำว่าปณิธานในมหายานนั้นจึงเป็นข้อจำกัดของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ที่ต้องบำเพ็ญความดีและบำริมีธรรมให้ได้ตามที่ได้ตั้งปณิธานไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ไม่ว่าจะนานแค่ไหน จนกว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด จะเห็นได้ว่าบางพระสูตร เนื้อหาที่พระโพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานนั้นมีถ้อยคำที่ค่อนข้างจะกดดันและเป็นข้อปฏิบัติที่เสมือนบังคับให้ทำ หากไม่ปฏิบัติตามปณิธานที่ได้เคยให้ไว้ก็จะต้องตกไปสู่ทุกข์คติ อย่างเช่น เนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์โพธิจรยาวดาร หรือ คัมภีร์มหาวิสตุ ดังที่ยกตัวอย่างไปข้างต้น อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าคัมภีร์แต่ละเล่มในพระสูตรมหายานที่ระบุเรื่องแนวคิดปณิธานจะมีเนื้อหาที่มุ่งพรรณนาถึงผลดีหรือผลร้ายอย่างไร ก็ยังคงสรุปได้จากพระสูตรทุกเล่มว่า การตั้งปณิธานในพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่นั้นเป็นหน้าที่ของพระโพธิสัตว์ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ และขอให้ตนเองได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

5. 3. การตั้งปณิธานในคัมภีร์สุชาวติวุหสูตร

ในคัมภีร์สุชาวติวุหสูตร บทที่ถือว่าสำคัญที่สุดในพระสูตรเล่มนี้คือ บทที่ 8 ซึ่งเนื้อหาใจความหรือประเด็นสำคัญของคำสอนที่ผู้อ่านจะได้รับจากคัมภีร์นี้ก็คือคำสอนเรื่องของการตั้ง

ปณิธาน ไม่ว่าก่อนที่จะทุกคนจะกระทำการสิ่งใด ก็ต้องมีความตั้งใจ มุ่งมั่นที่จะต้องทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ ลุล่วง ดังนั้น ปณิธานจึงเป็นพื้นฐานของการเริ่มต้นที่จะปฏิบัติ และกระทำความดี ในทาง พระพุทธศาสนาผู้ใดที่มีความประสงค์จะบรรลุนิพพานเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล นอกจากจะ ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ก็จะต้องตั้งปณิธานด้วยตนเองเพื่อยึดมั่นในการกระทำความเพียรจนกว่าจะ ได้ตรัสรู้ดังที่ตนเองปรารถนาเอาไว้⁸³

การตั้งปณิธานในเนื้อเรื่องของกัมภีร์สุชาวตียุทธสูตรนั้น เริ่มจากที่พระศากยมุณีตรัสเล่า ให้กับพระอานนท์สดับถึงตอนที่พระภิกษุธรรมมากรขอให้พระโลกेश्वรราชพุทธเจ้าสดับปณิธาน วิเศษของท่านในบทที่ 7 ก่อนที่จะเริ่มกล่าวปณิธานทั้ง 46 ประการในบทที่ 8 แต่ในกัมภีร์ฉบับ ภาษาจีนมีปณิธาน 48 ประการซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงปณิธานอีก 2 ประการที่ปรากฏในฉบับภาษาจีนไว้ในเชิงอรรถที่ 24 ของงานวิจัย บทที่ 2 เรียบร้อยแล้ว เรามักจะยึดติดกับสำนักสุชาวดีที่เป็น ภาพลักษณ์แบบวัฒนธรรมจีนมากกว่า ดังนั้นกัมภีร์สุชาวตียุทธสูตรฉบับภาษาจีนจึงได้รับความนิยมมากกว่า ทำให้คนส่วนใหญ่คุ้นเคยและพูดติดปากกันถึงพระอมิตาภะจะต้องมาควบคู่กับ ปณิธาน 48 ประการ การศึกษาวิเคราะห์ปณิธานในบทที่ 8 ของกัมภีร์จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ในบทที่ 9 พระภิกษุธรรมมากรได้แสดงปณิธานของตนเป็นโคลงต่อหน้าพระพักตร์พระ โลกेश्वรราชพุทธเจ้า ทั้งหมด 12 โคลง เสมือนว่าเป็นการสรุปของปณิธานทั้งหมดในบทที่ 8 ความปรารถนาโดยรวมของพระภิกษุธรรมมากร คือ ขอให้ได้รับบรรลุพระโพธิญาณ มีคุณลักษณะการพุทธ- เกษตรที่โลกธาตุอื่นมิสามารถเสมอเหมือนได้ เป็นผู้รอบรู้ประเสริฐกว่านรชนทั้งหลาย นำปวงชน ให้พ้นจากทุกข์และไปสู่แสงสว่างแห่งปัญญา ฯลฯ และเน้นปณิธานของตนอย่างหนักแน่นว่า ถ้า หากไม่ได้ตามความปรารถนาที่ได้ตั้งไว้เพียงประการเดียวก็จะไม่ขอตรัสรู้จนตรัสสัมมาสัมโพธิ-

⁸³ สารแห่งการพยากรณ์ คือ ประกาศให้โลกรู้ภาวะแห่งอนาคต สร้างประจักษ์พยานแนว ร่วมเพื่อเป็นพลังเสริมและบีบคั้นในขณะเดียวกัน สรุปลงเป็น 3 จุดเน้น คือ

1. ประกาศให้โลกทั้ง 3 ฐ เพื่อเกื้อหนุนคนบริสุทธ
2. เน้นให้พระโพธิสัตว์รู้สำนึกจริงว่า “จักตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณในอนาคต ต้องบำเพ็ญ กุศลให้ยิ่งขึ้น”

3. เป็นจุดเริ่มต้นการดำเนินมรรคาแห่งโพธิสัตว์

,ดู พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, พระพุทธศาสนายานในอินเดีย พัฒนาการ และ สารัตถธรรม (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), 79.

ญาณ ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มความมุ่งมั่นให้สำเร็จดังที่ตนได้ลั่นวาจาออกไป เมื่อผู้อ่านได้มีความซาบซึ้งกับความมุ่งมั่นนี้แล้ว ก็อาจมีความใคร่ที่จะปฏิบัติตามด้วยความศรัทธา ทำให้คำสอนเรื่องปณิธานของคัมภีร์นั้นมีคุณค่ายิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื้อหาในบทที่ 10 ยังกล่าวอีกว่า มีพระโพธิสัตว์จำนวนน้อยที่สามารถจะปฏิบัติตามปณิธานที่ตนได้ตั้งไว้ได้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าจุดหมายปลายทางแห่งความสำเร็จนั้นกว่าจะได้มา มันต้องใช้ความเพียรและความมุ่งมั่นอย่างมากมาย สิ่งใดที่ได้มาโดยยากย่อมจะมีคุณค่าเสมอ

5. 4. การศึกษาวิเคราะห์ปณิธาน 48 ประการในคัมภีร์สุขาตวิยสูตร

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในคัมภีร์ฉบับภาษาสันสกฤตแสดงปณิธานไว้เพียง 46 ข้อ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ปณิธานจะประกอบไปด้วย 48 ข้อ หรือ 46 ข้อ เนื้อหาและสาระก็ไม่ต่างกัน ข้อความที่เพิ่มเข้ามาในเนื้อหานี้ได้กล่าวไปแล้วในบทก่อนหน้านี้ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจ ภาพรวมของปณิธานทั้งหมดที่พระภิกษุธรรมาภกรกล่าวต่อหน้าพระพักตร์ของพระโลกेश्वรพุทธเจ้าจะแบ่งการกล่าวถึงออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1. สรรพสัตว์และบุคคลอื่น 2. ตัวพระองค์เอง 3. พุทธเกษตรของพระองค์

ปณิธานที่พระองค์กล่าวตั้งไว้ในประเด็นเรื่องของสรรพสัตว์และบุคคลอื่น คือจะกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของสรรพสัตว์ที่มาอุบัติในพุทธเกษตรของพระองค์ ถ้าหากไม่ได้ตามที่ตั้งไว้จะไม่ขอตรัสรู้ คือ ปณิธานข้อที่ 1 ถึง ข้อที่ 11 กล่าวโดยรวมน่า สรรพสัตว์ที่บังเกิดที่นี่จะต้องไม่ตกไปสู่ภูมิที่ต่ำ ต้องมีวรรณะเดียวกัน ต้องเชี่ยวชาญในฤทธิ์ ต้องระลึกชาติได้ มีทิพยจักขุ ทิพยโสต แดกฉานในญาณ บังเกิดสัญญา ควบคุมตนเองได้⁸⁴ ปณิธานข้อที่ 14 ขอให้สรรพสัตว์มีอายุประมาณมิได้⁸⁵ ปณิธานข้อที่ 16 ขอให้ยามีชื่อที่เป็นอสุภะ ปณิธานข้อที่ 17 ขอให้พระพุทธเจ้าในพุทธเกษตรทั้งหลายจะต้องได้รับการสรรเสริญ⁸⁶ ปณิธานข้อที่ 18 ถึงข้อที่ 20 สัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นหากได้สดับนามของพระองค์ หรือบังเกิดจิตให้ภavanaถึงพระองค์ เมื่อถึงมรณกาลพระองค์จะเสด็จมารับไปบังเกิดในแดนของพระองค์ และจะไม่กลับไปเกิดอีก จะอยู่รอเพื่อถึงพระ

⁸⁴ ดู (สขว. 8/1) - (สขว. 8/11)

⁸⁵ ดู (สขว. 8/14)

⁸⁶ ดู (สขว. 8/16) - (สขว. 8/17)

นิพพานเลย⁸⁷ ปณิธานข้อที่ 21 ถึงข้อที่ 25 กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่มาอุปัชฌาย์พุทธเกษตรนี้ จะต้องเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นจะเป็นพระพุทธเจ้า เป็นผู้ปราศจากความสงสัยด้วยรูปและอาการ เป็นผู้กล่าวธรรมกถาด้วยญาณหยั่งรู้ เป็นผู้เคารพบูชาพระพุทธเจ้าในทุกพุทธเกษตร จะต้องมีการล้างร่างกายที่แข็งแกร่งเหมือนเพชรดุจพระนารายณ์⁸⁸ ปณิธานข้อที่ 26 ขอย่าให้สัตว์แม่แต่ตนเดียวยึดติดกับวรรณะ ปณิธานข้อที่ 27 พระโพธิสัตว์จะต้องไม่มีกุศลมูลเพียงเล็กน้อย ปณิธานข้อที่ 28 สัตว์แม่แต่ตนเดียวหากฟังเทศน์และสวดมนต์ก็จะต้องบรรลุถึงการรู้แจ้ง⁸⁹ ปณิธานข้อที่ 32 สัตว์ทั้งหลายต้องได้รับความสุขเกินกว่ามนุษย์และเทวดา ปณิธานข้อที่ 33 พระโพธิสัตว์ในพุทธเกษตรอื่นเมื่อได้สดับนามของพระองค์แล้วจะต้องได้รับมณเฑียรสูงสุดของโพธิญาณ ปณิธานข้อที่ 34 เหล่าสตรีในพุทธเกษตรอื่นเมื่อได้สดับนามของพระองค์จะเกิดโพธิจิตและไม่เกิดเป็นสตรีอีก ปณิธานข้อที่ 35 พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นเมื่อได้สดับนามของพระองค์ ชาวโลกและเทวดาต้องทำความเคารพต่อโพธิสัตว์เหล่านั้น ปณิธานข้อที่ 36 เมื่อพระโพธิสัตว์ทั้งหลายปรารถนาจะครองจักรวรรดิใหม่ก็ต้องได้ตั้งจิตคิด ปณิธานข้อที่ 37 สัตว์ทั้งหลายต้องได้รับความสุขเช่นเดียวกับพระอรหันต์ ปณิธานข้อที่ 38 – 40 กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสามารถทำคุณแล้งการได้จากรัตนะพุกษ เมื่อได้สดับนามของพระองค์แล้วจะต้องไม่วิกลปลั่งกายและจะต้องได้สมาธิชื่อว่า สุวิภักตวิ ปณิธานข้อที่ 41 สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรอื่นเมื่อได้สดับนามของพระองค์จะได้ไปบังเกิดในตระกูลแห่งอภิชาติ ปณิธานข้อที่ 42 – 43 พระโพธิสัตว์ในพุทธเกษตรอื่นเมื่อได้สดับนามของพระองค์จะเกิดความปรีดาปราโมทย์แห่งโพธิสัตว์จรรยา และจะต้องได้สมาธิชื่อว่า สมันตานุกต ปณิธานข้อที่ 44 สัตว์ทั้งหลายจะต้องได้ฟังพระธรรมเทศนาตามที่จิตตนคิด ปณิธานข้อที่ 45 พระโพธิสัตว์ในพุทธเกษตรอื่นเมื่อได้สดับนามของพระองค์จะต้องไม่เปลี่ยนใจจากพระโพธิญาณ ปณิธานข้อที่ 46 พระโพธิสัตว์ในพุทธเกษตรของพระพุทธศาสนาเมื่อได้สดับนามของพระองค์จะต้องมีขันติและไม่เปลี่ยนใจจากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์⁹⁰

⁸⁷ ดู (สขว. 8/18) - (สขว. 8/20)

⁸⁸ ดู (สขว. 8/21) - (สขว. 8/25)

⁸⁹ ดู (สขว. 8/26) - (สขว. 8/28)

⁹⁰ ดู (สขว. 8/32) - (สขว. 8/46)

ปณิธานที่พระองค์กล่าวตั้งไว้เพื่อให้ขอให้สมปรารถนาเกี่ยวกับตัวพระองค์เอง คือ ปณิธานข้อที่ 13 และปณิธานข้อที่ 15 ในปณิธานข้อที่ 13 ภิกษุธรรมดาขอให้พระองค์มีรัศมีจรัสกระจายไปอย่างหาประมาณมิได้ และในปณิธานข้อที่ 15 นั้น ขอให้พระองค์มีอายุยาวนานอย่างหาประมาณมิได้ หากไม่ได้ตามปณิธานที่ตั้งไว้แม้แต่เพียงข้อเดียวก็จะไม่ขอตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณ⁹¹ ในปณิธานข้อที่ 13 นั้น เป็นที่มาของพระนามว่า “อมิตากะ” ส่วนปณิธานข้อที่ 15 เป็นที่มาของพระนามว่า “อมิตายุส”

สำหรับปณิธานที่พระองค์ได้กล่าวตั้งไว้เพื่อให้มีคุณาถการประการดับพุทธเกษตรของพระองค์ ได้แก่ ปณิธานข้อที่ 29 ขอให้พุทธเกษตรของพระองค์มีแสงสว่างอันงดงามอย่างหาประมาณมิได้ ปณิธานข้อที่ 30 ขอให้มิภาชนะบรรจุเครื่องหอมจำนวนมากทำด้วยรัตน และควันรูปที่บูชาพระตถาคตโพธิสัตว์ส่งกลิ่นหอมตลอดเวลา และปณิธานข้อที่ 31 ขอให้มิฝนรัตนบุษบาตกลงมา มีกลิ่นหอมทุกเมื่อและเสียงดนตรีของเมฆไพเราะจับใจทุกเมื่อ หากไม่ได้ตามปณิธานที่ตั้งไว้ก็จะไม่ขอบรรลุพระโพธิญาณ⁹² ปณิธานทั้ง 3 ข้อนี้เป็นที่มาของการบรรยายคุณาถการของพุทธเกษตรอย่างละเอียดในบทต่อไป

หัวใจสำคัญของคำสอนในสำนักสุขาวดีคือการสวดภาวนาถึงองค์พระศาสดาอมิตากะ ปณิธานที่เน้นให้สวดภาวนาถึงพระองค์ คือข้อที่ 18 และ 19⁹³ ซึ่งกล่าวว่าหากเฝ้าสวดภาวนาเรียกชื่อพระอมิตากะ เมื่อถึงเวลาตาย พระองค์และเหล่าสาวกจะเสด็จมารับดวงจิตผู้นั้นไปบังเกิดยังสุขาวดีโลกธาตุ การสวดระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้านั้นเป็นการนำความเชื่อของทางฝ่ายเถรวาทมาผสมผสานกัน คือ เรื่องของพุทธานุสติ ในพระไตรปิฎกก็มีเรื่องที่ว่าถึงการภาวนาระลึกถึงพระพุทธรูปเพื่อความ เป็นสิริมงคล สงบสุข ปราศจากกิเลส กำหนดสติระลึกถึงพระองค์ให้เป็นที่พึงทางใจ ดังความในขุททกนิกาย ซึ่งบรรยายถึงพระปึงคิยะผู้ระลึกถึงพระพุทธรูปในทุกลมกำลังเสวนาธรรมกับพรหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์ ดังความว่า

⁹¹ ดู (สขว. 8/13) และ (สขว. 8/15)

⁹² ดู (สขว. 8/29) - (สขว. 8/31)

⁹³ ดู (สขว. 8/18) และ (สขว. 8/19)

พราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์กล่าวคาถาถามพระปิงคิยะว่า ท่านปิงคิยะ พระโคตมพระองค์ใด ได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วย กาล เป็นที่สิ้นค้นหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหนๆ มิได้แก่ท่าน เพราะเหตุไร หนอ ท่านจึงอยู่ปราศจากพระโคตมพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาเป็นเครื่อง ปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวางสิ้นกาลแม้ครู่หนึ่งเล่า ฯ

พระปิงคิยะกล่าวคาถาตอบพราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์ว่าท่าน พราหมณ์ พระโคตมพระองค์ใด ได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นค้นหาไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหนๆ มิได้แก่ อาตมา อาตมามีได้ออยู่ปราศจากพระโคตมพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาเป็น เครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวาง สิ้นกาล แม้ครู่หนึ่ง ท่าน พราหมณ์ อาตมาไม่ประมาททั้งกลางคืน กลางวัน เห็นอยู่ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ โคตมพระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยจักษุ ฉะนั้น อาตมามนัสการอยู่ซึ่ง พระพุทธเจ้าผู้โคตมพระองค์นั้นตลอดราตรี อาตมาให้ความสำคัญความไม่อยู่ ปราศจากพระพุทธเจ้าผู้โคตมพระองค์นั้น ด้วยความไม่ประมาทนั้น ศรัทธา ปิติ มานะ และสติของอาตมาย่อมโน้มไปในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้ โคตม พระพุทธเจ้าผู้โคตมผู้มีพระปัญญากว้างขวาง ประทับอยู่ยังทิสากาคใดๆ อาตมานั้นเป็นผู้มอบโน้มไปโดยทิสากาคนั้นๆ นั้นแล ร่างกายของอาตมาผู้แก่ แล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อยนั่นเอง ท่านพราหมณ์ อาตมาไปสู่พระพุทธเจ้า ด้วยการไปแห่งความดำริเป็นนิศัย เพราะว่าใจของอาตมาประกอบแล้วด้วย พระพุทธเจ้านั้น อาตมานอนอยู่บนเปือกตม คือกาม คิณรนอยู่ (เพราะค้นหา) ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง ครั้นนั้นอาตมาได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรง ข้ามโอฆะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ ฯ

(ในเวลาจบคาถานี้ พระผู้มีพระภาคทรงทราบความแก่กล้าแห่ง อินทรีย์ของพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรีแล้ว ประทับอยู่ ณ นครสาวัตถี นั้นเอง ทรงเปล่งพระรัศมีดุจทองไปแล้ว พระปิงคิยะกำลังนั่งพรณนาพระ พุทธคุณแก่พราหมณ์พาวรีอยู่ ได้เห็นพระรัศมีแล้วคิดว่า นี้อะไร เหลียวแลไป ได้เห็นพระผู้มีพระภาคประหนึ่งประทับอยู่เบื้องหน้าตน จึงบอกแก่พราหมณ์ พาวรีว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาแล้ว พราหมณ์พาวรีได้ลุกจากอาสนะประคอง อัญชลียืนอยู่แม้พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแผ่พระรัศมีแสดงพระองค์แก่ พราหมณ์พาวรีทรงทราบธรรมเป็นที่สบายของพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรี ทั้งสองแล้ว เมื่อจะตรัสเรียกแต่พระปิงคิยะองค์เดียว จึงได้ตรัสพระคาถานี้

ว่า) คุณกรปิงคียะ พระวักกलि พระภัทราวุธะ และพระอาฬวีโคตมเป็นผู้มีศรัทธา
 น้อมลงแล้ว (ได้บรรลอรหัตด้วยศรัทธาธุระ)ฉันใด แม้ท่านก็จงปล่อยศรัทธาลง
 นั้นนั่น คุณกรปิงคียะ เมื่อท่านน้อมลงด้วยศรัทธาปรารภวิปัสสนา โดยนัยเป็นต้น
 ว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ก็จักถึงนิพพาน อันเป็นฝั่งโน้นแห่งวัฏฏะอันเป็นบ่วง
 แห่งมัจจุราช ฯ พระปิงคียะเมื่อจะประกาศความเลื่อมใสของตนจึงกราบทูลว่า
 ข้าพระองค์นี้ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่ง เพราะได้ฟังพระวาจาของพระองค์ผู้เป็นมุณี
 พระองค์มีกิเลสจุฬาลงคอันเปิดแล้วตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เอง ไม่มีกิเลสจุ
 เสาเชื่อน ทรงมีปฏิภาณ ทรงทราบธรรมเป็นเหตุกล่าวว่าประเสริฐยิ่ง ทรงทราบ
 ธรรมชาติทั้งปวง ทั้งเลวและประณีต พระองค์เป็นศาสดาผู้กระทำที่สุดแห่ง
 ปัญหาทั้งหลาย แก่เหล่าชนผู้มีความสงสัยปฏิญาณอยู่ นิพพานอันกิเลสมีรากะ
 เป็นต้นไม่พืงนำไปได้ เป็นธรรมไม่กำริบ หาอุปมาในที่ไหนๆ มิได้ ข้าพระองค์
 จักถึงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุแน่แท้ ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัยในนิพพานนี้
 เลย ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นผู้ที่มีจิตน้อมไปแล้ว (ในนิพพาน)
 ด้วยประการนี้แล ฯ⁹⁴

พระปิงคียะระลึกว่าเมื่อได้ภาวนาระลึกถึงพระพุทธรองค์ก็เสมือนได้พบกับพระนิพพาน
 แล้ว ในขณะที่นิกายสุขาวดีเชื่อว่าภาวนาถึงพระอมิตาภะก็สามารถไปถึงสุขาวดีได้เช่นกัน จะเห็นได้
 ว่าความเชื่อเช่นนี้มีส่วนคล้ายกัน คือ พุทธานุสติ ฝ่ายมหายาน สำนักสุขาวดี ระลึกถึงพระอมิตาภะ
 เป็นองค์ศาสดา มีสุขาวดีเป็นจุดหมายปลายทาง ส่วนเถรวาท ระลึกถึงพระสากยมุนีเป็นองค์ศาสดา
 มีพระนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง ส่วนที่ต่างกันคือ ฝ่ายเถรวาทมุ่งเน้นจิตที่ปราศจากกิเลสราคะ
 ผ่องใส ประกอบพุทธานุสติพร้อมกับการบำเพ็ญจิตให้บริสุทธิ์และกระทำความดี ในขณะที่ฝ่าย
 สุขาวดีมุ่งเน้นแต่การภาวนาเพียงอย่างเดียว เพราะถือว่าการระลึกถึงพระอมิตาภะเพียง 10 ครั้งนั้น
 จิตก็ประกอบด้วยกุศลมูลแล้ว

ในปณิธานข้อที่ 20⁹⁵ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญตนอยู่ ณ สุขาวดีพุทธเกษตร มี
 จำนวนมากมายเหลือคณา มีปณิธานเดียวกันคือ ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้น จึงต้องใช้เวลา
 บำเพ็ญเพียรโดยดำเนินตามรอยจรรยาด้นแบบของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายคือ พระสมันตภัทร

⁹⁴ ขุ.บพ. 25/443/ 496-498 [ฉ.ไทย]

⁹⁵ ดู (สขว. 8/20)

ปณิธานข้อนี้เป็นต้นแบบคำสอนของมหายานที่ว่า จุดมุ่งหมายของพระโพธิสัตว์คือการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในระดับต่อไป นอกจากนี้การระบุถึงอีกอย่างหนึ่งในปณิธานนี้ คือ ผู้ที่มาอุปัชฌาย์สุชาวดี จะไม่ต้องกลับไปเกิดอีก สามารถอยู่บำเพ็ญจนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพานได้เลย เสมือนกับว่าดินแดนนี้เป็นที่พำนักระหว่างโลกในภูมิที่ต่ำกับแดนนิพพาน ประเด็นนี้อาจได้รับแนวคิดมาจากชั้นสุทธาวาสพรหมของฝ่ายเถรวาทซึ่งพรหมในชั้นนี้อยู่รอเพื่อบำเพ็ญเพียรจนกว่าจะบรรลุอรหัตผลแล้วจึงเข้าสู่พระนิพพาน

ในปณิธานข้อที่ 25⁹⁶ ผู้รจนาคัมภีร์ต้องการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นมีพลังอยู่เหนือกว่าศาสนาฮินดู โดยกล่าวถึงสรรพสัตว์ที่มาอุปัชฌาย์พุทธเกษตรนี้ จะต้องมียารักษาและพละกำลังที่แข็งแกร่งเหมือนเพชรดุจพระนารายณ์ได้ จากข้อความในปณิธานนี้สร้างความน่าเชื่อถือและความยิ่งใหญ่ให้กับพระพุทธศาสนามากขึ้นเพื่อให้ผู้ศรัทธามีความเชื่อมั่นและไม่ผิดหวังถึงความปรารถนาที่จะมาบังเกิดยังดินแดนแห่งนี้

ในปณิธานข้อที่ 40 และ 43⁹⁷ กล่าวถึงการได้สมาธิของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเมื่อได้สดับพระนามของพระอมิตาภะ ในข้อที่ 40 กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในสถานอันเป็นพุทธเกษตรอื่นนั้น ต้องพึงได้สมาธิชื่อว่า สุวิภักตวิ เมื่อได้สดับนามของพระองค์ ส่วนในข้อที่ 43 กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นนั้น ต้องพึงได้สมาธิชื่อว่า สมันตานุกต เมื่อได้สดับนามของพระองค์ ชื่อสมาธิของปณิธานทั้งสองข้อนี้ไม่ปรากฏในชื่อระดับสมาธิของฝ่ายเถรวาท เป็นชื่อเฉพาะที่พบในคัมภีร์สุชาวดีวุฒสุตฺรเท่านั้น ในปณิธานทั้งสองข้อนี้ ต่างกันตรงที่ว่าสถานที่พำนักของพระโพธิสัตว์และชื่อระดับของสมาธิ ในข้อที่ 40 พระโพธิสัตว์ที่จะได้สมาธิชื่อว่า สุวิภักตวิ คือผู้ที่อยู่ในพุทธเกษตรอื่น แต่ในข้อที่ 43 พระโพธิสัตว์ที่จะได้สมาธิชื่อว่า สมันตานุกต คือ ผู้ที่อยู่ในโลกธาตุอื่น ผู้วิจัยเคยกล่าวถึงเรื่องของพุทธเกษตรและโลกธาตุไว้ในหัวข้อเรื่องจักรวาลและวิสุทธิภูมิ คำว่า ในพุทธเกษตรอื่น ของปณิธานข้อที่ 40 อาจหมายถึงพุทธเกษตรหรือจักรวาลหลายจักรวาลที่อยู่ในอาณาเขตของสุชาวดีโลกธาตุ ส่วนคำว่า ในโลกธาตุอื่น ของปณิธานข้อที่ 43 อาจหมายถึงโลกธาตุหรือกาแล็กซีอื่นที่อยู่ใกล้หรือไกลออกไปจากสุชาวดีโลกธาตุ ซึ่งมีอยู่หลายโลกธาตุหรือหลายกาแล็กซี หากจะวิเคราะห์ถึงระดับชั้นของสมาธิทั้งสองปณิธานนี้ว่าสมาธิใดจะ

⁹⁶ ดู (สขว. 8/25)

⁹⁷ ดู (สขว. 8/40) และ (สขว. 8/43)

อยู่ในระดับที่สูงกว่ากัน ก็คงต้องเป็นสมาธิชื่อว่า สุวิภักตวิติ เนื่องจากผู้ที่ได้สดับนามของพระองค์นั้น คือผู้ที่อยู่ในอาณาเขตสุขาวดีโลกธาตุหรืออาจจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า ผู้นั้นอยู่ในอาณาเขตของพระองค์ แต่สมาธิชื่อว่า สมันตานุคตเป็นสมาธิที่ต่ำกว่า เนื่องจาก ผู้ที่ได้สดับนามของพระองค์นั้นอยู่นอกอาณาเขตของพระองค์หรืออาจกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าองค์อื่น

กล่าวโดยรวม มหาปณิธานทุกข้อของคัมภีร์สุขาวดีวุทฺหสูตรนั้น สรุปจุดประสงค์ทั้งหมดได้เป็น 5 ข้อ ดังนี้

1. สรรพสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ต้องละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น
2. สรรพสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลายต้องบำเพ็ญตนและศึกษาพระธรรมให้ลึกซึ้งจนกว่าจะบรรลุพระนิพพาน
3. พระอมิตาภพุทธเจ้าจะดำรงอยู่อย่างประมาณมิได้จนกว่าจะโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมดสิ้น
4. สุขาวดีพุทธเกษตรมีคุณาถการอย่างจินตนาการมิได้เพื่อรองรับสรรพสัตว์ผู้ปราศจากภพที่จะมาบังเกิด
5. สรรพสัตว์ทุกตัวตน และพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบรรลุพระนิพพานเป็นจุดหมายสูงสุด

เนื้อหาในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยได้บรรยายถึงทรรศนะเรื่องพระอมิตาภพุทธเจ้า โดยเริ่มจากที่มาของความหมายของคำว่า “อมิตาภะ” ในเชิงภาษาศาสตร์และในทรรศนะทางปรัชญา ต่อจากนั้นคือการบรรยายและวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของพระอมิตาภะซึ่งเริ่มมีต้นเค้ามาจากศาสนาทางโซโรแอสเตอร์ในเปอร์เซียและวิวัฒนาการมาเป็นพระอมิตาภะแห่งนิกายสุขาวดีที่ชาวมหายานให้การเคารพสักการะบูชาอย่างมากในปัจจุบัน พร้อมทั้งได้บรรยายเรื่องของพุทธลักษณะของพระองค์รวมถึงมหาสาวกทั้งหลายและประติมากรรมรูปแบบต่างๆที่ได้ส่งอิทธิพลไปยังประเทศต่างๆผสมผสานกับตำนานพื้นเมืองนั้นๆ พระอมิตาภะที่ปรากฏบทบาทอยู่ในพระสูตรมหายานหลายพระสูตรรวมถึงบทบาทในคัมภีร์สุขาวดีวุทฺหสูตรด้วย แนวความคิดเรื่องปณิธาน 48 ประการที่อยู่ควบคู่กับพระอมิตาภะและสำนักสุขาวดี เริ่มจากความหมายของคำว่า “ปณิธาน” การตั้งปณิธาน

ในพระพุทธศาสนามหายานที่ปรากฏอยู่ในหลายพระสูตร และการตั้งปณิธานในคัมภีร์สุขาวดีวทูห-
สูตร รวมถึงการศึกษาวิเคราะห์ปณิธาน 48 ประการในคัมภีร์นี้ด้วย

บทที่ 4

แนวคิดเรื่องสุขาวิพทฺทเภตร ในคัมภีร์สุขาวิพทฺท

1. ความหมายของคำว่า “สุขาวิ”

สุขาวิ (สตรilingค์) เป็นคำศัพท์เฉพาะ แปลว่า ดินแดนแห่งความสุข ที่มาของคำศัพท์นี้ มาจาก สุข (นปฺงสกลิงค์) แปลว่า ความสุข, ความพึงพอใจ¹ นำมาลง วนฺตฺ, วดฺ ปิจจยัตตริต เป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า ซึ่งมีความสุข, อันมีความสุข แล้วลง อี ปิจจย เพื่อทำให้เป็นสตรilingค์² ดังนั้น คำว่า สุขาวิ³ จึงเป็นคำคุณศัพท์ประเภทตฺทริต (The Secondary Affixes)⁴ สตรilingค์ หมายถึง ที่ซึ่งทำให้มีความสุข สาเหตุที่ทำให้ “สุขาวิ” เป็นสตรilingค์ คือ มาจากคำเติมของคำว่า สุขาวิ

¹ Gérard Huet, **Lexique Sanskrit-français à l'usage de glossaire indianiste** (Paris-Rocquencourt : inria.fr, 2004), 321.

² Edward Delavan Perry, **A Sanskrit Primer** (New York : Columbia University press, 1936), 98.

³ จากการที่ผู้วิจัยได้สอบถามเกี่ยวกับคำว่า “สุขาวิ” ในเชิงภาษาศาสตร์นั้น ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยาได้ให้ความเห็นว่า คำว่า “สุข”(นปฺงสกลิงค์) ลากเสียงยาวกลายเป็น “สุขา” ก่อนที่จะลงปิจจยเป็นสุขาวิ น่าจะอนุโลมมาจากสูตรของปาณินิ สูตรที่ 6.3.119 (มเตา พหฺวโจ นชฺรา ทิณฺณ) สระท้ายของคำที่มีมากกว่า 2 พยางค์จะกลายเป็นเสียงยาว เมื่ออยู่หน้าปิจจย มตฺ เมื่อเป็นชื่อแต่ไม่ใช่คำว่า อชฺร เป็นคัน, ดู Sumitra M. Katre. **Aṣṭādhyāyī of Pāṇini** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1989), 796. ส่วนในความคิดเห็นของผู้วิจัย ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะมาจากคำว่า สุข (นามสตรilingค์) + วดฺ ปิจจย ตามพจนานุกรมของ Gérard Huet ซึ่งคำว่า “สุขา” เป็นภาษาที่เขียนขึ้นในยุค Hybrid Sanskrit ต่างจากในยุคเริ่มแรกที่ใช้คำว่า “สุข”(นปฺงสกลิงค์) เพียงอย่างเดียว

⁴ คำตฺทริตทำหน้าที่เป็นนามบ้าง เป็นคุณศัพท์บ้าง แจกรูปตามการันต์ของลิงคินั้นๆ, ดู จำลอง สารพัดนึก, **ไวยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), 163.

โลกธาตุ (สตริลิงค์) หมายความว่าถึง โลกธาตุหรือสถานที่ที่ทำให้มีความสุขหรือความพอใจ จึงเป็นที่มาของคำว่า Pure Land, Land of Bliss หรือ ดินแดนแห่งความสุขในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สุขาวดีเป็นชื่อสถานที่ที่ทุกคนคุ้นหูกันเป็นอย่างดีว่าเป็นดินแดนที่สถิตของพระอมิตาภ-พุทธเจ้า ในขณะที่พระพุทธเจ้าองค์อื่นๆก็จะมีดินแดนที่สถิตเรียกชื่อต่างกันออกไปประจำตำแหน่งของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ อาทิเช่น ดินแดนที่สถิตของพระอภัยมณีพุทธมีชื่อว่า อภริติ และชื่อดินแดนของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆนั้น ผู้วิจัยได้เขียนบรรยายไว้ในบทที่ 3 แล้ว นอกจากนี้ความหมายของคำว่า สุขาวดี ตามคำนิยามของตำราเล่มต่างๆของนักปราชญ์หลายท่าน ผู้วิจัยได้เขียนบรรยายไว้แล้วในบทที่ 2 ในหัวข้อความหมายของคัมภีร์สุขาวดีอวตารแล้ว

2. ทรรศนะของแดนสุขาวดีในพระสูตรเถรวาท

ในพระสูตรเถรวาทหลายเล่มเมื่อกล่าวถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าก็ต้องกล่าวถึงสุขาวดี โลกธาตุแดนสถิตเบื้องตะวันตกของพระองค์ซึ่งอยู่คู่กันอย่างแยกกันไม่ออก ดังเช่นพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆก็จะคู่กับโลกธาตุอื่นเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างบทบาทของพระอมิตาภะในพระสูตรเถรวาทหลายเล่มไปแล้วในบทที่ 2 ซึ่งพระองค์มีบทบาทย่อยในพระสูตรหลายเล่มที่กล่าวถึงบทบาทเด่นของพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์องค์อื่นในคัมภีร์นั้น เมื่อพระสูตรฯได้บรรยายถึงบทบาทของพระอมิตาภะก็จะกล่าวถึงที่ประทับอันบริสุทธิของพระองค์ นั่นคือ โลกธาตุชื่อสุขาวดี

ในพระสูตรเถรวาททั่วไปมิได้มีการพรรณนาถึงดินแดนสุขาวดี มีแต่กล่าวชื่อเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์โกสิยขุรุไวฑูรยประภาราชสูตร ได้บรรยายไว้ว่า โลกธาตุของพระโกสิยขุรุไวฑูรยประภาราชพุทธเจ้ามีความงดงามเทียบเท่ากับสุขาวดีโลกธาตุ ดังที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างข้อความของพระสูตรไว้ในหัวข้อทรรศนะเรื่องจักรวาลและวิสุทธิภูมิของบทที่ 2 นอกจากพระสูตรของพระโกสิยขุรุฯแล้ว บทบาทของสุขาวดีในพระสูตรต่างๆนั้นผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างไว้บางสูตรแล้วในบทต่างๆที่กล่าวถึงพระอมิตาภะกับสุขาวดีโลกธาตุ อาทิเช่น คัมภีร์ลัทธิธรรมปฐกสูตร คัมภีร์การณทวยสูตร และคัมภีร์ของนิกายคันถระ ในขณะที่คัมภีร์พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท ไม่ได้กล่าวถึงสุขาวดีเลย มีเพียงแต่กล่าวถึงเรื่องโลกธาตุต่างๆโดยทั่วไปและโลกของพระนิพพาน ทั้งนี้ก็เพราะฝ่ายเถรวาทไม่มีความเชื่อเรื่องพุทธเกษตร ก็คงจะ

มีเพียงพระสูตรของสำนักสุขาวดีทั้ง 4 สูตร ที่กล่าวบรรยายฉากต่างๆบนสุขาวดีโลกธาตุอย่างชัดเจน

ในนวนิยายอิงพุทธประวัติเรื่องกามนิต-วาสิฏฐี⁵ ภาคสอง คือภาคบนสวรรค์ ผู้แต่งได้นำเอาแนวคิดเรื่องสุขาวดีของพระสูตรมหายานมาเป็นฉากและเสริมบทบาทให้กับตัวละครด้วยจุดเด่นและจุดด้อยของดินแดนสุขาวดีในนวนิยายเรื่องนี้มีความเหมือนความต่างกับคัมภีร์สุขาวดีวิยหุสูตร กล่าวคือ หลังจากที่กามนิตและวาสิฏฐีได้สิ้นภพจากโลกมนุษย์ไปแล้วได้ไปบังเกิดยังสุขาวดีตามความปรารถนาของตน โดยกามนิตได้ไปอุบัติก่อน วาสิฏฐีตามไปอุบัติทีหลัง ในนิยายเรื่องนี้ กล่าวพรรณนาถึงสุขาวดีว่าเป็น สวรรค์แดนตะวันตก ผู้ที่ไปเกิดจะมั่งอยู่ในทิพยกามสุขเสวยกามาพจรสุขอยู่ที่นี่เป็นเวลาหลายโกฏิปีจนกว่าจะสิ้นบุญ มีสภาพแวดล้อมต่างๆทั้งงดงามอย่างหาที่เปรียบมิได้ มีคงคาสวรรค์สายใหญ่โอบล้อมแดนสุขาวดีเพื่อป้องกันศัตรูและคนชั่วชาวสวรรค์สุขาวดีเกิดขึ้นมาจากดอกบัว กามนิตอยู่ในดอกบัวสีแดง วาสิฏฐีอยู่ในดอกบัวสีขาว⁶ เหมือนกับการเกิดและดำรงอยู่ในดอกบัวของชาวสุขาวดีโลกธาตุในคัมภีร์ฯ แต่สิ่งที่ต่างกันคือดอกบัวและดอกไม้บนสวรรค์ย่อมมีการเหี่ยวเฉาและเสื่อมไปตามกาลเวลาเหมือนดอกไม้บนโลกชาวสวรรค์ก็มีเกิดมีตายเหมือนชาวมมนุษย์ ซึ่งต่างจากคัมภีร์ฯที่ไม่ได้กล่าวถึงการร่วงโรยของสิ่งใดๆเลยนอกจากความเป็นนิรันดร์ และในคัมภีร์ฯก็มีได้ระบุถึงขอบเขตที่สิ้นสุดของสุขาวดีโลกธาตุเหมือนคัมภีร์คังคคาสวรรค์ของสุขาวดีในนิยายนี้

⁵ นวนิยายเรื่องกามนิต-วาสิฏฐีเขียนขึ้นเป็นภาษาเยอรมันชื่อ Der Pilger Kamanita เมื่อปี ค.ศ. 1906 โดยคาร์ล ออดอล์ฟ เจลเลอร์รูป (Karl Adolph Gjellerup) กวีและนักเขียนชาวเดนมาร์ก ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรม ปี ค.ศ. 1917 ต่อมา John E. Logie นำมาแปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อ The Pilgrim Kamanita และเป็นฉบับที่เสฐียร โกเศศ-นาคะประทีปนำมาแปลเป็นภาษาไทยในปีค.ศ. 1930 ให้ชื่อว่า “กามนิต” มีภาพประกอบโดยอาจารย์ช่วง มูลพินิจ(อันที่จริงตามหลักไวยากรณ์ควรใช้ชื่อ กามนิตะ แปลว่า ผู้ถูกกามนำไป) เนื้อหาแบ่งเป็นสองภาค คือ ภาคหนึ่ง บนดิน มี 21 ตอน และภาคสอง บนสวรรค์ มี 24 ตอน รวมทั้งหมดมี 45 ตอน หนังสือกามนิตได้รับการยกย่องให้เป็นหนังสือดี 100 เล่มที่คนไทยควรอ่าน, ดู วิกีพีเดีย, กามนิต, เข้าถึงเมื่อ 20 กรกฎาคม 2554, เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/kamanita>

⁶ ปกรณ์ กิจมโนมัย, กามนิต-วาสิฏฐี นวนิยายอิงพระพุทธประวัติและหลักธรรม (กรุงเทพฯ :ธรรมสาร, 2542), 43 – 48.

ผู้แต่งนิยายได้นำเอาเนื้อหาของส่วนของคัมภีร์มหายานมาประกอบกับจินตนาการเพื่อสร้างสรรค์นิยายที่ให้แง่คิดและสอนหลักธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาทแก่ผู้อ่านเป็นอย่างดี จากแนวคิดเรื่องดินแดนสุขาวดีของนวนิยายเรื่องกามนิต-วาสิฏฐี ผู้แต่งใช้ชื่อสุขาวดีเป็นชื่อของชั้นสวรรค์แห่งหนึ่งที่อยู่ทางทิศตะวันตกซึ่งในรายชื่อชั้นสวรรค์หรือเทวโลกของพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่มีชื่อสวรรค์สุขาวดีอยู่⁷ ผู้เขียนจึงไปนำชื่อนี้มาจากพระพุทธศาสนามหายานนำมาผสมกับแนวคิดของหลักธรรมของเถรวาทที่ว่า ไม่ว่าจะเป็นเทวโลกหรือพรหมโลกก็มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปเป็นวัฏจักรเหมือนมนุษย์โลกแต่ต่างกันตรงที่ระยะเวลาของแต่ละโลกซึ่งยาวนานไม่เท่ากัน ผู้เขียนต้องการสื่อให้เห็นถึงสิ่งที่เลิศกว่าดินแดนสูงสุดอย่างพรหมโลก นั่นก็คือ แดนนิพพานที่ไม่มีภพ ไม่มีชาติ ไม่มีกาลอวสานแห่งจักรวาลและวงจรแห่งกรรม ในขณะที่พระพุทธศาสนามหายานจะเน้นเรื่องของโลกธาตุและพุทธเกษตรต่างๆของพระพุทธเจ้ามากกว่าเน้นคำสอนเรื่องการเข้าถึงพระนิพพานอย่างถาวร สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนนวนิยายเรื่องนี้มีความเคารพและศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุป ดินแดนสุขาวดีโลกธาตุในพระสูตรมหายานโดยทั่วไปนั้น ก็เป็นเพียงโลกธาตุหนึ่งโลกธาตุในจำนวนหลายแสนล้านโกฏิลोकธาตุของเอกภพ พระสูตรแต่ละเล่มได้เขียนบรรยายเรื่องราวเฉพาะนั้นๆถึงโลกธาตุของพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์องค์สำคัญแต่ละองค์ แต่สุขาวดีเป็นหนึ่งในโลกธาตุที่มีชื่อเสียงในบรรดาโลกธาตุทั้งหลาย จะเห็นได้จากที่พระสูตรมหายานหลายสูตรได้กล่าวถึงพระอมิตาภะและโลกธาตุของพระองค์เอาไว้ในสูตรนั้นๆด้วย นอกจากพระสูตรทั้งสี่ของสำนักสุขาวดี จากที่ผู้วิจัยศึกษาพระสูตรมหายานมาหลายสูตร แต่ละสูตรก็จะกล่าวไปในทำนองเดียวกัน คือ การกล่าวสรรเสริญยกย่องถึงคุณที่ประเสริฐของพระอมิตาภะและคุณาลังการอันพิเศษของแดนสุขาวดี

⁷ สวรรค์ชั้นสุขาวดีภูมิในนวนิยายเรื่องกามนิต-วาสิฏฐีนั่น ผู้แต่งน่าจะหมายถึงสวรรค์ชั้นที่ 6 คือ ปรนิมมิตวสวัตตีเทวภูมิ เพราะเป็นเทวโลกชั้นสูงสุดฝ่ายกามาพรอันเป็นที่สถิตอยู่แห่งเทพดาทั้งหลายผู้เสวยกามคุณารมณ์ ทิพยสมบัติอันพิเศษและทิพยวิมานที่อลังการกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ เป็นสวรรค์ชั้นบรมสุขที่สุด และในคัมภีร์สุขาวดียฺหสูตร ปริจเฉทที่ 19 ยังได้กล่าวว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายในสุขาวดีโลกธาตุจะดำรงอยู่และเปรียบพร้อมทุกประการเทียบเท่ากับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

3. ทรรศนะเรื่องสุขาวดีพุทธเกษตรในคัมภีร์สุขาวดีวุฒสูตร

ตามความหมายของคำว่าพุทธเกษตรที่ชาวพุทธเข้าใจกันก็คือ ดินแดนที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติ หากดินแดนใดไม่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติ สถานที่นั้นก็จะไม่เรียกว่าพุทธเกษตร หรืออาจจะเรียกว่าเป็นแคว้นชลเกษตร เช่น มณฑลเกษตรของพระเมตไตรยโพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิต หรือบางทีก็เรียกว่า อุปเกษตร ผู้ศึกษาด้านคติมหายานหรือดาราเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามหายานตีความหมายของคำว่าพุทธเกษตรไปในทำนองที่คล้ายกันแต่ก็เข้าใจลักษณะขององค์ประกอบไปคนละทางกัน อาทิเช่น สมภาร พรหมตา ได้อธิบายความเข้าใจของคำว่า “พุทธเกษตร” ไว้ว่า เนื้อที่ของจักรวาลทั้งหมดนั้นแบ่งออกเป็นส่วนย่อยลงไปอีกจำนวนนับไม่ถ้วน อาณาเขตย่อยของจักรวาลแต่ละอาณาเขตนั้นเรียกว่า พุทธเกษตร (Buddha Country) ในหนึ่งพุทธเกษตรจะมีพระพุทธเจ้าประทับอยู่หนึ่งองค์ เนื่องจากจำนวนของพระพุทธเจ้าในจักรวาลนี้เท่ากับจำนวนของพุทธเกษตร ดังนั้น พุทธเกษตรในจักรวาลจึงมีจำนวนมากมายเท่ากับจำนวนของเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาด้วย⁸

ทรงวิทย์ แก้วศรี ได้กล่าวถึงพุทธเกษตรไว้ในบทความเรื่องพุทธปรัชญามหายานว่า คติมหายานเชื่อว่า ความจริงพุทธเกษตรไม่ได้มีเพียงแห่งเดียว พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มีจำนวนมากมายเท่ากับเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา ในจักรวาลอันกว้างนี้ก็มีโลกธาตุที่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ประทับอยู่จำนวนนับไม่ถ้วนเช่นกัน พุทธเกษตรบางแห่งก็บริสุทธิสมบูรณ์ด้วยทิพยภาวะ สำเร็จได้ด้วยอำนาจปณิธานของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น บางแห่งก็สำเร็จด้วยกรรมนิยมของเหล่าสัตว์ แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร พุทธเกษตรก็ยังเป็นสถานที่ที่สัตว์ทั้งหลายควรมุ่งไปเกิด⁹

สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับพุทธเกษตรไว้ในหนังสือพุทธศาสนามหายานว่า ตามความเชื่อของชาวสุขาวดีนั้น พุทธเกษตร (Buddha Land) เป็นดินแดนพิเศษที่ปกครองโดยพระพุทธเจ้าองค์ต่างๆ แต่ดินแดนนี้ไม่ใช่เรื่องของสถานที่ในแบบที่ชาวโลกเข้าใจ เพราะพุทธเกษตรนั้นวัดหรือประมาณไม่ได้ด้วยเครื่องมือใดๆ ไม่ได้มีลักษณะเป็นการครอบครองตำแหน่งพื้นที่ในอวกาศ อาจจะเข้าใจแบบง่ายๆ ว่าเป็นอีกมิติหนึ่งที่กำหนดตายตัวไม่ได้ว่าพุทธ

⁸ สมภาร พรหมตา, พุทธศาสนามหายาน (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), 141.

⁹ ทรงวิทย์ แก้วศรี, พุทธปรัชญามหายาน. มหาจุฬาฯ วิชาการ : ปรัชญารูปพิศ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532), 89.

เกษตรอยู่ตรงไหน บางคนก็นิยามพุทธเกษตรว่าเป็นโลกธาตุอันบริสุทธิ์ที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นเพื่อแสดงธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ และอาจมีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าสุขาวดีในความเข้าใจของคนทั่วไปมีความแตกต่างกันอย่างไรกับสวรรค์ชั้นฟ้า ลักษณะองค์ประกอบภายในของสุขาวดีนั้นเหมือนกับเป็นสวรรค์แห่งหนึ่ง แต่ข้อแตกต่างระหว่างสวรรค์กับสุขาวดีรวมทั้งพุทธเกษตรอื่นๆ ก็คือ บุคคลที่ได้ไปเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ เมื่อรับกุศลผลบุญที่ตนเองทำไว้แล้วก็ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดใหม่ มีชีวิตขึ้นๆ ลงๆ ตามแต่กรรมที่ได้สร้างไว้ แต่พุทธเกษตรเป็นเสมือนที่พักอยู่ระหว่างสังสารวัฏกับนิพพาน ไม่ใช่ทั้งสังสารวัฏและนิพพาน แต่เป็นภาวะที่บุคคลจะได้อบรมตนเองเพื่อหลุดพ้นโดยที่ไม่ต้องทนทุกข์อยู่ในวงล้อแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอีก¹⁰

ดาวิด เวลลิงตัน ชาปเปลล์ (David Wellington Chappell) ผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนาในประเทศจีนได้มองทัศนะถึงเรื่องพุทธเกษตรไว้ว่า พุทธเกษตรเป็นสถานที่ที่หลายคนอาจจะมองด้วยความเข้าใจไม่ตรงกัน เพราะสิ่งที่เราเรียกว่าพุทธเกษตรไม่ได้ครอบครองสถานที่และเวลาในอวกาศ ณาจารย์สุขาวดีหลายท่านจึงเชื่อว่าพุทธเกษตรเป็นภาวะจิตของพระพุทธเจ้าที่มีบารมีสูงซึ่งก่อให้เกิดอาณาจักรขึ้นมา พุทธเกษตรเป็นอาณาเขตหรืออำนาจของพระพุทธเจ้า เป็นพื้นที่ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสามารถแผ่พระกำลังบารมีและญาณทัศนะไปถึงเพื่อปกคลุม หรือเป็นพื้นที่ที่ได้รับพระเมตตาและพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง¹¹

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพระสูตรมหายานหลายเล่มทำให้เข้าใจความหมายของพุทธเกษตรได้มากขึ้น เนื่องจากพระสูตรมหายานแต่ละเล่มที่เกิดขึ้นในยุคเดียวกันจะมีสาระเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ เรื่องของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพุทธเกษตร ก่อนที่พุทธเกษตรจะถูกลดบทบาทลงในสมัยยุคที่ตันตระ-วัชรยานเฟื่องฟู เรื่องของโลกธาตุและพุทธเกษตรมีส่วนคล้ายกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ในทฤษฎีของจักรวาลวิทยา เพียงแต่โลกธาตุและพุทธเกษตรของพระสูตรมหายานนั้นมีองค์ประกอบเพิ่มขึ้นมา คือ เรื่องของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกพร้อมทั้งเขตแดนในฝ่ายเถรวาทพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า จักรวาลไม่ได้มีเพียงจักรวาลเดียว ยังมีอีกนับแสนโกฏิจักรวาล มีลักษณะเป็นอเนกสังขยา กำหนดไม่ได้ ผู้ศึกษาด้านนี้จะเปรียบเทียบว่าจักรวาลหนึ่งคือ

¹⁰ สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พุทธศาสนมหายาน* (กรุงเทพฯ : ศยาม, 2546), 224-228.

¹¹ D.W. Chappell, *Buddhist and Taoist Studies I* (Hawaii : The University Press of Hawaii, 1978), 25.

ระบบสุริยะ (Solar system) คือ จักรวาลมีดวงอาทิตย์พร้อมด้วยดาวเคราะห์ที่หมุนไปรอบๆ นอกจากจักรวาลของเราแล้ว ยังมีจักรวาลอื่นๆอีกมากมาย และโลกธาตุจำนวนมากนั้น ก็มีพระอาทิตย์ พระจันทร์เป็นบริวาร มีนรก สวรรค์เป็นของตนเอง มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ มีกฎภูมิต่างๆซ้อนกัน¹² จักรวาลของฝ่ายมหายานที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัตินั้นก็คือ พุทธเกษตร จักรวาลหรือพุทธเกษตรหลายๆแห่งมารวมกันเรียกว่ากลุ่มจักรวาลหรือกลุ่มพุทธเกษตร ซึ่งก็คือ หนึ่งโลกธาตุหรือทางวิทยาศาสตร์เรียกว่า เป็นหนึ่งกาแล็กซี ในแต่ละกลุ่มจักรวาลอาจมีจักรวาลรวมกันเป็นพันจักรวาลก็ได้ แสนจักรวาลก็ได้ หรือมากกว่านั้น ตามขนาดของกลุ่มจักรวาลที่ได้กล่าวไว้ในจูฬนิสสูตร โลกธาตุหลายโลกธาตุหรือกาแล็กซีหลายกาแล็กซีก็จะแบ่งเป็นหลายกลุ่มจักรวาล

ในพระสูตรมหายาน กาแล็กซีทางช้างเผือกที่เราอยู่ถูกเรียกว่าสหาโลกธาตุหรือพุทธเกษตรของพระศากยमुณี ในโลกธาตุอื่นหรือนอกโลกของเรา เราสามารถจะมองเห็นสิ่งที่ปรากฏนอกเหนือไปจากโลกที่เราอยู่ได้ เช่น สรรพชีวิต หรือสิ่งแวดล้อมนอกอาณาเขตของโลกเรา เนื่องจากเราอยู่คนละมิติกับสิ่งต่างๆเหล่านั้น แม้แต่ในภพภูมิทั้ง 31 ภูมิที่เป็นส่วนประกอบของจักรวาลที่เราอยู่ เรายังสามารถจะมองเห็นได้ด้วยจักขุประสาท มีเพียงแต่พระพุทธเจ้าที่มีญาณทัศนะและบารมีสูงส่งที่สามารถมองเห็นและรู้ทุกสรรพสิ่ง ทุกเหตุการณ์ทั่วทั้งจักรวาล ทั้งอดีตและอนาคต ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงส่วนประกอบและโครงสร้างของจักรวาลไว้อย่างละเอียด แต่จักรวาลในทางพุทธมหายานมิได้มีองค์ประกอบที่ตายตัวเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทระบุเอาไว้ โลกธาตุแต่ละโลกของคติดาถมหายานจะเป็นอาณาเขตที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ปกครองอยู่ จึงมีการเปรียบเทียบจำนวนของพระพุทธเจ้าว่ามีเท่ากับเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา แสดงว่าจำนวนโลกธาตุและพุทธเกษตรมีจำนวนมากมาสุดคณานับอย่างหาที่สิ้นสุดของเอกภพไม่ได้ และยังมีพระโพธิสัตว์อีกมากมายที่กำลังรอการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ตามพระสูตรมหายานเชื่อว่าเมื่อพระโพธิสัตว์องค์ใดที่ได้ตรัสรู้แล้วก็จะมีการสร้างโลกธาตุใหม่และพุทธเกษตรแห่งใหม่เกิดขึ้นมาอีกเรื่อยๆในอนาคตให้พระองค์ได้ไปเป็นพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ประจำโลกธาตุนั้นเพื่อสั่งสอนเหล่าเวไนยสัตว์ต่อไป

ในคัมภีร์สุขาวติวพุทธและคัมภีร์อื่นๆของสำนักสุขาวดีก็ได้ระบุส่วนประกอบและโครงสร้างของจักรวาลและโลกธาตุของสุขาวดีไว้ต่างจากพระไตรปิฎกเช่นกัน ในคัมภีร์สุขาวติว-

¹² Randy Kloetzli, **Buddhist Cosmology** (Delhi : Motilal Banarsidass, 1988), 14.

ยูหสูตรนั้นได้กล่าวถึงส่วนประกอบและสภาพแวดล้อมของแดนสุขาวดีเอาไว้ 11 บท คือ เริ่มตั้งแต่ปริจเฉทที่ 15 ถึงปริจเฉทที่ 25 แต่ในปริจเฉทที่ 25 นั้นจะเป็นบทร้อยกรองหรือคาถาที่พระศาสดามุนีตรัสกับพระอานนตถึงคุณอันประเสริฐอันหาที่เปรียบมิได้ของแดนสุขาวดี

ในปริจเฉทที่ 15 นั้นได้กล่าวว่าสุขาวดีโลกธาตุเป็นแดนแห่งบรมสุข ไม่มีทุกคติภูมิทั้ง 4 ภูมิ เหมือนอย่างที่บรรยายไว้ในพระสูตรคัมภีร์ คือ ภูมิของสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรตวิสัย และอสุรกาย และรัตนะทั้งหลายที่มีอยู่ในสุขาวดีโลกธาตุก็จะไม่มีในโลกธาตุของเรา นั้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของจักรวาลในคติของมหายานที่มีความแตกต่างจากคติของเถรวาท คือ สิ่งซึ่งที่นั่นมี เราจะไม่มี¹³

ในปริจเฉทที่ 16 กล่าวบรรยายอย่างละเอียดถึงลักษณะของต้นไม้ ดอกไม้ และผลไม้ แต่ละจำพวกว่ามีส่วนประกอบเป็นอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะจะมีส่วนผสมของรัตนะตั้งแต่หนึ่งอย่างถึงเจ็ดอย่าง รัตนะทั้งเจ็ดที่เป็นส่วนประกอบของต้นไม้ ดอกไม้ และผลไม้ที่สุขาวดีโลกธาตุ ได้แก่ ทอง เงิน ไพฑูรย์ แก้วผลึก ปะการัง มุกพลอย และมรกต บางจำพวกก็มีส่วนผสมของรัตนะแก้อย่างเดียว บางจำพวกก็หลายอย่างรวมกัน ในพุทธเกษตรนี้ถ้าจะจำแนกชนิดของรัตนพฤษ์หรือต้นไม้ที่ประกอบด้วยรัตนะซึ่งระบุไว้ในคัมภีร์ ได้แก่ ต้นปาล์ม และต้นกล้วยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนดอกไม้ที่เป็นดอกไม้หลักก็คือ ดอกบัวซึ่งเป็นบัวรัตนะมีขนาดตั้งแต่กิ่งโยชน์จนถึงสิบโยชน์และรัศมีของดอกบัวยังแผ่กระจายไปสู่พระพุทธเจ้าอีกแสนโกฏิพระองค์ในโลกธาตุต่างๆ การบรรยายในเรื่องของดอกบัวนี้ อาจตีความได้ว่า ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของพระอมิตาภะ การที่ดอกบัวแผ่รัศมีไปไกลตลอดทางนับแสนโกฏิโยชน์ในโลกธาตุต่างๆ อย่างประมาณมิได้นั้น ก็เพื่อเป็นการแสดงความยิ่งใหญ่ของพระอมิตาภพุทธเจ้าที่มีพระบารมีปกคลุมหลายจักรวาลซึ่งเป็นอาณาเขตของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ด้วย ฉะนั้นจึงทำให้พระพุทธเจ้ายังโลกธาตุทั้งหลายถูกลดบทบาทลง¹⁴

ในปริจเฉทที่ 17 บรรยายว่าในสุขาวดีพุทธเกษตรนั้น ไม่มีภูเขาทึบปวง เป็นภูมิภาคที่มีความสม่ำเสมอราบเรียบ เป็นแหล่งสะสมรัตนะมีประเภทต่างๆ พระอานนตจึงเกิดความสงสัยว่า หากไม่มีภูเขา แล้วการแบ่งระดับชั้นของเทวดาทั้งหลายเหมือนโลกธาตุของพระศาสดามุนีจะทำเช่น

¹³ ดู (สข.15)

¹⁴ ดู (สข.16)

ไร (เนื่องจากทางฝ่ายเถรวาทจะมีการแบ่งเทวภูมิเป็น 6 ชั้นและพรหมภูมิเป็น 16 ชั้น) เพราะเทวดาชั้นจตุรมาหาราชิกาดำรงอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ เทวดาชั้นดาวดึงส์ดำรงอยู่ยอดเขาพระสุเมรุ พระศาสดามุนีจึงตรัสย้อนถามพระอนนทว่าแล้ว เทวดาทั้งหลายตั้งแต่ชั้นยามาจนถึงอนิรุทธพรหมได้ดำรงอยู่ตรงไหนล่ะ พระอนนทจึงกราบทูลตอบว่า ดำรงอยู่ตามวิบากกรรมและอกิสังขารกรรมทั้งหลายเป็นอจินไตย ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าการแบ่งระดับชั้นของเทวดาในสุขาวดีไม่ต้องนำเอามาตรฐานของเขาสีเนรุมาวัดว่าจะดำรงอยู่สูงหรือห่างจากกันเป็นระยะเท่าใด พระพุทธองค์ทรงตรัสเปรียบเทียบว่าสวรรค์ชั้นที่อยู่สูงกว่าดาวดึงส์เป็นคันไปไม่ต้องใช้ภูเขามาเป็นตัววัด แต่สิ่งที่จะวัดระดับชั้นของเทวดาของสุขาวดีคือวิบากกรรมต่างๆซึ่งจินตนาการไม่ได้ ดังนั้นกรรมจึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงการเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่างๆของสุขาวดีพุทธเกษตร¹⁵

ปริจเฉทที่ 18 พรรณนาความอลังการและความพิเศษอย่างพิสดารและอย่างเลอเลิศของสภาพแวดล้อมและสิ่งต่างๆในสุขาวดีโลกธาตุ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ คันไม้ ดอกไม้ ฝูงนกและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ รวมทั้งรูป รส กลิ่น เสียงต่างๆที่ได้สัมผัส การบรรยายสิ่งต่างๆในเรื่องนี้ผู้อ่านอาจจะคิดว่าเป็นเสมือนกับจินตนาการที่เกิดขึ้นได้แค่นิยายเท่านั้น ในโลกแห่งความจริงไม่สามารถปรากฏขึ้นได้เลย¹⁶ ในพระไตรปิฎกก็ได้มีการบรรยายสวรรค์อย่างพิสดารละเอียดลออมากมายขนาดนี้ เนื่องจากแต่ละสูตรในพระไตรปิฎกจะกล่าวบรรยายเป็นเรื่องเล่าถึงบุคคลสำคัญต่างๆตามวิบากกรรมที่ได้ทำไว้ ครั้นจุติก็จะไปบังเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ หรือ พระมหาสาวกเสด็จขึ้นไปสนทนาธรรมกับเทวดาบนสวรรค์ อาจจะมีการสอดแทรกสภาพแวดล้อมของสวรรค์บ้างเล็กน้อย เช่น ในปัญญุกิริยวัตตสูตร จะกล่าวถึง แนวทางการทำบุญเพื่อให้ไปเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ ในจวมานสูตร จะกล่าวถึงความตายของเหล่าทวยเทพและการเกิดบุญนิมิตที่ต้องจุติไปจากสวรรค์ ในสูตรนี้คล้ายกับเรื่องการดับหรือการตายของเทวดาบนสวรรค์สุขาวดีในเรื่องกามนิต-วาสิฏฐี ในวิตถตสูตรกล่าวถึงอายุของเทวดาชั้นต่างๆ ในอุโปสถสูตรบรรยายถึงพระพุทธเจ้าตรัสสนทนาธรรมกับนางวิสาขาถึงจิตของเทวดาที่อยู่บนสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น และยังมีอีกหลายสูตรที่กล่าวถึงเรื่องราวของเทวโลกและพรหมโลก ส่วนการสอดแทรกการพรรณนาถึงสภาพแวดล้อมของสวรรค์

¹⁵ ดู (สขว.16)

¹⁶ ดู (สขว.17)

ก็จะมียิ่งบางส่วนมิได้มีละเอียดยเหมือนพระสุตรมหายาน เช่น การบรรยายถึงสิ่งแวดล้อมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในพระไตรปิฎก ดังข้อความ

ต้นปาริฉัตตะกะ เป็นต้นไม้ที่มีลักษณะเป็นทิพย์และเป็นยอดของต้นไม้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์... เมื่อดอกไม้นี้บาน ทวยเทพจะพากันยินดี และส่งกลิ่นหอมไปได้ไกล 100 โยชน์ตามลม หนึ่งร้อยปีดอกไม้จะบานหนึ่งครั้ง พระพุทธองค์เปรียบเทียบดอกปาริฉัตตะกะเหมือนเช่นพระอริยสาวกทั้งปวงรอบๆ โพชนครวิมานคือ สระโบกขรณีและสวนสวรรค์ที่สวยงาม คือ สวนปารุสกวัน สวนจิตรลดาวัน สวนมิสสกวัน และนันทวัน แต่ละแห่งเต็มไปด้วยไม้นอกนานาชนิดเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยความสุขสำราญ...¹⁷

ในอรรถกถา ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ก็เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกได้จาริกไปยังสถานที่ต่างๆ แล้วก็ได้มีการสนทนาธรรมกันขึ้นถึงบุญกรรมแต่ใดที่นำมาของบุคคลต่างๆ ในเรื่องแต่ละตอน จึงทำให้ได้มาเกิดเป็นเทวดาอยู่สวรรค์ชั้นต่างๆ ขอยกตัวอย่างข้อความในปิฎกวรรคที่ 1 ตอนที่ 6 ชื่อตอนว่า นาวาวิมาน เป็นบทสนทนาที่พระโมคคัลลานะถามกับเทพธิดาองค์หนึ่งว่าเหตุใดจึงได้มาเกิดยังภพดาวดึงส์ ในบทสนทนามีการบรรยายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เทพธิดาองค์นั้นอยู่เอาไว้ได้อย่างเห็นภาพ ดังข้อความว่า

หญิงนั้นตั้งบุญนั้นไว้ในใจ รำลึกถึงในระหว่างนั้น ต่อมาก็ตายไปบังเกิดในภพดาวดึงส์ ด้วยบุญญาธิการของนาง วิมานใหญ่งดงามด้วยต้นกัลปพฤกษ์ก็เกิดขึ้น แม่น้ำกลาดเกลื่อนด้วยกองทรายและหาดทรายขาว ประหนึ่งประดับด้วยเงิน ประกอบด้วยขำยมุกดา ไหลมาเฉพาะน้ำที่ใสไร้มลทิน ดังก้อนแก้วมณี ล้อมรอบวิมานนั้น ณ สองฝั่งของแม่น้ำนั้น และใกล้ประตูดุทยานและวิมาน สระโบกขรณีขนาดใหญ่ประดับด้วยคงปทุม 5 สี ก็บังเกิดพร้อมด้วยเรือทอง เทวดาองค์นั้นเมื่อเสวยทิพย์สมบัติในวิมานนั้น ก็

¹⁷ ขุ.ชา.มหา. 28 / 932 / 284. [ฉ.ไทย]

เที่ยววิ่งเล่นอยู่ในเรือ... ลำน้ำหลายสายเรียงรายไหลล้อมรอบวิมานนั้นเป็น
ประจำ มีแม่น้ำที่มีน้ำเย็น ลาดด้วยทราย มีมะม่วง สาละหมากหอม หวี ราช-
พฤกษ์และแคฝอยมีดอกบานสะพรั่ง ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมได้วิมานอันประเสริฐ
สุด ประกอบด้วยภูมิภาคนั้นที่สว่างามหนักหนา...¹⁸

การบรรยายถึงสวรรค์หรือเทวโลกในพระไตรปิฎกนั้นเป็นการสอดแทรกเรื่องราวว่า
บุคคลใด ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่ออ่านเรื่องราวดังกล่าวแล้วจะพบว่าได้สอดแทรกคติธรรม
เอาไว้มากมายจากคำพุทธพจน์ที่ได้ตรัสกับบุคคลทั้งหลายและการดำเนินเรื่องราวของพระ
มหาสาวกในพระสูตร เราจึงไม่เพียงได้รู้เรื่องราวของสิ่งแวดล้อมบนสวรรค์เพียงอย่างเดียว ในขณะที่
ที่พระสูตรมหายาน อย่างเช่น สุขาวดีอุทสูตร จะมีการบรรยายเรื่องราวแดนพุทธเกษตรของ
พระพุทธเจ้าอย่างเป็นทางการพรรณนารายละเอียดขบย้อยเสียมากกว่า คือ การทำให้ผู้อ่านได้เกิดจินต-
ภาพขึ้นอย่างมีความสุข เพื่อเป็นการปลูกเร้าให้ผู้อ่านเร่งปฏิบัติธรรมให้ได้ไปเกิดยังดินแดนที่มี
จินตนาการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดแห่งนี้

ในปริจเฉทที่ 19 และ 20 กล่าวถึงสัตว์ทั้งหลายในสุขาวดีโลกธาตุจะได้รับคุณทั้งหลาย
ทั้งรูปและนามทุกประการเทียบเท่ากับเทวดาในชั้นปรนิรมิตวสวัตติ¹⁹ คือ มีเครื่องบริโภคน้ำทั้งปวง
เพียบพร้อม สามารถเนรมิตเครื่องอาภรณ์ เครื่องหอมและวิมานได้ดั่งที่ตนปรารถนา ดังนั้นจึงไม่มี
ความแตกต่างกันระหว่างเทวดาชั้นปรนิรมิตวสวัตติกับมนุษย์ทั้งหลายในสุขาวดีโลกธาตุเลย²⁰
ในขณะที่เทวดาชั้นปรนิรมิตวสวัตติที่ระบุในพระไตรปิฎกไม่จำเป็นต้องเนรมิตสิ่งที่ต้องการด้วย

¹⁸ ชู. วิ. อ. 1. [ฉ.ไทย]

¹⁹ ปรนิรมิตวสวัตติ หมายถึง เทวดาที่มีความสุข ความเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง 5 เป็นอย่างยิ่ง
โดยที่ตนไม่ต้องเนรมิตขึ้นเอง แต่มีเทวดาคงคอื่นคอยเนรมิตให้สมตามความปรารถนาทุกประการหรืออีก
นัยหนึ่ง คือ ที่อยู่ของเหล่าเทวดาผู้มีท้าวปรนิรมิตวสวัตติเทวราชเป็นผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นปรนิรมิต-
วสวัตติอยู่สูงขึ้นไปจากยอดเขาสิเนรุ อยู่ในอากาศเหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดี 42,000 โยชน์ บนสวรรค์ชั้นนี้
จะไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ทำให้ไม่มีเงา ไม่มีมมมมีบนสวรรค์ อยู่ได้ด้วยแสงสว่างจากวัตถุสิ่งของ
ต่างๆ เช่น กายของเหล่าเทวดาก็สว่าง วิมาน สวน สระ สิ่งแวดล้อมต่างๆ มีแต่ความสว่าง, ดู มหาวิทยาลั
ยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **ปรโลกวิทยา** (ปทุมธานี : ชมรมประสานงาน DOU, 2550), 122.

²⁰ ดู (สขว.19) และ (สขว.20)

ตัวเอง แต่ท้าวคานันนิมมานรดีจะเป็นผู้มาเนรมิตให้เพราะรู้ความต้องการ เสมือนกับเป็นข้าบริวารมาคอยรับใช้แก่ท้าวคานันนิมมานรดีอีกที ดังข้อความบางตอนในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ์ เช่น ข้อความในสิริมาวิมานสูตรว่า

พระคุณเจ้าพุดถึงหมู่ทวยเทพชั้นปรนิมิตตวสวัตติ์ ซึ่งเป็นผู้เลิศโดยเชิงภพที่อยู่ และ โภคสมบัติหมู่ใดว่า เป็นทวยเทพที่เยี่ยมหาที่เปรียบมิได้ ทวยเทพเหล่านั้น ก็มีความสุขสบายแต่ในภพและ โภคสมบัติที่ทวยเทพพวกอื่นมาเนรมิตให้เท่านั้น เพราะฉะนั้น ทวยเทพที่มีหน้าที่เนรมิต ภพและ โภคสมบัติให้ คือพวกที่พระคุณเจ้าพุดถึงอยู่ที่นี่ จึงได้นามว่า "นิมมานรดี"²¹

และข้อความที่กล่าวถึงความเป็นทิพย์ต่างๆของสวรรค์ชั้นนี้ในปญญกิริยาวัตถุสูตร ดังความว่า

คุณกริกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งท้าวคานันนิมิตตวสวัตติ์ คุณกริกษุทั้งหลาย ท้าวปรนิมิตตวสวัตติ์เทพบุตรในชั้นปรนิมิตตวสวัตตินั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงท้าวคานันนิมิตตวสวัตติ์โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพทิพย์ คุณกริกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการนี้แล ฯ²²

และข้อความที่กล่าวถึงอายุขัยของสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ์ในอุโปสถสูตร ดังความว่า

คุณรณางวิสาขา 1,600 ปี อันเป็นของมนุษย์ เป็นกินหนึ่งกับวันหนึ่งของท้าวคานันนิมิตตวสวัตติ์ โดยราตรีนั้น 30 ราตรีเป็นหนึ่งเดือนโดยเดือน

²¹ พุ.วิ. 28 / 932 / 284. [ฉ.ไทย]

²² อัง.อัฐก. 23 / 126 / 189. [ฉ.ไทย]

นั้น 12 เดือนเป็นหนึ่งปี โดยปีนั้น 16,000 ปีอันเป็นทิพย์ เป็นประมาณอายุของ
เทวคานันปรนิมิตวสวัตตี ดูกรนางวิสาขา ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ สตรี
หรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว เมื่อแตกกาย
ตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหายของเทวคานันปรนิมิตวสวัตตี²³

ในปริจเฉทที่ 21 กล่าวถึงการตกแต่งพุทธเกษตรนี้ด้วยดอกไม้ นานาชนิดพร้อมทั้งกลิ่น
หอมชื่นใจอันเป็นทิพย์ทั่วทั้งดินแดน แล้วก็กล่าวถึงเวลาต่างๆของการไปและมาของธรรมชาติให้
เห็นถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเวลา เช่น เวลาที่ลมจะพัดเอาสิ่งอาภูลไป เวลาของการโปรย
ปรายดอกไม้ในแต่ละช่วง และการบรรยายเรื่องของกลิ่นและสีอย่างชัดเจน สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ทำให้
ผู้สัมผัสบังเกิดความสุขเทียบเท่ากับพระภิกษุเข้านิโรธสมาบัติอยู่²⁴ เมื่อผู้อ่านได้อ่านการบรรยายนี้ก็
ทำให้เกิดความสุขแก่ผู้อ่านเช่นกันเนื่องจากจินตภาพที่เกิดขึ้น

ในปริจเฉทที่ 22 กล่าวว่าไม่มีความมืดในพุทธเกษตรนี้ ไม่มีพระอาทิตย์ พระจันทร์
ดวงดาว ไม่มีสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าเป็นกลางวันและกลางคืน มีแต่เรื่องราวของพระตถาคต
เท่านั้น²⁵ ในข้อนี้คล้ายกับเทวโลกชั้นปรนิมิตวสวัตตีที่ไม่มีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ไม่มีแสงที่มาจาก
ดวงดาวเนื่องจากสวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงกว่าพระอาทิตย์และเทวดาแต่ละองค์ก็มีแสงในตัวเองและ
แสงสว่างของวัตถุแวดล้อมอันเป็นแสงทิพย์ แตต่างกันตรงที่ว่าเทวภูมิของปรนิมิตวสวัตตีเป็น
กามภพ เทวคานันนี้มีความสุขเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณทั้ง 5 ไม่เกี่ยวข้องกับพระตถาคตแต่อย่างใด
ในขณะที่สุขาวดีพุทธเกษตรไม่มีเรื่องของกามเข้ามาเกี่ยวข้องเนื่องจากว่าในพุทธเกษตรนี้ไม่มีสตรี
เพศมีแต่บุรุษ แต่จะได้รับความสุขจากการดื่มรสธรรมอันประเสริฐจากเรื่องราวของพระพุทธองค์

ในปริจเฉทที่ 23 กล่าวบรรยายถึงความเป็นทิพย์ของสิ่งต่างๆที่ได้ปรากฏขึ้นมาเอง ทั้งสิ่ง
ที่เป็นธรรมชาติ เครื่องอาภรณ์ทั้งปวง เครื่องดนตรีทั้งหลายและนางอัปสรที่เป็นทิพย์ก็ปรากฏ
ขึ้นมาเพื่อรำรำ สิ่งทั้งหลายที่เป็นทิพย์นี้คล้ายกับเรื่องราวของสวรรค์ในเทวโลก เพียงแต่ใน
สุขาวดีบรรยายละเอียดกว่า²⁶ ในปริจเฉทที่ 24 เป็นฉากจบของการพรรณนาสภาพแวดล้อมใน

²³ อัง.เอก. 20 / 510 / 240. [ฉ.ไทย]

²⁴ ดู (สขว.21)

²⁵ ดู (สขว.22)

²⁶ ดู (สขว.23)

สุชาวดีโลกธาตุ จึงจบด้วยการบรรยายว่าไม่มีบุคคลใดที่สามารถคำนวณถึงที่สุดแห่งความสุขในแดนนี้ได้เลย เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นความสุขที่ยากที่จะหาที่เปรียบและเกินกว่าจะอธิบายได้ ประเด็นสำคัญที่สุด คือ เนื้อหาในพระสูตรสร้างความมั่นใจไว้ว่าผู้ที่มาเกิดยังดินแดนนี้ ต้องบรรลุพระนิพพานทุกคนอย่างแน่นอน²⁷ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นกุศโลบายแก่ผู้ศรัทธาอีกเช่นกัน

ในปริจฉาที่ 25 กล่าวสรรเสริญสาระแห่งคุณของสุชาวดีโลกธาตุเป็นโศลก โดยในโศลกแรกกล่าวถึงความสุขทั้งปวงที่สัตว์ทั้งหลายจะได้รับ ในโศลกที่สอง กล่าวว่าแม้โกฏิกัลป์จะสิ้นไปอย่างไร คุณต่างๆ และแสงสว่างแห่งสุชาวดีจะไม่สิ้นไป การตีความในโศลกนี้ผู้อ่านอาจจะคิดถึงความเป็นอมตะของดินแดนสุชาวดีที่ไม่มีวันสิ้นไปซึ่งอาจขัดแย้งกับหลักคำสอนเรื่องกฎของไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าสรรพสิ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลง แม้แต่เทวโลกหรือพรหมโลกก็มีการเกิดดับเป็นธรรมดา เนื้อความในพระสูตรต้องการแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่อย่างถาวรของสุชาวดีโลกธาตุ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือความดับของความสุขบนแดนนี้เลย แต่หากตีความอีกนัยหนึ่งอาจจะหมายถึง หากเกิดความสิ้นไปตามกฎไตรลักษณ์ของทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งแดนสุชาวดีโลกธาตุด้วย แต่แสงสว่างซึ่งหมายถึงสาระแห่งคุณความดีทั้งหลายนั้นยังคงประกาศก็อยู่ตลอดไปอย่างไม่เสื่อมสิ้นชั่วคราวแม้จะดับสิ้นโลกธาตุไปแล้ว ในโศลกที่สาม กล่าวถึงการทำโลกธาตุให้สมบูรณ์ด้วยการเข้าถึงทุกอนุของโลกธาตุ ในโศลกที่สี่กล่าวถึงผู้ที่ได้สดับนามของสุชาวดีโลกธาตุก็ถือว่ามิบุญแล้ว ในโศลกที่ห้ากล่าวว่าผู้ที่มิปัญญาจะเชื่อในคำพุทธพจน์ ผู้ศรัทธาโดยละซึ่งความสงสัยจะบรรลุพระธรรม²⁸

การพรรณนาคุณวิเศษทั้งหลายของสุชาวดีโลกธาตุนั้น ผู้อ่านและผู้ศึกษาคัมภีร์ย่อมได้สัมผัสถึงความละเอียดลออและความงดงามของการลำดับเนื้อความในแต่ละบท ภาพพจน์ต่างๆ จากการพรรณนาแดนสิวิไลซ์แห่งนี้ นอกจากจะทำให้เกิดจินตภาพอย่างเลอเลิศแล้ว ยังสอดแทรกแนวคิดในการจูงใจให้ผู้ศึกษาธรรมะของมหายานเกิดแรงศรัทธาและมุ่งมั่นต่อพระศาสดาเพื่อเข้าถึงพระองค์และไปบังเกิดยังดินแดนที่งดงามเช่นนี้ เนื้อหาในคัมภีร์ฯ ก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระสูตรฝ่ายเถรวาทบางส่วนและนำมาผสมผสานกับแนวคิดของฝ่ายมหายาน คือ การเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องสววรรค์ฝ่ายเถรวาทกับแนวคิดเรื่องพุทธเกษตรของฝ่ายมหายาน เรื่องราวต่างๆ ในคัมภีร์ฯ อาจเป็น

²⁷ ดู (สข.24)

²⁸ ดู (สข.25)

กุศโลบายในการชักจูงเพื่อสร้างกระแสแห่งศรัทธาให้ผู้คนหันมาปฏิบัติธรรมและนับถือพระพุทธศาสนาหายาน สำนักสุขาวดีให้มากยิ่งขึ้น

4. ระดับชั้นของสุขาวดีพุทธเกษตร

ในคัมภีร์สุขาวดีวิทยุหสูตรมีการบรรยายการดำรงอยู่ของสรรพสัตว์ที่มาอุบัติยังสุขาวดีพุทธเกษตรแต่ก็มิได้มีการกล่าวถึงการแบ่งระดับชั้นของสุขาวดีพุทธเกษตรเลย แต่การแบ่งระดับชั้นต่างๆตามกรรมของสรรพสัตว์ในสุขาวดีนั้นได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อมิตายุรขยานสูตร²⁹ โดยเนื้อหาในคัมภีร์จะบรรยายการแบ่งระดับชั้นไว้ 9 ชั้น หรือที่คนในสำนักสุขาวดีมักเรียกติดปากกันว่า บัว 9 ชั้น ซึ่งการแบ่งระดับนี้จะแบ่งระดับใหญ่เป็น 3 ระดับ และระดับย่อยเป็นระดับสูง กลาง ต่ำ สัตว์ที่มาบังเกิดยังสุขาวดีก็จะแบ่งระดับชั้นกันไปตามคุณสมบัติหรือกรรมของสัตว์นั้นๆ สรุปการแบ่งระดับชั้นในเนื้อหาของคัมภีร์ได้ดังนี้

1. ผู้เกิดยังชั้นสูงระดับสูง ผู้นั้นจะเกิดความเป็นอย่างยิ่ง และเพียงชั่วขณะเดียวก็จะเห็นตัวเองนั่งอยู่บนบัลลังก์เพชรติดตามพระอมิตาภะไปอุบัติยังสุขาวดี เมื่ออุบัติแล้ว จะได้เห็นพระวรกายอันสมบูรณ์ของพระอมิตาภะและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย จะได้เห็นรัศมีอันเรืองรอง เห็นปารัตนชาติ และได้สดับเสียงพระธรรมอันประเสริฐ จะได้ไปสู่ทศทิศโลกธาตุเพื่อสนองกิจของพระพุทธเจ้าทั้งปวง จะได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธองค์ตามลำดับ เมื่อกลับมาสู่สุขาวดีโลกธาตุ จะได้รับมณเฑียรณจำนวนร้อยพันประการ

2. ผู้เกิดยังชั้นสูงระดับกลาง ผู้นั้นจะเห็นร่างของตนเองนั่งอยู่บนบัลลังก์ทอง และเพียงชั่วขณะเดียวจะได้ไปอุบัติยังทะเลสาบแห่งรัตนชาติทั้งเจ็ดที่สุขาวดี บัลลังก์ทองจะกลายเป็นดอกบัวรัตนอันงดงามและจะบานออกหลังจากที่อยู่ในนั้นนานหนึ่งคืน ร่างกายของผู้นั้นจะกลายเป็นสีทอง มีดอกบัวรัตนะรองรับอยู่ เมื่อผู้นั้นลืมตาขึ้นมาก็จะเห็นพระอมิตาภะและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายกำลังส่องรัศมีมายังกายของผู้นั้น และจะได้สดับเสียงพระธรรมอันลึกซึ้งหลังจากเจ็ดวันแห่งการสดับพระธรรม ผู้นั้นก็จะบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

²⁹ ในคัมภีร์อมิตายุรขยานสูตร เป็นหนึ่งในสี่พระสูตรแห่งสำนักสุขาวดี ผู้วิจัยได้เขียนเรื่องย่อคัมภีร์นี้ไว้ในบทที่ 2 แล้ว

3. ผู้เกิดยังชั้นสูงระดับล่าง ในขณะที่ผู้นั้นกำลังถึงมรณกาล พระอมิตาภะพร้อมทั้งพระมหาสาวกทั้งสองและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย พระองค์จะประทานดอกบัวทองให้ และนิรมิตพระพุทธรูปห้าร้อยองค์มารับผู้นั้น ดอกบัวจะหุบปิดร่างของเขาไว้ แล้วพาเขาติดตามพระพุทธรูปทั้งหลายไปอุบัติยังทะเลสาบรัตนะทั้งเจ็ดที่สุขาวดี หลังจากหนึ่งวันหนึ่งคืน ดอกบัวจะบานออกเจ็ดวันต่อมา ผู้นั้นจะได้เห็นพระวรกายของพระอมิตาภะแต่ไม่ชัดเจน ต้องรอหลังจากสามสัปดาห์ถึงจะเห็นพระองค์ชัดเจน และได้สดับพระธรรมอันประเสริฐ จะได้เดินทางไปสักการะพระพุทธรูปทั่วทิศเพื่อศึกษาพระธรรมให้ลึกซึ้ง เมื่อเวลาผ่านไปสามจุลกาลปี จะได้สำเร็จศกวิทยาคมแล้วเข้าสู่ปฐมภูมิของพระโพธิสัตว์

4. ผู้เกิดยังชั้นกลางระดับสูง ในขณะที่ใกล้มรณกาล พระอมิตาภะพร้อมทั้งเหล่าภิกษุและสาวกทั้งหลายจะปรากฏตรงหน้า จะทรงเปล่งรัศมีสีทอง พร้อมทั้งประทานคำสอนเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผู้นั้นจะบังเกิดความปริติปราโมทย์ จะเห็นตนเองถูกเข้าถวายสักการะพระพุทธรูปอยู่บนดอกบัว ก่อนที่จะเวียนหน้าขึ้นก็พบว่าตนอุบัติอยู่ยังแดนสุขาวดีแล้ว จากนั้นดอกบัวนั้นก็บานออกเมื่อได้สดับพระธรรมในเรื่องอริยสัจสี่ แล้วก็ได้รับบรรลุหัตถผลในทันที จะเกิดวิชาสาม อภิญญาหก และวิโมกข์ธรรมแปด

5. ผู้เกิดยังชั้นกลางระดับกลาง ในขณะที่ใกล้มรณกาล จะได้เห็นพระอมิตาภะพร้อมด้วยบริวารอยู่เบื้องหน้า จะทรงเปล่งรัศมีสีทองพร้อมกับประทานดอกบัวรัตนะให้ แล้วจะได้ยินเสียงร้องสรรเสริญผู้นั้นมาจากฟากฟ้า และเห็นตนเองนั่งอยู่บนดอกบัวซึ่งหุบรอบตัวเพื่อนำพาตนไปอุบัติในทะเลสาบรัตนะที่สุขาวดี หลังจากนั้น 7 วัน ดอกบัวจะบานออก ผู้นั้นจะลืมตาขึ้นมาทำความเข้าใจความเคารพสักการะพระพุทธรูป และจะได้สดับเสียงพระธรรมอันทำให้ได้เข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพานในขั้นต้น(บรรลุโสดาปัตติผล) เมื่อเวลาล่วงไปครึ่งกัลป์ ก็จะบรรลุหัตถผล

6. ผู้เกิดยังชั้นกลางระดับล่าง ในขณะที่ใกล้มรณกาล จะได้พบกับบัณฑิตมาบรรยายให้เห็นภาพสุขาวดีพุทธเกษตร ได้สดับเรื่องราวของปณิธาน 48 ประการของพระภิกษุธรรมมาร ในชั่วขณะนั้น ผู้นั้นก็จะไปอุบัติยังแดนสุขาวดี หลังจากนั้น 7 วัน ดอกบัวก็จะบานออก จะได้พบกับพระอัครสาวกทั้งสององค์ คือ พระอวโลกิเตศวรกับพระมหาสถามปราชญ์ และได้เรียนธรรมะจากพระองค์ เมื่อเวลาผ่านไป 1 จุลกาลปี จะได้รับบรรลุหัตถผล

7. ผู้เกิดยังชั้นล่างระดับสูง ผู้เกิดในระดับชั้นนี้ เคยเป็นผู้ที่กระทำความชั่วไว้มากแต่ก็ไม่เคยกล่าวร้ายต่อคำสอนของมหายาน เมื่อเวลาใกล้มรณกาล จะมีโอกาสได้พบบัณฑิตซึ่งจะสรรเสริญคำสอนมหายานสิบสองหมวดหลักให้ฟัง เมื่อได้สดับชื่อพระสูตรต่างๆ เหล่านั้นแล้ว ก็จะหลุดพ้นจากบาปหนักที่ผูกติดอยู่ในสังสารวัฏนับพันกัลป์ บัณฑิตจะสอนให้กล่าวบูชาพระอมิตาภะด้วยการสวด “นโม อมิตาภะ” เมื่อเอ่ยพระนามแล้ว จะหลุดออกจากบาปกรรมที่ผูกพันตนอยู่ในสังสารวัฏ 50 ล้านกัลป์ จากนั้นพระอมิตาภะจะสร้างภาพนิรมิตของพระองค์และพระมหาสาวกทั้งสองไปรับผู้นั้น จะแลเห็นรัศมีองค์นิรมิตของพระองค์สาดส่องไปทั่วก่อนสิ้นใจ แล้วจะพบว่าตัวเองนั่งอยู่บนดอกบัวติดตามพุทธนิรมิตไปอุบัติยังทะเลสาบรัตนะที่สุขาวดี เมื่อผ่านไปเจ็ดวันดอกบัวจะบานออก จะเห็นพระมหาสาวกทั้งสองอยู่เบื้องหน้าซึ่งเปล่งรัศมีเรืองรองและพระองค์ก็แสดงธรรมอันลึกซึ่งจนบังเกิดศรัทธาขึ้น ผู้นั้นจึงตั้งปณิธานเพื่อขอบรรลุพระโพธิญาณ เมื่อเวลาผ่านไป 10 จุลกัลป์ ก็จะบังเกิดปัญญาและเข้าสู่โพธิสัตว์ปฐมภูมิ

8. ผู้เกิดยังชั้นล่างระดับกลาง ผู้เกิดในระดับชั้นนี้ เคยเป็นผู้ที่ละเมิดศีลธรรมทั้งหมด ไม่มีหิริโอตตปปะ สั่งสอนธรรมะแบบผิดๆ มีมิฉนาทิจฺจ ขโมยของพระสงฆ์ บุคคลเหล่านี้สมควรจะไปสู่นรกภูมิ ในขณะที่ใกล้มรณกาล จะเห็นไฟนรกวิ่งเข้าไปสู่ตนในทุกทาง แต่ก็มีบัณฑิตมาแนะนำสั่งสอนให้เห็นถึงคุณธรรมและบารมีของพระอมิตาภะ แนะนำให้เห็นถึงคุณของศีล สมาธิ ปัญญาและนิพพาน หลังจากที่ได้สดับเช่นนั้น จะหลุดพ้นจากบาปอันจะผูกติดผู้นั้นไว้ในสังสารวัฏนับ 80 ล้านกัลป์ ไฟนรกอันเร่าร้อนจะเปลี่ยนเป็นลมเย็นพัดโชยให้เห็นดอกไม้สวรรค์จำนวนมาก ดอกไม้แต่ละดอกจะมีภาพนิรมิตของพระพุทธองค์หรือพระโพธิสัตว์ประทับอยู่เพื่อรอรับผู้นั้น จากนั้นก็จะได้ไปอุบัติอยู่ในทะเลสาบรัตนะที่สุขาวดี หลังจากผ่านไป 6 กัลป์ ดอกบัวจะบานออก พระมหาสาวกทั้งสองจะแสดงธรรมเกี่ยวกับพระสูตรมหายานอันลึกซึ่ง เมื่อได้สดับพระธรรมแล้วจะบังเกิดโพธิจิต เพื่อเป็นหนทางนำไปสู่การบรรลุโพธิญาณต่อไป

9. ผู้เกิดยังชั้นล่างระดับล่าง ผู้เกิดในระดับชั้นนี้ เคยกระทำความชั่วหนักหนาและกระทำอนันตริยกรรม สมควรที่จะตกไปสู่อบายภูมิเพื่อทนทุกข์ทรมานนานหลายกัลป์ แต่ในขณะที่ใกล้มรณกาลจะได้มีโอกาสพบกับบัณฑิตผู้อ่อนโยนและผู้สั่งสอนธรรมให้ระลึกถึงพระอมิตาภะ แต่เพราะวิบากกรรมที่ทำไว้ ทำให้ไม่สามารถระลึกถึงพระพุทธองค์ได้ บัณฑิตจึงสอนให้ท่อง “นโม อมิตาภะ” จนครบ 10 ครั้งด้วยจิตที่สงบ และการเอ่ยพระนามซ้ำๆ เช่นนั้น จะช่วยล้างบาปที่

ผูกติดผู้นั้นไว้ในสังสารวัฏนับ 80 ล้านกัลป์ และจะเห็นดอกบัวทองปรากฏอยู่เบื้องหน้าในเวลาสิ้นใจ จะได้ไปอุบัติยังสุขาวดี ดอกบัวจะบานออกเมื่อเวลาผ่านไป 12 มหากัลป์ จากนั้นพระมหาสาวกทั้งสองจะสอนให้ผู้นั้นเข้าใจภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติทั้งหลาย รวมทั้งข้อปฏิบัติที่จะล้างบาป เมื่อได้สดับพระธรรม ผู้นั้นจะเกิดความรู้สึกและมุ่งความคิดเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ³⁰

ระดับชั้นทั้ง 9 ระดับที่สัตว์ทั้งหลายได้ไปบังเกิดยังแดนสุขาวดีไม่ได้มีการแบ่งกันโดยใช้ภูเขหรือระยะทางของความสูงในการวัดระดับที่จะไปเกิดเหมือนอย่างในพระไตรปิฎกที่เน้นว่าสวรรค์ชั้นนี้ห่างจากชั้นนั้นขึ้นไปกี่โยชน์ แต่ที่คล้ายกับเรื่องราวซึ่งระบุไว้ในพระไตรปิฎกก็คือการไปอุบัติของสัตว์ตามคุณสมบัติของสถานที่นั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่ได้ทำไว้ ผู้ใดที่สร้างกุศลไว้มากมายก็จะได้รับคุณวิเศษจากแดนสุขาวดีและมีโอกาสได้บรรลุธรรมเร็วกว่าผู้ที่ทำกรรมไม่ดีซึ่งไปอุบัติยังแดนเดียวกัน ระดับชั้นของสุขาวดีจึงถือเป็นบัว 9 ชั้นลดหลั่นไป

ในคัมภีร์ของนิกายสุขาวดีจะใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อถึงบุญกุศลที่บุคคลได้ทำไว้ คล้ายกับการเปรียบเทียบเรื่องบัวสี่เหล่า ในคัมภีร์คัมภีร์อมิตายุทธยานสูตรนั้นแบ่งระดับของคนตามบัว 9 ชั้น คนที่สร้างกุศลมากก็คือบัวที่บานพร้อมจะรับพระธรรมคำสั่งสอนจนกระทั่งไปถึงคนทำกรรมไม่ดี ก็คือ บัวตูมหรือบัวหุบ ยิ่งผู้ที่ถูกจัดอันดับอยู่ในระดับของคนทำบาปหนัก ดอกบัวก็จะยิ่งหุบนาน กว่าจะบานก็ใช้เวลานานหลายกัลป์ดังเช่น บัวระดับที่ 9 หรือ ผู้เกิดยังชั้นล่างระดับล่าง แม้ว่าผู้ที่ทำกรรมหนักได้มีโอกาสไปเกิดยังสุขาวดีโลกธาตุ แต่ก็เป็นเวลาหลายกัลป์กว่าจะถึงการบรรลุธรรมสูงสุดได้ ในคัมภีร์สุขาวดีวุทธยานสูตร ก็ได้กล่าวถึงการอุบัติบนบัลลังก์ดอกบัวตามกุศลมูลของแต่ละบุคคล ในปริเฉทที่ 41³¹

ผู้ที่เกิดยังแดนสุขาวดีในระดับที่ 9 หลายคนอาจจะค้านในประเด็นที่ว่า การกระทำอนันตริยกรรมแล้วก็ยังสามารไปเกิดยังสุขาวดีได้ ประเด็นนี้ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันมาจนถึงทุกวันนี้ของเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายโดยเฉพาะผู้ที่นับถือต่างนิกาย เนื้อหาที่บรรยายถึงผู้เกิดยังชั้นล่างระดับล่างในคัมภีร์อมิตายุทธยานสูตรนั้นอาจจะขัดกันกับปณิธานข้อที่ 19 ในปณิธานทั้ง 48 ประการของคัมภีร์สุขาวดีวุทธยานซึ่งกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายที่สวดภาวนาพระนามของ

³⁰ F. Max Muller, "Buddhist Mahayana texts" Sacred Books of the East. Vol. XLIX part II (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), 188 - 199.

³¹ ดู (สขว.23)

พระอมิตากะก็จะได้ไปบังเกิดยังสุขาวดี ยกเว้นสัตว์ทั้งหลายที่กระทำอนันตริยกรรมและผู้ที่ปฏิเสธพระสัทธรรม แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่กระทำอนันตริกรรมซึ่งระบุไว้ในในคัมภีร์อมิตายุรชยานสูตรนั้น แม้จะไปบังเกิดยังสุขาวดี ก็ยังต้องใช้เวลามากกว่า 12 มหากัลป์กว่าจะบรรลุถึงพระธรรมสูงสุดนั้น แสดงให้เห็นว่าสถานที่อาจไม่ใช่สิ่งสำคัญในการบรรลุธรรม แต่เวลาต่างหากคือตัวกำหนด จะบรรลุธรรมช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับศรัทธา ผู้ที่ยังติดข้องในความสงสัยก็จะไม่มีวันบรรลุธรรมได้ ผู้ที่สร้างกุศลมูลก็จะเป็นแรงผลักดันให้บรรลุเร็วขึ้น ส่วนผู้ที่ทำบาปหนักก็ต้องใช้เวลาในการบ่มจิตให้เกิดศรัทธารู้สำนึกผิดชอบชั่วดีเสียก่อน

5. ประวัติความเป็นมาของนิกายสุขาวดี

จุดกำเนิดของพระพุทธศาสนาที่มาจากอินเดียได้แผ่ขยายออกไปเจริญเติบโตแตกกิ่งก้านสาขานอกประเทศบ้านเกิดตนเพื่อไปวางรากฐานทางวัฒนธรรมให้กับประเทศต่าง ๆ จนเป็นที่รู้จักกันดีถึงประเพณีพื้นเมืองของประเทศนั้น ๆ จวบจนปัจจุบัน นอกจากนี้ในยุคแรกเริ่มพระภิกษุสงฆ์อินเดียยังได้ริเริ่มสร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์อีกหลายแห่งซึ่งเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ ฝึกปฏิบัติและปลูกฝังความคิดทางด้านปรัชญาพระพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่กับชาวอินเดียเท่านั้นแต่ความรู้ด้านนี้ยังแผ่กระจายไปวางรากฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทิเบต จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี โดยผ่านพระธรรมทูตยุคแรก เมื่อกาลเวลาผ่านไป แนวความคิดใหม่ๆ และทฤษฎีใหม่ๆ ในปรัชญาพุทธก็ได้เริ่มก่อตัวขึ้นจากคนรุ่นใหม่และคนรุ่นหลังที่ต้องการแสวงหาทางหลุดพ้นซึ่งเข้าถึงได้ง่ายกว่าของเดิม

ในเบื้องต้น นักปราชญ์หลายท่านเชื่อว่าสำนักสุขาวดีแยกตัวออกมาจากพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเดิม ซึ่งก็คือสำนักมหายมิกะของท่านนาคารชุนและสำนักโยคาจาระของท่านไมเตรยานาถ, ท่านอสังคะและท่านวสุพันธุ โดยเฉพาะสำนักโยคาจาระเป็นสำนักที่พระถังซำจั๋งได้นำแนวคิดจากอินเดียมาเผยแผ่จนได้รับความสนใจจากชาวจีนมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้นับถือสำนักนี้เชื่อว่า เรื่องของสุขาวดีได้รับถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่ที่อินเดีย โดยอาศัยข้อความที่ได้เคยรจนาเอาไว้ของเหล่าคณาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ท่านนาคารชุน ท่านอัสวโฆষะ หรือท่านวสุพันธุ³² อาทิ เช่น ในทศภูมิวิภาษาศาสตร์ (daśabhūmi-vibhāṣā śāstra) ของท่านนาคารชุนได้กล่าวถึงทางหรือวิธีที่

³² สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศานามหายาน, 215.

โพธิสัตว์จะใช้เพื่อปฏิบัติธรรมจนบรรลุปณิธานอยู่สองทาง ทางแรกปฏิบัติยาก มีปัญหามาก เป็นทางลำบาก เพราะมีอุปสรรคมากมายที่คอยขัดขวางไม่ให้น้ำเพียรบรรลุได้สำเร็จ โดยเฉพาะในเวลาที่ปราศจากพระพุทธเจ้า ต่างจากทางที่สองซึ่งเป็นทางสบาย ปฏิบัติง่าย เพราะมีปัจจัยภายนอกมาช่วย ขอเพียงตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไปอุบัติยังสุขาวดีโลกธาตุ โดยได้รับความคุ้มครองช่วยเหลือจากพระอมิตาภะ ก็เป็นอันเชื่อมั่นได้ว่าโพธิสัตว์นั้นจะได้หลุดพ้นอย่างแน่นอน พระอมิตาภะจะช่วยเหลือผู้มีศรัทธาทุกคนให้เข้าถึงพระโพธิญาณได้อย่างไม่ต้องพึ่งตัวเองเหมือนทางสายเก่า ฌาจารย์ของจีน นำโดยท่านเต๋าชั่ว ได้แยกทาง 2 ทางนี้ออกเป็น อริยมรรค ซึ่งเป็นทางสายเดิมที่ไปยาก กับสุขาวดีมรรค เป็นทางสายใหม่ที่ไปง่าย³³

จากหลักฐานต่างๆที่บ่งชี้ถึงการรวมตัวเป็นสำนักสุขาวดี สิ่งที่สำคัญคือคัมภีร์หรือพระสูตรต่างๆที่เกี่ยวข้องกับทางนิกายฯซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของคัมภีร์และผู้รจนาต่างๆไปแล้วในบทที่ 2 นอกจากเรื่องของ การบูชาพระอมิตาภะและคัมภีร์เก่าแก่ที่กล่าวถึงสุขาวดีอย่าง ปรตยุดปันนสมาธิสูตร(pratyutpannasamādhi sūtra) แล้ว ในปี ค.ศ. 1977 มีการค้นพบจารึกที่เขียนอุทิศให้กับพระอมิตาภะอยู่ที่ฐานของแท่นบูชาใกล้กับเมืองมธุรา ซึ่งจารึกนี้คาดว่ามียุอยู่ในปี ค.ศ. 104 ประเด็นนี้จึงเป็นหลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าแนวคิดสุขาวดีมาจากอินเดีย³⁴ และได้วิวัฒนาการเผยแผ่เข้าสู่ประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะจีนและญี่ปุ่น

5. 1 นิกายสุขาวดีในประเทศจีน

หลังจากการแปลพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสุขาวดีและพระอมิตาภะตั้งแต่สมัยของท่านสังฆวรมันจนถึงสมัยของท่านกุมารชิพ การบูชาพระอมิตาภะเริ่มเข้ามาแพร่หลายในจีนเมื่อศตวรรษที่ 4 ในปี ค.ศ. 402 ท่านฮุยหยวน (ค.ศ. 334 – 416) ได้นำสานุศิษย์มากกว่า 100 คนมานั่งสวดพระสูตรปรตยุดปันนสมาธิสูตรอยู่ล้อมรอบพระพุทธรูปพระอมิตาภะที่ภูเขาหลู่ซั่ว มณฑลกังไส ท่านจึงได้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมบัวขาวขึ้น ต่อจากนั้นก็ได้จัดประกายเป็นรูปแบบของสำนักสุขาวดีขึ้นมา ต่อมาท่านถานหล่วน(ค.ศ. 476 – 542) ผู้ศรัทธาในลัทธิเต๋า ท่านกลับใจมาสรรเสริญพระอมิตาภะและแนวทางของสุขาวดีซึ่งท่านได้ฝึกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในคัมภีร์สุขาวดีด้วยโหปเทศ

³³ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, 216.

³⁴ Philippe Cornu, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme* (Paris : Editions du Seuil, 2001), 593.

ของท่านวสุพันธุ การสวดพระนามของพระอมิตาภะด้วยความศรัทธาเพื่อมุ่งไปเกิดยังสุขาวดี และ ฝึกเพ่งนิมิตเพื่อพิจารณาถึงสุขาวดีตามคัมภีร์อมิตายุทธยานสูตรที่ได้รับการแปลเป็นภาษาจีนโดย ท่านกาลยสมหาเถระ หลังจากการมรณภาพของท่านถานหล่วน ผู้ที่สานต่อแนวคิดนี้ก็คือ ท่าน เตาโจ (ค.ศ. 562 – 645) ซึ่งในยุคนั้นเป็นยุคที่พระธรรมเริ่มเสื่อมลง มนุษย์เต็มไปด้วยกิเลสและ มลทิน เรียกว่ายุค โมฟา(mofa) หรือ ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า มัปปโป(mappo) ท่านชานเตา(ค.ศ. 613 – 681) ผู้เป็นศิษย์ของท่านโจ จึงเริ่มที่จะเก็บรวบรวมพระสูตรมาชำระเพื่อที่จะเคลื่อนย้ายและแพร่ ขยายออกไปจนถึงตุนหวง³⁵

เนื่องจากพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมเป็นทางที่ผู้คนปฏิบัติสู่หนทางหลุดพ้นนั้นทำได้ ยาก สาวกจึงได้คิดถึงการแสวงหาทางหลุดพ้นที่สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย ดังนั้นการปฏิบัติตาม ทางสายสุขาวดีจึงเป็นแนวทางที่คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจกันอย่างสูง ในสมัยราชวงศ์ถังถือเป็น ยุคทองของนิกายสุขาวดีเนื่องจากพระอมิตาภะได้รับการบูชาจากพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก ใน คริสตศตวรรษที่ 6 การบูชาพระอมิตาภะเริ่มแทรกเข้าไปยังประเทศเกาหลีภายใต้อำนาจของ ราชวงศ์ชิลลา จากนั้นจึงได้แพร่กระจายเข้าไปยังประเทศญี่ปุ่นซึ่งพระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นนั้น รุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าไปเจริญในประเทศจีนแล้ว คณาจารย์จีนก็ได้ก่อตั้งนิกายต่างๆ ขึ้นมากมายตามกาลเวลา สำนักของท่านชานเตาได้วางรากฐานแนวทางปฏิบัติมุ่งสู่แดนสุขาวดี อย่างเป็นเอกลักษณ์และเฉพาะทาง ในขณะเดียวกัน สำนักของท่านฉือ(ค.ศ. 538 – 597) ผู้ก่อตั้ง นิกายเทียนไท่หรือนิกายสังฆธรรมปุณทริกสูตรก็ได้้นำการปฏิบัติบูชาพระอมิตาภะและการมุ่งสู่ สุขาวดีมาผสมผสานกับการปฏิบัติตามคำสอนของคัมภีร์อื่นๆด้วย โดยนิกายนี้จะเน้นการปฏิบัติ ตามคำสอนของคัมภีร์สังฆธรรมปุณทริกสูตรเป็นหลักก่อนคัมภีร์อื่น³⁶ ต่อมาท่านซีมิน สุยริ (Cimin Huiji) (ค.ศ. 680 – 748) ก็เริ่มนำแนวคิดของนิกายสุขาวดีมาปฏิบัติร่วมกับการทำสมาธิใน นิกายเซนหรือฉวน ทำให้มีกระแสตอบรับจากพุทธศาสนิกชนและจากเครือข่ายของนิกายเซนอย่าง มาก ท่านซีมิน จึงถือว่าเป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาในจีนมีชีวิตชีวาขึ้นและแนวคิดนี้ก็

³⁵ Philippe Cornu, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme*, 593.

³⁶ Jonathan Landaw, *Le Bouddhisme pour Les Nuls* (Paris : Générales First, 2007), 129.

แพร่กระจายเข้าไปยังเกาหลีและประเทศในแถบอินโดจีนอีกด้วย และเนื่องจากสำนักต่างๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมามากมายนั้น จึงทำให้สำนักของท่านชานเตาหายไปที่สุดในที่สุด

เจ้าสำนักที่มีชื่อเสียงผู้ซึ่งได้สานต่อแนวทางของสุขาวดีและเซนในประเทศจีนมาโดยลำดับได้แก่ ท่านหยงหมิง(ค.ศ. 904 – 976), ท่านหยวนโถ(ค.ศ. 1048 – 1116) และสุดท้ายในราชวงศ์หมิง คือท่านชุง (ค.ศ. 1535 – 1615) แนวทางที่เน้นสอนให้ปฏิบัติจนได้รับความนิยมาถึงทุกวันนี้อย่างมีเสื่อมคลาย คือการทำสมาธิและสวดภาวนาถึงองค์พระอมิตาภะเพื่อมุ่งสู่หนทางหลุดพ้นในที่สุด³⁷

5.2 นิกายสุขาวดีในประเทศญี่ปุ่น

จุดเริ่มต้นของนิกายสุขาวดีในญี่ปุ่นเริ่มจากในปี ค.ศ.640 มีพระภิกษุรูปหนึ่งนามว่าเอยอนได้นำพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระอมิตาภะมาถวายในพระราชสำนัก การปฏิบัติบูชาพระอมิตาภะในช่วงแรกเกิดขึ้นในยุคสมัยนั้นๆ ยังไม่มีรูปแบบสถานที่การบูชาอย่างชัดเจน เนื่องจากสำนักหรือนิกายเฉพาะนี้ยังไม่เกิดขึ้น มีก็แต่ท่านชิโค(ค.ศ. 709 – 780)แห่งสำนักชานรอนและท่านเซนจู(ค.ศ. 723 – 797) แห่งสำนักฮอสโซได้เขียนเรื่องราวของคัมภีร์สุขาวดีขึ้นมาเมื่อยุคแรกผ่านไป ในสมัยราชสำนักเฮอัง(ค.ศ. 794 – 1184) การบูชาพระอมิตาภะได้รับความแพร่หลายอย่างมากในสำนักเทนได(นิกายลัทธิธรรมปูลงทริกสูตร)ซึ่งก่อตั้งโดยท่านไซโจ(ค.ศ. 767 – 822) และสาวกของเขาคือ เอนนิน(ค.ศ. 794 – 864) หลังจากที่พวกเขาได้เดินทางไปจีนแล้วได้นำแนวคิดของนิกายเทียนไท้เข้ามายังญี่ปุ่น เอนนินเน้นการปฏิบัติเหมือนอย่างทั่วไป คือ การสวดภาวนา “นโม อมิตาภะ” อย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นวิธีที่ง่าย คนญี่ปุ่นเรียกวิธีนี้ว่า เนมบุตสึ (nembutsu) หรือ พุทธานุสติ³⁸

ในปี ค.ศ. 838 ได้มีการสร้างวัดเพื่อบูชาพระอมิตาภะขึ้นที่เฮอิโ (Hiei) จนกระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 10 ท่านเจนชิน(Genshin) (ค.ศ. 942 – 1017) พระภิกษุแห่งนิกายเทนไดได้แต่งตำราขึ้นชื่อว่า “โอโจ โยชู”(Ōjō-yōshū) หรือ “การฝึกปฏิบัติเพื่อไปบังเกิดยังสุขาวดี” ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นที่ยืนยันว่าการเข้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายกว่ากฎเกณฑ์ของนิกายอื่นๆ ท่านเจนชินจึงสามารถจัดรวบรวมคณะพระภิกษุสงฆ์จากต่างนิกาย และอุบาสก อุบาสิกาให้เป็นระเบียบมากขึ้น

³⁷ Philippe Cornu, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme*, 593.

³⁸ Ibid., 594.

นอกจากนี้ ในศตวรรษนี้ยังมีพระภิกษุเร่ร่อนรูปหนึ่งชื่อโกยะ เทียวเทศนาสั่งสอนเรื่องสุชาวดีให้กับผู้คนไปทั่ว มีการสอนแบบแปลกๆคือ เมื่อเอ่ยพระนามพระอมิตาภะแล้วจะมีการขบร้องและเดินระบำไปด้วย คนญี่ปุ่นเรียกวิธีนี้ว่า เนมบุตสึ โอโดริ (nembutsu-odori) ช่วงเวลาต่อมา พระภิกษุนามว่าโรยิน (Ryōnin) (ค.ศ. 1072 – 1132) สอนแนวทางการสวดเพื่อผู้อื่นด้วย คือ เราสามารถสวดเอ่ยพระนามของพระพุทธองค์เพื่อให้ผู้อื่นไปสุชาวดีก็ได้หรืออาจจะมิให้นำสวดสวดขอให้กับผู้สวดตามที่ได้ เรียกวิธีนี้ว่า ยูซุ เนมบุตสึ (yūzū - nembutsu) หรือพุทธานุสถิหมุ่คณะ³⁹

หลังจากนั้นไม่นาน มีพระภิกษุหนุ่มชื่อเจนกู หรือที่ประชาชนรู้จักกันในนาม “โฮเนน” (Hōnen) (ค.ศ. 1133 – 1212) ท่านผู้นี้คือต้นแบบของผู้ที่ก่อตั้งสำนักสุชาวดีในญี่ปุ่นอย่างสมบูรณ์ ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่าสำนักโจโดชู (Jōdo-shū) ท่านได้พยายามค้นหาตำราต่างๆที่ง่ายและเป็นอิสระในการปฏิบัติกิจสำหรับประชาชน แล้วท่านก็ได้ค้นพบตำราที่ท่านชานเตาใช้เป็นต้นแบบในการฝึกปฏิบัติ คือ คัมภีร์อมิตาขุรชยานสูตร และในปีค.ศ. 1175 ท่านจึงได้ละทิ้งหลักปฏิบัติอื่นๆทุกอย่างที่เคยทำมา หันมามุ่งหน้าสวดมนตร์บำเพ็ญภาวนาตามแนวทางเนมบุตสึอย่างต่อเนื่อง⁴⁰ ในปี ค.ศ. 1207 ชื่อเสียงของท่านโฮเนนได้แผ่กระจายไปอย่างมากทำให้ท่านสามารถดึงดูดพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมากให้เข้ามานับถือและร่วมกิจกรรมในสำนักของท่าน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่บนเขาอีโอและพระจากวัดโกฟูกุจิไม่พอใจท่านโฮเนนอย่างมากจึงตั้งตนเป็นอริกัน ประกอบกับในช่วงนั้นเกิดปัญหาทางด้านสังคมและการเมืองภายในประเทศ จึงทำให้ฝ่ายตรงข้ามกล่าวหาว่าท่านเป็นพวกนอกกริต อีกสองสามปีต่อมาท่านได้ถึงมรณภาพ สิ่งที่ท่านเหลือทิ้งไว้ให้กับสาวกก่อนจากไปคือ คำปณิธานหนึ่งหน้ากระดาษ ชื่อว่า “อิชิไม กิโซมอน” (Ichimai kishōmon)

ท่านชินรัน (Shinran) (ค.ศ. 1173 – 1263) ผู้เป็นหนึ่งในสาวกของท่านโฮเนน ท่านชินรันนับถือรูปแบบการปฏิบัติของนิกายเทนได หลังจากที่อยู่กับท่านโฮเนน 7 ปี ท่านก็ถูกเนรเทศจากสำนักให้ไปอยู่ต่างจังหวัด ท่านจึงไปอาศัยอยู่ทางตอนเหนือบ้าง ทางตะวันออกของประเทศบ้างเป็นเวลา 20 ปีพร้อมทั้งเทศนาคำสอนของนิกายสุชาวดีไปด้วย จากนั้นท่านจึงกลับมาอยู่ที่

³⁹ Philippe Cornu, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme*, 594.

⁴⁰ Robert Laffont, *Dictionnaire de la sagesse orientale Bouddhisme – Hindouisme – Taoïsme – Zen* (Paris : Bouquins, 1986), 262.

เกียวโตในปี 1230 ชินรันเป็นพระที่ใช้ชีวิตแต่งงานและแหวกกฎเกณฑ์ของพระรุ่นเก่า แล้วแนวทางของท่านก็เป็นตัวอย่างให้กับสาวกคนอื่นๆตามมามาก หลังจากการมรณภาพของท่าน สาวกของท่านชื่อยูเอมโบ (Yuiembō) ได้รวบรวมคำสอนของท่านชินรันไว้ในหนังสือเรื่องตันนิโช (Tannishō) หรือ ปฏิญญาแห่งการเรียกร้องความแตกต่าง สาวกทั้งหลายของท่านชินรันได้ก่อตั้งสาขาใหม่ขึ้นอีก แล้วตั้งชื่อว่าโจโดชินชู (Jōdo-shinshū) หรือชินชู (shinshū) (สำนักสุขาวดีโดยสมบูรณ์) ซึ่งเป็นสำนักที่มีรูปแบบวิวัฒนาการมาจากสำนักของท่านโฮเน็น⁴¹ ท่านชินรันให้ความสำคัญกับเรื่องปณิธาน 48 ประการของพระภิกษุธรรมมารในคัมภีร์สุขาวดีด้วยสูตร โดยเฉพาะปณิธานข้อที่ 19 ซึ่งเน้นเรื่องการสวดภาวนาถึงพระอมิตาภะแล้วก็จะได้ไปเกิดยังสุขาวดีโลกธาตุ⁴²

แนวทางของท่านชินรัน ท่านเน้นเรื่องการสวดภาวนาเพียงอย่างเดียวโดยที่มีต้องทำพิธีกรรมใดๆทั้งสิ้น รวมทั้งมิได้เน้นเรื่องการทำบุญด้วยเพราะไม่จำเป็นต้องกลัวความผิดพลาดในอดีต เนื่องจากว่าไม่มีสิ่งใดที่จะมาลบล้างกรรมที่ทำไว้ในอดีตได้ มีเพียงแต่อำนาจของกฎแห่งพระอมิตาภะเท่านั้นที่จะเป็นผู้ช่วยเหลือผู้นั้นให้พ้นจากบ่วงกรรมได้ ด้วยเหตุนี้จึงเน้นการสวดขอจากพระอมิตาภะเพียงอย่างเดียว ท่านชินรันได้กล่าวคำคติพจน์ที่ว่า “แม้คนสร้างกุศลจะได้ไปเกิดยังสุขาวดี แต่คนที่ทำความชั่วก็สามารถไปเกิดยังสุขาวดีได้เช่นกัน” วิธีการปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่า “การก้าวกระโดดข้ามขั้น” หรือโอโช (ō-chō) หมายความว่า ผู้นั้นจะได้รับพรจากพระอมิตาภะให้ไปเกิดยังสุขาวดีโดยตรง สำนักโจโดชินชูจึงแตกต่างจากแนวทางของสำนักอื่น เพราะสำนักอื่นกว่าจะบรรลุได้ต้องใช้เวลาปฏิบัติยาวนานหลายกัลป์ ต้องศึกษาปรัชญาซับซ้อนกว่าจะได้บรรลุเป็น

⁴¹ Robert Laffont, **Dictionnaire de la sagesse orientale Bouddhisme – Hindouisme – Taoïsme – Zen**, 261.

⁴² || 19 || สเจนเม ภควน โปธิปฺราปฺตสุยาปฺรเมยาสํเขยเยญ พุทฺธเกฺษเตรญฺเย สดฺตฺวา มม นาม-
เรยํ สฺรุตฺวา ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร จิตฺตํ เปรรเยยฺยรูปฺตตฺเต กุสฺลมูลานิ จ ปริณามเยยฺยสฺส ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร
โนปฺปะเทยฺรณฺ อนุตฺโต ทศกฺคิจิโตตฺตปาทปฺริวโรตะ สฺถาปยิตฺวานนฺตฺรยการิณะ สทฺธรมฺปฺรติเกฺษปา-
รณกฺคตาสุจ สดฺตฺวานฺ มา ตาวทมนฺนตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยยมฺ || (สขว.8/19)

พระพุทธเจ้า นอกจากจะสวดภาวนาเนมบุตลีแล้วก็ต้องหมั่นทำบุญให้มากด้วย วิธีเช่นนี้เรียกว่า “การกระโดดอย่างช้าๆ” หรือ ชูโช (shu-chō) ซึ่งมีความแตกต่างจากสำนักโจโคชินชู⁴³

นับตั้งแต่ปรมาจารย์ผู้มีบทบาทสำคัญที่หล่อหลอมนิกายสุชาวดีขึ้นมาทั้ง 7 ท่าน ตั้งแต่ท่านนาคารซุนและวสุพันธุจากอินเดีย ท่านถานหล่วน ท่านเตาโน และท่านซานเตาจากจีน ท่านเจนชินและโฮเนนจากญี่ปุ่น สำนักโจโคชินชูถือว่าขยายความศรัทธาออกไปได้อย่างรวดเร็วมาก เปิดสาขาวัดไปได้เกือบทั่วประเทศ โครงสร้างของวัดไม่จำเป็นต้องเป็นอารามเหมือนวัดโดยทั่วไป สร้างต่างจากวัดของสำนักโจโคชูของท่านโฮเนนเนื่องจากพระสงฆ์สำนักนี้ใช้ชีวิตแต่งงานเหมือนฆราวาส การบริหารงานของสำนักก็จะอาศัยผู้สืบทอดหรือทายาทของผู้ก่อตั้งเป็นลำดับสืบต่อกันไป สำนักอยู่เป็นอิสระจากการควบคุมของภาครัฐไม่จำเป็นต้องอาศัยเงินบำรุงของรัฐบาลเนื่องจากมีผู้ศรัทธาบริจาคเป็นจำนวนมากจากเครือข่ายทั่วประเทศ สำนักโจโคชินชูประสบความสำเร็จจากการมีเครือข่ายวัดอยู่ทั่วประเทศกว่าสองหมื่นวัด ในขณะที่สำนักโจโคชูมีเครือข่ายวัดอยู่ทั่วประเทศกว่าแปดพันวัด จนกระทั่งในปีค.ศ. 1654 สำนักเซนหรือฉานเริ่มเข้ามามีบทบาทในประเทศญี่ปุ่นมากขึ้นซึ่งถูกก่อตั้งโดยพระชาวจีนนามว่าอินหยวน(Yinyuan) มีแนวทางการปฏิบัติตามคำสอนนิกายเซนรวมทั้งการสวดภาวนาเนมบุตลีด้วย⁴⁴

5.3 นิกายสุชาวดีในประเทศเวียดนาม

ในศตวรรษที่ 9 การบูชาพระอมิตาภะเริ่มแทรกซึมเข้าไปยังเวียดนาม แล้วดำรงอยู่อย่างเงียบๆเป็นเวลานานหลายยุค มิได้โด่งดังเหมือนในญี่ปุ่นเนื่องจากนิกายฉาน(ภาษาเวียดนามเรียก Thiên)ได้ครอบงำพระพุทธศาสนาในเวียดนามอย่างมั่นคง จวบจนศตวรรษที่ 20 เริ่มตั้งแต่ปีค.ศ. 1930 สำนักสุชาวดี (ภาษาเวียดนามเรียก Tinh-do) เริ่มเป็นที่รู้จักและมีผู้นับถืออย่างมาก โดยผู้ที่เคยปฏิบัติบูชาพระศากยมุนีพุทธเจ้า หันมาปฏิบัติตามแนวทางของพระอมิตาภะ คือการสวด “นโมอมิตาภะ” (ภาษาเวียดนามสวด Nam Mô A Di Đà Phật) ซึ่งเป็นหนทางที่ปฏิบัติง่าย มุ่งสู่สุชาวดีโดยตรงและรวดเร็ว การสวดถึงพระอมิตาภะจึงเป็นที่นิยมสวดกันมากกว่าการสวดอย่างอื่น

การปฏิบัติตามแนวทางของนิกายฉานเป็นที่นิยมปฏิบัติกันของผู้ที่เคร่งครัดตามแนวของพระศาสนาและเหล่าสาวกของนิกาย ส่วนการปฏิบัติตามแนวทางของนิกายสุชาวดีจึงเป็นที่

⁴³ Cornu, Philippe, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme*, 594.

⁴⁴ Jonathan Landaw, *Le Bouddhisme pour Les Nuls*, 133.

นิยมของเหล่าภราดรและผู้นำไม่เคร่งครัด จึงมีการเปรียบเทียบกันของสองนิกายนี้ในเหล่าพุทธศาสนิกชนว่า นิกายฆานเป็นเสมือนสิงโต ส่วนนิกายสุขาวดีเป็นเสมือนสิงโตติดปีก นอกจากนี้สิ่งที่มาเสริมให้มีผู้สนใจนับถือนิกายสุขาวดีมากขึ้นในเวียดนาม ก็คือการบูชาพระอวโลกิเตศวรซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเมตตากรุณา ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ชาวเวียดนามนับถือมาก เพราะมีความเชื่อว่าการกราบไหว้พระองค์จะนำมาซึ่งความสบายใจปกป้องจากภัยอันตรายทั้งปวง ช่วยให้เหล่าสรรพสัตว์หลุดพ้นจากสังสารวัฏ⁴⁵

5.4 นิกายสุขาวดีในประเทศฝรั่งเศส

นิกายสุขาวดีเริ่มบุกเบิกเข้าไปเผยแผ่ทางฝั่งตะวันตกโดยองค์การของเวียดนาม เกาหลี และจีนและผู้ที่ยอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ กระแสของสุขาวดีที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันจะปรากฏให้เห็นอยู่ตามเจดีย์หรือวิหารเล็กๆ ในประเทศทางยุโรปและอเมริกา แม้ว่าพระพุทธศาสนาของญี่ปุ่นจะขยายสาขาวัดไปวางรากฐานอยู่ในอเมริกาโดยเฉพาะที่มลรัฐฮาวายและแคนาดา มีจำนวนวัดมากถึง 130 วัด แต่ในปัจจุบันนิกายสุขาวดีเป็นที่รู้จักกันน้อยมากทางฝั่งตะวันตก สถานที่ปรากฏชัดก็คงจะมีเพียงองค์การพระพุทธศาสนาโจโด-ชินชูแห่งสวิสเซอร์แลนด์(Société bouddhique suisse jōdo-shinshū)⁴⁶ ซึ่งได้รับการก่อตั้งโดยซอง เอรากิล(Jean Eracle) ในปี 1970 เป็นองค์กรที่ทำวิจัยเผยแผ่และแปลคำราที่เกี่ยวกับสุขาวดี⁴⁷

6. หลักธรรมและจริยวัตรของผู้บำเพ็ญตนในนิกายสุขาวดี

ในบรรดาพระสูตรทั้งสี่สูตรแห่งนิกายสุขาวดีได้กล่าวถึงการนำไปสู่ดินแดนสุขาวดีด้วยวิธีการต่างๆ วิธีที่ง่ายที่สุดมาจากคัมภีร์จุลสุขาวดีวุหสูตร ที่เน้นเพียงการสวดพระนามของพระอมิตาภะเป็นประจำและด้วยความศรัทธา ส่วนพระสูตรที่เหลือนอกจากจะสวดภาวนาพระนามของพระองค์แล้วยังต้องบำเพ็ญสังกตมูลในตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ควบคู่ไปกับการตั้งจิตอธิษฐานจะไปเกิดยังสุขาวดี โดยภาพรวมของพระสูตรแล้ว ผู้ที่จะไปอุบัติที่นั่นจะต้องเน้นศรัทธาที่ลึกซึ้ง

⁴⁵ Philippe Cornu, *Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme*, 595.

⁴⁶ Ibid., 595.

⁴⁷ Société bouddhique suisse Jodo-Shinshu, *La Société bouddhique suisse Jōdo-Shinshū*, accessed February 12, 2012, Available from <http://www.pitaka.ch/societe.htm>

โดยเชื่อถึงการมีอยู่จริงของพระอมิตาภะและความตั้งใจและมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายให้ได้คล้ายกับการบำเพ็ญอุชิฐานบารมีในทางเถรวาท

ในคัมภีร์อมิตายุทธยานสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการแบ่งระดับชั้นของสุชาวดีทั้งเก้าชั้นตามการทำความกรรมหรือคุณความดีต่างๆของผู้ได้ไปอุบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งสอนวิธีการปฏิบัติให้บุคคลได้ไปเกิดที่นั่นและมีโอกาสได้สดับพระธรรมจากพระอมิตาภะด้วยตนเอง จากระดับชั้นที่แบ่งวรรณะการทำความดีของแต่ละคนแสดงถึงความตั้งใจและตั้งความปรารถนาที่จะได้ไปเกิด ได้แบ่งคำสอนและการปลูกฝังคุณธรรมโดยภาพรวมไว้สามประการ ได้แก่

1. มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เคารพครูบาอาจารย์และผู้อาวุโส มีจิตกรุณาต่อสรรพชีวิต ไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น ตั้งตนอยู่ในกุศลบถ 10 ประการ
2. ตั้งปณิธานขอถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ รักษาศีล ไม่ทำลายเกียรติของตนด้วยการทำบาป
3. ต้องมุ่งจิตทั้งหมดเพื่อการบรรลุโพธิญาณ(ยังให้เกิดโพธิจิต) เชื่อในกฎแห่งกรรมศึกษาและสวดท่องมหายาน รวมทั้งแนะนำกระตุ้นให้ผู้อื่นศึกษาด้วย

ทั้งสามข้อนี้เรียกว่า การกระทำบริสุทธิที่จะนำไปสู่สุชาวดีพุทธเกษตร และเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตทรงสอนเหมือนกัน⁴⁸

ในมหาสันนิปาตสูตร⁴⁹ กล่าวไว้ว่า หากสาธุชนชายหญิงผู้ใดนั่งสมาธิภาวนาระลึกถึงองค์พระอมิตาภะจนจิตบังเกิดสมาธิต่อเนื่องแน่วแน่วเป็นเวลาหนึ่งวันหนึ่งคืนจนถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน

⁴⁸ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 252.

⁴⁹ มหาสันนิปาตสูตร เป็นหนึ่งในหมวดมหาไวยปุลยสูตร พระสูตรของนิกายมหายานในพระไตรปิฎกจีน พระสูตรนี้ได้รับการรวบรวมและชำระในศตวรรษที่ 6 โดยพระธรรมรักษา สมัยราชวงศ์เหลียงเหนือ หัวใจของพระสูตรได้กล่าวถึงธรรมะที่ดีทั้งหลายย่อมปรากฏอยู่ในธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความรู้แจ้งที่เกิดจากความว่างในสรรพสิ่ง พระสูตรนี้ได้ส่งอิทธิพลไปยังนิกายตันตระ ก่อให้เกิดเป็นประเพณีการสวดธารณีหรือมนตร์ขึ้นมา, ดู Samuel Beal, *The Buddhist Tripitaka as it is known in China and Japan* (India : Clarke & Son, 1876), 8.

ผู้นั้นจะได้เห็นพระอมิตาภะ หากไม่ได้เห็นในเวลากลางวันก็จะได้เห็นในเวลากลางคืน แม้ในเวลา
ฝันพระพุทธรูปองค์ก็จะทรงแสดงองค์ให้ปรากฏ⁵⁰

ท่านวสุพันธุได้แนะหลักห้าประการ ที่เรียกว่า จริยวัตรห้าข้อ ไว้ในคัมภีร์อมิตายู
สุโตรประเทศ เพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่ปรารถนาไปอุบัติที่สุขาวดี หลักห้าประการนี้ได้แก่

1. แสดงความเคารพพระอมิตาภะเป็นนิจ จัดเป็นกายกรรม
2. ยกย่องพระเกียรติและสวดพระนามของพระองค์ท่าน คือสวดว่า “นโม อมิตาภะ”

หรือ “นำโม ออ นี ถ่อ สุก” จัดเป็นวจีกรรม

3. ตั้งสัจจะและอธิษฐานขอไปเกิดในแดนสุขาวดี จัดเป็นวัจกรรมและมโนกรรม
4. มีจิตตั้งมั่นอยู่ในพระอมิตาภะ พระคุณของพระองค์ท่าน เหล่าโพธิสัตว์ และแดน
สุขาวดี จัดเป็นมโนกรรม

5. มีจิตเมตตากรุณา ปรารถนาให้สรรพสัตว์เห็นแจ้งในสัจธรรม จัดเป็นมโนกรรม⁵¹

จริยวัตรห้าข้อนี้ คณะจารย์จีนได้สรุปย่อออกมาสั้นๆ เป็นหลักเพียง 3 ประการ คือ

1. ศรัทธา (จีน) จะต้องประกอบด้วยความเชื่อมั่นอย่างสุจริตในองค์อมิตาภะโดยไม่มี
ความแคลงใจ

2. ปณิธาน (ชวน) จะต้องตั้งปณิธานเพื่อไปเกิดในสุขาวดี

3. ปฏิบัติกุศลกรรม (เหิง) โดยทอ้งพระนามขององค์อมิตาภะ อันจะเป็นกุศลปัจจัยให้
ไปเกิดยังสุขาวดี

หากผู้ใดปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ทั้งสามประการนี้แล้ว ก็จะแน่ใจได้ว่าจะได้ไปเกิดยัง
ดินแดนสุขาวดี แต่เนื่องจากกุศลกรรมนี้มีต่างชั้นกัน การได้ไปเกิดยังสุขาวดีก็แตกต่างกันไปตาม
กุศลกรรมอันเป็นปัจจัยเดิมของแต่ละบุคคล ดังการแบ่งระดับเป็น 9 ชั้นในคัมภีร์อมิตายูชยานสูตร⁵²

ท่านชานเตาศิษย์คนสำคัญของท่านเตาโจซึ่งสำนักโจโคโนญี่ปุ่นนับถือยกย่องท่านว่า
เป็นอวตารปางหนึ่งของพระอมิตาภะ ได้รจนางานชิ้นสำคัญของสำนักสุขาวดี คือ สมานินเทศสูตร

⁵⁰ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 252.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 253.

⁵² ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน) (กรุงเทพฯ : มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย, 2525), 276.

(กวานจิงซู) กล่าวถึงหลัก 5 ประการที่จะช่วยชำระบาปและนำไปเกิดยังแดนสุขาวดี หลัก 5 ประการ มีดังนี้

1. การเอ๋ยพระนามพระพุทธเจ้า
2. การท่องพระสูตร
3. การทำสมาธิใช้จิตเพ่งที่องค์พระอมิตาภะ
4. เคารพสักการะพระพุทธรูปปฏิมา
5. สวดสรรเสริญพระพุทธรูปคุณ

ข้อปฏิบัติ 5 ประการนี้ แยกออกเป็นประเด็นใหญ่ได้ 2 ประการ ประการแรกมีการเอ๋ยพระนามพระพุทธเจ้า และประการที่สอง คือ การปฏิบัติตาม 4 ข้อหลังควบคู่กันไป ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าท่านซานเตาได้เน้นความสำคัญของการเอ๋ยพระนามอย่างมาก ท่านอธิบายว่าการปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่า เนียนไฟ หรือการท่องพระนามพระพุทธเจ้าจนเป็นเอกจิตนี้สามารถทำลายบาปซึ่งสะสมมาแล้วถึง 80 กัลป์ การปฏิบัติต่างๆในนิภาษนี้จึงเป็นที่นิยมกันมาก ในการสวดนี้ นอกจากจะใช้พระสูตรหลักแล้ว ยังสวดพระสูตรสังฆกรรมปุณทริกสูตร วัชรเจตสิกสูตร นิรวาณสูตรและพระสูตรหมวดปรัชญาซึ่งถือว่าเป็นพระสูตรสำคัญที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติตามได้ไปเกิดยังสุขาวดีได้ด้วย ในขณะที่ท่านซานเตาพำนักอยู่ในเมืองหลวงนั้น ได้จัดให้มีการคัดลอกพระสูตรของนิภาษสุขาวดีออกเป็นจำนวนมาก แล้วแจกจ่ายไปตามบรรดาสาวกซึ่งมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน⁵³

สมัยต่อมา ท่านซิมินซึ่งเป็นอาจารย์นิภาษสุขาวดีที่สำคัญแห่งราชวงศ์ถัง พยายามที่จะนำแนวคิดของสุขาวดีมาประสานกับหลักคำสอนของนิภาษฉานซึ่งฉานนั้นปฏิเสธการสวดพระสูตร โดยท่านเน้นย้ำความสำคัญว่าพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนหลัก 3 ประการ คือ การเรียน การทำสมาธิ และการรักษาศีล ทั้งสามอย่างนี้ต้องปฏิบัติควบคู่กันไป จะละทิ้งอย่างใดอย่างหนึ่งเสียมิได้ ท่านซิมินนำหลักปฏิบัติ 3 ประการขึ้นมาเสนอแนะ คือ

1. การปฏิบัติสมาธิและการศึกษาธรรมควรควบคู่กันโดยพร้อมเพรียง
2. การปฏิบัติเนียนไฟ หรือการท่องพระนามพระอมิตาภะควรทำควบคู่กับการปฏิบัติ

สมาธิ

⁵³ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน), 261.

3. การทอ้งพระนามพระองค์ควรทำพร้อมไปกับการรักษาศีล⁵⁴

ในทศภูมิวิภาษศาสตร์ งานเขียนของท่านนาคานุชโนธิบาย⁵⁵ไว้ว่า โพธิสัตว์ผู้แสวงหาทางที่ไม่ต้องหวนกลับมาแล้วนั้น มีอยู่สองทาง ทางหนึ่งยาก อีกทางหนึ่งสบาย ทางที่ยากนั้น เมื่อโลกนี้ปราศจากพระพุทธเจ้า โพธิสัตว์ผู้เกิดในสมัยนั้นจำต้องเผชิญกับปัญหานานาประการ กล่าวสั้นๆ คือ

1. ผู้มีความคิดเห็นผิดในชีวิต ประารถนาลายพระธรรมของพระโพธิสัตว์
2. สาวกผู้มุ่งเฉพาะปัจเจกสุข อันเป็นความสุขเฉพาะตัว ขัดแย้งกับความมีเมตตา กรุณา
3. พวกที่ทำลายกุศลธรรมของผู้อื่น
4. ความชั่ว เช่น ความมีโมหะ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้สูญเสียพรหมจรรย์
5. ต้องช่วยเหลือตนเองโดยฝ่ายเดียว ปราศจากความช่วยเหลือจาก “อานาจภายนอก”

ปัญหาทุกประการเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขัดขวาง ทำให้ทางนั้นเป็นทางที่ยากลำบากยิ่ง ในทางตรงกันข้ามอีกทางหนึ่งนั้นเป็นทางสะดวกสบาย ปฏิบัติเพียงแต่มีศรัทธาด้วยความจริงใจและความเชื่อมั่นในองค์พระพุทธเจ้า ตั้งปณิธานเพื่อให้ใดไปเกิดยังสุขาวดี เมื่อผู้นั้นได้รับพรจากพระอมิตาภะด้วยความศักดิ์สิทธิ์ในสังกาสฐานของพระองค์ ก็จะได้ไปเกิดในสุขาวดีตามที่ปรารถนา และจะได้รับความคุ้มครองจากพระพุทธเจ้าให้เข้าถึงพระโพธิญาณซึ่งเป็นสภาพที่ไม่ต้องหวนกลับมาสู่ความทุกข์ยากอีก ทางนี้เปรียบเสมือนการเดินทางโดยเรือ ไม่ต้องเดินด้วยเท้าให้ยากลำบาก

นอกจากนี้ ยังมีการปฏิบัติกรรมฐานอีก 16 วิธี มีการเพ่งจิตให้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นคุณลักษณะต่างๆ ในสุขาวดี เช่น การเพ่งจิตอยู่กับต้นไม้ทิพย์ ปราสาทมณเฑียร สระ โบกขรณี และรูปองค์อมิตาภะ วิธีง่ายๆ คือ เพ่งจิตและนึกเห็นภาพของตนขึ้นปรากฏบนเกสรดอกบัวในท่านั่งสมาธิและฝึกเห็นว่าดอกบัวนั้นค่อยๆ บานออก ทันใดนั้นก็จะมีรัศมีต่างๆ สาดส่องไปถูกตัวเอง หลังจากนั้นให้ลืมตาขึ้น ในขณะที่มองไปข้างหน้าก็ได้เห็นพระอมิตาภะพร่างพร้อมด้วยโพธิสัตว์

⁵⁴ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน), 264.

⁵⁵ รายละเอียดเพิ่มเติม, ดู ที. อาร์ . วี. มูรติ, ปรัชญามหายานิก, แปลโดย พระมหาสุชิน สุชินโน (กรุงเทพฯ : กองคั่นคว้ามูลนิธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, 2509.), 124.

น้อยใหญ่อยู่พร้อมหน้ากันในเรื่องทรงอันวิจิตรพิสดารงดงามยิ่งนัก ถ้าสามารถปฏิบัติกรรมฐานแบบใดแบบหนึ่งใน 16 วิธีนี้แล้ว ก็จะได้เห็นสุขาวดีในชาติปัจจุบันนี้โดยไม่ต้องรอให้ได้ขึ้นไปเกิดยังสุขาวดีก่อน⁵⁶

พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานนิยมสวดจุลสุขาวดียหสูตรหรืออมิตายสูตรในเวลาทำวัตรสวดมนต์ตอนเย็น และตราเป็นระเบียบทำวัตรสวดมนต์พิมพ์ออกที่สำนักพิมพ์พุทธคัมภีร์ เมืองเชียงไฮ้(ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง) มีบทอธิษฐานอ้อนวอนถึงพระอมิตาภะ หลังจากที่ได้สวดหรือภาวนาถึงพระองค์ เป็นร้อยเป็นพันหนแล้วก็สวดบทอธิษฐาน⁵⁷

ในการบำเพ็ญตนหรือปฏิบัติเพื่อบำงูสุขาวดีของสาวกในนิกายสุขาวดีนั้นจะแตกต่างออกไปตามกาลเวลาและเงื่อนไข แต่แนวคิดสำคัญของนิกายนี้ก็ยังคงเคารพบูชาและให้ความสำคัญกับองค์พระอมิตาภะอยู่ทุกสมัยและยังคงมีความเชื่อเรื่องการไปเกิดยังแดนสิวิไลซ์ของพระองค์อยู่ แนวทางปฏิบัติที่สำคัญคือความศรัทธา ซึ่งในปัจจุบันนี้วัดหรือสำนักพระพุทธศาสนาที่เป็นนิกายสุขาวดีแบบเฉพาะนั้นหาได้ยากนักเนื่องจากศาสนาของมหายานได้มีการผสมผสานนิกายต่างๆ ให้กลมกลืนกันเพื่อให้ทันกับยุคสมัยและกระแสการตลาด

จากที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหายาน⁵⁸ถึงนิกายสุขาวดีในประเทศไทยทำให้ทราบว่าวัดหรือสำนักต่างๆ ในเมืองไทยนั้นเป็นแบบนิกายผสมทั้ง 18 นิกาย ไม่มีนิกายสุขาวดีแบบเฉพาะ คือ มีการผสมผสานพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเสียงหลายพระองค์ให้ผู้ศรัทธาได้เคารพสักการะ ดังจะเห็นได้จากวัดจีนส่วนใหญ่จะประดิษฐานพระพุทธรูปเจ้าสามองค์ คือ พระอมิตาภะ พระศากยมุนี พระไภษัชยคุรุ และพระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเสียงอย่างพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ และเทพเจ้ามากมายโดยผสมกับลัทธิเต๋าและขงจื้อ รวมทั้งบทสวดต่างๆ ในการทำวัตรเช้า- เย็นก็จะมีหลายสูตร ซึ่งเรียกว่ามนตร์หรือธารณี ทั้งนี้การสวดอมิตายสูตรจะสวดกันใน

⁵⁶ นัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน), 271-274.

⁵⁷ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สื่อการค้า, 2522), 166.

⁵⁸ พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหายานในประเทศไทยที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสอบถามหาข้อมูลความรู้ต่างๆ ได้แก่ หลวงจีนวิสุวัทร เชื้อเกี้ยก จากคณะสงฆ์จีนนิกาย และพระธีรยุทธ รักประเทศ จากคณะสงฆ์อนัมนิกาย

ตอนทำวัตรเย็น⁵⁹ และตราเป็นระเบียบ ต้องสวดขาดเสียไม่ได้ นิิกายของศาสนาพุทธนิกายมหายานในปัจจุบันนี้ซึ่งพุทธศาสนิกชนยอมรับนับถือกันคือ นิกายฌาน วัดในเมืองไทยและในประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่ก็จะนำแนวทางของฌานมาปฏิบัติร่วมกับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของทุกนิกาย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วัดนิกายมหายานในปัจจุบันทั้งไทยและประเทศอื่นให้ความสำคัญหรืออยู่ได้ด้วย การกระทำพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งผสมผสานมาจากหลากหลายนิกายรวมทั้งสุขาวดีและฌานด้วย

7. สุขาวดีกับปัญญาญาณ

การตรัสรู้ธรรมในมหายานนั้นมีวิถีแนวทางอยู่ 2 ทาง คือ พึ่งอำนาจตนเอง ได้แก่ การพึ่งอำนาจแห่งศีล สมาธิ ปัญญาของตนเองเพียงลำพัง ส่วนอีกทางคือ พึ่งอำนาจผู้อื่น ได้แก่ การขอพึ่งอำนาจของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ให้ช่วยเหลือคุ้มครองให้รอดปลอดภัยจากภัยทุกประการ และให้เข้าถึงโพธิญาณโดยง่าย ดังเช่น นิกายสุขาวดี นิกายมนตรยานก็อยู่ในฝ่ายพึ่งอำนาจผู้อื่น ส่วนนิกายที่พึ่งอำนาจตนเองก็อย่างเช่น นิกายฌาน

ปัญญาญาณนั้นเป็นเรื่องของการฝึกจิตให้เข้าถึงปัญญาที่แท้จริง ปัญญาญาณตามคติของพุทธมหายานในจีน เชื่อว่าจิตของมนุษย์ทั้งหลาย แท้จริงแล้วก็คือ จิตของพุทธะดวงเดียวกัน ในทางปรัชญาสอนใจเรื่องของสุขาวดีกับพระอมิตาภะก็ได้รับการมองเป็นธรรมาธิฐาน คือ สุขาวดีนั้น ความจริงมีอยู่ในจิตของสรรพสัตว์ ส่วนพระอมิตาภะนั้นก็คือ จิตธาตุของเรานั้นเอง พุทธภาวะอันเจิดจ้ามีอยู่แล้วในดวงจิตของเรา อาจารย์อิวัโคโยแห่งนิกายเทียนไท้อธิบายว่า “สุขาวดีห่างไกลจากโลกธาตุนี้ถึงแสน โกฎิพุทธเกษตร แต่แท้จริงก็อยู่ภายในจิตขณะหนึ่งของเรานั้นเอง

⁵⁹ พิธีสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็นตามระเบียบปฏิบัติของคณะสงฆ์จีนนิกาย มีรายละเอียดดังนี้ คือ บทสวดมนต์ทำวัตรเช้า ประกอบด้วยบทมนตร์ 10 บท ได้แก่ 1.บทสรรเสริญสุคนธบูชา 2.พระสูตรกมธารณีสสูตร 3.พระมหากุณาธารณิ 4.ทศธารณิ 5.พระปรัชญาปารมิตาหฤทยสูตร 6.บทปริณามกุศล 7.บทสรรเสริญพระสกันทโพธิสัตว์ 8.เดินประทักษิณและสวดสัมภวานาพุทธนาม 9. บททศปณิธาน 10.บทไตรสรณคม และบทสวดมนต์ทำวัตรเย็น ประกอบด้วยบทมนตร์ 10 บท ได้แก่ 1.บทสรรเสริญสุคนธบูชา 2.บทสุขาวดีวายุหสูตร 3.บทพุทธบูชาฆาปนกรรม 4.บทพลีกรรมอุทิศแก่สรรพสัตว์ 5.พระปรัชญาปารมิตาหฤทยสูตร 6.บทปริณามกุศล 7.บทสรรเสริญพระสังฆารามपालโพธิสัตว์ 8. เดินประทักษิณและสวดสัมภวานาพุทธนาม 9. บทปณิธานปาทโสลก 10.บทไตรสรณคม, ดู วัดโพธิ์เย็น , พิธีสวดมนต์ทำวัตรเช้า - เย็น, เข้าถึงเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2555, เข้าถึงได้จาก <http://www.watpoyen.com/pitee6.html>

หาได้ห่างไกลออกไปไม่ อมิตากะคือจิตธาตุของเรา จิตธาตุของเราคืออมิตากะ” แต่เป็นเพราะเรายังมีรู้แจ้งว่าภาวะตนเอง คือ ภาวะเดียวกันกับพระอมิตากะ หรืออาจจะกล่าวเปรียบเทียบได้ว่าสุขาวดีและพระอมิตากะในจิตของเราถูกอวิชชาครอบงำ เราจึงยังไม่ได้ไปอุบัติยังสุขาวดี⁶⁰ ในวิมลกิริตตินิเทศสูตรก็มีข้อความตอนหนึ่งระบุว่า “เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว ก็ย่อมเห็นถึงคุณาลังการแห่งพุทธเกษตรได้”⁶¹ ดังนั้นไม่ว่าที่ไหนๆก็อาจเป็นสุขาวดีได้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับจิตของตน

อาจารย์ชัยเล็งแห่งนิคายฆานก๊กกล่าวว่า “คนหลงสวดมนตร์ภวานาถึงพระอมิตากะอันวอนปรารถนาไปอุบัติที่สุขาวดี แต่บัณฑิตชำระใจของตนเองให้สะอาด... คนทางตะวันตกทำบาปก็ภวานาถึงพระอมิตากะขอไปเกิดยังสุขาวดี แล้วอย่างนี้คนทางตะวันตก(หมายถึงชาวสุขาวดี) ทำบาปภวานาถึงพระพุทธรูปแล้วจะไปเกิดยังโลกธาตุไหน ฯลฯ คนโง่หลงเท่านั้นที่ไม่เข้าใจรู้จักสุขาวดีที่มีในตัวของตนเอง” พวกเขามองไม่ถูกกับพวกสุขาวดีอย่างมาก จนถึงกับมีระเบียบว่า “สวดภวานาถึงพระอมิตากะคำเดียว ต้องปรับให้ไปหาบน้ำมาล้างกัมมัฏฐาน” และ “สวดภวานาถึงพระอมิตากะคำเดียวต้องบ้วนปาก 3 วัน” พวกเขามองว่าการให้เรารู้จักสุขาวดีและพุทธภาวะในตัวเองเป็นสำคัญ แต่ในภายหลังพวกเขาก็รับเอาคติของสุขาวดีมาปรับใช้ด้วย โดยอาจารย์ยังมองเป็นผู้ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน

พระสังฆปริณายกองค์ที่หกแห่งสำนักฆาน(ท่านเว่ยหลาง)ในประเทศจีนได้กล่าวถึงแดนสุขาวดีไว้ว่า “แดนบริสุทธิ์ที่เรียกว่าสุขาวดี แม้จะเชื่อกันว่าไกลประมาณสิบหมื่นแปดพันโลกธาตุไปทางทิศตะวันตก แต่แท้ที่จริงแล้วระยะทางที่ไกลหมายถึงอุกศลกรรมสิบประการ และมิจัตตะแปดประการ⁶²ที่อยู่ภายในตัวเรานั้นเอง สำหรับคนใจต่ำมันยอมอยู่ไกล แต่สำหรับคนใจ

⁶⁰ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, 168.

⁶¹ สดุดา เอกสุมิน พุทธเกษตร อุดบดินายา ปรีสุทธี พุทธนา พุทธเกษตรคุณวูห์ ปศุณดิ | (ววมก. 1)

⁶² อุกศลกรรมสิบประการ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดีกในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ การเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น การคิดร้ายต่อผู้อื่น และการเห็นผิดทำนองคลองธรรม (ประกอบอยู่ด้วยมิจฉาทิฐิ), มิจัตตะแปดประการ ได้แก่ การเห็นผิด การคิดผิด วาจาผิด การกระทำผิด การเลี้ยงชีวิตผิด ความเพียรผิด การระลึกผิด และการตั้งจิตมั่นในทางผิด (มิจฉาสมาธิ), ดู สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, 277.

สูง มันอยู่ใกล้ทีเดียว” ถ้าใจของเราไม่บริสุทธิ์มีแต่บาป การภาวนาพระนามใดๆก็ได้ผลน้อย แต่ ถ้าใจของเราละเอียดซึ่งอุทิศกรรมทั้งสิบได้ก็เท่ากับเราได้เดินทางผ่านไปแล้วสิบหมื่นโลกธาตุ ยิ่งถ้าจิตมีจิตตะแปดเสี้ยนด้วยแล้ว ก็เท่ากับว่าเราได้เดินทางผ่านไปอีกแปดพันโลกธาตุ เมื่อนั้นสุขาวดีก็อยู่ตรงหน้าเราเอง⁶³

หากจิตบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสแล้ว พุทธเกษตรก็อยู่ตรงนั้น เมื่อบุคคลเห็นแจ้งจิตเดิมแท้แห่งตน ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ในช่วงขณะนั้นก็จะยังสู่แดนบริสุทธิ์อันมีอยู่พร้อมแล้วในตัวเอง อสังการแห่งพุทธเกษตรนั้นอาจซ่อนมอมองแห่งปัญญาไว้ก็เป็นได้ ท่านเว่ยหลางแห่งนิกายเซนได้กล่าวไว้ว่า “เราต้องปฏิบัติเพื่อความเป็นพุทธะภายในจิตเดิมแท้ และต้องไม่แสวงหาจิตเดิมแท้ในที่อื่นนอกจากตัวเราเอง ผู้ที่ถูกความเขลาครอบงำมองไม่เห็นจิตเดิมแท้ นั้นจัดเป็นคนสามัญ ส่วนผู้ที่มีความสว่างมองเห็นจิตเดิมแท้ของตนเองจัดเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ความเป็นคนมีเมตตากรุณา เป็นพระอวโลกิเตศวร การเพียรในการโปรยทานคือ พระมหาสถามปราบตีความสามารถทำให้ชีวิตบริสุทธิ์คือ พระศากยมุนี ความสม่ำเสมอคงที่และความตรงแนว คือ พระอมิตาภะ...”⁶⁴

ฝ่ายนิกายโยคาจารก็ถือว่าสุขาวดีเป็นพฤติกรรมของจิตแห่งพระอมิตาภะ คือ พระองค์ทรงบันดาลให้มีขึ้นด้วยเหตุ คือ การปฏิบัติธรรมและปณิธาน 48 ข้อของพระองค์ จนกระทั่งได้บรรลुเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง สุขาวดีเป็นผลแห่งบารมีของพระอมิตาภะ ส่วนสัตว์ผู้จะไปอุบัตินั้น ก็ต้องสร้างพฤติกรรมให้เหมาะสมจึงจักได้ไปเกิดเสวยความสุข ฉะนั้น สุขาวดีก็เกิดจากใจของพระอมิตาภะและใจของทุกคนที่สร้างขึ้นด้วยตัวเอง⁶⁵

การปฏิบัติในนิกายสุขาวดีนั้น จริงๆแล้วก็เน้นอยู่ในการทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในพุทธานุสติเสมอ ผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในพุทธานุสตินั้น โดยธรรมชาติก็เป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์และเป็นกุศล เพราะเฝ้าอยู๋ด้วยพุทธานุภาพตลอดเวลาโดยไม่จำเป็นจะต้องเป็นสุขาวดีเสมอไป ทางฝ่ายเถรวาทก็ยืนยันเห็นพ้องในเรื่องนี้เช่นกัน สุขาวดีไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกฝ่ายบาลี แต่สุขาวดีก็มีลักษณะคล้ายคลึง

⁶³ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, 268.

⁶⁴ พุทธทาสภิกขุ, สูตรของเว่ยหลาง, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : พุทธสมาคมเป้าแก๊งเต็ง, 2510),

⁶⁵ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, 169 - 170.

กับสวรรค์ชั้นต่างๆของพรหมสุทธาวาสที่บรรยายว่า “ผู้ที่ขึ้นไปเกิดที่นั่นแล้วจะไม่ต้องกลับลงมาเกิดในมนุษย์โลกอีก แต่มุ่งตรงไปนิพพานเลยทีเดียว” อันที่จริงแล้ว ไม่ว่าพระนามอมิตาภะจะมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดก็ตาม แต่ปรมัตตัสจะแห่งพระองค์ท่านนั้นสภาพคงอยู่เสมอไป เมื่อกล่าวถึงกุศโลบายที่ใช้นั้น ศาสตราจารย์ชูซูกิ⁶⁶ ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าพวกที่นับถือพระอมิตาภะนั้นได้รับความรู้แจ้งมากกว่าพวกที่ฝึกแบบฉวน เพราะมีจิตที่แน่วแน่มิสมาธิในขณะที่สวด “นโม อมิตาพุทธ” สูตรที่ใช้ท่องนี้เป็นเพียงวิธีการให้จิตใจสงบ เพื่อก้าวไปสู่การทำสมาธิขั้นสูงต่อไป⁶⁷

เรื่องราวในพระสูตรมหายาน พระอมิตาภะเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งที่มีพุทธานุภาพมากจนส่งอิทธิพลให้พระศากยมุนีพระพุทธเจ้าจากฝ่ายเถรวาทลดบทบาทลง พระอมิตาภะมิได้เป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ บางทีพระสูตรที่เกิดขึ้นมาอาจจะเป็นกุศโลบายให้ผู้ศรัทธาได้ปฏิบัติธรรมอย่างทีศาสตราจารย์ชูซูกิกล่าวก็เป็นได้ พระอมิตาภะเป็นสัญลักษณ์แทนแสงสว่างแห่งปัญญา เป็นเป้าหมายแห่งปัญญาที่ผู้ปฏิบัติปรารถนาจะต้องไปให้ถึง โดยการเอาพระองค์และสุขาวดีเป็นอารมณ์ในการฝึกสมาธิภาวนา เมื่อจิตเกิดสมาธิก็จะทำให้เกิดความสงบ เมื่อจิตสงบแล้วสัญลักษณ์แห่งสุขาวดีก็จะบังเกิดขึ้นอยู่ภายในใจนั้นคือความสุขจากจิต ผู้ฝึกสมาธิขั้นสูงจนเกิดปัญญาแล้วจะไม่ยึดติดกับคุณาลังการแห่งสุขาวดีที่ได้กล่าวบรรยายไว้ แต่จะล่วงรู้ภาวะแห่ง อมิตาภะและสุขาวดีภายในจิตว่ามีอยู่ที่ใดกันแน่

นอกจากการฝึกปฏิบัติแบบสวดสมาธิภาวนาโดยนำพระอมิตาภะมาเป็นอารมณ์แล้ว กุศโลบายของคำสอนในคัมภีร์ยังเน้นการทำความดี สร้างกุศล ตั้งสมณญะซึ่งเป็นส่วนเสริมของการภาวนา ทั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์ให้เกิดทั้งศีล สมาธิ ภาวนา โดยนำเอาสุขาวดีมาเป็นเป้าหมายแห่งความสำเร็จ หากทุกคนปฏิบัติตามแนวทางของพระสูตรแล้วจนได้ไปถึงสุขาวดี การบรรลุธรรมขั้นต่อไปคือพระนิพพานก็จะไม่ไกลเกินเอื้อม

⁶⁶ ศาสตราจารย์ชูซูกิ(Daisetsu Teitaro Suzuki) เป็นชาวญี่ปุ่น เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ โดยเฉพาะในความรู้ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน สร้างผลงานเขียนที่มีชื่อเสียงต่างมากมาย โดยเฉพาะงานเกี่ยวกับนิกายเซนซึ่งได้เผยแพร่ออกไปยังโลกตะวันตก, ดู ถิตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, **ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน)**, 280.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน , 280.

8. สุขาวดีกับกฎแห่งกรรม

เรื่องกฎแห่งกรรมในพระสูตรของสำนักสุขาวดีเป็นเรื่องคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ไม่ได้มีอะไรที่กล่าวอย่างแน่ชัด ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการสวดภาวนาและทำความดี ผู้ที่ทำความชั่วไว้มากมายก็มีโอกาสที่จะได้ไปเกิดยังสุขาวดีด้วยการพึ่งอำนาจของพระอมิตาภะ ไม่มีเนื้อหาส่วนใดกล่าวไปในการทำโทษหรือรับกรรมของบุคคลที่ทำผิดเลย ทุกอย่างเป็นการบรรยายที่เต็มไปด้วยด้านบวกทั้งนั้น

สุขาวดีในฐานะเป็นแดนบริสุทธิ์ที่อยู่ในอีกมิติหนึ่ง มีพระพุทธเจ้านามว่าอมิตาภะประทับอยู่ ดินแดนแห่งนี้เป็นเสมือนภาพในฝันที่ช่วยปลดปล่อยความทุกข์ยากในโลกที่เราเผชิญอยู่ เป็นความหวังของมนุษย์ที่ต้องการหนีจากทุกข์ สุขาวดีในแบบฉบับของชาวบ้านทั่วไปเข้าใจว่า การไปที่นั่นไม่ต้องอาศัยปัญญาคิดลึกลับ เพราะผู้ศรัทธาปรารถนาเพียงได้อยู่ในแดนของความสุขสบาย จะถึงความหลุดพ้นหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ขอเพียงไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายอยู่ในโลกที่มีแต่ทุกข์อีกเป็นพอ คำสอนสุขาวดีในนัยยะนี้อาจไม่ใช่แก่นแท้ของพุทธศาสนาเถรวาท⁶⁸

ในพระสูตรของสำนักสุขาวดีทั้งสี่สูตร ก็คงมีเพียงแต่คัมภีร์อมิตายุทธยานสูตรที่พอจะบรรยายเรื่องของการไปเกิดตามกรรมของสรรพสัตว์ในระดับชั้นต่างๆ ทั้ง 9 ชั้นของสุขาวดี แม้ว่าจะไม่ได้ให้ความชัดเจนถึงกฎแห่งกรรมตามแบบฉบับของเถรวาทก็ตาม ผู้ที่ไปเกิดยังระดับสูงเป็นผู้ที่สมควรได้รับผลแห่งการกระทำดีที่ตนได้สั่งสมไว้ บุคคลที่ไปอุบัติในสามชั้นแรกใช้เวลาในการฝึกฝนตนเองไม่มากนัก สดับพระธรรมไม่นานก็สามารถบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อย่างน้อยที่สุดก็ได้เข้าสู่ปฐมภูมิธรรมของพระโพธิสัตว์(เกิดในระดับที่สาม) บุคคลที่อุบัติในชั้นกลางสามระดับจะต้องใช้เวลามากขึ้นในการฝึกฝนอบรมตนเอง หลังจากหลุดพ้นแล้วก็จะได้เพียงอรหัตผลในทางมหายานพระอรหันต์คือผู้ที่หลุดพ้นอย่างสิ้นเชิงแต่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้น้อย เพราะมหายานเน้นบทบาทของการเป็นโพธิสัตว์มากกว่า จึงเรียกได้ว่า พระอรหันต์มีบารมีธรรมจำกัด ไม่ได้อยู่ในทางมหายานเหมือนสามพวกชั้นสูง⁶⁹

ในขณะที่บุคคลซึ่งอุบัติในชั้นล่างทั้งสามระดับล้วนเป็นผู้ที่ทำอกุศลกรรมมาในขณะที่มีชีวิตอยู่ พวกเขาต้องใช้เวลายาวนานกว่าจะเข้าถึงเพียงก้าวแรกของโพธิจิต เพราะการจะก้าวล่วง

⁶⁸ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 271.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 272.

จากบัวชั้นล่างไปยังชั้นสูงจนถึงบัวชั้นสูงสุดต้องอาศัยการบำเพ็ญศีลภาวนาอย่างแน่วแน่ ต้องอาศัยอยู่ในดอกบัวหุบเป็นระยะเวลาเนิ่นนานถึงสิบสองกัลป์ จึงจะสำนึกผิดและเกิดหยั่งรู้โพธิจิต ช่วงเวลาดังกล่าวหากเปรียบเทียบกับโลกมนุษย์ที่เราอยู่ หากเป็นมนุษย์ถือเอาความเพียรบำเพ็ญศีลภาวนา มีเมตตากรุณาและรักษาวัตรปฏิบัติอันดีงาม สร้างกุศลอย่างต่อเนื่องแล้ว อาจใช้เวลาเพียงแค่ชั่วชีวิตก็สามารถไปเกิดยังบัวชั้นสูงหรือแม้แต่สำเร็จมรรคผลนิพพานได้ บางทีภาวะจิตของบุคคลระดับกลางและล่างในสุขาวิธานก็ไม่ได้เปี่ยมสุขอย่างที่เรารู้สึกได้ ดันหาอุปาทานที่ยังยึดติดอยู่ในโลกนี้ก็ยังตามไปรบกวนเป็นครั้งคราว ต้องอาศัยเวลาอันแสนยาวนานกว่าจะเกิดดวงตาเห็นธรรม เราผู้ศึกษาพระสูตรไม่อาจรู้ได้ว่าในช่วงเวลานั้นสัตว์ทั้งหลายในระดับกลางและล่างกำลังทำอะไรอยู่ รู้แต่เพียงว่าต้องบำเพ็ญอยู่ในดอกบัวที่หุบอย่างนั้นจนกว่าบัวจะบานซึ่งก็ต้องใช้เวลายาวนานหลายกัลป์⁷⁰

เมื่อเรารู้อย่างนี้แล้ว ชีวิตในดอกบัวหุบยังแดนสุขาวิธานจะเป็นช่วงเวลาที่น่าเบื่อ ขาดอิสรภาพ กว่าดอกบัวจะบาน กว่าจะได้ออกมาจากดอกบัวเพื่อยลโฉมคุณาถการของสุขาวิธานุเกศเหมือนพวกชั้นสูงต้องกินเวลานานหลายกัลป์ ในขณะที่หากเราชดใช้กรรมในโลกของเราที่ทำอกุศลมา แล้วก็บำเพ็ญเพียรทำความดีอย่างต่อเนื่องอาจใช้เวลาไม่กี่ชาติภพก็สามารถที่จะเห็นธรรม หลุดพ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด โดยที่ไม่ต้องใช้เวลายาวนานหลายกัลป์เหมือนในดอกบัวหุบแห่งสุขาวิธาน ในคัมภีร์สุขาวิธานสูตร ปริจเฉทที่ 41 มีการกล่าวถึงโทษแห่งความสงสัยในพระธรรม แต่ก็มีได้กล่าวถึงการลงโทษของผู้กระทำแต่อย่างใด ในเนื้อหากล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่ยังติดข้องอยู่ในความสงสัยแห่งธรรม จะอยู่ในดอกบัวซึ่งมีห้องอาศัยที่สร้างขึ้นด้วยสัญญาของตัวเองว่ามีอุทยาน มีวิมาน แต่ก็ขาดอิสรภาพจากการฟังธรรม จากการพบเพื่อน จากการสั่งสมกุศลมูลต่างๆ จนกว่าตนจะหลุดพ้นจากความสงสัยนั้น จึงจะสามารถง้าวออกมาจากดอกบัวได้ ดังนั้นโทษแห่งความสงสัยจะเป็นตัวขัดขวางสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ หากหลุดออกมาจากความสงสัยนั้นแล้ว ก็จะไม่บังเกิดโพธิจิตล่วงพ้นจากพันธนาการ ดังข้อความบางตอนว่า

... | แต่พวกเขาก็ทำลายกุศลมูลทั้งหมดเหล่านั้นเพราะโทษแห่งความสงสัย | อชิตะ เธอจงดู ความสงสัยของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไป

⁷⁰ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, 273.

เพื่อความรู้ประโยชน์มากเพียงไร? | ดูก่อน อชิตะ ด้วยเหตุนี้ ในกาลนี้ พระ
โพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีความสงสัยจึงควรยังจิตให้เกิดขึ้นในพระโพธิญาณ
อย่างรวดเร็ว เพื่อรองรับประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ เพื่อให้ได้รับซึ่ง
ความสามารถ เพื่อน้อมนำกุศลมูลทั้งหลายให้เข้าไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุที่ซึ่ง
พระผู้มีพระภาคมีตาทิจะตาทอดรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ || 41 ||⁷¹

แท้จริงแล้วความสงสัยนั้นเป็นกิเลสแห่งการยึดติดที่เรียกว่าพันนาการ ไม่ว่าจะเป็นการ
ยึดติดในคุณาถการแห่งพุทธเกษตร ยึดติดในความงามของวิมานที่ตนสร้างขึ้น การไม่เปิดใจเชื่อใน
คำพุทธพจน์ แม้ว่าจะสร้างกุศลมาเพียงใด แต่ก็ยังไม่สามารถจะบรรลุธรรมได้เสียที เพราะยังมี
อาจสลับไปจากความสงสัยและการยึดติดในรูปวัตถุนั้น หากแต่การยึดติดนั้นสิ้นไปเมื่อใด ก็จะเป็น
พระโพธิสัตว์ในแบบฉบับของมหายานอย่างเต็มรูปแบบ คือ การได้เทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ที่ยัง
ติดอยู่ในพันนาการของดอกบัวหุบอีกมากมาย จนกว่าพวกเขาจะเกิดโพธิจิตและก้าวออกเมื่อ
ดอกบัวบานเข้าสู่ภูมิธรรมแห่งโพธิสัตว์ต่อไปเป็นวัฏจักร

จะเห็นได้ว่า การได้ถืออุบัติยังแดนสุขาวดีอันปราศจากสภาพทุกข์ การได้บำเพ็ญเพียร
อยู่ในภาวะที่มีแต่สุขอาจจะเอื้อให้เกิดความเจริญกายเจริญใจ พวกเขาจะได้รับหลักประกันว่า
ตลอดเวลาของการบำเพ็ญเพียรภavanaในสุขาวดี สรรพสัตว์จะไม่หวนตกลงสู่วงจรของวิบากกรรม
เหมือนที่เราคุ้นเคยกัน แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีคุณอันดีก็มีโทษมหันต์ เพราะเหล่าสรรพสัตว์ในแดน
สุขาวดีไม่อาจจะความต้องการได้โดยง่าย เมื่อต้องการอะไรก็จะได้อย่างนั้น แม้ว่าจะเป็นภาพเกิน
จริง แต่ก็ทำให้การบำเพ็ญเพียรดำเนินไปอย่างช้าๆ และจำเป็นที่จะต้องพึ่งพระอมิตาภะกับโพธิสัตว์
ทั้งหลายมากคอยเทศนาสั่งสอนอยู่เสมอไป มีอาจบรรลุได้ด้วยตนเอง

ดังนั้น ถึงแม้ว่าแดนสุขาวดีจะเป็นแดนในฝันของสาธุชนบางกลุ่ม แต่บางกลุ่มก็ไม่ชอบ
วิธีการนี้ เพราะตระหนักดีว่าการบำเพ็ญธรรมในภาวะที่มีแต่สุขเป็นอารมณ์เพียงอย่างเดียว ก็

⁷¹ ... ตตฺสรวุ วิจิกิตฺตาโทเชณ วินาสนนฺติ | ปุยาชาติ กิณฺนมฺหเต' นรฺถาย โพธิสฺสตุวานฺนา
วิจิกิตฺตา สํวฺรตฺต อิติ | ตสฺมาตฺตฺรหิ อชิต โพธิสฺสตุ'วโร'นิรวิจิกิตฺ'สโร'โพเช จิตฺตมฺตฺปาทุย กุญฺปฺร
สฺรวสฺสตุ'วหิตฺสุขาธานาย สามรฺถยฺปฺรติลฺมการุถิ สุขาวตฺยา โลกาธา'วูปตฺตเย กุศลมูลานิ
ปฺริณามยิตฺวานิ ยตฺร ภกฺวานมิตาภสฺสตา'คโต' รุหนฺ สมฺยกฺสํพุทฺธะ || 41 || (สขว.41)

ไม่ได้รับรู้ถึงรสแห่งความทุกข์เลย เมื่อไม่ได้ฝึกตนจากทุกข์เจอแต่สุขอย่างเดียว จึงไม่สามารถค้นพบสิ่งที่เลิศกว่านี้ได้ ทำให้ตกอยู่ในความประมาท ถึงแม้ว่าจะไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายในสังสารวัฏอีก แต่การอยู่ในแดนแห่งนี้ก็ต้องใช้เวลายาวนานกว่าจะถึงซึ่งความหลุดพ้น ถ้าหากว่าชาวสุขาวดีได้ปฏิบัติธรรมในโลกมนุษย์ ได้เรียนรู้ที่จะอยู่กับความสุขและทุกข์ด้วยสติ บางทีความหลุดพ้นของพวกเขาอาจเกิดขึ้นเร็วกว่าอยู่ที่สุขาวดีก็เป็นได้⁷²

หากบุคคลพอใจเพียงแค่นี้ได้เจอความสุข เขาก็จะมีความสุขในแดนที่รุ่งโรไม่ให้ความหลุดพ้นเกิดขึ้นได้ง่าย แต่ถ้าเป้าหมายของเขาคือความพ้นทุกข์แล้วละก็ เขาก็จะรู้ได้ด้วยตัวเองว่ามันไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่จะแสวงหาความพ้นทุกข์ในดินแดนที่มีแต่ความสุขนี้ เพราะจะต้องดับต้นเหตุที่เกิดจากความอยากในความสุขนั้น มันอาจใช้เวลายาวนานมากจนกว่าเราจะรู้สึกเบื่อความสุขนั้นไปเอง บางครั้งคนเราขอมละทิ้งโอกาส ละทิ้งศักยภาพทางปัญญาเพื่อแลกเปลี่ยนกับภาวะของความสุขที่ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก

มีหลายคนที่คับข้องใจในประเด็นเรื่องกฎแห่งกรรมในแดนพุทธเกษตร จึงทำให้คำสอนเรื่องพุทธเกษตรไม่เป็นที่ยอมรับเพราะเข้ากันไม่ได้กับความเชื่อของชาวพุทธดั้งเดิม เพราะเรามีความเชื่อว่าการทำดีได้ไปสวรรค์ ทำชั่วต้องตกนรก แต่เรื่องของพุทธเกษตรไม่มีรูปแบบของการชดใช้กรรมอย่างที่เรารู้เคยเพราะเราใช้สหชาโลกธาตุ(โลกของสากยมุนี)เป็นตัววัด รูปแบบของวิบากกรรมในพุทธเกษตรเป็นแบบฉบับที่ต่างจากเรา แม้ไม่มีความทุกข์จากภายนอกให้สัมผัส ดวงจิตของสัตว์ในแดนนั้นที่ยังเจือด้วยกิเลสจะหวนกลับสู่สังสารวัฏไม่ได้ แต่จะหลงอยู่กับความสุขที่พวกเขาเลือกเอง เพราะเลือกอย่างนี้จึงได้แบบนี้ เรื่องราวของพุทธเกษตรไม่มีคนชั่ว ไม่มีการทำผิดทุกคนจึงยึดติดอยู่กับความสุขและสิ่งดีๆ สิ่งนี้แหละคือกฎแห่งกรรมของแดนพุทธเกษตรหรือโลกธาตุอื่นที่อยู่นอกเหนือกฎของโลกเรา

เราต้องใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งในการทำความเข้าใจคำสอนที่เป็นกุศโลบายธรรมของคัมภีร์มหายานแนวพุทธเกษตร เพราะเราต้องแสวงหาทางหลุดพ้นท่ามกลางโลกแห่งความทุกข์ ส่วนชาวสุขาวดีต้องแสวงหาทางหลุดพ้นท่ามกลางโลกแห่งความสุข บางทีชาวสุขาวดีและชาวพุทธเกษตรอื่นๆอาจต้องใช้ปัญญามากกว่าเราอย่างยิ่งในการมุ่งสู่ความหลุดพ้นในภาวะที่หลงติดอยู่

⁷² สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 274.

กับความสุข หากพวกเขาหลุดออกจากความสุขนั้นได้แล้ว ก็จะพบความจริงว่าความสุขที่แท้จริงไม่ใช่สุขจากคุณาถการของแดนพุทธเกษตร แต่สุขที่แท้จริงเกิดจากจิตว่างที่เราค้นพบจากภายใน

9. ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับสำนักสุขาวดี

ในปรัชญามหายานมีหลักธรรมที่กว้างขวางให้ผู้สนใจได้มีโอกาสพิจารณาเลือกเคารพนับถือ หลักธรรมใดของนิกายไหนเหมาะกับหนทางของผู้นั้น ก็สามารถเลือกที่จะเข้าร่วมกับนิกายนั้นได้ เนื่องจากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คำสอนของนิกายต่างๆจะมีความเชื่อหลากหลายรูปแบบปรับเปลี่ยนผสมผสานกันไปตามเจตนารมณ์ของเจ้าลัทธิและสาวกทายาท อาทิเช่น ผู้ที่พอใจในการสวดอ้อนวอนภาวนา ปรารถนาแค่เพียงจะไปเกิดยังสถานสุขารมย์และเป็นผู้มีศรัทธาจาริต เป็นผู้ที่อ่อนต่อการสดับเรื่องปรัชญาชั้นสูง ก็อาจจะเลือกนับถือนิกายสุขาวดีได้

ส่วนผู้ที่ชอบในเรื่องคาถาอาคมไสยศาสตร์ต่างๆ ก็อาจเลือกนับถือนิกายมนตรยานได้ ผู้ที่ยังติดในเรื่องจิตสากลหรืออาคมัน เชื่อว่าภาวะสมบุรณ์จริงแท้เป็นรากฐานของสากลจักรวาล ก็อาจจะเลือกนับถือนิกายฝ่ายภูตตถตวาทินได้ ผู้ที่สนใจในการคิดค้นแยกแยะทอนสภาวะธรรมให้ละเอียดปลีกย่อย ชอบตรรกะและจิตวิทยา ก็สามารถหันมาศึกษานับถือในนิกายยอกิธรรมทั้งฝ่ายสาวกยานและมหายานได้ ผู้ที่นับถือมนภาพนิมก็อาจเข้ากันได้กับนิกายโยคจาร ผู้ที่ยึดถือติดไปทางวัตถุก็อาจจะเข้ากับนิกายสรวาสติวาทินได้ ผู้ที่ปล่อยวางไม่ติดข้องอยู่กับทุกสิ่งทุกอย่าง สนใจแต่เพียงความว่าง ก็อาจจะไปนับถือนิกายมาธยมิก เป็นต้น ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงถูกมองได้ทุกแง่มุม แล้วแต่จิตใจนิยมของผู้นั้น

พระพุทธศาสนาได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงมามากจนเกิดมีมหายาน สาวกยานขึ้นแล้ว แต่แก่นแท้ความจริงของพระพุทธศาสนานั้นมิได้เป็นอะไรทั้งนั้น นอกจากเป็นสังฆธรรมชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้ทางแห่งความสุข ชี้ทางพระนิพพานอันหลุดพ้นแก่สรรพสัตว์ พระพุทธศาสนามหายานได้อนุโลมแก้ไขการปฏิบัติให้กลมกลืนกันได้กับลัทธิท้องถิ่นหรือธรรมเนียมอุปนิสัยความต้องการของประชาชน จนบางครั้งกลายเป็นความหละหลวมและเสียหาย เนื่องจากจะต้องละเลิกบางข้อข้อบ้าง แต่ก็มีผลในทางจิตใจประชาชนให้มาเลื่อมใสได้มากขึ้น⁷³

⁷³ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, 210.

คำสอนในเรื่องพุทธเกษตรที่มักถูกโจมตีมาโดยตลอดว่าเข้ากันไม่ได้กับเรื่องกฎแห่งกรรมในทางพุทธศาสนา เพราะพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์บันดาลภาวะอันอยู่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้สัตว์ที่อุบัติในพุทธเกษตรไม่ต้องมาอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏอีกแม้จะยังมีเลสอยู่สิ่งที่ถูกวิพากษ์กันมากก็คือว่า พวกที่กิเลสน้อยใกล้หลุดพ้นแล้วไปเกิดตรงนั้นยังพอรับได้ แต่พวกที่ทำดีน้อย ทำชั่วมากก็ได้รับสิทธิ์ให้ไปอยู่ตรงนั้นได้โดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก อย่างนี้บางคนจะรู้สึกไม่ยุติธรรม คนทำชั่วมามาก แต่แก้ภาวนาตั้งอธิษฐานจิตขอไปเกิดยังแดนพุทธเกษตร ก็ได้ไปอยู่ตรงนั้นโดยไม่ต้องชดใช้วิบากกรรมที่ตนทำไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดการตั้งคำถามว่ากฎแห่งกรรมจะยังคงความศักดิ์สิทธิ์อยู่อีกหรือ⁷⁴

สิ่งสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความสับสนและความไม่เห็นด้วยของคนนอกนิกายสุขาวดี และพวกคณาจารย์สุขาวดีเองก็แตกความเห็นออกเป็น 2 พวก คือเรื่องของอนันตริยกรรม พวกหนึ่งเห็นว่าคนทำอนันตริยกรรมก็สามารถไปเกิดยังสุขาวดีได้ บางคนเห็นว่าไม่ได้ หากเราพิจารณาถึงข้อโต้แย้งนี้แล้ว ผู้ที่เห็นว่าผู้ที่ทำกรรมหนัก 5 ประการสามารถไปเกิดยังสุขาวดี คงได้รับการตีความมาจากคัมภีร์อมิตายุรชยานสูตรประกอบกับสร้างกระแสให้คนหันมานับถือสำนักสุขาวดีกันมากขึ้น ผู้คนที่ทำกรรมชั่วมากหันมานับถือนิกายสุขาวดีเพียงเพราะได้ยินได้ฟังแล้วว่าผู้ทำอนันตริยกรรมก็สามารถไปเกิดยังสุขาวดีได้ อาจจะเป็นการเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเนื่องจากมิได้ใคร่ตรองคำสอนให้ละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อน

ในคัมภีร์อมิตายุรชยานสูตร กล่าวถึงผู้ที่เกิดยังชั้นล่างระดับล่างหรือชั้นต่ำสุดของสุขาวดี พุทธเกษตรว่า การภาวนาพระนามของพระอมิตาภะนั้น มีพลานิสงส์มหาศาล(เป็นการเจริญพุทธานุสติ) สามารถชำระบาปกรรมจำนวน 80 ล้านกัลป์ได้เพราะพระอมิตาภะนั้นจะทำให้เราหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้เร็วขึ้น 80 ล้านกัลป์ ข้อความตรงนี้เป็นที่เข้าใจว่า เมื่อเรากระทำความชั่วใดๆมา แล้วมาสวดภาวนา เมื่อตายไปจึงไม่ต้องเผชิญกับวิบากกรรมในอนาคต เนื่องจากวิบากกรรมนั้นยังไม่ทันจะได้สนองผลเรา เราก็หลุดพ้นจากสังสารวัฏเสียก่อน ไม่ต้องไปชดใช้กรรมในอบายภูมิ แต่ได้ไปเกิดยังแดนสุขาวดีนั้นเลยซึ่งในสุขาวดีปราศจากปัจจัยแห่งอบายทั้งหลาย ผู้ที่ไปเกิดจึงไม่ต้องรับทุกข์ทรมาน แต่ต้องบำเพ็ญอยู่ในดอกบัวของตนเป็นเวลา 12 มหากัลป์ ในการบรรยายของเพียงประเด็น

⁷⁴ สุมาลี มหณรงค์ชัย, มหายาน ภาษาคน-ภาษาธรรม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2550), 149.

นี่จึงทำให้ชาวบ้านที่นับถือสุชาวดีบางคนเข้าใจว่าทำกรรมหนัก แค่สวดภาวนาก็ไปสบบายที่สุชาวดี หากแต่มิได้ศึกษาอย่างลึกซึ้ง

ในเนื้อความของผู้ที่เกิดยังชั้นต่ำสุดของคัมภีร์ระบุว่า “ผู้ที่กระทำความชั่ว กระทำ อนันตริยกรรม 5 อกุศลกรรมบถ 10 มิได้กระทำความดีเลย ยังให้ตกสู่นรกภูมิรับโทษทรมานหลาย กัลป์ แต่ถ้าหากเวลาใกล้สิ้นใจได้พบกัลยาณมิตรมาปลอบโยน ให้กำลังใจแล้วสอนให้ระลึกถึง พระอมิตาภะ แต่ด้วยวิบากกรรมของเขายังให้เจ็บป่วยทุกข์ทรมานมีอาจะระลึกถึงพระพุทธองค์ได้ ก็ จงภาวนาพระนามของพระอมิตาภะ เมื่อผู้ใกล้ตายสวดภาวนาต่อเนื่องกัน 10 ครั้ง วิบากกรรมถึง 80 ล้านกัลป์ก็ถูกกำจัดสิ้นไป เมื่อสิ้นใจก็จะแลเห็นดอกบัวใหญ่สีทองเหมือนดวงอาทิตย์มาปรากฏเป็น นิมิตรอยู่เบื้องหน้า และก็ได้ไปอุบัติยังสุชาวดีพุทธเกษตรทันที แต่ต้องอยู่ในดอกบัวหุบเป็นเวลา 12 มหากัลป์ เมื่อดอกบัวบาน จะได้พบพระโพธิสัตว์ทั้ง 2 และได้สดับพระธรรมเทศนาจากพระองค์ จากนั้นจึงจะได้บรรลुพระโพธิญาณ”⁷⁵ ประเด็นสำคัญอยู่ตรงข้อความช่วงท้ายที่ว่าต้องไปอยู่ใน ดอกบัวหุบเป็นเวลานานหลายกัลป์ แม้ว่าดอกบัวนั้นจะอยู่ที่สุชาวดีก็ตาม เรามีอาจล่วงรู้ได้ว่า ช่วงที่ใช้ชีวิตอยู่ในดอกบัวมีอะไรเกิดขึ้นในนั้นบ้าง มิได้เห็นแสงเดือนแสงตะวัน เหมือนถูกขังคุก มืด อยู่ตัวคนเดียวเป็นเวลานานแสนนาน บางทีสิ่งนี้อาจจะถือว่าเป็นกฎแห่งกรรมของดินแดนพุทธ เกษตรก็ได้ เพราะผู้ที่ถูกขังอยู่ในดอกบัวอาจได้รับความทุกข์ทรมานทางด้านจิตใจก็เป็นได้ เมื่อรู้ เช่นนี้แล้ว ชาวบ้านที่ศึกษาคำสอนของสุชาวดีอย่างลึกซึ้งยังมีความปรารถนาที่จะไปบังเกิดยัง ดินแดนแห่งนี้หรือไม่

นอกจากนี้ ประเด็นเรื่องอนันตริยกรรมยังได้ถูกระบุอยู่ในคัมภีร์สุชาวดีวุฒสุตรใน ปริจเฉทที่ 8 ว่าด้วยเรื่องปณิธานของภิกษุธรรมาภรทั้ง 46 ประการ ในปณิธานข้อที่ 19 ได้กล่าวว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้สดับนามของพระองค์ และได้ภาวนาถึงพระองค์ ก็ให้ไปเกิดยังสุชาวดีพุทธ เกษตร ยกเว้นผู้ที่กระทำอนันตริยกรรมและผู้ที่ปฎิเสธพระธรรมไม่สามารถไปเกิดได้ ซึ่ง เนื้อความในคัมภีร์นี้ต่างจากในคัมภีร์อมิตาพุทธุชยานสูตร ดังความว่า

⁷⁵ Max F. Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East. Vol. XLIX

|| 19 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุ
โพธิญาณแล้ว ถ้าสัตว์เหล่าใดในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ประมาณจำนวนมิได้
นับมิได้ ได้สดับนามของข้าพระองค์แล้วพึงน้อมจิตไปเพื่อบังเกิดในพุทธ-
เกษตรนั้นและพึงใส่ใจแต่กุศลมูล สัตว์เหล่านั้นยังไม่พึงอุปบัติในพุทธ-
เกษตรนั้น อย่างน้อยที่สุด สัตว์ที่ยังจิตให้ภาวนาถึง 10 ครั้ง ยกเว้นเสียแต่
สัตว์ทั้งหลายที่กระทำอนันตริยกรรม และผู้ที่ปฏิเสธและขัดขวางพระสัทธรรม
เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนัตตสัมมาสัมโพธิญาณ ||⁷⁶

คัมภีร์สุขาตวายุหสูตรเกิดขึ้นก่อน ต่อมาคัมภีร์ที่เกิดขึ้นทีหลังอาจจะมีเนื้อหาที่ผิดแผก
หรือปรับเปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัยหรือปรับให้เข้ากับสถานการณ์ของยุคนั้นที่จะต้องเผชิญกับ
คู่แข่งทางสำนักต่างๆ คัมภีร์ในยุคหลังที่ตามมาของสำนักสุขาตวายุหสูตรจึงมีเนื้อหาที่เสริมเติมแต่งเข้ามา
บางส่วนจนอาจดูเหมือนเป็นการทำให้กฎเกณฑ์บางอย่างหละหลวมไปบ้าง

การที่จะเลือกนับถือลัทธิใดหรือนิกายใดขึ้นอยู่กับพฤติกรรมหรือจริยธรรมของผู้นั้น ข้อ
โต้แย้งต่างๆเกิดขึ้นได้กับทุกนิกาย หากบุคคลใดยึดมั่นในนิกายที่ตนพึงพอใจ บางครั้งก็อาจจะมี
พฤติกรรมที่พยายามหาข้อโต้แย้งต่าง ๆ นานาถึงนิกายอื่นที่ตนคิดว่ามีคำสอนที่ยอมรับไม่ได้ นิกาย
สุขาตวายุหสูตรก็เป็นอีกหนึ่งนิกายที่พุทธศาสนิกชนหลายกลุ่มมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งและไม่เห็นด้วยกับคำ
สอน ดังเช่นที่พวกเซนไม่ชอบการสอนสวดภาวนาของชาวสุขาตวายุหสูตร ชาวพุทธเถรวาทก็ไม่ชอบคำ
สอนเรื่องกฎแห่งกรรมของชาวสุขาตวายุหสูตรและไม่เชื่อเรื่องพุทธเกษตรของมหายาน เมื่อข้อโต้แย้งต่างๆ
ในนิกายใหญ่มีมากขึ้น นิกายย่อยที่แตกออกมาใหม่ก็จะมีมากขึ้นไปอีกเพียงเพราะความขัดแย้งที่
เกิดขึ้นในพรรคพวกของตน จึงเป็นสาเหตุให้แยกตัวไปสร้างสำนักใหม่ขึ้นมา ดังจะเห็นได้จากที่
นิกายสุขาตวายุหสูตรมีความเห็นแตกแยกกันเรื่องของผู้กระทำอนันตริยกรรม เป็นต้น

⁷⁶ || 19 || สจเจเนเม ภควนุ โพธิปรูปตสุยาปรเมยาสึเขยเยมุ พุทธเกษตรมุ เย สตุตวา มม นาม-
เธยฺ สตุตวา ตตฺร พุทธเกษตร จิตฺตํ เปรรเยยรูปตตเย กุศลมูลานิ จ ปริณามเยยสุเต ตตฺร พุทธเกษตร
โนปเปตฺยเรณฺ อนุตฺโต ทสภิกฺขุโติดตฺตปาทปริวรูโตะ สุถาปยิตวานนตฺรยการิณะ สทฺธรมฺปรดิเกชปา-
รณกตฺตํ สตุตวานุ มา ตาวทมนนตฺตรํ สมฺยกสํโพธิมภิสํพุทฺธเยม || (สขว. 8/19)

10. วรรณกรรมทางปรัชญาของนิกายสุรวาดีกับนิกายฌาน

นิกายฌานเป็นนิกายที่ไม่จำเป็นต้องรับนับถือพระไตรปิฎก พระพุทธรูป คำสอนต่างๆ และไม่สนับสนุนการเรียนจากพระสูตร แต่จะสอนเน้นหนักไปในทางการปฏิบัติทางจิต โดยที่มีต้องมีทฤษฎีอะไรมาอธิบายทั้งสิ้น นิกายสุรวาดีก็เช่นเดียวกัน ไม่นิยมสนับสนุนให้ศึกษาพระไตรปิฎก เน้นอยู่แต่ทำให้มีความศรัทธาและสวดท่องพระนามของพระอมิตาภะเป็นพื้นฐาน แต่โดยแท้จริงแล้ว หลักพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบไปด้วยหลัก 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าจะเน้นหนักไปในหลักใดหลักเดียวโดยละทิ้งหลักอื่นเสีย ผลเสียที่ได้คือความเสื่อมแห่งพระธรรม ดังที่เคยปรากฏตัวอย่างมาแล้วในประวัติศาสตร์ศาสนาของประเทศจีน

ในสมัยราชวงศ์ถัง เป็นยุคทองแห่งพระพุทธศาสนา เพราะมีการศึกษาธรรมแปลพระสูตรกันอย่างจริงจังในหมู่พระสงฆ์และชาวพุทธ แต่พอถึงยุคสมัยราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) นิกายฌานและสุรวาดีเฟื่องฟูแข่งขันกันถึงจริง วิธีการของทั้งสองนิกายอาจจะช่วยให้พระพุทธศาสนาที่น่าับถือขึ้น แต่ก็มิได้ช่วยส่งเสริมหลักศาสนาที่สำคัญๆ ในการจูงใจปัญญาชน นิกายทั้งสองนี้เจริญรุ่งเรืองโดยไม่ได้อึดถือพระไตรปิฎกหรือคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลัก ดังนั้นในยุคนี้จึงไม่มีนักปราชญ์หรืออาจารย์ผู้รู้ซึ่งในหลักธรรมคำสอนอย่างแท้จริงเพื่อสอนสั่งแก่สาวกสงฆ์และชาวบ้านเลย⁷⁷

นิกายฌานพยายามที่จะรวมตัวเข้ากับนิกายอื่นเพื่อจะนำเอาแนวคิดจากพระสูตรทางด้านปรัชญามาใช้ คือ ฌานเริ่มสนใจในพระสูตรของฝ่ายนิกายหวัณเณ (อวตังสกะ) และเทียนไท่ (สัทธรรมปุณฑริกสูตร) แต่ก็ไม่สามารถทำสำเร็จเพราะขัดกันเรื่องคำสอน⁷⁸ การรวมตัวที่เป็นผลสำเร็จ คือ การรวมตัวกับฝ่ายนิกายสุรวาดีซึ่งเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่ง แม้ว่าพวกฌานจะไม่ค่อยสนใจในพระไตรปิฎกนัก แต่นักปฏิบัติของฌานก็พยายามปรับตัวโดยนิยมในวรรณคดีและงานประพันธ์ต่างๆ จึงเริ่มนำหลักของวรรณคดีมาประยุกต์กับการสวดท่องพระนามพระพุทธรเจ้าตามแบบของนิกายสุรวาดี มีพวกฌานหลายคนเริ่มท่องพระนามของพระอมิตาภะด้วยความเลื่อมใส

⁷⁷ นัตสุมาลย์ กบิลสิงห์, *ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน)*, 307.

⁷⁸ Edouard Finn, *Le Bouddhisme, questions et réponses* (Canada : Les Éditions Quebecor, 2008), 262.

อย่างจริงจัง โดยเฉพาะในพิธีทำศพของพระภิกษุซึ่งมรณภาพไปแล้วเพื่อให้วิญญาณของผู้ล่วงลับผู้นั้นไปเกิดยังสุขาวดี

ท่านอาจารย์เยนชู (Yen-shou) (ค.ศ. 904-975) ฝ่ายสำนักฌาน เป็นผู้เผยแพร่วัทธิใหม่คือการรวบรวมเอานิกายฌานกับสุขาวดีเข้าไว้ด้วยกัน จากหลักธรรมที่ว่า “ธรรมะทั้งหลายเป็นเพียงปรากฏการณ์ของจิต” อาจารย์เยนชูพยายามที่จะรวมคำสอนของทั้งสองนิกายเข้าด้วยกัน ท่านจึงคิดว่า การท่องพระนามพระอมิตาภะ การท่องพระสูตรและการรักษาศีลควรจะปฏิบัติควบคู่กันไปกับการปฏิบัติสมาธิตามแบบฌาน หลักธรรมที่สำคัญของฝ่ายฌานคือ “จิตคือพุทธะ” ส่วนฝ่ายสุขาวดีนั้นถือว่า “จิตคือพระอมิตาภะและสุขาวดี” หลักธรรมทั้งสองนี้เป็นจุดเชื่อมโยงของทั้งสองนิกายได้เป็นอย่างดี⁷⁹

ชนชั้นที่นับถือศาสนาในจีนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นหาเช้ากินค่ำ มีการศึกษาน้อย แต่ละวันเอาแต่ทำงานหามรุ่งหามค่ำ ไม่อาจเข้าใจหลักทฤษฎีและปรัชญาอันลึกซึ้งที่สอนอยู่ในคัมภีร์ได้ ดังนั้น วิธีปฏิบัติอย่างง่ายที่สุดเพื่อการรู้แจ้งของชาวบ้านเหล่านี้ คือ การปฏิบัติตนใช้ชีวิตที่เรียบง่ายเหมือนฌาน และสวดภาวนาคำว่า “นโม อมิตาภะ” เหมือนสุขาวดี ซึ่งเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขา ความเรียบง่ายของทั้งสองนิกายนี้ได้รับความนิยม ศรัทธาและแพร่หลายอย่างมากในประเทศจีนจนถึงทุกวันนี้ เมื่อนิกายฌานกับสุขาวดีได้เริ่มรวมตัวกัน ก็ถือว่าเป็นต้นแบบของความปรองดองภายในพุทธเอง ต่อมาจึงได้เกิดการรวมตัวกันครั้งใหญ่ของนิกายต่างๆตามมา แนวคิดหรือทฤษฎีแบบผสมนี้จึงเป็นเอกลักษณ์ของวัดจีนนิกายมหายานในทุกมุมโลก

⁷⁹ จักรสุมาลย์ กบิลสิงห์, *ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน)*, 308.

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

คัมภีร์สุขาวดีวายุหสูตร เป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในบรรดาคัมภีร์ทั้ง 4 สูตรของสำนักสุขาวดี ซึ่งเชื่อกันว่าได้รับการเก็บรวบรวมโดยท่านนาคารชุน ในราวพุทธศตวรรษที่ 7 และได้รับการแปลเป็นภาษาจีนหลายยุค เนื้อหาในคัมภีร์ประกอบด้วย 47 ปริเฉทเป็นบทร้อยแก้ว บางปริเฉทมีบทร้อยกรองแทรกอยู่ด้วย ปริเฉทที่สำคัญที่สุดในคัมภีร์คือ ปริเฉทที่ 8 เพราะเป็นเรื่องราวการตั้งปณิธาน 48 ประการของพระภิกษุธรรมาก่อนที่จะบังเกิดเป็นพระอมิตาภะ พระพุทธเจ้าแห่งแดนสุขาวดีองค์สำคัญและมีชื่อเสียงของนิกายมหายาน จนมีคำพูดของหลวงจีนที่ติดปากมาจนถึงทุกวันนี้ว่า “อมิตาพุทธ” ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า “อมิตาภะ”

เนื้อหาในคัมภีร์นั้นสร้างจินตนาการอันวิเศษเลิศเลอให้กับผู้อ่าน เพราะสิ่งที่บรรยายในคัมภีร์นั้นหาไม่มีในโลกของเรา นั่นก็คือ สุขาวดีโลกธาตุซึ่งอยู่ห่างไกลจากสหาโลกธาตุหรือโลกของพระศากยมุณี ความแตกต่างระหว่างโลกในคัมภีร์กับโลกแห่งความเป็นจริงของเรานำมาซึ่งวรรณกรรมทางปรัชญามหายานมากมาย โดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่องพุทธเกษตร พระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้ามากมาย ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีความแตกต่างกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ก่อกำเนิดเป็นทฤษฎีใหม่ขึ้นมาตามยุคสมัย

บทบาทที่สำคัญที่สุดคือ เรื่องราวของพระอมิตาภะซึ่งมิใช่บุคคลที่มีตัวตนจริงตามประวัติศาสตร์เหมือนพระศากยมุณี หากแต่ความเชื่อทางประวัติศาสตร์ของพระอมิตาภะที่มีมาก่อนการค้นพบคัมภีร์นี้ นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าตำนานของพระอมิตาภะมีที่มาจากศาสนาไซโรอัสเตอร์แห่งอาณาจักรเปอร์เซียซึ่งบูชาเทพเจ้าแห่งไฟก่อนที่จะส่งอิทธิพลมายังประเทศอินเดียสายหนึ่งในรูปแบบของพุทธตันตระก่อนที่จะแพร่เข้าสู่เส้นทางสายไหมมุ่งเข้าสู่เอเชียตะวันออกและได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี กาลเวลาผ่านไปกระแสของพระอมิตาภะได้ผสมกลมกลืนเข้ากับลัทธิต่างๆตามวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งก็ได้รับความนิยมมาจนถึงทุกวันนี้ ในช่วงที่พุทธตันตระเริ่มเปิดเผยตัวเองอย่างเต็มรูปแบบในราวพุทธศตวรรษที่ 12 มีคัมภีร์แนวตันตรยานเกิดขึ้นมามากมายเป็นเรื่องราว

ของพระพุทธเจ้ามากมายในเชิงพุทธศิลป์ซึ่งนิยายต้นตอเรื่องนี้ได้ไปเจริญเติบโตในประเทศทิเบต บทบาทของพระอมิตาภะในคัมภีร์แนวคันถระไม่ได้โดดเด่นนักเพราะเป็นเพียงพระพุทธเจ้าชื่อหนึ่งทางทิศตะวันตกของมณฑลท่ามกลางตำแหน่งต่างๆของพระพุทธเจ้ามากมาย แต่ทว่าเมื่อการจัดระเบียบคัมภีร์ของพระเถระคันถระเริ่มขึ้น พระอมิตาภะจึงกลายเป็นหนึ่งในชยานิพุทธทั้งห้าซึ่งเป็นต้นแบบของการสร้างพุทธศิลป์ที่วิจิตรและพิสดารตามรูปลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์คันถระ

คำสอนที่สำคัญที่สุดของคัมภีร์สุขาวดีพุทธคัมภีร์คือ การตั้งปณิธาน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ว่าผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตนอกจากต้องอาศัยพุทธทศานายจากอดีตพุทธเจ้าแล้ว ยังต้องแสดงปณิธานอันแรงกล้าเพื่อมุ่งมั่นจะบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า อย่างพระภิกษุธรรมาครที่แสดงเจตนารมณ์ตั้งปณิธานต่อหน้าพระพักตร์พระโลกศวรรราชพุทธเจ้า ขอให้โลกธาตุที่ตนไปประทับอยู่ได้เป็นไปตามความปรารถนาของตนที่ได้กล่าววาจาไป หากไม่เป็นตามที่ตนตั้งมั่นก็จะไม่ขอตรัสรู้ เมื่อความมุ่งมั่นแห่งปณิธานได้เป็นจริง พระอมิตาภะกลายเป็นพระพุทธเจ้าแห่งดินแดนที่มีผู้ปรารถนาอยากไปเกิดมากที่สุด เพราะมีความเชื่อว่าดินแดนของพระองค์เป็นสถานที่ซึ่งทำให้เหล่าสรรพสัตว์ผ่อนคลายและมีความสุขอย่างหาที่สุดมิได้

การบรรยายเนื้อเรื่องในคัมภีร์นั้น เน้นหนักไปที่การพรรณนาถึงสภาพแวดล้อมของแดนพุทธเกษตรแห่งนี้ซึ่งสำเร็จได้ด้วยอำนาจของพระอมิตาภะและแผ่พระกำลังบารมีปกคลุมทั่วทั้งโลกธาตุ ผู้ที่มาอุบัติที่นี่จะได้พบกับคุณลักษณะต่างๆมากมาย ปรารถนาสิ่งใดก็สามารถเนรมิตได้ดังใจ ไม่มีวันพบคนพาล ไม่มีวันเจอความชั่วร้าย จะพบแต่ความดีและดื่มด่ำกับความสุข นอกจากการบรรยายถึงสิ่งแวดล้อมและพระอมิตาภะแล้วยังกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่มีบทบาทสำคัญผู้เป็นบริวารของพระองค์ คือ พระมหาสถามปราบดี และพระอวโลกิเตศวร สำหรับชื่อของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนั้นมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหายานหลายเล่มและมีชื่อเสียงมากที่สุดในบรรดาพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย จนถึงทุกวันนี้ยังมีผู้นับถือกราบไหว้พระองค์อย่างมากมายทั่วโลก อาจจะมากกว่าพระอมิตาภะเสียด้วยซ้ำ

นับตั้งแต่การก่อตั้งสำนักสุขาวดีมาโดยเริ่มมีเค้าโครงจากอินเดียจนมาวางรากฐานความรู้เรื่องในจีนและญี่ปุ่นอย่างมั่นคง แนวความคิดและทฤษฎีใหม่ๆของทายาทและสาวกหลายต่อหลายรุ่นจะเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้สำนักอยู่รอดได้ในภาวะที่ต้องเผชิญกับคู่แข่งจากหลายสำนักและวิกฤตทางการเมือง ความโด่งดังและคำสอนที่ทำให้มีผู้ศรัทธาในนิยายสุขาวดีเป็นจำนวนมากก็คือ หนทางลัดที่จะได้ไปเกิดยังดินแดนสุขาวดี การปฏิบัติที่ง่ายเหมาะแก่ประชาชนทั่วไป ไม่ต้อง

อาศัยการศึกษาปรัชญาที่ซับซ้อน จึงทำให้สำนักสุขาวดีเป็นที่ถูกใจและนิยมอย่างมาก เมื่อเวลาผ่านไปจวบจนปัจจุบัน นิิกายสุขาวดีแบบเฉพาะในประเทศต่างๆอาจมีสำนักน้อยกว่าในอดีตที่ผ่านมา แต่ลัทธิสุขาวดีก็ได้ฝังรากลึกไปยังวัฒนธรรมพุทธต่างๆและผสมกลมกลืนกับหลายนิกาย เข้าไว้ด้วยกัน จะเห็นได้จากปัจจุบันนี้การประกอบพิธีกรรมของพระภิกษุจีนโดยเฉพาะพิธีทำศพก็ยังมี การขอให้ได้ไปเกิดยังสุขาวดีอยู่

ประเด็นคำสอนของทุกนิกายที่ต้องพบเจอก็คือข้อโต้แย้งต่างๆ ข้อโต้แย้งในคำสอนของสุขาวดีนั้นทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากนอกนิกายอย่างมาก คือ ประเด็นการสอนเน้นสวดภาวนาเพียงอย่างเดียว ไม่สอนให้พึ่งตัวเอง และคำสอนเรื่องผู้ทำอนันตริยกรรมก็สามารถไปเกิดยังสุขาวดีได้ โดยไม่ต้องรับผลแห่งกรรม ถือว่าเป็นแนวคิดที่ไม่เป็นธรรมตามหลักกฎแห่งกรรมทั่วไป อาจจะเป็นเพราะผู้วิจารณ์ไม่ได้ศึกษาคำสอนและคัมภีร์อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากผู้วิจารณ์รู้เพียงแต่ว่าสุขาวดีคือดินแดนบรมสุขเท่านั้น ผู้ที่ไปเกิดก็จะได้รับแต่ความสุขเพียงอย่างเดียว แต่แท้จริงแล้วหากศึกษาคัมภีร์อย่างลึกซึ้ง ก็จะพบว่าคนที่ทำกรรมไม่ดีแล้วไปเกิดยังสุขาวดีจะต้องฝึกฝนตนเองอยู่ในดอกบัวหุบอย่างขาดอิสรภาพเป็นเวลายาวนานหลายกัลป์กว่าจะได้ออกมาสู่โลกภายนอก และต้องใช้เวลาเผชิญอยู่ในโลกแห่งความสุขอีกนานกว่าจะได้หลุดพ้นเข้าสู่นิพพาน แต่ถ้าหากผู้นั้นรับกรรมในนรกตามแบบฉบับพุทธเถรวาทและฝึกตนอยู่ในโลกแห่งความทุกข์นี้ ความหลุดพ้นก็อาจจะมาถึงเร็วกว่าผู้ที่ฝึกตนอยู่ในโลกของสุขาวดีเสียอีก

เมื่อศึกษาคำสอนอย่างลึกซึ้งแล้ว เราจึงได้เข้าใจว่าโลกของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์มีแบบฉบับการฝึกฝนและขัดเกลาตนเองต่างกัน ในโลกของศากยมุณีคือโลกแห่งความยากลำบาก เราต้องฝึกตนเองจากความทุกข์เอามาเป็นอารมณ์ ในขณะที่โลกของอมิตาภะคือโลกแห่งความวิเศษ ต้องฝึกตนเองจากความสุขเอามาเป็นอารมณ์ หากเราพอใจแค่อึดติดกับความสุขจากวัตถุ เราก็จะอยู่แค่นี้ไม่ปรารถนาที่จะเข้าสู่นิพพานซึ่งเป็นสุขนิรันดร์จากความว่าง แต่หากเราพอใจที่จะหลุดพ้นจากทุกข์นิรันดร์เข้าสู่ภาวะนิพพานก็จะสามารถบรรลุสู่การรู้แจ้งได้เร็วกว่าชาวสุขาวดี ดังนั้นผู้ศึกษาคำสอนอย่างลึกซึ้งแล้วเข้าใจความเป็นไปของแนวคิดต่างๆ ก็อาจรู้ซึ่งอย่างถ่องแท้ว่าดินแดนสุขาวดีอาจไม่ใช่ดินแดนที่พึงปรารถนาก็เป็นได้

2. ข้อเสนอแนะ

จากการได้ศึกษาคัมภีร์สุขาวดีวยุหสูตร ศึกษาเรื่องราวของพุทธเกษตรและพระอมิตาภะ ผู้วิจัยพบว่ามีประเด็นต่างๆที่น่าสนใจ ควรนำมาศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางยิ่งขึ้นไปอีกในการต่อยอดความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อข้อมูลทางวิชาการเพิ่มมากขึ้น ได้แก่

1. ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องไวยากรณ์และภาษาศาสตร์ในคัมภีร์สุขาวดีวยุหสูตรและศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์มหายานเล่มอื่นในยุคต่อมา
2. ควรศึกษาวิเคราะห์พุทธลักษณะและสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏในคัมภีร์สุขาวดีวยุหสูตร
3. ควรศึกษาเปรียบเทียบพระอมิตาภะและบริวารในคัมภีร์สุขาวดีวยุหสูตรและคัมภีร์มหายานเล่มอื่น

รายการอ้างอิง

ภาษาบาลี

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 11. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 22. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 23. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 25. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 28. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 33. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 37. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ภาษาไทย

จิตรา ก่อนันทเกียรติ. พระพุทธ พระโพธิสัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจีน. กรุงเทพฯ : จิตรา, 2542.

จำลอง สารพัดนึก. วยากรณ์สันสกฤตชั้นสูง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. สัทธรรมปุณฑริกสูตร. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-ธิเบต, 2543.

_____. พระกษิติครรภ์มหาปณิธานสูตร. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-ธิเบต, 2545.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน). กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. มหาจุฬาฯ วิชาการ : ปรัชญาบูรพทิศ. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. วิถีแห่งมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, 2530.

ที. อาร์ . วี. มูรติ. ปรัชญามายามิก. แปลโดย พระมหาสุชิน สุชีโน. กรุงเทพฯ : กองคั่นคว้ามูลนิธิ อภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, 2509.

นวม สงวนทรัพย์. พระพุทธศาสนาเถรวาทมหายาน. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542.

ปกรณ์ กิจมโนมัย. กามนิต-วาสิฏฐี นวนิยายอิงพระพุทธประวัติและหลักธรรม. กรุงเทพฯ : ธรรม-สาร, 2542.

ประยงค์ แสนบุราณ. พระพุทธศาสนาเถรวาทมหายาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2548.

บุญย์ นิลเกษ. พระพุทธศาสนาเถรวาทมหายาน. กรุงเทพฯ : อักษรเกษม, 2526.

_____. อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์. เล่มที่ 1. เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, 2534.

ผาสุข อินทราวุธ. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2543.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

พระวิสุทธร เชื้อเกียก. มหาสุขาวดียุทธหัตถ์. กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2551.

_____. พระพุทธเจ้าฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2549.

_____. พระพุทธเจ้าและพระธรรมสูตรฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2549.

_____. พระพุทธเจ้าตักขกะ มหาไวปุลยสูตร (๗ จุลวรรค). กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2549.

_____. ไกสยคุรุไวฑูรยประภาสัปตพุทธปุรพนิธานวิเศษสูตร. กรุงเทพฯ : หมื่นคุณธรรมสถาน, 2544.

_____. สหัสตรกษสหัสตรเนตรอวโลกิตेश্বরโพธิสัตว์มหากรุณาจิตรธารณีสูตร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เอสทีโฟเน้น, 2551.

_____. อมิตายูรุธยานสูตร. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม, 2552.

พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.

พุทธทาสภิกขุ. สูตรของเว่ยหลาง. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : พุทธสมาคมเป้าแก๊งเต็ง, 2510.

- มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย. จักรวาลวิทยา. ปทุมธานี : ชมรมประสานงาน DOU, 2548.
- _____. ปรัชญาโลกวิทยา. ปทุมธานี : ชมรมประสานงาน DOU, 2550.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542.
- _____. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.
- _____. สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 22. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2532.
- _____. สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 28. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2551.
- เลียง เสถียรสุด. ประวัติแนวคิดมหายาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งนคร, 2519.
- สมจินต์ สมมาปญฺโญ, พระมหา. พระพุทธศาสนาในมหายานในอินเดีย พัฒนาการ และสาธิตธรรม. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.
- สมปอง มุทิโต, พระมหา. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2542.
- สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนาในมหายาน. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิ่งมิตรวิทยาราชวิทยาลัย, 2534.
- เสฐียร พันธรังษี. พุทธศาสนาในมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- เสฐียร โกเศศ-นาคะประทีป. ลัทธิของเพื่อน. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2514.
- เสฐียร โพธิ์นันทะ. ปรัชญาในมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สื่อการคำ, 2522.
- _____. วัชรปรัชญาปารมิตาสูต. กรุงเทพฯ : สภาการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526.
- _____. วิมลเกียรติคุณเทวสุต. กรุงเทพฯ : สภาการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2521.
- สุชีโวภิกขุ. พระสูตรมหายาน ปรัชญาปารมิตาหฤตยสุตและสุขาวดีวยุทธ. กรุงเทพฯ : สภาการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2522.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. พุทธศาสนาในมหายาน. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2546.
- _____. มหายาน ภาษาคน-ภาษาธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2550.
- _____. พระชินพุทธะห้าพระองค์. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทยทิเบต, 2547.
- สุรพล เพชรศรี. สารสำคัญแห่งลัทธิธรรมปณฺฑริกสูตร. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, 2543.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส. ศิวรักษ์). ความเข้าใจในเรื่องมหายาน. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2542.
- ลำเนียง เลื่อมใส. มหาภาพพุทธจริต. กรุงเทพฯ : ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

ลำเนียง เลื่อมใส. มหาวัสดุตตวาทน. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2553.

วสิน อินทสระ. สาระสำคัญแห่งพุทธปรัชญามหายาน. กรุงเทพฯ : เจริญกิจ, 2532.

_____. พุทธปรัชญามหายาน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการนักศึกษา สภาการศึกษามหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2530.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนามหายาน. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

อุชิโอะ มิกามิ. บันทึกย่อวิชาปรัชญามหายาน. เล่ม 1. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตล้านนา, 2545.

วิทยานิพนธ์

เชื้อม ชินวังโส (พระครูโสภณปริยัตยาทร). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธ
ปรัชญาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.

ประพจน์ อัสววิรุฬหการ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์
มหายาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชา
ภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

นพดล พลเยี่ยม, พระมหา. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสดุ (ปรัธมะ ขณฺฑะ).”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

พุทธรักษ์ ปราบนอก, พระมหา. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาคุณุฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

วิชาญ กำเนิดกลับ, พระมหา. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรยยาวตาร.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

นิตยสารและวารสาร

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. “อมิตาภะ.” เมืองโบราณ 8, 2 (เมษายน – กรกฎาคม, 2525): 73 - 82.

ภาษาอังกฤษ

Bancroft, Anne. **Religions of the East**. London : Heinemann, 1974.

Beal, Samuel. **The Buddhist Tripiṭaka as it is known in China and Japan**. India : Clarke & Son, 1876.

Bhattacharyya, Benoytosh. **Nispannayogāvalī of Mahāpaṇḍita Abhayākara-gupta**. Baroda : Oriental Institute, 1949.

_____. **SĀDHANAMĀLĀ Vol. I – II**. Baroda : Oriental Institute, 1968.

Buswell, Robert E. **Encyclopedia of Buddhism**. New York : Macmillan Reference USA, 2004.

Chappell, D.W. **Buddhist and Taoist Studies I**. Hawaii : The University Press of Hawaii, 1978.

Carus, Paul. **Amitabha : A Story of Buddhist Theology**. Chicago : The Open court Publishing Company, 1906.

Cornu, Philippe. **Dictionnaire encyclopédique Bouddhisme**. Paris : Editions du Seuil, 2001.

Dutt, Nalinaksha. **Buddhist sects india**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1978.

Edgerton, Franklin. **Buddhist Hybrid Sanskrit grammar and dictionary**. New Haven : Yale University Press, 1953.

Eliot, Charles. **Hinduism and Buddhism**. Vol. III. London : Routledge & Kegan Paul Ltd., 1921.

Eracle, Jean. **Trois Sôûtras et un Traité de la Terre pure**. Paris : Editions Points, 2008.

Ettel, Ernest J. **Hand-Book of Chinese Buddhism being a Sanskrit – Chinese dictionary with vocabularies of Buddhist terms**. Tokyo : Sanshusha, 1904.

Finn, Edouard. **Le Bouddhisme, questions et réponses**. Canada : Les Éditions Quebecor, 2008.

Getty, Alice. **The Gods of Northern Buddhism**. Oxford : The Clarendon Press, 1928.

Groner, Paul. **A history of Indian Buddhism : from Śakyamuni to early Māhāyāna**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1998.

Huet, Gérard. **Lexique Sanskrit-français à l'usage de glossaire indianiste**. Paris-Rocquencourt : inria.fr, 2004.

Kloetzli, Randy. **Buddhist Cosmology**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1988.

Laffont, Robert. **Dictionnaire de la sagesse orientale Bouddhisme – Hindouisme – Taoïsme – Zen**. Paris : Bouquins, 1986.

Landaw, Jonathan. **Le Bouddhisme pour Les Nuls**. Paris : Générales First, 2007.

- Macdonell, Arthur Anthony. **A Practical Sanskrit Dictionary**. London : Oxford University Press, 1958.
- McGovern, William Montgomery. **An introduction to mahāyāna buddhisim**. New York : E.P. Dutton, 1922.
- Muller,F. Max. **“Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East. Vol. XLIX part II**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1972.
- Muller,F. Max, and Bunyiu Nanjio. **SUKHĀVATĪ – VYŪHA Description of SUKHĀVATĪ, The Land of Bliss. Aryan Series, Vol. I – Part II**. Amsterdam Oriental Press, 1972.
- Murti, T.R.V. **The central philosophy of Buddhism : a study of the Madhyamika System**. London : George Allen and Unwin, 1960.
- Nayanaponika. **Buddhist Dictionary**. Sri Lanka : Fourth Revised Edition, Buddhist Publication Society, Kandy, 1980.
- Perry, Edward Delavan. **A Sanskrit Primer**. New York : Columbia University press, 1936.
- Pitt chin hui. **Sutra of the Original Vows and Attainment of Merits of Ksitigarbha Bodhisattva**. North Hills, CA : International Buddhist Monastic Institute, 2001.
- Piyasilo, Ven. **Maṇḍala of the Five Buddhas : a study of Buddhist iconography and symbolism**. Selangor : The Friends of Buddhism Malaysia, 1989.
- Puri, B.N. **Buddhism in Central asia**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1987.
- Santipriya Mukhopadhyay. **Amitābha and his Family**. Delhi : Agam Kala Prakashan, 1985.
- Sumitra M. Katre. **Aṣṭādhyāyī of Pāṇini**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1989.
- Suzuki Beatrice. **Mahayana Buddhism**. London : Fourth Edition. George Allen and Unwin Ltd, 1981.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. **Outlines of Mahāyāna Buddhism**. New York : Schocken Books, 1963.
- _____. **Studies in the Lankavatara Sutra**. London : Routledge & Kegan Paul, 1972.
- Thich Thiên Tâm, Master. **Pure – Land Zen, zen pure – land**. Taipei : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1993.
- Thomas,Edward J. **The History of Buddhist Thought**. Michigan : Routledge and Kegan Paul Ltd, 1971.
- Wayman, Alex. **Yoga of the Guhyasamājantra**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1980.

Williams, Paul. **Buddhist Thought**. London : Routledge, 2000.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา. **แสนโกฏิจักรวาล(จุฬนีสสูตร)**. เข้าถึงเมื่อ 30 พฤษภาคม 2554. เข้าถึงได้จาก <http://www.dhammahome.com/front/webboard/show.php?id=11080>

วัดโพธิ์เย็น. **พิธีสวดมนต์ทำวัตรเช้า - เย็น**. เข้าถึงเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2555. เข้าถึงได้จาก <http://www.watpoyen.com/pitee6.html>

วิกิพีเดีย. กามนิต. เข้าถึงเมื่อ 20 กรกฎาคม 2554. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/kamanita>

Société bouddhique suisse Jodo-Shinshu. **La Société bouddhique suisse Jôdo-Shinshû**. Accessed February 12, 2012. Available from <http://www.pitaka.ch/societe.htm>

Watkins, Calvert. **The American Heritage Dictionary of Indo-European roots** and Buck, Carl Darling. **A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages**. Accessed May 4, 2011. Available from http://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:List_of_Prot Indo-European_roots.

Wikipedia . **Zoroastrianism** . Accessed July 12, 2011. Available from <http://en.wikipedia.org/wiki/Zoroastrianism>.

University of the West. **Digital Sanskrit Buddhist Canon**. Accessed April 2, 2011. Available from <http://dsbc.uwest.edu/>

Yih-Mei Guo. **The Bodhisattva Kishitigarbha vow Sutra**. Accessed April 12, 2011. Available from <http://ksitigarbhasutra.com/>.

Amitabha Buddha, arts of korea. Accessed August 14, 2011. Available from <http://arthistorianchristopher.blogspot.com/2010/01/arts-of-korea-amitabha-buddha-anonymous.html>

Amitabha Buddha meditating in Yoga posture. Accessed August 14, 2011. Available from <http://scene-india.blogspot.com/2010/02/amitabha-buddha-meditating-in-yoga.html>

Art Gallery Society of New South Wales. Accessed August 16, 2011. Available from <http://www.artgallery.nsw.gov.au/work/144.2000/>

Aspirations to Amitabha Buddha and Sukhavati. Accessed August 12, 2011. Available from <http://www.dharmawheel.net/viewtopic.php>

Borobudur & Mendut Temple. Accessed August 16, 2011. Available from <http://www.flickr.com/photos/39159262@N05/sets/72157622941486369/detail/>

Buddha Amitabha and Mindfulness of Death in the Tibetan Tradition. Accessed August 14, 2011. Available from <http://thousandstarsfoundation.blogspot.com/2007/01/buddha-amitabha-and-mindfulness-of.html>

Jina Amitabha, South Central Tibet. Accessed August 14, 2011. Available from [http://kaladarshan.arts.ohio-state.edu/studypages/internal/690.02 ArtofTibet/Early%20Painting/02 Amitabha.html](http://kaladarshan.arts.ohio-state.edu/studypages/internal/690.02%20ArtofTibet/Early%20Painting/02%20Amitabha.html).

Metropolitan Museum to display Loan Exhibition of Korean Art. Accessed August 14, 2011. Available from http://www.artknowledge.com/Metropolitan_Museum_to_display_Loan_Exhibition_of_Korean_Art.html

Museum of Ethnology Vienna. Accessed August 16, 2011, Available from [http://en.wikipedia.org/wiki/File: Museum_of_Ethnology_Vienna_001_retouched.jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Museum_of_Ethnology_Vienna_001_retouched.jpg)

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

คัมภีร์สุขาวตัญญูสูตร ฉบับปริวรรต

|| สุขาวดีวายุหะ ||

โอมุ นโม รตนตรยาย | โอมุ นมะ ศรีสรวพุทโธพิสตุเวกยะ | นโมทศทิกนตาปรยนต -
โลกธาดุปรดิษฐิตะเยะ สรวพุทโธพิสตุควารยศรวาภปรตเยกพุทเทภโย' ตีตานาคตปรตยูคปนเนกยะ |
นโม' มิตาภาย | นโม' จินตยคุณานตราบมเน ||

นโม' มิตาภาย ชินาย เต มุเน |
สุขาวดี' ยามิ เต จานุภปยา ||
สุขาวดี' กนกวิจิตรกานนา |
มโนรมา สุตส' ไตรลัภตดำ ||
ควาสุริย์ ปรดิศยศสย ชิมตะ |
ปรยยามิ คำ พหุมนิรตนสนจยา ||

เอว มยา ศุรุตม | เอกสุมินุ สมเข ภควานุ ราชฤทธเห วิหริติ สุม ฤทธรรณูปรวเต มหตา
ภิกษุสมเเมน สารุฑ ทวตริศตา ภิกษุสท' สโรระ, สรวไวรรุททกะ กษีณาสร' ไวรุนิะ เกล' สรวมิตวทกะ
สมยคชาชญาสุวิมุกตจิต' ไตะ ปรักษจิต' ไตะ ปรักษีณภวส' โยช' ในรณุปราปตสวการ' ไถรวิชิตวท-
ภิกษุตมทมถปราช' ไตะ สุวิมุกตจิต' ไตะ สุวิมุกตปรช' ไถรรวมหานา' ไคะ ยทภิช' ไถรวสิภู' ไตร
ษุจิวิโมกษชยาภิกษุพลปราช' ไตรภิกษุญาตภิช' ไถยะ สรวไวรรุมหาศรวา' ไเกะ | ตทยถา | อาชญาต-
เกณ' จินุเขน 1 จาสุวชิตา 2 จ พายุเปณ 3 จ มหานามุนา 4 จ ภทริชิตา 5 จ ยโสเทเวน 6 จ วิมเลน 7 จ
สุพาหุนา 8 จ ปุรณ' ไมตรายณิ' ปุเตรณ 9 จ อรุพิลวากาศุยเปณ 10 จ นทีกาศุยเปณ 11 จ คยกาศุยเปณ
12 จ กุมารกาศุยเปณ 13 จ มหากาศุยเปณ 14 จ ศาริ' ปุเตรณ 15 จ มหาเมาทกฺลยายเนน 16 จ
มหาเกาษ' จิลุเขน 17 จ มหากคิเลน 18 จ มหาจุนุเทน 19 จา' นรุทเชน 20 จ นนุ' ทิเกน 21 จ
กมุ' ปิเลน จ สกุ' ดินา 23 จ เรวเตน 24 จ ขทริว' นิเกน 25 จ วกุ' เลน 26 จ สุวาคเตน 27
จา' โมฆราเชน 28 จ ปาราย' นิเกน 29 จ ปคฺเตน 30 จ กุลลปคฺเตน 31 จ นนุ' เทน 32 จ ราหุ' เลน 33
จา' ยุมมตานุ' เทน จ 34 | เอ' ไตศุจานุ' ไยศุจ อภิชญาตภิช' ไถยะ สรวไวรรุมหาศรวา' ไเกเรกั' ปุ' ทลล
สุถา' ปิตวา ' ไสภยปรดิ' ปทุตฺตริกรณิ' ย ยทิทมา' ยุมม' นตมาน' นทม |

ไมเตรย' ปุ' วัก' ไมศุจ สัพพ' ไถโร' พิสตุ' ไถรรุมหาศตุ' ไวะ || 1 ||

อถ ขลวายุษุ' มานานุ' ท อุตฺถายา' สนา' เทกั' สมุ' ตตรา' สงกั' ฤทธวา ทภิชิน' ชานุ' มณ' ทล
ปฤ' ติ' ว' ยา' ปรดิ' ษ' จา' ปุ' ย เชน ภควั' เสต' นา' ณ' ชลึ' ปุ' รม' ม' ย ภคว' น' ต' เม' ต' ท' ไว' จ' ต | วิ' ปร' ส' น' น' นิ' ทว
ภคว' ต อินุ' ทริ' ย' นิ' , ปริ' ส' ท' ษ' ส' จ' วิ' ว' รั' ณะ' ปร' ย' ว' ท' ไท' ม' ข' ว' รั' ณะ' ปิ' ต' นิ' รั' ภา' สะ | ต' ท' ย' ถา' ปิ' น'าม' ศา' ร' ท'
ว' น' ท' ปา' ณ' ฑ' ปริ' ส' ท' ษ' ปร' ย' ว' ท' ค' ปิ' ต' นิ' รั' ภา' ส' ม' เอ' ว' เม' ว' ภคว' ไท' วิ' ปร' ส' น' น' นิ' น' ท' ริ' ย' นิ' , ปริ' ส' ท' ษ' ไ

มุขวรรณะ, ประยวาทศุณววรรณะ ปิตนิรภาสะ | ตพยถาปี นาม ภควณชามพุนทศุวรรณนิมุโก
 ทกฺเขณ กรุมารณ กรุมารานตฺวาสิณา โวลุกามุเจน สัมปฺรเวศฺย สุปฺรินิษฺจิตะ ปาณฺทกมฺพล
 อฺปฺริณฺทิกฺขิปโต' ติว ปฺริศฺศุทฺโธ ภวติ ประยวาทะ ปิตนิรภาสะ เอวเมว ภควโต จิปรสนฺนานิณฺทฺริยาณิ,
 ปฺริศฺศุทฺโธ มุขวรรณะ, ประยวาทศุณววรรณะ ปิตนิรภาสะ | น ขลฺล ปุณฺรหํ ภควนฺ อภิขานิมีตะ
 ปุรฺวตฺรเมวํ วิปฺรสนฺนานิ ตถาคตฺสฺยเณนฺทฺริยาณิ เอวํ ปฺริศฺศุทฺธํ มุขวรรณํ ประยวาทํ จิวรรณํ ปิตนิร-
 ภาสฺม | ตสฺย เม ภควนฺ เอวํ ภวติ – พุทฺธวิหาเรณ พตาทฺย ตถาคโต วิหฺรติ, ชินฺนวิหาเรณ
 สรวฺชชฺวตาวิหาเรณ | มหานาควิหาเรณ พตาทฺย ตถาคโต วิหฺรติ | อตีตํ นาคตปฺรตฺยตฺตปฺนฺนํ นว
 ตถาคตํ นารุหะ สมนฺยกํ สํพุทฺธานํ สมนฺยสมฺมรฺตฺติ | เอวํ กุเต ภควานายุสมฺมตฺมานนฺทเมตทโวจตุ |
 สาธุ สาธุวานนฺท | กิํ ปุณฺสฺเต เทวตา เอตมฺรตฺมาโรจยฺนฺติ, อุตฺตาโห พุทฺธา ภควนฺตะ อถ เตน
 ปฺรตฺยตฺตปฺนฺนํ มีมาสาชฺชวณเณนํวํ ปฺรชานาสิตี | เอวํ กุต อายุสมฺมตฺมานนฺโท ภควนฺตเมตทโวจตุ | น
 เม ภควนฺ เทวตา เอตมฺรตฺมาโรจยฺนฺติ, นาปี พุทฺธา ภควนฺตะ อถ ตฺรฺหิ เม ภควํสฺเตนํว
 ปฺรตฺยตฺตปฺนฺนํ มีมาสาชฺชวณเณนํวํ ภวติ – พุทฺธวิหาเรณาทฺย ตถาคโต วิหฺรติ | ชินฺนวิหาเรณ
 สรวฺชชฺวตาวิหาเรณ พตาทฺย ตถาคโต วิหฺรตฺยตีตํ นาคตปฺรตฺยตฺตปฺนฺนํ นว พุทฺธานํ ภควตะ
 สมนฺยสมฺมรฺตฺติ | เอวํ กุเต ภควานายุสมฺมตฺมานนฺทเมตทโวจตุ | สาธุ สาธุวานนฺท | อุตฺตาระ ขลฺล
 เต อุนฺมิลฺลไซ ภทฺริกา มีมาสา กลฺยาณํ ปฺรติภานมฺ | พุทฺชนฺหิตาย ตวฺมานนฺท ปฺรติปฺนฺโน
 พุทฺชนฺสฺซาย โลกานุกมฺปายี มหโต ชนฺกายสฺสยารุถาย หิตาย สฺซาย เทวานํ จ มนุสฺสยํ จ,
 ยสฺสํวํ ตถาคตมฺรตํ ปฺริปฺรชฺญวํ มนุสฺส | เอวเมว ภควตฺสฺส อานนฺทสฺส ตถาคเตยฺวรฺหตฺสฺส สมนฺยกํ
 พุทฺเธนฺ อปฺรเมยฺเยนฺ อสํเขยฺเยนฺ ชฺชวณทฺรสนมฺปสํเรตฺ, น ตถาคตสฺย ชฺชวณมฺปหนฺยเต | ตตฺถกสฺย
 เหโตะ | อปฺรติหตฺเหตฺตชฺชวณทฺรสนํ หุยานนฺท ตถาคตชฺชวณ อากาญฺญนฺนํ นนฺท ตถาคต
 เอกปฺปิณฺทปาเตน กลปํ วา ตฺยฺยเจตฺตํ กลปสฺสํ วา กลปสฺสตสฺสหฺสฺรํ วา ยาวตฺถกลปโกฏฺฐิณฺยตฺตสฺสหฺสฺรํ วา
 , ตโต โวตฺตฺริ ตฺยฺยเจตฺตํ, น จ ตถาคตสฺสเณนฺทฺริยาณิยฺยปฺนฺสฺยเณนฺ มุขวรรณสฺสยํ ยถาตุวํ ภเวตฺ, นาปี
 จฉววรรณํ อปฺนฺยเต | ตตฺถกสฺย เหโตะ | ตถา หิ อานนฺท ตถาคตะ สมาริณฺมุขปารมิตาปฺราปฺตํ |
 สมนฺยกํ พุทฺธานามานนฺท โลกํ สุตฺตฺรลเก ปฺราทฺรภาวํ | ตพฺยถา เอาทฺพรปฺญปฺปาณํ โลกํ ปฺราทฺรภาวํ
 สุตฺตฺรลโก ภวติ เอวเมว อานนฺท ตถาคตํ นาม รุถกามานํ หิ ไตฺยิณฺนามนุกมฺปกาณํ
 มหากรุณฺณาปฺรติปฺนํ สุตฺตฺรลเก ปฺราทฺรภาวํ | อปี ตฺว ขลฺลวานนฺท- ตถาคตสฺส' ไวย โส' นฺทว
 ยสฺสํวํ สรวฺโลกาจรยาณํ สตฺตฺวานํ โลกํ ปฺราทฺรภาวํ โฟธิสฺสตฺตฺวานํ มหาสตฺตฺวานามรฺธาย
 ตถาคตมฺตมฺรตํ ปฺริปฺรชฺญวํ มนุสฺส | เตน หุยานนฺท ศฺถณฺ, สาธุ จ สฺสฺสจ จ มนสิกรุ | ภาณิณฺเย'
 หิ เต | เอวํ ภควนฺ อิตฺตฺยายุสมฺมตฺมานนฺโท ภควตะ ปฺรตฺยสฺเรณํ ॥ 2 ॥

ภควานานนฺทเมตทโวจตุ | ภูตปฺรูวามานนฺท อตีเต' ฐวณิโต' สํเขยฺเย กลฺเป' สํเขยฺยเต
 วิปฺลเ' ปฺรเมยฺ' จินฺตฺย ยทาสิตฺ เตน กาเลนฺ เตน สมนฺย ทิปฺกโร นาม ตถาคโต' รุหน

สมุยกส์พุทโธ โลก อุทปาติ | 1 ที่ปกรสุยานนุท ปเรน ปตร 2 ปฐาปวานนาม ตถาคโต' ภูต | ตสฺย ปเรน ปตร 3 ปฐากโร นาม ตถาคโต' ภูต | ตสฺย ปเรน ปตร 4 จันทนคฺนุ โธ นาม ตถาคโต' ภูต | ตสฺย ปเรน ปตร 5 สุมเรฎโกโป นาม ตถาคโต' ภูต | เอว จันทโน 6 นาม, วิมลนโน นาม 7 อนุปฺลิปฺโต นาม 8 วิมลปฺโรโก นาม 9 นาคากิณฺณนาม 10 สุริโยทโน นาม 11 คิริราชโฆโฆ นาม 12 เมรุณฺโณ นาม 13 สุวณฺณปฺโรโก นาม 14 โชษคฺยปฺโรโก นาม 15 ไวยุรยนิรฺภาโส นาม 16 พุรหุณโฆโฆ นาม 17 จันทราภิณฺณนาม 18 ตุรยโฆโฆ นาม 19 มุกตกุสมปฺรติมณฺฑิตปฺโรโก นาม 20 ศรีกุณฺโณ นาม 21 ศาครวรพุทฺธิวិกรีฑิตาภิโชณฺญ นาม 22 วรปฺโรโก นาม 23 มหาคณฺธราชนิรฺภาโส นาม 24 วุยปคตชิลมลปฺรติโฆโฆ นาม 25 สุวณฺโณ นาม 26 รัชโห นาม 27 มหาคณฺธพุทฺธิปฺราปฺตาทิโชย นาม 28 จันทรสฺสวชฺหิมิกรโณ นาม 29 อุตฺตปฺตไวยุรยนิรฺภาโส นาม 30 จิตฺตธาราวุทฺธิสํกฺกสมิตาภฺยทคโต นาม 31 ปุญฺปาตวีนราชสํกฺกสมิตาภิโชย นาม 32 ปุญฺปากโร นาม 33 อุทกจฺนุโทร นาม 34 อวิทฺยานุชการวิธวํสณฺโกล นาม 35 โลเกณฺโทร นาม 36 มุกตจฺจตฺรปฺรวาตสทฺธโส นาม 37 คฺยโย นาม 38 ธรรมมตฺวินนุทิตราโช นาม 39 สํหสาครณฺณวินนุทิตราโช นาม 40 ศาครเมรุจฺนุโทร นาม 41 พุรหมสฺวารนาทาทินนุทิตโต นาม 42 กุสมสํกโฆ นาม 43 ปฺราปฺตเสโน นาม 44 จันทรณานฺณนาม 45 เมรุณฺโณ นาม 46 จันทรปฺโรโก นาม 47 วิมลเนโตร นาม 48 คิริราชโฆโฆสฺวโร นาม 49 กุสมปฺโรโก นาม 50 กุสมวณฺณญฺยภิปฺรกีโร นาม 51 รตนจฺนุโทร นาม 52 ปทุมพิมฺพยุปฺโสภิตโต นาม 53 จันทนคฺนุ โธ นาม 54 รตนากิณฺณนาม 55 นิมิรฺณนาม 56 มหาวุโย โห นาม 57 วุยปคตชิลโทโย นาม 58 พุรหมโคโย นาม 59 สปฺตฺรตนากิณฺณนาม 60 มหาคณฺธโร นาม 61 มหาตมตปฺตรจฺนุทนกรทโม นาม 62 กุสมากิโชย นาม 63 อชฺฌณานวิธวํสโน นาม 64 เกศรี นาม 65 มุกตจฺจโตร นาม 66 สุวณฺณครุโก นาม 67 ไวยุรยครุโก นาม 68 มหาเกตุร นาม 69 ธรรมเกตุรนาม 70 รตนเกตุรนาม 71 รตนศรีรฺณนาม 72 โลเกณฺโทร นาม 73 นเรนฺโทร นาม 74 การุณิกโก นาม 75 โลกสุนฺทรโร นาม 76 พุรหมเกตุรนาม 77 ธรรมเกตุรนาม 78 สํโห นาม 79 สํหมตฺรินนาม 80 | สํหเมตฺรณานนุท ปเรน ปตร โลเกสฺวารราชโช นาม ตถาคโต' รุหน สมุยกส์พุทโธ โลก อุทปาติ วิทฺยาจรณสํปฺนนะ สุตโต โลกวิทฺนุตฺตระ ปุรุษทมยสารถิศาสาตฺตา เทวานํ จ มนุชฺยานํ จ พุทโธ ภควาน | ตสฺย ขลฺ ปุณฺรณานนุท โลเกสฺวารราชสฺย ตถาคต, สฺยารุหะ สมุยกส์พุทฺธสฺย ปฺรวจเน ธรรมากโร นาม ภิกฺษุณฺณทมิมาตฺร สุมตฺติมาน มตฺติมาน คตฺติมาน ปฺรชฺฌยาน อธิมาตฺร วิรฺยวานุทธาราธิมุกฺติกะ || 3 ||

อถ ขลฺวานนุท ส ธรรมากโร ภิกฺษุรุตฺถายาสนาเทกํสมุตฺตราสงฺกํ ภตฺตวา ทกฺขิณชานุมณฺฑลํ ปถกฺขิณํ ปฺรติยฺธปฺย เยนาสោ ภควา | โลเกสฺวารราชสฺยตถาคตเสตฺตานาณฺหสิ ปฺรณมย ภควนฺตํ นมสฺสภตฺตย ตสฺมินฺเนว สมเย สัมมมาภิกฺขาคาภิกฺษุณฺณาวีตฺ ||
อมิตปฺรภ อนนฺตตฺถยพุทฺธ |

ทศทิศต สมากตานิ สตุตฺวาจะ |
 ตตฺร คตา สุข เม ทิสฺนติ กุญฺปิรม |
 พุทฺธ มม ปฺรมาณฺ อตฺร ศิกฺขี |
 อวิตถวียุพลํ ชเนมิ จฺจนฺทม || 9 ||
 ทศทิศโลกวิทสงฺกษณานิ |
 สท มม จิตฺต ปฺรชานยนฺติ เต' ปี |
 อวิจิกฺขุ อหํ สทา วเสยฺ |
 ปฺรณิธิพลํ น ปฺนรวิวรุตติเย || 10 || 4 ||

อด ขลฺวานนุท ส ฐรฺมากโร ภิกฺขุสฺสํ ภควนฺตํ โลเกศฺวรราชํ ตถาคตํ สัมมุขมาภิกฺขุคทาภิ-
 ธิญฺญตฺย เอตทโวจตุ อหฺมสฺมิ ภควนฺ อุตฺตรํ สมฺยกสํโพธิมภิสํโพธฺกามะ | ปุณฺะ ปุณฺรณุตฺตรา-
 ยํสมฺยกสํโพธา จิตฺตมุตฺตปาทยามิ ปฺริณามยามิ | ตสฺย เม ภควานฺ ชาติสา ตถา ฐรฺมํ เทสฺยตุ
 ยถาหํกุญฺปิรมนุตฺตรํ สมฺยกสํโพธิมภิสํพุชฺเชยฺม | อสมสฺมสฺตถาคโต โลเก ภเวยฺม | ตํสฺย
 ภควานาการานํ ปฺริทฺริตฺยตุ ไยรหํ พุทฺธเกฺษตรสฺย คุณฺวฺยฺหสํปทํ ปฺริคฤหฺณียํ || เอวฺมุคฺต
 อานนุท ภควํ โลเกศฺวรราชสฺตถาคตสฺสํ ภิกฺขุเมตทโวจตุ เตนํ หิ ตวํ ภิกฺโข สฺวเยว
 พุทฺธเกฺษตรคุณฺดาลํการวฺยฺหสํปทํ ปฺริคฤหฺณียํ | โส' วอจตุ นนํ ภควํสฺตตฺสเหยฺม, อปีตุ ภควานว |
 ภาสฺสว อนฺนุเยนํ ตถาคตานํ พุทฺธเกฺษตรคุณฺวฺยฺหาลํการสํปทม, ยํ สฺรุตฺวา วยํ สฺรวาการํ
 ปฺริปฺรยิขฺยาม อิติ | อถานนุท ส โลเกศฺวรราชสฺตถาคโต' รุหนฺสมฺยกสํพุทฺธสฺสย ภิกฺโขราศยํ
 ชฺญาตุวา ปฺริปฺรณํ วรฺชโกฏฺฐิเมกาสีติพุทฺธโกฏฺฐินิยฺตสฺสสฺสราณํ พุทฺธเกฺษตรคุณฺดาลํการวฺยฺหสํปทํ
 สาการํ โสทฺเทสํ สนิรฺเทสํ สํปฺรกาสิตฺวานรฺถกาโม หิ' ไตฺยฺนุณฺกมฺปโก' นุณฺกมฺปามฺปาทย
 พุทฺธเกฺษตรานํปฺเจทฺย สตุเตวฺม มหากรฺณํ สํชนฺยิตฺวา | ปฺริปฺรณาสฺยจฺวาริ' สตุคฺลปาสฺสย
 ภควตสฺตถาคตสฺยายุสฺสปฺรมาณม || 5 ||

อด ขลฺวานนุท ส ฐรฺมากโร ภิกฺขุรฺยาสุเตยฺยามกาสีติพุทฺธโกฏฺฐินิยฺตสฺสสฺสราณํ
 พุทฺธเกฺษตรคุณฺดาลํการวฺยฺหสํปท, ตาจะ สฺรวา เอเก พุทฺธเกฺษตร ปฺริคฤหฺย ภควโต โลเกศฺวรราชสฺย
 ตถาคตสฺย ปาเท สิริสา วนฺทิตฺวา ปฺรทกฺขิณิกฤตฺย ตสฺย ภควโต' นฺติกาตฺปฺรากฺรามตุ | อุตฺตริ จ ปณฺจ
 กฺลปานํ พุทฺธเกฺษตรคุณฺดาลํการวฺยฺหสํปทมฺทารตรา ปฺรณิตฺตรา จ สฺรวโลเก ทสฺสุ ทิกฺขุ อปฺรจฺริต
 ปฺรวิ ปฺริคฤหิตฺวานุทรรตฺริ จ ปฺรณิธานมการุญฺติ || 6 ||

อิติ หุยานนุท ยา เตนํ ภควตา โลเกศฺวรราชเณ ตถาคเตน เตยฺยามกาสีติพุทฺธเกฺษตรโกฏฺฐิ-
 นิยฺตสฺสสฺสราณํ สํปฺตติจะ กถิตาโต ภิกฺขุเรกาสีตฺยทวารปฺรณิตฺตปฺรเมยตรา พุทฺธเกฺษตรสํปฺตติ' ปฺริคฤหฺย

เยน ส ตถาคตสุเตโนปัสกัรมย ภควตะ ปาเทา ศีรสา วนทิตฺวา เอตทโวจตุ | ปริคฤหิตา เม ภควน
 พุทธเกษตรคุณาลการวฺยหสัปทิตี || เอวมฺกต อานนท ส โลเกศฺวราชสฺตถาคตสฺตํ ภิกฺขุเมตทโวจตุ |
 เตน หิ ภิกฺโข ภาสฺวานฺโมทเต ตถาคตะ | อํ กาลो ภิกฺโข ปฺรโมทย ปฺรยทฺม หรฺมฺ ฌนย, สั หนาทํ นท ยํ
 ศฺรุตฺวา โพรสฺตตฺวา มหาสฺตตฺวา เอตฺรหฺยนาเค' ฐวณิ เอวํรูปาณิ พุทธเกษตรคุณสัปตฺติปฺรณิธิสฺถานานิ
 ปรีคฺรหิยฺยนติ || อถานนท ส ฐรมากโร ภิกฺขุสฺตสฺยา เวลายํ ภควนตเมตทโวจตุ | เตน หิ ศฤโณตุ เม
 ภควานฺ เย มม ปฺรณิธานวิเศษาะ | ยถา เม' นฺตุตฺรา สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธสฺย อจินตฺยคุณาลการวฺยห-
 สมฺนวาคคํ ตทพุทฺธเกษตรํ ภวียฺยติ || 7 ||

|| 1 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร นิรโย วา ติริยคุโยนิรฺวา เปฺรวติยโย วา อาสุโร
 วา กาโย ภเวตุ มา ตาวทหมนฺตุตฺรา สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 2 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺย ตตร พุทฺธเกษฺเตร เย สตฺตฺวาะ ปฺรตฺยาชาตา ภเวยฺสฺเต
 ปฺนสฺตตสฺยตฺวา นิรโย วา ติริยคุโยนิ' วา เปฺรวติยโย วา อาสุโร วา กายํ ปฺรปเตยฺรฺมา ตาวทหมนฺตุตฺรา
 สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 3 || สเจนฺเม ภควัสฺตตฺร พุทฺธเกษฺเตร เย สตฺตฺวาะ ปฺรตฺยาชาตาสฺเต จ สฺรว
 ไนการุณาะ สฺยรฺยทิตํ สฺวรฺณวฺรณะ, มา ตาวทหมนฺตุตฺรา สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 4 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร เทวานํ จ มนุญฺยานํ จ นานาตุํ ปฺรชฺญาเขต
 อนฺยตฺร นาม สัวฤติวฺยวหารมาตฺรา เทวมนุญฺยา อิติ สัชฺยาคณนาโต มา ตาวทหมนฺตุตฺรา
 สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 5 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร เย สตฺตฺวาะ ปฺรตฺยาชาตาสฺเต จ สฺรวเ น ฤทฺธิวสิ-
 ตาปรมปารมิตาปฺราปฺตา ภเวยฺรฺนตสฺ เอกจิตตฺกษณฺลเวน พุทฺธเกษฺตรโกณฺณิยฺตสฺตสฺหสฺรา-
 ติกฺรณตฺยาปี, มา ตาวทหมนฺตุตฺรา สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 6 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร เย สตฺตฺวาะ ปฺรตฺยาชาตา ภเวยฺสฺเต จ
 สฺรวเ ชาติสฺมรา น สฺยรฺนตสฺ กลฺปิโกณฺณิยฺตสฺตสฺหสฺรานฺสฺมรณตฺยาปี มา ตาวทหมนฺตุตฺรา
 สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 7 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร เย สตฺตฺวาะ ปฺรตฺยาชาเชรฺสฺเต สฺรวเ น
 ทิวฺยสฺย จกฺขุโย ลาภิโน ภเวยฺรฺนตโส โลกธาคฺโกณฺณิยฺตสฺตสฺหสฺรทฺรศนตฺยาปี มา ตาวทหมนฺตุตฺรา
 สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 8 || สเจนฺเม ภควัสฺตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร เย สตฺตฺวาะ ปฺรตฺยาชาเชรฺสฺเต สฺรวเ น ทิวฺยสฺย
 ไสฺรตฺรสฺย ลาภิโน ภเวยฺรฺนตโส พุทฺธเกษฺตรโกณฺณิยฺตสฺตสฺหสฺราทฺปี ยุกปตฺสทฺธรฺมศฺรวณตฺยา มา
 ตาวทหมนฺตุตฺรา สมฺยกฺสัโปธมภิสัพุทธเยยม ||

|| 9 || สเจนเม ภควัสตสุมินุ พุทธเกษเตร เข สดตุวาระ ปฺรตุยาชาเขรเสต สรวเ น
ปฺรจิตตชฺชานโกวิทา ภเวยฺรนตโส พุทธเกษตรโกฏินิยุตตสทสรปฺรยาปนฺนามปี สดตุวานา
จิตตจริตปฺริชฺชานตยา มา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 10 || สเจนเม ภควัสตสุมินุ พุทธเกษเตร เข สดตุวาระ ปฺรตุยาชาเขรเสต
กาจิตปฺริครหสัโชวตฺปทุยตฺตานตตะ สวศรีเร' ปิ มา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 11 || สเจนเม ภควัสตสุมินุ พุทธเกษเตร เข สดตุวาระ ปฺรตุยาชาเขรเสต สรวเ น
นียตตะ สยฺรยททิ' สมฺยกุลฺลวาวนฺมหาปฺรินฺรวาณ มา ดาวทหมนฺตตร้าสมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 12 || สเจนเม ภควัสตสุมินุ พุทธเกษเตร อนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธสฺย กศฺจิตตสตุว
ศฺรวกานา คณนามธิกจฺจตฺ, อนฺตศสฺตฺริสาทสรมหาสาทสรปฺรยาปนฺนา อปี สรวสตุวาระ
ปฺรตฺยอกพุทฺทภูตตะ กลปโกฏินิยุตตสทสรหมิกณนฺโต มา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 13 || สเจนเม ภควัสตสุมินุ พุทธเกษเตร' นฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธสฺย ปฺรมานิกิ
เม ปฺรภา ภเวตฺ, อนฺตโส พุทธเกษตรโกฏินิยุตตสทสรปฺรมาณฺนาปี มา ดาวทหมนฺตตร้า
สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 14 || สเจนเม ภควนฺนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธสฺย ตสฺมินุ พุทธเกษเตร สดตุวานา
ปฺรมาณิกถตฺมายุชฺปฺรมาณิ ภเวทฺนฺยตฺร ปฺรณฺธานวเสน มา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธ
เยยม ||

|| 15 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺยาชฺชปฺรมาณิ ปฺรยฺนตฺติกถตฺ ภเวทฺนตตะ กลปโกฏี-
นียุตตสทสรทณฺชาปี มา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 16 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตสฺมินุ พุทธเกษเตร สดตุวานามกุสลสฺย นามธฺยเมปี
ภเวณฺมา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 17 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย นามปฺรมเยนุ พุทธเกษเตรนฺวปฺรเมยาสัชฺชเยชา พุทฺธา
ภควนุโต นามธฺย ปฺริทิตฺเตยฺยวณฺ วรณฺ ภเวรณฺ น ปฺรศัสามภฺยทฺธิรเยรณฺ, น สมฺมทฺธิรเยยฺรมา ดาวทหมนฺตตร้า
สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 18 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย เข สดตุวา อนฺเยนุ โลกธาคฺชวณฺตตร้า สมฺยกุลัโพธ
จิตตมฺตฺปาทย มม นามธฺย ศฺรุตฺวา ปฺรสนฺนจิตฺตา มามนฺสุมเรยฺสเตชฺชา เจทหิ' มรณกาลสมาย
ปฺรตฺยูปสฺสทิต ภิภฺยสัสมปฺริวตตะ, ปฺรตฺยอกโต น ปฺรตฺยอกฺติเยนุ ยททิ' จิตฺตาวิกฺเขปตาโย มา ดาวทหมนฺตตร้า
สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 19 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺยาปฺรเมยาสัชฺชเยนุ พุทธเกษเตรนุ เข สดตุวา มม
นามธฺย ศฺรุตฺวา ตตฺร พุทธเกษเตร จิตฺตํ เปรรเยยฺรปฺตตฺเต กุสลมฺลานิ จ ปฺริณามเยยฺสเต ตตฺร
พุทฺธเกษเตร โนปฺปะเทยรณฺ อนฺตโส ทศภิกฺขุจิตฺตตฺปาทปฺริวไรตะ สฺถาปยิตฺวานนฺตฺรยการิณะ
สทฺธรมปฺรติเกชฺชาว-รณกถตฺตํ สดตุวาน มา ดาวทหมนฺตตร้า สมฺยกุลัโปธิมภิสัพุทธเยยม ||

|| 20 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร เย สตฺตฺวาวะ ปฺรตฺยาชาตา
ภเวยฺสฺเต สฺรวเ ในกฺขาติปฺรติพฺพุทฺธะ สยฺรณฺนตฺตฺรํยา สมฺยกฺสํโพเชา สฺถาปยิตฺวา ปฺรณิชนาวิเศษานุ,
เตชามะว โพธิสฺตฺตฺวานํ มหาสฺตฺตฺวานํ มหาสํนาหํ สันทฺธานํ สฺรวโลการุถสํพุทฺธานํ
สฺรวโลกาภิกฺขุคานํ สฺรวโลกปฺรินิรวาณาภิกฺขุคานํ สฺรวโลกชาตฺสฺ โพธิสฺตฺตฺวจฺรํยา จริตฺกามาณํ
สฺรวพุทฺธานํ สํวฺรตฺกามาณํ คจฺจกานทิวาลูกาสมานุ สตฺตฺวานนฺนตฺตฺรํยา สมฺยกฺสํโพเชา
ปฺรติยฺจาปกาณํ ภูยโศจตฺตฺริจฺรยาภิมุขานํ สมฺนตฺกทฺรจฺรยานิรฺยาตานาม, มา ตาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม ||

|| 21 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร เย โพธิสฺตฺตฺวาวะ ปฺรตฺยาชาตา
ภเวยฺสฺเต สฺรวเ เอกปฺุโรภกฺเตนानุยานิ พุทฺธเกฺษตฺรานิ คตฺวา พฺหุณี พุทฺธศตานิ พฺหุณี พุทฺธสทฺสฺราณิ
พฺหุณี พุทฺธศตสทฺสฺราณิ พหฺวิรฺพุทฺธโกณฺฑิรฺยาวทพฺหุณี พุทฺธโกณฺฑินิยฺตศตสทฺสฺราณิ โนปติเยจฺรณ
สฺรวสุโขปฺชาไนะ ตทิตํ พุทฺธานุภาเวน, มา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม ||

|| 22 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร โพธิสฺตฺตฺวาวธารุไปฺรกาไรรากา-
เกฺษเย กุสฺลมูลานุยวโรปยิตุํ ยทิตํ สฺวเรณ วา รชเตน วา มณฺนิมฺกตาไวทฺธฺรยสงฺขสิลาปฺรวาทสฺสพฺภิกฺม-
สารถฺวโลหิตมฺกตาสมฺภรฺกาทิกิริว อนุยตฺมานุยตฺไมะ สฺรวไ ว รตฺไนรวา สฺรวคณฺฐปฺญปฺมาลฺยวิเลปน
ฐปฺจฺจจฺจวจรจฺจตฺรฐวชปฺตาภาปฺรทํไปรวา สฺรวนถฺตฺยคิตฺวาไธรวา, เตชํ จ ตถารูปา อาหารา
สทฺจิตฺโตตฺปาทานน ปฺราทฺรภเวยฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม ||

|| 23 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร เย สตฺตฺวาวะ ปฺรตฺยาชาตา ภเวยฺส-
เต สฺรวเ น สฺรวชฺชตฺตาสทฺคตํ ฐมฺมกถํ กถเยยฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม ||

|| 24 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร เย โพธิสฺตฺตฺวา เอวํ จิตฺตมฺตฺปา-
เยยฺรยทิตํ ไหวยํ โลกธาเตา สฺถิตฺวา อปฺรเมยาสํพุทฺธเยม พุทฺธเกฺษเตฺรณ พุทฺธานุ ภควตฺเต สตฺกฺรฺยาม กุรฺกฺรฺยาม
มานเยม ปฺนุชเยม ยทิตํ จิวรฺปิณฺฑปาตฺรศยนาสนคฺลานปฺรตฺยโยภยชฺชปฺริยกาโระ ปฺนุชปฺฐป-
ทิตฺปนฺธมาลฺยวิเลปนจฺจจฺจวจรจฺจตฺรฐวชปฺตาภาภินานาวิธนถฺตฺยคิตฺวาทโย รตฺนวรฺไชริติ เตชํ จ
พุทฺธา ภควนฺตฺเต สทฺจิตฺโตตฺปาทานน ปฺรติคฤหณฺนิยฺรยทิตมฺนุภมฺปามฺปาทาย มา ตาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม ||

|| 25 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร เย โพธิสฺตฺตฺวาวะ ปฺรตฺยาชาตา
ภเวยฺสฺเต สฺรวเ น นารายณฺวชฺรสํหตฺตามภาวสฺถามปฺรติลทฺธา ภเวยฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม ||

|| 26 || สเจนมุ ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตฺร ยะ กาศฺจิตฺตฺสฺโตวํ ถํการสฺย
วฺรณฺปฺรยณฺตมฺกทฺถุณฺนิยาค อนุตฺโส ทิเวยฺนาปี จกฺษฺยา เอวํวฺรณฺเมววิภูติทํ พุทฺธเกฺษเตฺรมิติ นานาวฺรณฺคํ
ชานียาค, มา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมฺภิสํพุทฺธเยม

|| 27 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร ยะ สรวปรีตฺตกุสฺลมูล
โพธิสฺตตฺวา โส' นฺตโส โยชนสโตตฺถิตฺตมฺทาวรรณํ โพธิวฤกฺษํ น สํชานียานฺมา ดาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 28 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร กสฺยจิตฺตสฺตฺวสฺโยทฺเทโส
วา สุวาทฺธยาโย วา กรตฺวเย สฺยาคฺ น เต สรวเ ปรีตฺสํวิตฺตปฺราปฺตา ภเวยฺรมา ดาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 29 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ไนว ปฺรภาสฺวรี ตทฺพุทฺธเกฺษเตร ภเวทฺยตฺร
สมฺนฺตาทปฺรเมยาสํเขยฺยาจินฺตฺยาตฺตฺยาปรีมานิ พุทฺธเกฺษเตรานิ สํทกฺศเยรณฺ ตทฺยถาปี
นาม ปรีมณฺต อาทรมณฺทเล มฺขมณฺทลมา ดาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 30 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร ธรณฺีตลมาทาย
ยวทฺนตรีกฺษาทฺเทวมนุญยวียาติกรานตฺสฺยาภิชิตฺสฺย รุปฺสฺย ตถาคตฺโพธิสฺตตฺวาปฺชาปฺรตฺยรหฺสฺย
สรวรตฺนมนฺยานิ นานาสฺวริกฺขนฺธมฺภิกาสตสฺสราณิ สทา นิฐิปิตานฺเยว น สฺยุมมา ดาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 31 || สเจนเม ภควนุโพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร น สทาภิปฺรวณฺญานฺเยว
สุคฺคณฺิณานารตฺนปฺยุปฺวรฺยาณิ สทา ปฺรวาทิตาสฺจ มโนชฺญสฺวรา วาทฺยเมฆา น สฺยุมมา ดาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 32 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺยเย สตฺตฺวา อปฺรเมยาสํเขยฺยาจินฺตฺยาตฺตฺเยนฺ โลกาตฺตฺวา-
ภยา สฺพฐา ภเวยฺสฺเต สรวเ น เทวมนุญยสมตฺติกรานฺเตน สฺเชน สมฺนฺวาคตา ภเวยฺรมา ดาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 33 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย สมฺนฺตาทปฺรเมยาสํเขยฺยาจินฺตฺยาตฺตฺยาปรีมานฺ
พุทฺธเกฺษเตรณฺ โพธิสฺตตฺวา มหาสฺตตฺวา มม นามเชยฺ สฺรตฺวา ตจฺจรวณฺสทกฺเตน กุสฺเลน ชาตฺวฺยตฺวฤตฺตา
สนฺโต น ธารณฺีปรีตฺลทฺธา ภเวยฺรยวาทฺโพธิมณฺทปฺรยฺนตฺมิติ มา ดาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกุลํโพธิมกิสํ-
พุทฺธเยม ||

|| 34 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย สมฺนฺตาทปฺรเมยาสํเขยฺยาจินฺตฺยาตฺตฺยาปรี-
มานฺ พุทฺธเกฺษเตรณฺ ยะ สฺตฺริโย มม นามเชยฺ สฺรตฺวา ปฺรมาทํ สํชนเยยฺรโพธิจิตฺตํ โนตฺปาทเยยฺ
, สฺตฺริภาวํ จ น วิชฺคุปฺเสรณฺ ชาตฺวฺยตฺวฤตฺตาอะ สมานาอะ สเจทฺทวิตฺยํ สฺตฺริภาวํ ปรีตฺลเกรณฺ, มา
ดาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 35 || สเจนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย สมฺนฺตาททฺทสฺส ทิกฺษวปฺรเมยาสํเขยฺยาจินฺตฺยาตฺตฺยา
ปรีมานฺ พุทฺธเกฺษเตรณฺ เย โพธิสฺตตฺวา มม นามเชยฺ สฺรตฺวา ปฺรณฺีปตฺย ปฺลจฺมณฺทลนฺมสฺกาเรณ
วณฺุทฺธิยฺนเต เต โพธิสฺตตฺวจฺรยํ จรณฺโต น สเทวเกน โลเกน สตฺกฺริเยรณฺ มา ดาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกุลํโพธิมกิสํพุทฺธเยม ||

|| 36 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย กสฺยจิทฺโพธิสฺตตฺวา สฺย จีวรชาน โสณณสฺวณรณฺชนกรม-
กรตฺยํ ภเวตฺ น เตวฺว นวาทิชาตจิวรรตฺไนะ ปฺราวถตฺเมวาคฺมานํ สํชานีเย สหจิตฺโตตฺปาทา-
ตถาคตานุชฺฌาไตรฺมา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 37 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร สโหตฺปนฺนํ สตฺตฺวา ในฺววิธํ
สฺยํ ปฺรติลเกรฺสฺตทฺยถาปี นาม นิยมฺปฺริทาหสฺยารุโคภิกฺโขสฺตฤติยชานสมฺปาปฺนสฺย มาตาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 38 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร ยะ โพธิสฺตตฺวา ประตฺยาชาตาสฺเต
ยถารูปี พุทฺธเกฺษเตร คุณฺดาลํการวฺยหมาแกฺงเกฺษยฺสฺตถารูปี นานารตฺนวถฺเกฺษโภย น สํชนเยชฺร-
มาตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 39 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย มม นามเชยํ สฺรุตฺวานุชฺฌิตฺวา พุทฺธเกฺษเตร ปฺนนา
โพธิสฺตตฺวา อินฺทฺริยพลฺไวกฺลยํ คจฺเจชฺชฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 40 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตทฺนเยชฺร พุทฺธเกฺษเตร สฺถาเน โพธิสฺตตฺวา มม นาม
เชยสฺสทฺสฺรวณานํ สุวิกฺกตฺวตี นาม สมฺมาธิํ ปฺรติลเกรณํ, ยตฺร สมฺมาเชา สฺถิตฺวา โพธิสฺตตฺวา
เอกกฺษณฺวติหาเรณาปฺรเมยาสํเขยาจินฺตฺยาตฺถลยาปฺริมาณํ พุทฺธานํ ภควตํ ปศฺยณฺติ, ส ใจฺยํ
สมฺมาธิรณฺตราวิปฺรณฺสเยตฺ, มา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 41 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตทฺนเยชฺร พุทฺธเกฺษเตร มม นามเชยํ สฺรุตฺ-
วา ตจฺจรวณสฺสทฺสฺเรณ กุสฺลมูลเณ สตฺตฺวา นาทิชาตฺกฺโลปฺตฺติํ ปฺรติลเกรณํ ยาวทโพธิปฺรยณฺตฺม มา
ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 42 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตทฺนเยชฺร พุทฺธเกฺษเตร ยะ โพธิสฺตตฺวา มม นาม
เชยํ สฺรุตฺวา ตจฺจรวณกุสฺลมูลเณ ยาวทโพธิปฺรยณฺตฺม เต สฺรวะ โพธิสฺตตฺวจฺรยาปฺริติปฺราโมทฺยกุสฺลมูล-
สมวชานคตํ น ภเวชฺชฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 43 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย สหนามเชยสฺสทฺสฺรวณตฺตทฺนเยชฺร โลกชาตฺมฺ โพธิสฺตตฺวา
น สมฺนตฺตานคตํ นาม สมฺมาธิํ ปฺรติลเกรณํ, ยตฺร สฺถิตฺวา โพธิสฺตตฺวา เอกกฺษณฺวติหาเรณาปฺรเมยาสํเขยา
จินฺตฺยาตฺถลยาปฺริมาณํ พุทฺธานํ ภควตํ สตฺกฺรฺวณฺติ, ส ใจฺยํ สมฺมาธิรณฺตรา วิปฺรณฺสเยทฺยาวท
โพธิมณฺทปฺรยณฺตฺม, มา ตาวทหมนฺตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 44 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร ยะ สตฺตฺวา ประตฺยาชาตาสฺเต
ยถารูปี ฐมฺเทศนามากาแกฺงเกฺษยฺสฺ สฺรตฺตฺม ตถารูปี สหจิตฺโตตฺปาทานํ สจฺจชฺชฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 45 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย ตตฺร พุทฺธเกฺษเตร ตทฺนเยชฺร พุทฺธเกฺษเตร ยะ จ
โพธิสฺตตฺวา มม นามเชยํ สจฺจชฺชฺรมา สหนามเชยสฺสทฺสฺรวณานํ ไวรฺวติกา ภเวชฺชฺรมา ตาวทหมนฺตฺตรํ
สมฺยกฺสํโพธิมกิสํพุทฺธเยมฺ ||

|| 46 || สเจเนเม ภควนุ โพธิปฺราปฺตสฺย พุทฺธสํสฺสฺตฺรพุทฺธเกฺษเตฺรฆฺเต โพธิสฺตฺตฺวา มม นาม
 เชยฺ สกฺกณฺยสฺสฺเต สหนามเชยฺสรวณฺณาตฺปฺรณฺมทฺวิตฺติยตฺถิตฺยาเย กษานฺตฺเะ ปฺรติลเกฺรณฺ นาไวรฺรติกา
 ภเวยฺรพุทฺธชฺรุมํสํเมภฺยรฺมา ตาวทมนฺนตฺตรํ สมฺยกฺสํโพธิมภิสํพุทฺธเยมฺ || 8 ||

อด ขลฺวานนุท ส ฐรมากโร ภิกฺขุริมาเนวํรูปานํปฺรณฺนิธานวิเสษานํนิริทิสฺย ตสฺยํ เวลาขํ
 พุทฺธานุภาเวนฺมา คาลา อภายต ||
 สจฺจิ มิ -- วิศิษฺฏ ในวรูปา |
 วรปฺรณฺนิธาน สฺยิยา ขุ โพธิปฺราปฺโต |
 มาห สฺยิย คเวณฺทฺรสฺตฺตฺวาสาโร |
 ทศพลธาริ อตฺตลฺยทกฺษิณฺยิเย || 1 ||
 สจฺจิ มิ สฺยิย น เกษตฺร เหวรูป |
 พหุ อธ นานปฺรณฺนตฺทวิยวิตฺตม |
 สจฺจิต นรก เขย ทุเชยฺปฺราปฺโต |
 มาห สฺยิยา รตนาน -- ราช || 2 ||
 สจฺจิ มิ อูปคตสฺย โพธิมณฺฑ |
 ทศทิสฺสิ ปฺรวัรชฺชิ นามเชยฺ กุณฺยปฺรม |
 ปฤถุ พหฺว อนนฺต พุทฺธเกฺษตฺรา |
 มาห สฺยิยา พลปฺราปฺต โลกนาถะ || 3 ||
 สจฺจิ ขุ อหุ รเมย กามโกคํ |
 สุมณฺฑิตฺยา คตฺติยา วิหิณฺุ สนฺตะ |
 อตฺตลฺ สิว สเมยฺมาน โพธิ |
 มาห สฺยิยา พลปฺราปฺตฺ ศาสฺต โลเก || 4 ||
 วิปฺลปฺรภ อตฺตลฺยอนนฺต นาถ |
 ทิสฺสิ วิทิสฺสิ สฺสุริ สรวพุทฺธเกฺษตฺรา |
 ราก ปฺรศมิ สรวโทยโมหํ |
 นรกกตฺติสฺมิ ปฺรศามิ ฐมเกตฺตม || 5 ||
 ชนฺยิย สฺสุจิริ วิศาลเนตฺริ |
 วิฐนฺยิย สรวนราณ อนฺธการม |
 อปฺนฺยิย สฺ น อกฺษณานเสยฺม |
 อูปนฺยิย สรวรคตฺตานนฺตเตชํ || 6 ||
 น ตปฺติ นภ จนฺทฺรสุรฺยอาภา |

มณิคน อคฺนิปรภา น เทวดานาม |
 อภิภาติ นเรนทร อาก สรวา |
 ปุริมจรี ปริศฺทุทฺธ อาจริตฺวา || 7 ||
 ปุรุชวรุ นิธาน ทูชิตานา |
 ทิสิ วิทิสาสฺ น อสฺติ เอวรูปะ |
 กุศลศตสหัสสรวปุณฺ |
 ปรัชคโต นท พุทฺธสีหนาทมฺ || 8 ||
 ปุริมชิน สุวํภุ สตุกริตฺวา |
 วรตตปโกฏี จริตฺว อาปรเมยาม |
 ปรวรรสเม' สฺมิ ชุณฺวานสฺกนฺธ |
 ปุณฺธิพฺลปฺรติปฺรณ สตุตฺวาโร || 9 ||
 ยถ ภคว อาสงฺกษุณฺวานทฺรสี |
 ตฺริวิธ ปุรฺชานติ สํสฺกฤเต นเรนฺทฺระ |
 อหฺมปิ สฺย ตฺลฺยทกฺษิณฺโิโย |
 วิทฺปูรวโร นรนาถโก นรณามฺ || 10 ||
 สจิ มิ อยุ นเรนฺทร เอวรูปา |
 ปุณฺธิ สุมฤตฺยติ โฟธิ ปฺราปฺนิตฺวา |
 จลตฺ อย สหสฺร โลกธาตฺ |
 กุสุมปฺรวรฺษณ ภาตฺ เทวสํฆา || 11 ||
 ปฺรจลิต วสุธา ปฺรวรฺษิ ปฺมุปาะ |
 ตฺรุษศตา คคเน' ถ สํปฺรณฺทฺระ |
 ทิวฺยรฺจฺรจนฺทนฺสฺย จูรฺณา |
 อวทฺริ 'ใจว ภวฺสิย โลเก พุทฺธะ || 12 || อิติ || 9 ||

เอรูปยานนฺท ปุณฺธิชานสํปทา ส ธรรมากโร ภิกฺขุโพธิสตุโตว มหาสตุตฺวะ สมณฺวาคโต'
 ภูตฺ | เอรูปยา จานนฺท ปุณฺธิชานสํปทาลปกา โพธิสตุตฺวะ สมณฺวาคตาะ | อลฺปกาณา 'ใจวูปาณา
 ปุณฺธิชานา โลก ปฺรทฺรภาโว ภวติ | ปฺริตฺตานาม น ปฺนะ สรวโส นาสุติ || ส ขลฺ ปุณฺรานนฺท ธรรมากโร
 ภิกฺขุสฺตฺสย ภควโต โลกศฺวรราชสฺย ตถาคตฺสย ปฺรตตะ สเทวกลฺสย โลกสฺย สมารกลฺสย สพฺรหมกลฺสย
 สศฺรุมณฺพฺราหมณิกายาะ ปฺรชายาะ สเทวมานุสฺสาสุรายาะ ปฺรต อีมานะวูปานํ ปุณฺธิชานวิเสชานํ
 นิรุทิสฺย ขถาภูตปฺรติชฺฌาปฺรติปฺตติปฺรติยฺจิจิ โต' ภูตฺ | ส อีมาเมวูป้า พุทฺธเกษฺตรปฺริศฺทุทฺธิ'
 พุทฺธเกษฺตรมาหาตฺมยํ พุทฺธเกษฺโตรทฺธารด้า สมฺมทานนํ โพธิสตุตฺวจฺรยํ จรฺนุน ปฺรเมยาสํขเยชาจินฺตฺยา-

ตูลยามาปฺยาปริมาณานภิลาปฺยานิ วรฺชโกฏฺฐินิยุตฺตสทฺสราณิ น ชาตุ กามวฺยาปาทวิหีสาวิตฺรกาณ-
 วิตรฺกิตวาน, น ชาตุ กามวฺยาปาทวิหีสํสฺชวามฺตฺปาทิตวาน, น ชาตุ รูปสพฺพทกฺก-
 ทรสฺสปรฺยฆวฺยสํสฺชวามฺตฺปาทิตวาน | ส ทหรมโนหฺร เอว สุรโต' ภูตฺสุขสฺวาโส' ชิวาสนชาติยะ สุกกะ
 สฺวโปโย' ลฺเปจจะ สํคฺขมฺภู ประวิวิโกโต' พุชฺโโต' มฺโห' สกฺโก' ชฺหโม' ศฺโจ' มายาวิ สุขิลอมะ ปฺริยาลาโป
 นิตฺยาภิชฺชุตตะ สุกฺกธรมปรฺเยษฺเภา สุนิกฺขิปตฺตฺระ สรวฺสตฺตฺวานามรฺถาย มหาปรฺณิชนํ
 สมฺมทานิตฺวาน พุทฺธธรมสํชาจฺรโยปารฺชยาย กลฺยาณมิตฺรสเคารโว นิตฺยสันทุโธ โฟธิสฺตฺตฺว-
 จรฺยายามารฺชโว มารฺชโว' กุหโก' นิลปโก คุณฺวาน ปุรฺวํคมะ สรวฺกฺกสฺสธรมสมฺมาทาปนตาโย
 สุนฺยตานิมีตฺตาปรฺณิหิตานภิสํสฺการานตฺปาทวิหา'โรรฺณิรฺมานะ สุวารฺกฺขิตฺวาภฺยสฺจาภฺตฺ |
 โฟธิสฺตฺตฺวจรฺยํ จรฺณ สยทฺวากฺกรโมตฺสถฺยญฺมาตมปโรภยวฺยาปาทาย สํวฺรตเต, ตถาวิชฺ คยฺกตฺวา
 ยทฺวากฺกรมฺ สวปโรภยหิตฺสฺสวํรตํ ตทฺวากฺกิปฺรยฺกตฺวาน | เอวํ จ สมฺปฺรชาโน' ภูทฺยทฺกฺรณนคฺรณิกม-
 ชนปฺทราษฏฺรราชธานียวตฺรณฺน ชาตุ รูปสพฺพทกฺกทรสฺสปรฺยฆวฺยธรมฺเมษฺวณฺนีโต' ภูตฺ || อปรฺติหตะ ส
 โฟธิสฺตฺตฺวจรฺยํ จรฺณ สุวํ จ ทานปารมิตายามจรฺตฺ ปฺราศฺจ ตํไครว สมฺมาทาปิตฺวาน , สุวํ จ ศีลฺกฺยานนฺติ
 วิรฺยธฺยานปฺรชฺฌาปารมิตาสวํจรฺตฺ, ปฺราศฺจ ตํไครว สมฺมาทาปิตฺวาน | ตถารูปานิ จ กุสฺลมูลานิ สมฺมทานิต-
 วาน, โยะ สมฺนฺวาคโต ยตฺร ยโตรปฺปทฺยเต, ตตฺร ตตฺราสฺยาเนกานิ นิชานโกฏฺฐินิยุตฺตสทฺสราณิ ธรณฺยะ
 ปฺราทฺรภวฺนฺติ || เตน โฟธิสฺตฺตฺวจรฺยํ จรฺตา ตาวทปฺรเมยาสํขเยยานิ สตฺตฺวโกฏฺฐินิยุตฺตสทฺสราณฺย-
 นฺตฺตฺราธํ สมฺยกฺสํโพเชา ปฺรติยฺจาปิตานิ, เยษํ น สุกโร วากฺกรมฺณา ปฺรยฺนตมธฺคินฺตุม |
 ตาวทปฺรเมยาสํขเยยา พุทฺธา ภกฺวณฺตะ สตฺกถฺตา กุรฺกถฺตา มานิตาจะ ปุชฺิตาสุจิวร-
 ปิณฺฑปาตฺรศยนาสนคฺลนปฺรตฺยยโภชฺชยปฺริยกา'ระ สรวฺสุโขปชานสฺปฺรศฺวิหา'ระ ปฺรติปาทิตาจะ |
 ยวณฺตะ สตฺตฺวาจะ เสรฺษฺจิกถฺตฺหปตฺยมาตฺยภฺยตฺริยพฺราหฺมณฺมหาสาถฺกฺเลษฺ ปฺรติยฺจาปิตาสฺเตษํ น
 สุกโร วากฺกรมฺนिरฺเทเสน ปฺรยฺนโต' ธฺคินฺตุม | เอวํ ชามฺพุทฺวิเปศฺวราศฺจ ปฺรติยฺจาปิตาสฺจกฺวรฺวดีเตว
 โลกปาลเตว ศกฺรฺเตว สฺยามเตว สฺตฺยิตเตว สฺนฺนิรมิตเตว วสฺวรฺวดีเตว เทวราชเตว มหาพฺรหฺมเตว จ
 ปฺรติยฺจาปิตาจะ | ตาวทปฺรเมยาสํขเยยา พุทฺธา ภกฺวณฺตะ สตฺกถฺตา กุรฺกถฺตา มานิตาจะ ปุชฺิตา
 ธรรมจกฺรปฺรवฺรตฺนารุถํ จาธฺธิญฺจา, เยษํ น สุกโร วากฺกรมฺนिरฺเทเสน ปฺรยฺนโต' ธฺคินฺตุม || ส เอวํรูปํ กุสฺลํ
 สมฺมทานยทฺยทฺสฺย โฟธิสฺตฺตฺวจรฺยํ จรโต' ปฺรเมยาสํขเยยจินฺตฺยาตูลฺยามาปฺยาปริมาณานภิลาปฺยานิ
 กลฺปโกฏฺฐินิยุตฺตสทฺสราณิ สุรภฺริทฺวิยาดิกฺกรณตฺจนฺทนคฺนฺโธ มฺหาตฺปฺรวาติ สฺม | สรวฺโลมฺกฺกูปฺภย-
 อุตฺพลคฺนฺโธ วาติ สฺม | สรวฺโลกาภฺริปฺสฺจาภฺตฺปฺราสาทิกโก ทฺรศฺนียะ ปรมฺสฺวารณฺปฺญกฺลตฺยา
 สมฺนฺวาคตะ | ลกฺษณฺวณฺชนสมล็กฺกเตนาคฺตมภาเวน ตสฺย สรวฺรตฺนาลงฺการะ สรวฺวสฺตฺรจิวฺรภินิรฺหาระ
 สรวฺปฺญปฺรปฺญคฺนฺชมาลฺยวิเลปนจฺจตฺรฐวชปฺตาภาภินิรฺหาระ สรวฺ-วาทฺยสํคีตฺยภินิรฺหาราสฺจ สรว-
 โลมฺกฺกูปฺภยะ ปาณิตฺลาภฺยา จ นิสฺจรฺนฺติ สฺม | สรวฺนํนปानชาทฺย-โภชฺยเลหฺยรสาภินิรฺหาระ
 สรวฺโวปโกคปฺริโกคภินิรฺหาราสฺจ ปาณิตฺลาภฺยา ปฺรตฺยนฺทนตะ ปฺราทฺรภวฺนฺติ สฺม | อิติ हि
 สรวฺปฺริษ-การวศิตาปฺราปตะ ส อานนฺท ธรรมากโร ภิกฺขุรฺกฺกตฺ ปุรฺวํ โฟธิสฺตฺตฺวจรฺยํ จรฺณ || 10 ||

เอวมุท อายุขุมานนโท ภควนตมตทวโจตุ | กิ ปุณรภควน ส ฐรมาโร ภิกษุโพธิสตุโว
 มหาสตุโว' นุตตรา สมุภุโยโพธิมภิสัพฐยาตีตะ ปรีนิรวฤต อุตทาโฮ' นภิสัพฐโ' ถ ปรีตยุดปนโน'
 ภิสัพฐุทธ เอตฺรหิ ติษฺฐติ ฐริยเต ยาปยติ ฐรมฺ จ เทสยติ | ภควานาห | น ขลฺ ปุณรานนท ส ตถาคโต'
 ตีโต นานาคตะ | อปี เตวว ส ตถาคโต' รุหนฺ สมุภุสัพฐิมภิสัพฐุทธ เอตฺรหิ ติษฺฐติ ฐริยเต ยาปยติ
 ฐรมฺ จ เทสยติ ปสฺสิมายา ทิสฺสีโต โกฏฺฐินิยุตตสทสฺสฺรตเม จ พุทฺธเกษฺตร สุขาวตฺยา โลกธาวามิตาโก
 นาม ตถาคโต' รุหนฺ สมุภุสัพฐโ' ปรีมาไณรโพธิสตุโว' ปรีวฤตะ ปุรฺสกุฏโต' นนฺ'ตะ
 สุรวาไกรนนฺตยา พุทฺธเกษฺตรสํปทา สมณวาคตะ || 11 ||

อมิตา จาสฺย ปฺรภา ขสฺย น สุกรฺ ปฺรมาณปฺรยฺนตมธินฺตมฺมิมฺนฺติ พุทฺธเกษฺตรศตานิยฺนฺติ
 พุทฺธเกษฺตรสทฺสราณิณฺนฺติ พุทฺธเกษฺตรศตสทฺสราณิณฺนฺติ พุทฺธเกษฺตรโกฏฺฐินิณฺนฺติ พุทฺธเกษฺตร-
 โกฏฺฐิตานิณฺนฺติ พุทฺธเกษฺตรโกฏฺฐิสทฺสราณิณฺนฺติ พุทฺธเกษฺตรโกฏฺฐิตสทฺสราณิณฺนฺติ พุทฺธเกษฺตรโกฏฺฐินิยุต-
 ตสทฺสราณิ สฺสุริตฺวา ติษฺฐติ | อปี ตฺ ขลฺ ปุณรานนท สํภิปฺเตน ปุรวฺสุยา ทิสฺสี คจฺจนทิวาลูโกปมานิ
 พุทฺธเกษฺตรโกฏฺฐินิยุตตสทฺสราณิ ตยา ตสฺย ภควโต' มิตาภสฺย ปฺรภยา สทา สฺสุณฺณานิ | เอวํ
 ทกฺขิณปสฺสิโมตฺ-ตราสฺวธ อูรฺธฺวํ ทิกฺขวิทิกฺขุ 'ใจโกกสุยา ทิสฺสี สมณฺดาทฺถคจฺจนทิวาลูโกปมานิ ยาวท
 พุทฺธเกษฺตรโกฏฺฐินิยุตตสทฺสราณิ ตสฺย ภควโต' มิตาภสฺย ปฺรภยา สทา ปรีสฺสุณฺณานิ สฺสาปยิตฺวา
 พุทฺธานุ ภควตะ ปุรวฺปรีณิธานาธิษฺฐาเนน เข วุยามปฺรภโยกทฺวิตฺริจตะปณฺจทศวิตฺติตฺริสจฺจวารี
 ศตฺตปณฺจาสทฺโยชน ปฺรภยา โยชนศตปฺรภยา โยชนสทฺสปฺรภยา โยชนศตสทฺสปฺรภยา ยาวทเนกโย
 ชนโกฏฺฐินิยุตตสทฺสปฺรภยา วา โลกํ สฺสุริตฺวา ติษฺฐนฺติ | นาสุตฺยานนฺโทปโมปนฺยาโส เยน ศกฺขํ
 ตสฺยามิตาภสฺย ตถาคตสฺย ปฺรภายา ปฺรมาณมฺหุทฺทหิตฺม | ตทเนนानนฺท ปฺรยาเยณ ส ตถาคโต'
 มิตาภ อิตฺยฺยเต' มิตปฺรโก' มิตปฺรภาโส' สสมาปตปฺรโก' สํคตปฺรภะ ปฺรภาสิโขจฺตสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สทิวมณิปฺรโก' ปรีติ-หตฺรศฺมิราคปฺรโก ราชนียปฺรภะ เปรมณียปฺรภะ ปฺรโมทนียปฺรภะ
 สํคมนียปฺรภ อูโปษณียปฺรโก นิพนฺธนียปฺรโก' ติวีรยปฺรโก' ตฺลยปฺรโก' ภิกฺขุยนเรณฺทราณฺน-
 เยนทฺรปฺรภะ สุรานตสํเจนฺทฺสุรยฺหิมิภณปฺรโก' ภิกฺขุ โลกปาลศกฺรพฺรหฺมศฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺท
 เทวหิมิภณปฺรภ อิตฺยฺยเต || ๑๒ จารยปฺรภา วิมลตา วิปฺลตา กายสุขสํชนนํ จิตฺเตทาทฺวิลยฺกณฺนิ เทวา
 สุรนาถยภคณฺธรรวคฺค
 สตุตฺวานา กลฺยฺกฺค
 'เย' นเยชฺวปฺยณนฺตปฺรยฺนตฺม พุทฺธเกษฺตรมฺ |
 อนเนน จานนฺท ปฺรยาเยณ ตถาคตะ ปรีปฺรณํ กลฺปิ ภาษเยตฺต ตสฺยามิตาภสฺย ตถาคตสฺย นาม
 กรโมปาทาย ปฺรภามารภย, น จ ศกฺกโนติ คฺคณปฺรยฺนตมธินฺตฺตฺสฺยเย ปฺรภายา, ตถาคตสฺย ไวสารท
 ยานุปฺจเจโท ภเวตฺ | ตตฺถสฺย เหโตะ | อุกฺขมปฺยเตนานนฺทปฺรเมยฺมสํปเยยฺมจินฺตฺยาปฺรยฺนตฺ ยทิตฺต สฺย
 ภควโต' มิตาภสฺย ตถาคตสฺย ปฺรภาคฺคณวิภูติตะ, ตถาคตสฺย จานุตฺตรํ ปฺรชฺชวาปรีติภานมฺ || 12 ||

ตสฺย ขลฺ ปุณฺรานุทามิตาสฺย ตถาคตสฺยาปรเมเย สุราวกสํโฆ ยสฺย น สุกฺรํ ปฺรมาณ
มฺหุทฺตฺร-หิตุมียตฺเต สุราวกโกฏฺฐ อียนฺติ สุราวกโกฏฺฐิตานียนฺติ สุราวกโกฏฺฐิสหสฺราณียนฺติ สุราวก
โกฏฺฐิตสหสฺราณียนฺติ กักรณียนฺติ พิมฺพราณียนฺติ นยฺดานียนฺตฺยยฺดานียนฺตฺยโกษภยาณียนฺโต
วิวหา อียนฺติ โสฺรคําสีขนฺตฺโยชําสีขนฺตฺยปรเมยาณียนฺตฺยสํเขยานียนฺตฺยคณยานียนฺตฺย-
คฺคฺคฺยานียนฺตฺยจินฺตฺยานิ | ตทฺยถานนฺท ภิกฺขุรเมาทคฺคฺคฺยยน ฤทฺธิวคิตาปฺราปฺตํ | ส อากงฺกษนฺตฺริ-
สาหสฺรมหาสาหสฺรโลกธาเตา ยาวนฺติ ตารารูปาณิ ตานิ สรวาณเยกราตฺริทิน นาคเรณ คณเยตฺ, เอวํ-
รูปาณํ จ ฤทฺธิมคํ โกฏฺฐินียุตตสหสฺรํ ภเวตฺ เต จ วรฺชโกฏฺฐินียุตตสหสฺรมนนฺยกรมณามิตาสฺย
ตถาคตสฺย ปฺรณมสุราวกสํนิปาตํ คณเยตฺ | เอภิกฺคณยทฺธิสฺส ตตฺตโม' ปิ ภาโค น คณิโต ภเวตฺสหสฺรตฺตโม'
ปิ สหสฺรตฺตโม' ปิ ยาวตฺถกลาณปฺยุปมาณปฺยุปนิสามปี น คณิโต ภเวตฺ || ตทฺยถานนฺท มหาสมุทฺทาจ-
จตุราคิตฺติโยชนสหสฺราณยาเวเรน ติริยคปฺรเมยาตฺ กศฺจิทฺเว ปฺรชฺเช สหสฺรา ภินฺนยา พาลาครโกฏฺฐยา
เอกมฺหทกพิณฺทุมภฺยตฺถกฺกิปฺเต ตตฺถกํ มนฺยส อานนฺท กตฺตโม' ตฺร พหุตฺระ โย วา สหสฺรา ภินฺนยา
พาลาครโกฏฺฐยาภฺยตฺถกฺกิปฺเต เอกมฺหทกพิณฺทุมภฺย โย วา มหาสมุทฺท' ปฺสฺกนฺโ' วคิสฺส ฤติ | อานนฺท อาห |
โยชนสหสฺรณปี ตาวทฺถกานฺ มหาสมุทฺทสย ปรีตฺตํ ภเวตฺ กิมงฺค ปุณฺส สหสฺรา ภินฺนยา พาลาครโกฏ-
ฐยาภฺยตฺถกฺกิปฺเต เอกมฺหทกพิณฺทุมภฺย | ภควานาห | ตทฺยถา ส เอกมฺหทกพิณฺทุมภฺยตฺเต ส ปฺรณมสํนิปาโต' ฤตฺ |
ไตรเมาทคฺคฺคฺยยนสทฏฺไศรฺภิกฺขุภิกฺคณยทฺธิสฺสเตน วรฺชโกฏฺฐินียุตตสหสฺเรณ คณิตํ ภเวตฺ, ยถา
มหาสมุทฺท' ปฺสฺกนฺโ' วคิสฺส | เอวมคณิตํ ทฺรชฺชวฺยมฺ | กะ ปุณฺรวาโท ทฺวิตฺยตฺถกฺกิตฺยาทีนํ
สุราวกสํนิปาตานามฺ | เอวมนฺน-ตปฺรยฺนตฺตสฺย ภควตฺ สุราวกสํโฆ โย' ปฺรเมยาสํเขย อิตฺยเอว
สํขํ คจฺจติ || 13 ||

อปฺริมิตํ จ อานนฺท ตสฺย ภควโต' มิตาสฺย ตถาคตสฺยาชฺเชปฺรมาณํ ยสฺย น สุกฺรํ
ปฺรมาณมฺหิณฺตฺมียนฺติ วา กลฺปิตานียนฺติ วา กลฺปิตสหสฺราณียนฺติ วา กลฺปิตสหสฺราณียตฺโย วา
กลฺปโกฏฺฐ อียนฺติ วา กลฺปโกฏฺฐิตานียนฺติ วา กลฺปโกฏฺฐิสหสฺราณียนฺติ วา กลฺปโกฏฺฐิตสหสฺราณียนฺติ
วา กลฺปโกฏฺฐินียุตตสหสฺราณิ | อถ ตฺรหฺยานนฺทาปฺริมิตเมว ตสฺย ภควตฺ อาชฺเชปฺรมาณมปฺรยฺนตฺม |
เตน ส ตถาคโต' มิตายฺริตฺตฺยจฺ | ยถา จานนฺเทห โลกาเตา กลฺปคณนาปฺรชฺชวฺปติสํเกตฺตถา-
ลํปฺรตํ ทส กลฺปาสฺตสฺย ภควโต' มิตายฺสฺตถาคตสฺโยตฺตปฺนฺนสฺยานตฺตรํ สมฺภกฺสํโพธิมภิสํพุทฺทสฺย
|| 14 ||

ตสฺย ขลฺ ปุณฺรานุท ภควโต' มิตาสฺย สุขาวตี นาม โลกาตฺตรฤทฺธา จ สฺฝิตา จ เกษมา จ
สุภิกฺษา จ รณณียา จ พหุเทวมนฺชฺยาภิกฺรณา จ | ตตฺร ขลฺวานนฺท โลกาเตา น นิริยาเย สนฺติ น ติริยคโยนิรฺน
เปฺรตฺวิชโย นาสฺราเย กายา นากฺษณปฺปตฺตยาเย | น จ ตานิ รตฺนานิ โลเก ปฺรจฺจรณฺติ ยานิ สุขาวตฺยา
โลกาเตา วิทฺยนฺเต || 15 ||

สา ขลวามนุท สุขาวดี โลกธาตะ สุรณินาคนธสมิริตา นานาปุชฺพผลสมถุทธา
 รตนวฤกษสมถักฤตา ตถาคตาภินิรมิตมโนชฺชสรวรณานาทุวิขสัมนิเชวิตา | เต จานนุท รตนวฤกษา
 นานาวรรณา อนเภาวรรณา อนเภาศตสทสรวรรณะ | สนนฺติ ตตฺร รตนวฤกษายะ สุวณฺณวรรณายะ สุวณฺณมยายะ |
 สนนฺติ รูปยวรรณา รูปยมยายะ | สนนฺติ ไวยุรยวรรณา ไวยุรยมยายะ | สนนฺติ สฬฏฺฐิกวรรณายะ สฬฏฺฐิกมยายะ |
 สนนฺติ มุสสารคถวรรณา มุสสารคถมยายะ | สนนฺติ โลหิตมุกตาวรรณา โลหิตมุกตมยายะ | สนนฺตยศฺมคร-
 ภาวรรณา อศฺมครภมยายะ | สนนฺติ เกจิทฺ ทุวโย รตนโยเย สุวณฺณสฺย รูปยสฺย จ | สนนฺติ ตฺรยณฺณํ รตนานํ
 สุวณฺณสฺย รูปยสฺย ไวยุรยสฺย จ | สนนฺติ จตฺรณํ รตนานํ สุวณฺณสฺย รูปยสฺย ไวยุรยสฺย สฬฏฺฐิกสฺย จ |
 สนนฺติ ปญฺจณํ รตนานํ สุวณฺณสฺย รูปยสฺย ไวยุรยสฺย สฬฏฺฐิกสฺย มุสสารคถสฺย จ | สนนฺติ ษณฺณํ รตนานํ
 สุวณฺณสฺย รูปยสฺย ไวยุรยสฺย สฬฏฺฐิกสฺย มุสสารคถสฺย โลหิตมุกตาสฺย จ | สนนฺติ สปฺตณํ รตนานํ
 สุวณฺณสฺย รูปยสฺย ไวยุรยสฺย สฬฏฺฐิกสฺย มุสสารคถสฺย โลหิตมุกตาสฺย อศฺมครภสฺย จ สปฺตมสฺย ||
 ตตฺรณนุท สุวณฺณมยณํ วฤกษณํ สุวณฺณมยณิ มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตรปฺชฺปาณิ, ผลานิ รูปยมยณิ |
 รูปยมยณํ วฤกษณํ รูปยมยณเยว มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตรปฺชฺปาณิ, ผลานิ ไวยุรยมยณิ |
 ไวยุรยมยณํ วฤกษณํ ไวยุรยมยณิ มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตรปฺชฺปาณิ, ผลานิ สฬฏฺฐิกมยณิ |
 สฬฏฺฐิกมยณํ วฤกษณํ สฬฏฺฐิกมยณเยว มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตรปฺชฺปาณิ, ผลานิ จ มุสสารคถมยณิ |
 มุสสารคถมยณํ วฤกษณํ มุสสารคถมยณเยว มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตรปฺชฺปาณิ, ผลานิ จ โลหิต-
 มุกตมยณิ | โลหิตมุกตมยณํ วฤกษณํ โลหิตมุกตมยณเยว มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตรปฺชฺปาณิ
 ผลานิ จาศฺมครภมยณิ | อศฺมครภมยณํ วฤกษณํ อศฺมครภมยณเยว มุลสฺสณฺธวิภูปสาขापตฺตร-
 ปฺชฺปาณิ ผลานิ จ สุวณฺณมยณิ || เกษํจิทานนุท วฤกษณํ สุวณฺณมยณิ มุลานิ รูปยมยายะ สฺกนฺธา-
 ไวยุรยมยายะ วิภูปายะ, สฬฏฺฐิกมยายะ สาขายะ มุสสารคถมยณิ ปตฺตรณิ, โลหิตมุกตมยณิ
 ปฺชฺปาณยศฺมครภมยณิ ผลานิ | เกษํจิทานนุท วฤกษณํ รูปยมยณิ มุลานิ, ไวยุรยมยายะ สฺกนฺธายะ
 สฬฏฺฐิกมยายะ วิภูปายะ มุสสารคถมยายะ สาขายะ โลหิตมุกตมยณิ ปตฺตรณยศฺมครภมยณิ ปฺชฺปาณิ,
 สุวณฺณมยณิ ผลานิ | เกษํจิทานนุท วฤกษณํ ไวยุรยมยณิ มุลานิ สฬฏฺฐิกมยายะ
 สฺกนฺธายะ มุสสารคถมยายะ วิภูปายะ โลหิตมุกตมยายะ สาขายะ อศฺมครภมยณิ ปตฺตรณิ, สุวณฺณมยณิ
 ปฺชฺปาณิ รูปยมยณิ ผลานิ | เกษํจิทานนุท วฤกษณํ สฬฏฺฐิกมยณิ มุลานิ, มุสสารคถมยายะ
 สฺกนฺธายะ โลหิตมุกตมยายะ วิภูปายะ อศฺมครภมยายะ สาขายะ, สุวณฺณมยณิ ปตฺตรณิ รูปยมยณิ ปฺชฺปาณิ,
 ไวยุรยมยณิ ผลานิ | เกษํจิทานนุท วฤกษณํ มุสสารคถมยณิ มุลานิ โลหิตมุกตมยายะ สฺกนฺธา-
 อศฺมครภมยายะ วิภูปายะ, สุวณฺณมยายะ สาขายะ รูปยมยณิ ปตฺตรณิ, ไวยุรยมยณิ ปฺชฺปาณิ สฬฏฺฐิกมยณิ
 ผลานิ | เกษํจิทานนุท วฤกษณํ โลหิตมุกตมยณิ มุลานยศฺมครภมยายะ สฺกนฺธายะ, สุวณฺณมย-
 ายะ วิภูปายะ รูปยมยายะ สาขายะ ไวยุรยมยณิ ปตฺตรณิ, สฬฏฺฐิกมยณิ ปฺชฺปาณิ มุสสารคถมยณิ ผลานิ | เกษ-
 ํจิทานนุท วฤกษณามศฺมครภมยณิ มุลานิ สุวณฺณมยายะ สฺกนฺธายะ รูปยมยายะ วิภูปายะ ไวยุรยมยายะ
 สาขายะ,

สุพถิกมยานิ ปตฺตรานิ, มุสสารคฺลุมยานิ ปุญฺญาณิ โลหิตมุกฺตามยานิ ผลานิ | เกษํจิทานนฺท-
วฤกฺษณํ สปฺตรตนฺมยานิ มฺลानิ สปฺตรตนฺมยาเย สกฺนฺธะ, สปฺตรตนฺมยา วิภูปะเย สปฺตรตนฺมยาเย
สาขายะ สปฺตรตนฺมยานิ ปตฺตรานิ สปฺตรตนฺมยานิ ปุญฺญาณิ, สปฺตรตนฺมยานิ ผลานิ || สรวะหํ จานนฺท
เตหํ วฤกฺษณํ มฺลสฺกนฺธวิภูปะสาขापตฺตรปุญฺยผลานิ สุขสํสฺปรฺसानิ สฺกนฺธินิ | วาเตน เปรริเตน จ
เตหํ วลฺลุมโนหฺลโฆโฆ นิศฺจรคฺยเสจนโก' ปฺรติภูจะ สรวณาย | เอวํไปรानนฺท สปฺตรตนฺมโยร-
วฤโกเยหะ สํตํ ตทพฺพุทฺธเกษฺตรํ สมฺนตฺตจ กทลิสฺกนฺโธระ สปฺตรตนฺมโย รตนฺตาลปงฺกติภิกฺษจา-
ปฺริภุจฺปตํ สรวตฺสจ เหมชาลปฺรติจฺจนนํ สมฺนตฺสจ สรวรตนฺมโยเย ปทฺไมเย สํจฺจนนฺม || สนฺติ ตตร
ปทฺมานุยฺรชฺ โยชนปฺรมาณานิ | สนฺติ โยชนปฺรมาณานิ สนฺติ ทฺวิตฺริจฺตปะลจโยชนปฺรมาณานิ สนฺติ
ยวาทฺทสโยชนปฺรมาณานิ | สรวตฺสจ รตนฺปทฺมาคฺยภูตฺริศฺทฺรศฺมิโกภฺภิศตฺสหาสรานิ นิศฺจรนฺติ |
สรวตฺสจ รศฺมิมุขาคฺยภูตฺริศฺทฺรพฺพุทฺธโกภฺภิศตฺสหาสรานิ นิศฺจรนฺติ สรวณฺมยวฺไนเย กาโยรทฺวาตฺริศฺน
มหาปุรุษลภฺยณฺธโรรฺยานิ ปุรฺวสฺยํ ทิศฺยปฺรเมยาสํเขยาสฺ โลกาธฺยํ คตฺวา สตฺตเวภฺโย ฐรมํ เทศฺยนฺติ
| เอวํ ทภฺยณฺธปฺสจิมอตฺตราสฺ ทิศฺยํ อช อรฺชวณฺณวาทิภฺยํ คตฺวารณฺธ โลเก' ปฺรเมยาสํเขยํ โลกาธฺยํ คตฺ
คตฺวา สตฺตเวภฺโย ฐรมํ เทศฺยนฺติ || 16 ||

ตสฺมินฺ ขลฺ ปุณฺรानนฺท พฺพุทฺธเกษฺเตร สรวสฺเส กาลปฺรวตา น สนฺติ สรวโต
รตนฺปฺรวตฺตาสะ สรวสฺเส สฺเมรวะ ปฺรวตฺราหะ สรวสฺสจฺกฺรวาทา มหาจฺกฺรวาทาสะ ปฺรวตฺราหะ | สมฺน-
ตฺตจ ตทพฺพุทฺธเกษฺตรํ สมนํ รมณฺธิยํ ปาณิตลชาตํ นานาวิธรตนฺมณฺธิจิตฺตมฺภิกฺษมฺ || เอวํมุกฺเต อายุษฺมา-
นानนฺโท ภควนฺตเมตทโวจตุ | เย จ ปุณฺสฺเต ภควิสฺสจฺจํหาราชาภิกฺษา เทวาสะ สฺเมรฺอุปารฺสฺวณิ-
วาทินสฺสฺตรายสฺตฺริสา วา สฺเมรฺมูรฺธฺนิ นินฺวาสินสฺสฺเต กุตฺร ปฺรติยฺจิตฺตาสะ | ภควานาห ตตฺถกิมฺนยสฺ อานนฺท เขต
อิห สฺเมโรระ ปฺรวต-ราหสฺโยปฺริ ยามา เทวาสฺตฺยิตา วา นิรฺมาณรตโย วา ปฺรนิรฺมิตวสฺวรฺติโน วา
พฺรหฺมกาภิกฺษา วา พฺรหฺมปุโรหิตา วา มหาพฺรหฺมโณ วา ยวาทกนิษฺฐา วา กุตฺร เต ปฺรติยฺจิตฺตา อิติ |
อานนฺท อาห อจินฺตโย ภควนฺ ภิรฺมณํ วิปาเก ภิรฺมาภิสฺสฺการะ | ภควานาห | ลพฺพสฺสฺตฺวานนฺเท หาจินฺตฺยะ
ภิรฺมณํ วิปาเก ภิรฺมาภิสฺสฺกาโร น พฺพุทฺธานํ ภควตามจินฺตฺยํ พฺพุทฺธาธิษฺฐานํ กตฺตปฺนฺยานํ จ สตฺตฺวา
นามวโรปิตฺตฺกสฺลมูลานามฺ ทฺวาจินฺตฺยา ปุณฺญา วิภูติสฺ | อานนฺท อาห | น เม' ตฺร ภควนฺ กาจิตฺตกาภฺยวาท
วิมตฺริวาท วิจิทฺตฺสา วา | อปี ตฺว ขลฺวหฺมณาคตฺตานํ สตฺตฺวานํ กาภฺยวิมตฺริวิจิทฺตฺสํนิรฺมาตฺย ตถาคตเม
ตมรฺถํ ปฺริปฺลจฺจามิ | ภควานาห | สาธุ สาธุวานนฺโทว เต ภิรฺมณฺม || 17 ||

ตสฺยํ ขลฺวานนฺท สฺวาวตฺยํ โลกาธฺยํ นานาปฺรการานนฺทเย ปฺรจฺจนฺติ | สนฺติ ตตร มหานนฺทโย
โยชนวิสฺตาราสะ | สนฺติ ยวาทฺทวิศฺตฺริศฺจจฺตฺวาริสฺสฺตฺปฺนฺจาสทฺโยชนวิสฺตารา ยวาทฺทวาทสโยชนาเวหะ |
สรวตฺสจ ตา นนฺทเย สฺวาวาทินโย นานาสฺวาทิกนฺธวาทินโย นานารตนฺลฺลิตฺตฺปุญฺยสํมาตฺวาหิโนโย
นานามรฺธสฺวณฺนิรฺโฆษายะ | ตาสํ จานนฺท โกภฺภิศตฺสหาสรานฺจสํปฺรยูกตฺสย ทิวฺยสํกิตฺติสฺมฺรฺจฺจิตฺสย

คนธรรวไณยะ สมณฑาตสปรตเปารุญ์ สฬุญ์ ภาวติ | ตานิ จ ปุญฺชชาตานิ มฤทฺธิ กาจิลินทิกสุขสัสปุรฺสานิ
 เอาปมฺยมาเตรณ ยานิ นิภฺยิปฺเต ปาเท จตฺตงฺกุลมวนมนฺติ อุตฺตภฺยิปฺเต ปาเท จตฺตงฺกุลเมโวนนมนฺติ ||
 นิรุคเต ปุณฺะ ปุรวาณกาลสมเย ตานิ ปุญฺปาณิ นิรวสฺสณมนฺตรธฺยนิเต | อเถ ตทฺพุทฺธเกษตรํ วิวิกฺตํ รมยํ
 สุภํ ภาวตฺยปริกฤษฺโณ ปุรวปุญฺไปะ | ตตะ ปุณฺรปํ สมณฑาจจตฺตทิกํ วายโว วานฺติ เย ปุรวาทภินวานิ
 ปุญฺปาณยภิปฺรกรินฺติ | ยถา ปุรวาหุณเ อวํ มชฺยาหุณกาลสมเย สัชฺชายํ ราตฺตฺรยํ ปฺรลเม ยามมชฺยเม ย
 เม ปศฺจิมยาม | ไตฺสจ วาไตฺรวายทฺทิกฺรณานาคณฺสปริวสิไตฺสเต สตฺตฺวาเส สฺปฤษฺฐาเส สนฺตเ อวํ สุขสมรฺปิตา
 ภวานฺติ ตทฺยถาปิ นาม นิโรธสมาปนโน ภิกฺขุเส || 21 ||

ตสฺมิศฺชานนฺท พุทฺธเกษเตร สรวโส' คฺนิสฺสรุยจฺนทฺรทฺรหนภฺยตฺตารารุปาณํ ตโมนุ'
 ธการสุข นามเชยปรชฺชวปฺติรปิ นาสฺติ | สรวโส ราตฺตริ' ทิวั ปฺรชฺชวปฺติรปิ นาสฺตฺยนฺยตฺร ตถาคตฺตวหาราต
 สรวสฺสจารามปฺริทฺรหสัชฺชา นาสฺติ || 22 ||

ตสฺยํ ขลฺ ปุณฺรานนฺท สุขาวตฺยํ โลกธาเตา กาลเ ทิวยคฺนโธทกเมมา อภิปรวฺรชฺชนฺติ
 ทิวยานิ สรววฺรณิกานิ กุสฺमानิ ทิวยานิ สปรตฺตณฺนานิ ทิวยํ จนฺทนจฺจฺรณํ ทิวยาสฺตฺตฺรชฺชปตาภา-
 อภิปรวฺรชฺชนฺติ | ทิวยานิ สรววฺรณิกานิ กุสฺमानิ ทิวยานิ วิตานานิ ธฺรฺยนิเต ทิวยานิ จณฺตฺรตฺตณฺนานิ
 สรวาภรณานฺยาภาเส ธฺรฺยนิเต ทิวยานิ วาทฺยานิ ปฺรวาทฺยนิเต ทิวยาสฺจาปฺสโร นถฺตฺยนิเต || 23 ||

ตสฺมินฺ ขลฺ ปุณฺรานนฺท พุทฺธเกษเตร เย สตฺตฺวา อุปปฺนนา อุตฺตปฺทฺยนิเต อุตฺตปฺตฺยนิเต สรวเ
 เต นิยตาสะ สมฺยกฺเตว ยาวนฺนิรวาณมฺ | ตตฺถสฺย เหาโตะ | นาสฺติ ตตฺร ทฺวโย ราศฺโยรวฺวสฺถานํ
 ปฺรชฺชวปฺติรวา ยทิตฺถมนิยตสฺย วา มิถฺยาคฺตฺยนิยตสฺย วา | ตทฺเนนาปฺยานนฺท ปฺรยาเยณ สํ โลกธาตฺเส
 สุขาวตฺติยฺยเต สัภฺยิปฺเตน น ปุณฺรวิสฺตเรณ | กลฺโป' ปฺยานนฺท ปฺริภฺยิเขตฺ สุขาวตฺยํ โลกธาเตา
 สุขการณฺญํ ปฺริทฺธิรฺตฺย-มานญํ น จ เตยํ สุขการณฺณํ สกฺยํ ปฺรยฺยณฺตมชฺคินฺตุมฺ || 24 ||

อด ขลฺ ภควาสุตสฺยํ เวลายามิมา คาลา อภายต |
 สรวเ' ปิ สตฺตฺวาเส สุขิตา ภเวยฺร |
 วิสฺพุทฺธชฺชานาเส ปรมารุโธวิทาสะ |
 เต กลฺโปโกฏฺธิมถ วาปิ โจตฺตฺริ' |
 สุขาวตฺติวฺรณ ปฺรภาศเยยฺเส || 1 ||
 ภฺยเย กลฺโปโกฏฺธิ วชฺเร สุราศฺจ |
 สุขาวตฺติเย น จ วฺรณสาธุ |
 ภฺยยํ น คจฺเจตฺตปฺรติภา จ เตยํ |

ปรกาศยณฺดาน ตฺ วรณฺ นานํ || 2 ||
 เย โลกธาตฺว ปรมาณฺสาทถคํ |
 จณฺทึเยย ภัทฺเยย รชศฺจ กุรฺยาต |
 อโศ พหุ อุตฺตริ โลกธาตฺว |
 ปุเรต ทานํ รตนาหิ ททฺยาต || 3 ||
 ในาตา กลาปี อุปมาปี ตสฺย |
 ปุณฺยสฺย โภณฺตี ปถฺย โลกธาตฺว |
 เย โลกธาตฺว สุขาวตีเย |
 ศฺรุโศว นามํ ภวตีห ปุณฺยม || 4 ||
 ตโศ พหุ ปุณฺย ภเวต เตยํ |
 เย ศฺรทฺธเต ชินฺวณํ สปรชฺฐา |
 ศฺรทฺธา หิ มฺล ชกตสฺย ปฺราปฺตเย |
 ตสฺมาทฺธิ ศฺรุตฺวา วิจิตฺติ วิโนทเยทิตฺติ || 5 ||
 เอวมปรเมยคุณวรณา อานนฺท สุขาวตี โลกธาตฺว || 25 ||

ตสฺย ขลฺ ปุณฺรานนฺท ภควโศ มิตาภสฺย ตถาคตสฺย ทศสฺ ทิภษเวโกกสฺยํ ทิสฺสิ กงฺคานที-
 พาลูกาสเมษฺ พุทฺธเกษฺเตรฺมฺ กงฺคานทีวาลูกาสมา พุทฺธา ภควนฺโศ นามเชยฺ ปรีทิตฺยณฺเต วรณฺ ภาษณฺเต-
 ยศฺเช ปรกาศยณฺติ คุณมฺทึรยณฺติ | ตตฺถตสฺย เหโศ | เย เกจิตฺตตฺตฺวาตฺตสฺย ภควโศ มิตาภสฺย นามเชยฺ
 ศกฺคณฺวณฺติ ศฺรุตฺวา จานฺตศฺ เอกจิตฺโตตฺตปาทมปฺยธฺยาสเยน ปฺรสาทสทฺคเตน จิตฺตมฺตฺปาทยณฺติ เต ศฺรว-
 ไวรุตฺติกตาเย สมนฺตยณฺตฺตฺราเย สมฺยกฺสํโพเช || 26 ||

เย จานนฺท เกจิตฺตตฺตฺวาตฺตํ ตถาคตํ ปุณฺส ตตฺถการมนฺตฺติกริษฺยณฺติ พหฺวปรีมิตํ กุสฺลมูลมว-
 โรปยิษฺยณฺติ โพชเย จิตฺตํ ปรีณามยฺ ตตฺถ จ โลกธาตฺวปฺตฺตเย ปรีณิธาตฺยณฺติ เตยํ โส มิตาภสฺตถาคโศ
 รุหนฺ สมฺยกฺสํพุทฺโธ มรณฺกาลสมเย ปฺรตฺยฺสฺสฺสฺเต เนกภิกฺษุคณฺปรีวฤตฺเต ปฺรตฺยฤตฺเต สฺถาสฺยติ | ตตฺส
 เต ตํ ภควนฺตํ ทถฺยญฺวา ปฺรสนฺนจิตฺตาสฺยญฺตา สมนฺตสฺส
 อานนฺทาทกฺงฺเกษฺต กุสฺส
 เตนानฺตฺตฺราเย สมฺยกฺสํโพเช จิตฺตมฺตฺปาทฺยธฺยาสยาตฺยสยตฺยา สํตฺตฺยา ตสฺมินฺ พุทฺธเกษฺเตร
 จิตฺตํ สํปฺเรษฺโยปตฺตเย กุสฺลมูลานิ จ ปรีณามยิตฺตฺยานิ || 27 ||

เย ปุณฺสฺตํ ตถาคตํ น ญฺโฮ มนฺตฺติกริษฺยณฺติ น จ พหฺวปรีมิตํ กุสฺลมูลมภิกฺษุณฺมวโรปยิษฺยณฺติ
 เตยํ ตาทถฺส
 เตยํ ตาทถฺส
 รุหนฺ สมฺยกฺสํพุทฺโธ วรณฺสํสฺถานาโรหปรีณาเนน ภิกฺษุสํ

ปริวารณ จ ตาทฤศ เอว พุทธินิรมิต มรณกาลสมเย ปุระตะ สภาสยติ | เต เตโนว
ตถาคตทฺรศนปฺรสาทาณมพเนน สมารินาปฺรมุขิตยา สมฤตฺยา จฺยฺยตาสฺสไตรว พุทฺธเกฺษเตร ปฺรตฺ-
ยาชนิยุณฺติ || 28 ||

เย ปุณฺรณนฺท สดฺตฺวาสุตฺตํ ตถาคตํ ทสฺสจิตฺโตตฺตปาทาตฺตสมนฺตสมริยุณฺติ สปฺถหํ จ ตสฺมินิ
พุทฺธเกฺษเตร อุตฺตปาทยิยุณฺติ, คมฺภีเรฺษ จ ฐเรฺษ ภาษยมาณेषฺ คุษฺภีํ ปฺรติลปฺสฺยฺนเต น วิปตฺสฺยฺนเต น
วิยาทมาปตฺสฺยฺนเต น สํสทณฺมาปตฺสฺยฺนเต’ อนตฺส เอกจิตฺโตตฺตปาเทนํปี ตํ ตถาคตํ มนสิกริยุณฺติ
สปฺถหํ โจตฺตปาทยิยุณฺติ ตสฺมินิ พุทฺธเกฺษเตร, เต ’ ปี สฺวปฺนํนตฺรคตา อมิตาภํ ตถาคตํ ทฺรภุญฺยฺนติ
สุขาวตฺยา โลกธาวาฐปตฺสฺยฺนเต’ ไวรฺรติกาสุจ ภาวียนฺตฺยฺนตฺตฺรายาเย สมฺยกฺสํโพเช || 29 ||

อิมํ ขลฺวานนฺทารุณํ สํปฺสฺย ตถาคตา ทสฺส ติภฺษ อปฺรเมยาสํเขยาสฺส โลกธาคฺฆํ ตสฺยํมิ
ตถาสฺย ตถาคตสฺย นามเขยํ ปฺริกิริตฺยฺนโต วรฺณํ โฆษยฺนตฺเต สํปฺรศํสามภฺยฺนติ | ตสฺมินิ ขลฺ ปุณฺรณนฺท
พุทฺธเกฺษเตร ทสฺสโกภ ติภฺษ เอโกภสฺยํ ติสฺสิ คณฺถานทิวาลูกาสมา โพธิสฺตฺตฺวาสุตฺตมมิตาภํ ตถาคต-
มฺปสํกรมณฺติ ทฺรศนํย วณฺทนํย ปฺรยฺยปาสนํย ปฺริปฺรศฺนนิกรณํย ตํ จ โพธิสฺตฺตฺวคณฺถํ ตํสฺย
พุทฺธเกฺษเตรคฺคณาลํการวฺยฺนสํปทฺวิเศษานํ ทฺรยฺญมฺ || 30 ||

อถ ขลฺ ภควาสุตฺตสฺยํ เวลายํมิเมวารุณํ ภูยสฺยา มาตฺรยา ปฺริทีปยฺนนิมา คาลา อภายต |
ยไถว คณฺถานทิวาลูกาสมา |
พุทฺธาน เกฺษเตรา อมิตายฺนํยภมฺ || 1 ||
พหุญฺษปฺปฏฺฐิ คฤหิตฺวา |
เต นานาวรฺณํ สุรภี มโนรมํ |
โอกิริณฺติ นรณํยโกตฺตมํ |
อมิตายฺ นรเทวปฺฐิตมฺ || 2 ||
ตถ ทภฺษิณํ ปสฺสจิมฺตฺตราสฺ |
พุทฺธาน เกฺษเตรา ทสฺตาสฺ ยาคฺคตฺกาะ |
ยโต ยโต อาคมิ พุทฺธ วณฺทิตฺ |
สโพธิสฺตฺตฺวา อมิตายฺนํยภมฺ || 3 ||
พหุคฺนธํปฏฺฐิ คฤหิตฺวา |
นานาวรฺณํ สุรภี มโนรมํ |
โอกิริณฺติ นรณํยโกตฺตมํ |
อมิตายฺ นรเทวปฺฐิตมฺ || 4 ||

ปุชิตว วา เต พหุโพธิสตุตวา |
 วนุทิตว ปาทามมิตปรกษย |
 ปฺรทกฺษณิกถตฺย วทนฺติ ใจฺว |
 อโห' ทฺกฺตํ โสภติ พุทฺธเกษตรมฺ || 5 ||
 เต ปุษฺปปฺปฎฺธิ ปุโนกิริณฺติ |
 อุทฺทจฺจิตฺตา อตุลย ปรีติเย |
 กามํ ปฺรภายนฺติ ปฺรสุต นายเก |
 อสฺมาปฺิ เกษตรํ สฺย เหวรูปมฺ || 6 ||
 เย ปุษฺปปฺปฎฺธา อิติ กุญฺปต ตฺตฺร |
 นตฺรตฺยา สํสฺฤติ โยชนาสตมฺ |
 สฺวลกฺกตํ โสภติ จิตฺตรวโต |
 ฉาทนฺเต พุทฺธสฺย สมฺนต กายมฺ || 7 ||
 เต โพธิสตุตวา ตถา สตฺกิริตฺวา |
 กถํ กโรนฺตี อิติ คุญฺญ ตฺตฺร |
 สฺลพฺธ ลาภาะ ขลฺ เตหิ สตฺไถวะ |
 เยหิ สฺรุตํ นาม นโรตฺตมสฺย || 8 ||
 อสฺเมหิ ปิ ลภ สฺลพฺธปฺปฺรวา |
 ยทา คตาสฺย อิม พุทฺธเกษตรมฺ |
 ปศฺยถ สฺวปฺโนปม ไม้ตฺร กิถถสํ |
 ยตฺถกฺลปิตํ กถปสฺหสฺร ศาสฺตฺวะ || 9 ||
 ปาศฺยถ พุทฺธา วร ปุณฺณราศิะ |
 ปรีวถโต โสภติ โพธิสตุตฺไวะ |
 อมิตากสฺย อาภา อมิตา จ เตชา |
 อมิตํ จ อายูรมิตสฺย สํมะ || 10 ||
 สฺมิตํ กโรตี อมิตายฺนาคะ |
 ษฏฺฐริศโกณฺฑินยฺุตาน อรฺจิชํ |
 เย นิศฺจริตฺวา มุขมณฺฑลาคะ
 สฺสฺหรนฺติ เกษตรานิ สหสฺรโกณฺฑิะ || 11 ||
 ตาะ สฺรวสฺฐิระ ปฺนเรตฺย ตฺตฺร |
 มุรฺเช จ อสฺตํ คมิ นายกสฺย |
 เทวา มนุชฺยา ชนยนฺติ ปรีติ |

อรุจิสุตทา อสฺยมิทฺทา วิทิตฺวา || 12 ||
 อุตฺติยฺฐเต พุทฺธสฺสโต มหายนฺทา |
 นาท โส หิ อวโลกิตฺเตศฺวระ |
 โก เหตุรตฺตํ ภาวํ กะ ปฺรตฺยโย
 เยน สฺมิตํ กุรวฺสึ โลกนาถ || 13 ||
 ตํ วุยาถโรหิ ยตฺร โส' รุถโกวิทฺ |
 หิตานุกมฺปิ พหุสฺสทฺวโมจกะ |
 ศฺรุตฺวาตี วาจิ ปรมํ มโนรมํ |
 อุตฺตรจิตฺตา ภวียนฺติ สฺสทฺวา || 14 ||
 เย โพธิสฺสทฺวา พหุโลกธาตฺเต |
 สุขาวที° ปฺรสุตฺติ พุทฺธ ปศฺยตฺตา |
 เต ศฺรุตฺวา ปฺริดี° วิปฺลํ ชนตฺวา |
 กฺษิปรมิมี เกษตฺร วิโลกเยยฺะ || 15 ||
 อากตฺย จ เกษตฺรมิทํ อุทาร์ |
 ฤทฺธิพลํ ปฺราปฺณิ กฺษิปรเมว |
 ทิวํ จ จกฺขุสฺสทฺถ โศรตฺร ทิวํ |
 ชาติสุมฺระ ปารมิโกวิทาสฺจ || 16 ||
 อมิตายฺ พุทฺธสฺสทฺท วุยาถโรติ |
 มม หุยฺยํ ปฺรณฺธิ พญว ปฺรูวํ |
 กถํ ปิ สฺสทฺวา ศฺรณฺนิยานิ นาม |
 วุระยฺเย เกษตฺริ มม นิตฺยเมว || 17 ||
 ส เม อยํ ปฺรณฺธิ ปฺรปฺรณฺธิ โสภนา |
 สฺสทฺวาสุจฺเจ อภิ พหุโลกธาตฺเต |
 อากตฺย กฺษิปรํ มม อนฺตฺิกสฺมิ° |
 อไวรฺรติกา โภณฺติห เอกชาตฺยา || 18 ||
 ตสฺมาทฺย อิจฺฉติห โพธิสฺสทฺวา |
 มมปิ เกษตฺริ สฺย เหวรูปม |
 อหํ ปิ สฺสทฺวานํ พหุ โมจเยยํ |
 นามเน โฆเมณ ฤทฺธเนน || 19 ||
 ส ศีฆรํ ศีฆรํ ตฺวรมานํ รุปะ |
 สุขาวที° คจฺฉตุ โลกธาตฺม |

คตฺตฺวา จ ปูรฺวามิตฺตปรภสฺสย |
 ปุชฺเชตฺตฺ พุทฺธาน สหสฺรโกฏิหฺ || 20 ||
 พุทฺธาน โกฏิ พหุ ปุชฺยิตฺวา |
 ฤทฺธิ์พลเนน พหุ เกษตร คตฺตฺวา |
 กถตฺวาน ปุชฺา สุกตฺวาน สนฺตฺติเก |
 ภกตฺยา คมฺมฺยนฺติ สฺชาวตฺติ ต อติ || 21 || 31 ||

ตสฺย ขลฺ ปุณฺรณนฺท อมิตายุสฺสตถาคตสฺยารหตะ สมฺมยกุสฺสพุทฺธสฺย โพธิวฤกษะ | ส
ทศโยชนศตฺตณฺยุจฺโจสฺสเดวณายภูเภา โยชนศตฺตณฺยภิปรลฺมพิตฺสขาปตฺตฺรปฺลาคะ ปณฺจโยชนศตฺมูลา
โรหปรีณหะ สทาปตฺตฺระ สทาปฺมุปะ สทาฟโล นานาวรุโณ ’ เนกศตฺสทสฺสรวรุโณ นานาปตฺโต
นานาปฺมุโป นานาฟโล นานาวิจิตรภูษณสมล็กฺกตฺตจนฺทฺรภาสมณิรตนฺปรีสพฺภูชะ ศกราภิถณฺมณิ
รตนฺวิจิตริตฺตจฺฉินฺตามณิรตนฺกัริณะ สาทรรวมณิรตนฺสฺวิจิตฺริโต ทิวฺยสมตฺติกรานฺตะ สฺวรุณ-
สฺวตฺตฺราภิปรลฺมพิโต รุจกหารรตนฺหารวตฺสหารกฏฺกหารโลหิตมุกฺตาทาหรนีลมุกฺตาทาหรสี’ หลตามะขลา-
กลาปรตนฺสฺวตฺ-รสฺสรวตฺตนวสฺตฺตฺสตาภิวิจิตริตะ สฺวรุณชาลมุกฺตาชาลสฺสรวตฺตนชาลกิงฺกิมิชาลตโต-
มกรสฺวสฺตฺติกนฺนทฺ-ยวฺรตฺจนฺทฺรสมล็กฺกตตะ กิงฺกิมิณฺมิชาลเสาวรุณสฺสรวตฺตนาลักการวิภูษิตโย ยถา
สยสฺตตฺตววิฆฺมปฺติสมล็กฺกตฺตจฺจ || ตสฺย ขลฺ ปุณฺรณนฺท โพธิวฤกษสฺย วาตสมิริตสฺย ยะ สพฺโ
โฆโย นิศฺจรติ โส’ ปริมาณํลฺโลกธาดฺนุ วิชฺชาปยติ | ตตฺตรณนฺท เยษํ สตฺตฺวานํ ส โพธิวฤกษะ
โศรตฺตฺราวภาสมาคฺจฺฉติ เตษํ โศรตฺตรโรโค น ปฺรติกาङ्กยิตฺวโย ยาวทฺโพธิปฺรยฺชนตฺม | เยษาม
ปฺรเมยาสํเขยจฺฉินฺคฺยาตฺตฺลยมาปฺยาปฺริมาณานภิลาปฺยานํ สตฺตฺวานํ ส โพธิวฤกษสฺยจฺญษฺ อภาส-
มาคฺจฺฉติ เตษํ จฺญฺโรโค น ปฺรติกาङ्กยิตฺวโย ยาวทฺโพธิปฺรยฺชนตฺม | ยะ ขลฺ ปุณฺรณนฺท สตฺตฺวาสฺตโต
โพธิวฤกฺษาทฺทกฺนฺธํ ชิมนฺนํติ เตษํ ยาวทฺโพธิปฺรยฺชนตฺ น ชาตฺ ฌฺรณโรคะ ปฺรติกาङ्กยิตฺวเย | ยะ
สตฺตฺวาสฺตโต โพธิวฤกฺษาทฺทลณฺยาสฺวาทฺยณฺนํติ เตษํ ยาวทฺโพธิปฺรยฺชนตฺ น ชาตฺ ชิหฺวาโรคะ
ปฺรติกาङ्กยิตฺวเย | ยะ สตฺตฺวาสฺตสฺย โพธิวฤกฺษสฺยาภยา สพฺภูภา ภาวนํติ เตษํ ยาวทฺโพธิปฺรยฺชนตฺ น
ชาตฺ ภายโรคะ ปฺรติกาङ्กยิตฺวเย | ยะ จ ขลฺ ปุณฺรณนฺท สตฺตฺวาสฺตํ โพธิวฤกฺษํ ธรรมโต นิธฺยายณฺนํ
เตษํ ตตฺ อฺปาทาย ยาวทฺโพธิปฺรยฺชนตฺ น ชาตฺ จิตฺตฺวิเกฺษปะ ปฺรติกาङ्กยิตฺวเย | สฺรวะ จ เต
สตฺตฺวาสะ สททฺรศนาตตสฺย โพธิวฤกฺษสฺยาไวรฺรตฺติกาสะ สํคิยฺจนฺเต ยทฺตานํตฺตฺตรายะ สมฺมยกุสฺสโพเธะ |
ติสฺสรสฺจ กฺษยานํติะ ปฺรติลภฺนเต ยทฺทํ โฆษานํคฺคณฺโณโลมิทิมฺนุตฺตปฺต-ตฺติกธรรมกฺษยานํติ’ จ ตสฺสไวยามิตา
ยุสฺสตถาคตสฺย ปุรวปฺรณิธานาธิษฺฐาเนน ปุรวชินกถาธิการตฺยา ปุรวปฺรณิธานปรีจฺรยฺยา จ
สฺสสมาปฺยยา สฺสภาวิตฺยานานาวิกลตฺยา || 32 ||

คไครว ขล ปุณรานนท เย โพธิสตุตวาระ ปรัตยาชาตาระ ปรัตยาชายนเต ปรัตยา-
 ชนิษยนเต วา สรวเต เต เอกชาติปฤติพทฐาสุตต เอวานุตตรา สมยกุลโพธิมภิสโกตสุยนเต
 สฎาปยิตวา ปรมิธานวคิเยเต โพธิสตุตวา มหาสิหนาทนาทิน อุทาสนาหสนทฐา สรวสตุตว-
 ปรีนิรวาณากิยูกตาศุจ || 33 ||

ตสมินิ ขล ปุณรานนท พุทธเกษเตร เย สรวกาสุเต วุยามปฐภา เย โพธิสตุตวาสุเต
 โยชนโกฏิสตสทสพฐาปะระ สฎาปยิตวา เทวา โพธิสตุตวา ยโยะ ปฐภา สา โลกฐาตุะ สตตสมิตัง
 นิตฺยวภาสสุภูฏา || อถ ขลวายุษมานานนโท ภควนตเมตทโวจตุ | กิณามธเยา ภควิสเตา โพธิสตุต
 เวา มหาสตุตเวา | ภควานาห | เอกสตุโยรานนทาวโลกิเตสวโร โพธิสตุตฺว มหาสตุตฺว ทวิติโย
 มหาสฎามปฐาปโต นาม | อิต เอว จานนท พุทธเกษตรัจจุตฺวา เตา คไคโรปนเนา || 34 ||

ตตร จานนท พุทธเกษเตร เย โพธิสตุตวาระ ปรัตยาชาตาระ สรวเต เต ทวาทริสนมहाปฐ-
 ลกษณสมนวาคตาระ ปรีปฐณคาตรา ฐยานาภิขุณาโกวิทาปะะ ปฐญาปฐเกทกฐาสติภุณนทริยาะ
 สุตสวตฺนทริยา อาหุณดาวิณทริยา อทีนา พลนทริยาะ ปรีคิลมภกษานนติกา อนนดาปฐนตคฺณาะ
 || 35 ||

ตสมินิ ขล ปุณรานนท พุทธเกษเตร เย โพธิสตุตวา ปรัตยาชาตาระ สรวเต เต' วิรหิตา
 พุทธทฐเนนาวินิปาตธรรมาโณ ยาวทโพธิปฐนตม สรวเต ตต อุปาทาย น ชาตุ ชาติสมรา-
 ภวิษยนติ สฎาปยิตวา ตถารูเปษุ กลปสโกษเกษุ เย ปฐวสฎานปฐมิตาปะะ ปญจสุ กษาเยษุ
 วรตมานะษุ ยทา พุทธานา ภควตา โลเก ปฐาทฐภาโว ภวติ | ตพฺยถาปี นาม มไมตรหิ || 36 ||

ตสมินิ ขล ปุณรานนท พุทธเกษเตร เย โพธิสตุตวาระ ปรัตยาชาตาระ สรวเต เตเอกปฐ
 ภกฺเตนนานุยาลโลกฐาตฺน คตฺวานะกานิ พุทธโกฏินิยตสทสฐาณยุปติษฺจนติ ยาวทาทางกฺษนติ
 พุทธานุภาเวน | เต ยถา ยถา จิตฺตมุตฺปาทยนติ เอวเมวรูโปะ ปุษฺปฐูปทีปคฺนฐมาลยวิเลปนจฺฐณ-
 จีวรจฺจตฺรฐวปตาคาไวชยนตีตฺรยสคิตฺวาทโยะ ปุชฺชา กุรฺยาม อติ เตษํ สหจิตฺโตตฺปาทาตตถารูปาณิ
 จ สรวปฐาวิชานานิ ปาณา ปฐาทฐภานติ | เต โตะ ปุษฺปไปฐยวาทาทโยสฺเตษุ พุทธะษุ ภควตฺส ปุชฺชา
 กุรวนโต พทฺวปริมานาสาขเยยิ กุสลมฺปจินฺวนติ | สเจตฺตปฐาณกฺษนตฺตเอวรูโปะ ปุษฺปปฐุภาะ ปาณา
 ปฐาทฐภานตฺวิติ เตษํ สหจิตฺโตตฺปาทานานานวธฺมา อนะกาวธฺมา นานาคณฺธา ทิวายะ ปุษฺปปฐุภาะ
 ปาณา ปฐาทฐภานติ | เต ไตสฺตถารูโปะ ปุษฺปปฐุโณสฺตาน พุทธาน ภควโต' วกรินฺตฺยภฺยวกรินฺติ
 อภิปรกรินฺติ | เตษํ จ ยะ สรวปรีตะ ปุษฺปปฐุ อุตฺสถฺยภฺยะ ส ทสโยชนวิสตริ ปุษฺปจฺจตฺริ
 ปฐาทฐภานตฺยปฐนตฺริเกษ | ทวิติเย จานตฺสถฺยเก น ปฐโม ฐรณฺยา ปฐปตติ | สนฺติ ตตร

ภวนตยา | มหานาคสทฤศา ประมุตตานตจิตตตยา | ภทราศวาชาเนยสทฤศา สุวินิตตยา | สัมมฤค-
 ราชสทฤศา วิกรมไวยสารถยา สัตตฤตตยา | นยโกรรมทรมราชสทฤศา สรวสตุตตฤตตยา |
 ปรวตราชสทฤศา สรวปรปรวาทุยกมปนตยา | คณสทฤศา อปริมาณไมตรีปรภวานตยา |
 มหาพรหมสมะ สรวกสุมลธรรมาธิปตยปรวักมตยา | ปกฤษสทฤศา อสังยสฐานตยา | ครุททวิ-
 ษราชสทฤศา สรวปรปรวาทิวิธวสันตยา | อุทุมพรปฐปสทฤศา ทูลภาปรตยฤตติยานาควตสุสมาหิตา
 อวิกฤษปตาชิตุเมนทริยตยา | วินศยฤกละ ภาษานติเสารภพพลา อนิธฤกะ ประสัตตย-
 ปรารุณตยา วิสารถา ธรรมกถา สวตฤปตา ธรรมประยษญา | ไวยทฤษสทฤศา สีเลน
 รัตนกราะ ศรุเตน มนุสสุวรา มหาธรรมทนต์ทิกิริโมเชณ มหาธรรมเกรี ปรามณนโต มหาธรรมสง-
 ขมาปรุยนโต มหาธรรมธวชมจุจราปยนโต ธรรมโมลกา ปรชวาลยนตะ ปรชวาลวิโลกิโน' สัมมทา
 นิรุโทษะ สานตจิละ สุตธา นิรามกนธา ออุพฐะ สัมภากรรตา มุกตตยาละ ประสตุตปณโย
 ทานสัมภากรรตา ธรรมามิษาภยา ทาเน' มตฺสริโน' สัมภฤชา อุตฺตฤตตมานสา วิกฤตา ธีรา เชาเร-
 ยะ ฤตติมนโต ธรรมินตะ สวญตสตุตวา นิรุตตะ ปรวปตาทิษณะ สุตตะ สุขสวสา อรุตตรา-
 โลกปรุโทยตา นาทาคนตุ' ธีรา รากั ณะ ประเนกสวญจะ โสกาปคตา นิรมล นิมะปรหิณา
 วิกฤษิตาทิษณะ เหตุพลิกะ ปรณิธานพลิกา อชิรมา อกฺกิลลา เอเต ลภยโกฏินิยตสสทสุรวา-
 โรปีตฤกลมูลา อุตฺตปฏิตมานสตุยา อปคตราชทเวษโมหะ สุตตะ สุตธาธิมุกตา ชินพลปรสตุตา
 โลกปณจिता อุตฺตปรุชยานสมุทาคตา ชินสตุตจิติโตทพิลยสมนวาคตะ สุรา ทฤตมา อมมา อชิตา
 อตุลา อรชสฺกาะ สหิตา อุทรา ฤชภา ธรรมินโต ฤตติมนตะ สมฤตติมนโต มติมนโต คติมนตะ
 ปรชวาล สตุตฺตปรุทรรณา ปณยวนโต ทุยติมนโต วยปคตจิลลา มลปรหิณะ สุมฤติยฤตะ
 สานตชยานาลมภา | อิทฤศา อานนท ตสฺมิน พุทฺธเกษเตร สตุตวาระ สัมภิปเตน จ | วิสตุเรณ ปุณะ
 สเจตกลปโกฏินิยตสสทสุตติเกนาปยาญมปรมาเนน ตถาคตา นิรุติศุเยน ในว สกย เตษ
 สตุตฺตปฺรชานา คุณปรุยนตมธิคนตม | น จ ตถาคตสย ไวยสารถยปจเจโท ภเวต | ตตฺกสย เหาโตะ |
 อุภยมปเยว อานนทาจินตยมตูลย ยทิท เตษ โภตสตุตวานา คุณาสตุตถาคตสย จานตฺตตฺตปรชวาลปรดิ-
 ภาณม || 38 ||

อปี จานนท อุตฺติษฏ ปศุจानนุจิภูตวา ปุชปาวกัรณณชลิ' ปฺรคฤหย ปฺรณิปปต |
 เอชา สาทิกุ ยตฺร ส ภควานมิตาภสตุตถาคโต ' รุหน สมยภักตฺตพิฐจติ ฐริยเต ยายติ ธรรม จ
 เทสยติ วิโร วิสฺพุทฺธ ยสฺย ตณฺนามธมมณาวเร ทสทิกิ โลเก วิมุญญเมโกกสฺยา ทิกิ กงฺกานทิวาลูกา
 สมา พุทฺธา ภควนโต วรณนติ สตุตฺตนิ ปฺรศฺสนตฺตยสกกทสกกทสกกทสจฺจวาจาปฺรติวากฺยะ || เอวมุกต-
 อาญฺยมานานนโต ภควนตเมตทโวจตุ | อิจฺฉามยหฺม ภควสฺตมมิตาภมมิตปฺรภมมิตาญฺย-
 ตถาคตมรฺหนตฺ สมยภักตฺตพิฐ ทรมญฺม ตํสจ โภตสตุตวาน มหาสตุตวาน พหุพุทฺธโกฏินิยต-
 สสทสุรวาโรปีตฤกล-มูลาน | สมณนตฺตภายิตาญฺยมตณนเทเนย วากุ อถ ดาวเทว โส'

มิตาภสฺสธาคโต' รุหน สมยกุล-พุทธะ สวปณฺธิลลิตถารูปํ รศฺมิ' ปฺรามณฺยทฺยทิตฺ โกณินฺยุต-
ศตสทฺสธมฺ พุทฺธเกษตรํ มหตวภาเสณ สฺสณฺณมฺภูต || เตน ขลฺ ปฺนํ สมเยณ สรวตฺร โกณิสฺสทฺสธ-
พุทฺธเกษตรณฺา เย เกจิตฺกาลปฺรวตฺวา วา รตนปฺรวตฺวา วา เมรุมหาเมรุมฺจิตินฺทมหาญฺจิตินฺทจฺรวาล-
มหาจฺรวาลา วา จิตฺโย วา สุตมฺภา วา วถุภคฺคโนทฺยานวิมานานิ ทิวสมนฺนุชฺฌาณิ ตานิ สรวณฺิ
ตสฺย ตถาคตสฺย ตยา ปฺรภยาภินิรฺกนฺนํนุชฺฌวณฺ สมภิกฺขุตานิ || ตทฺยถาปี นาม ปฺรุโฆ วุชฺฌมมาตฺร-
เก' นฺวิโต ทฺวิติยํ ปฺรุชฺฌํ ปฺรตฺยเวเกษทาทิตฺเย' ญฺยทฺตเต เอวเมวาสฺมิณฺ พุทฺธเกษเตร ภิกฺษุภิกฺษุณฺญ-
ปาสโกปาสิกาเทวนาคยภฺษราภฺษสคฺคณฺรฺวาสฺสจฺรทฺกนฺนํนุชฺฌวณฺ โหระคฺคณฺญามนฺนุชฺฌาณฺจ ตสฺยํ
เวลายามทฺรภฺษสฺสคฺคณฺมิตาภํ ตถาคตมรฺหนตํ สมยกุล-พุทฺธํ สฺสเมรุมิว ปฺรวตฺราจํ สรวเกษตรภฺษทฺตํ
สรวา ทิสฺส' ภิกฺษุ ภาสฺมานํ ตปฺนตํ วิโรจฺมานํ วิภฺรชฺฌมานมฺ ตํ จ มหानตํ โพธิสฺสทฺตวคฺณํ ตํ จ
ภิกฺษุสํฆํ ยทิตฺ พุทฺธานุภาเวณ ตสฺยเษ ปฺรภายเษ ปฺริสฺสทฺตวาค || ตทฺยถเณ มหาปถฺติเวยโกทกฺชาตา
ภเวตฺ ตตฺร น วถุภคฺคณฺ ปฺรวตฺวา น ทฺวิปํ น ตถฺณคฺคณฺเมษวณฺสฺสทฺโย น นทิสฺสวทฺรปฺรปาทะ
ปฺรชฺฌาปเยรณฺ อนุชฺไตรการณฺวิภูตา มหาปถฺติเวยกา สฺยาคฺต เอวเมว ตสฺมิณฺ พุทฺธเกษเตร
นาสฺตฺยนฺนุชฺฌิกฺจิตฺติจํ วา นิมิตฺตํ วา นุชฺไตรว วายมปฺรภาะ สฺสรวาทฺสฺเตจ โยชนโกณิสฺสทฺสธปฺรภา-
โพธิสฺสทฺตวเษ | ส จ ภกฺวานมิตาภสฺสธาคโต' รุหน สมยกุล-พุทฺธสฺส ตํ จ สฺสรวาทคณฺํ ตํ จ
โพธิสฺสทฺตวคณฺมภิกฺษุ สรวา ทิสะ ปฺรภาสยณฺ สทฺทสฺยเต | เตน ขลวปี สมเยณ ตสฺยํ สฺสวาทฺยํ
โลกธาเตา โพธิสฺสทฺตวเษ สฺสรวาทเวทมนฺนุชฺฌาณฺจ สฺสรวเเต อิมามฺ สทาโลกธาตฺ สากยมนฺิ จ
ตถาคตมรฺหนตํ สมยกุล-พุทฺธมรฺหนตา ภิกฺษุสํฆเณ ปฺริวถตํ ปศฺยณฺติ สฺม ธรรมํ เทสยณฺตม || 39 ||

ตตฺร ขลฺ ภกฺวานชิตํ โพธิสฺสทฺตวํ มหาสทฺตวามานนฺตฺรยเต สฺม | ปศฺยสิ คฺวมชิต อมฺนุมนิ
พุทฺธเกษเตร คุณฺดาลการวฺยหสฺปทมฺ | อุปฺริยฺญาจฺจานตฺริภฺษ อารามรณฺณิยานุชฺฌทฺยานรณฺณิยานิ นทิสฺส-
กรณฺิรณฺณิยานิ นานารตนปทฺโมตฺปถกฺกมฺทปฺนุชฺฌทฺริกาภิรณฺานิ | อธฺสฺตวจ ฐณฺิถลมฺปาทาย ขาวทก-
ณฺิยจฺรทวาทคณฺคตลํ ปฺนุชฺฌปาทิกิรณฺํ ปฺนุชฺฌปาลิสฺสพฺโสภิตํ นานารตนสฺสคณฺมปจฺกตฺติปฺริสฺสณฺุํ ตถาคตาภิ-
นิรมิตนํนาทฺวิชสํฆนฺิเชวิตมฺ | อชฺโธ โพธิสฺสทฺตว อห | ปศฺยามี ภกฺวาน | ภกฺวานาห | ปศฺยสิ-
ปฺนุชฺฌคฺวมชิต เอตณฺมรณฺ ทฺวิชสํฆานํ สรวพุทฺธเกษตรํ พุทฺธสฺสวเรณาทฺวิชฌาปยณฺตํ เยในเต-
โพธิสฺสทฺตวา นิตฺยมวิริทิตา พุทฺธานุสฺมถฺตยา | อชิต อห | ปศฺยามี ภกฺวาน | ภกฺวานาห | ปศฺยสิ
ปฺนุชฺฌคฺวมชิตาตฺร พุทฺธเกษเตร' มฺนุสฺสทฺตวณฺ โยชนศตสทฺสทฺริเกษ วิมานะวภิกฺขุณฺณนฺตฺริเกษ สส-
การณฺ กุรามนฺนุชฺ | อชิต อห | ปศฺยามี ภกฺวาน | ภกฺวานาห | ตตฺถิ' มนฺนุชฺเส' ชิต อสฺติ กิ'จินฺนํนาตวํ
เทวานํ ปฺรนิรมิตวสฺสวตฺตินํ สฺสวาทฺยํ โลกธาเตา มนฺนุชฺฌาณํ วา | อชิต อห | เอกมปฺยหํ ภกฺวาน
นํนาตวํ น สมนฺนุชฺฌาณํ ขาวนฺมหรทฺธิกา อตฺร สฺสวาทฺยํ โลกธาเตา มนฺนุชฺฌาณํ | ภกฺวานาห | ปศฺยสิ
ปฺนุชฺฌคฺวมชิต ตตฺร สฺสวาทฺยํ โลกธาเตาเวเตยํ มนฺนุชฺฌาณามฺทาเรณฺ ปทฺเมณฺ คุรภาวสฺม | อห |
ตทฺยถาปี นาม เทวาสฺสทฺรยสฺสทฺริศา เทวา ยามา วา ปญฺจาสทฺโยชนิเกษ วา โยชนคตฺติเกษ วา ปญฺจโย

ชนคติเกษุ วา วิมานะญู ปรวิญญะ กัริทนต์ รมนติ ปริจารยนต์ เอมะวาทิ ภควนฺตฺร สุขาวตฺยา
โลกธาดาวะเตชํ มนุญญานามุทาเรญฺ ปทุเมญฺ คุรภาวสํ ปศุยามิ || 40 ||

สนฺติ ขลฺ ปุณฺตร ภาควนฺ สุตฺตวา ยเอาปปาทุกะ ปทุเมญฺ ปรยงฺโกะ ปฺราทุรภาวนฺติ | ตต
โก' คุร ภาควนฺ เหตุะ กะ ปรตฺยโย ยทนฺเย คุรภาวสํ ปรตฺวิสนฺติ อนฺเย ปุณฺเรปปาทุกะ ปทุเมญฺ
ปรยงฺโกะ ปฺราทุรภาวนฺติ | ภควานาห | เย เต' ชิต โภธิสฺสุตฺตวา อนฺเยญฺ พุทฺธเกษฺเตรญฺ สฺถิตาะ สุขาวตฺยา
โลกธาดาวูปตฺตเย วิจิกิตฺสามุตฺปาทยนฺติ เตน จิตฺเตน กุสฺลมูลานยวโรปยนฺติ เตชามตฺร คุรภาวส
ภาวติ | เย ปุณฺรนิรวิจิกิตฺสามุตฺปาทย จณฺิณฺนํ กงฺกษะ สุขาวตฺยา โลกธาดาวูปตฺตเย กุสฺลมูลานยว-
โรปยนฺติ พุทฺธานํ ภาควตามสงฺกษณานเมวากฺลปยนฺติ อภิสุรทฺทตฺติ อธิมุจฺยนฺเต ต เอาปปาทุกะ
ปทุเมญฺ ปรยงฺโกะ ปฺราทุรภาวนฺติ | เย เต' ชิต โภธิสฺสุตฺตวา มหาสฺสุตฺตวา อนฺยตฺร พุทฺธเกษฺเตรญฺ
สฺถิตาสุจิตฺตมุตฺปาทยนฺติ อมิตาภสฺย ตถาคตฺสยารุหะ สมฺยกฺสํพุทฺธสฺย ทฺรศฺนายน วิจิกิตฺสามุต-
ปาทยนฺติ น กงฺกษนฺตฺยสงฺกํ พุทฺธชฺฌานมฺ สวากฺขมฺลํ จาภิสุรทฺทตฺติ เตชามาปปาทุกานํ ปรยงฺโกะ
ปฺราทุรภาวนํ มุหุรตฺมาเตรณ เหวรุปะ กาโย ภาวติ ตทฺยถานฺเยชํ จิโรปปฺนํ นํ สุตฺตวานมฺ ||
ปศุยาจิตฺ ปรชฺฌาวิเศษํ ปรชฺฌาไวมาตฺรยํ ปรชฺฌาปริหาณํ ปรชฺฌาปริตฺตตามฺ ยตฺตํ หิตาย ปญฺจ-
วรฺยสฺตานิ ปริหีณา ภวนฺติ พุทฺธทฺรศฺนาทฺโฬธิสฺสุตฺตวทฺรศฺนาทฺธมฺสรวณาทฺธมฺสํกถนาต กุสฺล-
มูลจฺรยาเยะ ปริหีณา ภวนฺติ สรวากฺขมฺลสํปตฺติเกะ | ยทํ วิจิกิตฺสาปติไตะ สํชฺฌามนฺสิกาโระ |
ตทฺยถาปิ นาม อชิต ราชฺณะ กษตฺรียสฺย มุรฺธาภิยฺกตฺสย พนฺธนาการํ ภาเวตฺสรวเสาวรณํ ไวหุรยปรตฺ-
ยุปตฺมวสฺสกตฺปฏฺฐมาลยทามกฺลาปี นานารํกวิภาวิตานํ พุญฺยปฏฺฐสํจณฺนํ นานาปุญฺยกุสฺมาภิกิรณ-
มุทารุณฺปิณฺธิรูปิตํ ปฺราสาทหฺรมยนิรฺยูกฺวากฺษเวทิกาไตรณวิจิตฺรํ สปฺตรตฺนํ กิงฺกมิชาลสํจณฺนํ
จตฺรสุริ จตฺตะสฺถณฺณํ จตฺรทวารํ จตฺตะโสปานมฺ | ตตฺร ตสฺย ส ราชฺณะ ปฺตฺระ เกณจิทฺเว กถตฺยเณ
ปรกฺษิปปย ชามฺพุณฺทสฺวรณมฺ ไยรฺนิคฺไทรพฺทโร ภาวติ | ตสฺย จ ตตฺร ปรยงฺโกะ ปรชฺฌปฺตตะ
สฺยาทเนกโคณิกาสฺตฺริณสฺสตุลิกาปรณฺทาสฺตฺริณะ กาลิงฺกปฺราวรณปรตฺยาสฺตฺริณโสตฺตตฺรปทฺจท
อุภยานตฺโลหิโตปฺธานสฺุจิไตร ทฺรศฺนียะ | ส ตตฺร ตทาภิษณฺโณ วา อภิสํปฺนโน วา ภาเวตฺ | พหุ
จาสุยานกวิริํ สฺุจิ วินิตํ ปานโกชนํ ตไตรปนามเยต | ตตฺกิ' มนฺยเส' ชิต อุทาสฺตสฺย ราชปฺตฺรสฺย ส
ปริโกโค ภาเวตฺ | อชิต อาห | อุทาโร ภควนฺ | ภควานาห | ตตฺกิ' มนฺยเส' ชิตาปี ตฺวาสุวาท
เยตฺตตฺร นิสามเยจฺจ เตน วา คฺษุภฺิ วิทฺยาตฺ | อาห | โน หิทํ ภควนฺ อปี ตฺว ขลฺ ปุณฺรยทฺยปฺนิตฺย-
ราชฺณา ตตฺร พนฺธนาการะ ปกฺษิปปโต ภาเวตฺ ส ตโต โมกฺษเมวากงฺกษะตฺ | อภิชาตานุ กุมารานมาตฺยาน
สฺตฺรยาคาราญ เสรฺษฺจโน กถปตฺตินํ โกฏฺฐราชํสาสุจ ปรเยษฺเยทฺย เอนํ ตโต พนฺธนาการาตฺ-
ปริโมจเยเย | กิ' จาปี ภควิสฺตสฺย ราชกุมารสฺย ตตฺร พนฺธนาการะ นาทฺริตฺเต นาทฺร ปรีมุจฺยเต-
ยวณฺน ราชา ปฺรสาทมฺปทฺรศฺยติ | ภควานาห | เอมะวาชิต เย เต โภธิสฺสุตฺตวา วิจิกิตฺสาปติตะ
กุสฺลมูลานยวโรปยนฺติ กงฺกษนฺติ พุทฺธชฺฌานมฺ กิ' จาปี เตน พุทฺธนามสฺรวณเณ เตน จ

จิตตปราพมาเตรณาตฺร สุขาวตฺยา โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต น ตฺว ขลฺเวปปาทูกาเ ปทุมเมฆุ ปฺรยงฺโกเ
 ปฺราทฺรทฺรทฺวณฺติ อปี ตฺว ปทุมเมฆุ ภรฺทฺวาสํ ปฺรทฺวสนฺติ | กิํจํปี เตยฺมา ตฺโรทฺรทฺยานวิมานสํหฺมา
 สํติยฺจนฺเต | นาสตฺยจฺจารปฺรสุรารมฺ นาสติ เขมฺมสิํหาณกมฺ น ปฺรติภูถิ มนสํ ปฺรวรตเต | อปี ตฺว ขลฺ
 ปฺนํ ปณฺจ วรฺชศตานิ วิรฺหิตา ทฺวณฺติ พุทฺธทฺรทฺสเนน ธรรมสฺรวณฺเนน โพธิสฺตตฺวทฺรทฺสเนน
 ธรรมสํกถยวินิสงฺเขน สรฺวกุสฺลมูลฺเนน ธรรมจฺรยภิกฺขุ | กิํจํปี เต ตตฺร นาทิรฺมณฺเต น ตฺวณฺติ วิชานนฺติ |
 อปี ตฺว ขลฺ ปฺนํ ปฺรวาปฺรณํ กุชฺฌปิตฺตเต กุชฺฌตเต ปศฺจจฺณานิยมฺกฺรณนฺติ | น ใจฺยา ตโต นิยมฺกฺรณตํ
 นิยมฺกฺรณํ ปฺรชฺฌายต อฺรทฺธวณฺตสฺสทฺริยควา | ปศฺยาชิตฺต เอตฺรหิ นาม ปณฺจกิริยวรฺชสฺสทฺริยพฺพหฺน
 พุทฺธโกณฺณิยตฺตสทฺสโรปสฺถณานิ สยฺรพฺพหฺนปฺริมาณาสํหฺเขยยาปฺรเมยานิ จ กุสฺลมูลานยวโรปิตฺตยฺยานิ
 | ตตฺสรวํ วิจิกิตฺตาทิเมณฺ วิณาสยฺนติ | ปศฺยาชิตฺต กิณฺณมฺหเต' นรฺ-ถาย โพธิสฺตตฺวานํ วิจิกิตฺต-
 สํวรตต อิติ | ตสฺมาตตฺรหิ อชิตฺต โพธิสฺตตฺวโรนฺริวิจิกิตฺตสโรโพธิ- จิตฺตมตฺตปาทฺย กุชฺฌปฺร-
 สรฺวสฺตตฺวทิตฺตสุขาณานิย สามรฺถยปฺรติมฺภาวํ สุขาวตฺยา โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต กุสฺลมูลานิ ปฺริมาณ-
 ยิตฺตยฺยานิ ยตฺร ภกฺวานมิตถาสฺสทฺถาคโต' รุหนํ สมฺยกฺสํพุทฺธํ || 41 ||

เอวเมวเต' ชิตฺต โพธิสฺตตฺวโ ภกฺวานตเมตทวโจตฺ | กิํ ปฺนรฺกถวํ โพธิสฺตตฺวา อิติ
 พุทฺธเกยฺยตฺตปฺริณิยปฺนนา อนฺนํยํ วา พุทฺธทฺวานํ ภกฺวานตเมตทวโจตฺ สุขาวตฺยา โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต
 | ภกฺวานาห | อิติ หุชิตฺต พุทฺธเกยฺยตฺตทฺว สปฺตติโกณฺณิยตฺตานิ โพธิสฺตตฺวานํ ปฺริณิยปฺนนานิ ยานิ
 สุขาวตฺยา โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต ปฺริณิยปฺนนานามวโรตฺติกานํ พุทฺธพฺพหฺนโกณฺณิยตฺตสทฺสราณ-
 ยวโรปิตฺตํ กุสฺลมูลํ ละ กะ ปฺนรฺวาทสฺตตํ ปฺริตฺตโร กุสฺลมูลํ | 1. พุทฺธปฺรทฺสสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ
 กาทฺยภฺวาทสโกณฺณิยตฺตตฺตานิ โพธิสฺตตฺวานํ สุขาวตฺยา โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | ปฺรวาณตฺเร ทิกฺขณ
 2. รตฺนากโร นาม ตถาคโต วิหริติ | ตตฺตยฺยานนฺติ กานนฺตวาทิโพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา โลกธ-
 าดาวุปปตฺตยฺนเต | 3. โชยติยปฺรทฺสสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺทวาทิโพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 4. อมิตปฺรทฺสสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตปณฺจวิํสฺติโพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 5. โลกปฺรทฺสสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 6. นาทิกิริยวโรตฺติกานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 7. วิรฺชปฺรทฺสสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตปณฺจวิํสฺติโพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 8. สิํหสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 9. สิํหสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 10. สฺริยวโรตฺติกานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ สุขาวตฺยา
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 11. นเรนฺทฺรราชสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 12. พลาภิชฺฌนสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ
 โลกธาดาวุปปตฺตยฺนเต | 13. ปุชฺฌปฺรทฺสสฺย ตถาคตฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ กาทฺตยฺยานนฺติ โพธิสฺตตฺวโกณฺณิยํ

เอกปรสธานปรสธิดา เอเกนาษฎาเหน นวติกลุปโกฏินิยุตศตสหสราณี ปศุจามุขีกถย
 สุขาวตฺยา โลกธาตาวุปตฺสยฺนเด | 14.ชวลนาธิปเตสฺสธาคตฺสยฺนตีกาททวาทศโพธิสฺสตฺวาโกฏยะ
 สุขาวตฺยา โลกธาตาวุปตฺสยฺนเด | 15.ไวสารทฺยปรุปตฺสย ตธาคตฺสยฺนตีกาทโกณสฺปตติ-
 โพธิสฺสตฺวาโกฏยะ สุขาวตฺยา โลกธาตาวุปตฺสยฺนเด' มิตาภสฺย ตธาคตฺสย ทฺรสนาย วนทนาย-
 ปรยฺอุปาสนาย ปริปรุจณนาย ปริปรุศฺนิกฺรณาย | เอเตนาชิต ปรยาเขณ ปริปรุณกฺลุปโกฏินิยุตฺ นามเชยานิ
 ปริกิริตฺเตยฺ เตมฺหา ตธาคตานา เขยฺยสฺสเต โพธิสฺสตฺวา อุปสักรามนฺติ สุขาวตฺยา โลกธาเตา ตมมิตาภํ
 ตธาคตํ ทฺรชฺฌํ วนทิตฺตํ ปรยฺอุปาสิตฺตมฺ น สกยฺสจ ปรยฺนโต' ธิณฺตมฺ || 42 ||

ปศุยาชิต กิตตสุลพฐลาภาสฺเต สตฺตฺวา เย' มิตากสฺย ตถาคตสฺยารหตะ สมฺยกฺสํพุทฺธสฺย
นามธฺเญ โสรัชฺชนฺติ | นาปี เต สตฺตฺวา หินาธมฺมกฺติกา ภวียชนฺติ เย' นุตส เอกจิตฺตปฺรสาทมปี ตสฺมिํ
สฺตถาคเต' ภิลปฺยนฺเต อสฺมิํสฺจ ธรรมปฺรยาเย | ตสฺมาตฺตฺรหฺยชิต อาโรจยา มิ วะ ปฺรติเวทยา มิ สเทวทฺสย
โลกสฺย ปฺรโต' สฺย ธรรมปฺรยาเยสฺย สฺรวาณาเย | ตฺริสาหสฺร มหาสาหสฺร มปี โลกธาคฺคณฺนิปฺรณมวคาห
อติกรโมกจิตฺโตตฺตปาทมปี ปฺรติสาโร น กรตฺวเย | ตตฺถกสฺย เหโตะ | โพธิสฺตฺตฺวาโกฏฺโฏ
หฺยชิตาสรฺวณาเทสาเมวรูปาณา ธรรมปฺรยาเยณา วิวรฺตนฺเต' นุตฺตรายาเย สมฺยกฺสํโพธะ | ตสฺมาทสฺย
ธรรมปฺรยาเยสฺยาสฺยาสฺย สฺรวโณทฺทฺรหฺนธรรณารุํ ปฺรยาเยปฺตเย วิสฺตฺเรณ สํปฺรกาสาเย ภาวนาารุํ
จ สุมหทฺวิริยมารพฺพชฺช | อนนฺตส เอกราตฺริ' ทินมปฺเยกโคโทมหาตฺร มฺยนฺตสเย ปฺรตฺตกาโรปีติ กถฺตฺวา
สฺลิจิโต ธารยิตฺวเย | ศาสฺตฺถสฺสํชา จ ตโตโรปาธฺยาเย กรตฺวเยจฺจติ กฺยิปฺรณมปริมิตานุ สตฺตฺวาน-
'ไววรฺตติกถเว' นุตฺตรายาเย สมฺยกฺสํโพธะ ปฺรติยฺจาปยิตฺมฺ ตจฺจ ตสฺย ภควโต' มิตากสฺย ตถาคตสฺย
พุทฺธเกษฺตรํ ทุรยฺญมาตฺมณฺสจ วิชฺชํภา พุทฺธเกษฺตรคฺคณาลํการวฺยหสํปํ ปฺริศฺรหิํคฺคมิติ || อปี ต
ขลวฺชิตาตฺตฺยรํ สฺลพฐลาภาสฺเต สตฺตฺวา อวโรปีตคฺคณมฺลละ ปฺรวิจฺชนกถฺตาทิการา พุทฺธาริยฺชิตาสฺย
ภวียชนฺติ เยชามนาคเต' ฐวณิ ยาวตฺสทฺธมฺมวิปฺรโลเป วรฺตมาน อิม เอวรูปา อูทารา ธรรมปฺรยาเย
สฺรวพุทฺธสํวรฺณิตาเย สฺรวพุทฺธปฺรตฺสตาเย สฺรวพุทฺธานุชฺชาตา มหตะ สฺรวชฺชชฺชานสฺย กฺยิปฺรมา-
หารกาเย โสฺตรฺตฺราวภาสฺมาคมิชฺชนฺติ | เย สฺรวตฺวา จิถารปฺรติปฺราโมทฺยํ ปฺรติลปฺสฺยนฺต อูทฺทฺรหิชนฺติ
ธารยิชนฺติ วาจยิชนฺติ ปฺรยาเยปฺสฺยนฺติ ปฺเรกฺโย วิสฺตฺเรณ สํปฺรกาสะยิชนฺติ, ภาวนาภิตาสฺย
ภวียชนฺตฺยนฺตโส ลิจิตฺวา ปฺนุชยิชนฺติ พฺพ จ เต ปฺนุชฺยํ ปฺรตฺวิยิชนฺติ ยสฺย น สฺกฺรา สํชฺยา กรตฺม ||
อิติ หฺยชิต ยตฺตถาคเตน กรตฺวเย กถฺตํ มยา | ยฺยมาภิตฺตานี' นิรวิจฺจิจิตฺตสฺยาเยกะ กรณิเย | มา สํช-
ตาสจฺกมณาวรณํ พุทฺธชฺชานมฺ | มา ภูตฺสรวาการาวโรปีตฺรตนมเย พนฺธนาการ ปฺรเวสะ | ทฺรุลโก-
หฺยชิต พุทฺธโตปาทะ | ทฺรุลภา ธรรมเทสนา | ทฺรุลภา กฺยณฺสํปตฺ | อาชฺยาตา จาจิตฺ มยา สฺรวคฺคณมฺ
ปารมิตาปฺราปฺติเย | ยฺยมิทานิภยฺชยต ปฺรติปฺทฺยชฺช | อสฺย ขลฺ ปฺนุชฺชิต ธรรมปฺรยาเยสฺย มหตี
ปฺรินฺทนา กโรมิ | อวิปฺรณาสาย พุทฺธธฺรมาณามนฺตฺรชานาย ปฺรากรมิชฺชย มา ตถาคตาชฺช-
โกชกฺกยิชนฺติ || 43 ||

อด ขลุ ปุณรภควาสตสุขำ เวลายามิมา คาลา อภาสต |
 น เม อภตตปุณยานำ สุรวา เกษยนติ อีทตฺตาสะ |
 เย ตฺเต ศฺร สิทฺธารุณะ โศรมฺยนติ จ อิมำ คิริม || 1 ||
 ทณฺโฏ ไยสจฺ หิ สํพุทฺโธ โลกนาถะ ปฺรภักฺระ |
 สเคารไวะ ศฺรโต ธรรมะ ปฺริติํ ปฺราปฺตฺยนติ เต ปฺราม || 2 ||
 น ศกฺต หิเนหิ กุสิทฺทณฺฏิกิระ |
 พุทฺธาน ธรรมเมษุ ปฺรสาท วินฺทิตุม |
 เย พุทฺธเกษฺเตรเมษุ อการุณิ ปุชฺชา |
 ไตรโลกนาถาน จรฺยาสุ คิกฺขิณฺ || 3 ||
 ยถาณฺธการะ ปฺรุโธ หุยจกฺษะ |
 มารุคํ น ชานะ กุตุ สํปฺรภาสเยตฺ |
 สรวํ ตถา สุรวาก พุทฺธชฺชานะ |
 อชานกาะ กิํ ปุณฺรทฺย สตฺตฺวะ || 4 ||
 พุทฺโธ หิ พุทฺธสฺย คุณฺมา ปฺรชานเต |
 น เทวนาคาสฺรยภฺยสุรวากะ |
 อนนฺกพุทฺธาน ปิ โน คติ ยโธ |
 พุทฺธสฺย ชฺชานะ หิ ปฺรภาสฺยมาเน || 5 ||
 ยทิ สรวสฺตฺตฺวะ สมตฺตา ภเวยฺะ |
 วิสุทฺธชฺชานะ ปรมารุโธวิทาสะ |
 เต กลฺลปโกฏฺฐิธ วาปี อุตฺตเร |
 ไนกสฺย พุทฺธสฺย คุณฺมานุ กเถยฺะ || 6 ||
 อตฺตฺรานนฺตเร นิรวุตฺเต เต ภเวยฺะ |
 ปฺรภาสฺมาเน พหุกลฺลปโกฏฺฐิธ |
 น จ พุทฺธชฺชานสฺย ปฺรมาณฺ ลภยเต |
 ตถา หิ ชฺชานาสฺสจฺจํ ชินานาม || 7 ||
 ตสฺमानฺนระ ปณฺทิต วิชฺชชาตฺติยะ |
 โย มหฺย วากฺยมภิสฺสฺรทฺทเทย |
 กถฺตฺตฺสนำ ๕ สากฺษาชฺชินชฺชานมารุคาน |
 พุทฺธะ ปฺรชานํ ติ คิรามุทฺธิเรตฺ || 8 ||
 กทาจิ ลภยติ มนฺนุชฺชลาภะ |
 กทาจิ พุทฺธาน ปิ ปฺราทฺรภาวะ |

ภาคผนวก ข

คัมภีร์สุขาวตีวยุทธ ฉบับแปล

สุขาติวญสูตร

โอม ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระรัตนตรัย | โอม ขอความนอบน้อมจงมีแด่
พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ซึ่งเปี่ยมด้วยศิริ | ขอความนอบน้อมจงมีแด่
พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระอริยสาวก และพระปัจเจกพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง ทั้งใน
อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งประคิณฐานตั้งมั่นอยู่แล้วในโลกธาตุทั้งสิบทิศ อันประมาณมิได้
และหาที่สุดมิได้ | ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระอมิตาภะ | ขอความนอบน้อมจงมีแด่ผู้มีจิตใจ
ตั้งอยู่ด้วยคุณงามความดีอันใครๆไม่อาจจินตนาการได้ ||

ข้าแต่พระมุณี ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระอมิตาภะ แด่พระชินศรี และแด่พระองค์ท่าน |

อนึ่ง ข้าพเจ้ายอมถึงแดนสุขาติด้วยความอนุเคราะห์ของพระองค์ท่าน ||

ข้าพเจ้ายอมถึงแดนสุขาติอันมีพุ่มไม้อันวิจิตรงดงามไปด้วยทอง |

อันนำรื่นรมย์ปรีดา อันประดับแล้วด้วยพระโอรัสทั้งหลายแห่งพระสุคตเจ้า ||

อันเป็นที่อาศัยพระองค์ท่าน ผู้ทรงมีพระเกียรติยศอันขจรขจาย และผู้มีปัญญา |

ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งดินแดนนั้นซึ่งเต็มไปด้วยรัตนมณีมากมาย ||

(พระอานนท์) ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ | สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับ ณ
เขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ จำนวน 32,000 รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น
เป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้อยู่ห่างไกลจากกิเลส ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วโดยชอบด้วยปัญญาญาณ ผู้มีจิต
พิจารณาเห็นโดยรอบแล้ว ผู้สิ้นสังโยชน์แห่งภพชาติโดยรอบ ผู้บรรลุแล้วซึ่งประโยชน์โดยลำดับ
ผู้มีชัยแล้ว ผู้ได้รับการฝึกฝนตนเองอย่างสูงสุด ผู้มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ผู้มีปัญญาหลุดพ้นดีแล้ว ผู้เป็น
พระมหานาคะ (ผู้ประเสริฐเลิศล้ำ) ผู้ได้อภิญญา 6 ผู้มีความชำนาญ ผู้บรรลุวิโมกษฌานสมบัติ
8 ผู้มีพลญาณ ผู้มีความรู้ยิ่งในอภิญญา ผู้เป็นเถระและผู้เป็นมหาสาวก | อาทิ เช่น | 1. พระอาชญาต
เถกณทินยะ 2. พระอัสวชิตะ 3. พระพาฬปะ 4. พระมหานามะ 5. พระภัทรชิตะ 6. พระยโสเทวะ
7. พระวิมล 8. พระสุพาหุ 9. พระปฐมนโมตรายณินุตระ 10. พระอรุฬิวากาษยปะ 11. พระนที
กาษยปะ 12. พระคยาภาสยปะ 13. พระกุมารกัสสปะ 14. พระมหากัสสปะ 15. พระสารีบุตร
16. พระมหาโมคคัลลานะ 17. พระมหาเถรชูลยะ 18. พระมหากฬิสะ 19. พระมหาจุณฑะ
20. พระอนิรุทธ 21. พระนันทิกะ 22. พระกัมปิละ 23. พระสุภูติ 24. พระเรวตะ

25. พระขทิรวนิกะ 26. พระวฤณะ 27. พระสวาคต 28. พระอโหมหาราช 29. พระปารายณิกะ 30. พระปิตกะ
31. พระจุลปิตกะ 32. พระนันทะ 33. พระราหุล 34. พระอานนท์ผู้มีอายุ

พระภิกษุทั้งหลายเหล่านี้และเหล่านี้ ล้วนเป็นผู้บรรลุอุกฤษฏญาณ ผู้เป็นมหาสาวก และผู้เป็นเถระ เว้นไว้แต่บุคคลผู้หนึ่งซึ่งยังคงมีกิจที่ต้องกระทำการศึกษาและปฏิบัติ ผู้นั้น คือ พระอานนท์ผู้มีอายุ | พร้อมด้วยพระโพธิสัตว์มหาสัตว์อีกมากมาย โดยมีพระไมเตรยะเป็น ประธาน || 1 ||

ลำดับนั้นแล พระอานนท์ผู้ประเสริฐได้ลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าอุตตราสงฆ์คลุมเฉียง บ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่พื้นดิน ประนมอัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่นั้น แล้วกราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระอินทรีย์ทั้งหลายของพระองค์ผุดผ่องนักแล พระฉวีวรรณก็บริสุทธิ ทั้งดวงพระพักตร์งดงามผ่องใส และมีรัศมีสีเหลืองงามเปล่งปลั่ง | เมฆในฤดูใบไม้ร่วง ที่มีสีขาว บริสุทธิ สว่าง กระฉ่าง และมีรัศมีสีเหลืองเรืองรอง ฉั่นไฉ พระอินทรีย์ทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคก็ผุดผ่อง สีพระพักตร์บริสุทธิ พระฉวีวรรณสว่างผ่องใส และมีรัศมีสีเหลืองงดงาม ฉั่นนั้น | ข้าแต่พระผู้มีพระภาค อีกทั้ง น้ำหนักทองชมพูนทหนึ่งนิกะ¹ ถูกใส่เข้าไปที่ปากเตาไฟโดยช่างทองผู้เชี่ยวชาญ หรือช่างผู้ฝึกฝนจนสำเร็จด้วยดีแล้ว จึงนำไปวางไว้บนผ้าป่านชุบน้ำมัน (ผ้ากำมะหยี่สีแดง) กลายเป็นทองที่บริสุทธิ พระฉวีวรรณสว่างผ่องใสและมีรัศมีสีเหลืองงดงาม ฉั่นนั้น | ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ยิ่งไปกว่านั้น ในกาลก่อนนี้ ข้าพระองค์ก็มีเคยทราบเลยว่า พระอินทรีย์ทั้งหลายของพระตถาคตผุดผ่อง สีพระพักตร์บริสุทธิ พระฉวีวรรณขาวผ่อง และมีรัศมีสีเหลืองเรืองอร่าม เช่นนี้แล | ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์จึงมีความคิดอย่างนี้ว่า โอ! ในวันนี้ พระตถาคตทรงประทับอยู่ด้วยพระพุทธรูป (ภาวะของพุทธรูป) พระชินวิหาร (ภาวะของชินเจ้า) พระสัพพัญญุตวิหาร (ภาวะของพระสัพพัญญู) | โอ! ในวันนี้ พระตถาคตทรงประทับอยู่โดยพระมหานาควิหาร (ภาวะของพระมหานาค) | พระตถาคต (สากยมนี) คงจะระลึกถึงพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน |

¹ มาตรการชั่งน้ำหนักทองสมัยโบราณ

เมื่อพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสกับพระอานนท์ผู้มีอายุว่า ที่กล่าวมานั้นดีแล้ว ดีแล้ว อานนท์ | เหล่าเทวดาทั้งหลายได้กล่าวแนะนำเนื้อความนี้แก่เธอหรือ ? หรือว่าจะเป็นพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่กล่าวเนื้อความนั้นแก่เธอ ? หรือว่าเธอรู้เช่นนี้ด้วยญาณที่เกิดจากการพิจารณาเหตุที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอย่างนั้นหรือ ?

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว พระอานนท์ผู้มีอายุจึงได้กราบทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เหล่าเทวดาทั้งหลายไม่ได้กล่าวแนะนำเนื้อความนี้แก่ข้าพระองค์ แม้แต่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าก็ไม่ได้กล่าวแนะนำเนื้อความนี้ | ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าแต่เนื้อความเช่นนี้ปรากฏมีแก่ข้าพระองค์ด้วยญาณจากการพิจารณาของข้าพระองค์เอง ว่า ในวันนี้พระตถาคตย่อมประทับอยู่โดยพระพุทธรูปวิหาร พระชินวิหาร พระสัพพัญญุตวิหาร | หรือพระตถาคต(สากยมุนี) คงจะระลึกถึงพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบันเป็นแน่” |

เมื่อพระอานนท์กราบทูลเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสกับพระอานนท์ผู้มีอายุว่า ที่กล่าวมานั้น ดีแล้ว ดีแล้ว อานนท์ | ปัญหาของเธอนั้นเป็นเลิศแน่ทีเดียว² การไคร่ครวญของเธอก็ยอดเยี่ยม ปฏิภาณของเธอถึงดงาม | ลูก่อน อานนท์ ! เธอนับว่าได้ปฏิบัติ เพื่อความสุขแก่เหล่าชนหมู่มาก เพื่อความอนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่หมู่ชนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายซึ่งเธอคิดถึงเรื่องที่เธอควรถามกับพระตถาคต | พระอานนท์พึงรวบรวมญาณตรัสสนะในพระผู้มีพระภาคตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอันประมาณมิได้ อันคำนวณมิได้ และมีได้พึงทำลายญาณของพระตถาคตเลย ด้วยประการฉะนี้ | เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? ลูก่อน อานนท์ พระตถาคตเป็นผู้มีญาณตรัสสนะที่ไม่เป็นเหตุให้ถูกทำลาย | อานนท์ พระตถาคตได้ปรารถนาญาณพึงดำรงอยู่ตลอดกาลปี ด้วยการบิณฑบาตครั้งเดียวหรือ หนึ่งร้อยกาลปี หรือหนึ่งพันกาลปี หรือหนึ่งแสนกาลปี หรือตราบเท่าหมื่นโกฏิ แสนโกฏิกาลปี หรือยิ่งๆขึ้นไปกว่านั้นก็ได้ และอินทรีย์ทั้งหลายของพระตถาคตก็ไม่ถูกทำลาย สัพพะพัคตรก็ไม่เปลี่ยนแปลง แม้แต่พระฉวีวรรณก็ไม่ถูกทำลาย | เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ?

² คำว่า “อนุมิณฺข” นักแปลชาวจีนทั้งหลายได้แปลว่า “คำถาม, ปัญหา”, ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East, Vol. XLIX part II (Delhi : Motilal Banarsidass, 1965), 4.

| เป็นเช่นนั้นแหละ อานนท์ พระตถาคตได้บรรลุแล้วซึ่งบรมมีชั้นสูงซึ่งเกิดจากสมาธิ | คุณก่อน อานนท์ การอุบัติขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกนี้เป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก | การเกิดขึ้นของดอกอุทุมพรในโลกนี้เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งใด การอุบัติขึ้นของพระตถาคตทั้งหลาย ผู้ปรารถนาสิ่งอันเป็นประโยชน์ ผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้ให้ความอนุเคราะห์ และผู้เต็มเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งนั้น |

อีกประการหนึ่ง อานนท์ นั่นคือพระอานุภาพของพระตถาคตเอง ซึ่งเธอย่อมคิดว่าเนื้อความนี้ควรถามกับพระตถาคต เพราะการกำเนิดขึ้นในโลกของสรรพสัตว์ ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ของสัตว์โลกทั้งหลายนั้น ก็เพื่อประโยชน์ของพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก อานนท์! ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงทำมันไว้ในใจอย่างดีและอย่างถูกต้องเถิด | เราจะบอกเธอ | “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอจงเป็นเช่นนั้น” พระอานนท์ผู้มีอายุได้กราบทูลตอบพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประการฉะนี้ || 2 ||

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า คุณก่อน อานนท์ เมื่อครั้งอดีตกาลนานมาแล้ว ในอสงไขยกัลป์ หรือยาวนานเกินกว่าอสงไขยกัลป์ขึ้นไป จนประมาณมิได้ จินตนาการมิได้ ณ กาลก่อนนี้ | โดยสมัยนั้นแล พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระนามว่า (1) ทีปังกร ได้อุบัติขึ้นแล้วในโลก | คุณก่อน อานนท์! ถัดจากพระพุทธเจ้าทีปังกร ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (2) ประตাপวัต | ถัดจากพระตถาคตประตাপวัต ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (3) ประภากร | ถัดจากพระตถาคตประภากร ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (4) จันทนคันธะ | ถัดจากพระตถาคตจันทนคันธะ ได้มีพระตถาคต พระนามว่า (5) สุเมรุกลปะ | โดยถัดจากพระตถาคตสุเมรุกลปะไปอีก พระตถาคตเจ้าทั้งหลายได้มีขึ้น ดังนี้ คือ พระตถาคตมีพระนามว่า (6) จันทนะ, มีพระนามว่า (7) วิมลानนะ, มีพระนามว่า (8) อนุปลิปตะ, มีพระนามว่า (9) วิมลประกะ, มีพระนามว่า (10) นาคากิฏฐ, มีพระนามว่า (11) สุริโยทนะ, มีพระนามว่า (12) คิริราชโฆชะ, มีพระนามว่า (13) เมรุภูชะ, มีพระนามว่า (14) สุวรรณประกะ, มีพระนามว่า (15) ชโยติษประกะ, มีพระนามว่า (16) ไวยุทธนิรภาสะ, มีพระนามว่า (17) พรหมโฆชะ, มีพระนามว่า (18) จันทราภิกุ, มีพระนามว่า (19) ตูรยโฆชะ, มีพระนามว่า (20) มุกตกุสุมประติมันฑิตประกะ, มีพระนามว่า (21) ศรีภูชะ, มีพระนามว่า (22) สาครวรพุทธิวิกิริชิตาภิกษณะ, มีพระนามว่า (23) วรประกะ, มีพระนามว่า (24) มหาคันธราชนิรภาสะ, มีพระนามว่า (25) วยปคตจิลมลประติโฆชะ, มีพระ

นามว่า (26) ศุภกฤษ, มีพระนามว่า (27) รัชชชหะ, มีพระนามว่า (28) มหาคุณธรพุทธิปราป
 ตาภิษณะ, มีพระนามว่า (29) จันทรสุรยชีหมีกรณะ, มีพระนามว่า (30) อุตตปโตไวฑูรยนิรภาส, มี
 พระนามว่า (31) จิตตธาราทุทธิสังกุสมิตายุกตะ, มีพระนามว่า (32) ปุชปาวตีวนราชสังกุสมิ
 ตาภิษณะ, มีพระนามว่า (33) ปุชปากระ, มีพระนามว่า (34) อุทกจันทร, มีพระนามว่า (35)
 อวิทธานธการวิธวังสนกระ, มีพระนามว่า (36) โลเกนทร, มีพระนามว่า (37) มุกตัจฉัตรประवाद
 สทฤศ, มีพระนามว่า (38) ดิษยะ, มีพระนามว่า (39) ธรรมมตีวินันทิตราชะ, มีพระนามว่า (40)
 สิงหสาครชฎวินันทิตราชะ, มีพระนามว่า (41) สาครเมรุจันทร, มีพระนามว่า (42) พรหมสวร
 นาทากินันทิตะ, มีพระนามว่า (43) กุสุมสัมภวะ, มีพระนามว่า (44) ปราปตเสนะ, มีพระนามว่า (45)
 จันทรภานุ, มีพระนามว่า (46) เมรุกุต, มีพระนามว่า (47) จันทรประภะ, มีพระนามว่า (48) วิมลเนตระ,
 มีพระนามว่า (49) คิริราชโฆโษสวร, มีพระนามว่า (50) กุสุมประภะ, มีพระนามว่า
 (51) กุสุมวฤชฎยภิประกีรณะ, มีพระนามว่า (55) รัตนภิภาสะ, มีพระนามว่า (56) นิมิ, มีพระนาม
 ว่า (57) มหายุหะ, มีพระนามว่า (58) วยปคตจิลโทษะ, มีพระนามว่า (59) พรหมโฆษะ, มีพระนาม
 ว่า (60) สัปตรัตนากิวฤชฎะ, มีพระนามว่า (61) มหาคุณธร, มีพระนามว่า (62) มหาตมาล-
 ปัตตรจันทนกรทมะ, มีพระนามว่า (63) กุสุมากิษณะ, มีพระนามว่า (64) อัชฌานวิธวังสนะ, มีพระ
 นามว่า (65) เกสรี, มีพระนามว่า (66) มุกตัจฉัตร, มีพระนามว่า (67) สุวรรณครกะ, มีพระนามว่า
 (68) ไวฑูรยครกะ, มีพระนามว่า (69) มหาเกตุ, มีพระนามว่า (70) ธรรมเกตุ, มีพระนามว่า (71)
 รัตนเกตุ, มีพระนามว่า (72) รัตนศรี, มีพระนามว่า (73) โลเกนทร, มีพระนามว่า (74) นเรนทร, มี
 พระนามว่า (75) การุณิกะ, มีพระนามว่า (76), โลกสุนทร, มีพระนามว่า (77) พรหมเกตุ, มีพระ
 นามว่า (78) ธรรมมตี, มีพระนามว่า (79) สิงหะ, มีพระนามว่า (80) สิงหมติ |

คุณก่อน อานนท์ โดย
 ถัดจากพระตถาคตสิงหมติไปได้มีพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระนามว่า โลกสวร-
 ราชะได้อุบัติขึ้นในโลก เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและพระจรรยา เป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้ง
 แก่โลก เป็นสารathiผู้ฝึกนุรุษ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นผู้
 จำแนกธรรม |

คุณก่อน อานนท์ อีกอย่างหนึ่ง ในศาสนาของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธ
 พระองค์นั้น มีภิกษุรูปหนึ่งมีพระนามว่า ธรรมากร เป็นผู้ถึงพร้อมยิ่งนักด้วยสติ ความเข้าใจ ความ
 รอบคอบ ปัญญาอย่างยิ่ง เป็นผู้มีความเพียรและจริยาวัตรอันประเสริฐอย่างยิ่ง || 3 ||

ดูก่อน อานนท์ ครั้งนั้นแล พระภิกษุธรรมากรองคั้น ได้ลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้า
อุตตราสงค์คลุมเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วคุกเข่าด้านขวาลงที่พื้นดิน ประนมอัญชลีไปยังทิศที่พระผู้มี
พระภาคตถาคตโลกेशวราจะประทับอยู่นั้น แล้วกราบนมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้า กล่าวสวดดีด้วย
คาถาทั้งหลายต่อหน้าพระพักตร์ในเวลานั้นว่า

ข้าแต่พระองค์ แสงสว่างอันไม่มีประมาณ ผู้มีปัญญาเป็นอนันต์และไม่มีผู้เปรียบได้
แสงสว่างอื่นใดย่อมไม่มีในที่นี้ แสงสว่างของพระจันทร์ พระสีวะ แก้วมณี และพระอาทิตย์หา
ได้ส่องสว่างไปในโลกทั้งปวงไม่ || 1 ||

แม้ว่ารูปอันหาที่สุดไม่ได้ มีอยู่ในพระองค์ผู้ประเสริฐสุดในหมู่มสัตว์ อนึ่ง พระสุรเสียง
ของพระพุทธร่องค์ก็ยังก้องหาที่สุดมิได้เหมือนกัน ใครๆอื่นในโลกนี้ผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา และ
ความเพียร เช่น พระองค์ย่อมไม่มี || 2 ||

ธรรมะของพระองค์เป็นธรรมอันลึกซึ้ง ไพศาล และละเอียดอ่อน อันว่าพระองค์ผู้
ประเสริฐในหมู่พุทธะ ทรงเป็นอจินไตย เหมือนดั่งมหาสมุทร ดังนั้น ความล้าพองใจของพระ
ศาสดาย่อมไม่มี พระองค์ได้ละทิ้งโทษทั้งปวง แล้วจึงไปสู่ฝั่งโน้น (พระนิพพาน) || 3 ||

อนึ่ง พระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐในหมู่พระพุทธเจ้า ทรงมีเดชอันอนันต์ ทรงเปล่งแสง
ไปทั่วทุกทิศ ทรงเป็นราชาเหนือราชา ด้วยเหตุนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของ
แห่งธรรม (พระธรรมสวามี) พึงปลดปล่อยประชาชนให้พ้นจากความชราและความตาย || 4 ||

ข้าพระองค์จะขอสมทานพรอันประเสริฐเลิศล้ำด้วยธรรมเหล่านี้ คือ ทาน สมณะ(สันติ)
ศีล ขันติ วิริยะ ฌาน และสมาธิ ข้าพระองค์จะเป็นพระพุทธเจ้าผู้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งปวง || 5 ||

มีพระพุทธเจ้ามากมายหลายแสน โกฎิพระองค์เป็นอนนทอนันต์ดุจเม็ดทรายในแม่น้ำคง
คาซึ่งหาที่สุดมิได้ เมื่อข้าพเจ้าแสวงหาพระโพธิญาณอันประเสริฐสุด จะขอบูชาพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายผู้เป็นที่พึ่ง ผู้หาที่เปรียบมิได้ตลอดกาลทั้งปวง || 6 ||

เขตแดนเกษตรอื่นๆจำนวนมากเป็นอนันต์มีอยู่ ข้าพระองค์จักเปล่งแสงสว่างไปใน
เกษตรอันเป็นโลกธาตุที่มีมากมายเหมือนดั่งเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาเหล่านั้น ทุกหนทุกแห่ง
หลังจากที่ได้ปรารภ(ลงมือกระทำ) ความเพียรนั้นแล้ว || 7 ||

ขอให้แดนเกษตรของข้าพระองค์จงกว้างใหญ่ สูงส่ง ประเสริฐ ข้าพระองค์ขอกระทำที่
แห่งนี้ ซึ่งมีมลทินให้ประเสริฐ บริสุทธ์ผุดผ่อง และจะอธิบาย(ทำให้แจ่มแจ้ง)ซึ่งความสุขที่เกิดจาก
นิพพานธาตุอันหาที่เปรียบมิได้ โดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก || 8 ||

สัตว์ทั้งหลายซึ่งมาจากทั้งสิบทิศ เมื่อไปสู่แดนเกษมณนั้นแล้ว ขอให้พบความสุขของ
ข้าพระองค์โดยฉับพลัน ขอให้พระพุทธรองค์ทรงสอนความจริงสูงสุดแก่ข้าพระองค์ในที่นี้ ข้า
พระองค์จะยังกำลังความเพียรและฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง || 9 ||

ข้าพเจ้าผู้รู้แจ้งโลกทั้งสิบทิศ ผู้มีญาณอันสูงสุด แม้เขาเหล่านั้นก็ยังเตือนจิตของข้า
พระองค์ให้รู้โดยทั่วตลอดเวลา แม้ข้าพระองค์จะไปสู่นรกอเวจีและดำรงอยู่ที่นั่นตลอดกาล แต่ข้า
พระองค์จะไม่เปลี่ยนแปลงพลังความตั้งใจ || 10 || || 4 ||

ดูก่อน อานนท์ ลำดับนั้นแล พระภิกษุธรรมาภนั้น ได้กล่าวคำสวดดี พระตถาคต
โลกेश्वรราชผู้มีพระภาคเจ้าด้วยอภิลาธาทั้งหลายต่อเบื้องพระพักตร์ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ข้าพระองค์มีความปรารถนาที่จะตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ | อีกประการหนึ่ง ข้า
พระองค์จะยังจิตให้เกิดขึ้นและให้น้อมไปในอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ | ขอพระผู้มีพระภาค ผู้
เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ จงแสดงพระธรรมโดยประการนั้น เพื่อให้ข้าพระองค์พึงตรัสรู้
พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณโดยเร็วเถิด | ขอให้ข้าพระองค์พึงเป็นพระตถาคตผู้ไม่มีใครเสมอ
เหมือนในโลก | ขอให้ข้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จงประกาศซึ่งอาการทั้งหลายที่จะทำให้ข้าพระองค์
ได้รับคุณวิสุทธิสมบัติของพุทธเกษมณนั้น | ดูก่อน อานนท์ ครั้นภิกษุธรรมาภได้กราบทูลเช่นนั้นแล้ว
พระผู้มีพระภาคโลกेश्वรราชตถาคตได้ตรัสกับพระภิกษุธรรมาภนั้นว่า ดูก่อน ภิกษุ ถ้าเช่นนั้น
เธอจงถือเอาพุทธเกษมณคุณาลังการวิสุทธิด้วยตัวเองเถิด | ภิกษุธรรมาภนั้นจึงกราบทูลว่า ข้า
แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ไม่สามารถกระทำการเช่นนั้นได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
เจ้า | อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสถึงพุทธเกษมณคุณวิสุทธิหลังการสมบัติของพระตถาคตองค์อื่นๆ
ทั้งหลาย หลังจากได้สดับเช่นนั้นแล้ว พวกข้าพระองค์จะกระทำการทั้งปวงให้เต็มสมบูรณ์ |
ดูก่อน อานนท์ ! ลำดับนั้น พระโลกेश्वรราชตถาคตตรัสถามสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านนั้น ได้ทราบ
อัมมสัจจะของพระภิกษุธรรมาภนั้น ทรงประกาศแล้วซึ่งพุทธเกษมณคุณาลังการวิสุทธิของ
พระพุทธเจ้าจำนวน 81 แสนนิยุตโกฏิพระองค์ พร้อมทั้งอาการอุเทศ(ยกขึ้นแสดง) และนิเทศ
(แสดงชี้แจงอธิบาย) เป็นเวลาโกฏิปีบริบูรณ์ (พระองค์)ผู้หวังประโยชน์ ผู้แสวงหาประโยชน์ ผู้
อนุเคราะห์สัตว์โลก ทรงอาศัยซึ่งความอนุเคราะห์จึงยังความมหากรุณาให้เกิดขึ้นแล้วในสัตว์
ทั้งหลายเพื่อความไม่สิ้นไปแห่งพุทธเกษมณ | ตถาคตผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีประมาณอายุ 40
กัลป์บริบูรณ์ || 5 ||

ดูก่อน อานนท์ ลำดับนั้น พระภิกษุธรรมาภนั้น ได้ถือเอาพุทธเกษตรคุณาลังการวายุ-
สมบัติของพระพุทธเจ้า 81 แสนนียุตโกฏิพระองค์เหล่านั้นทั้งหมดมุ่งต่อพุทธเกษตรเพียงแห่งเดียว
แล้วก็มเสยกราบพระบาทพระผู้มีพระภาคโลกेश्वรราชคฤศค กระทำประทักษิณแล้วจึงหลีก
ออกไปจากที่ประทับของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น | และจากนั้น พระภิกษุธรรมาภได้ยึดถือ
พุทธเกษตรคุณาลังการวายุสมบัติอันประเสริฐ ประณีตล้ำเลิศอย่างไม่เคยประพุดมามาก่อน ในทิศ
ทั้งสิบแห่งโลกทั้งปวงและได้ตั้งปณิธานอย่างแรงกล้าตลอด 5 กัลป์ || 6 ||

เป็นจริงเช่นนั้น อานนท์ พระภิกษุนั้นก็ได้ถือเอาพุทธเกษตรสมบัติ 81 เท้าอันโอฬาร
อันประณีต อันหาประมาณมิได้ยิ่งกว่าสมบัติของพระพุทธเจ้า 81 แสนนียุตโกฏิที่พระโลกेश्वรพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ (ภิกษุธรรมาภ)เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ายังที่ประทับแล้วก็มเสยกราบพระบาท
แล้วกราบทูลพระพุทธองค์ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้ถือเอาพุทธเกษตรคุณาลัง
การวายุสมบัติไว้แล้ว | ดูก่อน อานนท์ เมื่อพระภิกษุธรรมาภกราบทูลเช่นนั้นแล้ว พระ
โลกेश्वรราชคฤศคได้ตรัสกับพระภิกษุนั้นว่า ดูก่อนภิกษุ ถ้าเช่นนั้น เธอจงกล่าวไปเกิด
พระตถาคตจะอนุโมทนา | ดูก่อนภิกษุ กาลนี้สมควรแล้ว เธอจงยังบริษัทธิให้ปราโมทย์เกิด เธอจง
ยังบริษัทธิให้เกิดความหรรษา เธอจงบันลือสีหนาท พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลายได้ฟังเช่นนั้นแล้ว
จะถือเอาซึ่งปณิธานของพุทธเกษตรคุณสมบัติที่มีลักษณะอย่างนั้นในกาลปัจจุบันและอนาคต |
ดูก่อน อานนท์ ลำดับนั้น ณ เวลานั้น พระภิกษุธรรมาภได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคจงสดับปณิธานพิเศษของข้าพระองค์ เมื่อข้าพระองค์ได้ตรัสรู้
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พุทธเกษตรนั้นของข้าพระองค์จะประกอบไปด้วยคุณาลังการวายุซึ่ง
เป็นอจินไตย || 7 ||

|| 1 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์นรก สัตว์เดียรฉาน เปตวิสัย หรืออสุรกาย พึงมีอยู่ใน
พุทธเกษตรของข้าพระองค์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 2 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายมาอุบัติในพุทธเกษตรของข้า
พระองค์ ครั้นกลับไปเกิดอีก พึงตกไปสู่ นรก สัตว์เดียรฉาน เปตวิสัย หรืออสุรกายอีก เมื่อนั้นก็
ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 3 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงผู้ได้มาอุบัติในพุทธเกษตรของข้าพระองค์ ไม่พึงมีสีผิวเดียวกัน คือ ผิวสีทอง เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 4 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าความแตกต่างของเทวดาและมนุษย์อันบุคคลพึงรู้ ยังมีอยู่ในพุทธเกษตรของข้าพระองค์ เว้นไว้เสียแต่จะมีการพูดและการนับกันว่าเทวดาและมนุษย์เป็นเพียงสัตว์ที่ดำรงอยู่ในความเสื่อมเช่นเดียวกัน เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 5 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงผู้ได้มาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ ยังไม่ได้บรรลुบรมบารมีที่เชี่ยวชาญในฤทธิ์ อย่างน้อยที่สุด ก็เพื่อก้าวข้ามพ้นพุทธเกษตรจำนวนแสนล้านโกฏินั้นให้ได้ในหนึ่งขณะจิต เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 6 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงผู้ได้มาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ พึงระลึกชาติไม่ได้ อย่างน้อยที่สุด ก็ควรระลึกชาติได้แสนโกฏินิยุตกลับ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 7 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง พึงมาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ ยังไม่ได้รับทิพยจักขุ อย่างน้อยที่สุด แม้ด้วยการมองเห็นได้แสนโกฏินิยุตโลกธาตุ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 8 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงมาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ ยังไม่ได้ทิพยโสตระ อย่างน้อยที่สุด แม้ด้วยการสดับฟังพระสัทธรรมจากแสนโกฏินิยุตพุทธเกษตรในเวลาเดียวกันเมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 9 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงพึงมาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ ยังไม่แตกฉานในการรู้จิตของผู้อื่น อย่างน้อยที่สุด ด้วยการกำหนดจิตและจิตของสัตว์ทั้งหลายที่ดำรงอยู่โดยรอบในแสนโกฏินิยุตพุทธเกษตร เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 10 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงพึงมาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ พึงมีความรู้สึกลึกซึ้งมั่นคงใดๆอยู่ อย่างน้อยที่สุด แม้ยึดในสรีระของตนเอง เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนาคตสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 11 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงพึงมาอุบัติในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ ยังไม่ตั้งมั่นเหนียวแน่นในความจริงอันสูงสุด จนกระทั่งบรรลุมหาปรินิพพาน เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 12 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในบรรดาสาวกทั้งหลายมีสัตว์แม่เพียง 1 คนพึงถึงซึ่งการนับได้ อย่างน้อยที่สุด สรรพสัตว์ผู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้อาศัยอยู่ในกว่า 3 ล้านโลกธาตุ นับอายุได้เป็นเวลาแสนโกฏิยุคกัลป์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 13 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในพุทธเกษตรนี้ของข้าพระองค์ รัศมีของข้าพระองค์ยังพึงมีแค่พอประมาณ อย่างน้อยที่สุด แม้ประมาณเท่ากับแสนโกฏิยุคพุทธเกษตร เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 14 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรนั้น พึงมีอายุแค่พอประมาณ ยกเว้นที่พึงมีด้วยอำนาจแห่งปณิธาน เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 15 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว ความมีประมาณอายุพึงถึงที่สิ้นสุด อย่างน้อยที่สุด แม้นับได้เพียงแสนโกฏิยุคกัลป์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 16 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว ชื่อแห่งอกุศลกรรมยังมีแก่สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรนั้น เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 17 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายจำนวนประมาณมิได้ในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ไม่มีประมาณ ไม่พึงกล่าวเกียรติกุณ ไม่กล่าวพรณนา ไม่พึงกล่าวยกย่อง ไม่พึงกล่าวสรรเสริญซึ่งนามของข้าพเจ้า เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 18 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นได้ยังจิตให้เกิดขึ้นแล้วในพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ครั้นได้สดับนามของข้าพระองค์ เป็นผู้มิจิตเลื่อมใส พึงระลึกถึงแต่ข้าพระองค์ ถ้าหากว่าเวลาภวนกาลของสัตว์

เหล่านั้นมาถึง ข้าพระองค์ได้เป็นผู้นำเวดล้อมไปด้วยพระภิกษุสงฆ์ และไม่พึงไปยืนอยู่เบื้องหน้าผู้
นั้น ถ้าจิตของผู้นั้นยังหวั่นไหว เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ॥

|| 19 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว สัตว์
เหล่าใดในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ประมาณจำนวนมิได้ นับมิได้ ได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว
พึงน้อมจิตไปเพื่อบังเกิดในพุทธเกษตรนั้นและพึงใส่ใจแต่กุศลมูล สัตว์เหล่านั้นยังไม่พึง
อุบัติในพุทธเกษตรนั้น อย่างน้อยที่สุด สัตว์ที่ยังจิตให้ภาวนาถึง 10 ครั้ง ยกเว้นเสียแต่ สัตว์
ทั้งหลายที่กระทำอนันตริยกรรม และผู้ที่ปฏิเสธและขัดขวางพระสัทธรรม เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้า
พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ॥

|| 20 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว สัตว์
ทั้งหลายเหล่าใดพึงอุบัติในพุทธเกษตรนั้น สัตว์เหล่านั้นไม่ควรถูกผูกมัดแม้เพียงชาติเดียว ยกเว้นผู้
ที่ตั้งปณิธานพิเศษในพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลาย ผู้
สวมเกราะอันใหญ่(แห่งธรรม) ผู้ตรัสรู้เพื่อประโยชน์ต่อชาวโลกทั้งปวง ผู้ประกอบ
ประโยชน์ต่อชาวโลกทั้งปวง ผู้ประกอบด้วยพระนิพพานเพื่อชาวโลกทั้งปวง ผู้ใคร่จะประพฤติ
โพธิสัตว์จรรยาในโลกธาตุทั้งปวง ผู้ใคร่จะเป็นพระพุทธเจ้าทั้งปวง ผู้จะยังสัตว์ทั้งหลายซึ่งมี
จำนวนเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาให้ตั้งอยู่ในอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ผู้มุ่งหน้าเฉพาะต่อ
อุตรจรรยาอย่างยิ่งยวด และดำเนินรอยตามจรรยาของพระสมันตภัทร เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้า
พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ॥

|| 21 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุโพธิญาณแล้ว พระ
โพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดมาอุบัติในพุทธเกษตรนั้นแล้ว พระโพธิสัตว์เหล่านั้นได้ไปผู้พุทธเกษตร
อื่นภายหลังจากฉันอาหารเช้ามือหนึ่งแล้ว ไม่พึงได้เข้าเฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าจำนวนหลายร้อย
หลายพัน หลายแสน หลายโกฏิพระองค์ จนกระทั่งหลายแสนโกฏิพระองค์ด้วยสิ่งของที่ให้
ความสุขทุกประการด้วยพุทธานุภาพ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิ
ญาณ ॥

|| 22 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระ
โพธิสัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรนั้น พึงปรารภนา เพื่อสร้างกุศลมูลทั้งหลายด้วยอาการที่มีลักษณะ
อย่างนั้น อันได้แก่ ทอง เงิน แก้วมณี มุกดา ไพฑูรย์ สังข์ ศิลา หินปะการัง แก้วพลี อำพัน
พลอย เพชร หรือรัตนะทั้งหลายทั้งปวงอื่นๆอีก หรือด้วยเครื่องหอมทั้งหลาย อันได้แก่ ดอกไม้

มัลย์ เครื่องรูปได้ รูป แป้งฝุ่น จีวร ฉัตร ธง ธงปลูก(ริ้วธงตกแต่ง) ประทีปทั้งหลาย หรือด้วยการฟ้อนรำ การร้องเพลงทั้งหลายทั้งปวงและสิ่งของ มีรูปอย่างนั้น ไม่พึงปรากฏต่อพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นพร้อมกับการเกิดความคิด เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ||

|| 23 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นที่มาอุบัติในพุทธเกษตรนั้น ไม่พึงกล่าวธรรมกถาอันประกอบด้วยความเป็นสรรพพญญ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ||

|| 24 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดในพุทธเกษตรนั้น พึงเกิดจิตคิดว่า หากพวกเราดำรงอยู่ในโลกธาตุนี้ พึงตั้งสัจจะ พึงสักการะ พึงเคารพ พึงนับถือ พึงบูชา พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายในพุทธเกษตรอันประมาณมิได้ นับมิได้ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ(เตียงนอน) กิลานปัจฉัย เกสัช(ยารักษาโรค) เครื่องใช้สอย และด้วยดอกไม้ รูป เทียน เครื่องหอม มัลย์ เครื่องรูปได้ แป้งฝุ่น จีวร ฉัตร ธง ธงปลูก(ริ้วธงตกแต่ง) และด้วยการฟ้อนรำ การประโคมดนตรีและการร้องเพลงต่างๆ และด้วยสายฝนแห่งรัตนะ ดังนี้ หากพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ยังไม่พึงรับเอาด้วยความอนุเคราะห์พร้อมกับการบังเกิดจิตคิดของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ||

|| 25 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มาอุบัติในพุทธเกษตรนั้นทั้งหมด ยังไม่พึงได้รับร่างกายและกำลังที่แข็งแกร่งเหมือนเพชรจุพระนารายณ์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ||

|| 26 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์คนใดคนหนึ่งในพุทธเกษตรนั้น ยังพึงยึดถือเอาแคสียแห่งเครื่องประดับเป็นที่สุด อย่างน้อยที่สุด แม้พึงรู้จักแคสียต่างๆ ด้วยทิพยจักขุว่าสืออย่างนี้ มีอำนาจปรากฏอย่างนี้ พุทธเกษตรพึงมีสืออย่างนี้ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ||

|| 27 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ในพุทธเกษตรนั้น ผู้มีกุศลทั้งปวงเพียงเล็กน้อย ยังไม่พึงรู้จักซึ่งพระโพธิพฤกษ์(ต้นโพธิ์) ใหญ่อันงดงามซึ่งตั้งสูงตระหง่านถึงร้อยโยชน์เป็นอย่างน้อยที่สุด เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ||

|| 28 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ตนใดคนหนึ่งในพุทธเกษตรนั้นพึงทำอุเทศ(การเทศนาสั่งสอน) หรือ สังวิชัย (การสวดท่องจำ) สัตว์ทั้งหมดไม่ได้รับความรู้โดยบริบูรณ์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 29 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพุทธเกษตรนั้นของข้าพระองค์ผู้ซึ่งบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ไม่เพียงมีแสงสว่างอันงดงามโดยรอบจนทำให้พุทธเกษตรทั้งหลายที่ประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ จดด้วงงวหน้าที่ปรากฏอยู่ในกรอบกระจกเงาซึ่งถูกขัดสีดีแล้ว เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 30 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ในพุทธเกษตรของข้าพระองค์นั้น ไม่เพียงมีภษณจำนวนแสนใบบรรจุเต็มไปด้วยของหอม นานาชนิด ที่ทำด้วยรัตนะทั้งปวง ซึ่งถูกปกคลุมไปด้วยควันธูปอันเกิดขึ้นก่าวล่วงวิสัยของเทวดาและมนุษย์ตั้งแต่พื้นธรณีจนถึงท้องฟ้า อันเหมาะแก่การบูชาพระตถาคตโพธิสัตว์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 31 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ฝนรัตนบุษบาต่างๆ ที่มีกลิ่นหอมไม่ได้ตกลงมาทุกเมื่อ และเสียงดนตรีของเมฆที่มีเสียงไพเราะจับใจ จะไม่เพียงส่งเสียงบรรเลงทุกเมื่อในพุทธเกษตรนั้น เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 32 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดเป็นผู้มีแสงสว่างอย่างยิ่งในโลกธาตุอันประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ แล้วสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ยังไม่ประกอบด้วยความสุขเกินกว่าเทวดาและมนุษย์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 33 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ประมาณมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ คาคะเนมิได้โดยทั่ว ครั้นได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว ได้ล่องพ้นจากชาติภพด้วยกุศลที่เกิดจากการได้สดับนามนั้น ยังไม่ได้ความรู้จากธารณี(มนตร์)จนถึงที่สุดของบัลลังก์แห่งโพธิ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 34 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว เหล่าสตรีทั้งหลายในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ คาคคะเนมิได้โดยทั่ว ครั้นได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว พึงยังทำความประมาทให้เกิดขึ้น ไม่พึงทำให้โพธิจิตเกิดขึ้น ไม่รังเกียจความเป็นสตรี เมื่อดับภพชาติแล้ว พึงได้ความเป็นสตรีอีกเป็นครั้งที่สอง เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 35 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ คาคคะเนมิได้ ในทิศทั้ง 10 โดยรอบ ครั้นได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว ได้มอบน้อมกราบนมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แต่ชาวโลกและหมู่เทวดาไม่พึงสักการะพระโพธิสัตว์เหล่านั้นผู้กำลังประพาศโพธิสัตว์จรรยอายุ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 36 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์องค์ใดองค์หนึ่งพึงมีการกระทำ การชัก ดาก เข็บ ย่อม จีวรอยู่ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้นไม่พึงยังตนเองให้ครองจีวรวัณณะที่เกิดขึ้นใหม่ อันพระตถาคตทรงมีพุทธานุญาต พร้อมกับการเกิดจิตคิดจะมี เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 37 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายได้เกิดร่วมกันแล้วในพุทธเกษตรนั้น ยังไม่พึงได้รับความสุข เช่นเดียวกันกับความสุขของพระภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ปราศจากความเร่าร้อน ผู้ได้บรรลุตฤติยฌาน เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 38 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่มาอุบัติในพุทธเกษตรนั้น ไม่พึงยังคุณาลังการวูหะที่ตนปรารถนาในพุทธเกษตรนั้นในเกิดขึ้นจากรัตนะพุกขัณยานาชนิด เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 39 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ได้ไปอุบัติในพุทธเกษตรอื่น ครั้นได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว พึงมีกำลังอินทรีย์ลดน้อยลง เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 40 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในสถานอันเป็นพุทธเกษตรอื่นนั้น ไม่ได้สมาธิชื่อว่า สุวิภักตวิ พร้อมกับการได้สดับนามของข้าพระองค์ซึ่งเป็นสมาธิที่พระโพธิสัตว์ทั้งหมดดำรงอยู่แล้ว ได้เห็นพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าผู้มีประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ คาคคะเนมิได้ ด้วยการตั้งจิตเพียงชั่วขณะหนึ่ง ถ้าสมาธินั้นของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นพึงพินาสลงในกลางคัน เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 41 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรอื่นนั้น ได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว ยังไม่ได้ไปบังเกิดในอภิชาติตระกูลด้วยกุศลมูลที่เกิดขึ้นพร้อมกับการสดับฟังนามนั้นจนกระทั่งบรรลุถึงโพธิญาณ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 42 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดในพุทธเกษตรอื่นนั้น ได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว ด้วยกุศลมูลที่เกิดขึ้นพร้อมกับการสดับนามนั้น จนกระทั่งบรรลุถึงโพธิญาณ พระโพธิสัตว์ทั้งปวงเหล่านั้นไม่พึงถึงกุศลมูลอันเกิดจากความปริติปราโมทย์แห่งโพธิสัตว์จรรยา เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 43 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นนั้นยังไม่พึงได้สมาธิชื่อว่า สมณตานุคต พร้อมกับการได้สดับนามของข้าพระองค์ซึ่งเป็นสมาธิที่โพธิสัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่แล้ว ได้สักการะพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าผู้มีประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ คาคคะเนมิได้ ด้วยการตั้งจิตเพียงชั่วขณะหนึ่ง ถ้าหากสมาธิของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้นพึงพินาสลงในกลางคัน ก่อนบรรลุถึงโพธิบัลลังก์ เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 44 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดอุบัติในพุทธเกษตรนั้นแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นไม่ได้ฟังพระธรรมเทศนาตามที่ตนปรารถนาจะฟังพร้อมกับการเกิดขึ้นแห่งความคิด เมื่อนั้นก็ขออย่าให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 45 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรอื่นนั้น ได้ฟังสดับนามของข้าพระองค์ในพุทธเกษตรนั้นแล้วพึง

เปลี่ยนใจจากอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พร้อมกับการได้สดับนามของข้าพระองค์นั้น เมื่อนั้นก็ขอยกยอให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ||

|| 46 || ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าเมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรของพระพุทธศาสดา พึงได้สดับนามของข้าพระองค์แล้ว ได้ขันติครั้งที่ 1, ครั้งที่ 2, ครั้งที่ 3 พร้อมกับการได้สดับนามของข้าพระองค์นั้นยังพึงเปลี่ยนใจจากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อนั้นก็ขอยกยอให้ข้าพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ || 8 ||

ดูก่อน อานนท์ ลำดับนั้น พระภิกษุธรรมากรได้แสดงปณิธานวิเศษเหล่านี้แล้ว จึงได้กราบทูลคาถาเหล่านี้ด้วยพุทธานภาพในเวลานั้นว่า

ถ้าหากว่า เมื่อข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ไม่เพียงมีปณิธานอันประเสริฐปรากฏแก่ข้าพระองค์ เช่นนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย ขอยกยอให้ข้าพระองค์มีพลญาณ 10 อันหาที่เปรียบมิได้ อันมีค่าควรแก่ทักษิณาทาน || 1 ||

พุทธเกษตรที่เห็นเช่นนี้ อันประกอบด้วยทรัพย์สมบัติอันเป็นทิพย์มากมาย นานาประการ ไม่เพียงปรากฏแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็ยินดีที่จะไปสุนทรและรับความทุกข์ และไม่ขอเป็นราชาแห่งรัตนะทั้งหลาย || 2 ||

ถ้าหากว่า ข้าพระองค์เข้าสู่โพธิบัลลังก์ ขอให้ซึ่งจงจรจายไปทั้งสิบทิศโดยเร็ว ถ้ายังมีพุทธเกษตรอันกว้างใหญ่มากมายเป็นอนันต์อยู่ ขอยกยอให้ข้าพระองค์เป็นพระโลกนาถผู้ประกอบด้วยกำลังญาณ || 3 ||

ถ้าหากว่า ข้าพระองค์ยังยินดีในกามอยู่ ย่อมเสื่อมจากความระลึกได้ ความหมายรู้และความรอบคอบ หลังจากข้าพระองค์ได้บรรลุพระโพธิญาณ อันหาที่เปรียบมิได้ ขอยกยอให้ข้าพระองค์ผู้ทรงพลังในโลกเป็นพระศาสดา || 4 ||

พระนาถผู้มีแสงสว่างอันไพบูรณ์เป็นอนันต์หาที่เปรียบมิได้ พระองค์ทรงทำให้พุทธเกษตรทั้งปวงส่องสว่างไปทั่วทุกทิศ ทรงระงับราคะ โทสะ โมหะทั้งปวงแล้ว และทรงยังเปลวไฟในนรกภูมิให้ดับลงแล้ว || 5 ||

ทรงทำให้พระเนตรเบิกกว้างและสดใส ทรงขจัดความมืดมนของคนทั้งปวงแล้ว ทรงนำออกไปซึ่งความชั่วร้ายโดยไม่เลือกกาลเวลา และนำพาซึ่งปวงชนผู้อยู่ในสววรรค์และผู้ต้องสว่างอันหาที่สุดมิได้ || 6 ||

แสงสว่างของพระจันทร์และพระอาทิตย์ ย่อมไม่ส่องให้ท้องฟ้าสว่างได้ทั่ว แสงสว่างของกลุ่มแก๊วมณีและกองเพลิงย่อมไม่ส่องให้เทวดาสว่างได้ แต่ผู้เลศกว่ามนุษย์ได้ประพาศแล้วซึ่งความบริสุทธิ์แต่อดีตชาติ ย่อมส่องสว่างครอบงำแสงสว่างทั้งปวง || 7 ||

บุรุษผู้ประเสริฐ ทรงเป็นคฤชมทรัพย์ของผู้ตกทุกข์ได้ยาก เห็นเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่เคยมีมาก่อนในทิศน้อยใหญ่ พระองค์ผู้ทรงเปี่ยมด้วยกุศลมูลนับแสน เราอยู่ท่ามกลางบริษัท ได้ทรงบันลือแล้วซึ่งพุทธสิ่งมหานาถ || 8 ||

พระองค์ได้กระทำสังเวยต่อพระสยมภู ผู้เป็นพระชินเจ้ามาแต่ปางก่อน ได้ประพาศแล้วซึ่งโกฏีแห่งพรตและตบะอันหาประมาณมิได้ พระองค์จึงได้เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มสัตว์ ผู้เปี่ยมด้วยกำลังแห่งปณิธานในกองแห่งญาณอันประเสริฐสุด || 9 ||

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีญาณทัศนะที่ไม่ติดข้อง ผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ ย่อมรอบรู้ญาณสามที่ได้ตั้งสมไว้ดีแล้ว ฉันทใด ขอให้ข้าพระองค์เป็นผู้ควรแก่การทักษิณอันหาที่เปรียบมิได้ เป็นผู้ประเสริฐในหมู่มนุษย์ และเป็นผู้นำของมนุษย์ทั้งหลาย ฉันทนั้น || 10 ||

ข้าแต่ผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ ถ้าหากว่าปณิธานเช่นนี้ของข้าพระองค์จะสำเร็จได้ บรรลุโพธิญาณ ขอให้โลกธาตุนับพันจงสั่นไหว ขอให้ดอกไม้แห่งสายฝนจงโปรยปรายไปยังหมู่เทวดา || 11 ||

พื้นพิภพได้หวั่นไหว ดอกไม้ได้โปรยปรายลงมา คนตรีนับร้อยได้ประโคมขึ้นบนท้องฟ้า ผงจันทร์หอมสดชื่นและเป็นทิพย์ได้จรจายไปทั่ว (และมีเสียงเปล่งออกมาว่า) พระพุทธเจ้าจักบังเกิดขึ้นในโลก || 12 || || 9 ||

ดูก่อน อานนท์ พระภิกษุธรรมาการนั้น ผู้เป็นพระโพธิสัตว์มหาสัตว์เป็นผู้ประกอบแล้วแล้วด้วยปณิธานสมบัติ เช่นนี้ | ดูก่อน อานนท์ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจำนวนน้อยเท่านั้นที่ประกอบด้วยปณิธานสมบัติ เช่นนี้ | การปรากฏแห่งปณิธานทั้งหลายแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่นนี้ ย่อมมีขึ้นในโลกแต่จะไม่ปรากฏอีก และจะไม่ปรากฏโดยประการทั้งปวง | ดูก่อน อานนท์ เล่ากันว่า พระภิกษุธรรมาการนั้น ได้แสดงออกซึ่งปณิธานพิเศษทั้งหลายเหล่านี้ที่เห็นดังเช่นนี้ ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคตถาคตโลกेश्वรราชานั้น ต่อหน้าชาวโลก เทวดา มาร พรหม หมู่สมณะ พราหมณ์ทั้งหลาย และประชาชน รวมทั้งเทพ มนุษย์ และอสูรทั้งหลายแล้วจึงได้ดำรงปฏิบัติตามที่ได้ตั้งปณิธานไว้ | พระภิกษุธรรมาการนั้นได้กล่าวถึงความบริสุทธิ์แห่งพุทธเกษตร ความยิ่งใหญ่

แห่งพุทธเกษตร ความโอฬารแห่งพุทธเกษตร เช่นนี้ ยังไม่คิดถึงกามวิตก พยาบาทวิตก และ วิหิงสาวิตก อีกทั้งไม่ทำให้เกิดสัญญาในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสและไม่ยังให้เกิดความรู้สึกใน กาม พยาบาท วิหิงสาเลย ตลอดแสนโกฏินิยุตปี ซึ่งประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่ เปรียบมิได้ กล่าวถึงมิได้ คาคคะเนมิได้ พรรณนามิได้ | พระภิกษุธรรมาการนั้น ได้มีความพึงพอใจ ตั้งแต่วัยหนุ่ม มีความยินดีในความสุขที่ได้อยู่ร่วมกัน ยินดีในความเป็นอยู่ในการเกิด เป็นคนสง่า งาม มีจิตใจดี มีความมักน้อย สันโดษ สงบเสถียร ไม่คิดทำร้ายใคร ไม่หลงลืม ไม่จีรังสย ไม่ทุจริต ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา มีความละเอียดละอ่อน พุดจาน่ารัก ประกอบด้วยความเที่ยงธรรม แสวงหาแต่ธรรมะ ฝึกฝนแต่ในกิจธุระ ได้ประกาศมหาปณิธานเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้เคารพในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อาจารย์อุปัชฌาย์ และกัลยาณมิตรแท้ ยึดติดกับ ความซื่อสัตย์ มีความซื่อตรงต่อโพธิสัตตวจรยา มีความอ่อนโยน ไม่พูดเท็จ พูดแต่สิ่งที่มี ประโยชน์ มีคุณธรรมมุ่งประโยชน์เป็นเบื้องหน้า คือ ให้ถือเอากุศลธรรมทั้งปวงเป็นที่ตั้ง เป็นอยู่ ด้วยการยังศุขยดานิมิต และอปนินิต (ความไม่จริง) ประกอบด้วยวิหารธรรมและเป็นผู้รักษา คำพูดของคนอย่างดียิ่ง | พระภิกษุธรรมาการนั้น ผู้ประพฤติโพธิสัตตวจรยา ได้ละทิ้งการกระทำทาง กาย และวาจา ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ตนเอง และผู้อื่น เมื่อได้สละการกระทำนั้นเสียแล้วก็จะ ประกอบเฉพาะแต่กายกรรม และวจีกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แห่งความสุขแก่ตนเองและผู้อื่น โดยแท้ | พระภิกษุธรรมาการผู้มีสัมปะชัญญะเมื่อเข้าไปในหมู่บ้าน นคร นิคม ชนบท แคว้น และราชธานีทั้งหลาย เมื่อได้รู้เช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพในธรรม ทั้งหลาย | พระภิกษุธรรมาการนั้นผู้ไม่มีสิ่งใดกระทบ เมื่อประพฤติโพธิสัตตวจรยา ได้ประพฤติทาน บารมีด้วยตนเอง และยังผู้อื่นได้สมาทานในทานบารมีนั้นด้วย ท่านได้ประพฤติศีลบารมี ขันติ บารมี วิริยบารมี ฌานบารมี และปัญญาบารมีด้วยตนเองแล้ว และยังผู้อื่นให้สมาทานบารมีใน บารมีเหล่านั้นด้วย | เมื่อพระภิกษุธรรมาการได้ประกาศกุศลมูลทั้งหลายมีรูปเช่นนั้นแล้ว ท่านผู้ ประกอบด้วยกุศลมูลทั้งหลายเกิดในที่ใดๆ สมบัติจำนวนแสนโกฏินิยุตได้ปรากฏขึ้นจากแผ่นดิน ในที่ที่ท่านเกิดทุกแห่ง | เมื่อท่านประพฤติโพธิสัตตวจรยาอยู่ได้ยังสัตว์ทั้งหลายจำนวนแสนล้าน โกฏอินประมาณมิได้ นับมิได้ ให้ตั้งมั่นอยู่ในอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ไม่ง่ายเลยที่จะเข้าใจซึ่ง ปริมาณของสัตว์เหล่านั้นโดยการกล่าวด้วยคำพูด | พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า อันประมาณมิได้ นับ มิได้นั้นที่บุคคลได้รับการอุปถัมภ์บำรุงด้วยสิ่งของที่ก่อให้เกิดความสุขทุกประการ สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ(เตียงนอน) กิลานะ ปัจฉัย ขารักษาโรค และ

เครื่องบริวารทั้งหลาย | มิใช่เรื่องง่ายที่จะเข้าใจที่สุด(ปริมาณ)ของสัตว์ทั้งหลายที่ภิกษุธรรมาครช่วย
 ให้ไปเกิดในตระกูลเศรษฐี คฤหบดี อำมาตย์ กษัตริย์ และพราหมณ์ ผู้มหาศาลทั้งหลายด้วยการ
 แสดง ด้วยการพูด | พระองค์ได้ยังสัตว์ทั้งหลายให้ดำรงอยู่ในความเป็นจักรพรรดิ เจ้าแห่งชมพูทวีป
 ท้าวโลกบาล ท้าวสักกะ พระสุยาม พระสุคฤติ พระสุนิรมิต พระวสวดี ท้าวเทวราช ท้าว
 มหาพรหม ก็เช่นกัน | พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า อันประมาณมิได้ นับมิได้ ผู้ซึ่งบุคคลได้สักการะ
 เคารพ นับถือ บูชา ได้รับอาราธนาให้ทรงหมุนพระธรรมจักร ก็เช่นนั้น ไม่ง่ายที่จะเข้าใจ(ปริมาณ)
 ที่สุดแห่งพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วยการกล่าวด้วยคำพูด | พระภิกษุธรรมาครนั้น ได้สมาทานกุศลมีรูปดัง
 เช่นนี้ เมื่อประพติโพธิสัตว์จรรยา ถ้อยคำทั้งหลาย กลิ่นจันทร์อันเกินกว่ากลิ่นสุรภีที่เป็นทิพย์ ได้
 ฟุ้งออกจากปากของท่านเป็นเวลาแสนล้านโกฏิกลปี อันประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้
 หาที่เปรียบมิได้ คาคะเนมิได้ | กลิ่นอุบลได้ฟุ้งออกจากทุกรูขุมขน | พระธรรมาครนั้นเป็นผู้มีรูป
 งามยิ่งกว่าชาวโลกทั้งปวง เป็นที่น่าเลื่อมใสมาดู พร้อมด้วยความสมบูรณ์ของผิวพรรณอันงดงาม
 อย่างยิ่ง มีอรรถาพจน์ประดับแล้วด้วยลักษณะและพยัญชนะนั้น เครื่องประดับทั้งหมดของพระภิกษุ
 ธรรมาครนั้นเป็นรัตนะ มีผ้าจีวรอันเป็นอภินิหารทุกประการ ดอกไม้ รูป เครื่องหอม มาลัย
 เครื่องรูปได้ จัตร ธง ธงปลัก ทั้งหมดอันเป็นอภินิหาร เครื่องคิดสืติเปาทั้งหมดอันเป็นอภินิหาร
 ได้หลังไหลออกจากทุกรูขุมขนและฝ่ามือของท่าน | อาหาร น้ำ ของขบเคี้ยว ของบริโภค ของลิ้มรส
 ทั้งหมดอันเป็นอภินิหาร เครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหมดอันเป็นอภินิหารก็หลั่งออกจากฝ่ามือทั้ง 2 |
 คุณอน อานนท์ พระภิกษุธรรมาครนั้น เมื่อประพติโพธิสัตว์จรรยาในกาลก่อน ได้รับเครื่องบริวาร
 ทั้งปวงด้วยอำนาจ เช่นนี้แล || 10 ||

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเล่าเช่นนี้แล้ว พระอานนท์ผู้มีอายุจึงได้กราบทูลกับพระผู้มี
 พระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระภิกษุธรรมาครโพธิสัตว์มหาสัตว์นั้น ได้ตรัสรู้บุตรสัมา
 สัมโพธิญาณและได้ปรินิพพานไปแล้วในอดีต หรือว่ายังมีได้ตรัสรู้เลย ถ้าเช่นนั้น ก็ได้ตรัสรู้แล้วใน
 ปัจจุบัน ยังทรงมีพระชนมชีพอยู่ ยังดำรงอยู่ ยังดำเนินความเป็นไปอยู่ ยังแสดงธรรมอยู่ขณะนี้หรือ ?
 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า คุณอน อานนท์ มีอีกอย่างหนึ่ง ได้ยินว่าพระภิกษุธรรมาครนั้น มิใช่เป็น
 พระตถาคตทั้งในอดีตและอนาคต | แต่ว่า ท่านนั้นเป็นพระตถาคตอรหันตเจ้าที่ตรัสรู้พระสัมมา
 สัมโพธิญาณแล้ว ย่อมทรงมีพระชนมชีพอยู่ ย่อมดำรงอยู่ ย่อมดำเนินความเป็นไปอยู่ และย่อม
 แสดงพระธรรมอยู่ทางทิศตะวันตก อันห่างไกลจากโลกนี้แสนโกฏิณิยุดพุทธเกษตรในโลกธาตุ

ชื่อว่า สุขาวดี เป็นพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามีนามว่า อมิตากะ เป็นองค์ประธานพร้อมแล้ว แวดล้อมด้วยพระโพธิสัตว์อันคาดคะเนมิได้ และพระสาวกอันคำนวณมิได้ประกอบด้วยพุทธเกษตรสมบัติเป็นอนันต์ || 11 ||

ไม่ง่ายที่จะเข้าใจที่สุดแห่งปริมาณแห่งแสงสว่างของพระตถาคตพระองค์นั้น พระองค์ทรงยืนส่องแสงอยู่ไปถึงร้อยพุทธเกษตร ไปถึงพันพุทธเกษตร ไปถึงแสนพุทธเกษตร ไปถึงโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงร้อยโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงพันโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงแสนโกฏิพุทธเกษตร ไปถึงแสนโกฏินิยุตพุทธเกษตร | เล่าโดยสังเขป อานนท์ ในทิศตะวันตก มีพุทธเกษตรจำนวนแสนโกฏินิยุตอุปมาได้ดั่งเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา ได้ส่องสว่างตลอดเวลาด้วยรัศมีแห่งพระผู้มีพระภาคอมิตากะพระองค์นั้น | ในทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน และทิศน้อยใหญ่ในแต่ละทิศ ตลอดแสนล้านโกฏิพุทธเกษตร อุปมาได้ดั่งเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาโดยทั่ว ได้ส่องสว่างตลอดเวลาด้วยรัศมีแห่งพระผู้มีพระภาคอมิตากะพระองค์นั้น นอกจากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายย่อมยื่นแผ่รัศมีไปยังโลก ตลอด 1 โยชน์ 2 โยชน์ 3 โยชน์ 4 โยชน์ 5 โยชน์ 10 โยชน์ 20 โยชน์ 30 โยชน์ 40 โยชน์ 50 โยชน์ 100 โยชน์ 1000 โยชน์ 100,000 โยชน์ จนถึงโกฏิแสนล้านโยชน์เป็นอนันต์ด้วยการตั้งจิตอธิษฐาน บำเพ็ญปณิธานในปางก่อน | คุณก่อน อานนท์ ไม่มีใครสามารถถือเอาประมาณของรัศมีทั้งหลายของพระตถาคตอมิตากะนั้นมาเปรียบเทียบได้เลย | คุณก่อน อานนท์ โดยปริยายอันนี้ ด้วยเหตุนี้พระตถาคตจึงได้รับการกล่าวนามว่า “อมิตากะ” (ผู้มีแสงสว่างอันประมาณมิได้) และยังได้รับการกล่าวนามอีกว่า “อมิตประกะ” (ผู้มีรัศมีอันประมาณมิได้), “อมิตประกาศ” (ผู้มีความสุขใสอันประมาณมิได้), “อสมাপิตประกะ” (ผู้มีแสงสว่างหาใครเสมอเหมือนมิได้), “ประกาศิโศตถุญฺญประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันส่องขึ้นเป็นเปลวไฟ), “สทิวัมณิประกะ” (ผู้มีแสงสว่างเป็นไปกับแสงแก้วมณีทิพย์), “อประติหตฺตมิมารคประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันมีสีแห่งรัศมีที่ไม่มีผู้ใดขจัดไปได้), “ราชนียประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันงดงาม), “เปรมณียประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันน่าพอใจ), “ประโมทณียประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันน่ายินดี), “สังคมนียประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันน่าดึงดูด), “อุโปษณียประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันน่าเข้าไปอาศัย), “นิพันชนียประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันพึงศุภไว้เป็นนิจ), “อดิวิรยประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันเจิดจ้ายิ่งนัก), “อดุลยประกะ” (ผู้มีแสงสว่างอันหาที่เปรียบมิได้), “อภิภูยนเรนทรามุนนเขนทรประกะ” (ผู้มีแสงสว่างยิ่งใหญ่มากกว่าพระราชาและผู้นำพวก

อื่นๆ), “ศรานตสังจเณทสุรชหิมิกรณประพะ” (ผู้มีแสงสว่างอันกระทำความหอยเหงาให้พระจันทร์และอาทิตย์ต้องสงบอยู่ร่วมกัน), “อภิกุญโลกपालศกระพรหมศุทธาวาสมเหศวรสรวเทวชหิมิกรณประพะ” (ผู้มีแสงสว่างอันกระทำความหอยเหงาครอบงำซึ่งทั่วโลกลบทั่วทิศกระพระพรหมชั้นศุทธาวาส พระมเหศวร และเทวดาทั้งปวง) ดังกล่าวมาเช่นนี้ | แสงสว่างอันประเสริฐนั้นแล ผ่องใสไพบูรณ์ ก่อให้เกิดความสุขทางกาย ทำจิตใจให้สงบ ทำให้เทวดา อสุรนาค ยักษ์ คนธรรพ์ ครุฑ มโหระ(พญานาค) กินนร มนุษย์ และอมนุษย์ทั้งหลาย ปิติปราโมทย์มีความสุข ทำให้สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยอยู่ด้วยกุศลให้ยินดีปรีดาในการทำกุศลทั้งดงามในพุทธเกษตรอื่นๆ เป็นอนันต์หาที่สุดโดยรอบมิได้ | ดูก่อน อานนท์ โดยปริยายประมาณเท่านี้ พระตถาคต³ ได้ ถือเอากรรมและปรารภแสงสว่างของพระตถาคตนามว่ามิตากะนั้นจึงกล่าวตลอดกัลป์บริบูรณ์ พระองค์ไม่สามารถบรรลุถึงที่สุดแห่งคุณของแสงสว่างนั้นได้ เพราะพระตถาคตยังขาดความสามารถ(ความกล้าหาญ) | ซื่อนั้น เป็นเพราะเหตุใดกันเล่า ? ดูก่อน อานนท์ เพราะคุณสมบัติ 2 ประการอันประมาณมิได้ นับมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่สุดมิได้ คือ (ข้อแรก) พระตถาคตอมิตากะผู้มีพระภาคนั้นมีคุณสมบัติเป็นคุณอันยิ่งใหญ่ และ (ข้อสอง) แสงสว่างแห่งปัญญาของพระตถาคตหาสิ่งใดยิ่งกว่าไม่มี || 12 ||

ดูก่อน อานนท์ นอกจากนี้ หมู่แห่งสาวกของตถาคตอมิตากะมีจำนวนประมาณมิได้ มิใช่เรื่องง่ายที่จะถือนาประมาณพระสงฆ์สาวกของพระองค์นั้น คือ มีพระสาวกจำนวนโกฏิหนึ่ง, มีพระสาวกจำนวนร้อยโกฏิ, มีพระสาวกจำนวนพันโกฏิ, มีพระสาวกจำนวนแสนโกฏิ, มีพระสาวกจำนวนกัณฐะ (จำนวนมากมาย), มีพระสาวกจำนวนพิมพระ(จำนวนมากมายมหาศาล), มีพระสาวกจำนวนนยุตะ (จำนวนล้าน), มีพระสาวกจำนวนยุด (จำนวนหมื่น), มีพระสาวกจำนวนอักโขภยะ

³ คำว่า “พระตถาคต” นี้ ได้อ้างถึง พระศาสดามุนีผู้มีพระภาค พระองค์กล่าวถึงตนเองว่าเป็นตถาคต ความหมายที่พระองค์กล่าวถึง คือ แสงสว่างแห่งพระอมิตากะนั้นหาที่สุดมิได้ แม้แต่พระตถาคตก็ไม่อาจพรรณาสัจนี้ได้ครบถ้วน ถึงกระนั้นก็ตาม สิ่งนี้ก็ไม่ได้ทำให้บารมีของพระตถาคตศาสดามุนีลดน้อยหรือลดทอนความสามารถเฉพาะตัว (iva saratth) ของพระองค์เพราะบารมีของพระองค์นั้นก็มิได้สิ้นสุดเช่นกัน ”, ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East, Vol. XLIX part II, 30.

(มากมโหฬาร), มีพระสาวกจำนวนวิวิหะ (มากมโหฬารยิ่ง), มีพระสาวกจำนวนโสธดำสี (มากคั่ง
 สายน้ำที่ไหลไม่หยุด), มีพระสาวกจำนวนโอชาสี (มากคั่งสายน้ำที่ไหลเชี่ยวโดยไม่มีวันหยุด),
 มีพระสาวกจำนวนอันประมาณมิได้, มีพระสาวกจำนวนอันนับมิได้, มีพระสาวกจำนวนอัน
 คำนวณมิได้, มีพระสาวกจำนวนอันหาที่เปรียบมิได้, มีพระสาวกจำนวนอันจินตนาการมิได้ |
 คุณอน อานนท์ อย่างเช่น อันพระภิกษุโมคคัลลานะเป็นผู้เลิศในทางมฤตยิ์ | ท่านนั้นพร้อมด้วยชาว
 นครปรารธนาที่จะนับดวงดาวทั้งปวงที่อยู่รวมกันในสามพันมหาศาลโลกธาตุ ในวันกับคืนหนึ่ง
 เท่านั้น ผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายเห็นดังนี้ พึงมีผู้มีฤทธิ์แล้วจำนวนแสนโกฏิณิยุต แต่ว่าผู้มีฤทธิ์เหล่านั้นจะ
 พึงคำนวณปฐมสาวกที่มาประชุมกันของพระตถาคตอมิตาเกะโดยไม่ต้องกระทำอย่างอื่นตลอด
 แสนโกฏิณิยุตปี | ด้วยการคำนวณอย่างนี้ว่า แม้ร้อยละก็ไม่อาจพินิจคำนวณได้ แม้ส่วนที่พัน แม้
 ส่วนที่แสน ตลอดจนหนึ่งเสี้ยว ที่ยกมาเป็นอุปมา ก็ไม่พินิจคำนวณได้ | คุณอน อานนท์ อีกอย่างหนึ่ง
 หากเปรียบได้กับบุรุษคนใดคนหนึ่งพึงสลัดน้ำหนึ่งหยดด้วยปลายของเส้นผมที่แตกออกมาเป็นร้อย
 ครั้งจากมหาสมุทรลึก 84,000 โยชน์ ท่านคิดว่าข้อนี้เป็นอย่างไรเล่า อานนท์ อะไรจะมีมากกว่า
 กัน ระหว่างน้ำหนึ่งหยดที่ถูกสลัดออกไปด้วยปลายแหลมของเส้นผมที่แตกออกมาเป็นร้อยครั้ง กับ
 มวลน้ำที่เหลืออยู่ในมหาสมุทร ? พระอานนท์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้พันโยชน์
 จะเป็นส่วนเล็กน้อยของมหาสมุทร จะพึงป่วยกล่าวไปไยเล่า ถึงน้ำหยดหนึ่งที่สลัดออกไปด้วย
 ปลายของเส้นผมที่แตกออกมาเป็นร้อยครั้ง | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ประชุมแห่งปฐม
 สาวกนั้นเป็นยิ่งกว่าน้ำหยดหนึ่งเสี้ยวอีก | การคำนวณแล้วด้วยแสนโกฏิณิยุตปีนั้น ได้ถูกนับแล้ว
 โดยพระภิกษุทั้งหลายพร้อมกันกับพระโมคคัลลานะ มวลน้ำอันเหลืออยู่ในมหาสมุทรนั้นใด ท่านก็
 พึงเห็นเป็นการคำนวณฉนั้น | จะกล่าวไปไยอีกเล่าถึงการประชุมของสาวกในครั้งที่ 2, ครั้งที่ 3,
 เป็นต้น | พระสาวกสงฆ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นอนันต์หาที่สุดมิได้โดยรอบ ย่อม
 ถึงพร้อมซึ่งการนับว่าเป็นประมาณมิได้ นับมิได้ ด้วยประการฉะนี้ || 13 ||

คุณอน อานนท์ อีกประการหนึ่ง ประมาณแห่งอายุของพระผู้มีพระภาคอมิตาเกะตถาคต
 นั้นหาประมาณมิได้ มิใช่เรื่องง่ายที่จะคำนวณอายุของพระองค์นั้นว่ามีอายุร้อยกัลป์ หรือมีอายุพัน
 กัลป์ หรือมีอายุแสนกัลป์ หรือมีอายุโกฏิกัลป์ หรือมีอายุร้อยโกฏิกัลป์ หรือมีอายุพันโกฏิกัลป์ หรือ
 มีอายุแสนโกฏิกัลป์ หรือมีอายุแสนโกฏิณิยุตกัลป์ | คุณอน อานนท์ ณ กาลครานี้ การประชุมอายุ
 อันเป็นที่สุดโดยรอบของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ก็หาประมาณมิได้อยู่แน่นอนแล | ด้วยเหตุนี้

พระตถาคตองค์นั้นจึงถูกเรียกว่า “อมิตายุส” | คู่ก่อน อานนท กัลป์ซึ่งเป็นเหมือนการกำหนดกัลป์ในโลกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้าอมิตายุสตถาคตนั้น บัดนี้ผ่านไปแล้ว 10 กัลป์ || 14 ||

คู่ก่อน อานนท อีกทั้ง โลกธาตุที่ชื่อว่าสุขาวดีของพระผู้มีพระภาคอมิตากะนั้น มีฤทธิ์กว้างขวาง เกษมสุข อุดมสมบูรณ์ น่ารื่นรมย์ เต็มไปด้วยเทวดาและมนุษย์มากมาย | คู่ก่อน อานนท และในโลกธาตุนั้นก็ไม่มีสัตว์นรก ไม่มีสัตว์เดรัจฉาน ไม่มีเปรตวิสัย ไม่มีอสุรกาย ไม่มีการเกิดในห้วงเวลาที่ไม่เหมาะสม(เกิดมาไม่มีโอกาสได้รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า) | รัตนะทั้งหลายเหล่านี้ที่มีอยู่ในสุขาวดีโลกธาตุ รัตนะทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไม่มีทั่วไปในโลกเลย || 15 ||

คู่ก่อน อานนท ได้ยินว่าสุขาวดีโลกธาตุนั้น พุ่งไปด้วยกลิ่นหอมต่างๆ สะพรั่งไปด้วยดอกไม้และผลไม้ นานาพันธุ์ ประดับประดาด้วยรัตนพลกษ ซึ่งพระตถาคตนิรมิตไว้ให้ฝูงนกนานาชนิดที่ส่งเสียงร้องด้วยความดีใจได้อยู่อาศัยกัน | คู่ก่อน อานนท รัตนพลกษทั้งหลายนั้นมีสีต่างๆ จำนวนมากมาย มีจำนวนมากมายแสนสี่ | รัตนพลกษที่แห่งนี้ มีสีทอง ทำด้วยทอง | มีสีเงิน ทำด้วยเงิน | มีสีไพฑูรย์ ทำด้วยไพฑูรย์ | มีสีแก้วผลึก ทำด้วยผลึก | มีสีปะการัง ทำด้วยหินปะการัง | มีสีมุกพลอย ทำด้วยมุกพลอย | มีสีมรกต ทำด้วยมรกต | รัตนพลกษบางต้น ผสมสองรัตนะ คือ ทองกับเงิน | บางต้นผสมสามรัตนะ คือ ทอง เงิน และไพฑูรย์ | บางต้นผสมสี่รัตนะ คือ ทอง เงิน ไพฑูรย์ และแก้วผลึก | บางต้นผสมห้ารัตนะ คือ ทอง เงิน ไพฑูรย์ แก้วผลึก และปะการัง | บางต้นผสมหกรัตนะ คือ ทอง เงิน ไพฑูรย์ แก้วผลึก ปะการัง และมุกพลอย | บางต้นผสมเจ็ดรัตนะ คือ ทอง เงิน ไพฑูรย์ แก้วผลึก ปะการัง มุกพลอย และมรกต | คู่ก่อน อานนท ณ ที่แห่งนี้ ต้นไม้ที่ทำด้วยทอง มีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นทอง แต่มีผลทั้งหลายเป็นเงิน | ต้นไม้ที่ทำด้วยเงิน มีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นเงิน แต่มีผลทั้งหลายเป็นไพฑูรย์ | ต้นไม้ที่ทำด้วยไพฑูรย์ มีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นไพฑูรย์ แต่มีผลทั้งหลายเป็นแก้วผลึก | ต้นไม้ที่ทำด้วยแก้วผลึก มีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นแก้วผลึก แต่มีผลทั้งหลายเป็นปะการัง | ต้นไม้ที่ทำด้วยปะการัง มีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นปะการัง แต่มีผลทั้งหลายเป็นมุกพลอย | ต้นไม้ที่ทำด้วยมุกพลอยมีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นมุกพลอย แต่มีผลทั้งหลายเป็นมรกต | ต้นไม้ที่ทำด้วยมรกต มีราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ และดอกทั้งหลายเป็นมรกต แต่มีผลทั้งหลายเป็นทอง | คู่ก่อน อานนท ต้นไม้

บางต้น มีรากเป็นทอง มีลำต้นเป็นเงิน มีกิ่งใหญ่เป็นไผ่ทูลย์ มีกิ่งเล็กเป็นแก้วผลึก มีใบเป็น
 ปะการัง มีดอกเป็นมุกพลอย มีผลเป็นมรกต | คุณก่อน อานนท์ ! ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นเงิน มีลำต้น
 เป็นไผ่ทูลย์ มีกิ่งใหญ่เป็นแก้วผลึก มีกิ่งเล็กเป็นปะการัง มีใบเป็นมุกพลอย มีดอกเป็นมรกต มี
 ผลเป็นทอง | คุณก่อน อานนท์ ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นไผ่ทูลย์ มีลำต้นเป็นแก้วผลึก มีกิ่งใหญ่เป็น
 ปะการัง มีกิ่งเล็กเป็นมุกพลอย มีใบเป็นมรกต มีดอกเป็นทอง มีผลเป็นเงิน | คุณก่อน อานนท์
 ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นแก้วผลึก มีลำต้นเป็นปะการัง มีกิ่งใหญ่เป็นมุกพลอย มีกิ่งเล็กเป็นมรกต มี
 ใบเป็นทอง มีดอกเป็นเงิน มีผลเป็นไผ่ทูลย์ | คุณก่อน อานนท์ ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นปะการัง มีลำ
 ต้นเป็นมุกพลอย มีกิ่งใหญ่เป็นมรกต มีกิ่งเล็กเป็นทอง มีใบเป็นเงิน มีดอกเป็นไผ่ทูลย์ มีผลเป็น
 แก้วผลึก | คุณก่อน อานนท์ ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นมุกพลอย มีลำต้นเป็นมรกต มีกิ่งใหญ่เป็นทอง
 มีกิ่งเล็กเป็นเงิน มีใบเป็นไผ่ทูลย์ มีดอกเป็นผลึก มีผลเป็นปะการัง | คุณก่อน อานนท์ ต้นไม้บางต้น
 มีรากเป็นมรกต มีลำต้นเป็นทอง มีกิ่งใหญ่เป็นเงิน มีกิ่งเล็กเป็นไผ่ทูลย์ มีใบเป็นแก้วผลึก มีดอก
 เป็นปะการัง มีผลเป็นมุกพลอย | คุณก่อน อานนท์ ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นมรกต มีลำต้นเป็นทอง มี
 กิ่งใหญ่เป็นเงิน มีกิ่งเล็กเป็นไผ่ทูลย์ มีใบเป็นแก้วผลึก มีดอกเป็นปะการัง มีผลเป็นมุกพลอย |
 คุณก่อน อานนท์ ต้นไม้บางต้นมีรากเป็นเจ็ตรัตนะ มีลำต้นเป็นเจ็ตรัตนะ มีกิ่งใหญ่เป็นเจ็ตรัตนะ มี
 กิ่งเล็กเป็นเจ็ตรัตนะ มีใบเป็นเจ็ตรัตนะ มีดอกเป็นเจ็ตรัตนะ มีผลเป็นเจ็ตรัตนะ | คุณก่อน อานนท์
 ต้นไม้ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น ทั้งราก ลำต้น กิ่งใหญ่ กิ่งเล็ก ใบ ดอก ผล มีกลิ่นหอม เมื่อสัมผัสจะ
 มีความสุข | เมื่อลมพัด เสียงไฟเราะอันน่าประทับใจของต้นไม้เหล่านั้นถูกพัดกระจายไป อย่าง
 ไม่น่าเบื่อและไม่น่าระคายเคืองเมื่อได้ยิน | คุณก่อน อานนท์ พุทธเกษตรนั้นแวดล้อมไปด้วย
 รัตนพลุกษทั้ง 7 ประการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แวดล้อมด้วยต้นกล้วยทั้งหลายและแวดล้อมด้วย
 แถวของต้นตาลที่ทำด้วยเจ็ตรัตนะปกคลุมด้วยตาข่ายทองคำ แล้วปกคลุมด้วยดอกบัวที่ทำด้วย
 รัตนะทุกชนิดโดยทั่วอีกครั้ง | ในพุทธเกษตรนั้น ดอกบัวทั้งหลายมีขนาดประมาณถึงโยชน์บ้าง
 ประมาณหนึ่งโยชน์บ้าง ประมาณ สอง สาม สี่ ห้าโยชน์บ้าง จนกระทั่งประมาณสิบโยชน์ | รัศมี 36
 แสงโกฏีได้แผ่ออกจากดอกบัวรัตนแต่ละกลีบโดยรอบ | จากด้านหน้าของรัศมีทั้งปวงนั้น มี
 พระพุทธเจ้าจำนวน 36 แสงโกฏีพระองค์แผ่ออกจากรัศมินั้น ซึ่งพระองค์มีพระวรกายสีทอง มี
 มหาวบุรุษลักษณะ 32 ประการ พระองค์ได้เสด็จไปเทศนาพระธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอัน
 ประมาณมิได้ นับมิได้ ทางทิศตะวันออก | และเช่นเดียวกัน พระองค์ได้เสด็จไปสู่ทิศใต้ ทิศ

ตะวันออก ทิศเหนือ ทิศเบื้องบน และทิศเบื้องล่างโลก แล้วเสด็จไปสู่คตของโลกธาตุทั้งหลายอัน
ประมาณมิได้ นับมิได้ เพื่อทรงเทศนาธรรมแก่สัตว์ทั้งหลาย || 16 ||

ดูก่อน อานนท์ อีกประการหนึ่ง ได้ยินว่าในพุทธเกษตรนั้น ไม่มีภูเขากาลบรรพต ภูเขา
รัตนบรรพต พระยาเขาสุมรรพต เขากักรวาลและมหากักรวาลบรรพตโดยรอบ | พุทธ-
เกษตรโดยทั่วนั้น เป็นภูมิภาคที่มีความสม่ำเสมอราบเรียบดังฝ่ามือ เป็นแหล่งสะสมรัตนมณี
ประเภทต่างๆ อย่างน่าอัศจรรย์ | เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว พระอานนท์ผู้มีอายุได้กราบ
ทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เทวดาทั้งหลายอยู่ชั้นจตุรหาราชิกาอาศัยอยู่เชิงเขา
พระสุเมรุ หรือเหล่าเทวดาอยู่ชั้นดาวดึงส์อาศัยอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ เทวดาทั้งหลายเหล่านั้นดำรง
อยู่ตรงไหนเล่า? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เธอคิดถึงเรื่องนี้อย่างไร อานนท์ ที่ว่าเทวดาทั้งหลาย
เหล่าใดที่อาศัยอยู่บนเขาพระสุเมรุตราบรรพตในโลกนี้ ที่เป็นเทวดาชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี
ชั้นปรนิรมิตวสวดี ชั้นพรหมกายิกา ชั้นพรหมบุโรหิต ในเบื้องบนแห่งภูเขาพระสุเมรุ ชั้น
มหาพรหม จนกระทั่งถึงชั้นอกนิษฐพรหม เทวดาทั้งหลายนั้นดำรงอยู่ตรงไหนเล่า? | พระ
อานนท์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า วิบากกรรมและอกิสังขารกรรมทั้งหลายเป็นสิ่งที่
ไม่อาจเข้าใจได้โดยง่าย พระพุทธเจ้าค่ะ | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อานนท์ เธอได้รับวิบาก
กรรมและอกิสังขารกรรมในเรื่องนี้เป็นอจินไตยหรือ? แต่พุทธาธิษฐานของพระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้านั้นผู้กระทำบุญและได้สร้างกุศลมูลไว้แก่สัตว์ทั้งหลายไม่ได้เป็นอจินไตย | บุญที่เป็น
อจินไตยได้ปรากฏแก่เธอแล้ว | พระอานนท์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เรื่องนี้
ข้าพระองค์มิได้มีความเคลือบแคลงสงสัย หรือมีความเห็นที่แตกต่างแต่อย่างใดเลย | นอกจากนี้
ข้าพระองค์ได้ทูลถามเนื้อความนี้โดยรอบกับพระตถาคต ก็เพื่อกำจัดเสียซึ่งความเคลือบแคลง ความ
กังขา ความเห็นต่างของสัตว์ทั้งหลายในอนาคตกาลนั้น | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดีแล้ว ดีแล้ว
อานนท์ ท่านควรจะทำสิ่งนี้นั่นแล || 17 ||

ดูก่อน อานนท์ ได้ยินว่าในสุขาวดีโลกธาตุนั้น มีแม่น้ำสายต่างๆ ไหลอยู่ | มีแม่น้ำใหญ่
ในโลกธาตุนั้นกว้างหลายโยชน์ | มีแม่น้ำกว้างจนถึง 20 โยชน์ 30 โยชน์ 40 โยชน์ และ 50 โยชน์
และลึกลงไปจนถึง 12 โยชน์ | แม่น้ำเหล่านั้นทั้งปวงนำมาซึ่งความสุข คือ นำมาซึ่งน้ำที่มีกลิ่นหอม
ต่างๆ นำมาซึ่งพวงดอกไม้ที่ระคนด้วยรัตนะต่างๆ มีสำเนียงส่งเสียงต่างๆ ไพเราะ | ดูก่อน อานนท์

เสียงของมหานทีทั้งหลายที่ไหลออกไปนั้น เป็นเสียงที่น่ารื่นรมย์ของเครื่องดนตรีที่ผสมเสียง
 บรรเลงทิพยสังคีตซึ่งประกอบรวมกันแสนโกฏวิงวตบรรเลงด้วยผู้เชี่ยวชาญ เป็นสำเนียงเสียงที่
 ลึกซึ้ง คนทั่วไปไม่อาจรับรู้ได้ ไม่อาจเข้าใจได้ ไม่อาจแจ่มชัด แต่เป็นเสียงที่รื่นหู น่าจับใจ
 เปรมปรีย์ น่ายินดี ไม่เหนื่อยล้า ไม่ปฏิเสธ น่าฟังอยู่เป็นนิตย์ ทำให้ใจมีความสงบเพราะความน่าฟัง
 เช่นนี้ เสียงนั้นสร้างความไพเราะให้แก่โสตอินทรีย์ | คุณอน อานนท์ อีกประการหนึ่ง ทั้ง
 สองฝั่งของมหานทีเหล่านั้น เต็มไปด้วยรัตนพฤกษ์ต่างๆ ที่มีกลิ่นหอมอยู่ต่อเนื่องกัน มีกิ่ง ใบ
 ดอก ก้านดอกนานาชนิดงามห้อยย้อยทั้งสองฝั่งแม่น้ำ ในที่นี้ สัตว์ทั้งหลายย่อมปรารถนาจะ
 เล่นในฝั่งแม่น้ำทั้งหลายนั้นด้วยความอภิมุข รื่นเริงที่เป็นทิพย์ เมื่อพวกเขาปรารถนาก้าวลงไป
 ในน้ำ น้ำลึกเพียงแค่ข้อเท้าของผู้ปรารถนา | น้ำจะมีอยู่ตามความปรารถนา (ของผู้ข้ามนั้น) คือ น้ำจะ
 มีเพียงหัวเข่า เพียงข้อมือ เพียงรักแร้ และเพียงก้นเท่านั้น และความยินดีอันเป็นทิพย์ย่อม
 ปรากฏ | ในแม่น้ำนั้น สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดปรารถนาว่าขอให้น้ำจืดเย็น น้ำนั้นก็จะเย็นเพื่อสัตว์
 เหล่านั้น | สัตว์เหล่าใดปรารถนาว่าขอให้น้ำจืดร้อน น้ำนั้นก็จะร้อนเพื่อสัตว์เหล่านั้น | สัตว์เหล่าใด
 ปรารถนาว่า ขอให้น้ำจืดเป็นน้ำอุ่น น้ำนั้นก็จะเป็น้ำอุ่นที่ทำให้เกิดความสุขอย่างอ่อนโยนเพื่อสัตว์
 เหล่านั้น | แม่น้ำใหญ่ทั้งหลายนั้นเต็มไปด้วยกลิ่นหอมอันประเสริฐของเนื้อไม้หอม ขอนดอก
 กฤษณา และแก่นจันทร์อันเป็นทิพย์ หอมฟุ้งอุดมไปด้วยดอกอูบล ดอกปทุม ดอกกมุท และดอก
 ปุณฑริก ที่ส่งกลิ่นหอมอบอวล เป็นต้น มีเกาะเล็กๆเป็นที่อาศัยของฝูงนกซึ่งพระตถาคตได้
 เนมิตไว้ ส่งเสียงร้องน่าจับใจยิ่ง อันได้แก่ หงส์ นกกระสา นกกระทง นกจากพราศ นกเป็ดน้ำ
 นกแก้ว นกสาธิกา นกคูเหว่า นกกาเหว่า นกการเวก และนกยูงทั้งหลาย เป็นต้น ทำน้ำอันสะอาด
 อุดมไปด้วยแร่ธาตุ ปราศจากโคลนเลนและมีพื้นทรายสีทองแผ่ปกคลุม | ในแม่น้ำทั้งหลายนั้น
 เมื่อใดที่สัตว์ทั้งหลายมีความปรารถนาว่า ขอให้ความปรารถนาของเราทั้งหลายเช่นนี้ จงเต็ม
 บริบูรณ์ตามความปรารถนา เมื่อนั้นความปรารถนาของเขาทั้งหลายเช่นนั้นก็ย่อมเต็มบริบูรณ์ |
 คุณอน อานนท์ เสียงอันกึกก้องของแม่น้ำนั้น บรรเลงออกไปอย่างน่าจับใจยิ่ง ทำให้ทราบไปถึง
 แดนพุทธเกษตรนั้นทั้งหมด | สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดอาศัยอยู่ฝั่งแม่น้ำย่อมปรารถนาว่า ขอเสียงนี้จง
 อยู่มาสู่สำเนียงโสตอินทรีย์ของพวกเราเลย เสียงนั้นก็จะไม่มาสู่สำเนียงโสตอินทรีย์อันเป็นทิพย์
 ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นเลย | หากสัตว์ใดปรารถนาจะสดับฟังเสียงเช่นใด สัตว์เหล่านั้นก็จะได้
 สดับฟังเสียงที่น่าฟังพอใจ เช่นนั้นแล | เสียงนั้น อันได้แก่ พุทธะ(เสียงแห่งพระพุทธเจ้า) ธรรมะ
 (เสียงแห่งพระธรรม) สงฆ์(เสียงแห่งพระสงฆ์) ปารมิตา (เสียงแห่งบารมี) ภูมิ(เสียงแห่งภูมิ) พลละ

(เสียงแห่งกำลัง) ไวสารัทยะ(เสียงแห่งความกล้าหาญ) อเวณิกพุทธรธรรม(เสียงแห่งความหลุดพ้นจากพันธนาการ) ประติสัมวิท (เสียงแห่งจิตสำนึก) ศูนย์ดา(เสียงแห่งความว่าง) อนิมิตตะ(เสียงที่ไม่มีเงื่อนไข เสียงแห่งความหลุดพ้นจากความอยาก) อประณิหิตะ (เสียงจากความไม่ปรุงแต่ง) อันกิสัมสการะ (เสียงที่ไม่มีภพ) อภาวะ(เสียงที่ปราศจากจุดกำเนิด) นิโรธะ (เสียงที่ไม่มีภาวะ) สานตะ, ประสานตะ(เสียงแห่งการดับทุกข์) อุปสานตะ(เสียงแห่งความสงบ) มหาไมตรี(เสียงจากความมีไมตรียิ่ง) มหากรุณา(เสียงแห่งมหากรุณา) มหามุทิตา(เสียงแห่งมหามุทิตา) มโห-
 เปกษา(เสียงแห่งมหาอุเบกขา) อนุปัตติคิธรรมกษานติ (เสียงแห่งการระงับเหตุเพื่อไม่ให้มีการเกิดอีก) อภิเชกกฎมิประติลัมภะ (เสียงแห่งการบรรลุถึงภูมิอันประกอบด้วยชั้นธรรม) | ครั้นได้สดับฟังแล้ว จึงได้รับความปิติปราโมทย์เป็นอย่างยิ่ง อันประกอบด้วยความวิเวก(สันโดษ) วิราคะ(ความไม่มีกิเลส) ความสันติ นิโรธ(ความดับทุกข์) ธรรมะและกุศลมูลที่จะให้สำเร็จถึงพระโพธิญาณ |
 คุณก่อน อานนท ในสุขาวดีโลกธาตุนั้นย่อมไม่มีเสียงอันเป็นอกุศลโดยประการทั้งปวง ไม่มีเสียงที่เป็นนิर्वณโดยประการทั้งปวง ไม่มีเสียงที่ตกไปสู่อบายทุกคติโดยประการทั้งปวง ไม่มีเสียงแห่งความทุกข์โดยประการทั้งปวง คุณก่อน อานนท แม้กระทั่งไม่มีเสียงแห่งเวทนาที่มีไข้ทุกข์ มีไข้สุขในที่นี้ แล้วเสียงจากความทุกข์จะมีที่ไหนอีกเล่า? คุณก่อน อานนท โดยปริยายนี้เอง โลกธาตุที่ชื่อว่าสุขาวดีนั้น ที่พระองค์ได้ตรัสถึงโดยสังเขปมาดังนี้ มิใช่โดยพิสดาร คุณก่อน อานนท ในขณะที่กล่าวถึงเหตุแห่งความสุขของสุขาวดีโลกธาตุนั้น ก็เวลากลับหนึ่งฟังหมดไป และไม่มีใครรู้จุดจบของเหตุแห่งความสุขเหล่านั้นได้เลย || 18 ||

ได้อินอีกว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้กำเนิดแล้วในสุขาวดีโลกธาตุนั้น สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นก็จะบังเกิดด้วยรูปเช่นนี้ คือ ด้วยวรรณะ ด้วยกำลัง ด้วยความแข็งแรง ด้วยความสูง และความกว้าง ด้วยอาณาจักร ด้วยการสั่งสมบุญ ด้วยเครื่องบริโภครูปทั้งหลายเช่นนี้ คือ เสื้อผ้า อารมณ์ อุทยาน วิมาน พลัปปลา มีเครื่องบริโภครูป คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เช่นนี้ เพียบพร้อมแล้วด้วยรูปและเครื่องบริโภครูปทั้งปวงทุกประการ แม้เทวดาทั้งหลายในชั้นปรนิรมิตวสวัตินก็มีเช่นนี้เหมือนกัน | คุณก่อน อานนท ได้อินว่าในสุขาวดีโลกธาตุนั้น สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่กินอาหารที่มีเนื้อหยาบที่เป็นน้ำซุปล้วน หรือก้อนน้ำอ้อย | แต่ สัตว์ทั้งหลายปรารถนาอาหารมีรูปเช่นไร ก็จะได้รับอาหารซึ่งมีรูปเช่นนั้น พวกเขาจึงมีกายละเอียด มีใจผุดผ่อง | สัตว์เหล่านั้น ไม่จำเป็นต้องทานอาหารเข้าไปในร่างกาย | สัตว์เหล่านั้นผู้มีร่างกายประณีตย่อมปรารถนาของหอมชนิดต่างๆ พุทธ-

เกษตรทั้งปวงก็อบอวลไปด้วยกลิ่นหอมอันเป็นทิพย์ เช่นนั้นแล | ในพุทธเกษตรนั้น ผู้ใดปรารถนาจะสดุดมกลิ่นหอมทั้งหลายทั้งปวงดังเช่น กลิ่นหอมของราชาแห่งนครหรณนั้นก็มีได้คล้ายคลึงไปจากจมูกของเขาโดยประการทั้งปวง | สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดปรารถนาเครื่องหอม มาลัย เครื่องลูบไล้ แป้งฝุ่น จีวร ฉัตร ธง ริวธง และเครื่องดนตรีใดๆ พุทธเกษตรนั้นทั้งหมดจะปรากฏโดยรอบแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น | เมื่อปรารถนาจีวรทั้งหลาย มีลักษณะต่างๆ เป็นอนก เป็นร้อย เป็นพันลักษณะ พุทธเกษตรทั้งปวงนั้นก็จะปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเช่นกันด้วยรัตนจีวรทั้งหลาย และสัตว์เหล่านั้นจะรู้สึกตนได้เองว่าจีวรนั้นได้คลุมร่างกายแล้ว | สัตว์ทั้งหลายนั้น หากปรารถนาอาการที่มีรูปอย่างไร เช่น อาการประดับศรีษะ อาการประดับหู อาการประดับคอ อาการประดับมือและเท้า คือ มงกุฎ ต่างหู กำไลมือ กำไลแขน สร้อยคอ เครื่องประดับหู ตราสัญลักษณ์ สายทอง เข็มขัด ตาข่ายทอง ตาข่ายมุก ตาข่ายรัตนะทั้งปวง และตาข่ายลูกกระพรวนที่ทำด้วยทองและรัตนะทั้งปวง เหล่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเห็นในพุทธเกษตรนั้นเรื่องรองไปด้วยอาการที่มีรูปร่างอย่างนั้นอันประดับไปด้วยแสนแห่งรัตนะมากมาย สัตว์ทั้งหลายรู้สึกตนได้เองว่า ได้สวมใส่แล้วด้วยพุกยาอาการและอาการทั้งหลายนั้น | สัตว์ทั้งหลายนั้น ปรารถนาวิมานเช่นไร คือ มีสี สัญลักษณ์ และสถานะ เช่นไร จนถึงมีความสูง ความกว้างเท่าใด ซึ่งประดับไปด้วยแสนประคู้ที่ทำจากรัตนนานาชนิด และโปรยไปด้วยดอกไม้อันเป็นทิพย์นานาชนิด มีที่นอนพร้อมด้วยเบาะรองรับอันงดงาม วิมาน เช่นนั้นและจะปรากฏขึ้นอยู่เบื้องหน้าของสัตว์ทั้งหลาย | เหล่าสัตว์ทั้งหลายผู้แวดล้อมด้วยนางอัปสร 49,000 คน ย่อมดำรงอยู่ เล่นกริธา เริงรื่น และท่องเที่ยวไปในวิมานที่สำเร็จจากใจ || 19 ||

และในสุขาวดีโลกธาตุนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างเทวดากับมนุษย์ เว้นเสียแต่ว่าจะมีการพูดและการนับกันว่าเทวดาและมนุษย์เป็นเพียงสัตว์ที่อยู่ในความเสื่อมเช่นเดียวกัน | คุณก่อน อานนท์ มนุษย์นั้นดำช้า มนุษย์เป็นเหมือนเป็ด ไม่สุกใส ไม่ผ่องแผ้ว ไม่รุ่งโรจน์ ไม่แก่วกกล้า ไม่ประภัสสร เมื่ออยู่เบื้องหน้าพระราชาและจักรพรรดิฉันใด ท้าวสักกะเจ้าแห่งเทวดาทั้งหลาย ก็ไม่สุกใส ไม่ผ่องแผ้ว ไม่รุ่งโรจน์ เมื่ออยู่เบื้องหน้าเทวดาชั้นปรนิรมิตวสวัตตินั้น เช่นกัน | คุณก่อน อานนท์ กล่าวคือ ท้าวสักกะไม่รุ่งเรืองด้วยอุทธาน วิมาน เสื้อผ้าอาภรณ์ อาณาจักร ฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ความยิ่งใหญ่ หรือด้วยความรู้ซึ่งในพระธรรม และการศึกษาพระธรรม | คุณก่อน อานนท์ เทวดาทั้งหลายในชั้นปรนิรมิตวสวัตติเป็นเช่นไร มนุษย์ทั้งหลายในสุขาวดีโลกธาตุดูก็จะเห็นเป็นเช่นนั้นแล

อีกอย่างหนึ่งนะ อานนท์ ได้ยินว่า ในสุขาวดีโลกธาตุนั้น พอถึงเวลาเช้า ลมที่รุนแรง ไปสู่ทิศทั้งสี่โดยทั่ว | ลมทั้งหลายเขยาลำคั่นที่หลากสีนानาชนิดของรัตนพุกษ์ทั้งหลายให้สั่นไหว เอนเอียง เคลื่อนที่ไปมาซึ่งน่าทรรคนะ น่าชื่นใจ หอมฟุ้งไปด้วยกลิ่นหอมอันเป็นทิพย์นानาชนิด พร้อมทั้งดอกไม้ทั้งหลายร้อยชนิดได้หล่นจากต้นสู่มหาปฤถพีที่ทำด้วยรัตนะซึ่งมีกลิ่นหอมชื่นใจ น่าชมเชย | พุทธเกษตรนั้นได้ตกแต่งรูปโฉมโดยทั่วด้วยดอกไม้เหล่านั้น สูงถึง 7 พุต (แปรรุข = พุต) | ดังเช่น บุรุษผู้ชาญฉลาดได้ปลูกที่นอนดอกไม้ลงบนพื้นดิน จัดเรียงให้เท่ากัน งดงาม น่าทรรคนะ ด้วยฝ่ามือทั้งสอง ฉนใด พุทธเกษตรนั้นได้แผ่ออกไปโดยทั่วด้วยดอกไม้ที่มีกลิ่น และสีนानาชนิด มีความสูง 7 พุต ฉนนั้นแล | บุปผชาติเหล่านั้น อ่อนนุ่มเหมือนนุ่น สัมผัสแล้วมีความสุข เมื่อใช้ทำเหยียบลงจะยุบลง 4 นิ้ว เมื่อยกเท้าขึ้นจะฟูขึ้น 4 นิ้ว ครั้นเมื่อยามเช้าล่งลับไป บุปผชาติเหล่านั้นก็จะอันตรธานหายไป โดยมีได้เหลืออะไรไว้เลย | ลำดับนั้น พุทธเกษตรนั้นก็สงบ นารีนรมย์งดงามด้วยดอกไม้ในกาลก่อนที่ยังไม่เหี่ยวแห้ง | และจากนั้นลมก็พัดไปโดยทั่วทั้ง 4 ทิศ แล้วโปรยปรายดอกไม้ใหม่ทั้งหลายไว้ให้เหมือนเดิม | ดอกไม้ในยามเช้าเป็นเช่นไร ดอกไม้ในยาม กลางวัน ยามเย็น ยามราตรีในปฐมยาม มัชฌิมยามและ ปัจฉิมยาม (ช่วงสุดท้ายของเวลากลางคืน) ก็เป็นเช่นนั้น | สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อสัมผัสด้วยลมเหล่านั้นที่พัดมาพร้อมคละเคล้าด้วยกลิ่นหอม นานาชนิด ก็ย่อมสงบ ซาบซ่านด้วยความสุขราวกับภิกษุผู้เข้านิโรธสมาบัติ นั้นแล || 21 ||

ดูก่อน อานนท์ ในพุทธเกษตรนั้น ไม่มีการบัญญัติชื่อ ความมีดมนอนธการ พระอัครนิ พระอาทิตย์ จันทรคลาส และดวงดาวนักษัตร โดยประการทั้งปวง | แม้การบัญญัติว่า ทิวาและราตรี ก็ไม่มีโดยประการทั้งปวง นอกจากเรื่องราวของพระตถาคต แม้สัญญาที่ถือเอาว่าเป็นอารามก็ไม่มี โดยประการทั้งปวง || 22 ||

อีกอย่างหนึ่ง อานนท์ ได้ยินว่า ในสุขาวดีโลกธาตุนั้น เมื่อถึงฤดูกาล เมฆฝนที่มีกลิ่น หอมเป็นทิพย์ก็ตกลงมาโดยทั่ว ดอกไม้ทั้งหลายที่มีสีทุกอย่างเป็นทิพย์ รัตนะทั้ง 7 ประการที่เป็น ทิพย์ ผงจันทร์ที่เป็นทิพย์ ฉัตร ธง และริ้วธงที่เป็นทิพย์ก็พากันตกลงมาโดยทั่ว | ดอกไม้ที่มีสีทั้งปวง เป็นทิพย์ย่อมปรากฏขึ้นเป็นเพดานทิพย์ ฉัตรแก้วที่เป็นทิพย์ย่อมปรากฏขึ้นเป็นเครื่องอาภรณ์ทั้ง ปวงในอากาศ เครื่องดนตรีที่เป็นทิพย์ย่อมบรรเลงขึ้นและนางอัปสรที่เป็นทิพย์ก็ย่อมร่ายรำขึ้นมา || 23 ||

ดูก่อน อานนท์ นอกจากนี้ได้ยินว่า สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรนั้นที่อุบัติแล้ว กำลังอุบัติ และที่จะอุบัติต่อไป สัตว์ทั้งปวงเหล่านั้น มีความมั่นคงต่อการตรัสรู้โดยชอบตลอดจนไปถึงการบรรลุพระนิพพาน | เพราะเหตุใดกันเล่า ? เพราะว่าในสุขาวดีโลกธาตุนั้นย่อมไม่มีการแบ่งแยกทั้ง 2 ประการของเงื่อนไขหรือการบัญญัติที่ว่า ความไม่จีรังของสรรพสิ่ง หรือ ความจีรังของมิฉชาติ | ดูก่อน อานนท์ ด้วยเหตุโดยปริยายนี้แล โลกธาตุที่ชื่อว่าสุขาวดีนั้นที่พระองค์ได้ตรัสถึงโดยสังเขปมาดังนี้ มิใช่โดยพิสดาร | ดูก่อน อานนท์ ครั้นเมื่อเหตุการณ์แห่งความสุขที่ได้รับการสรรเสริญในสุขาวดีโลกธาตุนั้นสลายกัลป์ลง อันบุคคลไม่สามารถคำนวณถึงที่สุดของเหตุการณ์แห่งความสุขเหล่านั้นได้เลย || 24 ||

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคาถาทั้งหลายในเวลานั้นว่า
แม้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงพึงมีความสุข เป็นผู้มีญาณอันบริสุทธิ์ แดกฉานในอรรณอันสูงสุด | และสัตว์เหล่านั้นก็พึงประกาศคุณของสุขาวดีไปตลอดโกฏิกัลป์ หรือยิ่งกว่านั้นเสียอีก || 1 ||

แม้โกฏิกัลป์และวัชรเทพจะพึงสิ้นไป สาระแห่งคุณในสุขาวดีย่อมไม่สิ้นไป | แสงสว่างของสุขาวดีไม่พึงถึงความสิ้นไป และการประกาศคุณต่างๆก็ไม่พึงสิ้นไปเช่นกัน || 2 ||

ผู้ใดจะพึงตัดแบ่งแยกโลกธาตุให้เป็นเถาธุลี เช่นเดียวกับปรมาณู | และขอให้มิโลกธาตุจำนวนมากให้มากขึ้นไปอีก บุคคลพึงบำเพ็ญทานด้วยรัตนะให้บริบูรณ์ || 3 ||

แม้อุปมานี้ ยังไม่ได้ส่วนที่ 16 แห่งบุญนั้น เพราะโลกธาตุอันมั่นคงยังเจริญอยู่ | ผู้ใดในสุขาวดีโลกธาตุ เพียงได้สดับแล้วซึ่งนามของสุขาวดีโลกธาตุ ก็ย่อมได้บุญในที่นี้แล || 4 ||

ผู้ใดประกอบด้วยปัญญาย่อมเชื่อในคำพุทธพจน์ บุญจำนวนมากก็ย่อมพึงมีแก่ผู้นั้น | ก็เพราะความศรัทธาเป็นพื้นฐานในการบรรลุให้ถึงโลกธาตุ ดังนั้น เมื่อได้สดับแล้วก็พึงบรรเทาซึ่งความสงสัย ดังนี้ || 5 ||

ดูก่อน อานนท์ ! สุขาวดีโลกธาตุมีคุณลักษณะอันประมาณมิได้ เช่นนี้แล || 25 ||

ดูก่อน อานนท์ ! อีกอย่างหนึ่ง ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายมีจำนวนเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา ได้เลื่องลือพระนามพระรัตนพระวระณะ ประกาศพระยศ และยกย่องพระคุณของพระตถาคตอมิตาเกะผู้มีพระภาคนั้นในทิศหนึ่งๆ แต่ละทิศ ทั้งสิบทิศ ให้แพร่กระจายไปในพุทธเกษตรทั้งหลายซึ่งเปรียบได้กับจำนวนเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาเช่นกัน |

เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น? | เพราะสัตว์ทั้งหลายบางจำพวก เมื่อสดับพระนามของพระอมิตาภะผู้มีพระภาคนั้น ครั้นฟังแล้วย่อมยังให้จิตเกิดความเลื่อมใสด้วยอหยาศัย แม้เพียงชั่วขณะจิตเดียว สัตว์ทั้งปวงเหล่านั้นจะดำรงอยู่เพื่อตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันไม่ทำให้หมุนกลับมาเกิดอีก || 26 ||

ดูก่อน อานนท์ ! สัตว์ทั้งหลายบางจำพวกจะได้กระทำความเคารพพระตถาคตไว้ในใจ และจะได้สร้างกุศลมูลไว้มากมายเพื่อให้จิตน้อมไปในพระโพธิญาณ และจะตั้งปณิธานเพื่อไปบังเกิดในสุขาวดีโลกธาตุ เมื่อถึงมรณกาล พระอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นซึ่งมีคณะภิกษุแวดล้อมจำนวนมาก จะไปปรากฏอยู่เบื้องหน้าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น | ต่อจากนั้น สัตว์ทั้งหลายนั้น เมื่อได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ก็เกิดจิตเลื่อมใส เมื่อจุติไปแล้ว ก็จะไปบังเกิดในสุขาวดีโลกธาตุนั้น | ดูก่อน อานนท์ กุลบุตรหรือกุลธิดาคนใดปรารถนาว่า ในปัจจุบัน ทำอย่างไรเล่า เราจะพึงเห็นพระอมิตาภะตถาคต ผู้นั้นพึงส่งจิตไปในพุทธเกษตรนั้นโดยการสืบท่ออหยาศัย โดยยังจิตให้เกิดขึ้นในการตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมเพื่อบังเกิดในที่นั้น || 27 ||

อีกประการหนึ่ง ชนเหล่าใดที่มีได้กระทำความนอบน้อมต่อพระตถาคตไว้ในใจ และไม่ได้สร้างกุศลมูลไว้อย่างต่อเนื่องให้เพิ่มมากขึ้นอย่างประมาณไม่ได้แล้ว เมื่อถึงสมัยมรณกาลของสัตว์ทั้งหลาย พระอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น จะทรงเนรมิตพระพุทธรูปองค์เองเหมือนพระองค์จริงพร้อมด้วยบริวารที่เป็นภิกษุสงฆ์ซึ่งมีวรรณะ รูปร่าง ความสูงกว้างที่เหมือนจริงจะปรากฏขึ้นต่อหน้าสัตว์เหล่านั้น | สัตว์เหล่านั้นตายด้วยสติซึ่งประกอบด้วยสมาธิที่มีความเลื่อมใสเพราะเห็นพระตถาคตเป็นอารมณ์ จะไปอุบัติยังพุทธเกษตรนั้นแล || 28 ||

ดูก่อน อานนท์ ยังมีอีก สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะระลึกถึงซึ่งตถาคตนั้นด้วยการยังจิตให้เกิด 10 ครั้ง สัตว์เหล่านั้นจะได้ไปอุบัติในพุทธเกษตรนั้นจะได้รับความยินดีในธรรมทั้งหลายอย่างลึกซึ้งที่พระตถาคตทรงตรัสอยู่ จะไม่วิบัติ จะไม่พบกับความทุกข์ จะไม่พบกับความล้มเหลวอย่างน้อยที่สุด เพียงยังให้เกิดจิตเป็นหนึ่งเดียวน้อมพระตถาคตนั้นเข้าไว้ในใจ แล้วตั้งความหวังให้ไปบังเกิดในพุทธเกษตรนั้น สัตว์เหล่านั้น แม้อยู่ในความฝัน ก็จะได้เห็น

พระอมิตาภะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในแดนสุขาวคิโลกธาตุ จะไม่หวนกลับมาเกิดอีก และจะอยู่เพื่อตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ || 29 ||

ดูก่อน อานนท์ เธอจงดูเหตุและผลนี้เกิด พระตถาคตทั้งหลายย่อมเลื่องลือ พรรณา โฆษณาคุณลักษณะ และยกย่องสรรเสริญพระนามของพระอมิตาภะตถาคตนั้นในโลกธาตุทั้งหลาย อันประมาณมิได้ นับมิได้ในทิศทั้งสิบ | อีกอย่างหนึ่ง อานนท์ ได้ยินว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีจำนวนเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาในแต่ละทิศทั้ง 10 ทิศในพุทธเกษตร ย่อมเข้าไปเฝ้าพระอมิตาภะตถาคตเพื่อชื่นชมถวายบังคมใกล้ชิด และสนทนาปัญหาธรรมกับคณะพระโพธิสัตว์เหล่านั้น และเพื่อชมสมบัติพิเศษที่ประดับประดาด้วยคุณจำนวนมากมายของพุทธเกษตรนั้น || 30 ||

ลำดับนั้น ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภยิตถาทั้งหลายนี้ เพื่อแสดงอรรถนี้โดยปริมาณที่มากขึ้นไปอีกในเวลานั้นว่า พุทธเกษตรของพระผู้เป็นใหญ่นามอมิตายุ นั้น มีจำนวนเท่ากับเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา || 1 ||

พระโพธิสัตว์เหล่านั้น ได้ถือเอาช่อดอกไม้จำนวนมาก ซึ่งมีสีต่างๆ มีกลิ่นหอมชื่นใจ | ไปรยลงมาที่พระอมิตายุ ผู้นำและประเสริฐสุดในหมู่ชน ซึ่งมนุษย์และเทวดาได้บูชาแล้ว || 2 ||

พุทธเกษตรในทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศเหนือ จนกระทั่งถึงทิศใน 10 ทิศ | พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะมาจากทิศใดก็ตาม ต่างก็มาเพื่อถวายความเคารพพระพุทธานุภาพผู้เป็นใหญ่พระองค์นั้น || 3 ||

ได้พากันถือเอากลุ่มเครื่องหมายจำนวนมากมาย ซึ่งมีสีต่างๆ มีกลิ่นหอมชื่นใจ | ไปรยลงมาที่พระอมิตายุ ผู้นำและประเสริฐสุดในหมู่ชนซึ่งมนุษย์และเทวดาได้บูชาแล้ว || 4 ||

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจำนวนมากเหล่านั้น ครั้นได้บูชาแล้วก็ถวายบังคมที่พระบาทของพระอมิตาภะตถาคต | จากนั้นก็กระทำประทักษิณ แล้วกล่าวคำว่า “อโห ! พุทธเกษตรช่างงดงามน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง” || 5 ||

พระโพธิสัตว์เหล่านั้น ผู้มีใจเลิกลอยด้วยความปรารถนาหาที่เปรียบมิได้ ก็ได้ไปรยช่อดอกไม้ลงอีกครั้ง | ย่อมกล่าวภยิตถิตถาถึงความปรารถนาต่อหน้าพระผู้เป็นใหญ่ว่า “พุทธเกษตรของพวกเราพึงมีรูปเช่นนี้เชียวหรือ!” || 6 ||

ช่อดอกไม้ซึ่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้โปรยลงมาในพุทธเกษตรนั้น ได้ตั้งเป็นฉัตรแผ่ออกไปตลอดกว่า 100 โยชน์ | ได้ประดับตกแต่งอย่างงดงามเปล่งปลั่งนำอัสภรย์ ปกคลุมโดยรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า || 7 ||

พระโพธิสัตว์เหล่านั้น เมื่อได้ทำการสักการะเช่นนั้นแล้ว ก็ได้กล่าวสดุดีในที่นั้นว่า | สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้สดับนามของพระผู้ประเสริฐสุดในหมู่ชนแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นก็ได้ชื่อว่าได้รับลาภอย่างดีแล้ว || 8 ||

เราทั้งหลายที่ได้มาสู่พุทธเกษตรนี้ เพราะได้รับผลบุญที่มีมาแต่ก่อน | ท่านทั้งหลายจงดูเถิด เกษตรนี้อุปมาดังความฝันที่ถูกกำหนดแล้วโดยพระศาสดาตลอดหนึ่งพันกัลป์ || 9 ||

ท่านทั้งหลายจงดูเถิด ผู้มีบุญราศีอันประเสริฐ แวดล้อมแล้วด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย อันงดงามยิ่ง | รัศมีของพระอมิตาภะรุ่งเรืองหาที่สุดมิได้ พระชนมายุและพระสงฆ์ของพระองค์ก็หาที่สุดมิได้เช่นกัน || 10 ||

พระอมิตายูนาถะ ทรงแยมพระโอฐ ทำให้รัศมีแผ่ไป 36 ล้านโกฏิ | รัศมีเหล่านั้น ได้แผ่ออกไปจากมุขมณฑลและส่องสว่างโชติช่วงไปสู่ 1 พันโกฏิพุทธเกษตร || 11 ||

พระอาทิตย์ทั้งหลายทั้งปวงที่ขึ้นแล้วขึ้นอีกในโลกธาตุนั้น ก็ได้มุ่งไปอยู่เหนือพระเศียรของพระผู้ประเสริฐสุดในหมู่ชน | เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้รู้ถึงพระรัศมีของพระองค์ จึงเกิดความปรีดียินดี || 12 ||

แท้จริง พระอวโลกิเตศวรผู้เป็นนาถะมหายศนั้น คือ ทายาทของพระพุทธองค์ ทรงเสด็จขึ้นขึ้น | และกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เหตุเป็นเช่นไร ปัจจัยเป็นเช่นไร พระโลกนาถะพระองค์ทรงแยมพระโอฐด้วยเหตุใดกัน || 13 ||

ขอพระองค์ผู้ทรงรอบรู้ในอรรถ ผู้อนุเคราะห์ประโยชน์เกื้อกูล ผู้ปลดปล่อยสัตว์จำนวนมากให้พ้นทุกข์ | สัตว์ทั้งหลายจะมีจิตใจที่สูงส่ง เมื่อได้สดับฟังพุทธพจน์อันประเสริฐ นำประทับใจยิ่ง || 14 ||

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้ซึ่งมาจากโลกธาตุทั้งหลายจำนวนมาก มาสู่สุขาวดี เพื่อที่จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า | พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อได้สดับฟังแล้ว ก็บังเกิดความปรีดีอันไพบูรณ์ แล้วจึงแลดูเกษตรนี้โดยนับพัน || 15 ||

และจะพากันมาสู่พุทธเกษตรอันกว้างใหญ่นี้ แล้วจะบรรลुฤทธิ์พลังโดยนับพัน | คือว่า จะมีตาทิพย์ หูทิพย์ จะระลึกชาติได้และจะแตกฉานในบารมีธรรม || 16 ||

จากนั้น พระอมิตายุพุทธเจ้า ได้ทรงตรัสเทศนาว่า แท้จริงแล้ว ปณิธานของเราได้มีมาแล้วแต่อดีต | ทำเช่นไรเล่า ? สัตว์ทั้งหลายเมื่อได้สดับนามของเราแล้ว จะพึงไปสู่พุทธเกษตรของเรานิรันดร์ || 17 ||

ขอให้ปณิธานของเรานี้ จงบริบูรณ์ด้วยความโสกา สัตว์ทั้งหลายจากโลกธาตุจำนวนมาก | จงมาสู่ที่อยู่ของเราโดยเร็ว และจะไม่หมุนกลับมาเกิดอีก ไม่แม้แต่เพียงชาติเดียว || 18 ||

หากในที่นี้ พระโพธิสัตว์ปรารถนาว่า เกษตรของเราก็คงมีรูปเป็นเช่นนี้บ้าง | เรา (พระโพธิสัตว์) ก็พึงปลดปล่อยสัตว์เป็นจำนวนมาก ด้วยการเอ่ยนาม ด้วยการเทศนา และด้วยการเห็น || 19 ||

ผู้ที่มีความรักดี ขอให้จงไปสู่สุขาวดีโลกธาตุโดยเร็ว | แล้วเข้าไปสู่เบื้องหน้าพระอมิตา ประภาะ แล้วจงบูชาพร้อมกับพระพุทธรูปอีกพัน โกฏิพระองค์ || 20 ||

ขอให้ได้นุชาพระพุทธรูปเจ้าจำนวนหลาย โกฏิพระองค์ แล้วไปสู่พุทธเกษตรจำนวนมาก ด้วยกำลังฤทธิ์ | ได้ทำการบูชาในที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายจะไปสู่สุขาวดีด้วยความรักดี เช่นนี้แล || 21 || || 31 ||

ดูก่อน อานนท์ อีกอย่างหนึ่ง ได้ยินว่า ต้นโพธิพฤกษ์ของพระอมิตายุตกตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น | ได้ขึ้นสูงพันโยชน์ มีกิ่ง ใบ และกลีบดอก ห้อยระย้า แผ่ไปตลอด 800 โยชน์ มีรากขึ้นชอนไชไปตลอด 500 โยชน์ มีใบ ดอก และผลขึ้นตลอดเวลา มีใบ ดอก และผลหลากหลายชนิด และมีสีต่างๆมากกว่า 100,000 สี ได้กระทบกับแสงจันทร์ แสงแก้วมณีและรัตนชาติประดับประดาตกแต่งด้วยความวิจิตรต่าง ๆ นานา ท้าวศักระนำเอาแก้วมณีรัตนมาห้อยประดับไว้อย่างวิจิตร | เคลื่อนกลาดไปด้วยแก้วจินดามณี วิจิตรไปด้วยมณีรัตนอันประเสริฐจากมหาสมุทร มากเกินกว่าสิ่งที่เป็นทิพย์ทั้งหลาย มีสายสุวรรณสูตรห้อยเป็นระย้า วิจิตรไปด้วยวัสดุจำนวนร้อยของสร้อยคอ สร้อยรัตนะ สร้อยสังวาล สร้อยข้อมือ สร้อยมุกพลอย สร้อยมุกนิล เข็มขัดรูปสิงห์ ขอสายรัดเอว สายรัตนสูตร และรัตนะทั้งปวง มีทั้งที่เป็นดาข่ายทองคำ ดาข่ายมุกดา ดาข่ายรัตนะทั้งปวง และดาข่ายลูกกระพรวน ตกแต่งเป็นรูปสัญลักษณ์มังกร⁴ เครื่องหมายสวัสดิกะ

⁴ แต่ Max Muller แปลว่า ปลาโลมา, ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred

เครื่องหมายนันทยวรรต^๕ และรูปพระจันทร์ ประดับด้วยดาบยาแ้วมณีและลูกกระพรวนและรัตนสุวรรณทั้งปวงประดับไว้ตามความต้องการของสัตว์ทั้งหลาย | นอกจากนี้ อานนท์ ได้ยืนยันว่า ดันโพธิพฤษณ์นั้น เมื่อถูกลมพัดจะมีเสียงดังกึกก้องแผ่ซ่านออกไป ทำให้โลกธาตุทั้งหลายอันประมาณมิได้ย่อมได้รับรู้ด้วย | คู่ก่อน อานนท์ ในพุทธเกษตรนั้น ดันโพธิพฤษณ์นั้นเมื่อแผ่ไปถึงโสศประสาทของสัตว์ทั้งหลายเหล่าใด โรคในโสศที่ไม่พึงปรารถนาของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่บังเกิดจนกระทั่งจะถึงที่สุดแห่งโพธิญาณ | ดันโพธิพฤษณ์เมื่อแผ่ไปถึงดวงตาของสัตว์ทั้งหลายเหล่าใด อันกำหนดมิได้ คำนวณมิได้ จินตนาการมิได้ หาที่เปรียบมิได้ ประมาณมิได้ และพรรณนามิได้ โรคในจักขุที่ไม่พึงปรารถนาของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่บังเกิด จนกระทั่งจะถึงที่สุดแห่งโพธิญาณ | คู่ก่อน อานนท์ ยังมีอีก ได้ยืนยันว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้คมกลืนจากดันโพธิพฤษณ์นั้น โรคทางมานประสาทที่ไม่พึงปรารถนาของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่บังเกิด จนกระทั่งจะถึงที่สุดแห่งโพธิญาณ | สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้ลิ้มรสผลจากดันโพธิพฤษณ์นั้น โรคทางชีวหาประสาทที่ไม่พึงปรารถนาของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่บังเกิดจนกระทั่งจะถึงที่สุดแห่งโพธิญาณ | สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้สัมผัสแสงของดันโพธิพฤษณ์นั้น โรคทางกายที่ไม่พึงปรารถนาของสัตว์

^๕ ในหนังสือ “มงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธรูป (อรรถกถา พุทธปาทลภขณ)” กล่าวถึงนันทยวรรต หรือ นันทยวตตัง (ภาษาบาลี) ว่าเป็นมงคลในรอยพระพุทธรูปที่เปรียบพระคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า เป็นมงคลข้อที่ ๓ ของทั้งหมด ๑๐๘ มงคลในพระพุทธศาสนาเถรวาท มงคลข้อนี้ เขาแปลว่า ดอกพุดซ้อน (ดอกสีขาวมีห้าแฉก) จากการที่ผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลกับ ผศ.ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา เกี่ยวกับมงคลข้อว่า นันทยวรรต ดอกพุดซ้อน เรื่องนี้ ท่านอาจารย์ได้ให้ความเห็นว่า ในคัมภีร์อรรถกถาเล่มนี้ได้ให้ความหมายเชิงนัยยะของนันทยวรรตไว้ 3 ความหมาย คือ 1. หมายความว่า การหมั่นไปสู่ความเป็นมงคล (ตามเนื้อหากล่าวถึง พระพุทธเจ้าบ้นลือสีหนาท ทำพุทธสิริมงคลให้เจริญ) 2. หมายความว่า การหมั่นออกจากตัณหาไปสู่พระนิพพาน (ตามเนื้อหา กล่าวถึงพระตถาคตคือผู้เปลี่ยนสัตว์โลกจากสามัคคหาให้บรรลุมรรคผล) 3. หมายความว่า การละทิ้งเสียงคำรามของตนเองไปสู่เสียงคำรามของพระตถาคต (ตามเนื้อหา กล่าวถึง ผู้ที่ตนได้ละการบ้นลือสีหนาทของตนแล้ว ยินดีการบ้นลือสีหนาทของพระตถาคต เพราะพระองค์เป็นพระสัพพัญญูตญาณ) ดังนั้น ดอกพุดซ้อนจึงอาจเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่แทนวงล้อแห่งความบริสุทธิ์ที่หมั่นไปสู่มรรคผลนิพพานอันบริสุทธิ์สะอาด, คู่มือสมุดแห่งชาติ, มงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธรูป (อรรถกถา พุทธปาทลภขณ) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2540), 16, 80.

ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่บังเกิด จนกระทั่งจะถึงที่สุดแห่งโพธิญาณ | ดูก่อน อานนท์ อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้เพ่งมองต้นโพธิพฤกษ์นั้นโดยธรรม ความสับสนแห่งจิตที่ไม่พึงปรารถนา ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะไม่บังเกิดจนกระทั่งจะถึงที่สุดแห่งโพธิญาณ | สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เหล่านั้นจะไม่หมุนกลับมาเกิดอีก เพราะการได้เห็นต้นโพธิพฤกษ์นั้น และจะดำรงอยู่นกว่าจะ บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ | ก็สัตว์เหล่านั้นย่อมได้ขันติ 3 ประการ ก็คือว่า 1. โฆษณากามขันติ 2. อนุโลมิกขันติ 3. อนุตตปตติกรรมขันติ เพราะการอธิษฐานจิตต่อพระอมิตายุที่มีมาแต่ก่อน เพราะการสร้างกุศลต่อพระชินเจ้าในปางก่อน เพราะการบำเพ็ญปณิธานในกาลก่อน อันงดงาม บริบูรณ์ ไม่บกพร่อง || 32 ||

ดูก่อน อานนท์ ! อีกประการหนึ่ง ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดที่มาบังเกิดแล้ว กำลังมาบังเกิด หรือจะมาบังเกิดในโลกชาตุนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น จะผูกพันนาการเพียงชาติเดียวเท่านั้น จากนั้นก็จะได้เสวยพระอนุดตรสัมมาสัมโพธิญาณ และยังความปรารถนาปณิธานให้ตั้งอยู่ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้นที่ได้สวมใส่เครื่องป้องกันที่มั่นคงแล้ว จะบันลือมหาสิงหนาท และจะได้ประกอบพระปริณิพพานไว้เพื่อสรรพสัตว์ || 33 ||

อีกอย่างหนึ่ง อานนท์ ได้ยินว่า ในพุทธเกษตรนั้นพระสาวกมีรัศมีสว่างยาว 1 วา แต่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีรัศมีสว่างยาวแสนโกฏิโยชน์ ยกเว้น พระโพธิสัตว์สององค์ เพราะโลกชาตุนั้นแผ่รัศมีให้สว่างตลอดเวลาด้วยแสงของท่านทั้งสอง | ลำดับนั้นแล พระอานนท์ผู้มีอายุได้กราบทูลถามเหตุนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งสอง ทรงมีพระนามว่าอย่างไร พระเจ้าข้า ? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อน อานนท์ พระโพธิสัตว์มหาสัตว์องค์หนึ่ง มีนามว่า พระอวโลกิเตศวร องค์ที่ 2 มีนามว่า พระมหาสถามปราชะ⁶ | ดูก่อน อานนท์ พระโพธิสัตว์ทั้งสองนั้น ได้จุติจากพุทธเกษตรนี้แล้วก็ไปบังเกิดในโลกชาตุนั้น || 34 ||

⁶ สังฆวรมันได้ตีความข้อความนี้ว่า “พระโพธิสัตว์ทั้ง 2 องค์นี้ได้ทำการฝึกรอบรมสาวกของพระโพธิสัตว์ในเกษตรนี้ หลังจากตายแล้วก็จะไปบังเกิดในพุทธเกษตรนั้น (เกษตรของอมิตายะ) โดยนำอสังขรย์” ส่วนโพธิฐิได้ตีความว่า “พระโพธิสัตว์ทั้ง 2 องค์นี้ได้ออกจากสหาโลกชาตุดแล้วไปเกิดในเกษตรนั้น ก็คือ เมื่อทั้ง 2 พระองค์ได้ตายจากชีวิตในโลกนี้ไป ซึ่งสหาโลกชาตุดคือโลกของพระสากยมุนี

ดูก่อน อานนท์ ในพุทธเกษตรนั้น พระโพธิสัตว์เหล่าใดได้บังเกิดแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งปวงเหล่านั้นถึงพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ มีร่างกายอันบริบูรณ์ แดกฉานในฉาน อภิญญา จลตาในปรัชญาทุกประเภท มีอินทรีย์กล้าแข็ง มีอินทรีย์สำรวมดีแล้ว มีอินทรีย์ที่ควบคุมแล้ว มีอินทรีย์ที่ไม่ทราโมห มีอินทรีย์ที่มีพลัง มีขันติโดยเฉพาะ มีคุณอย่างหาที่สุดมิได้โดยรอบ || 35 ||

อีกอย่างหนึ่ง อานนท์ ได้ยินว่า ในพุทธเกษตรนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้อุบัติมาแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นจะไม่พลาดจากการได้เห็นพระพุทธรองค์ จะไม่ปราศจากพระธรรมจนกว่าจะบรรลุพระโพธิญาณ | พระโพธิสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะไม่ลืมชาติ เพราะอาศัยเหตุนี้ ยกเว้นผู้ที่ตั้งปณิธานไว้ในกัลป์ที่วุ่นวายและประพาศติผิด 5 ประการ ในขณะที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก || 36 ||

ดูก่อน อานนท์ นอกจากนี้ ได้ยินว่า ในพุทธเกษตรนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดได้มาอุบัติแล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งปวงเหล่านั้นได้ไปสู่โลกธาตุทั้งหลายอื่น ๆ ด้วยความภักดีเป็นเบื้องหน้าเพียงอย่างเดียว จะได้เข้าไปดำรงอยู่เท่าที่ต้องการตลอดแสนล้าน โกฎิพระพุทธรเจ้าเป็นอนกอนันต์ ด้วยพุทธานุภาพ | พระโพธิสัตว์เหล่านั้นยังจิตให้เกิดขึ้นว่าเราทั้งหลายจงทำการบูชาด้วยดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องหอม มาลัย เครื่องลูบไล้ แป้งฝุ่น จีวร ฉัตร ธง รวัญ การประโคมดนตรี สิ่งของที่มีลักษณะเช่นนั้นก็ปรากฏขึ้นในมือ | พระโพธิสัตว์เหล่านั้น เมื่อกระทำการบูชาอยู่ในพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วยดอกไม้จนถึงเครื่องประโคมดนตรีเหล่านั้น ก็ย่อมสั่งสมกุศลไว้จำนวนมาก จนหาประมาณมิได้ คำนวณมิได้ | ถ้าหากว่าปรารถนาช่อดอกไม้ทั้งหลายอีก ก็ย่อมปรากฏรูปเช่นนั้นขึ้นในมือทั้งสอง | ช่อดอกไม้ทั้งหลายอันเป็นทิพย์ มีกลิ่นหอมต่างๆ มีสีสรรมากมายเป็นอนกย่อมปรากฏขึ้นในมือทั้งสองของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นพร้อมกับการเกิดความคิด | พระโพธิสัตว์เหล่านั้นไปรยปรายช่อดอกไม้เหล่านั้นลงช้าแล้วช้าอีก เพื่อถวายต่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย | ช่อดอกไม้ของพระโพธิสัตว์เหล่านั้นที่ถูกโยนขึ้นไปบนท้องฟ้ากระจายไปทั่ว ปรากฏขึ้นเป็นฉัตรของช่อดอกไม้มีขนาด 10 โยชน์ | เมื่อโยนดอกไม้ขึ้นไป

ครั้งที่ 2 ช่อดอกไม้ในครั้งแรกก็ยังไม่ตกลงมาสู่พื้นดิน | ช่อดอกไม้ทั้งหลายที่โยนขึ้นไปอยู่ข้างบนแล้ว ได้กระจายไปในท้องฟ้า แล้วปรากฏขึ้นเป็นฉัตรทั้งหลายของช่อดอกไม้ มีขนาด 20 โยชน์ | ปรากฏฉัตรของช่อดอกไม้บนท้องฟ้ามีขนาด 30 โยชน์ 40 โยชน์ 50 โยชน์ จนกระทั่งถึงแสนโยชน์ | พระโพธิสัตว์เหล่าใด เกิดความปริติปราโมทย์อันประเสริฐในที่นั้น และได้รับกำลังแห่งจิตอันประเสริฐ พระโพธิสัตว์เหล่านั้น ได้สร้างกุศลมูลไว้มากจนประมาณมิได้ คำนวณมิได้ และเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าจำนวนมากถึงแสนโกฏิในยุตพระองค์จากนั้นจึงกลับมาสู่สุชาวดีโลกธาตุอีกครั้งในเวลาก่อนเที่ยงครั้งเดียว เพราะการถือเอาคำอธิบายที่ได้ตั้งปณิธานไว้ก่อนแล้ว ต่อพระอมิตายุสธาคณิน ด้วยการฟังธรรมที่พระองค์เคยประทานให้ ด้วยกุศลมูลที่เคยสร้างไว้ ต่อพระชินพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ด้วยการอบรมจิตให้สมบูรณ์เป็นอย่างดีเพราะปณิธานครั้งก่อนๆ เพื่อความภักดีอันบริสุทธิ์ || 37 ||

ดูก่อน อานนท อีกประการหนึ่ง ได้ยินว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดที่มาอุบัติในพุทธเกษตรนั้น สัตว์ทั้งปวงเหล่านั้นย่อมกล่าวธรรมกถาที่ประกอบด้วยสัพพัญญุตญาณ⁷ | ในพุทธเกษตรนั้น สัตว์ทั้งหลายไม่มีจิตคิดที่จะยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดๆ⁸ | สัตว์ทั้งปวงเหล่านั้น เมื่อเดินจงกรมเดินไปเดินมาที่พุทธเกษตรนั้นย่อมไม่เกิดความรู้สึกลึบยิบหรือไม่มีจิตคิดยิบลึบสิ่งใดๆ | เมื่อก้าวเดินอยู่ จะไม่เกิดความอยาก หากเกิดความอยากย่อมไม่ก้าวเดิน จิตที่คิดอยากได้นั้นแล ย่อมไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง | ดูก่อน อานนท นอกจากนี้ ในสุชาวดีโลกธาตุนั้น สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดที่มาอุบัติ สัตว์เหล่านั้นย่อมไม่มีสัญญาว่าเป็นของคนอื่นๆที่จะเกิดแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมไม่มีสัญญาว่าเป็นของตน ย่อมไม่มีสัญญาว่าไม่เท่าเทียม ย่อมไม่มีการวิเคราะห์ ย่อมไม่มีการวิวาท ย่อมไม่มีการพิโรธ | มีจิตที่เท่าเทียม มีจิตที่มีไมตรี มีจิตอ่อนโยน มีจิตเป็นที่รัก มีจิตอันสมควร มีจิตอันผ่องใส มีจิตอันมั่นคง มีจิตที่ปราศจากนิर्वรณ มีจิตที่ไม่กำเริบ มีจิตที่ไม่เศร้าหมอง มีจิตประพฤดิจริยาวัตรด้วยปัญญาบริบูรณ์ มีที่รองรับแห่งจิตอันเข้าไปสู่ภาวะแห่งพุทธะ | เป็นผู้มิปัญญาเสมอด้วยมหาสมุทร มีความรู้เสมอด้วยเขาพระสุเมรุ เป็นที่สั่งสมคุณไว้เป็นอนเนกอนันต์ มีการเล่นเพลิดเพลินเพื่อขับ

⁷ เหมือนกับปณิธานข้อที่ 32 ในบทที่ 8 , ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts”

Sacred Books of the East, Vol. XLIX part II, 55.

⁸ เหมือนกับปณิธานข้อที่ 10 ในบทที่ 8, ดู Ibid., 55.

ขานองค์ความรู้ ประกอบด้วยพุทธสังคิต ข้อมละทั้งจักขุเนื้อ ข้อมรับเอาซึ่งทิพยจักขุเพื่อบรรลุถึงคติของปัญญาจักขุ เพื่อบรรลุถึงธรรมจักขุ แล้วยังพุทธจักขุให้บังเกิด ยังให้ปรากฏ ยังให้ส่องสว่าง ประกาศพระธรรมอย่างกว้างขวาง ข้อมนำไปซึ่งญาณอันบริสุทธิ์ | สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นประกอบด้วยคุณสมบัติของไตรชาตุ⁹ มีจิตที่ฝึกแล้ว มีจิตที่สงบ ถึงพร้อมด้วยการได้รับพระธรรมธาตุทั้งปวง ฉลาดในการอธิบายสาเหตุแห่งทุกข์ ถึงพร้อมในการอธิบายธรรม ฉลาดในการรับและการปฏิเสธ ฉลาดในความหมายและไม่ใช้ความหมาย ฉลาดในสถานะ เพ่งฟังเสียงสนทนาในมนุษย์โลกทั้งหลาย | ข้อมรับเอาสาระจากเรื่องที่เป็นโลกุตตรทั้งหลาย | พวกเขาทั้งหลายฉลาดในการปรารภนาพระธรรมทั้งปวง เป็นผู้คุ้นเคยในญาณ คือ การระงับแห่งการกระทำสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ไม่มีกังวล ไม่มีอุปทาน ไม่มีการคิดไตร่ตรอง ไม่มีความเจ็บปวด เป็นผู้หลุดพ้นดีแล้ว ไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นผู้ปราศจากกิเลสที่ทำให้เกิดภพ มีอภิญญาตั้งอยู่ด้วยมูลของตนเอง เป็นผู้จาริกไปอย่างไม่ขัดข้อง ไม่มีความห่อหุ้ม ประกอบด้วยกระพี้แห่งธรรมอันลึกซึ้ง ไม่นั่งชบเซา เป็นผู้เข้าถึงพุทธญาณอันบุคคลตรัสรู้ได้โดยยาก เป็นผู้เข้าถึงมรรคด้วยจิตที่จดจ่อเป็นหนึ่งเดียว ไม่มีความสงสัย คือ ข้ามพ้น คำว่า อย่างไร อะไร เป็นผู้มีญาณ ไม่มีปัจจัยอย่างอื่น เป็นผู้ไม่มีทิวิมานะในตนเอง | เป็นผู้เข้าถึงญาณสูงเสมอด้วยเขาพระสุเมรุ | เป็นผู้มีพุทธวิไมหวั่นไหวเสมอด้วยมหาสมุทร | มีแสงสว่างแห่งปัญญาเกินกว่าพระจันทร์และพระอาทิตย์ และมีจิตงดงามขาวสว่างบริสุทธิ์ | มีแสงเปล่งประกายออกมาเช่นเดียวกับสีทองอยู่ในเบ้าหลอม | มีความอดทนต่อกุศลและอกุศลของสรรพสัตว์เช่นเดียวกับพื้นพสุธา | มีการชำระล้างกิเลสมูลทั้งปวงให้ไหลออกไปเช่นเดียวกับน้ำ | มีการเพากิเลสเสียด้วยการท่องเที่ยวพระธรรมทั้งปวงเช่นเดียวกับราชาแห่งไฟ | มีการเคลื่อนที่ไปสู่โลกทั้งปวงเช่นเดียวกับพระพาย | มีการรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมทั้งปวงเพราะไม่นำไปซึ่งสิ่งทั้งปวงเช่นเดียวกับอากาศ | ไม่มีการแปดเปื้อนด้วยโลกทั้งปวงเช่นเดียวกับดอกบัว | เป็นผู้สาธยายพระธรรมด้วยเสียงอันดัง เช่นเดียวกับเมฆก้อนใหญ่ในฤดูฝน | เป็นผู้โปรยปรายน้ำแห่งธรรมเช่นเดียวกับสายฝน | เป็นผู้ปกครองคณะใหญ่ เช่นเดียวกับพระยาโค | มีจิตอันฝึกฝนอย่างประเสริฐแล้วเช่นเดียวกับพญาช้าง | เป็นผู้ถูกฝึกดีแล้ว เช่นเดียวกับอาชานิยผู้ประเสริฐ | เป็นผู้มีความกล้าและไม่กลัวเกรงเช่นเดียวกับราชสีห์และพญาเนื้อ | เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์เช่นเดียวกับต้นไทรใหญ่

⁹ ไตรชาตุ อาจหมายถึงกามชาตุ, รูปชาตุ และ อรูปชาตุ, ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East, Vol. XLIX part II, 55.

| เป็นผู้ไม่หวั่นไหวต่อการพูดให้ร้ายทั้งปวงเช่นเดียวกับขุนเขา | เป็นผู้ภาวณาไมตรีจิตอย่างหา
 ประมาณมิได้เช่นเดียวกับผืนฟ้า | เป็นผู้มุ่งไปสู่เบื้องหน้าเพื่อการบรรลุธรรมอันเป็นกุศลมูลทั้งปวง
 เช่นเดียวกับท้าวมหาพรหม | เป็นผู้ไม่สะสมสถานะที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกับนก | เป็นผู้จัดเสียซึ่งการ
 พูดให้ร้ายทั้งปวงเช่นเดียวกับครุฑ ราชานกทั้งหลาย | เป็นผู้มีประโยชน์ที่หาได้ยากเช่นเดียวกับ
 ดอกกุหลุมพ¹⁰ | เป็นผู้มีอินทรีย์สงบ ไม่สะท้าน เช่นเดียวกับช้าง | มีความฉลาดในการวินิจฉัย มี
 ความสงบเสงี่ยมและขันติธรรมมากมาย | เป็นผู้ไม่มีความริษยา ไม่มีความปรารถนาสมบัติของผู้อื่น
 | เป็นผู้เชี่ยวชาญอิมเมในธรรมกถา มีความปรารถนาในพระธรรม เป็นเช่นกับแก้วไพฑูรย์เพราะ
 มีศีล | เป็นเช่นบ่อเกิดแห่งรัตนะเพราะมีความรู้สูงสุด | เป็นผู้มีเสียงไพเราะเพราะการบรรลุกลอง
 ใหญ่แห่งพระธรรม | บรรเลงซึ่งมหาธรรมเกริ (กลองขนาดใหญ่) เป่ามหาธรรมสังข์ (เครื่องเป่า
 เป็นรูปหอยสังข์) แล้วได้ชูธงมหาธรรมขึ้น แล้วจุดคบเพลิงแห่งธรรมให้โชติช่วงชัชวาล เป็นผู้เฝ้า
 มองด้วยปัญญา เป็นผู้ไม่โง่เขลา ไม่มีโทษะ ระวังกิเลสได้แล้ว เป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่นิยมของหอม
 ไม่มีความโลภ ยินดีในการแจกจ่าย เป็นผู้สละในการหลุดพ้น มีมือสะอาด ยินดีในการให้ทาน
 ไม่ตระหนี่ในการให้อุปกรณ์และอาหารกือธรรม ไม่ยึดติด มีจิตใจสูงส่ง ไม่มีความไคร่ มีความ
 กล้า มีความอดทน มีความเอาใจใส่ มีความละเอียด เป็นผู้นำสัตว์ไปสร้างความคิด ไม่เบียดเบียน
 บรรลุอภิญญาแล้ว มีความยินดีแล้ว อยู่ด้วยความสุข ผู้ทำประโยชน์ ทำให้ชาวโลกสว่าง
 ปราศจากความเศร้าหมอง มีความมั่นคง ปราศจากโรคะ พ้นจากความมืดบอด แล้วตั้งอยู่เองแต่
 เพียงผู้เดียว ปราศจากความโศก ไร้มลทิน ไม่มีการแลกเปลี่ยน เพลิดเพลินในอภิญญา มีเหตุเป็น
 กำลัง มีปณิธานเป็นกำลัง ไม่ท้อจิต ไม่โงง ได้สร้างกุศลมูลไว้แล้วเป็นแสนโกฏิในยุตกัลป์ ได้
 ถอนลูกศรที่ทิ่มแทงใจออกแล้ว เป็นผู้ปราศจากโรคะ โทสะ โมหะ เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้หลุดพ้น
 แล้วด้วยความบริสุทธิ์ ได้รับการสรรเสริญด้วยกำลังแห่งพระชินเจ้า เป็นบัณฑิตในโลก เข้าสู่
 ญาณอันสูงสุด ผู้เป็นบุตรแห่งพระชินเจ้า ผู้ถึงพร้อมด้วยกำลังแห่งจิต เป็นผู้กล้า ตั้งมั่นไม่ยึด
 คิดว่าเป็นของเรา ไม่ก้าวร้าว ไม่อ่อนแอ ไม่โอหัง บำเพ็ญแต่ประโยชน์ มีความอารี เป็นผู้

¹⁰ หรือดอกไม้ของต้นมะเดื่อ เป็นชื่อต้นไม้ในนิยายซึ่งกล่าวกันว่าออกผลโดยไม่ผลิดอกต่อ
 3,000 ปี จึงจะออกดอกครั้งหนึ่ง หมายความว่า เป็นสิ่งที่หายาก นานๆครั้งจึงจะเกิดขึ้น และเปรียบ
 ความหมายกับการปรากฏขึ้นของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ว่ายากยิ่งนัก, ดู พระวิสุทธร เชื้อเกียก,
 พระพุทธเจ้าฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : ห่มั่นคุณธรรมสถาน, 2549), 9.

ประเสริฐ มีหิริ มีความมั่นคง มีสติ มีความรู้ มีคติ มีปัญญาเป็นศาสตราวุธ มีบุญ มีความผ่องแผ้ว ปราศจากความกระด้าง ละเสียดซึ่งมลทินแล้ว ประกอบด้วยสติ ได้บรรลุนิพพานที่สงบแล้ว |
 คุณก่อน อานนท์ ! สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรนี้เป็นเช่นนั้น โดยสังเขป | อีกประการหนึ่ง ถ้าพระ
 ตถาคตทั้งหลายจะพึงอธิบายโดยพิสดารโดยประมาณอายุเท่ากับแสนโกฏิในยุตกัลป์ ก็คือไม่
 สามารถจะกำหนดคุณของสัตว์เหล่านั้นให้สิ้นสุดได้ และไม่ควรกำหนดการมีของพระตถาคต
 ด้วยเช่นกัน | เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น | คุณก่อน อานนท์ เหตุทั้งสองนั้น เป็นสิ่งที่จินตนาการไม่ได้ หากที่
 เปรียบมิได้ ก็คือ เหตุที่ 1, คุณทั้งหลายของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น เหตุที่ 2, แสงสว่างอันเป็น
 อนุตรปัญญาของพระตถาคต || 38 ||

คุณก่อน อานนท์ จงย่นยั้ง แล้วหันหลังกลับไป ประคองอัญชลี หยิบคอกไม้ไปรยลงไป
 นี่คือการที่พระผู้มีพระภาคมีตาทะเลตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จประทับอยู่ ดำรงอยู่ อาศัย
 อยู่ และแสดงธรรมอยู่ พระองค์ผู้ปราศจากธุลี ผู้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ผู้มีชื่อเสียงอันดังกึกก้องไปใน
 โลกทั้งสิบทิศ โดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายที่เปรียบได้กับเมล็ดทราย
 ในแม่น้ำคงคาในแต่ละทิศ ย่อมพรรณนา ย่อมสละสลวย ย่อมสรรเสริญ กล่าววาจาถึงช้าแล้วช้าเล่าโดย
 ไม่หยุดหย่อน | เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเช่นนั้น พระอานนท์ผู้มีอายุ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ปรารถนาที่จะเห็นพระอมิตาทะเลตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ผู้มีรัศมีประมาณมิได้ มีอายุประมาณมิได้ และพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลายนั้น เป็นผู้สร้าง
 กุศลมูลต่อพระพุทธเจ้าจำนวนมากถึงแสนโกฏิในยุตพระองค์ | ในระหว่างการภยิตที่พระอานนท์
 ผู้มีอายุได้กราบทูลอยู่นั้น ทันใดนั้นเอง พระอมิตาทะเลตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เปล่งรัศมี
 มีรูปเช่นนั้นจากฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์ ทำให้พุทธเกษตรมากกว่าแสนโกฏิในยุตส่องสว่างด้วย
 รัศมีเรืองรองอันมากมาย | นอกจากนี้ ได้ยินว่า ในสมัยนั้นแล สิ่งทั้งปวงเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นกาล
 บรรพต หรือ รัตนะบรรพต หรือ เขาพระสุเมรุ มหาพระสุเมรุ ภูเขานาคมูจลินทะ ภูเขของ
 พญานาคมหามูจลินทะ เขาชักรวาล มหาจักรวาล หรือ เจริญ หรือ เสาศันไม้ม้วน อูทยาน วิมาน
 หรือ มนุษย์กายทิพย์ทั้งหลายของพุทธเกษตรแสนโกฏิในโลกธาตุทั้งปวง ถูกปกคลุมและแทรกอยู่
 ทั่วไปด้วยรัศมีของพระตถาคตพระองค์นั้น | เหมือนดังบุรุษคนหนึ่ง ก้าวเดินไปได้ประมาณวาหนึ่ง
 เมื่ออาทิตย์ขึ้นมา ก็ได้พบกับบุรุษคนที่สอง ฉันทใด ในพุทธเกษตรนั้น ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
 อุบาสิกา เทวดา นาค ยักษ์ รากษส คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณนร ภูโหลย มนุษย์ และอมมนุษย์ทั้งหลาย

ในเวลานั้นได้พบพระอมิตาภะตาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าปรากฏขึ้นในเกษตรทั้งปวง ราวกับว่าเขาพระสุเมรุบรรพตราชทรงส่องสว่าง เปล่งแสง รุ่งโรจน์ ส่องประกายเจิดจ้า ครอบงำทิศทั้งปวงอยู่ และได้พบคณะพระโพธิสัตว์จำนวนมากและหมู่แห่งพระภิกษุสงฆ์นั้นด้วยพุทธานุภาพจากความบริสุทธิ์แห่งรัศมินั้น ฉะนั้น | เรื่อนั้นก็เหมือนดังผืนแผ่นดินเกิดมิได้แต่น้ำ เพียงสิ่งเดียวเท่านั้น | ในน้ำและแผ่นดินนั้น ไม่มีต้นไม้อะไร ไม่มีภูเขา ไม่มีทวีป ไม่มีสมุนไพรรุ่มไม้ กอหญ้า และต้นไม้ใหญ่ ไม่มีแม่น้ำ บรรยาศ น้ำตก มีเพียงแต่มหาปถพีที่ถูกปกคลุมด้วยมหาสมุทรเท่านั้น ฉะนั้น ในพุทธเกษตรก็ฉะนั้น ไม่มีสิ่งอื่นใด ทั้งเพศ ทั้งเครื่องหมาย ยกเว้น พระสาวกผู้มีรัศมีแผ่ออกไปหนึ่งวา และพระโพธิสัตว์ผู้มีรัศมีแผ่ไปแสนโกฏิโยชน์ | พระผู้มีพระภาคอมิตาภะตาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ได้ส่องแสงสว่างไสวปรากฏครอบคลุมคณะพระสาวกและคณะพระโพธิสัตว์ไปทั่วทุกทิศ | ได้ยินว่า สมัยนั้นแล ในสุขาวดีโลกธาตุนั้น พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย พระสาวก เทวดา และมนุษย์เหล่านั้นทั้งหมดได้เห็น สหาลอกธาตุนี¹¹และพระศากยมุณีตาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าที่แวดล้อมไปด้วยพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากซึ่งกำลังแสดงธรรมอยู่ || 39 ||

ได้ยินว่า ขณะนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสถาม พระอชิตะโพธิสัตว์มหาสัตว์ว่า คุณก่อนอชิตะ เธอได้เห็นคุณลักษณะการยวบยาบในพุทธเกษตรโพ้นโน้นหรือไม่ ที่ท้องฟ้าเบื้องบน มีอารามอันน่ารื่นรมย์ มีอุทยานอันน่ารื่นรมย์ มีแม่น้ำ มีสระดอกบัวอันน่ารื่นรมย์ ที่ถูกโปรยปรายด้วยดอกอุบล(บัวขาว) ดอกโกมุท(บัวเหลือง) และดอกบุณฑริก(บัวขาว)อันเป็นรัตนะนานาชนิด ตั้งแต่พื้นธรณีเบื้องต่ำจนถึงผืนฟ้าอกนิษฐภพ (ภพสูงสุด) มีดอกไม้ที่โปรยปรายอยู่ทั่วไป งดงามไปด้วยช่อดอกไม้ มีเสารัตนะเรียงรายเป็นแถวซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงนกที่ถูกเนรมิตโดยพระตาคตนั้น หรือไม่? พระอชิตะโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์เห็นอยู่พะเจ้าค่ะ | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อน อชิตะ อนึ่ง เธอเห็นฝูงนกอมตะทั้งหลายนั้น ทำให้พุทธเกษตรทั้งปวงกึกก้องไปด้วยเสียงของพุทธะเพื่อพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น มิได้ว่างวันเลย

¹¹ สหาลอกธาตุนั้นชื่อเรียกเฉพาะในภาษาสันสกฤตแปลว่า โลกาธาตุที่ผู้อาศัยจะต้องอดทนเป็นโลกที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมต่างๆทั้ง 5 ประการ และความเป็นไปตามโลกธรรมทั้ง 8 ในที่นี้หมายถึงโลกที่พระศากยมุณีมาอุบัติโปรดสัตว์, ดู พระวิสุทธิกถา เชื้อเกียก, พระพุทธเจ้าและพระธรรมสูตรฝ่ายมหายาน (กรุงเทพฯ : หนีนคุณธรรมสถาน, 2549), 187.

จากการเจริญพทุพพานุสติดอยู่เป็นนิตย์หรือไม่? | อชิตะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์เห็นอยู่ พระเจ้าค่ะ | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อน อชิตะ อนึ่ง เธอเห็นสัตว์พวกโน้นผู้ขึ้นไปในวิมานสูงแสนโยชน์และเดินอยู่ในอากาศด้วยความเคารพในพุทธเกษตรนี้หรือไม่? | พระอชิตะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์เห็นอยู่ พระเจ้าค่ะ | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อน อชิตะ เธอคิดว่า ข้อนั้นเป็นอย่างไรเล่า ความต่างกันระหว่างเทวดาชั้นปรนิรมิตวสวัตติกับมนุษย์ในสุขาวดีโลกธาตุนั้นเป็นเช่นไรเล่า? | พระอชิตะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ไม่เห็นความแตกต่างแม้เพียงอย่างเดียว トラบเท่าที่มนุษย์ทั้งหลายในสุขาวดีโลกธาตุนั้นยังมีฤทธิ์อยู่มาก | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อน อชิตะ อนึ่ง เธอเห็นห้องอาศัยในดอกบัวอันกว้างใหญ่ของมนุษย์เหล่านั้นในสุขาวดีโลกธาตุนั้นหรือไม่? | พระอชิตะกราบทูลว่า เทวดาชั้นดาวดึงส์ หรือชั้นยามา ได้เข้าไปอยู่ในวิมาน 50 โยชน์ 100 โยชน์ หรือ 500 โยชน์ ย่อมเล่น เพลิดเพลิน และท่องเที่ยวไป ฉันทิ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ก็ย่อมเห็นห้องอาศัยในดอกบัวอันกว้างใหญ่ของมนุษย์เหล่านั้นในสุขาวดีโลกธาตุ ฉันทิแล || 40 ||

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค อีกประการหนึ่ง ได้ยินว่าในสุขาวดีโลกธาตุนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เป็นโอปปาติกะ (เกิดขึ้นแล้วโดยทันที ไม่ต้องอาศัยกรรมมารดา) ย่อมปรากฏขึ้นพร้อมการนั่งขัดสมาธิในดอกบัว มีอยู่หรือ? ข้าแต่พระผู้มีพระภาค อะไรคือเหตุ อะไรคือปัจจัยที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายได้อาศัยอยู่ที่ห้องอาศัย (กรรม) สัตว์เหล่าอื่นที่เป็นโอปปาติกะก็ย่อมปรากฏขึ้นอีกพร้อมการนั่งขัดสมาธิในดอกบัวหรือพระยะคะ? | พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อน อชิตะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในพุทธเกษตรอื่น มีความตั้งใจที่จะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ ด้วยจิตที่ยังถึงเลนั้น แต่ยังไม่ถึงสมมุติผลทั้งหลาย พระโพธิสัตว์เหล่านั้นจึงมีห้องอาศัยอยู่ในสุขาวดี | และพระโพธิสัตว์เหล่าใดไม่ได้ทำความตั้งใจให้เกิดขึ้น ตัดขาดซึ่งความกังวล สัมผัสซึ่งกุศลมูลทั้งหลาย เพื่อไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ ย่อมกำหนด ย่อมศรัทธา ย่อมเชื่อมั่นอสังคญาณ (ญาณที่ไม่ปนเปื้อนด้วยกิเลส) ของพระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์เหล่านั้นเป็นโอปปาติกะย่อมปรากฏขึ้นพร้อมการนั่งขัดสมาธิในดอกบัว | คุณก่อน อชิตะ พระโพธิสัตว์มหาสัตว์เหล่าใดที่สถิตอยู่ในพุทธเกษตรอื่น เพียงเกิดจิตคิดจะได้เห็นพระอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยไม่เกิดความลังเลสงสัย ไม่มีข้อกังขาในอสังคพทุพพญาณ และศรัทธาถึงต่อกุศลมูลของตน พระโพธิสัตว์เหล่านั้นเป็นโอปปาติกะบังเกิดขึ้นพร้อมการนั่งขัดสมาธิเพียงชั่วขณะเดียว มีรูปกายเห็นเช่นนั้น คือ จะมีกาย

เหมือนกับสัตว์เหล่าอื่นที่ได้อุบัติมายาวนานแล้ว | คู่ก่อน อชิตะ จงดูเถิดซึ่งความวิเศษแห่งปัญญา ความไม่รู้จบแห่งปัญญา ความไม่ถดถอยแห่งปัญญา ความไม่จำกัดแห่งปัญญา ที่เป็นประโยชน์ต่อสัตว์ทั้งหลายถูกละทิ้งเสียตลอดระยะเวลา 500 ปี จากการได้เห็นพระพุทธรองค์ จากการได้เห็นพระโพธิสัตว์ จากการได้ฟังธรรม จากการได้สนทนาธรรม | ดังนั้น การประพาดกุศลมูล สัตว์ทั้งหลายก็ได้ละทิ้งเสียซึ่งสมบัติของกุศลมูลทั้งปวง ก็ถือว่าสัตตญาณนสิกการที่เจือปนไปด้วยความลัภสงสัย | คู่ก่อน อชิตะ เหตุนี้เหมือนอย่างพระราชผู้เป็นกษัตริย์ ผู้ซึ่งได้รับมูรธาภิเษกแล้ว (พิธีเจิมเพื่อรับตำแหน่งกษัตริย์) พึงมีอาคร(พระราชวัง) เป็นเครื่องพินนาการ อาครที่ประดับด้วยทองและไพฑูรย์ทั้งปวง มีแผ่นเบาะ ช่อดอกไม้ และเครื่องประดับห้อยเป็นระย้า เพดานของพิภพมีสีและชนิดต่างๆ ปกคลุมด้วยแผ่นผ้า ตกแต่งด้วยดอกไม้และกุศมาต่างๆ มีกลิ่นรูปฟุ้งกระจายไปอย่างกว้างขวาง วิจิตรไปด้วยยอดแหลมของปราสาท ราชสำนัก หน้าต่าง แท่นบูชา และซุ้มประตู ปกคลุมด้วยตาข่ายลูกกระพรวน 7 รัตนะ มี 4 มุม มีเสา 4 ต้น มีประตู 4 ประตู มีบันได 4 บันได | ราชบุตรของพระราชได้กระทำการกิจอันใดก็ตามแล้ว จึงได้ชื่อว่ามิพ้นระที่เป็นโชครวนทำด้วยทองชมพูนท | ในพินนาการนั้น มีบัลลังก์ของพระราชบุตรที่ตกแต่งไว้ด้วยผ้าปูหลายชั้นประดับด้วยฟูกและหมากพลู ปกคลุมด้วยผ้าและพรมจากเมืองกาลิงคะ คู่วิจิตรงดงามด้วยหมอนสีแดง ที่อยู่ปลายสุดทั้งสองข้างของแท่นบัลลังก์ | พระราชบุตรนั้นจะนั่งหรือจะพึงพักที่พระแท่นนั้นก็ได้ | มีบุคคลพื้่นำอาหารและเครื่องค้ำที่สะอาดและพิถีพิถันจำนวนมากมาถวาย | คู่ก่อน อชิตะ เธอคิดว่าข้อนั้นเป็นเช่นไร? เครื่องบริโภคของพระราชบุตรพึงเป็นของที่ยิ่งใหญ่หรือ ? อชิตะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงเป็นของยิ่งใหญ่ พะยะคะ | พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คู่ก่อน อชิตะ ! เธอคิดว่า ข้อนั้นเป็นเช่นไร? ในพินนาการนั้นเป็นที่น่าพึงพอใจและน่าชื่นชม หรือเป็นที่น่ายินดีสำหรับกุมารนั้น | อชิตะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่เป็นที่น่ายินดีเลยพะยะคะ | เมื่อพระราชบุตรถูกชักนำไปโดยพระราชเพื่อเข้าไปสู่พินนาการ ทั้งๆที่พระราชบุตรพึงปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากพินนาการแห่งนั้น | พระราชบุตรพึงปรารถนาผู้มีศรัทธาบรรดาศักดิ์ พระกุมาร ที่ปริกษา สตรีประจำเรือน เศรษฐี คหบดี และราชาผู้ปกครองพระราชวัง แล้วผู้ใดที่จะทำให้พระราชบุตรหลุดพ้นจากพินนาการนี้ได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค แม้พระราชกุมารไม่ยินดีในพินนาการนั้น ทั้งไม่สามารถหลุดพ้นจากพินนาการนั้นได้ ตราบเท่าที่พระราชยังไม่แสดงความพึงพอใจ | พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ก็เป็นเช่นนั้นแล อชิตะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ยังตกอยู่ในความสงสัยได้สร้างกุศลมูลไว้มาก ปรารถนาพุทธานุ แม้เพียงได้สดับนามของพระพุทธเจ้า ยังจิตให้เลื่อมใส

แล้ว ก็ยอมไปอุบัติในสุชาวดีโลกธาตุ ไม่ใช่แค่การเกิดแบบโอปปาติกะที่ปรากฏขึ้นพร้อมการนั่งขัดสมาธิในดอกบัวเท่านั้น แต่ยังเข้าไปอาศัยอยู่ในห้องของดอกบัวด้วย | ในที่นั้น พระโพธิสัตว์เหล่านั้น ย่อมเกิดสัญญาว่ามีอุทยานและวิมานขึ้น ไม่มีอุจจาระและปัสสาวะ ไม่มีเสมหะและน้ำมูก ไม่มีสิ่งปฏิกูลอยู่ในใจ แต่ระยะเวลาอีก 500 ปีที่พวกเขาเว้นห่างจากการได้เห็นพระพุทธเจ้า จากการได้ฟังธรรม จากการได้พบพระโพธิสัตว์ จากการสนทนาธรรม และจากการประพาศธรรมที่เป็นกุศลมูลทั้งปวง | แม้พระโพธิสัตว์เหล่านั้นไม่เกิดความอภิมขี ไม่รู้สึกพึงพอใจในการนั่งขัดสมาธิบนดอกบัวนั้น พระโพธิสัตว์จำนวนมากจะละสิ่งที่มียู่เบื้องหน้าและเบื้องหลัง แล้วออกจากการนั่งขัดสมาธิในดอกบัวนั้นไปข้างหลัง | เมื่อพระโพธิสัตว์เหล่านั้น ก้าวออกจากการนั่งขัดสมาธิในดอกบัว จะไม่ปรากฏร่องรอยการก้าวข้างทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง หรือเบื้องขวาง | คุณ่อน อชิตะ จงดูสิ ในกาลครั้งนี้ ได้ชื่อว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้เข้าไปอยู่ใกล้พระพุทธเจ้าแสนโกฏิในยุตพระองค์ และได้สร้างกุศลมูลไว้มากจนคาดคะเนมิได้ คำนวณมิได้ ประมาณมิได้เป็นเวลานานมากกว่า 500 ปี | แต่พวกเขาก็ทำลายกุศลมูลทั้งหมดเหล่านั้นเพราะโทษแห่งความสงสัย | อชิตะ เธอ จงดู ความสงสัยของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายยอมเป็นไปเพื่อความไร้ประโยชน์มากเพียงไร? | คุณ่อน อชิตะ ด้วยเหตุนั้น ในกาลนี้ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีความสงสัยจึงควรยังจิตให้เกิดขึ้นในพระโพธิญาณอย่างรวดเร็ว เพื่อรองรับประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ เพื่อให้ได้รับซึ่งความสามารถ เพื่อน้อมนำกุศลมูลทั้งหลายให้เข้าไปอุบัติในสุชาวดีโลกธาตุที่ซึ่งพระผู้มีพระภาคอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ || 41 ||

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเช่นนี้แล้ว พระอชิตะโพธิสัตว์ได้กราบทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระโพธิสัตว์ทั้งหลายออกไปจากพุทธเกษตรนี้แล้ว หรือว่าออกจากสำนักของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่าอื่น ถึงจะได้ไปอุบัติในสุชาวดีโลกธาตุ พะยะกะ | พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จจริงอยู่ อชิตะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจำนวน 72 โกฏิในยุตที่ออกไปจากพุทธเกษตรนี้ แล้วไปอุบัติในสุชาวดีโลกธาตุ ก็ได้ชื่อว่า ได้ออกไปแล้วจะไม่หวนกลับมาอีก ด้วยกุศลมูลที่ได้สร้างไว้ตลอดยุคของพระพุทธเจ้าจำนวนมากถึงแสนโกฏิในยุตพระองค์ แล้วจะพูดอะไรอีกเล่า ถึงกุศลมูลที่เล็กน้อยกว่านั้น

1) พระโพธิสัตว์จำนวน 1,800 โกฏิในยุต ซึ่งออกจากสถานที่ของพระพุทธประสพหะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุชาวดีโลกธาตุ |

2) พระโพธิสัตว์จำนวน 90 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระตถาคตนามว่า รัตนกร ซึ่งประทับอยู่ทางทิศภาคระหว่างตะวันออก แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

3) พระโพธิสัตว์จำนวน 22 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระชโยดิษประภะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

4) พระโพธิสัตว์จำนวน 25 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระอมิตะประภะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

5) พระโพธิสัตว์จำนวน 60 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระโลกประทีปตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

6) พระโพธิสัตว์จำนวน 64 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระนาคาภิภูวะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

7) พระโพธิสัตว์จำนวน 25 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระวิระชะประภะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

8) พระโพธิสัตว์จำนวน 16 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระสิงหะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

9) พระโพธิสัตว์จำนวน 18,000 องค์ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระสิงหะตถาคต (องค์ที่ 2) แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

10) พระโพธิสัตว์จำนวน 81 โกฏิ นิยุต ซึ่งออกจากสถานที่ของพระศรีภูวะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

11) พระโพธิสัตว์จำนวน 10 โกฏิ นิยุต ซึ่งออกจากสถานที่ของพระนเรนทรราชะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

12) พระโพธิสัตว์จำนวน 12,000 องค์ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระพลาภิษณะตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

13) พระโพธิสัตว์จำนวน 25 โกฏิ¹² ผู้สำเร็จความเพียร ผู้ออกไปจำอยู่ ณ สถานที่แห่งเดียว 8 วัน แล้วหันหน้าไปทิศตะวันตกเป็นเวลา 90 แสน โกฏิ นิยุตกลับ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระปุษปวัชระตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

14) พระโพธิสัตว์จำนวน 12 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระชวลนาธิปิตตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ |

15) พระโพธิสัตว์จำนวน 69 โกฏิ ซึ่งออกจากสถานที่ของพระไวสารัททะปรามตถาคต แล้วจะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ เพื่อปรินิพพานหรือกับพระอมิตาภะตถาคต |

ดูก่อน อชิตะ โดยปริยายนี้เอง จึงไม่สามารถจะนับจำนวนพระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ไปในสุขาวดีโลกธาตุเพื่อเข้าเฝ้า ถวายบังคม เพื่อใกล้ชิดพระอมิตาภะตถาคต ผู้เลื่องลือพระนามตลอดโกฏิ นิยุตกลับบริบูรณ์ให้จบสิ้นได้ || 42 ||

อชิตะ เธอจงดู สัตว์ทั้งหลายที่ได้สดับนามของพระอมิตาภะตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เป็นผู้ได้รับลากลับเพียงไร | สัตว์เหล่าใดที่ได้กล่าวแล้วในปริยายธรรมนี้กับพระตถาคตพระองค์นั้น อย่างน้อยที่สุด ก็ยังจิตให้เลื่อมใสเพียงชั่วขณะหนึ่ง สัตว์เหล่านั้นก็จะไม่พลาดไปจากวิมุกติ | ดูก่อน อชิตะ เพราะเหตุนั้น เราจะยังให้เธอรู้แจ้ง ณ บัดนี้ ด้วยการสดับธรรมปริยายนี้ต่อหน้าชาวโลกและเทวดา | ดังนั้น จึงไม่ควรกระโจนลงสู่ตริสาหสรมหาสาหัสรโลกธาตุที่เต็มไปด้วยเพลิง แต่ควรที่จะนึกคิดด้วยการยังจิตให้เกิดขึ้นเพื่อการข้ามพ้น | เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? ดูก่อน อชิตะ จริงอยู่ พระโพธิสัตว์จำนวนหลายโกฏิยังไม่ได้ฟังธรรมปริยายนี้ ดังรูปเช่นนั้นแล ก็ย่อมพลาดจากอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ | เพราะเหตุนั้น พระโพธิสัตว์ควรปรารภความเพียรอย่างดีที่สุด เพื่อสดับฟัง เพื่อการเรียนรู้ เพื่อความทรงจำให้เป็นไปโดยอริยาศัยแห่งธรรมปริยายนั้น เพื่อประกาศประโยชน์โดยพิสดารและการเจริญภาวนา | อย่างน้อยที่สุด แม้

¹² สังฆวรมันได้ตีความข้อความนี้ว่า “ภายใน 7 วัน พระโพธิสัตว์ทั้งหลายก็สามารถยึดถือและผนวกรธรรมะอันมั่นคงนี้ ที่ปฏิบัติโดยผู้มีจิตใจสูงส่งตลอดช่วงเวลา 100,000 โกฏิกลับ” ในขณะที่ โพธิ์รุจิได้ตีความว่า “ภายใน 7 วัน พระโพธิสัตว์ทั้งหลายสามารถทำให้สรรพชีวิตแยกจากภาวะของการเวียนว่ายตายเกิดตลอดช่วงเวลา 100,000 ล้านโกฏิได้”, ดู F. Max Muller, “Buddhist Mahayana texts” Sacred Books of the East, Vol. XLIX part II, 67.

เพียง 1 วัน 1 คืน แม้เพียงการริศนมนโคเพียงชั่วครู่หนึ่ง อย่างน้อยที่สุด ก็พึงทอหนังสือที่ทำการเขียนเอาไว้เป็นอย่างดีเล่มหนึ่ง | มีสัญญาอันว่านามของศาสดา อันบุคคลพึงกระทำแก่ครู ผู้ปรารถนาจะทำให้สัตว์ทั้งหลายอันประมาณมิได้ ให้หม่นไปตั้งอยู่ในพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณโดยฉับพลัน และเพื่อให้ได้พบพุทธเกษตรของพระผู้มีพระภาคอมิตาภะตาคตพระองค์นั้น เพื่อถือเอาโดยรอบซึ่งพุทธเกษตรคุณลึงการวูหสมบัติอันวิเศษและประเสริฐยิ่งดังนี้แล ||

ดูก่อน อชิตะ อีกอย่างหนึ่ง ได้ยินว่าในอนาคตกาลตราบเท่าที่พระสัทธรรมยังไม่เสื่อมคลาย สัตว์ทั้งหลายนั้นผู้ได้ลาภอันดีแล้ว ผู้สร้างกุศลมูลไว้แล้ว ผู้สร้างบุญในพระชินเจ้าองค์ก่อนไว้แล้ว ผู้ซึ่งพระพุทเจ้าทั้งหลายทรงแนะนำแล้ว จะได้ฟังธรรมปริยายอันประเสริฐ เห็นปานนี้ ที่พระพุทเจ้าทั้งปวงทรงพรรณนา พระพุทเจ้าทั้งปวงทรงสรรเสริญ พระพุทเจ้าทั้งปวงทรงอนุญาตอันนำมาซึ่งสรรพพญญุตญาณอันยิ่งใหญ่โดยพลัน | ผู้ใดได้สดับแล้วจะได้รับความปริติปราโมทย์อันสูงยิ่ง และจะได้เรียนรู้ได้ท่องจำ ได้บอกเล่า ได้เข้าใจ จะประกาศแก่คนเหล่านั้นโดยพิสดาร และจะยินดีในการเจริญภาวนา อย่างน้อยที่สุด จะได้จาริกแล้วบูชา ผู้นั้นจะได้บุญจำนวนมาก และมีไฉ่เรื่องง่ายที่ผู้ใดจะนับบุญนั้นได้ | จริงอยู่ อชิตะ กิจใดที่พระตาคตควรกระทำ เราได้กระทำแล้ว | บัดนี้เธอทั้งหลายพึงประกอบกิจไม่ให้เกิดความสงสัยเลย | จงอย่าสงสัยพุทธานุภาพที่ไม่มีสิ่งใดปิดบังเลย | จงอย่าเข้าไปในพันธุการที่ทำความวิบัติที่ถูกสร้างขึ้นโดยอาการทั้งปวง | จริงอยู่ อชิตะ การอุปบัติขึ้นของพระพุทเจ้านั้น เป็นที่หาได้ยาก | ธรรมเทศนาก็เป็นสิ่งที่หาได้ยาก | การเกิดเพียงชั่วขณะหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่หาได้ยาก | ดูก่อน อชิตะ การบรรลุถึงบารมีที่เป็นกุศลมูลทั้งปวง เราก็ได้กล่าวไว้แล้ว | บัดนี้ เธอทั้งหลายจงประกอบความเพียรพยายามต่อไปเถิด | ยังมีอีก อชิตะ ได้ยินว่าเราได้สร้างความอิมเอมใจเป็นอย่างยิ่งต่อการปริยายธรรมนั้น | เธอทั้งหลาย จงพยายามเพื่อความไม่เสื่อมสลาย ไม่อันตรธานหายไปแห่งพุทธรรม | เธอทั้งหลาย จงอย่าทำลายคำสั่งของตาคตเลย || 43 ||

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถาเหล่านี้ในเวลานั้นว่า |

การสดับต่อเราเช่นนี้ จะไม่มีแก่คนที่ยังไม่ได้ทำบุญมาก่อน | แต่ผู้กล้าและผู้สำเร็จประโยชน์แล้ว จะสดับคำพูดนี้ || 1 ||

สัตว์เหล่าใดได้พบพระสัมพุทเจ้าผู้เป็นโลกนาถ ผู้สร้างแสงสว่าง | และได้สดับพระธรรมด้วยความเคารพแล้ว สัตว์เหล่านั้นจะได้รับความปริติสูงสุด || 2 ||

คนชั้นต่ำผู้เกียจคร้านและมีทิว ไม่สามารถจะได้รับความเลื่อมใสในพุทธธรรมได้ | ผู้ซึ่งได้ศึกษาจรรยาของพระไตรโลกนาถ ก็เหมือนกับได้กระทำการบูชาในพุทธเกษตรทั้งหลายแล้ว || 3 ||

เหมือนดังบุรุษที่ตาบอดคนนั้น อยู่ในความมืดไม่รู้จักหนทางว่ามีอยู่มากน้อย ฉะนั้นใด | พระสาวกก็เช่นกัน ยังไม่รู้จักพุทธญาณทั้งหมด ฉะนั้น แล้วจะกล่าวไปยถึงสัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาอีกเล่า || 4 ||

จริงอยู่ พระพุทธเจ้าย่อมรู้ดีถึงคุณของพุทธะ แต่เทวดา นาค อสูร ยักษ์ และพระสาวกทั้งหลายยังไม่รู้เลย | แม้แต่(ปัจเจกพุทธะ) ก็ไม่มีคิดเช่นนั้น ในขณะที่พุทธญาณยังแผ่ออกไป || 5 ||

ถ้าหากว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีความเท่าเทียมกัน คือ แดกจกกันในปรมาตมธรรมในญาณอันบริสุทธิ์ | สัตว์เหล่านั้น ไม่อาจพึงกล่าวถึงคุณของพระพุทธเจ้าหนึ่งองค์ให้หมดไปในเวลาโกฏิ กัลป์ หรือเวลาที่มากกว่านั้น || 6 ||

ในระหว่างที่พวกเขาเหล่านั้นจะบรรลุพระนิพพาน และประกาศธรรมเป็นเวลามากกว่าโกฏิ กัลป์ | ประมาณแห่งพุทธญาณไม่มีใครเข้าถึง ความอัศจรรย์แห่งญาณของพระชินเจ้าเป็นเช่นนั้นแล || 7 ||

นรชนใด ผู้เป็นบัณฑิต ผู้เป็นวิญญูชน ผู้เชื่อในถ้อยคำของเรา | เขาจะแจ่มแจ้งในหนทางทั้งปวงแห่งพระชินญาณ แล้วพึงประกาศคำพูดขึ้นว่า “พระพุทธองค์ คือ ผู้รู้แจ้ง” || 8 ||

การได้เป็นมนุษย์จะมีได้เป็นบางครั้ง แม้พระพุทธเจ้าก็จะปรากฏได้เป็นบางครั้ง | แต่ความรู้แจ้งประโยชน์แห่งศรัทธานั้น กว่าจะได้มานั้นต้องใช้เวลาอันนาน ฉะนั้น บุคคลพึงสร้างความเพียรเพื่อให้เข้าถึงประโยชน์นั้น || 9 ||

ผู้ใดได้สดับพระธรรมอันประเสริฐเช่นนี้ เมื่อระลึกถึงพระสุคตย่อมได้รับความปรีดี | แม้ผู้ใดยังความพอใจให้เกิดขึ้นเพื่อพระโพธิญาณ ผู้นั้น คือ มิตรผู้ร่วมเดินทางในอดีตของเราเช่นนี้แล || 10 || | 44 |

ในขณะที่พระองค์ตรัสธรรมปริยายนี้ สัตว์จำนวน 12 โกฏิ นิยุต มีธรรมจักขุอันบริสุทธิ์ ในธรรมทั้งหลายที่ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน | สัตว์ทั้งหลาย 24 ร้อยโกฏิ นิยุต ได้บรรลุผล | ภิกษุ 800 รูป มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส เพราะไม่มีอุปาทาน | พระโพธิสัตว์ 25 โกฏิ ได้รับขันติธรรมเพื่อไม่ให้เกิดอีก | เทวดา มนุษย์ และหมู่สัตว์ทั้งหลายจำนวน 40 แสนโกฏิ นิยุต เกิดความคิดในอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณซึ่งก็ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เพื่อไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ และเพื่อ

ปรารถนาจะพบพระผู้มีพระภาคอมิตาภตถาคต ซึ่งสัตว์เหล่านั้นได้สร้างกุศลไว้มากมาย | และสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดครั้งเกิดในสุขาวดีโลกธาตุนั้นแล้วจะไปเกิดในโลกธาตุอื่นเป็นตถาคตนามว่า มัญชุสวระ โดยลำดับ | ส่วนพระโพธิสัตว์ 80 โกฏิในยุตได้รับความเพียรจากพระที่ปึงกรตถาคต จะไม่หวนกลับมาเกิดอีก อยู่เพื่อพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นผู้ที่พระอมิตาภตถาคตได้ฝึกฝนแล้ว เป็นผู้ประพฤตินุพพโพธิสัตว์จรรยาอยู่ จะไปอุบัติในสุขาวดีโลกธาตุ แล้วจะยังบุพพปณิธานจรรยาทั้งหลายให้สมบูรณ์ || 45 ||

ณ เวลานั้น โลกธาตุมากกว่า 3 ล้านโลกธาตุนี้ ได้สันตะเทือนไปถึง 6 ครั้ง | ปาฏิหาริย์ต่างๆ นาๆ ได้ปรากฏขึ้น | ทุกสิ่งทุกอย่างในแผ่นดินถูกทำให้สมบูรณ์ | คนตรีนันเป็นทิพย์และอันเป็นของมนุษย์ก็ได้บรรเลงพร้อมกัน | เสียงอนุโมทนาได้ยินจนไกลไปถึงอกนิษฐภพ (ภพสูงสุด) || 46 ||

พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระทัยสูงส่งได้ตรัสแล้วดังนี้ อชิตะโพธิสัตว์มหาสัตว์ พระอานนท์ผู้มีอายุ และบริษัททั้งปวง รวมทั้งโลกแห่งเทวดา มนุษย์ อสูร ครุฑ คนธรรพ์ ได้พากันยินดีอย่างยิ่งต่อพุทธภาษิตของพระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้ || 47 ||

การสรรเสริญพรรณนาคุณแห่งสุขาวดีของพระผู้มีพระภาคอมิตาภตถาคต การเข้าไปสู่ภูมิที่ไม่หวนกลับมาเกิดอีกของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย การบรรยายสุขาวดียูหะมหายานสูตรของพระอมิตาภ ได้จบบริบูรณ์เพียงเท่านี้ ||

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะตรัสสอนอย่างนี้ ||

ภาคผนวก ค

ตารางเทียบอักษรเทวนาครี – โรมัน – ไทย

ตารางเทียบอักษรเทวนาครี – โรมัน – ไทย

พยัญชนะวรรค

ก วรรค	क k กุ	ख kh ขุ	ग g กุ	घ gh ฆุ	ङ ṅ งุ
จ วรรค	च c จุ	छ ch ฌุ	ज j จุ	झ jh ฌุ	ञ ṇ ญุ
ฏ วรรค	ट t ฏุ	ठ ṭh ฐุ	ड ḍ ฑุ	ढ ḍh ฒุ	ण ṇ ฌุ
ต วรรค	त t ตุ	थ th ฑุ	द d ทุ	ध dh ฒุ	न n ฌุ
ป วรรค	प p ปุ	फ ph ฝุ	ब b ภู	भ bh ภู	म m ฌุ

พยัญชนะอวรรค

อ วรรค	य y ยุ	र r ฤ	ल l ฤ	व v ฤ
	श ṣ ศุ	ष ṣ ษุ	स s สุ	ह h หุ

สระ

สระลอย / สระจม	
अ -	
आ -I	
इ -ि	
ई -ी	
उ -ु	
ऊ -ू	
ऋ -ॄ	
ॠ -ॠ	
ऌ -ॡ	
ए -े	
ऐ -ै	
ओ -ो	
औ -ौ	

อนุสวาระและวิสระ

अं -	am อัม
अः -ः	ah อฮ

ตัวเลข

१ 1 ๑
२ 2 ๒
३ 3 ๓
४ 4 ๔
५ 5 ๕
६ 6 ๖
७ 7 ๗
८ 8 ๘
९ 9 ๙
० 0 ๐

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	สุดาพร เขียวงามดี
วันเกิด	วันพฤหัสบดีที่ 26 สิงหาคม 2525
ภูมิลำเนา	50/150 ม.1 ซอยอนามัย 48 ถ.เพชรเกษม 69 หนองแขม กทม. 10160
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2548 ปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	50/150 ม.1 ซอยอนามัย 48 ถ.เพชรเกษม 69 หนองแขม กทม. 10160